

Förteckning

Uppå timade vacationer vid höf. Calmar Regiment under Fält 1813

Compagnie.	Socken.	Ålder	Namn.	Antal	Annotationer.
Lij	Kräkemele	124.	Melin	1.	Död d. 23 Sept. i Goswig
"	Högsby	77.	Jern	1.	Död d. 10 Sept. i Dannewitz
Opf. Lieute.	Dito	92.	Hjelm	1.	Röjd d. 5 Decembers. v
"	Frödinge	44.	Rolf	1.	Dödfjäten vid Glückstadt d. 26 Dec.
"	Dito	58.	Holst	1.	Dito — Dito — Dito
"	Södravå	69.	Heros	1.	Död i Halle in Novbr.
"	Tilna	122.	Priest	1.	Död i Berlin d. 17 Oct.
"	Wimmerby	176.	Popp	1.	Dödfjäten vid Glückstadt d. 26 Dec.
"	Hvena	186.	La Fin	1.	Dito — Dito — Dito
1 st Major	Ålseda	63.	Schv...	1.	Död i Hannover in november 1813
2 ^{de} Major	Elynekt	18.	Hjortström	1.	Död i Stralsund d. 16 Juli.
"	Dädesjö	86.	Felix	1.	Död i Stralsund d. 24 April.
"	Ålgusböda	121.	Geijks	1.	Död d. 28 Mars i Perth.
"	Dito	123.	Tour	1.	Död d. 16 Sept. i Goswig. af vadelig
3 ^{de} Major	Ersjöet	13.	Gård	1.	Dödfjäten vid Glückstadt d. 26 Dec.
"	Ångaröpe	125.	Kris	1.	Dito — Dito — Dito
"	Hälsby	45.	Leo	1.	Dito — Dito d. 28 Dec.
"	Melåsa	96.	Bollin	1.	Död i Bützow d. 14 May.
"	Ramskåke	139.	Krönn	1.	Död i Stralsund d. 6 May
Östra Härad	Granhult	21.	Mars	1.	Död i Bernburg d. 2 Nov.
"	Stenberga	98.	Strand	1.	Död i Berlin d. 8 Sept.
"	Nije	112.	Jarin	1.	Dödfjäten vid Glückstadt d. 24 Dec.
Konga Hög.	Ljunder	129.	Brast	1.	Död i Mernburg d. 24 Oct.
Västra Hög.	Wäskelby	22.	Bibo Jigore	1.	Dödfjäten vid Wittenberg d. 26 Sept.
"	Dito	171.	Hatt	1.	Död i Krempehoff d. 22 Dec.
26.					
Förparning	Halltorp	204.	Nicolaus Länk	1.	Dödfjäten vid Glückstadt d. 26 Dec.
"	Polacksted	61.	Nils Hallgrén	1.	Dito — Dito — Dito
"	Hörte	37.	Jonas Pahn	1.	Död i Hannover in november 1813.
"	Dito	33.	Pet. Ulric Mars	1.	Död i Celle d. 22, Nov.
"	Högsby	36.	Eric Holm	1.	Dödfjäten vid Glückstadt d. 26 Dec.
"	Dito	25.	Lund	1.	Dito
"	Dito	26.	Batz	1.	Dito — Dito — Dito
"	Gårdvede	65.	Bos	1.	Död i Pottstede d. 16 May
"	Hvena	97.	Eld	1.	Död i Bernburg d. 18 November.
Summa 35.					

Torparen från Knarrkullen

Del 3

Anders Forvass

Merzhorn vid Glückstadt den 31 Decemb. 1813

22 oktober 1813 - 1 december 1814

Carl Klingström

*Omslag: Lista över döda/dödsskjutna soldater i Kalmar regemente
dittills under det pågående fälttåget per den 31 december 1813.*

ANDERS FORVASS

TORPAREN FRÅN KNARRKULLEN

DEL 3

Torparen från Knarrkullen del 3
Copyright © Anders Forvass 2023
Första elektroniska utgåvan
ISBN 978-91-527-7648-3

Det gäller att följa Rysslands avsikter, det är dess system vi följa.

Jean Bernadotte (1814)

Sveriges kronprins vill allt som ryssarna vill.

Charles Maurice de Talleyrand (1814)

Och verkade allt vad han kunde till den ryska maktens bevästande och förökning. Det blev sålunda han, som egentligen grundlade tsarens politiska övermakt, vars ostörda tillväxt snart måste bli hotande för Sveriges och Europas självständighet, och vars bekämpande, föremålet för dagens historia, nu kostar det västra Europa de oerhörda ansträngningar som vi alla känna.

Lars Johan Hierta (1856)

Av alla Sveriges furstar, har väl ingen mera bidragit till Rysslands tillväxt uti politisk makt och fasthet.

Carl August Adlersparre (1850)

INNEHÅLL DEL 3

Kapitel 16

22 oktober – 7 december 1813

Svenska armén lämnar Leipzig – Tumult i Weimar – Kursändringen i Mühlhausen – Sverige utesluts ur koalitionen ledning – Löwenhielms uppdrag i Frankfurt – Principer och vädjanden – Rädsla för brödråd – Fri lejd – Att bortschackra en tron för en annan – Allmänt och hjärtligt hat – Svenska armén intar Lübeck – Alexander tycker inte längre om Jean – Bombelles – Slaget vid Bornhöft

Kapitel 17

7-26 december 1813

Minnen av Småland – Kungen av Belgien – På geggiga vägar genom Holstein – En upplysning på luciadagen – En nyfödd flicka med sex faddrar – Smålands soldater omringar Glückstadt – Den eminente Viel-Castel – De största svårigheter – "Alla normmän kommer att sluta sig till mig" – Vapenbröder

Kapitel 18

27 december 1813 – 22 januari 1814

Frankrikes skyddsängel – Striderna vid Glückstadt fortsätter i gyttja och dimma – Köld och stormstegar – Glückstadts kanoner och fanor erövrar – Kungen av Cimbrien – Stamfadern och verktyget byter till sig Norge – Kieltraktatens artikel IV – Oscar får ett brev från pappsen – Pappsen och fru Pappenheim – Åter mot Lübeck – Kotterier och flyktiga kärleksförbindelser – Stor teater – Instruktioner för hur man övertar en nation – Ett brev från Sverige

Kapitel 19

24 januari – 10 juni 1814

Fingertoppskänsla – Än slank han hit – Proklamationen till normmännen – Proklamationen till fransoserna – På ett vagnsflak mot Rehnfloden – Kongressen i Châtillon – Norges insubordination – Châtillon, igen – Sveriges kronprins uppmanar fiendearmén att döda svenska soldater – Gycklaren i Liège – Hycklaren i Liège – Mönstringen – Nancy – "Min skyldighet som medborgare och ämbetsman" – En händelserik påsk – En främling i Paris – Den siste revolutionsuppkomlingen – Vår i Bryssel – Marsch mot Sverige – Norges självständighetsförklaring – Adlercreutz relegeras från hyllningskortegen – En sista Schnaps i Tyskland

Kapitel 20

13 juni – 16 augusti 1814

På svensk mark – Ett anbud som inte antas – Bernadotte vill utplåna Danmark från kartan – Stamfadern och den brittiska pressen – Nya proklamationer till norrmännen – Krigsförberedelser – Puke och Hvaleröarna – Gruppering för styrkedemonstration – Affären vid Tistedalen – Så förbannadt fatiguerad – Bombningen av Fredriksten och Halden – Ett hemligt likadant anbud – Det stora svenska stryket vid Skotterud – Affären vid Rakkestad kyrka – Affären vid Hafslund – Affären vid Langnes skans – Maître de la Norvège – Samtidigt i London – De nästan sista skotten – Konventionen i Moss – Jeans donquijotska väderkvarn

Kapitel 21

19 augusti – 1 december 1814

Vad var det som hände? – Vakter och raster – Upplagt för skilsmässa – En syndaflod av karaktärsfullmakter – Kommissarierna och Stortinget – Jean och Alexander, igen – Mitt ibland vapnens dån – Wienkongressen – Unionen som blev en illusion – Den redbare svenske soldaten – En täljflisa ur Karl XII:s träkors – Hemförlovning – Mötet vid grinden

Kapitel 16

22 oktober – 7 december 1813

Avsnitt

1. *Svenska armén lämnar Leipzig*
2. *Tumult i Weimar*
3. *Kursändringen i Mühlhausen*
4. *Sverige utesluts ur koalitionen ledning*
5. *Löwenhielms uppdrag i Frankfurt*
6. *Principer och vädjanden*
7. *Rädsla för brödras mord*
8. *Fri lejd*
9. *Att bortschackra en tron för en annan*
10. *Allmänt och hjärtligt hat*
11. *Svenska armén intar Lübeck*
12. *Alexander tycker inte längre om Jean*
13. *Bombelles*
14. *Slaget vid Bornhöft*

SVENSKA ARMÉN LÄMNAR LEIPZIG

Leipzig's kyrktorn försvann som en strimma bakom dem, som symbol för en skärseld. Den gångna veckan skulle bli ett minne som man skulle fråga sig om det verkligen upplevts, eller om allt bara varit en surrealistisk dröm.

Svenskarnas marsch fredagen den **22 oktober 1813** gick västerut, precis som de övriga allierade arméernas, som längre fram jäktade på Napoleon tvärs över Tyskland att dra sig tillbaka innanför Frankrikes gränser. Vägen ut från Leipzig var geggig och svår av regnet, sönderkörd av den tunga trafiken och beströdd med döda hästar och många döda soldatkroppar, fransoser vilkas vanställda anletsdrag vittnade om en plågsam död. Många av dem hade utslocknat av hunger och matthet. En del hade blivit överridna, överkörda och sönderkrossade. En 24-pundskanon på kärra vägde mellan tre och fyra ton. På båda sidor om vägen låg även sönderkörda vagnar, bortkastade gevär, klädespersedlar och skräp. Löjtnant Wester vid Västgöta regemente skriver om denna syn i sin dagbok, att det var "det största elände man i mänskligheten kan göra sig begrepp om".

Många hus längs vägen var utplundrade och många byar utbrända. Fransoser och kosacker hade i vanlig ordning tagit allt som fanns att ta, och plundrat och haft sönder vad de kunnat. Kosackerna, dessa östslaver utan minsta tillstymmelse till folkvett, hade till och med rövat med sig småbarnskläder. Byn Altranstädt strax söder om svenskarnas marschväg var helt utplundrad, inklusive slottet¹ som tidigare haft en stor oljemålning av Karl XII.² Alla invånare hade rymt, och alla byråldador var utdragna, alla skåp var öppna och tomma.

En annan anekdot, bara några få kilometer därifrån, berättar om hur fransoserna i Napoleons armé när de vid ett tidigare tillfälle passerat *Schwedenstein*, det relativt oansenliga minnesmärket över lejonet Gustav II Adolf strax utanför Lützen, marscherat förbi under full militärisk hedersbevisning. Men nu hade ryssar och/eller kosacker vanvördigt förstört platsen genom att hugga ner merparten av de popplar som omgärdade monumentet, för att kasta på lägereldarna vid sin bivack.³

Efter ett par timmars marsch väster om Leipzig korsades svenskarnas marschväg av just ett pack kosacker, som hade med sig en hop utmattade och svultna franska krigsfångar. Dessa fångar framfördes elakt, och så fort någon fransos dignade till marken stacks han med spjutet av någon kosack, tills han mäktade med att resa sig igen uppstöttad av sina kamrater. Kosackerna, drivna av ett bottenlöst hat efter fransosernas besök i Moskva hösten 1812, förevisade en vedergällningssadism utan gränser.

Svenska kommenderingar försökte från by till by köpa proviant, kor och kreatur åt truppen. Några hade lite att erbjuda, andra var helt ruinerade. Svenska huvudarmén bivackerade kring Merseburg. Sjätte brigaden, som nu fick utgöra arriärgardet⁴, lägrade kring byarna Wegwitz, Zösch, Göhren och Zweimen.

¹ Schloss Altranstädt

² Den oljemålning som åsyftas i källmaterialet, utförd 1706 av den svenske konstnären Johan David Schwartz (1678-1729), tycks idag vara försvunnen. Dock finns en porträttskiss gjord av Schwartz vid samma tillfälle bevarad och förvarad på Nationalbiblioteket i Stockholm.

³ Det tycks ha varit den allmänna uppfattningen lokalt att popplarna nedhuggits av franska trupper för bränsle till sina bivackeldar den 1 maj 1813 (inför slaget vid Lützen den 2 maj 1813). Memoarskrivaren Carl Akrell hävdar dock att ryska trupper var de skyldiga, enligt samtida vittnesmål, emedan de franska ska ha marscherat förbi monumentet "under full militärisk hedersbevisning". Carl Johan Ljunggren skriver att Napoleon, som var en stor beundrare av Gustav II Adolf, själv vid detta tillfälle i maj ska ha "stått ganska länge invid stenen med armarna i kors och fördjupad i betraktelser". Jmfr kap 2 avsn 22 (5 september 1810).

⁴ arriärgarde = "effervakt"; den truppstyrka som har till uppgift att bakifrån trygga en marscherande truppavdelning

Den **23 oktober** fortsatte svenska kåren förbi Merseburg vid Saalefloden, med slottet uppe på en hög mur vid floden. Armén kamperade vid trakten av Schafstädt, med sjätte brigaden strax bakom kring Bad Lauchstädt. Den **24 oktober**, en solig dag vilket alltid piggade upp humöret hos många, gick marschen via Querfurt med den gamla stenborgen⁵ belägen uppe på en höjd nära bäcken Querne. Borgen var omgiven av flera förfallna stenmurar som gav platsen ett åldrigt och värdigt intryck. Huvudarmén fortsatte till trakten av Rossleben, medan sjätte brigaden bivackerade öster om den stora skogen vid Leimbach, Schmon, Kleineichstädt och ytterligare ett par mindre byar. Den **25 oktober** korsade sjätte brigaden skogen⁶ som stod i höstens vackraste färger, över höga backar och kullar, ner till floden Unstruts djupa dalgång. Brigaden passerade förbi den gamla fästningen Wendelstein⁷ som låg uppe på en höjd med branta klippor rakt ner i strömmen. Där fanns tidigare ett stort stuteri men ryssarna och kosackerna hade givetvis stulit alla hästarna. Svenska truppen följde floddalen åt nordväst. Vägen vid strömmen var mycket grann, som i Lafontaines⁸ vackra målningar. Vid Rossleben anslöt sig sjätte brigaden åter till huvudarmén som lägrade i flera byar norrut längs floden. Den **26 oktober** fortsatte armén längs den sköna floddalen mot Artern, och ju närmare de kom desto vackrare blev landskapet och utsikterna. Skogbevuxna höjder som omväxlade med välodlade fält omgav dem på alla sidor. Någonstans i trakten låg ett stort saltverk. Armén vek av västerut till flera byar sydost om bergåsen Kyffhäuser. Landskapet var mäktigt men vägen var kuperad och kanonhästarna som drog artilleriets vagnar fick kämpa hårt i de håliga söndriga uppforsbackarna tills de låg ner på marken av utmattning.

Byar och bondgårdar visade allt mindre åverkan av kriget, en del var relativt orörda, och tillgången på mat blev successivt bättre några dagar efter de lämnat Leipzig. Den hänförande naturen och årstidens skönhet och vemod med den höga luften, fåglarnas avsked och alltings reträtt, ingav dem en känsla av både uppskattning och frihet, men samtidigt en svårfattlig sorgsenhet och ovisshet. Nätterna var råkalla och det var vit frost på marken varje morgon. Höstens kalla vindar susade genom deras slitna uniformer där de gick fram på de knöliga vägarna. Få visste egentligen vart de var på väg. Sjätte brigaden sov denna natt vid byn Udersleben.

Den **27 oktober** fortsatte truppen västerut över kuperad terräng som ånyo bjöd på många vackra vyer, "den vackraste trakt" man kunde tänka sig enligt en dagboksskrivare, strax söder om de mäktiga skogbevuxna Harzbergen, sköna till sitt yttre och mycket värdefulla inunder, då man redan vid denna tid där bröt guld, silver, koppar, järn, bly, kobolt och zink. De vackra lummiga och höga lövskogarna, med bl a bok, alm och ask skiftande i den sena årstidens kulörer, genomskars av porlande grunda bäckar med genomskinligt vatten. På sina ställen på sluttningar och i dällder låg byar vid någon brusande ström med målade stenbroar och vattenhjul vid någon kvarn, och hustak betäckta med grå skifferstenplattor. Här och där låg någon bykyrka, ibland av sten, med spetsigt torn. En skildrare beskriver sina intryck:

"Denna dag har vägen gått genom en del av Harzgebirge; en trakt som ganska mycket liknar Småland med sina höjder och sin björkskog, har återkallat minnet av denna goda trakt och alla mina därvarande vänner."

Solen glittrade i åar och stilla sjöar. De pastorala naturvyerna kändes som fred och frihet och stod i skarpaste kontrast till kriget, dånet och döden vid Leipzig bara några dagar tidigare. I flera samtida brev och dagboksanteckningar dessa dagar i slutet av oktober förekommer reflektioner över vad som kan driva människan till sådan förintelse och självförgörelse.

⁵ Burg Querfurt

⁶ Den vackra skog som avses är området som idag heter *Naturpark Saale-Unstrut-Triasland*.

⁷ Burg Wendelstein

⁸ Ludolph Ernst Andreas Lafontaine (1704-1774), tysk konstnär och hovmålare (i hertigdömet Braunschweig-Lüneburg)

Svenskarna passerade staden Bad Frankenhausen som hade ett stort saltverk och ett alabasterbrott, och var omgiven av höjder och berg. Några timmar senare nåddes Sondershausen, som bredde ut sig inunder dem med ett vackert slott⁹ omgivet av flera vackra trädgårdar och orangerier. Staden hade ett högst besynnerligt läge, inklämd mellan höjder och berg på alla sidor, där Frauenberg på västra sidan i synnerhet utmärkte sig. Staden är belägen vid floden Wipper.

Kapitel 16 avsnitt 2

TUMULT I WEIMAR

Händelserna och de fetstilade datumangivelserna i detta avsnitt gör ett avsteg från det strikt kronologiska system som tillämpas i resten av boken, och är i detta avseende fristående.

Stamfadern hade, genom rappa hästar och kalescher, snart skaffat sig ett försprång på någon dag eller två gentemot den marscherande svenska huvudarmén. Det var troligen då som han måndagen den **25 oktober 1813** gjorde en tillfällig avstickare från Artern med några av sina adjutanter till staden Weimar, belägen 43 km fågelvägen rakt söderut.¹⁰

Weimar var inte vilken stad som helst, utan den store Goethes stad. Denne mästare var vid tidpunkten 64 år gammal och hade bott i Weimar större delen av sitt liv. Under det senaste decenniets krig hade Weimar ofta utstått svåra tider när trakten ständigt genomkorsats av olika härar. 1813 befann sig Weimar återigen nära stridernas centrum. Hela Weimar vimlade därför av soldater från praktiskt taget alla Europas nationer. Men Goethes hus¹¹ var det enda i staden som var befriat från den annars obligatoriska inkvarteringsskyldigheten. Man visste vem som bodde där, man visste hans ställning och han var så respekterad att koalitionsstrupperna aktade hans hus närmast som en helgedom. Goethe var redan ett namn i världslitteraturhistorien, och bara fem år tidigare hade första delen av hans magnum opus *Faust* utgivits.

Just denna måndag red emellertid två ryska ryttarsoldater i järnrustning in i Weimar. De stannade framför Goethes hus, band sina hästar och ringde häftigt. När ingen genast öppnade började de svära och väsnas och försökte forcera porten med våld. Folk kom springandes och försökte hejda dem. Till slut öppnades dock porten, men då uppstod skrik och tumult i förstugan. Ute på gatan ropade man då på vakt och skyddskår.

Inte långt från Goethes hus befann sig den 18-åriga fältläkaren Wenzel Krimer, inkvarterad hos en målare. Krimer tillhörde den s k Lützowfrikåren, en preussisk frivilligkår. Han grep sin sabel och pistol och sprang till platsen, där han fann ryssarna i handgemäng med husets folk. Med spänd pistol gick han fram och konfronterade dem och befälde dem att ögonblickligen lämna huset. Ryssarna vägrade. Krimer lät då kalla på förstärkning och hotade att skjuta den som rörde honom. Krimer fortsätter berättelsen själv i sin dagbok så här:

”I detta ögonblick inträdde hastigt en man av medellängd,¹² klädd i enkel blå överrock och en svensk officersuniform under. Han hade ett brunt, tårt, uttrycksfullt ansikte, blixtrande svarta ögon, kroknäsa, och Sankt Annas orden¹³ med diamanter på bröstet. Han verkade uppjagad.”

⁹ Schloss Sondershausen

¹⁰ Källorna är lite diffusa exakt vilket datum som utfärden som skildras i detta avsnitt ägde rum; möjliga alternativ är den 24 eller 26 oktober. Kartmaterial på Krigsarkivet som visar kronprinsens rörelser styrker dock att det inträffade den 25 oktober. Själva händelsen i sig är dessutom dokumenterad av förstahandsvittnesmål.

¹¹ Nuvarande adress Frauenplan 1

¹² Jmfr kap 2 avsn 16 (fotnot om Jean Bernadottes längd)

¹³ Sankt Annas orden = rysk orden instiftad 1735

Det var stamfadern. Han hade anlät till Goethes hus just som eventuell eller planerad plundring ägde rum av två ryska kyrassärer. Jeans ansikte var spänt av ilska, med mörk blick och glödande ögon och darrande smala läppar. Han trädde fram till den unge Krimer och frågade på franska vad som stod på. Krimer förstod ej franska. Bernadotte försökte igen på knagglig men hjälplig tyska. Krimer förklarade då vad som hänt. När han fick klart för sig ryssarnas intrång och att de hånskrattat åt motståndet blossade Jeans ansikte upp och blev illrött. Han drog sin värja och ville ge sig på en av dem, som emellertid var skyddad av sin järnrustning så Jean gav honom flera slag i ansiktet istället. Ryssen skulle just försvara sig med sin egen värja, då Krimer ingrep och slog värjan ur ryssens hand. Även den andra ryssen hade dragit sitt svärd. Jean exploderade nu av raseri och även hans adjutant¹⁴ sprang till.

Hela konfrontationen kunde eskalera ytterligare och slutat illa, men bråket upphörde ungefär där. Handgemänet avstannade sedan den synliga Sankt Annas orden injagat respekt hos den andra ryssen, som även hade en pistol riktad mot huvudet. Kort därpå dök en preussisk säkerhetsstyrka upp och intermezzot avslutades.

Det berättas att stamfadern skakade av ilska även en tid efter incidenten. I ett kort replikskifte med Krimer kallade han ryssarna för "hundar" och "uslingar".

Just då anlände Goethe själv. Det berättas att han välkomnade Bernadotte som sin gäst, uttryckte sin tacksamhet till Krimer med vänliga ord, och sedan gick in med stamfadern i sin våning.

Ovanstående är i princip vad som står att finna om denna händelse. Men till denna skildring kan fogas en allmän notering, nämligen att det tycks, såsom tumultet skildrats, som att Jean Bernadotte genom detta ingripande, som möjligen bidrog till att rädda Goethes hus och kanske litteratören själv från skada, gjort sin i särklass betydelsefullaste insats under helt fälttåget. Inte på något slagfält, utan i ett handgemäng i Goethes tambur eller entrésalong.

Men redogörelsen ovan triggas också en fråga av lite allvarigare sort: Vad gjorde *egentligen* Jean hos Goethe? Vad var skälet till att Jean befann sig just *där*, hemma hos en av tidens största och mest respekterade skriftställare?

Flera av koalitionen ledargestalter hade just strukit förbi Weimar eller befann sig i staden. Exempelvis berättas i källorna om en stor fest i Weimar hemma hos hertigen av Sachsen-Weimar-Eisenach¹⁵ på söndagen, *dagen innan* Bernadottes troliga ankomst, där bl a den österrikiske kejsaren Franz, vars regering stamfadern hyste största misstro mot, närvarade. Med tanke på stamfaderns i högsta grad egennyttiga prioriteringar – stölden av Norge och sin framtida karriär i Frankrike – är det osannolikt att han gjorde sig någon större brådska för att just i detta skede socialt sällskapa med dessa koalitionsledare som var så fokuserade på ett fortsatt krig mot *Grande Armée*.

Så, återigen, *varför* gjorde då stamfadern denna omväg på minst 50+50 kilometers resväg för att träffa Goethe i Weimar?

Det kan manne finnas naturliga och oskyldiga skäl till detta som författaren förbisett. Men i brist på ytterligare information, kan en gissning vara att Bernadotte ville utröna i vilken mån det skulle vara möjligt att *leja Goethe som publicist* – även om denne skulle arbeta anonymt efter Bernadottes anvisningar men med generös avlöning – av elokventa småskrifter, artiklar, debattinlägg o s v *för sina personliga propagandasyften*, allra främst vad gällde Jeans förhoppningar i Frankrike. Med andra ord, kunde Jean haft för uppsåt att leja den litterära giganten Goethe som sin personlige propagandist?

¹⁴ Oklart vem av Bernadottes adjutanter som åsyftas; författaren har ej lyckats spåra någon notering om detta i offentliga svenska källor och dagböcker.

¹⁵ Carl August von Sachsen-Weimar-Eisenach (1757-1828), tysk furste

Som sagt, författaren till denna bok saknar faktabelägg för denna spekulation att stamfadern sökte utforska i vilken mån som diktaren med guldpennan var till salu, men tanken är ej omöjlig.¹⁶

Dagen efter, den **26 oktober**, befann sig Jean på förmiddagen ännu i Weimar. Det berättas i källmaterialet om ännu mer tumult denna dag. Det sades nämligen att fem marodörer hade plundrat och illa behandlat de boende i en ensligt belägen kvarn strax utanför Weimar, och att dessa vandaler var *svenskar*. Dessa arresterades och fördes in i staden Weimar. Under transporten mötte de Bernadotte som var på väg ut, ridandes i sällskap med två officerare. Fångarna fördes till svenska högkvarteret på order av Bernadotte, och straffades med ”obeveklig stränghet” enligt uppgiftslämnaren. Det plundrade folket vid kvarnen fick 20 Louis d’or¹⁷ av en svensk officer i skadestånd.

Kapitel 16 avsnitt 3

KURSÄNDRINGEN I MÜHLHAUSEN

De olika koalitionsarméerna fortsatte att förfölja och förjaga Napoleon västerut. Enligt planerna för det fortsatta fälttåget som koalitionen uppgjort i Leipzig, hade Bernadotte i uppgift att med Nordarmén gå via Kassel mot Holland, som ockuperades av Frankrike. Detta var, enligt källmaterialet, ett *löfte* som stamfadern givit åt koalitionen. Särskilt Storbritannien, som ännu till fullo sponsrade den svenska armén med i princip bibehållna subsidier justerat för den svenska arméns reducerade storlek,¹⁸ fäste stort avseende vid Nordsjökustens och Rhenmyningens befrielse. Efter att Napoleon drivits tillbaka och eventuellt avsatts, hans armé oskadliggjorts och Frankrike och dess lojalister, inklusive Danmark, formellt förlorat kriget, så kvarstod traktaternas bokstav samt mångfaldigt upprepade löften från bl a Ryssland och Storbritannien att Norge *skulle* tillfalla Sverige. Så löd planen.¹⁹ *Men Jean litade inte på koalitionen fullföljande av dessa förpliktelser mot honom*. Han misstrodde deras uppriktighet och välmening. Egentligen litade inte Jean på *någon*, inte ens sin hustru. Genom sig själv känner man andra.

I några dagars tid efter Leipzig så följde Jean koalitionen gemensamma plan, och hans marschorder och brevkorrespondens till sina koalitionspartners hävdade att han skulle fortsätta rakt fram västerut mot Kassel, helt enligt paktens innehåll. Samma besked erhöll de utländska diplomaterna som åtföljde hans högkvarter. Vad som emellertid är intressant, är att Jeans killkompis tsar Alexander samtidigt *anmodade honom* att fortsätta enligt planen. Dessa uppmaningar i sig själva rörde därmed en viss skepsis; inte ens tsaren var tydligen helt övertygad om att Jean skulle stå vid sitt ord och följa koalitionen överenskommelser. Stamfader Bernadotte, som den patologiske lögnare han var, sågs efter Leipzig ”med största misstroende bland de allierade makterna”, som professor Höjer sällsynt frankt uttrycker det. Jean betraktades

¹⁶ Jmfr t ex kap 3 avsn 3, 12; kap 4 avsn 7 (Grevesmöhlen, Wallmark, Regnér på *Post- och Inrikes Tidningar*, Battram på *Dagligt Allehanda* och Lenngren på *Stockholms-Posten*, samt den kuvade/medgörliga svenska pressen i allmänhet). Jmfr även kap 8 avsn 10; kap 15 avsn 14; kap 16 avsn 8; kap 19 avsn 4, 11. Napoleon lät förstå i sin artikel i *Leipziger Zeitung* i oktober att Jean även direkt eller indirekt använde Kotzebue, Sarrazin och Goldsmith för sin propaganda och publicitet. Jean lät sin tyske publicist Schlegel gå i svaromål genom en artikel på hela 32 sidor (se kap 9 avsn 13). Goethe var känd som en stark Napoleonkritiker, och för Jean att lyckas leja Goethe för sin sak (d v s uppfordra regimskifte i Frankrike samt framhålla Jeans meriter) skulle ha övertrumpat allt annat.

¹⁷ 20 louisdorer år 1813 motsvaras år 2020 av ca 20 000 kr (KPI), 58 000 kr (guldpriindex) alt 620 000 kr (arbetarlöneindex). Denna beräkning grundar sig på antagandet att 1 louisdor användes ekvivalent som 1 napoleonguldmynt vid tidpunkten, vilket motsvarar 20 franska francs. Guldinnehållet i 1 louisdor var emellertid högre än i 1 napoleon. Enbart guldinnehållet i 20 louisdorer motsvarar 2020 ett marknadsvärde av ca 70 000 kr.

¹⁸ Jmfr kap 15 avsn 13

¹⁹ Jmfr kap 15 avsn 13 (20 oktober 1813)

som rent opålitlig i sina utfästelser, och det förtroendekapital han ägt blott tre månader tidigare var i princip förbrukat, borta. Jean, den externrekryterade undergöraren från Pau – grattis igen Sveriges riksdag! – hade kört *Sverigebildens utomlands* i botten. Och avsaknaden av förtroende för fransosen med den sylvassa blicken var ej obefogad. Enligt källmaterialet uttalade kronprinsen den **27 oktober 1813** till Thornton och Stewart att *Sverige kunde komma att överge Leipzigöverenskommelsen, som han betraktade som rent provisorisk*. Vilken överraskning att advokatsonen skulle uppfinna ett litet kryphål åt sig själv i efterhand! "Provisorisk" – vilket genialt drag för att ducka för ett löfte!

Från Sondershausen var arméns marschväg den **28 oktober** åt sydväst, precis som övriga allierade arméer. Vägen gick genom stora bokskogar och beskrivs i dagböcker och krönikor som väldigt backig, lerig och rent usel, och i vissa uppførsbackar var marken frusen och hal. Det tog ammunitions- och bagagevagnar fyra timmar att ta sig bara 5 km.²⁰ Under detta sköldpaddslika tåg, där hästar stupade och vagnar kördes sönder, förbannade soldaterna högt de tyska och hyllade de svenska landsvägarna. Misären blev komisk, det svors och det skämtades. Huvuddelen av armén inklusive infanteriet bivackerade denna kväll i Schlotheim.

Denna torsdag utfärdade generalissimus order till ledarna för olika armékårer inom Nordarmén att fortsätta följande dag mot staden Kassel, *men via Dingelstädt*. Denna gir via Dingelstädt specificerades uttryckligen i ordena. Det kan förvisso alltid finnas olika skäl varför befälhavare väljer den ena eller andra marschvägen mot en specifik slutdestination, men just i detta fallet, när det sades att målet var Kassel, bör noteras att det naturligaste alternativet, taget i beaktande hur det tyska vägnätet såg ut vid tidpunkten, torde ha varit en rakare marschväg västerut som både skulle ha blivit kortare samt varit mindre kuperad. Varför gavs order om denna märkliga gir norrut via Dingelstädt, om ju slutmålet var Kassel som låg rakt västerut?

Fredagen den **29 oktober** var en riktigt kall dag som tycktes vilja förvarna mannarna om den stundande vintern. När de lämnade Schlotheim följde de vägen som ledde fortsatt västerut. Man nådde på förmiddagen Mühlhausen med sina många väderkvarnar. En komisk notering av en svensk dagboksskrivare berättar om hur flertalet av bönderna och drängarna i regionen kring Mühlhausen bar en vit eller blå linnenärr, som kallades *Fuhr-küssen*²¹, ovanpå sina andra kläder. Denna närr bevarade visserligen kläderna under, men "berövar med detsamma karlarna sitt manliga utseende" enligt antecknaren. En annan komisk anekdot var, att för att fira Jean Bernadottes ankomst eller passage genom staden hade en äreport av granris upprests vid infarten till Mühlhausen. Högst upp på denna granrisportal var en vit skylt där man textat med röda bokstäver, på tyska:

"Länge leve Tysklands befriare!"²²

Humor på hög nivå. T o m i den svenska truppen logs det åt detta *skämt!* Skylten var dock, troligen, fullt seriöst menad eller åtminstone uppsatt av inställsamhet och för att markera underkastelse utifrån gängse stadsborgerlig nervositet.

En mindre lustig omständighet vad gäller just Mühlhausen, blev emellertid det faktum att det var här som *Nordarmén bytte marschriktning*. På förmiddagen från Schlotheim mot Mühlhausen hade riktningen varit västlig, men väl inne i Mühlhausen dirigerades arméns spets vidare in på *utfartsvägen mot norr!* Man bytte enligt Bernadottes tidigare instruktion helt kompassriktning mot Dingelstädt, vred nästan 90 grader mot norr.

Samma dag avsende Jean ett brev till sin killkompis Alexander, där han nämnde att han förkunnade sin avsikt att dela Nordarmén, så att "en del" gick mot Kassel men "en annan del"

²⁰ Detta motsvarar en genomsnittlig hastighet på strax över 1 km/tim.

²¹ Enbart blotta namnet är komiskt, ungefär "kör-kyssar". Källan för denna iakttagelse är Götlin. Författaren har ej lyckats spåra klädesplagget i andra källor, samtida eller nutida.

²² I originaltext "Lebe hoch für den Befreier des Deutschlands!"

mot Hannover. Vad Jean dock underlät att berätta var att dessa "delar" ej var lika stora. Endast en liten bråkdel skulle i praktiken fortsätta mot Kassel – dit han i Leipzig lovat att föra hela sin armé – medan lejonparten skulle tåga åt andra hållet.

Juristsonen från Pau förklarade att han själv skyndsamt ämnade bege sig mot Hannover, nästan 140 km rakt norrut från Mühlhausen. Genom att med sin huvudarmé vända sig norrut, avskilde han sig definitivt från de övriga koalitionsarméerna. En av hans förevändningar var att reträttvägen för marskalk Davout, som befann sig med en fransk styrka i Hamburg, måste avskäras. Men detta var som sagt bara en skenursäkt. Dels kunde detta "avskärande" utföras minst lika effektivt om Jean hållit sig till den ursprungliga koalitionsplanen. Och dels hade han fem månader tidigare, när det verkligen handlat om en krissituation, inte ens velat vidröra Hamburg eller konfrontera några fransoser där över huvud taget²³ – men nu var det tydligen plötsligt så pass viktigt att drabba samman med den franska marskalken Davout som låg ensam och tryckte med en kår i Tysklands nordvästra hörn, att Jean därför egenmäktigt bröt sitt löfte och den uppgjorda koalitionsplanen som skulle driva tillbaka Napoleon in i Frankrike. Mellan stamfaderns framkrystade skäl för sin gir norrut kunde dock vem som helst läsa "Danmark, Danmark, Danmark".

Samma fredag skrev Jean ett brev till sin adoptivfar kung Carl XIII hemma i Stockholm, där han påstod att han marscherade med den svenska armén mot Kassel. Jean omnämnde emellertid detta på ett sätt och i en kontext – påstående att Napoleon också styrt en del av sin armé mot Kassel – som ledde läsaren att tro att han, Jean, den oförskräckte, gjorde denna manöver som del av de allierades stora fälttågsplan. Vilket givetvis ingalunda var fallet. Jean körde från och med nu sitt eget race, samtidigt som han fortsatte att hålla sina kort tätt mot bröstet.

Armén nådde sent på fredagseftermiddagen Dingelstädt, där infanteriet utplacerades i olika kringliggande byar.

Morgonen den **30 oktober** fortsatte armén norrut till den katolska staden Heilbad Heiligenstadt. Återigen hade en tillfällig äreport blivit upprest till den ärevördige krigslegendaren Jean Bernadottes ära. När de svenska soldaterna i det efterföljande tåget marscherade igenom staden berättas om hur hopar av tiggare samlades kring trupperna. På flera ställen i dagboks- och memoarlitteraturen omnämns hur de svenska *soldaterna* generellt delade med sig av det lilla de hade och kunde avvara, när de passerade genom misär och förbi samhällenas mest miserabla. Samma humanitära instinkt omnämns i princip aldrig vad anbelangar det hästburna medaljbeprydda officerssklientelet.

Ut ur Heilbad Heiligenstadt var vägen närmast staden sprängd genom ett stort täljstensberg, där täljstenen visade sig i många besynnerliga lager. Bortom täljstensberget var marschleden mycket vacker med hänförande vyer av dramatiska klippor, vackra skogar i höstens färger, blanka sjöar och brusande åar med stenboar över. Hela armén spreds ut över ett drygt dussin byar över ett stort område som geografiskt sträckte sig nästan 14 km på längden, för att effektivt kunna anskaffa mat åt alla och foder åt hästarna. Sjätte brigaden fick lägga i några olika byar fem sex kilometer väster om Heilbad Heiligenstadt.

Det kom att bli vid denna punkt, Heilbad Heiligenstadt, som den delning av Nordarmén ägde rum som stamfadern aviserat i sitt brev till tsar Alexander föregående dag. Enligt professor Höjer blev detta även det ögonblick då Jean definitivt "kastade *masken*"²⁴ och meddelade de utländska

²³ Se kap 5 avsn 15; kap 6 avsn 1-3

²⁴ Just sin benägenhet att *kamouflera sin egentliga agenda och förleda omgivningen* – d v s att missbruka omvärldens förtroende, utnyttja omvärldens naivitet och sällan stå fast vid sitt eget hedersord – och istället agera manipulativt och bedrägligt, *ta sina chanser*, för att befrämja egna syften och konsekvent maximera den egna vinningen, var ett mycket starkt utmärkande karaktärsdrag hos Jean Bernadotte. Han ljög och bluffade sig fram i många situationer. Detta framträder mycket tydligt i det råa källmaterialet, och den akademiska forskningen vidimerar på otaliga ställen just detta.

diplomatiska ombuden som åtföljde hans högkvarter sin avsikt att inte alls avskära några reträttvägar eller synkronisera sig med resten av koalitionen strategiska förflyttningar, utan istället helt egenmäktigt *fortsätta rakt mot norr*. Dessa diplomatiska representanter hade redan anat vad som var i görningen sen den nordliga giren efter Mühlhausen, men icke desto mindre förekommer i källmaterialet uppgifter att britternas ombud Stewart beskrivit stamfadern som "en ytterst fulländad *skådespelare*". Ingen uppriktighet eller tillförlitlighet, ingen gammaldags öppenhet och ärlighet, bara denna *eviga* bluffpoker för sina egna syften. Detta bernadotteska ljugeri som *aldrig* såg någon ände.

I strid mot träffade överenskommelser – t o m professor Höjer beskriver det som ett *avtal* – och i direkt trots mot sina koalitionspartners, beordrade så Jean huvudparten av Nordarmén att fortsätta tåga norrut, norrut och ännu längre norrut. Detta väckte stort missnöje bland de allierade, då ju målet borde vara att mota tillbaka franska armén och oskadliggöra Napoleon, inte bedriva egenmäktigt särpolitik i detta känsliga skede av det stora europeiska befrielsekriget. Britternas sändebud Stewart skrev denna dag till sin österrikiske kollega, den 56-årige seniore militärofficeren och diplomaten Vincent:

"Vi går till Hannover, och därifrån om du ej förhindrar det till Holstein. I Guds namn hjälpa oss!"

Professor Scott beskriver i sin avhandling hur Jean kallade till sig diplomater för att "diskutera" sina planer. Detta bestod i att han utförligt berättade för dem vad han själv redan beslutat. Detta var "diskussionen".

När Adlercreutz och Gustaf Löwenhielm informerades om de konkreta planerna ska de ha avstyrkt en marsch mot norr *utan föregående samförstånd med de allierade*, då en sådan självrådighet från stamfaderns sida – en egen, oannonserad plötslig manöver hundratals kilometer *bort från* den avtalade koalitionsstrategin för att ägna sig åt privat särpolitik – kunde komma ligga Sverige till last eller skada Sverige på annat sätt framgent. Återigen poppar alltså hänsynen till *Sverigebilden utomlands* på kort och lång sikt upp i det samtida källmaterialet. Dock hyste det externrekryterade stjärnskottet från Pau föga respekt för detta koncept. De personliga karriärplanerna och i förlängningen familjeförmögenheten var överordnade alla sådana småfuttiga hänsyn till Sveriges internationella anseende som nation och samarbetspartner.

Militärnillet från Pau lade fram ett flertal skäl till den nya marschriktningen norrut, som i sig förvisso kunde verka plausibla. Dessa anförda skäl hade dock i mångt och mycket karaktär av skenförevändningar, rena svepskal. De verkliga anledningarna var snarare en stark ovilja hos koalitionschefen Jean att delta med sin här i en koalitionsöffensiv mot Rhenfloden, Frankrikes naturliga gräns, samt hans egna franska karriärplaner och svenska karriärtrygghet, plan A och plan B. Dessutom insåg han att hans egen och Sveriges betydelse i det europeiska spelet var tynande. Den svenska armén höll på att bli betydelslös. Stamfadern hade förstört ett förtroende och missbrukat den starka ställning som Sverige haft som vågmästare i det europeiska storpolitiska spelet 1811-1812, genom att utnyttja andras tillit och stöd, genom att sätta sin personliga agenda ovanför Sveriges, koalitionen och Europas, och genom en patologisk lögnaktighet som andra nu genomskådat och tröttnat på.

Stamfadern hade spelat sina kort, men ur ett svenskt perspektiv inte särskilt konstruktivt. För *Sveriges* del, som nation i goodwillhänseende, hade den externrekryterade Jeans ledarskap dittills varit en ren katastrof.

Ur stamfaderns perspektiv gällde det emellertid nu att handla innan det var för sent. Vid en eventuell fred med Napoleon, eller Napoleons avsättning, skulle Sveriges fortsatta låtsasmedverkan för "den gemensamma saken" definitivt vara överspelad. Det var därför hög tid

Skrivningen av Höjer, av alla, att Jean vid detta tillfälle *demaskerade* sig själv och lät blotta sina verkliga avsikter, är målande.

att sätta sig i besittning av Jeans *personligen* eftersträvade krigsmål, d v s Norge, alltså en svensk territoriell utvidgning som i sig ansågs erforderlig för att i efterhand rättfärdiga tronföljarvalet 1810 – mutvalet, bedrägerivalet²⁵ – och befästa Jeans ställning som tronföljare i Sverige och i förlängningen hans dynastis legitimitet.

Flera propåer hade redan gjorts av Bernadotte och verktyget Wetterstedt för en fredlig uppgörelse med Danmark, men Danmarks kung Fredrik VI hade konsekvent vägrat att förhandla bort Norge. Även om Fredrik VI så småningom skulle förlora, skulle han i alla fall göra så *med den bibehållna hedern att ej ha köpslagit med sina egna undersåtar som insats*.

Det gällde därför nu alltså för stamfadern att åstadkomma ett *fait accompli*, ett fullbordat faktum. Sverige skulle framtvunga Norges avträdande, så att rent tekniskt ingen sedan skulle kunna klandra den externrekryterade fransosen för att inte värna Sveriges intressen.

Eller kunde någon det?

Priset för den überegoistiska agenda och den prägel av falskhet och trolöshet som dominerat styret av Sverige sen slutet av 1810, kom *nationen Sverige* jämte dess externrekryterade styresman till del i annan form. Ett bedrövligt förlorat anseende; en total sänkning av *Sverigebildens utomlands*.

Kapitel 16 avsnitt 4

SVERIGE UTESLUTS UR KOALITIONENS LEDNING

Det sägs ibland att en organisations öde i stor utsträckning är en funktion av organisationens ledarskap. Detsamma gäller nationer.

Den styresman som de facto drev Sverige från senhösten 1810 och framåt, allra främst utrikespolitiken, var en person som ogillade regler, normer, konventioner och överenskommelser, och som tenderade att undvika eller ignorera dem. Det var en man med stora idéer och stora ambitioner som samtidigt var oändligt uppslagsrik, där allting gick ut på att bereda möjligheter för *sig själv*, inte Sverige. Samtidigt som han värtaligt, uttrycksfullt och vidlyftigt kunde mästra för omgivningen i form av pompösa utläggningar med stora ord, överdrifter och hyperboler, tenderade han ändå i slutändan att själv agera impulsivt och principlöst och i första hand se till *sina egna* intressen. Han förhöll sig obekymrad till sina *oräkneliga* utfästelser och löften åt andra; hans "hedersord" vägde dunlätt. Han var manipulativ och bedräglig, kanske främst i så måtto att han till fullo utnyttjade – exploaterade för egen vinning – andras förtroende, goda vilja och favörer. Han kamouflerade sin personliga agenda och sitt agerande ganska väl, men var samtidigt nonchalant inför möjligheten att bli påkommen, och hade inga samvetsqual, inga skamkänslor, ingen inre moralisk röst, utan förblev notoriskt opålitlig. Som person var han egenkär och grandios, exceptionellt fåfäng, självsäker och skrävelaktig med ett enormt bekräftelsebehov, eller snarare behov av *upprättelse*, då han såg sig själv som konstant underskattad och undervärderad av omvärlden. Ej sällan kom detta till uttryck genom att han nedvärderade och förminskade andra, och på ett nedrigt sätt riktade fula personangrepp eller karaktärsförtal mot personer som antingen ifrågasatte honom eller som han kände sig hotad av. Han kunde ej ta kritik och hade ett väldigt fragilt ego – han var extremt lättkränkt, hade dålig impuls kontroll och ett labilt lynne – och använde ohämmade verbala attacker och förödmjukande omdömen om andra för att markera sin egen inbillade överlägsenhet, och för att påminna alla om hur framstående han själv var. Han skulle aldrig medge egna misslyckanden eller felsteg, utan gav sig instinktivt på den som klandrade honom.

²⁵ Se kap 2 avsn 21

Han var alltid på offensiven i argumentationer. Han skyllde *alltid* ifrån sig – bakslag var alltid *andras* fel – och det slutade ej sällan med tirader där han rabblade upp sina egna förtjänster såsom ”bevis” på sin storhet. Det var därför ofta svårt, närmast omöjligt, att ha en balanserad konversation med honom i sakfrågor där man ej höll med.

Denna falskhet och brist i heder och grundläggande principer, denna oberäknlighet och lögnaktighet, denna oförmåga att inse eller denna likgiltighet inför de långsiktiga konsekvenserna av sitt egennyttiga beteende, gjorde denna person till Gustaf IV Adolfs eller kronprins Carl Augusts absolut raka motsats.

Stamfadern, hänförelsen, hedersdoktorn från Giessen, den s k krigslegendaren, den s k samhällsbyggaren – *dynastigrundaren* Jean Bernadotte – hade blivit genomskådad och förlorat det mesta av det förtroende som många i hans närhet och andra länders regeringar tidigare hyst för honom. Han sågs som en opålitlig partner och en oangenäm uppkomling. En charlatan, en fuskare, en skådespelare, en klåpare, en improvisatör. Men än värre var, att detta även drabbade *Sveriges ställning som nation*. Respekten för den svenska statsledningen kom att kraftigt decimeras. Den konsekvensen var oundviklig. Och därmed kan man inte konstatera annat än att den externrekryterade frälsaren missbrukade den svenska maktposition som han med Fourniers hjälp mutat till sig 1810. *Sverigebilden utomlands* fortsatte att tumla.

Redan innan Jeans kursomläggning i Mühlhausen från västerut till norrut, hade missnöjet med honom väsentligen ökat, överallt. När resten av Europa efter många års spretighet och underlägsenhet äntligen lyckats förena sig och stå upp mot Napoleons franska imperiebyggande, drog sig Jean norrut för att utnyttja den styrka som stod under hans befäl, för strider som egentligen var bagatellartade i ett europeiskt perspektiv, men viktiga för honom personligen. Efter Leipzig så var koalitionen intressen i princip ett avslutat kapitel för honom – allt kom istället att handla om Norges erövring och den kommande maktstrukturen i Frankrike. En historiker kommenterar att Bernadotte sågs ”med största misstroende bland de allierade makterna” vid denna tid, och konstaterar samtidigt att stämningarna vid det stora koalitions högkvarteret blivit alltmer ”svenskfientliga” – därmed understryks, återigen, en direkt länk mellan stamfaderns sjunkande anseende personligen och Sveriges anseende i Europa som nation. På det stegrande misstroendet mot *Jean som person* så fanns det inom resten av den europeiska koalitionen en allt tydligare benägenhet att marginalisera *Sveriges* inflytande.

Det pratades nu även en hel del om charlatanen bakom hans rygg. Den ryske tsaren ska ett par dagar efter att den Nordarmén lämnat Leipzig, men innan Jeans kursändring i Mühlhausen, enligt ett vittne ha uttryckt sitt missnöje över honom i kraftigt osminkade ordalag. Rysslands de facto utrikesminister Nesselrode talade om förbindelsen med Bernadotte i termer av ”bitter ånger”, enligt ett vittne. Den preussiske statskanslern Hardenberg, denne länge, gråhårig, respektable statsman med distingerat utseende, kallade Bernadotte för ”en *bastard*²⁶ som omständigheter har *påfordrat oss* att legitimera”.

Och vad beträffade Storbritanniens inställning så var all hjärtlighet försvunnen. Man retade sig på att Bernadotte, med en armé sponsrad av Storbritannien, underlät att understödja den sista stora offensiven mot Napoleon, och istället ägnade sig åt privatsaker. Man litade helt enkelt inte längre på honom. Man såg honom som oberäknelig och förljugen. Hans tidigare aura som upphöjd fransk marskalk och nu kronprins av Sverige var försvunnen. Han var i mångas ögon en lögnare, en bedragare, en lycköskare. En kameleont, en skådespelare.

Den dagboksskrivande brittiske generalen Wilson noterade de sista dagarna av oktober att stamfadern ”nu dagligen blir mer allmänt impopulär”, och på annan plats hävdas att de svenska soldaterna emotsåg det tillfälle när man skulle *undslippa* sin franske befälhavare helt och hållet,

²⁶ bastard = avkomma av blandras, oäkting (här med innebörden att Jean varken var eller *ville* vara eller bli en genuin del av koalitionen; Jean var och förblev fransos uti varenda fiber, och hade sitt blinda fokus på sina egenintressen)

då han alltmer framstod som ytterst löjlig och skämde ut dem. Wilson skriver också att Jeans tillgjordhet och falskhet – den s k ”charmen” – nu bara uppfattades som stötande av hans omgivning.

”På det hela taget så föraktar alla honom, och några fruktar honom.”

Ordagrant.

Den unge brittiske diplomaten George Jackson skrev i sin dagbok, just som Bernadotte lämnade Leipzig:

”En mer fullkomlig fransos både till utseendet och uppförandet har jag aldrig skådat. Man undrar vad han har hos oss att göra. --- Hans solidaritet för vårt syftemål sträcker sig uppenbarligen inte längre än att dess framgång främjar han egna *personliga* intressen.”

Den brittiske statsmannen Aberdeen²⁷ hade vid denna tid kommit till insikt om att Jean var ”en jakobinsk kvacksalvare” och klagade över lönlösheten att längre låtsas försvara honom, ”vars humbug alla talar om”. Aberdeen ansåg att Storbritannien därför borde ompröva hela sitt förhållande till *Sverige*.

Den brittiske utrikesministern Castlereagh hade i mitten av september, en månad före Leipzig, lagt fram ett förslag på en permanent europeisk försvarsallians och säkerhetspakt, istället för den mängd av korsande fördrag som existerade mellan olika stater.²⁸ Denna säkerhetsallians skulle enligt den ursprungliga idéskissen haft fem likställda makter – Storbritannien, Ryssland, Preussen, Österrike och Sverige. Men innan Castlereaghs proposition överlämnades till dessa regeringar, diskuterades den initialt endast med Ryssland och Österrike. Detta skedde strax efter slaget vid Leipzig, efter att misstron och oviljan gentemot Jean Bernadotte personligen stegrats och hans trovärdighet tynat. Sveriges kronprins bedrev en egenmäktig, helt utifrån sina egenintressen motiverad särpolitik, som gick ut på att befrämja den egna karriären, istället för att ta verksam del i kampen för Europas befrielse och Napoleons fall. Han höll nu dessutom på att fysiskt avlägsna sig från koalitionen och händelsernas medelpunkt. P g a *Jean Bernadottes personliga karaktär och omoraliska uppträdande* kunde inte längre *Sverige som nation* räknas som en ledande röst i Europa och bli del av detta samarbete mellan ledande stater i utrikes- och försvarspolitiska frågor. P g a den externrekryterade tronföljaren rangerades *Sverige* till andrahandsorteringen.

Sverige bilden utomlands hade i sanning kollapsat genom stamfaderns försorg.

Den **30 oktober 1813** rapporterade det brittiske sändebudet Cathcart till sin utrikesminister i London att Ryssland, Österrike, Preussen tillmötesgick förslaget att bilda en ny säkerhetsallians, såsom Castlereagh föreslagit. Cathcart skriver samtidigt att det ”önskas” att Sverige *ej* inbjuds till att ingå i kärnan av detta samarbete, utan att Sverige snarare endast kunde få biträda avtalet i efterhand, bli stödmedlem, om man önskade. Cathcarts formulering med verbet *önskas* i passiv form förtiger *vem* som önskar detta, men senare forskning har visat att det var ingen mindre än Jeans killkompis som han lämnade walk-over till när det gällde Finland, tsar Alexander, som med bestämdhet nu stoppade Sveriges medlemskap i den nya samarbetsorganisationen för europeisk försvars- och säkerhetspolitik. Orsaken till tsar Alex ställningstagande *mot* sin tidigare bästis Jean var sannolikt en ökad skepsis mot honom både som person och som tillförlitlig koalitionspartner. Det är samtidigt sannolikt att åtminstone även Österrike delade samma ståndpunkt, eventuellt fler.

Sveriges utslutning ur koalitionen ledning var ett faktum. I den nya uppdelningen mellan Europas mer viktiga och mindre viktiga stater gallrades Sverige bort från kärngruppen. Sverige hade i en europeisk kontext devalverats, reducerats till en åskådarnation. Detta har betecknats från forskarhåll som en viktig historisk vändpunkt.

²⁷ George Hamilton-Gordon ”Lord Haddo” Aberdeen (1784-1860), brittisk statsman och diplomat

²⁸ Se kap 9 avsn 4 (18 september 1813)

Den främsta orsaken bakom *Sveriges degradering som nation* från en av koalitionen huvudmän till, i bästa fall, en medhjälpare av underordnad betydelse var, som förklarats, *Bernadottes opålitlighet som person* där han för att fullfölja sin personliga legitimitetspolitik som tronföljare verkade ha *upphört att ens låtsas* delta i kampen mot koalitionen gemensamma fiende, Frankrike, eller göra den ansträngning som avtalsmässigt och moraliskt förväntades av honom och hans svenska armé. Den prestige som tidigare var förknippad med varumärket Sverige, var nu försvunnen.

Professor Scott på Harvard, som utrett frågan noggrant i sin avhandling från 1932, menar att utslutningen av Sverige inte bara var ett misslyckande för svenska staten som sådan, utan även att den åtskillnad av stater som verkställdes nu skapade en än större obalans i de europeiska maktförhållandena än önskvärt:

"Misstron mot Sveriges kronprins hade avsevärd inverkan på att denna åtskillnad skulle tillämpas. En mans personlighet ledde till etableringen i Europa av ett öppet härsarsystem av en grupp stormakter."

Kapitel 16 avsnitt 5

LÖWENHIELMS UPPDRAG I FRANKFURT

En historietecknare med tillgång till många förstahandskällor skriver om stamfaderns förpliktelse gentemot sina koalitionspartners att gå med Nordarmén mot Holland, att "detta löfte bekymrade honom, ty hans tanke var oupphörligt riktad mot Norge". Han slets mellan flera olika lojaliteter, vilket enligt samme historietecknare gjorde stamfadern vid ett extremt dåligt lynne; "vresig och retlig till en grad som man ej förut sett, syntes honom ingenting vara till lags, och hans omgivning fick ofta på ett obehagligt sätt erfarva verkan av denna hans inre strid".

Den **31 oktober 1813** skrev Jean ett brev till sin närmast förtrogne i koalitionen ledning, tsar Alexander, där han tydliggjorde sin avsikt att fortsätta rakt norrut med huvuddelen av Nordarmén istället för att gå mot Holland. Han beskrev utförligt och relativt invecklat hur allting gick ut på att hejda eller isolera marskalk Davout som fortfarande befann sig i Hamburg med över 30 000 man²⁹, avskära hans kommunikationer och, om han retirerade mot Frankrike, attackera honom. Bernadotte berättade om sina planerade truppdispositioner och fick det hela att framstå som en stor, avancerad och närmast oundgänglig flankmanöver som låg helt i linje men "den gemensamma saken". I själva verket utgjordes brevet av svepskäl, dimridåer och manipulativa retoriska formuleringar. I samma vilseledande andra ansträngde sig stamfadern för att informera regeringen i London via ambassadör Rehausen.

Att ge sig på Davout var ej fel i sig självt – om nu detta hade varit Jeans syfte. Men det var det inte. Han ville eller *vågade* inte riskera att ens komma i beröring med Davout. Krigslegendaren från Pau var ingalunda angelägen att "innesluta" Davout i Hamburg, isolera eller konfrontera Davouts franska armé. Han ville bara att Davout lämnade området eller lämnade honom i fred, så att han själv kunde agera ostört mot danskarna i Holstein.³⁰ Hans förevändningar för den numera rakt nordliga marschriktningen var inget annat än lögner.

På generalissimus order fortsattes marschen måndagen den **1 november** mot Göttingen, där hela armén samlades. Den svenska hären beskrivs vid denna tidpunkt som ganska utmattad, givet ett uppdrivet marschtempo från Leipzig på dåliga vägar i kombination med "mindre tjänlig

²⁹ Den nominella styrkan på Davouts armékår (XIII) anges i olika källor till mellan 37 500 och 40 000 man, men framåt hösten och vintern blev många sjuka och stridsodugliga.

³⁰ Se kap 16 avsn 8

föda”, enligt en dagboksskrivare, eller snarare otillräcklig föda över huvud taget. Följande dag, tisdagen den **2 november**, anlände kronprinsen själv dit. Tyskarna – återigen kanske delvis utav inställsam plikt mot generalissimus Bernadotte som fortfarande hade viss kontroll över sin image hos de ovetande folklagren, kanske delvis utav demonstrerad respekt för den ryktbara svenska krigsmakten som sådan och dess *tidigare* gärningar – mottog krigslegendaren och svenskarna med klockringning, salutskott, stå och ovationer. Stadsporten var utsirad med bilder och prydd med gamla vapenrustningar som under 30-åriga kriget tillhört svenskar. I en tysk hyllningsdikt till ”de modiga svenskarna” publicerad i november 1813, lät det också att svenskarna nu ”gått till strid och hjältemod, och var Gustav Adolf värdiga”, dvs det drogs direkta men fullständigt fantasifluga paralleller mellan de svenska insatserna på 1600-talet och de under Jeans ledning 1813. Stadens borgarkompani välkomnade svenskarna med fanor och trumpeter, och hade lindat vita näsdukar om sina hattar. Människomassorna hurrade. Om kvällen var staden illuminerad, och över 500 studenter defilerade genom staden i ett fackeltåg, två och två, var och en med en fackla i handen. Fackeltåget stannade utanför Jeans bostad och alla ropade mångfaldigt hurra.

Denna del av Tyskland var tydligt religiös, katolsk, med helgedomar och helgonbilder, Jesuskulpturer och Mariabilder både i städer och ibland längs vägarna. Det berättas exempelvis i en dagbok om en bild utmed vägen av den korsfäste Jesus uthuggen i sandsten, där Jesus händer var målade med riktigt blod. Dessa tyskars tro på det övernaturliga och överjordiska är kanske också en del av förklaringen bakom Göttingenbornas oreflekterade och obefogade hyllning av Jean som någon slags uppoffrande, osjälvisk räddare av deras land och folk. Men händelsen med alla dessa universitetsstudenter med sina facklor utanför Jeans residens i Göttingen framstår, i ett historiskt perspektiv, i bästa fall som tragikomisk, annars bara tragisk. Ty dessa studenter kände ej till hur koalitionen höstfälttåg *egentligen* avlöpt dittills, och hur Jean i själva verket bar skuld till många tusen tyska soldaters död i onödan genom sin egen ovilja att delta i striderna och därigenom åvägbringa snabbare avgöranden. Och de visste ej att Jean blott timmar innan detta vackra fackeltåg hade avsänt Gustaf Löwenhielm till det stora koalitions högkvarteret där de andra ledarna befann sig, i syfte att med dimridåer och lögn förklara varför han nu definitivt skulle *överage* befrielsekoalitionen gemensamma överenskommelser och kall.

Gustaf Löwenhielm hade inför bedrägerivalet i Örebro 1810 betecknat marskalk Jean Bernadottes kandidatur som ”det befängdaste av allt”, samtidigt som han beskrivit hur denne fransos var känd för att dela ut stora löften och utfästelser vilka han emellertid hade svårt att hålla.³¹ Men efter den Bernadotte-Fournierska svindeln i Örebro hade anpasslingen Löwenhielm blivit en av stamfaderns allra närmaste män och trognaste *verktyg*, ungefär av samma halt som verktyget Wetterstedt. Löwenhielm hade tidigt blivit en viktig förbindelselänk mellan Jean och tsar Alexander och befann sig vid stamfaderns sida vid flera nyckelskeenden, såsom i Åbo och i Trachenberg.

Och nu var det alltså dags igen för ännu ett viktigt förtroendeuppdrag. Löwenhielm hade jämte Adlercreutz tillhört de som ogillat att en stor del av Nordarmén, inklusive hela den svenska armén, på generalissimus eget beväg avvikit från den i Leipzig överenskomna fortsatta fälttågsplanen för privata ärenden, då detta kunde vara till skada för svenska nationen och Sveriges goodwill – *Sverigebilden utomlands* – på längre sikt.³² Stamfadern lyckades emellertid övertyga Löwenhielm att han nu måste föra en ”svensk politik”, och skickade så iväg Löwenhielm till tsaren. Löwenhelms instruktion var alltså att med avancerade pseudoresonemang söka övertyga koalitionen om att Bernadottes avvikelse var helt förnuftsmässig, och att Sveriges kronprins nobla avsikt egentligen bara var att befria nedre Elbe – Hamburgregionen – från fransk

³¹ Se kap 2 avsn 19

³² Se kap 16 avsn 3

närvaro och sedan vända sig mot Holland och i riktning mot Frankrike norrifrån. Stamfadern hävdade bestämt *nödvändigheten av Hamburgs intagande*, där Davout förskansade sig; han skulle själv *fördriva eller krossa* Davout. Stora ord. Detta var det huvudskäl som Jean nu angav för sin egenbeslutade manöver mot nordvästra Tyskland, både via Löwenhielm åt Alexander och direkt till de utländska diplomaterna som åtföljde Nordarmén. Planerna utmålades med avsiktligt vilseledande förespeglingar, formuleringar och antydningar. Just vikten av att befria Hamburg hävdades resolut.³³ Men emedan han ville *ge skenet av* att han endast var ute efter att besegra Davout och befria nedre Elbeområdet från fransk närvaro, var han *egentligen* ute efter något slags "bifall" eller åtminstone "välvillig förståelse" från sina koalitionspartners att er hålla fria händer för manövrar i Holstein, att göra som han ville. Det dolda huvudsyftet var givetvis inte alls att rensa bort Davout från Hamburg, utan att avtvinga danskarna Norge.

Med alla upptänkliga vilseledande argument från idésprutan Jean skulle Löwenhielm avlocka koalitionen åtminstone ett *halmstrå* av förståelse för Jeans militärstrategiska tänkesätt beträffande Hamburg och Holland, vilket Jean sedan givetvis genast skulle tolka som ett *carte blanche* från koalitionen att gå precis vart han önskade och göra precis vad han ville. Exakt så.

Jeans förslag rörde dock inte bara Nordarmén utan även operationerna i stort, där han argumenterade för att den stora allierade frammarschen mot sitt älskade Frankrike borde hejdas sedan Rhenlinjen nåtts. Han varnade de andra att om de förhastat överskred Rhenfloden, kunde ett enskilt förlorat slag resultera i att hela alliansen kastades tillbaka av den franska armén till floden Wisła i Polen, d v s den franska armén skulle då plötsligt – enligt militärnillet Jean – kunna återta allt territorium 1000 km österut. Återigen barnslig retorik levererad av pajasen från Pau. Därför förordade han att *inte* bygga vidare på det positiva momentum i sitt framåtskridande som de allierade nu bevisligen hade, utan att istället stanna upp ett par månader innan man fortsatte jaga den franska armén. Militärnillet menade att detta uppehåll, skulle leda till "fördubblad fördel" för koalitionen, när det i själva verket främst skulle innebära att franska sidan kunde omgruppera sig, återmobilisera och förbereda sitt motvärn.

Det tydliga mönstret i Jeans föreställningar och åtgöranden förblev sålunda konsekvent; undsätta Frankrike för sina egna utsiktens skull i sitt forna hemland, *karriärplan A*, samt erövra Norge för dynastilegitimitetens skull i sitt adoptivland Sverige, *karriärplan B*. Han försökte även stärka sin position genom att äska medhåll från London – som finansierade den svenska armén och som även utlovat Guadeloupe till Sverige – för sina initiativ. En genomläsning av ambassadör Thorntons rapporter hem till sitt utrikesdepartement i London visar, med facit i hand, hur naiv och uppenbart och pinsamt duperad den brittiske diplomaten var av Jean Bernadottes ljugande, svepskäl, förevändningar, hittepåhistorier, o s v. Thornton köpte inledningsvis allt vad Sverige externrekryterade kronprins tutade i honom vad gällde den stora 90-gradersgiren rakt norrut, att detta helt var i linje med den övergripande krigsstrategin och gick ut på att konfrontera de franska ställningarna kring Hamburg och i Holland, m m. Thornton hade av Jean *begärt och blivit lovad en skriftlig förklaring* till avvikelserna från den ursprungliga planen, som den brittiske diplomaten kunde visa upp för sin regering, som ju sponsrade hela den svenska armén för att rikta sin kraft mot Frankrike. Men trots sitt löfte, och trots upprepade påminnelser från Thornton, uteblev denna skriftliga förklaring. Jean, juristsonen, kände mycket väl distinktionen mellan *skriftliga* och *muntliga* deklamationer, och levererade därför bara *prat* till britten. Jean *lek*te med den godtrogne Thornton, stackarn.

Stamfaderns planer var utan diskussion egenmäktiga och egennyttiga. Han följde ej den överenskomna koalitionsstrategin, han svek ingångna förpliktelser, och hans ambitioner och förhoppningar, både vad gällde Frankrike och Norge, utgick endast från honom själv, den personliga karriären och hans familjs framtid. Enligt flera forskare så kunde detta agerande till

³³ Jmfr kap 5 avsn 15; kap 6 avsn 1-3

väsentlig del härledas till ett befarande att koalitionen i slutändan skulle bedra honom vad gällde Norge, fastän traktat och löften garanterade Sverige denna besittning. Jean sade:

”Vi har redan gjort alltför många eftergifter för vad man kallar omständigheternas tvång. --
- Vad har jag hittills erhållit? Ingenting annat än fagra ord? Och tror ni, att man ska sakna förövändning för att ytterligare uppskjuta verkställandet av våra överenskommelser? Bättre är att dristigt gå fram sin egen väg, och endast räkna på sig själv!”

Så istället för att riskera att Ryssland, Storbritannien, Preussen och Österrike bedrog *honom*, hann han före med att bedra *dem*.

En annan intressant aspekt av det hela var att Bernadotte också försökte rättfärdiga och vinna bifall för sin extrema sidomanöver *efter* att han redan inlett den. Detta är en teknik som går ut på att *ge sken av* att hysa någon slags konstruktiv, ”ansvarsfull” och resonerande grundinställning, fastän denna låtsasdiskussion med motparten inte förändrade ett jota – aktionen hade redan inletts och skulle genomdrivas helt oavsett.

Innan Löwenhielm hunnit fram med Jeans ”förslag”, hade emellertid budet om vad som var på gång i Jeans värld redan nått koalitions högkvarteret. Via den brittiske diplomaten Stewart, som åtföljde den svenske kronprinsen, hade den brittiske diplomaten Cathcart, som åtföljde tsaren, underrättats. Cathcart, så fort han fått meddelandet och kommit upp ur sängen, hade skyndat till tsaren för att vädja till honom att mana Sveriges kronprins att hålla sig till den utstakade linjen och den enade koalitionsfronten mot Frankrike.

Tsar Alexander kände Jeans lynne, hans känslighet för smicker och hans oförmåga att ta kritik. Tsaren försökte därför i ett brev den **3 november** *locka* snarare än *kritisera* Jean, eftersom han ju var öm för komplimanger men inte kunde hantera ett uns av klander. Tsarens tydligaste morot var förespeglingen om att han – ja just det, *han*, Jean Bernadotte, *den utvalde* – skulle bli Frankrikes näste regent när Napoleon avsatts. Alexander skrev att det var viktigt att Jean höll sig så nära honom som möjligt ”av flera betydelsefulla skäl”, särskilt för att tillsammans kunna överlägga i frågan om Frankrikes styre efter Napoleons sorti, samt för att finnas till hands när detta blev aktuellt. Tsaren skrev att Jean borde anse denna kommentar som ”en fortsättning på vår konversation i Leipzig”.³⁴

Men vare sig smicker eller tsar Alexanders vädjan till Jeans grandiosa franska ambitioner kunde förmå honom att avvika från det innevarande syftemålet; han var alldeles för angelägen att lägga beslag på Norge, och just nu var tillfället som han bestämt. Och om inte ens tsarens begäran hade någon verkan på honom, var det inte så konstigt att han likaledes ignorerade protesterna från de utländska diplomaterna i sitt högkvarter.

Den svenska armén fortsatte sålunda sin marsch rakt norrut med nattläger i Northeim och några byar norr och öster om staden. Kursen stod mot Schleswig-Holstein och Danmark, men stamfadern försökte ändå, aningen arbiträrt kan tyckas, dölja sina avsikter genom att sprida desinformation om arméns rörelser. Han kommenderade Mörnerska husarer att rida i förväg norrut ända till Hannover och Celle³⁵, för att där sprida ut ryktet att den svenska armén istället var på väg västerut som de andra allierade arméerna, och marscherade åt Rehnfloden mot Köln, Koblenz och Wesel. Dimridåer, dimridåer, i syfte att skapa förvirring och därigenom köpa sig själv ännu lite tid och manöverutrymme. Marschen för hela armén fortsatte rakt norrut. De passerade flera tyska småstäder på sin väg med sina saltverk och fabriker, operahus, museer och universitet, gamla borgar och kyrkor, botaniska trädgårdar och stenlagda torg med springbrunnar. Den **4 november** ankom sjätte brigaden till Einbeck. Fredagen den **5 november** gick marschen vidare norrut på elakt backiga vägar till byarna Eime och Banteln.

³⁴ Se kap 14 avsn 9

³⁵ Avståndet mellan Northeim och Celle är över 100 kilometer fågelvägen.

Löwenhielm hade nu hunnit ikapp det stora koalitions högkvarteret, och presenterade sitt uppdrag för tsaren i Frankfurt på fredagskvällen. Löwenhielm förklarade, enligt Jean Bernadottes manus, att en attack mot Davout och danskarna var nödvändig som en *defensiv* åtgärd, och att detta skulle snabba upp snarare än fördröja eller förhindra erövringen av Holland, och att detta skulle i sin tur vara mycket enklare på vintern när floder och kanaler låg frysta och armén hade fritt tillträde till landet. Löwenhielm underströk även, enligt samma instruktion från sin chef, att intagandet av Hamburg och försvagningen av Danmark var huvudsyftena, och att Bernadotte sedan *brann* för att marschera till Holland så snart dessa mål var uppnådda. Tsarens första visade reaktion var positiv vad gällde den del som rörde en offensiv mot Holland, men i övrigt förbehållsam.

Samma fredagskväll stod Österrikes Metternich värd för en middag i Frankfurt. Det är oklart om Löwenhielm var där – troligen inte – men en av de inbjudna gästerna berättar i sin dagbok hur Sveriges kronprins "omdömeslösa" och "okloka" Norgeprojekt fördömdes av Metternich som synnerligen olämpligt, och att det var en *förkastlig* tillfällighetsåtgärd som denne man gett sig in i på bekostnad av bestående fördelar för hela Europa, inklusive Sverige. Middagssamtalet illustrerar den avoghet som redan fanns mot äventyraren från Pau i koalitions högkvarteret.

Utan att invänta något svar från Löwenhielm eller Frankfurt fortsatte Jean likväl att släpa den svenska armén norrut. Det var alltså aldrig frågan att be om tillåtelse för en egenpåkittad manöver eller om att förhandla med koalitionen – Löwenhielm skulle blott "upplysa" Frankfurt om vad som redan var ett faktum, och i bästa fall avlocka någon av sina koalitionspartners något diplomatiskt formulerat uttalande som, oavsett uttalandets egentliga innebörd och avsikt, senare kunde fritt vantolkas av advokatsonen från Pau och användas för att visa "stöd" för hans initiativ att marschera norrut.

Landskapet som armén bevandrat de senaste dagarna var mycket vackert, med flera högt belägna borgar och slott, och med forsande strömmar med sina kvarnar och broar. Den **6 november** ankom sjätte brigaden till Pattensen strax söder om Hannover. Samma dag höll Jean sitt ceremoniella intåg i den stora staden. Enligt Schinkels berättelse, som till väsentlig del baseras på stamfaderns "rika minne" och egen självglorifierande diktamen för Schinkel 15-20 år senare,³⁶ så var det "omöjligt att beskriva det smickrande och ärorika sätt, varpå han här blev mottagen".

Flera svenska regementen intågade mellan klockan 14 och 15 i staden genom Carlenberger Tor med vajande blågula fanor och spelande regementsorkestrar, åtföljda av kavalleri, några kanoner och det engelska raketbatteriet Rocket Troop Brigade, som följt med svenskarna sen Leipzig. Vägen genom staden kantades av det lokala borgerskapets infanteri högtidligt uppställt i uniform och med gevär på raka linjer från stadsporten ända till Rothen Reihe. Människor i alla fönster viftade med vita näsdukar och hurrade. Efter att ungefär 6000 svenskar paraderat i väst-östlig riktning genom Hannovers huvudgata, kom så Bernadotte till häst, omgiven av sin stab. Kanoner dundrade och klockor ringde och jublet steg ytterligare. Blommor och lagerkvistar – en symbol för seger – regnade över krigslegendaren från Pau. Allmänheten, givetvis obekant med verkligheten, trodde att *han* räddat dem, denne *hjälte* i koalitionen. Tidigare svenska vapens eftermäle i Tyskland, och *illusionen* att de uppoffrande insatserna av krigslegendarens från Pau under sensommaren och hösten i Preussen och Sachsen varit avgörande för Tysklands befrielse, skänkte honom denna ära.

Kronprinsen av Sverige hann denna dag även göra ett kort stopp hos prinsen Adolf av Storbritannien, Irland och Hannover³⁷, som även gick under ett annat artistnamn, hertigen av Cambridge. Åt honom, den brittiske prinsen-regentens lillebror, pitchade Jean återigen sina skäl

³⁶ Se t ex kap 23 avsn 18 (våren 1826); dessa aftonmonologer fortsatte in på 1830-talet.

³⁷ Adolphus Frederick of Hanover (1774-1850), brittisk militärofficer och ämbetsman

för svenskarnas rörelse rakt norrut med lögner och luftslott om vad han ämnade göra i Hamburg, i Holland och vid Rhen.

Trots det officiella välkommandet i Hannover var stadens ämbetsmän samtidigt förtvivlade över att se ännu en armé uttömma landet på resurser, och det förekom tvister över begärda rekvisitioner. Bernadottes tid som fransk administratör i det då ockuperade Hannover några år tidigare hade varit relativt kostsamt i form av mutor och förväntade ynnestbevis.³⁸

Jean fortsatte ut genom stadens norra port Steintor och red vidare till lustslottet Monbrillant³⁹ där han intog nattkvarter. Monbrillant låg nära byn Herrenhausen. Detta var samma residens som stamfadern bebott under del av sin guvernörsvistelse i Hannover. Det omgavs av sköna parker och alléer, trädgårdsdammar med simmade svanar och boskéer prydda med marmor- och bronsstatyer.

På kvällen var staden Hannover ståtligt illuminerad, och på alla gator och gränder avlossade lokala gesäller och pojkar sina gamla och osäkra skjutgevärv för att fira, men på ett ganska vådligt sätt. Detta sätt att fira var vanligt på flera håll i Tyskland.

I Frankfurt så påbörjades den **7 november** överläggningarna om de blivande operationerna inför koalitionskrigets slutfas. Detta mynnade snart ut i en fälttågsplan. Redan den **8 november** var trupp fördelningen klar. Enligt dessa kunde Bernadotte undvara 10 000 svenskar för att förstärka den redan befintliga närvaron av koalitionsstrupper, under Wallmodens befäl, för att borga för säkerheten i nordvästra Tyskland. Men resten av svenskarna plus alla hans övriga trupper – inalles uppskattningsvis 80 000 man – skulle korsa Rhenfloden vid Köln och Düsseldorf och marschera mot Antwerpen i det franskokuperade Holland! Man refererade till Jeans *egna ord* att Hollands erövring var Nordarméns uppgift, och att denna operation borde utföras snarast möjligt! Med andra ord så innebar planen implicit att Jeans önskemål om stöd för sin privata expedition mot Holstein fullständigt avvisades. Det språk som användes av tsar Alexander och koalitionen var tydligt och bestämt, där tsaren uttalade sig mot varje sidoooperation åt det hållet, men givetvis sockrades dock planen med smicker för den smickerkänslige stamfadern, som att man ej skulle "kunna undvara hans kungliga höghets armés bistånd", och där man passade på att rosa honom för hans medverkan i Trachenberg och under höstfälttåget. Tsar Alexander sade privat till Gneisenau i Frankfurt, att han förmodade att Jean nu skulle foga sig i lagspelet och lagsammanhållningens anda. Annars skulle de ryska och preussiska trupperna plockas ifrån Nordarmén.

Löwenhielm sammanställde planen i depecher samma dag, vilka avsändes med kurir mot Hannover tisdagen den **9 november**. Denna dag var det paraddags för Bernadotte igen, oklart varför. En anbefalld sådan.

Den **10 november** blev en säregen dag som i sig självt illustrerar slitningen mellan stamfadern och de övriga. Vi börjar i Frankfurt. Där skrev denna dag tsaren ett personligt brev direkt till Jean, där han utförligt beskrev den operationsplan som både Österrikes och Preussens generaler bifallit, och underströk att Jeans godkännande och medverkan var högst önskvärd. Brevet beskrev hur det nu var dags för koalitionen att ta striden in i själva Frankrike, rakt mot Paris. Tsaren framhöll att Jean var utsedd att leda invasionen av Holland, som ockuperades av Frankrike; hade han inte själv just sagt att detta var hans stora önskan, att leda invasionen av Holland? Varsågod! Jean rekommenderades omedelbart gå mot Köln och Düsseldorf, passera Rhenfloden och därifrån tåga mot Antwerpen. Tsaren skrev:

"Ers kungliga höghet har önskat att få förbehålla sig Hollands erövring. Ovannämnda plan skulle underlätta detta. --- Om ers kungliga höghet marscherar mot Köln eller Düsseldorf och

³⁸ Se kap 2 avsn 21 (kommentar om Jeans förhållande till mutor som medel i samband med Fourniers presenterade mutor den 11 augusti 1810)

³⁹ Schloss Monbrillant (Schloss am Sandberge, Mummerjan); lustslottet revs 1857.

därifrån i riktning mot Antwerpen, avskär ers kungliga höghet Holland från Frankrike. --- Det viktigaste är att icke förlora ett ögonblick. --- Också kan jag icke nog besvärja ers kungliga höghet att icke uppskjuta att låta sin armé utföra de nödiga rörelserna för att medverka till den allmänna planen.”

Tsaren lät även återigen alludera till möjligheten för Jean från Pau att bli Napoleons efterträdare:

”Jag hoppas att ers kungliga höghet härutav ska inse min önskan att fullgöra vad ers kungliga höghet *bad mig om i Leipzig*.”⁴⁰

Tsaren avslutade med att framhålla att han var övertygad om att Jean drevs av en strävan efter ”folkens och hela mänsklighetens frihet”.

Samtidigt drygt 260 km därifrån, på lustslottet Monbrillant strax utanför Hannover, hade kronprinsen och verktyget Wetterstedt just finputsat och publicerat sin senaste bulletin, d v s Bernadottes periodiska redogörelse över väsentliga krigshändelser och analyser, som i praktiken ofta var ett tillrättaläggande av verkligheten där *Sanningsministeriet* danade sitt eget narrativ. En av flera tekniker som han använde sig av för att behålla sitt *budskapsföreträdare*.

Denna bulletin, som utkom samma dag som Alexanders brev är daterat, skriver bl a om Hannovers invånarens visade tacksamhet gentemot honom. I bulletinen genomlyste även en sympati för den franska armén som nu ”söker sin säkerhet bakom Rhen, naturlig gräns för Frankrike. --- Denna gräns synes av naturen utstakad”. Denna formulering var alltså en markering mot de allierades plan att, i förföljandet av Napoleon, fortsätta sitt militära avancemang in i själva Frankrike. Bulletinen vädjade kort senare om ett upphörande av stridigheterna – sluta jaga *Grande Armée!* – fastän detta inte alls på något sätt var i linje med koalitionen politik och fälttågsplan:

”De förbundna makterna beklagar fransmännens olyckor och de grymma följderna av kriget” och ”önskar livligen fred”, hette det. Bulletinen har en högtravande, pompös stil, innehåller i flera vändningar smicker för den franska nationen, gör hatfyllda utfall mot Napoleon personligen, och markerar med all tydlighet att Rhen var Frankrikes gräns som ej borde överträdas.

I Frankrike såg Jean sitt fosterland, i den franska armén sina gamla vapenbröder. Oavsett vilka förhoppningar han hyste för en ledande roll i Frankrike efter Napoleon, hade han en obestridlig motvilja mot att gå in i landet som anförare av en utländsk armé. Detta, plus illviljan och misstänksamheten gentemot i princip hela den övriga koalitionen, var ytterligare skäl för honom att avlägsna sig från Rhen och istället till fullo ägna sig åt sina personliga intressen. Och samma dag som ovanstående – tsarens brev från Frankfurt och Jeans bulletin – visar ett brev från verktyget Wetterstedt, som alltid vid sin husses sida, till den svenska Londonambassadören Rehausen hur stor vikt man *egentligen* fäste vid koalitionsarbetet, trots att hela den svenska arméinsatsen finansierades av Storbritannien. Verktyget Wetterstedt skrev till ambassadören, i helt lugn och naturlig ton, att han förutsatte att det i princip inte spelade någon roll vilka meddelanden eller krav som kom från det stora koalitions högkvarteret i Frankfurt. Jean och staben och armén skulle fortsätta norrut mot Holstein helt oavsett.

⁴⁰ Se kap 14 avsn 9

PRINCIPER OCH VÄDJANDEN

Ordet *princip* betyder grundsats som utgör rättesnöret för det praktiska handlandet eller beteendet hos en person. En princip är någons normativa levnadsregel, maxim och bärande idé, ofta understödd av vederbörandes moraliska synsätt och grundläggande värderingar.

I Frankfurt befann sig just vid denna tid en man med något så unikt som *principer*. Förvisso hade hans normer i vissa avseenden korrigerats en aning i samband med en viktig brytpunkt i livet,⁴¹ men likväl var det en man som alltid stod upp för sin övertygelse, för vissa oskrivna regler, för hederlighet och för sanning. Han hade varit, förutom Storbritannien, den enda rösten i Europa som tydligt vågat ifrågasätta och fördöma Napoleon och dennes imperiebyggande. Även när hans ärkefiende Napoleon och dennes allierade varit som starkast och han själv som svagast och ensamast, hade han ej avvikit en tum från sin övertygelse, fastän han själv personligen stod att förlora enormt på detta principiella ställningstagande.

Mannen i fråga var Sveriges legitime men avsatte och landsförvisade kung, Gustaf IV Adolf.

Den svenske exkungen hade befunnit sig i Frankfurt sen början av oktober. Han bodde på hotellet *Englischer Hof*⁴², varifrån han noggrant följt trupprörelserna och utvecklingen kring slaget vid Leipzig. Efter koalitionsens seger över *Grande Armée*, i samband med förföljelsen västerut, hade så det stora koalitions högkvarteret i början av november anlänt till Frankfurt. Det vanliga problemet uppstod, nämligen att bereda "tillräckligt utrymme" och "passande boningar" för de många höga gästerna jämte sina talrika och förnäma följn.

Som det föll sig, så anvisade inkvarteringsmyndigheten rum åt den ryske storfursten Konstantin – tsar Alexanders lillebror – med sin svit i *Englischer Hof*, på samma våning där Gustaf IV Adolf bebodde ett par rum sen någon månad tillbaka. Det är oklart om Konstantin med följens nödvändigtvis *behövde* även de begränsade utrymmen som Gustaf IV Adolf tog i anspråk, men hursomhelst så begärde den ryske kvartersmästaren att Gustaf IV Adolf skulle flytta. Exkungen vägrade tvärt, med förklaringen att han inte frivilligt flyttade undan varken för en rysk storfurste eller för vem som helst. Han bodde ju där och han hade ju förstås rätt att bo kvar, inte godtyckligt fördrivas från sitt sovrum bara för att någon annan person önskade så, oavsett vem som framförde ett sådant krav. Detta var väl närmast att likna vid en principfråga. Och förresten, var Gustaf IV Adolf inte tillräckligt fördriven som han var redan; måste denna degradering till någon slags pariastatus hela tiden *markeras* av omvärlden?

Kraven på hans vräkning från hotellet, av det enkla skälet att den ryske kvartersmästaren helt enkelt ville ha det på det sättet, skärptes ytterligare. Men den svenske exkungen vägrade och förblev orubblig. Kvartersmästaren valde då att vända sig till Frankfurts polismyndighet för att få hjälp med att verkställa vräkningen. När polisen infunnit sig hade den påstått att vräkningen skulle verkställas på tsar Alexanders befallning. Detta var inte sant, men exkungen blev förstås rasande.⁴³ Han rusade i vredesmod mot polismannen, men handgemäng förhindrades av en rysk officer som just i det ögonblicket råkat anlända. När tsaren fick höra om

⁴¹ Jmfr kap 2 avsn 4 ("Med klara ögon förkastade han det världsliga, det korrupta och det inbiliska. Han sprättade bort den löjligen, själlösa och intetsägande Serafimerorden från rockbröset. Bort med tramset.")

⁴² Dåvarande adress Rossmarkt 13-15; nuvarande adress Am Hauptbahnhof 10

⁴³ Relationen mellan Gustaf IV Adolf och tsar Alexander var aningen tveeggad. Familjemässigt var de svågrar (svenske exkungens exhustru Fredrika och den ryske tsarens gemål Louise (Elisabeth) var systrar), och tsar Alexander blev så småningom, på Fredrikas begäran, även "överförmyndare" till Gustaf IV Adolfs son, kronprins Gustav. Politiskt hade dock tsar Alexander genom invasionen av Finland varit den enskilt största bidragande orsaken till Gustaf IV Adolfs fall och att hans familjs tidigare liv slogs i spillror.

händelsen framförde han via sin generaladjutant Ożarowski⁴⁴ sina ursäkter till Gustaf IV Adolf, och man lyckades sedan få honom att i godo lämna både hotellet och staden.

Innan han lämnade sitt rum och gav sig av från Frankfurt, vädjade emellertid Gustaf IV Adolf via generaladjutant Ożarowski till tsaren om att få medverka som medlare mellan de krigförande makterna i den fredskongress som man talat om skulle äga rum.

Men istället för att respektfullt svara på denna vädjan – även om svaret blivit ett nej tack – skvallrade tsar Alexander istället till den svenska diplomatiska representationen i koalitions högkvarteret samtidigt som han hånade den redan fallne svenske exkungen. Tsaren kommenterade sarkastiskt – som om för att fjäska för Jean, eftersom han visste att hans ord skulle vidarebefordras dit – att Gustaf IV Adolfs brev rentvådde Sverige för att istället ha valt en ny tronföljare. Tsaren, den rosige och fyllige jättebabyn Romanov, hade inte ens anständigheten att svara på sin svågers brev och uppriktiga vädjan.

Gustaf IV Adolfs avresa från Frankfurt fördröjdes något då han både avvaktade ett svar från tsaren, dels avvaktade ett svar från den brittiske diplomaten Cathcart om huruvida prinsregenten önskade köpa en dyrbar juvel av honom, som han tidigare erbjudit. Men Cathcart beklagade att inget svar ankom från London.⁴⁵

Efter att förgäves ha väntat tre dagar på svar från tsaren, skrev Gustaf IV Adolf på nytt till honom. Bakgrunden var ett rykte han hört om att koalitionsarmén skulle anfalla Frankrike via Schweiz. Gustaf IV Adolf vädjade därför nu om Schweiz bibehållna neutralitet. Han skulle avresa söderut följande morgon och önskade därför ett svar innan avresan, att medföra till schweizarna.

Inte heller detta brev från exkungen hade tsaren grundläggande vett att svara på.

Ingen svarade på hans brev. Ingen brydde sig om honom. Och faktum var att under dessa dagar i Frankfurt i början av november när alla de tre mäktiga furstarna var samlade i Frankfurt – Österrikes kejsare Franz, Rysslands tsar Alexander och Preussens kung Friedrich Wilhelm – uppsökte *ingen* av dem sin forne kollega, Sveriges Gustaf IV Adolf. Själva hade de fegt krupit för Napoleon, samtidigt som Gustaf IV Adolf hållit en tydlig och rakryggad konsekvent linje mot densamme. Nu var läget annorlunda, men dessa tre hade inte ens kuraget och anständigheten att hälsa på den man som, till skillnad från dem själva, visat heder, principfasthet och karaktärsstyrka även när motvinden piskat honom som allra mest i ansiktet, och vars politik de övriga nu drev framåt när det blåste medvind. Uruselt. Syltryggar.

Gustaf IV Adolf, negligerad och utdömd, lämnade Frankfurt den **10 november 1813** och reste mot Basel.

Två dagar senare, fredagen den **12 november**, lämnade tsar Alexander Frankfurt för att besöka sin svärmor – även känd som "Europas svärmor" p g a hennes många bortgifta döttrar i inflytelserika hov – nämligen markgrevinnan Amalie von Hessen-Darmstadt⁴⁶ i Karlsruhe. Tsaren bodde på slottet och tillbringade större delen av sin tid i hennes sällskapskrets. Där infann sig även drottning Fredrika alla aftnar. Fredrika var upprörd och känslös över de tvära kast som hennes familj utsatts för, och den ovissa framtid som nu väntade hennes och Gustaf IV Adolfs barn, inklusive prins Gustav. Hon ansåg att tsaren var orsaken till dessa olyckor och till att prins Gustav berövats den svenska tronföljden. Hon ansåg att tsaren nu därför hade en *moralisk skyldighet* att försöka gottgöra detta och mildra effekterna av deras förvisning och nuvarande situation. Man vädjade till de blodsband som band tsaren vid deras familj – hans hustru var ju Fredrikas storasyster – och hoppades utvinna något löfte om att verka till förmån för den fallna

⁴⁴ Adam Pietrowicz Ożarowski (1776-1855), polsk-rysk militärofficer

⁴⁵ Anbudet om juvelaffären hade framförts av Gustaf IV Adolf till prinsregenten i maj 1812. I november 1813 hade prinsregenten alltså haft 18 månader på sig att svara.

⁴⁶ Friederike Amalie von Hessen-Darmstadt (1754-1832), tysk prinsessa

kungafamiljen. Tsaren sägs enligt källan till denna historia ha *visat* medömkan och han *sade* att han ville prins Gustav väl.

Men när Fredrika till slut uppriktigt vädjade om hans *konkreta* stöd så fegade tsaren ur, återigen. Tsaren ansåg sig "bunden av fördrag, av enskilda förbindelser, av statsintressen och av den allmänna ställningens vådor" enligt en historieberättare. Allt detta är bara kodspråk för att tsaren var bakbunden av lojalitet, jämte någon slags evig tacksamhetssskuld, till sin kompis Jean. Så den rödlätte, småfete, ynklige ryske jättebabyns enda taffliga svar till Fredrika var:

"Min kära syster, om du visste hur intressant din position är skulle du inte be mig att ändra den."

Fredrika skakades djupt av detta nonsenssvar – varmluft – och insåg att politiken och egenyttnan härskade över allt vad integritet och moralisk pliktkänsla hette, och uppreste ett oöverstigit hinder för de förhoppningar hon närt. All rättvisa och rättsinlighet var satt ur spel i den nordeuropeiska politiken, uppenbarligen. Förbindelserna och förpliktelseerna till Jean, särskilt det mycket långtgående beskydd som tsaren lovat den *nya* svenska dynastin genom familjefördraget i Åbo,⁴⁷ gjorde att han inte vågade å det ringaste bistå den familj som han själv fått nedgraderad och utkastad från Sverige.

Kapitel 16 avsnitt 7

RÄDSLÅ FÖR BRÖDRAMORD

I Frankfurt hölls firarbalen, konserter och teaterföreställningar för gräddan av de närvarande i staden, koalitions-etablissemangen, hov och aristokrati och officersklientelet – *vinnarna* i kriget mot Napoleon. Tsar Alexander var chef över vad som nu efter Napoleons fall kanske blivit världens främsta militärmakt, den ryska, och var numera även *själ*en i koalitionen mot Frankrike. Tsaren var relativt storväxt, hade alltid en framåtböjd kroppshållning och snörde åt midjan väldigt hårt med en gördel. Hela hans underdåniga hov, såsom viljelösa miniatyrkopior, gick därför också framåt lutade och snörde åt sina midjor som kvinnor, precis som deras herre brukade göra. Hela denna scen måste utgjort en komisk syn.

Tsaren själv firade sina krigsframgångar på sitt eget sätt, nämligen med att jaga ligg. Han var periodvis nästan besatt av unga tjejer, många blott i tonåren, ibland några år äldre och lyckligt gifta, men sådana teknikaliteter var ovidkommande i sammanhanget. I Frankfurt hade den 35-åriga tsaren, själv gift med den 34-åriga Elisabeth Alexejevna, börjat tappa intresse för sin älskarinna, den 20-åriga Zinaida Volkonskaya⁴⁸, och drogs nu istället till den något knubbiga 21-åriga Louise von Bethmann⁴⁹, hustru till en av stadens mest framstående bankirer.⁵⁰

De ledande koalitions-makterna hade som sagt i Frankfurt gjort upp planer om att fullfölja kriget *in i Frankrike*, att störta Napoleon och inskränka Frankrike inom landets gamla gränser såsom de var innan imperiebygget inleddes.

Krigslegendaren från Pau hade som bekant motiverat sin flankmanöver rakt norrut, en omväg på flera hundra kilometer, med förevändningen att skapa förutsättningar för en invasion av Holland, en offensiv som han påstod sig vilja leda. Tsar Alexander hade då anpassat sig till detta utlåtande och konstruerat en plan för hela koalitionen där den svenska kronprinsens gir och hans uttalade önskan beträffande Holland fanns med som en pusselbit. Men hoppsan!

⁴⁷ Se kap 4 avsn 12

⁴⁸ Zinaida Alexandrovna Volkonskaja (1792-1862), rysk författare, poet, sångerska, kompositör och salongsvärd

⁴⁹ Louise Friederike von Bethmann (Boode) (1792-1869), holländsk-tysk societetsdam

⁵⁰ Jmfr kap 21 avsn 8

Synad! Jean ville ju egentligen inte alls till Holland, i synnerhet inte som det ockuperades av franska trupper! Detta hade bara varit trivialt bernadotteskt bluffspel inför Europas stora militärkoalition. Att tvinga Danmark att lämna ifrån sig Norge var fortfarande huvudmålet, ingenting annat. Men nu hade de övriga tagit Jean på orden och anpassat Jeans medverkan till Jeans egna uttalade syften. Enligt koalitionsplanen för det fortsatta kriget anmanades därför Sveriges kronprins nu leda den stora merparten av Nordarmén direkt mot Rhenfloden, korsa denna flod och konfrontera de franska styrkor som ockuperade Holland.⁵¹ Elementärt och följdriktigt.

På det annars så elyseiska lustslottet Monbrillant utanför Hannover blev fredagen den **12 november 1813** en helvetisk dag. Stamfadern hade kvällen innan erhållit information om koalitionen nya krigsplan och den roll som tillämnats honom, vilket i praktiken innebar att hans eget sidoprojekt mot Holstein *förkastats*, avslagits av såväl tsar Alexander som resten av koalitionen. Verktuget Wetterstedt såg direkt vad som varit å färde med detta meddelande. "Oss förestår⁵² mycket bråk" skrev verktuget i ett privat brev, och hade förstås rätt. Kronprinsen blev rasande. Han var fräsande arg mot utländska diplomater och företrädare i ord och skrift. Schinkel kallar det att han gav "ohejdat lopp" åt sin vrede. Bipolär som han var, slog raseriet stundom över i patetiskt äskande efter medömkan genom att förklara hur "sårad" han blivit, stackars han som blivit så förbisedd och ignorerad av alla sina koalitionspartners. Showen fortsatte sedan med att han slungade ut misstankar åt olika håll. Professor Scott har med rätta kallat stamfaderns uppträde för ett *melodrama*⁵³. Med giftiga, spydiga kommentarer förkunnade han att den framlagda fälttågsplanen var dålig, och han påstod sig veta att den var en avkomma från "beslutsfattare" som inte alls kunde så mycket om krigföring som han själv, ha! Jean syftade här på Gneisenau, Blüchers planläggare som av historiker erkänts som en de största krigsstrategerna och organisatörerna som Preussen och de olika koalitioner mot Napoleon någonsin haft. Jean förlöjligade och förminskade ofta personer som han kände sig hotad av; detta är ett återkommande psykologiskt tema genom hela hans vuxna liv. Han angrep även Österrike, som han påstod bara drevs av egenintresse utan hänsyn till koalitionen gemensamma sak... I nästa andetag betonade han att han själv minsann inte tänkte ta direktiv av någon. Stamfadern utmålade det offensiva hotet från Davout, som stängt in sig i Hamburg, som helt förkrossande. Han fantiserade fritt och förutspådde dramatiskt att dessa trupper kunde förena sig med en desperat dansk armé som skulle välla ner från Själland och ställa till så mycket oreda som möjligt i det befriade Tyskland, i ren förtvivlan över att Napoleons Frankrike nu var på väg att förlora. Detta var skäl nog att i *förebyggande syfte* gå med Nordarmén till Holstein! Han använde lösa, totalt grundlösa påhitt om ett danskt anfall för att motivera sin egen manöver norrut.

Jean Bernadotte, som den labile skådespelare han var, hade ju tidigare använt andra svepskäl för sin gir norrut. Men när koalitionen tagit honom på orden och lagt fram en fälttågsplan för just Holland, som han pladdrat om, så var han *påkommen*. Lögnen blottad. Och eftersom Jean ej kunde hantera anvisningar som begränsade hans handlingsutrymme, eller ifrågasättanden av eller invändningar mot hans eget gottfinnande, och inte det minsta kunde skilja på sak och person, resulterade detta i att han blev ursinnig mot alla och ansåg att man *kränkt* honom personligen.

Agget och misstänksamheten mot Jean som person fortsatte samtidigt att skärpas ytterligare, vilket i förlängningen innebar en allt svagare och mer utfrysad ställning för Sverige som nation; *Sverigebildens utomlands*, i den mån något utrymme fanns kvar på nedsidan innan denna

⁵¹ Se kap 16 avsn 5

⁵² förestå = stunda, vara i antågande, vara i annalkande, komma att äga rum

⁵³ melodrama = uppträdande som på ett överdrivet eller oäkta sätt präglas av högstämhet och våldsamma känslor växlade med sentimentalitet

värde­mätare slog i botten, fortsatte att ta mycket stryk under den externrekryterade under­göraren från Pau. Stamfader Bernadotte – inympad som arvinge till Vasatronen genom bedrägerivalet i Örebro 1810,⁵⁴ därefter Sveriges enmansregim – framställs alltmer unisont av utländska statsmän och militär­officerare vid denna tid som opålitlig, falsk och egennyttig. Den intelligente och i sina texter välartikulerade brittiske generalen och politikern Robert Wilson, som vid tidpunkten befann sig i Frankfurt, kallar i sin dagbok Jean Bernadotte för ”den störste charlatanen som någonsin framträtt på den offentliga scenen”⁵⁵. Professor Höjer, nära knuten till det bernadotteska hovet under sin yrkeskarriär, påtalar att grunden för omvärldens misstro mot stamfadern var ”*halvheten* i dennes uppträdande”. Detta är återigen en väldigt ömsint formulering den klurige Höjer, känd för sina listiga synonymval och slipade uttryck till fördel för stamfadern för att undvika problematisk klartext och raka puckar. Denna ”halvhet” i ett halvårs tid – lova runt men hålla tunt – var emellertid vad som nu hämnade sig på ett ödesdigert sätt; verkligheten hade kommit ikapp. Professor Scott är inne på samma linje; från den *hänförelse* och de höga förväntningar man haft på exmarskalken Bernadotte som tapper härförare våren och sommaren 1813,⁵⁶ var nu dennes popularitet borta. Preussare, österrikare, briter och ryssar – inte ens tsaren, som dock fann det bäst att spela med – varken gillade eller litade längre på stamfadern personligen.

En av de aspekter som gjorde stamfadern väldigt opålitlig, var hans benägenhet att vädja till olika koalitions­makters sär­intressen och preferenser, för att på så sätt *betona och underblåsa skiljaktigheterna* inom koalitionen, att *skapa klyftor*, och göra koalitionen medlemmar *misstänksamma mot varandra*. Han baktalade olika koalitionsstater inför andra för att *odla söndring inifrån*. Stamfadern försökte *splittra och försvaga* koalitionen som en enad röst. Hans baktanke – på pappret själv lagmedlem i koalitionen – var att på så sätt göra sina koalitions­partners mer benägna att söka *hans* enskilda stöd i olika frågor och med honom förhandla fram *särlösningar*. I utbyte önskade Jean varje enskild regerings uppbackning för hans egen agenda.

En annan sak som omvärlden reagerade starkt på var Jeans bulletin som publicerats på onsdagen samma vecka, där krigs­legendaren från Pau i svulstig ton smickrat den franska nationen och talat om Rhenfloden som Frankrikes korrekta gräns som ej fick perforeras.⁵⁷ ”Alla är chockade” över denna bulletin skrev briter­nas representant Cathcart i koalitions­högkvarteret. En annan utländsk iakttagare kommenterade ”den fullkomligen olämpliga lydelsen av denne prins bulletiner, som sällan eller aldrig överensstämmer med andan och avsikterna hos sina allierade”. Österrikes Friedrich von Gentz, rådgivare till Metternich, kallade Jeans bulletin för ”en samling plattityder och näsvisheter”, och den svenske kronprinsen själv för ”en militärpolitisk Harlekin” – en pajas, en narr, en pantomimskådespelare.

Gustaf Löwenhielm, efter att denna fredag ha återkommit från Frankfurt till detta muller på lustslottet Monbrillant, vågade ändå tillråda sin chef att följa koalitionsplanen och faktiskt gå mot Rhen, ofördröjligen, för att sedan befria Holland. Löwenhielm sade att han litade på att tsar Alexander ändå i slutändan skulle tillse att Norge skrevs över på Sverige. Om kronprinsen vägrade, tillade Löwenhielm, skulle det kanske istället sluta med att de övriga koalitionsledarna tog tillbaka de icke-svenska trupper som fortfarande ingick i Nordarmén. Jean svarade:

”Välän! Jag beslutar mig! Jag går mot danskarna! Om de allierade av denna orsak vågar bryta sina förbindelser med mig, ska de få se *mycket inträffa som de ej anat, och måhända ska Napoleon kunna återuppträda mer fruktansvärd än någonsin!*”

⁵⁴ Se kap 2 avsn 21

⁵⁵ Wilsons dagbok för den 11 november 1813; i original, ”the greatest charlatan that ever appeared on the public stage”.

⁵⁶ Jmfr kap 5 avsn 16; kap 6 avsn 10 och 12

⁵⁷ Se kap 16 avsn 5 (10 november 1813)

Innebörden av detta uttalande kan endast utläsas som att Bernadotte tänkte ignorera koalitionsplanen oavsett, och om de övriga makterna ej stöttade honom skulle han ställa till besvär för dem genom att agera *för Frankrikes sak mot koalitionen*. Definitionen av *förräderi* kan ej åskådliggöras tydligare än så.

Så borgarsonen Jean tänkte minsann inte anpassa sina idéer och uppsåt – särskilt inte till någon banal rysk tsar, preussisk kung eller österrikisk kejsare. Dessa måste helt enkelt ges en grundlig lektion i militär taktik och statskonst! Han skickade tillbaka Gustaf Löwenhielm till koalitionen högkvarter i Frankfurt. Löwenhielm skulle återvända med ännu mer bestämd ton och en utökad arsenal av bernadottesk argumentation. Verkytget Wetterstedt skulle följa med, med särskilt uppdrag att säkra hela koalitionen stöd för Norges övergång till Sverige. Wetterstedt skulle förklara alla de skäl – och idésprutan Bernadotte hade kommit på många sådana – som skulle användas för att övertyga koalitionen varför giren mot Holstein var absolut nödvändig. Den omsorgsfullt utarbetade formulering som verkytget Wetterstedt skulle använda, var att Bernadotte tillförsäkrade de övriga om sin medverkan för koalitionen sak, och att han för den gemensamma saken skulle använda alla styrkor som var kompatibla med ”konungariket Sveriges säkerhet och rättmätiga anspråk”. Med andra ord, efter att *först* ha beaktat vad han kallade ”konungariket Sveriges säkerhet och rättmätiga anspråk” – kodspråk för sitt personliga projekt att råna Danmark på Norge – skulle han *därefter* använda överblivna resurser till den gemensamma saken att befria Europa från det franska förtrycket. Med andra ord lämnade han minimalt med utrymme för att hjälpa till över huvud taget.

Wetterstedt antog detta uppdrag *motvilligt*.

Det fordrades därutöver inte mindre än fyra skrivelser för att lista alla de idéer som stamfadern ville förmedla till koalitionen. Bland annat inkluderade detta två brev till tsar Alexander, båda daterade den **14 november**, samt ett dokument med titeln ”Militära observationer” där han punkt för punkt gick igenom koalitionsplanen jämte sina egna anmärkningar och korrigeringar. Professor Scott i sin avhandling:

”I en räkna av snillrika och skärande gendrivande utlåtanden visade Carl Johan hur den ena punkten efter den andra som gällt under den tyska kampanjen inte alls gällde kampanjen i Frankrike.”

En väsentlig del av dessa ”Militära observationer” gick givetvis ut på att stöddigt och överlägset rättfärdiga sin egen kursändring norrut, och om inte hans anvisningar följdes, menade upphovsmannen, skulle den nuvarande koalitionen förstöras som tidigare koalitioner gjort; ”samma öde väntade denna” varnade han. Stamfadern varnade också för att överilat invadera Frankrike, då detta skulle medföra antingen att hela den franska nationen i glödande patriotism ånyo samlades kring Napoleon och hjälpte honom till en stor seger, eller också att fransoserna under en ny ledare vände sig mot de främmande inkräktarna. Fransoserna skulle i vilket fall, säkerligen, eldas till raseri mot koalitionen. Hans varningar om vad som skulle hända om koalitionen arméer *redan nu* vågade passera in i Frankrike var mäktiga dramatiska, eftertryckliga, laddade, nästan apokalyptiska... Han menade att man istället borde utfärda en proklamation åt allmänheten – ett upprop ”som borde i överflöd spridas i Frankrike” – som förklarade att man skulle respektera Frankrikes naturliga gränser och att koalitionen stred för det franska folkets frihet, ett folk som sedan självt skulle få avgöra om det välkomnade koalitionen eller ställde sig bakom Napoleon.⁵⁸ För att sätta ytterligare tyngd bakom sin argumentation att gå tillväga på detta sätt, ansåg Jean att hans personliga erfarenhet och insikt om det franska nationalljnet

⁵⁸ Strategin att utforma en proklamation på detta sätt grundade sig på Bernadottes uppfattning och självbild att han själv såg sig som ”den mest värdige” att efterträda Napoleon, och att han skulle vinna denna ställning ”om franska folket självt fick välja”; jmf t ex kap 4 avsn 12; kap 7 avsn 8 (24 augusti 1813, Jeans tourettesaktiga utrop på Grossbeerens slagfält dagen efter slaget).

måste värdesättas. Det fanns bara *en* man som förstod fransoserna och som kunde ge dem order, nämligen han själv. Slutligen försökte Jean med denna pseudodebatt som han initierade med koalitions högkvarteret i Frankfurt att *vinna tid*. Hans eget ärende till Holstein borde inte ta mer än "tre veckor eller en månad på sin höjd", sedan skulle han givetvis raskt avancera till Holland och attackera den franska fronten där. "Tre veckor eller en månad på sin höjd" från mitten av november innebar alltså att han räknade med att stå till koalitionen förfogande igen någon gång den första halvan av december. Bra att lägga på minnet för läsaren.

Genom protesten i sig självt och sitt tydligt markerade ogillande, och genom att snedvridda hela frågeställningen och framhålla andra variabler än koalitionen, samt genom att skapa föreställningen av att hans kursändring bara var temporär, hoppades stamfadern dämpa koalitionen tvivel, dra ut på hela diskussionen och verkställandet ytterligare, och därigenom, som nämnts ovan, *köpa sig tid* att ordna sina egna privata affärer. På så sätt kunde ingen kunna klandra honom för att ha svikit sin uppgift som lagmedlem i koalitionen, emedan saken ju inte var färdigförhandlad. Stamfadern ville vinna tid för att hinna avsluta sitt Norgeprojekt för att senare åter själv kunna infinna sig händelsernas mitt, där han visste att slutresultatet skulle innebära ett regimskifte i Frankrike.

I breven till tsar Alexander lät Jean förstå att just *han själv* var rätt person att lägga fram dessa anmärkningar på fälttågsplanen. På ett ställe framhöll han med stolthet sin egen tjänstgöring som krigsminister i Frankrike och de stordåd han då åstadkommit.⁵⁹ På ett annat ställe fastställde han lika ogenerat han att hans resonemang om den bästa strategin i norra Tyskland stöddes av "alla tiders erfarenhet, alla mäns åsikt vilka skrivit om krigskonsten". Lögner, egenpåhittade floskler och nonsensargumentation, alltså. Nonsens rakt igenom.

Samma dag som han skickade dessa brev till tsar Alexander så skickade Jean även ett brev till Blücher där han uttryckte sin "häpnad" över överskridandet av Rhenfloden, och påstod att koalitions generalernas planer var som luft!

På några ställen i den dokumentation som Löwenhielm och verktyget Wetterstedt fick med sig till Frankfurt, så framskymtar även vad stamfaderns egentliga syften var. I en passus i brevet till tsar Alexander berättar han att manövern till Holstein var för att "rättfärdiga svenska nationens förtroende därigenom jag visar den att jag tänker på dess intressen". Detta handlade alltså om att skaffa sig den legitimitet han behövde, eftersom tronföljarvalet i Örebro 1810 ju gått ut på att rekrytera en kronprins som kunde återvinna Finland. Att "rättfärdiga svenska nationens förtroende" o s v betyder alltså i klartext att hämta in det legitimitetskvitto som han ju behövde för att ej lika lätt bli ifrågasatt som svensk tronföljare. Det mest anmärkningsvärda som medsändes verktyget Wetterstedt till Frankfurt var emellertid en appell som direkt blottlade borgarsonen Jeans höga karriärambitioner, nämligen ett eget proklamationsutkast till fransoserna.

Allt, som Bernadotte vid denna tid sade eller skrev, klingade av hans franska fosterlandskärlek jämte en tillgjort ångestfylld⁶⁰ blick på den förnedring och de olyckor som Napoleon dragit över Frankrike. Särskilt starkt framträdde detta i denna proklamation. Verktyget Wetterstedt skulle söka koalitionen godkännande för denna, med kravet att den skulle publiceras till franska folket i Bernadottes *eget* namn. De övriga i koalitionen fick utfärda en egen proklamation vid sidan om ifall de önskade.

⁵⁹ Jmfr kap 2 avsn 16 (25 juni 1810, bakgrund och karaktärsbeskrivning)

⁶⁰ Blott några år tidigare när marskalk Bernadotte själv deltagit i imperiebygget och ockupationen av andra europeiska stater, och såväl sett horder av unga franska soldater stupa under sitt befäl samt själv åtnjutit fördelar i form av ett fältherreliv och parisiskt privatliv i lyx, underkuvat och exploaterat andra europeiska folk och inhöstat personliga förmåner, prestationsbonusar och egna sidomotor av rena fantasiproportioner (se kap 2 avsn 21 ang utslagningen av nordvästra Tyskland och Jeans indrivning av mutor 1804-1809), ja då klagades det inte.

Jeans proklamationsutkast erinrade i kraftigt lidelsefulla ordalag om de gemensamma ärorika minnen som sedan 1790-talets stora dagar förenade honom med det franska folket. Hans besynnerliga inlägga var författad med glöd och präglades av *fransk nationalism*, patriotisk hänförelse och revolutionstidens praktfulla retorik. I manifestet övergick han sedan i ett hatfyllt angrepp mot sin tidigare chef, Napoleon. Det var en våldsamt anklagelse om hur illa Napoleon förvaltat revolutionsarméernas arv, och hur hans hänsynslösa erövringspolitik var skälet till varför den stolta nationen Frankrike nu befann sig i detta läge – isolerad, militärt besejrad och hotad. Men koalitionen ville skapa lugn och säkerhet, och erbjöd nu det franska folket fred mot att Frankrikes territorium inskränkte sig till nationens naturliga gränser. Proklamationen hade dikterats och slutredigerats av Jean, och ett stycke fångade särskilt läsarens uppmärksamhet:

”Jag har inte dragit mitt svärd mot en fransos. Något som liknar rädsla för brödrarmord förhindrar mig.”

Detta skriftliga utlåtande i proklamationen var givetvis ämnat att bedyra för franska folket att han hela tiden varit på deras sida, aldrig svikit dem. Men samtidigt kunde det ju från koalitionen synvinkel utläsas som en bekännelse av hans egen överksamhet under hela höstfälttåget. Formuleringen ”inte dragit mitt svärd” var att likställa med ”inte militärt hotat”. I flera månaders tid, när Bernadotte på pappret stått på koalitionen sida och varit överbefälhavare över en av de största koalitionsarméerna mot Napoleon, kom här så en bekännelse och deklaration att han, åtminstone aldrig avsiktligt, velat ens hota sina forna landsmän i fiendearmén.

Det brittiske sändebudet Stewart i stamfaderns högkvarter kommenterade proklamationsutkastet att ”när han talar om sig själv så är han alltigenom fransk” och att skrivelsen ”ger uttryck åt hans känslor mer än någonting jag kunde försöka sätta på pränt”.

Bakom formuleringarna i proklamationsutkastet dolde sig emellertid olika motiv. Ett motiv var av rent personlig art. Jean kände sig *kränkt* av att den stora fälttågsplanen beslutats i Frankfurt utan hans egen medverkan. Månader av bernadottesk pantomimteater och ren *illojalitet* mot koalitionen hade gjort honom i princip umbärlig, överflödig. Genom proklamationen skulle han framhäva sin egen betydelse igen, sin egen storhet som fältherre och ledare, både inför koalitionen och inför franska folket, var tanken.⁶¹ T o m dynastipanegyristen Höjer har kallat detta aktstycke för ”märkligt”.

Följande morgon anträdde verktyget Gustaf af Wetterstedt, verktyget Gustaf Löwenhielm och den unge kanslisten Gustaf Stierneld⁶² resan till Frankfurt. Den diplomatiska matchen mot koalitions högkvarteret vad gällde chefens egen roll och medverkan var, som tidigare konstaterats, bara ett spegelfäkteri. Redan innan trions avfärd söderut hade Bernadotte satt igång egna trupprörelser för fortsatt marsch norrut. Han var artig nog som tillställde koalitionen ledare sina förslag, men detta hindrade honom inte moraliskt att agera efter eget tycke innan samförstånd nåtts inom koalitionen. Han brydde sig inte, trots avtal, och trots att någon annan betalade för den svenska arméns medverkan. För att ögontjäna koalitionen skickade han Bülow och Winzingerode med sammanlagt 25 000 man mot Holland, men med sin huvudstyrka på omkring 60 000 man fortsatte han norrut. Jeans egenbeslutade ”flankoperation” mot Danmark avskilde denna armé från de gemensamma operationerna. Det stod klart att ”den gemensamma saken” – Europas befrielse under Napoleons välde – hade en annan innebörd för honom. Han fortfor med sitt egenmäktiga sidoprojekt och sin egen karriäragenda trots att detta ej ingick i koalitionen övergripande strategi. Det handlade om legitimiteten, att i efterhand rättfärdiga tronföljarvalet. Om han ej vid krigsslutet kunde redovisa erövringen av Norge för det svenska folket riskerade bedrägerivalet att komma under lupp, både vad gällde genomförandet och själva

⁶¹ Jmfr kap 19 avsn 4

⁶² Gustaf Nils Algernon Adolf Stierneld (1791-1868), svensk ämbetsman, diplomat och politiker

behållningen för Sveriges del, och Jean Bernadottes ställning skulle riskera att undergrävas av de talrika motståndarna till hans proryska utrikespolitik.

Wetterstedt och Löwenhielm sökte alltså ett officiellt rättfärdigande i efterhand av Sveriges kronprins pågående gir mot Danmark. Så hur gick det då för svenskarna i Frankfurt? I viss mån var beskickningen och budskapet verkningsfullt, då tsar Alex nu betraktade Bernadottes solouppträdande mot Danmark redan var ett *fait accompli*, ett fullbordat faktum, och insåg att invändningar var lönlösa. Koalitionen började allt öppnare *avskriva Sverige som bundsförvant*, och man förväntade sig inte längre något seriöst och konstruktivt bidrag från kronprinsens håll i de stora operationerna mot Frankrike. Man band alltså inte längre upp koalitionen strategi på denna enskilda och ytterst oberäknliga och opålitliga komponent, som stavades Jean Bernadotte. Denna osäkerhetsfaktor fick därför inte längre något avgörande roll i de stora ekvationerna. Och just därför lyckades Wetterstedt utvinna något slags "bifall" till giren, även om detta gavs med en suck av uppgivenhet. Forskare har framhållit att Jeans franska politik samt hans begränsade bidrag till koalitionen framgångar oavsett resulterade i denna snabba diplomatiska "framgång" för svenskarna. Tsaren t o m lyckönskade Jean till sitt företag, men hoppades att detta ärende ändå skulle klaras av *geschwint* och att han därefter snarast skulle skynda till Hollands befrielse:

"Närvarande krig har ännu endast uppnått slutet av första akten. Den andra och den mest förskräckliga begynner, den nämligen då vi bör anfalla björnen i själva sin kula. Följaktligen är varje förslag som för en längre tid avlägsnar någon del av våra stridskrafter från det stora målet ovälkommet, och det skulle vara önskligt att danska frågan *skyndsamt* avslutades, så att kronprinsen kunde så snart som möjligt infinna sig vid Rhen."⁶³

Det var t o m så, att koalitionen kommit att inse fördelarna med att *slippa* Bernadottes inblandning i det fortsatta koalitionskriget mot Frankrike, så därför kunde det rent av innebära en fördel att låta Sveriges kronprins böka runt i Holstein på eget håll! Detta synsätt stöds av bevarad korrespondens från flera håll samt tidigare forskning.

Verktyget Wetterstedts mission till Frankfurt – tre veckors lobbyarbete med statschefer, ministrar och diplomater – producerade egentligen inte särskilt mycket mer än så; en trevande, någorlunda likgiltig acceptans av Jeans uttalande avsikt att efter "tre veckor eller en månad på sin höjd", som äventyren i Hamburgtrakten eller Holstein enligt honom skulle ta, angripa och störta den franska ockupationen i Holland, som han lovat. I övrigt lyckades inte verktyget Wetterstedt, med all sin hovsamma politess och sitt smidiga, förslagna sätt att formulera sig, att åstadkomma någonting. Han kammade i princip noll. Många ämnen ville koalitionen inte ens längre diskutera med Sverige. Den preussiska diplomaten Kalkreuth i Bernadottes ambulerande fälthögkvarter kommenterade i ett brev till den preussiska statskanslern vid denna tidpunkt:

"Om man i styrelserådets vishet beslutar att flytta kriget in i Frankrike, försök i Guds namn att driva bort Sveriges kronprins, därför att vi kommer aldrig att kunna lita på honom eller lita på samarbete."

De svenska diplomaterna i Frankfurt släpptes inte längre in i rummen där viktiga saker diskuterades. Verktyget Wetterstedt och övriga började inse att *Sverige*, under stamfaderns styre, inte längre var välkommet att spela samma roll som fordom. Återigen, genom hycklarens från Pau försorg hade *Sverigebildens utomlands* jämnats med marken. Det var en bitter insikt, men oundviklig.

Stamfader Bernadottes och i förlängningen Sveriges devalverade status berodde inte huvudsakligen på att Sverige hade en mindre folkmängd, mindre ekonomi och en mindre armé

⁶³ Jean hade, minns läsaren, styrt förväntningarna så att han väntades återansluta till koalitionen synkroniserade offensiv inom några få veckor. Det tog emellertid ca 3 månader från detta uttalande från tsar Alexander innan Jean infann sig vid Rhenfloden.

än andra makter. Inför och under fälttåget hade den svenska regimen haft en ypperlig möjlighet att inta och upprätthålla en central roll vad gällde strategi, medling mellan olika intressen, militära operationer, förhandlingar, o s v. Men denna möjlighet *förverkades*. Och skulden för detta kan inte annat än läggas på Jean Bernadotte. Den externrekryterade svenske kronprinsens egennyttan, arrogans, intrigmakeri, patologiska lögnaktighet och ändlösa svekfullhet fick bågaren till slut att rinna över. Stamfadern må ha förbättrat sina *personliga* karriärsutsikter genom förvärvet av Norge och genom all den historierevisionistiska propaganda som han konstant prånglade ut. Men *Sveriges* anseende som en betrodd nation som alltid stod upp för vissa värderingar som man var beredd att försvara militärt, hade demolerats genom stamfaderns uppförande.

Det njugga, motvilliga medgivande som tsaren trots allt givit Bernadotte för att *skyndsamt avsluta den danska frågan*, mot bakgrund av dennes egna upplysningar att detta skulle ta max en månad, var emellertid allt som stamfadern behövde. Detta halmstrå från tsaren var fullt tillräckligt och skulle i advokatsonen Jeans begreppsvärld tas som intäkt för ett rungande oinskränkt stöd för hans eget Norgeprojekt.⁶⁴

Depescherna från Wetterstedt och Löwenhielm med detta bud avgick från Frankfurt och ilades nu med kurir norrut mot Jeans fälthögkvarter.

Kapitel 16 avsnitt 8

FRI LEJD

I Hannover inledde Bernadotte även förbindelser med Benjamin Constant⁶⁵, en känd politisk teoretiker och ryktbar publicist. Constant var ett relativt känt namn i intellektuella kretsar i Europa. Stamfadern sammanträffade med denne flera gånger under sin tid i Hannover och ville knyta Constant till sin tjänst. Constant var, liksom Goethe, starkt kritisk till Napoleon.⁶⁶ I källmaterialet återfinns en anmärkning av Constant om sitt intryck av Jean vid deras möten i Hannover:

”Jag fann en man som skulle ha *gett sin själ för att bli Frankrikes kung*, men som inte vågade riskera den svenska tronen.”

D v s exakt Jeans *karriärplan A* och *karriärplan B* som vi talat en hel del om i denna berättelse. Den externrekryterade tronföljaren i Sverige, en utlänning som dessutom mutade sig igenom den svenska urvalsprocessen, såg Vasatronen som blott en reservlösning, en trygghetsgaranti, om det stora franska drömprojektet inte skulle lyckas fullt ut.

Constant uppmuntrades och övertygades att arbeta för stamfaderns sak, som i huvudsak gick ut på att ”bevisa” att Napoleon var oberättigad till den franska tronen, *illegitim*, och att det franska folket istället själva borde få välja sin ledare. I en publikation ett par månader senare framlade Constant så en svidande filippik⁶⁷ mot Napoleons despotism. Verket blev mycket uppmärksammat och har haft stor betydelse än i våra dagar för granskningen av militärt uppbackad totalitarism och eviga expansionsanspråk kontra liberalism och individuell frihet.⁶⁸

Vid ungefär vid samma tid återknöt Bernadotte även kontakten med Elof Signeul, den disputerade Uppsalaakademikern och mångåriga diplomaten som ”glömde” att underteckna sitt

⁶⁴ Jmfr kap 16 avsn 5 och 10 (26 november 1813)

⁶⁵ Henri-Benjamin Constant de Rebecque (1767-1830), schweizisk-fransk författare, statsteoretiker och politiker

⁶⁶ Jmfr kap 16 avsn 2

⁶⁷ filippik = häftigt och bitande angrepp i tal eller skrift mot någon eller något

⁶⁸ Titeln var *De l'esprit de conquête et de l'usurpation dans leurs rapports avec la civilisation européenne* och skriften publicerades den 30 januari 1814; jmfr kap 19 avsn 4.

rekommendationsbrev till den svenska utrikesministern i samband med bedrägerivalet 1810.⁶⁹ Signeul ville nu, tre år efter sin delaktighet i fiflet med den svenska tronföljden, understödja kronprins Jeans höga karriärambitioner i Frankrike genom att öppna förbindelser mellan honom och det inre av Frankrike, och han anlätades av Jean som agent.

Jeans franska karriärambitioner understöddes samtidigt ivrigt av särlingar som trollpackan fru Staël, och från Storbritannien skrev i oktober 1813 den 74-årige gamle franske revolutionsgeneralen Dumouriez⁷⁰ att "efter att ha varit Tysklands befriare genom din skicklighet ska du bli ditt fäderneslands frälsare genom din vishet", vilket givetvis ytterligare boostade improvisatörens ego och övertygelse att *han* var den utvalde att leda Frankrike.

Om man jämför alla Jeans svurna eder, åtaganden och tillkännagivanden sen ankomsten till Sverige, tedde det sig vid denna tidpunkt väldigt grumligt var Bernadottes lojaliteter egentligen låg. Han *spelade* rollen som tronföljare i Sverige samtidigt som han innerligt suktade efter tronen i Frankrike. Inför Bourbon-dynastins företrädare presenterade han sig själv som en framstående rojalistisk general redo att dö för Frankrike och dess kungahus, i hopp om att, *ifall* Bourbonerna skulle återfå makten, erhålla en ledande militär position i nationen. Samtidigt hade han kontakt med revolutionärer och framställde sig själv som en republikan i spetsen för upproret mot den franska monarkin.

Stamfader Bernadotte var en kameleont, en briljant skådespelare. Och en fulländad hycklare.

Ett annat exempel på Jeans konturlösa principer var när koalitionen förklarade sig vilja avsätta kejsar Napoleon. Brukligt vid sådana regimskiften är att anhöriga och lojalister, som upphöjts till olika ställningar blott genom härskarens personliga försorg, helt enkelt dras med i fallet. Vid 22 års ålder hade Napoleons lillebror Jérôme av sin storebror kejsaren utnämnts till kung över det nyuppfunna riket Westfalen i Tyskland. Sex år senare, i oktober 1813, hade Westfalen upplösts. När Jérômes framtida öde kort därpå kommit på tal hade Jean spontant utbrustit:

"Oh! Han måste ha ett kungarike! Han är min vän!"

Fallskärm och nepotism. Men aldrig några tydliga *principer*.

Ett ytterligare exempel på dubiösa lojaliteter följer härpå.

I sina framställningar till tsar Alexander och koalitions högkvarteret i Frankfurt, hade Bernadotte som ett centralt argument framhållit vikten av att konfrontera den franska armékåren under marskalk Davouts ledning som ockuperade Hamburg. Davouts kommunikationer och försörjningslinjer skulle avskäras, Hamburg intagas, och Davouts kår *fördrivas eller attackerats och eventuellt krossas*.⁷¹

Detta var vad Jean bombastiskt förkunnat. Men detta hade blott varit tom retorik för att erhålla samtycke i Frankfurt för sin egen marsch mot Danmark. Krigslegendaren från Pau varken kunde, ville eller vågade ta sig an Davout i Hamburg, trots Nordarméns överlägsna numerär.

Icke desto mindre hade en konfrontation med Davout varit en av byggstenarna i hans ljugeri. När koalitionen tidigare så tydligt *förkastat* Bernadottes kursändring norrut, så var det nu därför *ännu viktigare* för honom, när han valde att trotsa dem, att demonstrera konkreta resultat till gagn för koalitionen i linje med sin egen förhandsreklam för denna kursändring. Med andra ord, om nu fördrivningen av Davout från Hamburgregionen varit det kanske tyngsta *angivna* skälet

⁶⁹ Se kap 2 avsn 21 (11 augusti 1810)

⁷⁰ Charles-François du Périer Dumouriez (1739-1823), fransk militärofficer och politiker

⁷¹ Se kap 16 avsn 3, 5 och 7

av Bernadotte för att gå mot Holstein, hade han en del att leva upp till när Frankfurthögkvarteret tillbakavisade denna plan men han ändå ignorerade detta avslag.⁷²

Så hur skulle denna ekvation lösas? Klockan tickade, detta fick inte dra ut på tiden. Han hade målat in sig i ett hörn, Davout skulle nu alltså fördrivas eller attackeras och eventuellt krossas. Men hur? Den i själva verket mediokra skältherren från Pau hade varken kompetens eller mod därtill.

Men han var listig, *slug* som få!

Söndagen den **14 november 1813** fick han på Monbrillant besök av en ung man från Hamburg, den 26-årige Karl Sieveking⁷³. De två hade träffats i ett annat sammanhang några månader tidigare i Stralsund. Under deras samtal gav stamfadern honom ett alldeles särskilt grannliga uppdrag. Detta uppdrag gick ut på att Davout inte alls skulle konfronteras på något sätt, utan erbjudas *fri lejd* tillsammans med samtliga franska trupper, ut ur sin belägring av Hamburg tillbaka till Frankrike! Såsom vid så många andra tillfällen när det gällde komprometterande ärenden, så undvek advokatsonen från Pau att meddela instruktionerna *skriftligen*. Allt skedde *mundligen*.⁷⁴

Sieveking var dock försiktig nog att ej personligen och direkt ta upp denna förhandling med Davout och hans närmaste, utan han anlät i sin tur två andra personer som bulvaner. Den ene av dessa var en bankir Dehn, som nämnts i ett tidigare avsnitt,⁷⁵ en person som Jean var bekant med sedan sin tid som fransk guvernör i Hamburg. Denne Sigismond Jean Baptiste Dehn föddes egentligen *Salomon Dehn* 1774, men ändrade sitt namn i början av 1810-talet ungefär vid tiden för sin affärsrörelses konkurs, sin frus bortgång och sitt nya värv som en av Jean Bernadottes hantlangare, särskilt för ljusskygga, moraliskt tvivelaktiga uppdrag. Namnändringen innebar att det kristna "Jean Baptiste" fick en framskjuten plats för att tona ner signalvärdet av sin judiska börd, och lät även påskina något slags samband via sitt namn med den svenske kronprinsen, sin nya uppdragsgivare.

Dehn – som i källmaterialet beskrivs som en man med utsökt sällskapsvett och finesse på ytan, men synnerligen lömsk och samvetlös i sitt obskyra fixande och trixande under ytan – hade under denna period fungerat agent åt Jean i vissa finansiella spörsmål,⁷⁶ samt som kopplare eller införskaffare av groupies.⁷⁷ Dehn hade 1793 bildat ett bankir- och handelshus i Altona strax utanför Hamburg. Firmans verksamhet hade emellertid försvårats av det franska kontinentalsystemet och blockadpolitiken av varor från Storbritannien och dess kolonier. Då Dehn dels försökt kringgå dessa restriktioner, dels hyste öppet antifranska sympatier, hade firmans varulager till ett värde av 450 000 francs⁷⁸ konfiskerats och firman tvingats i likvidation. Detta hade inträffat ungefär två-tre år tidigare, och den som beordrat detta mot Dehn var ingen mindre än – Davout! Dehns uppdrag, via Sieveking, var nu att påverka personer i marskalk Davouts omgivning för att genom dessa förmå Davoust själv att acceptera erbjudandet om *fri*

⁷² Verktyget Wetterstedt hade visserligen vid koalitions högkvarteret i Frankfurt erhållit ett *halmstrå* i form av ett nödvunget samtycke från tsar Alexander för denna gir norrut – under en mycket begränsad tidsperiod – men grundinställningen hos koalitionen förblev ändå givetvis att alla koalitionsresurser behövdes för koalitions gemensamma krigföring mot Frankrike.

⁷³ Karl Sieveking (1787-1847), tysk politiker, diplomat och filantrop

⁷⁴ Jmfr t ex kap 2 avsn 17 (25-26 juli 1810); kap 2 avsn 21 (11 augusti 1810)

⁷⁵ Se kap 6 avsn 3

⁷⁶ Jmfr kap 2 avsn 21 (11 augusti 1810; under sin guvernörstid i Hamburg inhöstade stamfader Bernadotte mutor på 850 000 franska francs)

⁷⁷ Jmfr kap 18 avsn 9

⁷⁸ 450 000 franska francs år 1811 (tidpunkten för konfiskeringen) motsvaras år 2020 av ca 30 mkr (KPI), 92 mkr (guldprisindex) alt 1,1 miljarder kr (arbetarlöneindex)

lejd undan Nordarmén. Dehn fick av Jean en *mutkassa* till förfogande, ett smörjmedel för att driva igenom saker som stamfadern var väl förtroget med.⁷⁹

Den andra bulvanen som Sieveking använde var en tullinspektör Meyer⁸⁰, som också var känd sedan tidigare av Davout. Men medan Dehn skulle bearbeta Davouts underlydande, så skulle Meyer söka träffa Davout själv.

I de framställningar som gjordes via olika kanaler i riktning mot Davout – helt enligt instruktion från Jean Bernadotte – överdrevs hotet från den svenske kronprinsen som påstods ha koncentrerat en armé på 100 000 man med kolossala resurser, och att Davouts trupper nu stod inför sin oundvikliga undergång. Men, sades det i propagandan riktad åt Davout, i och med att Jean hade ett så svagt hjärta för älskade Hamburg och dess invånare,⁸¹ samt att han gärna avstår från en sådan militär seger ”för att skona franskt blod”, ville han av ren ynnest erbjuda Davout en smidig väg ut. Trots att det skulle strida mot sina koalitionspartners vilja, ville han erbjuda sin tidigare marskalkskollega jämte alla franska trupper – infanteri, artilleri, kavalleri, rubbet – fritt avtåg från Hamburg tillbaka till Frankrike.

Varför var detta kontroversiellt?

Att ge Davout och den franska armén fri lejd var fel av flera skäl. Framför allt skulle denna starka franska armékår, enligt förslaget från stamfadern, fritt skulle få lämna Hamburgområdet där den redan hölls inestängd av koalitionsgeneralen Wallmodens trupper. Davout och hans franska armé skulle få avtåga under militära hedersbetygelser med överenskommen marschväg och provianteringslösning ända till nedre Rhen, och denna armé skulle enligt Bernadottes anbud *ej* på något sätt hindras att återansluta till Napoleons huvudarmé och *återuppta den väpnade striden mot koalitionen*. Bulvanen Meyer fick till och med instruktion att *betona värdet för Frankrike av att i detta kritiska ögonblick återfå en stor, krigsvan kår att använda mot koalitionen*, och att Bernadottes egen politik *ej* skulle gagnas ”på bekostnad av Frankrike”. Det handlade alltså om en åtgärd som försatte på fri fot en stor och beryktad fransk armékår som för närvarande hölls i schack, i karantän och skulle förr eller senare tvingas kapitulera genom general Wallmoden och hans koalitionsstrupper som omringade staden. Men Bernadotte t o m *uppmuntrade* den franska fienden att *fortsätta kriget mot koalitionen* när den kommit i säkerhet bortom Rhen. D v s denna ”deal” som Jean försökte ro i hamn för att rädda sitt ansikte vad gällde resultatet av giren norrut, innebar de facto att *Grande Armée* i detta avgörande skede skulle tillföras tiotusentals soldater och tunga resurser nere på franskt territorium, att rikta mot de annalkande preussiska och ryska arméerna. Detta skulle otvivelaktigt varit till väsentlig skada för koalitionen, särskilt då Napoleon i exakt samma skede inlett arbetet i Paris med att återbygga hela sin krigsmaskin.⁸²

Trots att frågan var sprängstoff – det handlade återigen om rent *förräderi* gentemot den koalition som han själv var en del av, och i vilken han gnällt till sig ett stort befälsmandat – så yppade Bernadotte ändå, troligen måndagen den **15 november**, om sina planer till ett par av de diplomatiska ombuden i sitt högkvarter, Österrikes Vincent och Preussens Krusemarck. Då framkom även att han beordrat Wallmoden att försöka få en liknande överenskommelse till stånd. Samtidigt framkom att Bernadotte också låtit frisläppa 150 franska krigsfångar – officerare av alla grader – utan tillåtelse från koalitionen och utan utväxling mot några koalitionsfångar i

⁷⁹ Se kap 2 avsn 21

⁸⁰ herr Meyer (?-?), tysk ämbetsman (författaren har ej lyckats identifiera denne Meyer, som hade ämbetstiteln ”Oberzollinspektor” och var verksam i trakten av Hamburg-Lüneburg vid denna tid)

⁸¹ Jmfr kap 5 avsn 15; kap 6 avsn 1-3

⁸² Napoleon var tillbaka på slottet Saint Cloud i Paris den 10 november 1813, och gav följande dag order om att nyrekrytera 300 000 man till den franska armén till försvar mot den annalkande koalitionen. Professor Höjer bedömer att ”det skulle varit av största betydelse” om Davouts kår återförenats med övriga franska styrkor väster om Rhen i detta avgörande skede.

franskt förvar. När britten Charles Stewart fick syn på en massa franska officerare i Hannover på väg västerut hade han påtalat den skada som detta skulle orsaka och bett om en förklaring. Stamfadern hade svarat att "där han skickade tillbaka tusen officerare, vann han en miljon vänner" – d v s hans kalkyl var att de frisläppta officerarna skulle fungera som hans egna personliga valarbetare, alltså inflytelserika förespråkare för Jeans egen kandidatur till det franska regentskapet – och att han hade rätt att göra som han önskade med sina egna krigsfångar! Jean påstod även att han förankrat detta hos tsar Alexander, men detta var med största säkerhet en lögn bara för att tysta Stewarts invändningar.

Det var inte bara Sieveking, Dehn och Meyer som nu var engagerade i uppdraget att ge marskalk Davouts armékår fri lejd till Frankrike, utan Bernadotte gav nu *muntlig* order om samma sak till en av hans underlydande generaler i Nordarmén, Wallmoden, som ansvarade för just belägringen av Hamburg, med samma syftemål.⁸³ Wallmoden, som skarpt ogillade Bernadottes dubbelspel, hade dock konsekvent negligerat denna upprepade *muntliga* order. Wallmoden visste hur komprometterande detta bedrägeri skulle vara för Bernadotte i ett historiskt perspektiv, så han krävde ordern *skriftligen* innan han tänkte vidta någon åtgärd. Jean visste givetvis också hur skandaliserande detta skulle se ut för honom själv, så advokatsonen från Pau – mästare i konsten att använda sig av ombud, agenter, bulvaner och *muntliga* kontakter för att slugt skydda sitt eget namn och eftermäle i historieskrivningen – gav aldrig ordern skriftligen. De upprepade *muntliga* befallningarna är dock fullt styrkta av källmaterial och forskning.

När den oförvägne Charles Stewart, den brittiske generalen som åtföljde Jeans högkvarter, via sina kollegor Vincent och Krusemarck fick reda på anbudet till Davout, blev han mäktigt upprörd. Han begav sig genast till stamfadern med en formell protest mot vad han kallade "oklokheten och vanäran" av att ingå ett sådant avtal med Davout där denne tilläts återvända till Frankrike. Stamfader Bernadotte hade då svarat, att om Stewart nu kände så starkt att detta var fel så *lovade* han att backa och ej vidta denna åtgärd. Men *ögonblicket efter* att Stewart försvunnit, *skickade stamfadern en ny påminnelse* till Wallmoden att göra sitt yttersta för att få en uppgörelse med Davout till stånd där denne erbjöds fri lejd! Det skamlösa ljugeriet visste inga gränser hos hycklaren från Pau. Han ljög, han ljög och han ljög. Jean Bernadottes ord vägde lätt som luft, och att ljuga andra i ansiktet, överlagt eller på volley, betungade aldrig hans samvete. När Stewart följande morgon den **16 november** erfor detta uppges han ha blivit "thunderstruck" – paff – av detta eviga, fräcka förbannade bernadotteska ljugeri. Men när han då återigen ämnade konfrontera Jean i frågan hade den svenske kronprinsen påpassligt nog redan hunnit lämna Hannover mot Bremen! Tji! General Stewart, som skulle resa åt annat håll, skrev då ett brev där han återigen klandrade upplägget och ifrågasatte kronprinsens försäkran kvällen innan:

"Det vore att förflytta Davouts armékår från en olycklig plats där den skulle gå förlorad, och återinsätta den i strid mot koalitionen. --- Det är med kännbar smärta som jag just hört, mot bakgrund av hur ers kungliga höghet talade till mig igår kväll, att general Wallmoden erhållit *nya* order i detta syfte."

Brevet besvarades ej, anmärkningen ignorerades. Som vatten på en gås. Ynkligheten illustrerad. Det kan dock tilläggas att Stewarts protestbrev gillades av tsar Alexander, som fick se det några dagar senare. Ledande representanter i Frankfurt för Storbritannien, Preussen och Österrike ansåg planen för ytterst skadlig och fördömde den givetvis.

Resultatet av det bernadotteska rävspelet att kohandla till sig Hamburg för att slippa egen ansträngning eller någon militär sammanstötning med fransoser, slutade dock med platt fall. Davout ägde, till skillnad från stamfader Bernadotte, vissa principer. När Meyer anlät och framfört sitt ärende, hade Davout svarat med hot att låta hänga Meyer för att ens ha framfört

⁸³ I fransk litteratur omnämns ytterligare ett ombud som Bernadotte ska ha skickat till Davout, en fransk emigrant med namnet Rainville. Denna upplysning, såsom den framställs i denna källa, avfärdas dock av professor Scott som osannolik.

detta skändliga, cyniska förslag, och han hade förklarat att han ämnade försvara Hamburg till det yttersta och begrava sig under dess ruiner. Och Davout stod fast vid sin plikt och sitt ord; han hade fortsatt att hålla Hamburg ända till Napoleon formellt avsatts på våren 1814.

Bortsett från det uppenbara skäl som redan nämnts – att Jean tidigare falskt och lögnaktigt påstått att hans motiv bakom giren norrut främst var för att rensa bort Davouts franska trupper från nordvästra Tyskland, och därför hade en del att leva upp till – så har forskningen kommit fram till att det även fanns andra orsaker bakom. Ett skäl till dealen med Davout är givetvis att han aldrig avsåg, ville eller vågade konfrontera franska trupper med sin svenska armé, eftersom han själv dels var en slätstruken och vankelmodig härförare i jämförelse med Davout, och dels för att han i grunden inte hade förtroende för den svenska armén.⁸⁴ Ett annat skäl var den PR-vinst för Jean personligen som fri lejd av Davouts hela franska armékår tillbaka Frankrike skulle inneburet, med tanke på Jeans egna franska karriärambitioner. Ett ytterligare skäl är att en sådan deal skulle frigjort resurser att använda mot danskarna, som annars behövts för att bevaka Davout vid Hamburg, och dessa extra militära resurser skulle inneburet ett snabbare avslut i Norgefrågan. Ett sista skäl är att han ville åt Hamburg för att använda detta som bytesobjekt för Norge. Med andra ord, som smörjmedel i förhandlingarna med Danmark ville han kunna lägga fram Hamburg som värdefullt inbyte, en naturlig territoriell utvidgning för Danmark, om han själv fick Norge. Anbudet till Davout låg alltså, summa summarum, helt i linje med Jeans övriga agerande under hela fälttåget, eller ända sedan bedrägerivalet i Örebro 1810 för den delen, dvs det handlade ytterst och endast om hans egen nytta och personliga karriärambitioner i Frankrike och Sverige.

Bernadottepanegyristen Torvald Höjer sträcker sig så långt så att i en analys av detta anbud 1934 kalla Jeans ansats till kollaboration med fienden för en av "de många dunkla episoderna i Carl Johans ledning av Nordarmén 1813-1814". I sin doktorsavhandling 1935 och i sitt epos om Jean 1943 undviker emellertid Höjer att förtydliga vad denna dunkelhet egentligen borde kallas, nämligen återigen ett *förräderi* mot koalitionen. Den av Sveriges riksdag externrekryterade undergöraren från Pau samt *Sverigebilden utomlands* sjönk allt längre ner i anseende, om det nu fanns något utrymme kvar på nedsidan.

Kapitel 16 avsnitt 9

ATT BORTSCHACKRA EN TRON FÖR EN ANNAN

Det berättas på många ställen i källmaterialet om stamfaderns stora lynnighet under dagarna i Hannover där han uppvisade tvära humörsvängningar, från den ena ytterligheten till den andra. Detta tog sig uttryck i de mest skiftande, märkliga och motsägelsefulla uttalanden till de närvarande utländska iakttagarna i sitt fälthögkvarter. Än ordade han om den ena strategin, än den andra, ibland ljudligt för alla i sin omgivning att höra. Han utställde tomma löften till höger och vänster som aldrig infriades, han gjorde utfästelser om sina marschplaner mot fransoserna som visade sig vara inget mer än varmluft, i syfte att *avsiktligt vilseleda* de diplomatiska representanterna i sitt högkvarter. Kortvarig upprymdhet hos de utländska diplomaterna följdes bara av förvirring och senare ännu större besvikelse och förbittring över denna fullkomliga falskhet, dessa patetiska dimridåer och detta eviga dubbelspel. Det var en högst orolig tid, och denna obalans, nervositet och spänning fortsatte veckan därpå. En brevskrivare tatlade

⁸⁴ Jmf r t ex kap 9 avsn 3; kap 17 avsn 4 (kronprins Bernadotte förolämpade, förminskande och hånade vid ett flertal tillfällen den egna svenska armén och stridsförmågan)

stamfaderns "inkonsekvenser, självsäkert skryt och taktlöshet". En annan, den preussiska representanten Kalckreuth, skrev tisdagen den **16 november 1813**:

"Jag försöker i det längsta förutsäga vad han kommer att ta sig för, för ingenting kan jämföras med hans ombytlighet och i själva verket är ingenting mindre säkert, än vad han försöker få andra att tro."

D v s, de hade vid det här laget genomskådat honom så till den grad, att vad Jean försökte få de övriga att förmoda, var sannolikt vad som *inte* skulle inträffa.

Den svenska armén hade fått en tids välbehövlig vila i och omkring Hannover. Under hela marschen från Leipzig till Hannover, ca 400 km, hade sjätte brigaden endast haft en eller två vilodagar. De tyska vägarna var så fruktansvärt dåliga att hästarna knappt förmådde röra sig ur fläcken i den dy och smuts som utgjorde körbanan. Gropar och hjulspår gjorde alla transporter ojämna och skakiga. Lika knöligt, oländigt och geggigt hade det varit för fotsoldaterna, som ändå, kilometer efter kilometer, följt order och nött vidare. En soldats uppgift. På natten hade de ofta sovit på den bara, fuktiga och iskalla marken, med frost på uniformen om morgonen.

I och omkring Hannover där soldaterna varit förlagda – den sjätte brigaden bivackerade en del av tiden vid katolska Hildesheim knappt 30 km sydost om centrala Hannover – hade soldaterna utnyttjat tiden till att laga sina egna utslitna persedlar och se om sin utrustning. Soldat Peter Lafin var skräddare och soldat Petter Rolf var skomakare. De hjälpte Nils, Abraham och Lars som fumlade med sulor, nål och tråd. Några regementen erhöll nya kläder. I dagböcker nämns även att de haft tillfälle att se staden med dess esplanad och gotiska arkitektur, och den vita marmorstatyn av Leibniz under en kupol uppbytt av tolv pelare, omgiven av åldriga träd.⁸⁵ Likaså var nejderna omkring Hannover vackra, med en mängd trädgårdar och lusthus. Armén hade även vid ett tillfälle i Hannover hunnit paradera för dess överbefälhavare, kronprins Bernadotte, och publik, då vederbörande gillade att bli paraderad för. Staden hade cirka 21 000 invånare vid denna tidpunkt.

Men nu vidtog det evinnerliga landsvägstrampandet ånyo. På sörjiga, sliriga, leriga vägar tog sig hären fram i blåst och snöblandat iskallt regn som bet i kinderna. Trupperna slet. Det hände att vagnar körde fast, draghästarna gnäggade frustrerat och det ångade ur deras näsborrar och andfådda flås, med de slet förgäves och kom inte vidare förrän några starka mannar hjälpte till att få upp kärrorna ur modden. Dagarna var korta, de ljusa timmarna allt färre. Vägvisarnas facklor och lyktor angav marschriktningen.

Förutom alla soldater och officerare ingick i tåget dels Bernadottes följe – en fullkomlig uppsjö av stabspersonal, biträden, personliga assistenter och ett brett spektrum av skilda dignitärer som ingen riktigt visste vad de alla fyllde för funktion – samt dessutom en svans av medresande krigsturister, d v s medelålders eller något yngre män av adlig börd som inte deltog men som, uppenbarligen i brist på annan sysselsättning, åtföljde det svenska högkvartersetablissemanget genom Tyskland. Då och då under fälttåget hade de setts dricka punsch under ett uppspänt randigt tält i utkanten av någon bivack, och trots att de inte hade någon formell roll i armén eller fälttåget klädde de sig officersmässigt och förväntade sig motsvarande erkännande när de passerade soldatposterier. Bekräftelsebehovet hos denna klientel fanns där konstant och försvann *aldrig*.

Det föll sig emellertid så, givet de tyska landsvägarnas elaka beskaffenhet, att det klagades alltmer högljutt på ryggont från dessa privilegierade. Vagnsskjutsar skakade så illa att många hade svårt att hitta den där sköna bekvämligheten. Stötarna när kalescherna krängde fram var plågsamma och blev i längden svåruthärdliga. Vid några tillfällen uppstod ett herrans liv där det vältrades svordomar över de stackars kuskarna, slängdes grova ord om vagnsmekanikerna och

⁸⁵ Det sk Leibnitztemplet, som 1813 stod i nuvarande parken Waterlooplatz men flyttades 1935-1936 till Georgenparken.

det skrevs sarkastiska brev och rapporter om valet av färdväg.⁸⁶ Som sagt, de flesta förstod inte vad många av dessa herrar med sitt vapensköldstrams och all sin övriga inbilskhet egentligen tillförde under fälttåget, men deras fördömanden av andras inkompetens kunde undgått få i truppen. Vid ett tillfälle fick fotsoldaterna kliva åt sidan och marschera ett par minuter i en vattendränkt leråker istället, när tumult utbrutit och det skälldes och argumenterades mellan många inblandade, och tre fyra kalescher i rad med jätteviktiga personer däri stod stilla och blockerade vägen.

”Dä ä valfritt även fö drönare att gå te fots iställä”, muttrade Abraham nästan så att det hördes när de gick förbi.

Den **17 november** nådde truppen Burgdorf, och torsdagen den **18 november** ankom de till Celle där hela svenska armén nu återsamlades. Avantgardet, sjätte brigaden med Kalmar regemente, fick order i Celle att besätta inte mindre än tolv olika byar i bredd norr om Celle, en minst 22 km vidsträckt front mot fienden.⁸⁷ Avståndet mellan denna svenska front och Hamburg, som belägrades av Davouts fransosor, var ungefär 90 km.

Överbefälhavare Bernadotte *lovade* denna torsdag det brittiske sändebudet Thornton att han själv, personligen, tillsammans med två av Nordarméns främsta armékåror nu skulle befria Holland. Adlercreutz skulle få befälet över den andra delen av Nordarmén som skulle fortsätta mot Holstein. Detta var en mycket välkommen nyhet för britterna! Äntligen en *insats* av svenska armén som de redan betalat en förmögenhet för!

Glädjen blev dock kort och övergick i bitterhet, när det visade sig att Jean återigen bara ljugit. Han själv ämnade inte alls gå mot Holland, och de trupper som han avdelade från Holstein-expeditionen var betydligt mindre än han utfäst. När Thornton vid ett annat tillfälle långt senare frågade om detta löftesbrott, så *spelade* stamfadern överdrivet ångerfull, såsom om för att uppväcka sympati istället för kritik från Thornton, samtidigt som han tillade att löftet avgivits ”i överilning” och att han vid närmare eftertanke kommit fram till att han inte kunde lämna detta ansvar till Adlercreutz, utan att uppdragets ”många politiska och militära hänsyn” gjort det tvunget för honom att ta hand om Holstein själv. Att vanemässigt ge och bryta sitt hedersord, ibland med korta intervall, var som vi vet inget ovanligt hos stamfadern. Professor Scott lyfter dock fram ytterligare ett skäl till varför det i detta skede var osannolikt att han själv skulle skilja sig från expeditionen i Holstein, nämligen PR-värdet i att själv vara på plats när svenska armén vann en militär seger. För ryktets och legitimitetens skull.

Samma dag som han kastade ur sig detta löfte till Thornton, skrev stamfadern även ett brev till tsar Alexander i vilket han refererar till allt som hänt sedan pakten Sverige-Ryssland formaliserades på västkanten 1812, men att hembärgandet av de stora vinsterna – Norge och eventuellt Frankrike – återstod. Stamfadern utbroderar i brevet också den ömsesidiga vänskapen dem emellan; tsaren var ju trots allt hans *enda* kompis i Europa. Brevet antyder att tsaren ännu stod i skuld till stamfadern för dennes insats i befrielsekriget:

”Det som blivit uträttat sedan 18 månader är utan tvivel mycket. Hela Europa är berusat av denna lycka. Men vad som hänt är ingenting i jämförelse med det, som kommer att hända. --- Min egenskap att vara ers majestäts äldsta bundsförvant, min tillgivenhet, men ännu mer ers majestäts vänskap för mig,⁸⁸ allt är mig en borgen för att jag inte behöver ångra att ha gått över till kontinenten för att understödja ers majestäts ädla bemödanden för Europas frihet.”

⁸⁶ Även flera år senare berättas i andra sammanhang om de tyska landsvägarnas odugliga skick, där t ex en svensk resenär 1818 skriver i en dagboksanteckning att det vore skonsammare att resa med vagnskjuts genom Sibirien än Tyskland.

⁸⁷ De byar som besattes av sjätte brigaden norr om Celle när de återfick rollen som arméns avantgarde var Stedden, Entenfang, Wolthausen, Wittbeck, Hustedt, Scheuen, Hornshof, Ohe, Habighorst, Eschede och Scharnhorst. I journalen nämns även lägerorten Lachsfang (”Laxfångst”), men författaren har utifrån tillgängligt kartmaterial ej lyckats identifiera denna plats. Kan nämnas att det finns en å öster om Celle som heter Lachte.

⁸⁸ Jmfr kap 16 avsn 12

Sjätte brigaden avmarscherade från Celle den **20 november** åt nordväst över en vidsträckt, flack och ödlig hed, Lüneburgheden. Kala lövträdsdungar omgav byarna som passerades, och ute på den obrukbara slätten med ljung och kruståtel stod blott enstaka träd med spretiga svarta grenar och kvistar som avtecknade sig mot den dystergrå mulna himlen, och några solitära enar. Heden var töcknig, spöklik och tyst. På långt avstånd kunde man ibland skimta gäss, ankor och får, men annars gav heden mest en känsla av nedstämd enslighet. Man bivackerade någonstans ute i det tomma intet, troligen i närheten av Eschede. Den **21 november** fortsattes marschen över heden. Som skuggor rörde sig de blågrå soldaterna sakta framåt i långa kolonner, och det låg en slags melankolisk ödesmättnad över hela deras uppdrag.

De var på väg mot ett krig, det skulle snart bli allvar, de skulle slåss på riktigt "för kung och fosterland".

Trodde de.

Just denna dag befann sig Sveriges de facto regent och styresman, kronprins Jean Bernadotte, i Celle. Och denna dag orerade han inför de utländska diplomaterna, återigen, om hur fel det vore att anfalla Frankrike innan det franska folket skilts från Napoleon och kunde samlas kring en ny ledare. Han argumenterade så överspant och häftigt för detta att Österrikes Vincent skrev i en rapport till sin regering:

"Man vet ej för vilken mening man ska stanna rörande det skäl som styr honom; om det är *beräkning* från hans sida, eller övertygelse, eller något ännu egendomligare skäl."

Än mer intressant är Preussens Krusemarcks rapport från sina kontakter med Jean samma dag. I ett brev till kung Friedrich Wilhelm daterat **22 november** skildrar Krusemarck hur stamfaderns uppträdande präglades av "enorm rastlöshet" och disharmoni:

"Hans tal och anordningar bär ofta prägeln av en obestämmdhet som förmodligen är en följd av hans snabbt ombytliga och ofta motsägelsefulla sinnesrörelser."

Krusemarck berättar vidare hur Bernadotte "som med oupphörlig intensitet och utan att låta mig komma till tals nästan ensam förde denna konversation" kraftigt utmålade faran med att passera Rhen. Jean hade vidare bett Krusemarck att hos Friedrich Wilhelm "eftertryckligt vädja och bönfälla, ja inte tillåta --- att 'världens öde' sätts på spel".

Stora ord, stor dramatik av den monologiserande Jean. Världens öde, minsann.

Men i samma rapport förekommer något mer. Stamfadern formligen *dikterade* för Krusemarck vad han skulle skriva till kung Friedrich Wilhelm, upprepade alla viktiga ställen flera gånger, och t o m *förhörde* Krusemarck på vad han nedtecknat och skulle rapportera för Friedrich Wilhelm.

Krusemarck skildrade hur Jean "smickrar sig själv att *med visshet* kunna spela en framstående roll" i Frankrike. Krusemarck redogör vidare för ett erbjudande av synnerligen annorlunda slag:

"Han instruerade mig t o m att säga ers majestät, att då han förmodar att varken ni eller kejsaren av Ryssland pretenderar på *Frankrikes tron*, i händelse vi vore lyckosamma nog att störta kejsar Napoleon från den, så torde deras majestäter icke finna *hans egna förhoppningar i detta avseende* alltför djärva, eller betvivla att en *bytesaffär* av detta slag med den person som är Frankrikes regent skulle bli *en för Preussen mycket fördelaktig händelse*."⁸⁹

I klartext betyder detta, att Bernadotte uttryckligen strävade efter att växla upp från svensk kronprins till fransk regent, en upphöjelse som han ansåg rimlig givet hur ytterst kvalificerad han själv var, och att om Preussen stöttade honom i detta personliga karriärprojekt så skulle han återgälda detta mot Preussen med andra favörer, *blink blink*. Quid pro quo.

⁸⁹ Alin, Crusenstolpe, Höjer, Schinkel, Scott m fl citerar ordagrant antingen originaltexten (som finns i flera olika arkiv) eller översättningar, som endast marginellt skiljer sig åt.

En historiker har kommenterat detta med att stamfadern för Bernadottedynastin, tillkommen genom ett svindleri i Örebro 1810,⁹⁰ "betraktade Sveriges tron som en handelsvara som kunde bortschackras⁹¹ när han trodde sig ha något att vinna på bytet". Stamfaderns tillkännagivande, tre år efter att ha mutat till sig Vasatronen och skändligt trakasserat och borttraderat den legitima Vasafamiljen i Sverige,⁹² är i grunden så osmakligt och skändligt, att inte ens dynastins mest hänförliga tillbedjare, förr som nu, kan förvränga detta med sin sofistisk⁹³. Hovpanegyristen Höjer försöker visserligen slåta över det hela en aning i sin doktorsavhandling från 1935, men konstaterar tydligt följande år i en annan utredning att Jean "formligen anmälde sig hos sina bundsförvanter som kandidat till Frankrikes tron". Sverige externrekryterade tronföljare sökte direkt stöd hos Preussens kung för sin kandidatur som ny regent i Frankrike efter Napoleon med traditionell kamaraderikorruption, d v s enligt devisen att bisträck mig i denna sak så ska jag gengälda er sen. Det hela var inget annat än en *skymf* mot det förtroende som nationen Sverige givit denne humbug från Pau.

Krusemarcks rapport är en officiell handling från en överste och betrodd diplomat i tjänst till sin monark, och kan ej ignoreras eller bagatelliseras. Jean Bernadottes anbud har väckt mycket stor anstöt hos historiekunniga personer, och även ansetts återigen bekräfta stamfaderns sanna karaktär.

Krusemarcks depech avgick måndagen den **22 november**, samtidigt som den svenska armén fortsatte norrut. Provianteringen var snål. Blåsten över Lüneburgheden drog i deras kläder, och soldaters och hästars tunga andedräkt gjorde moln i novemberkylan. Det var grått, disigt och öde. De var på väg norrut, mot Danmark, "fienden" kallad. De nådde denna dag byn Holxen. Tisdagen den **23 november** fortsatte truppförflyttningen till Uelzen, fortfarande över vidsträckt ljunghedar.

Samma måndag och tisdag gav Jean återigen, utan att konsultera med koalitionen och utan någon utväxling, order om att ett stort antal franska fångar unilateralt skulle hemsändas till Frankrike. Detta var, precis som tidigare, i propagandasyn för sin egen franska tronkandidatur.

Och som av en händelse så skrev brittiske generalen Charles Stewart denna tisdag ett "privat och ytterst hemligt" brev till sin halvbror Castlereagh i London, Storbritanniens utrikesminister, i andra ärenden men där han refererade till Bernadotte som "ett dåligt kap", "ett dåligt svärd" – d v s en dålig militär ledare – och Stewart beklagade "våra *genanta* förbindelser med honom" och menade att helst skulle Storbritannien vilja byta ut Jean Bernadotte som motpart. De ville inte ha något att göra med skälmen mer helt enkelt, men Stewart landade i att de troligen var tvungna att stå sitt kast och rida ut detta nu.

Den **24 november** ankom svenska avantgardet till Bad Bevensen. Förhållandena var så kärva att varje dagsetapp blev betydligt kortare än tidigare under fälttåget. Vägar fanns knappt, ofta följde de bara ett par hjulspår över mossar, sandmarker och öde ofruktbart flackland. Glest utspridda fanns möjligen något liten risig gård eller förfallen liten by. Men norrut skulle de, enligt order från högsta ort. De löd alla under krigslagarna som deklarerade att avvikelser från givna order kunde innebära dödsstraff. Och de hade alla, ovetandes om de verkliga förhållandena, itutats att allt vad den svenska armén tog sig för, vart den än riktade sin spets, så var det "för kung och fosterland"...

Samma dag som det svenska avantgardet nådde Bad Bevensen skrev tsar Alexander ett brev till kronprinsen. Tsaren – som i praktiken räddats från undergång av den svenska

⁹⁰ Se kap 2 avsn 21

⁹¹ schackra = idka försäljning av kramvaror (t ex såsom kringvandrande försäljare), bedriva småhandel, göra affärer eller handla med mer eller mindre bedrägliga eller olagliga metoder eller under ivrigt och påträngande köpsläende

⁹² Se t ex kap 22 avsn 17 (summering i fotnot)

⁹³ sofistisk = avsiktligt vilseledande resonerande kännetecknat av skenargument eller spetsfundiga distinktioner eller utredningar

dynastigrundaren från Pau, som fått Finland till skänks av honom, som fått hans samtycke till en rysk imperialistisk expansion i Östeuropa – försäkrade återgäldande, ännu en gång, att han "aldrig för ett ögonblick" skulle förlora Jeans "personliga intressen" ur sikte.

Norge och Frankrike.

Och vad gällde det senare alternativet, vet vi nu också vad stamfadern angår, att för den franska tronens skull kunde gärna den svenska dito *bortschackras*.

Kapitel 16 avsnitt 10

ALLMÄNT OCH HJÄRTLIGT HAT

Själva sanningen är sekundär. Det är folkets *uppfattning* som är viktigast, allmänhetens *perception* av verkligheten. Fakta och sanning är av vida underordnad betydelse. "Den allmänna opinionen är världens drottning."⁹⁴

Det förekommer i källmaterialet uttryck av förundran hos insatta personer, hur stamfadern kunde mottagas såsom han gjorde i olika tyska städer efter sina insatser vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig. Det var sannolikt en kombination av flera faktorer som orsakade detta, såsom tidigare diskuterats, inklusive ett bemödande från hans egen sida att vidmakthålla det *budskapsföreträde* han ansåg sig vara berättigad till.⁹⁵

Oaktat sanningen om hur fälttåget egentligen förlöpt, och oaktat Jeans agerande och personliga uppsåt och osolidariskhet med koalitionen i den tyska befrielsekampen, gavs honom ännu ett besynnerligt prov på tysk tacksamhet när han ankom till den mörka tegelstensstaden Lüneburg den **24 november 1813**. Invånarna hade precis som i några andra städer upprest en stor äreport, det var pompa och ståt, och märkvärdigast av allt var hur 30 unga män, med stora gula och blå krokarder på hattarna och *selar* på överkroppen, spändes för en vagn som Jean åkte i. Vid framkomsten till det residens där han skulle inrätta sitt högkvarter och logera, beströddes trappan med rosor av utsmyckade flickor.

Själv var emellertid generalissimus fortfarande uppjagad. Han avvaktade nervöst resultatet av Wetterstedts och Löwenhielms mission i Frankfurt med stor oro och spänning, och hans upphetsning och diverse impulsiva uttalanden och framställningar inrapporterades av de utländska ombuden i hans högkvarter, vilket bidrog till att ytterligare decimera hans redan svaga ställning inom koalitionen.

I Storbritannien stegrades vid denna tid missnöjet med Sveriges tronföljare, som man frikostigt sponsrade finansiellt för att strida för *koalitionens* sak. Man menade utan ytterligare omsvep att Bernadotte satte sina personliga särintressen framför koalitionen och Storbritanniens intressen, och pratet var i omlopp hur Jean hade egna planer på Frankrikes tron, vilket uppretade många. En historiker beskriver det som att "en verklig våg av bitterhet mot kronprinsen" vällde fram i London. Irritationen hos den annars mycket försynte och gentlemannamässige brittiske utrikesministern och statsmannen Castlereagh var stor mot parvenyn från Pau, som ständigt klagade, fabulerade och krumbuktade. Särskilt ville man se Jean Bernadotte snarast understödja den redan inledda resningen i Holland mot den franska ockupationen, som han lovat.

Castlereagh sände i slutet av november, å den brittiske prinsen-regentens vägnar, beröm och uppmuntran till Charles Stewart som utgjorde en så tydlig, skarp och orädd motvikt mot stamfadern. Stewart hade under höstfälttåget, som representant för Storbritannien i Jeans

⁹⁴ Jmfr kap 4 avsn 7

⁹⁵ Jmfr t ex kap 8 avsn 1 och 10; kap 14 avsn 8; kap 15 avsn 14; kap 16 avsn 5

kaoshögkvarter, haft integriteten och modet att flera gånger ifrågasätta och förhindra den svenske kronprinsens allra mest uppseendeväckande avsteg.⁹⁶ Castlereagh skrev:

”Jag måste därför förmedla prinsen-regentens högst nådiga gillande av ditt uppträdande, såväl som i uppfyllandet av dina politiska och dina militära plikter. --- Hans kungliga höghet har haft anledning att applådera, inte mindre din nit för att tjäna honom, än omdömet och förmågan med vilka du har uppträtt under de mest prövande omständigheter.”

Som vi fylligt bevittnat i det föregående så var Jean närmast besatt av sin åstundan att bli Frankrikes näste regent. Men han måste hedga sin franska satsning med legitimitetskvittot för den svenska tronen, Norge. Men han hedgade sig på ytterligare ett sätt, vilket också skymtat förbi tidigare i berättelsen, i sina kontakter med den franska urdynastin Bourbon, som ju ville tillbaka till den position varifrån den kommit.

Inför diverse människor förkastade den externrekryterade svenske kronprinsen ofta och fränt huset Bourbon, och utdömde bistert idén att denna dynasti över huvud taget skulle återkomma till en ledande ställning i Frankrike. Men hoppсан, plötsligt i direkta kontakter med medlemmar av Bourbondynastin deklarerade sig Jean som deras närmaste vän! Oförskämdheterna mot Bourbonerna duggade alltså tätt, men när kameleonten i Lüneburg fick besök av den 34-årige François de Bouillé⁹⁷ blev det, tillfälligtvis, annat ljud i skällan. Denne Bouillé var inte vem som helst, utan adjutant till den yngre brodern till den 1793 avrättade Louis XVI, nämligen greven av Artois, Frankrikes framtida kung Karl X. Släkten Bouillé tillhörde den franska noblessen och stod vänligt nära det franska kungahuset – och det svenska.⁹⁸

Det har påståtts att Bouillé hade med sig ett brev från den gamle prinsen av Condé – Louis Joseph de Bourbon⁹⁹, en Bourbonernas nestor – till Bernadotte när de träffades i Lüneburg. Stamfadern gav vid mötet med Bouillé uttryck åt de största sympatier för Bourbondynastin, självklart, och alldeles särskilt för familjen Condé:

”Denna ras av hjältar var alltid, från min sida, föremålet för religiös dyrkan.”

Prinsen av Condé hade varit en av de främsta kontrarevolutionära ledarna under 1790-talet, när vänsterrepublikanen och jakobinen Jean Bernadotte själv varit en av de ivrigaste revolutionärerna. Därför ter sig detta uttalande om en av republikens huvudfiender lite märkligt, men vid det här laget känner läsaren stamfaderns falska och föränderliga karaktär så väl, där orden anpassades från ena ögonblicket till nästa beroende vem han talade med, att uttalandet är helt i linje med vederbörandes karaktär.

Den hale Jean smörade vidare och sade att enligt hans uppfattning hade huset Bourbon endast råkat ut för en ”tillfällig förmörkelse”, med Napoleon vid makten. Han anmälde sedan att han personligen ville arbeta för återuppriktandet av Bourbondynastin på Frankrikes tron. Innan de skildes åt utdelade Bernadotte den **26 november Nordstjärneorden** till Bouillé, som delas ut till personer som gjort personliga insatser för Sverige. Vari dessa insatser bestod i just detta fallet är oklart, men samtidigt irrelevant. Det handlade bara om röda mattan.

Stamfaderns ord och gärningar vid mötet med Bouillé var givetvis – bakom charmen, masken, vältaligheten – inte genuina. Allt var genomfalskt. Han ville endast bereda marken för den egna, personliga karriärmöjligheten att *om* Bourbondynastin faktiskt skulle återfå regentskapet, så ville han själv komma i fråga för rollen som ledare för den franska armén. D v s ännu en backup.

⁹⁶ Se t ex kap 10 avsn 7 (15 oktober 1813)

⁹⁷ François-Marie-Michel de Bouillé du Chariol (1779-1853), fransk militärofficer och ämbetsman

⁹⁸ En släkting, Louis-Joseph-Amour de Bouillé du Chariol (1769-1850), hade varit adjutant hos Gustaf III.

⁹⁹ Louis Joseph de Bourbon-Condé (1736-1818), fransk prins

Samma dag som Bouillé kuriöst nog erhöill en svensk orden, mottog stamfadern ett för honom glädjande besked från Frankfurt. Kabinettskurir Lundqvist¹⁰⁰ anlände nämligen med depescherna från Wetterstedt och Löwenhielm, som sade att tsaren ej reste något hinder mot att *skyndsamt avsluta den danska frågan*. Tsaren var ju egentligen, precis som övriga koalitionsledare, definitivt ohågad för detta sidoprojekt, men insåg att Jean skulle göra som han ville i alla fall, och manade honom därför främst att *snarast slutföra* det han höll på med.¹⁰¹

Detta tolkade stamfadern givetvis som att han nu hade fullt stöd för sin egen krigsplan! Det var som sagt ett *halmstrå* han erhöillit, men advokatsonen valde givetvis att vantolka meddelandet till det yttersta. Han såg sig helt rentvådd från sitt brott mot koalitionen strategiöverenskommelse i Leipzig, kursändringen i Mühlhausen och dirigeringen av Nordarmén mot lilla Danmark. Det berättas i källmaterialet hur han lyste upp och talade med glädje för de utländska diplomaterna i sitt högkvarter om hur bifallande och tillmötesgående tsarens inställning nu var. Hurra, grönt ljus för krig mot Danmark! Order utfärdades nu om Elbes övergång. 60 000 man stod i detta skede under hans överbefäl. Danmark skulle bjudas en styrkeuppvisning och Norge skulle bli hans! Tjohej!

Det var bara ett litet problem som många, inklusive stamfadern, förbisett: Vad ville norrmännen själva?

Det europeiska befrielsekriget 1813 utgjordes i grunden av en stor nationell resning mot påtvingat illegitimt förmyndarskap. Men vad Bernadotte naivt blundat för i detta gränslösa europeiska uppvaknande, var att samma svallande nationalism, frihetssträvan och självständighetsbegär även spirade i Norge.¹⁰²

Dynastigrundaren använde olika trick för att få norrmännen att gilla honom. Bl a så hade han begärt att den brittiska flottan, tillsammans med svenska insatser till lands och sjöss, skulle blockera Norge och i synnerhet förhindra att Norge fick någon mat. Människovännen Jeans förnäma plan var alltså att utsvaltning av hans framtida undersåtar skulle förorsaka ett uppror i Norge mot Danmark, och föranleda norrmännen att själva kräva en union med Sverige istället. Genialt! Britterna chockerades dock över Jean Bernadottes politik att svälta ut Norge till underkastelse, de avskydde idén. I den brittiska flottblockaden av Norges kust hade sålunda enskilda befälhavare overseende med viss porositet. Svenska regimen protesterade högljutt hos britterna under flera månaders tid hösten 1813 mot att svältblockaden inte var tillräckligt effektiv, men utan resultat.¹⁰³

Ett annat trick ur stamfaderns låda var spridningen av propaganda via avlönade hemliga agenter inne i Norge för att påverka opinionen och därigenom skapa en folkresning. Han hade avsatt en summa pengar för detta ändamål, som administrerades av utrikesminister Engeström i Stockholm. Detta arbete gick dock motigt, och spionrapporterna om stämningarna i Norge för en union med Sverige var både av skiftande karaktär och skiftande kvalitet. Propagandan verkade heller inte få avsedd effekt utan snarare tvärtom – den svenska reklamen drev på självständighetsrörelsen ytterligare! Den naiva drottning Charlotta kunde inte förstå hur norrmännen *inte* ville förena sig med Sverige, och spekulerade i sin dagbok att "kanske vågar ingen yttra någon önskan i den riktningen, av fruktan för bestraffning".

¹⁰⁰ Isac Lundqvist (1776-?), svensk militärofficer

¹⁰¹ Se kap 16 avsn 7 (senare delen)

¹⁰² Se t ex kap 2 avsn 10, 12; kap 3 avsn 19; kap 5 avsn 10; kap 6 avsn 6

¹⁰³ Krigföring genom utsvaltning av civilbefolkning har internationellt definierats som ett krigsbrott i *juridisk mening* sen 1919. I *moraliskt hänseende* har det av många ansetts som ett flagrant krigsbrott i århundraden.

Adlersparre – buffeln som lett den andra statskuppen 1809¹⁰⁴, landsförvisningen av Vasafamiljen¹⁰⁵ och varit inblandad i mycket smuts fram till bedrägerivalet i Örebro 1810¹⁰⁶ – var i praktiken platschef för denna spionverksamhet i gränstrakterna mot Norge. Adlersparres egna rapporter var dock av oerhört enkla, fattiga, irrelevanta, imbecilla och löjliga. Dessa talade t ex om hur svenska soldater hade dansat med norska kvinnor som sagt si och så. Adlersparres berättelser om ”folkopinionen” hade även en benägenhet att skildra stämningen i Norge som i högsta grad svenskvänlig, som om norrmännen inget hellre önskade än en förening med Sverige, när verkligheten ju var tvärtom. Norge var ännu hans skötebarn, och han hoppades att i det nyförvärvade kungariket erhålla en hög befattning.

Sent på året 1813 började emellertid t o m Adlersparre se verkligheten och utvärdera läget annorlunda. Till utrikesminister Engeström började hans brev innehålla förklaringar att den tidigare svenskvänliga stämningen i Norge avtagit, och den **28 november** skriver han till Jean:

”Norrmännen tycker bra mycket mindre om oss än tidigare; de befinner sig tvärt om nu på gränsen till att *allmänt och hjärtligt att hata oss.*”

Hoppas. Sanningen var mycket riktigt att norrmän i gemen vid denna tid hyste en rent fiendlig uppfattning av Sverige och i synnerhet ”storsvenskar”. En inställning de burit länge. Till slut trillade polletten ner även för Adlersparre.

Engeström blev med tiden själv alltmer kritisk till Adlersparres rapportering, och ansåg att denne mest utnyttjade ”skojare och smugglare, kända och föraktade i hela landsdelen” som sina avlönade informatörer, och att hela Adlersparres i övrigt sett rosiga rapportering därför varit inkompetent eller vilseledande, eller både och.

Snart fanns det bara *en* person kvar som trodde, i frihetens och självständighetens nya tidevarv, att en svensk erövring av Norge skulle bli en sund och hållbar konstruktion. Även fastän Jean fick dessa rapporter från Adlersparre via Engeström sig tillsända i fransk översättning, var Norge så gott som redan hans.

Kapitel 16 avsnitt 11

SVENSKA ARMÉN INTAR LÜBECK

Den **29 november 1813** ankom sjätte brigaden till den lilla slitna och smutsiga staden Bleckede vid Elbes strand. Både Hamburg och Lübeck var belägrade av fransoser och danskar, och deras förposter befann sig någonstans på motsatta flodbanken. I den svenska armén fanns vid denna tid en föräning om att man när som helst kunde hamna i strid.

Den **30 november** passerade brigaden Elbe på en tillfällig pontonbro som var 300 meter lång och gjord av 37 eller 38 sammanlänkade *Spitzkähne*, pråmbåtar. Det är lite oklart exakt var denna pontonbro var slagen. Några källor låter förstå vid Bleckede, andra verkar mena några kilometer längre nedströms närmare Radegast och Boizenburg. Fänrik Schmidt vid Västgöta regemente skriver i sin dagbok om Radegast där ”mycket stora och välbyggda storkbon på taken gladde våra soldater vilka påminde dem om det så härliga Mecklenburg”.¹⁰⁷

Man kunde ej veta exakt var fiendens linjer gick och vilka passeringar den hade befäst, eller var den låg i bakhåll. På motsatta sidan av floden beskrivs en hög tvärbrant ås med bara en smal strandremsa nedanför. Uppifrån åsen hade en fiendetrupp lätt kunnat beskjuta svenskarna när

¹⁰⁴ Se kap 2 avsn 4

¹⁰⁵ Se kap 2 avsn 10 och 11

¹⁰⁶ Se kap 2 avsn 21

¹⁰⁷ Jmfr kap 6 avsn 7

de passerade floden, eller pepprat svenskarna med druvhagel från andra utmärkta ställen. Läget var spänt och de svenska soldaternas musköter var skarpladdade.

Men inget hände. Hela den svenska hären kunde ta sig över Elbe utan hinder av franska eller danska trupper, vilket var ganska anmärkningsvärt. General Skjöldebrand kallar det för "obegripligt att fransmännen under Davout och danskarna under Lallemand¹⁰⁸ lät denna övergång ske utan hinder".

Svenskarna kunde fortsätta en ganska god sträcka norrut, men fienden var inte långt borta. Vid Zahrendorf stötte man på franska förposter, som dock drog sig tillbaka. Svenska armén fortsatte avancera. Sjätte brigaden, avantgardet, fortsatte förbi Zahrendorf och slog läger i en utsträckt front mellan byarna Bengerstorf, Brahlstorf och Düssin, åt Lübeckhället.

Det berättas att det blivit rejält kallt, och mindre vattendrag, som floden Stecknitz och kringliggande kärr, hade redan frusit. Den bistra kölden i kombination med svenskarnas annalkande föranledde en omgruppering av fiendetrupperna, som natten till den **1 december** utrymde Lauenburg, Mölln och flera mindre orter mellan Elbe och Lübeck där de varit förskansade. Vid sin reträtt sprängde fienden flera broar och slussar. Franska trupper drog sig tillbaka mot Hamburg, och danska mot Lübeck.

Svenska huvudarmén förflyttade sig samma dag västerut på vägen längs Elbes norra strand mot just Lauenburg. Marschleden beskrivs av de medverkande som en av de vackraste de sett i Tyskland. Till vänster framflöt den sköna Elbefloden, och till höger var omväxlade granna skogar, höjder och dälдер. Staden Lauenburg var full med suterränghus med en våning åt ena sidan och tre åt den andra. Gatorna var trånga, krokiga och sluttande, och flera passager i staden bestod bara av trappor.

Sjätte brigaden följde ej med huvudarmén till Lauenburg utan beordrades fortsätta mot Lübeck, och ankom denna dag till Perdöhl. Följande dag, den **2 december**, fick avantgardet fortsätta mot Mölln. Marschen var lång och besvärlig, ungefär ett maratonlopp lång, och det var kraftigt snöglöpp. Brigaden fick order att bestrida vakten vid Mölln, om en sådan fanns, inta staden och utsätta egna vakter. På kyrkogården och på höjderna omkring staden hade fransoserna lämnat efter sig flera starka förskansningar och goda baracker, men manskapet hade redan gett sig av ett och ett halvt dygn tidigare. Konfrontationen uteblev. Fransoserna hade även efterlämnat ett välordnat bivackläger i en granskog, med små hyttor uppvärmda med vedeldade spisar. Man kunde bo där över vintern. Genom granskogsbivacken löpte snygga alléer.

Mölln var vid denna tid mest känd som platsen där *Till Eulenspiegel* dog. Han är en fiktiv ärkenarr och upptågsmakare i tysk folkdiktning. Enligt traditionen ska han ha rest runt i främst norra Tyskland under medeltiden och spelat spratt, riktade mot folk ur alla samhällsklasser. Sedan länge hade satiriska historier om honom översatts till svenska vilka var mycket populära bland den svenska allmogen. På Möllns kyrkogård låg han begravd, och i en nisch i kyrkomuren fanns ett monument tillägnat honom där han stod med narrkåpa och bjällerklockor, en besynnerlig figur.

Sjätte brigaden fick dock ej stanna länge i Mölln, utan tilldelades ansvaret att upprätta den svenska fronten både västerut mot Hamburg, fransosernas fäste, och norrut mot Lübeck, danskarnas fäste. Avantgardet med kalmariterna belägrade byarna Borstorf, Poggensee och Niendorf bei Berkenthin. Den sistnämnda platsen låg knappt 18 km från Lübecks stadsmur. Man fick även order att dygnet runt patrullera och bevaka huvudvägarna åt Hamburg, Schwarzenbek och Bad Oldesloe. Spänningen fortsatte att tillta. De svenska soldaterna visste att man nu för första gången under fälttåget aktivt manövrerade mot en sökt konfrontation, eller åtminstone styrkedemonstration, gentemot danskarna. Och denna gången fanns inga preussare eller ryssar som skulle göra jobbet; detta var svenskarnas uppgift.

¹⁰⁸ François Antoine "Charles" Lallemand (1774-1839), fransk militärofficer

Lübeck var omgärdad av höga fästningsmurar och vallgravar och befäst med 4500 danska soldater. Förutom detta försvårades ett angrepp av en oändlig mängd grävda och delvis övertäckta fångstgropar runt staden, så att ingen samlad trupp kunde nalkas på bred front.

Händelseutvecklingen var nu mycket snabb. Den **3 december** fortsatte Davout sin reträtt och drog sig inom Hamburgs vallar. Svenska armén fortsatte den **4 december** att konsolidera sina ställningar norrut, och sjätte brigaden, fronten, spreds ut i några småbyar mellan Niendorf bei Berkenthin, Behlendorf och Ratzeburg.

En skvadron hästjägare gjorde på eftermiddagen en rekognosering ovanför byn Klein Grönau på vägen mot Grönauer Baum¹⁰⁹ som låg precis norr om kanalen Landwehr¹¹⁰. Danskarnas förposter fanns på norra sidan av Landwehr. En tjock dimma hindrade danskarnas utsikt, men när de hörde bullret av de svenska hästarna gjorde de larm och började skjuta.

Kalmar regemente uppmarscherade tidig morgon den **5 december** och stod vid klockan 09 uppställt vid Gross Grönau tillsammans med en stor del av den svenska armén. Byn Gross Grönau låg endast ca 8 km marschväg från Lübecks fästning. Det var en solig och mycket vacker vinterdag med blå himmel, men barskt kall. Träden var kala och marken var täckt av snö. Mannarna stod stilla, overksamma. Och väntade.

Ungefär halvvägs mellan Gross Grönau och Lübeck låg kanalen Landwehr. Danskarna hade förstört träbron över kanalen, men under natten hade svenska soldater framskaffat virke till södra stranden, mitt emot Grönauer Baum, för att kunna slå ihop en ny landgång så snart danskarna fördrivits.

En truppenhet sammansatt av grenadjärer, jägare, husarer samt fyra kanoner, under överste Carl Ulrik Ridderstolpes¹¹¹ befäl, fick order att attackera de danska posteringarna vid Grönauer Baum på andra sidan kanalen. Striden blev ganska häftig. Löjtnant Mellin¹¹² vid Svea Livgarde, 24 år ung, var chef för första brigadens jägare. Han stod på slutningen ner mot kanalen Landwehr¹¹³ och utropade livligt:

”Gossar! Den av eder som först springer över bron ska få en gulden!”

I just det ögonblicket träffades Mellin själv av en dansk gevärskula som genomborrade underlivet, och han föll till marken. Soldater skyndade att bära upp honom till en närbelägen stuga, där han utan några synbara plågor levde ytterligare någon halvtimme, innan han stilla insomnade. Fältprästen Götlin slöt hans brustna ögon med en handrörelse där den döde löjtnanten låg på rygg i sin officersmundering på träbritten.

Ytterligare två svenskar dödades och sex sårades i den häftiga skottväxlingen. Efter blott en halvtimmes motstånd övergav dock danskarna sina ställningar. Så snart de förjagats kunde svenskarna anlägga sin nya träbro över kanalen.

Danskarna drog sig först tillbaka till höjderna utanför Lübeck, men fortsatte efter en kort stund ännu närmare staden in i förstäderna, och så småningom innanför stadsmurarna och vallgravarna. Den svenska armén följde nu ivrigt efter i samma riktning, ledd av hästburna trupper, men utan att gå till anfall.

¹⁰⁹ Grönauer Baum finns idag endast kvar som namnet på en gata på samma plats där byn låg, en tvärgata till Ratzeburger Allee.

¹¹⁰ Landwehr = nuvarande Landgraben; denna typ av kanaler fungerade ofta som yttre stadsgränsmarkeringar och yttre gränssäkerhetslinjer runt större städer, som skulle fördröja fiendens anfall, och daterar till medeltiden.

¹¹¹ Överste Ridderstolpe har dykt upp en gång tidigare i vår berättelse, se kap 3 avsn 11.

¹¹² Anders Johan Mellin, 1789-1813, svensk militärofficer

¹¹³ Nisbeth formulerar det i sin journal på Krigsarkivet som att Mellin själv redan skulle ha *passerat* Landwehr, men av sammanhanget är det mer troliga scenariot att Mellin i detta ögonblick stod relativt långt fram på den södra sidan av kanalen, inom skotthåll för danskarna som ej ännu hade gett upp sina försvarspositioner på den norra sidan; denna beskrivning stöds även av Götlin som till skillnad från Nisbeth var ögonvittne till händelsen.

Instruktionen till de svenska trupperna var att vara redo att storma Lübeck om staden ej godvilligt överlämnades. Björnstjerna hade avsänts för att begära dansk kapitulation. Under tiden fick en avdelning av armén i uppdrag att ansamla faskiner¹¹⁴ och stormstegar, som krävdes i hundratal. Även kavallerister vad med och skaffade stegar, vilket flera gjorde sig lustiga över.

”Hållå värkligen den då stegen att klättra på fö din häst?” retades Abraham.

Kavalleristerna var måttligt roade. Man lyckades emellertid på kort tid skramla ihop en ganska hygglig mängd stegar, långa stänger och annan utrustning som kunde komma till hands.

Danskarna förutsåg en avsevärd svensk numerär och egen resursmässig underlägsenhet, och gick faktiskt med på att ge upp Lübeck utan mothugg, men förhandlingarna om själva villkoren för uppgivandet av Lübeck drog ut några timmar. Svenska armén stod så kvar, redo för anfall. Hela avancemanget fram till denna punkt, ända sen mannarna korsat Elbe, hade egentligen gått väldigt lätt, nästan alltför lätt. Danskarna hade månne överskattat svenskarnas kapacitet. Svenskarna hade inte haft tungt artilleri med sig och kunde därför nu inte verkningsfullt beskjuta fästningen. Fästningen var omringad av flera varv av naturhinder, vallar, skansar och skottvärn som gav danskarna väldiga fördelar, och hela landskapet var fullt av ”vargropar” så att svenskarna aldrig skulle kunnat närma sig förenade. Några ansåg att fästningen skulle vara näst intill omöjlig att inta, om försvaret sköts rätt. Stormstegar saknades som sagt och fick tillverkas och ihopsamlas i en improviserad gruppövning vid ankomsten, men en stormning av fästningen hade kostat många hundra svenska liv, kanske ännu fler, och var aldrig egentligen något realistiskt alternativ.

Dessutom hade danskarna haft möjligheten att dra ihop uppåt 40 000 man från Danmark som hunnit till Lübecks undsättning om svenskarna fått för sig att belägra staden.

Ändå gav danskarna i Lübeck upp i princip självmant.

Det slutliga kapitulationsfördraget blev klart klockan 15, och innebar att Sverige skulle erhålla kontrollen över Lübecks södra stadspört Mühlentor¹¹⁵ klockan 17 och då få besätta denna port med en 100 man stark militär vaktstyrka. Denna vakt fick emellertid ej intränga i själva staden. De franska och danska trupperna skulle enligt överenskommelsen lämna staden senast klockan 22, vid vilken tidpunkt också den svenska armén fick tillträde till Lübeck. Fördraget innebar också att de franska och danska trupperna skulle ges möjlighet till en ordnad reträtt, och ej fick förföljas innan klockan 06 dagen därpå. General Skjöldebrand kommenterar:

”Obegripligt är att en stad med sådana fästningsverk som Lübeck uppgavs utan motstånd av en fransk general, som hade rykte för kunskap och tapperhet, och med en garnison av 4500 man.”

Sedan den rivna bron vid Mühlentor blivit återställd av svenskarna, kunde armén marschera in i Lübeck klockan 23 i fullmånens¹¹⁶ sken. Intåget har i memoarlitteraturen beskrivits som vackert och högtidligt. Natthimlen var molnfri, månen glänste praktfullt och tusen stjärnor fyllde himlavalvet. Musikkåren spelade en taktfast stolt marsch. Hela staden var rikt och ståtligt illuminerad, och stadens invånare hälsade svenskarna välkomna antingen på gatorna eller viftandes med vita näsdukar i de öppna fönstren. Stadens kyrkklockor ljöd i natten. Soldaterna hurrade och ropade. Det var en natt av glädje, frihet och hopp.

Frödingedrängarna och Kalmar regemente marscherade värdigt med trummor och orkester genom den granna och ärevördiga, medeltidsgamla hansestaden med sina många torn, höga vallar, fästningsgravar och vindbryggor. Marschen gick uppför Mühlenstrasse och Sandstrasse

¹¹⁴ faskin = hårt sammanbundet risknippe av grenar som lades på marken för att underlätta framkomligheten över exempelvis sankmark och uppför branta jordslutningar

¹¹⁵ Mühlen Tor = stadspört som låg nära nuvarande Mühlentorplatz, rondellen där Wallstrasse, Hüntertorallee, Ratzeburger Allee och Kronsforder Allee möts

¹¹⁶ Den astronomiska fullmånen inträffade två dagar senare, på kvällen den 7 december 1813 strax efter klockan 21 (LMT, local mean time).

och förbi torget med rådhuset och den mäktiga tvåtorniga Marienkirche. Sjätte brigaden fortsatte sedan ut på andra sidan Lübeck och bivackerade vid Stockelsdorf, en by 3 km nordväst om staden. Kölden var fortsatt skarp och isande vindar blåste rakt genom deras kappor och kläder. Den starka blåsten gjorde att de inte kunde göra upp någon eld. Det var becksvalt och kallt i lägret.

I Lübeck, bland de officerare och trupper som hade förmånen att inkvarteras under tak inne i staden, berättas om fylleri. En anekdot omtalar hur general Eberhard von Vegesack, den kanske mest hårdföre och skoningslöse av alla generaler i den svenska armén, befunnits så packad på sin häst mitt i natten – dyngfull – att han knappt kunde hålla sig kvar uppe på hästen. Kort dessförinnan hade han fått en snedtändning när han verbalt trakasserat en trumpetare i kavalleriet, sedan halvt dragit sin sabel och hotat att hugga ihjäl trumpetaren för att denne inte kunde namnen på några byar i nejden. En samtida iakttagare noterar att det varken var första eller sista gången som Vegesack begick övertramp och rena förbrytelser.¹¹⁷

Kapitel 16 avsnitt 12

ALEXANDER TYCKER INTE LÄNGRE OM JEAN

Framåt slutet av november kom frågan återigen upp om den europeiska säkerhetsallians som Castlereagh tidigare föreslagit, den sammanslutning eller *inre krets* av koalitionsstater som de facto skulle avgöra fortsättningen av kriget mot Napoleon, och senare diktera villkoren för fred och Frankrikes statskick och styresregim efter Napoleon. Denna permanenta säkerhetsallians skulle snart formaliseras. Ursprungligen hade Sverige haft en given plats som en av huvudmakterna i denna, men på någons uppträdande och opålitlighet under hela fälttåget, vilket totalt sänkt *Sverigebilden utomlands*, så framfördes yrkanden på att Sverige skulle exkluderas från kärngruppen.¹¹⁸

Den nya säkerhetsalliansen hade emellertid ej ännu formaliserats, och det rådde oklarheter kring hur regeringen i London, som presenterat det ursprungliga förslaget, skulle förhålla sig till dessa krav på att matrikeln skulle korrigeras en smula. Även om man från brittiskt håll precis som annorstädes ogillade Sveriges kronprins, så var det ändå fortfarande så att Storbritannien sponsrade den svenska armén för en given uppgift, och det fanns flera som av den anledningen, trots motargumenten, såg fördelar med att ha med Sverige i alliansen, åtminstone som stödmedlem.

Den som skarpast och mest intensivt nu drev linjen att blockera Sveriges tillträde till alliansen *helt och hållet* – Sverige skulle alltså inte ens få komma med på ett hörn som andrarangs stödmedlem – var återigen tsar Alexander. Men inte nog med det; han var nu dessutom mycket obenägen att förnya några skriftliga löften om Sveriges rätt att erövrade Norge.

För att diskutera säkerhetsalliansen plus en del övriga ärenden, inklusive de kommande fredsförhandlingarna med Napoleon, avsändes från koalitions högkvarteret en representant till London. Denne var inte bara en av tsarens närmaste män; han hade även varit diplomatiskt ombud för Ryssland i Bernadottes högkvarter fram till Leipzig och kände den svenske kronprinsen väl. Det var ingen mindre än Pozzo di Borgo¹¹⁹ som Ryssland, Preussen och Österrike som gemensam talesperson skickade till London.

¹¹⁷ Jmfr kap 21 avsn 10

¹¹⁸ Se kap 9 avsn 4 (18 september 1813); kap 16 avsn 4

¹¹⁹ Se t ex kap 5 avsn 14; kap 7 avsn 2; kap 9 avsn 9

Pozzos instruktion från *tsaren*, daterad den **6 december 1813**, var att övertyga utrikesminister Castlereagh om att mindre stater – läs Sverige – *ej* skulle ingå eller tillåtas biträda den nya europeiska säkerhetsalliansen. Men för att göra dessa mindre stater nyttiga för den gemensamma saken, så måste man fastställa en plan från vilken de *ej vågade* avvika genom egenmäktiga beslut och självrådiga manövrar. Om man inbjöd en liten stat som en huvudmakt i alliansen, öppnade man vägen för alla möjliga *intriger* och mycket besvärligare förhandlingar. Vidare instruerades Pozzo att försöka ge den brittiska regeringen ”riktiga begrepp om vars och ens av dessa makter *verkliga och relativa betydelse*, för att det ska kunna rätta sin hållning, icke efter *överdrivna och bedrägliga föreställningar* men efter det *verkliga rådande tillståndet*”.

Det finns ingen tvekan om att ovanstående åsyftade Bernadotte. Det var en rejäl råskrapa åt den bernadotteska inbilskheten och grandiositeten. Britterna måste markera mot detta, menade tsaren, även fastän britterna fortfarande sponsrade den svenska armén. I ett skarpt formulerat avsnitt av tsaren klandrades även intensivt Jeans agerande i samband med Hamburgs fall i maj 1813, med de stora konsekvenser det haft för resten av koalitionskriget.

Tsaren skrev vidare förargat om svenske kronprinsens avstickare till Holstein att endast de nödvändiga trupper som krävdes för att slutföra detta fick tas i anspråk, och att alla övriga resurser måste divergeras till Holland för att där göra nytta. Man fick ”*ej tillåta att man förlamar stora maktmedel inför oändligt underordnade hinder*”, med syftning på Jeans personliga Norgeerövringsprojekt för att stärka sin svenska tronföljarlegitimitet.

Inte nog med detta. Tsaren önskade även få Sverige uteslutet från de framtida fredsförhandlingarna med Napoleon. Hela Sverige skulle ut, ut, ut, och inte längre ens ha del i diskussionerna som rörde Europas framtida politiska landskap och säkerhet! Flera inblandades inställning till Jean från Pau kunde i detta läge beskrivas som snudd på *hat*, och självaste tsarens tålmod med primadonnan var slut. Exkluderingen av Sverige från den nya europeiska alliansen drevs på av den allmänna desillusionen över stamfader Bernadotte personligen, som den patologiska lögnare och hycklare och fullständigt otillförlitliga internationella partner han var, och detta, enligt professor Scott, ”*etablerade ett prejudikat av långtgående betydelse*”.

Därutöver ansåg tsaren att Jean lika gärna kunde stanna i Holstein – hålla sig borta – och att den planerade offensiven i Holland överläts på någon annan.

Ord och inga visor.

Jeans favoritryss, kamrat Alexander – han som enligt det ack så förtroliga mötet i Åbo bara 15 månader tidigare skulle göra så mycket för exmarskalken *personligen*, bara han själv fick behålla Finland, fick stöd för rysk expansion i Östeuropa samt fick löfte om viss support mot Napoleon – var tydligen inte att lita på.¹²⁰ Den ”speciella vänskap” mellan de två – om denna nu någonsin varit på riktigt, och *ej* bottnat i politisk bakslughet – var uppenbarligen lite trasig. De förhandlingsinstruktioner som Pozzo fick med sig, plus det faktum att Pozzo gavs detta uppdrag *direkt av tsar Alexander*, visar hur stamfadern i princip genom sitt uppträdande spelat bort *allt* det förtroendekapital han tidigare innehaft.

På ytan höll han masken, men innerst inne tyckte Alexander faktiskt inte längre om Jean. Milt uttryckt.¹²¹

Jean fick så småningom i december givetvis reda på detta uteslutande och de relaterade omständigheterna, och förstod vilka de pådrivande krafterna varit, inklusive tsaren. Han insåg att uteslutningen av Sverige var riktad direkt mot honom, vilket han ju hade rätt i.¹²² Men idérik som alltid så försökte han motarbeta detta genom att slå in kilar i koalitionsamförståndet och

¹²⁰ Se kap 4 avsn 12

¹²¹ Jmfr kap 3 avsn 1

¹²² Jmfr kap 22 avsn 11 (den relaterade episoden mot slutet när Jean skickar med en hälsning just som en adjutant ska aresa till tsaren)

hävda att Storbritannien blivit "lurat" av de andra makterna som ville beröva britterna av en riktig vän, han själv, i den nya alliansen. Men med dessa floskler och försök att rädda sitt eget ansikte lurade han nog inte ens sig själv.

Kapitel 16 avsnitt 13

BOMBELLES

Efter kursändringen i Mühlhausen drygt fem veckor tidigare¹²³ hade svenska arméns frammarsch motat tillbaka de danska ställningarna och svenskarna hade nu intagit Lübeck. Anföraren Bernadotte lutade sig mot traktater med Ryssland, Storbritannien och Preussen för att hävda sin "rätt" att knycka Norge från Danmark.

Den enda luckan i hans traktatförberedelser var Österrike. Eftersom Österrike var en diplomatisk och militär europeisk stormakt, med den skarpsinnige utrikesministern Metternich som en nyckelaktör, var Norgefrågan fortfarande osäker så länge Österrikes samtycke ej vunnits. Österrike och Danmark hade nära förbindelser, och även sedan koalitionen förklarat krig mot Napoleon i augusti, så hade Österrike fortsatt att ge Frankrikes klientstat Danmark sitt moraliska stöd på flera sätt, och var den enda koalitionsmakten som bibehållit officiella diplomatiska förbindelser med Danmark. Under olika förevändningar uppsköt Österrike även undertecknandet av ett avtal med Sverige som garanterade övergången av Norge.

Efter Leipzig hade Jean börjat inse att hans egen betydelse för koalitionen höll på att bli alltmer perifer och hans förhandlingsläge försvagats. När stamfadern några dagar senare egenrådigt avvikit från den gemensamt uppgjorda koalitionsplanen och styrt rakt norrut istället för västerut, för att skapa ett *fait accompli* i Norgefrågan, hade Metternich agerat. Metternich ogillade Bernadotte som han såg som en illegitim, falsk uppkomling. En minnestecknare berättar i november om hur *alla* monarker inom koalitionen blivit synnerligen missnöjda med Jean, som uppträdde oförklarligt och otillförlitligt, och att "alla arméer förebrår honom med samma kritik". Jeans oskicklighet eller oförmåga att leda en armé, eller vad det nu var, kunde man klara sig utan. Man ville helst inom koalitionen avpollettera honom, men i detta kritiska skede av kriget mot Napoleon sågs det som ett riskabelt steg att rubba arrangemangen inom koalitionen, och man lät därför generalissimus Jean kvarstå.

Dessa stämningar rådde även i Wien. Men för att bespara Danmark ett krig, och för att förhoppningsvis rädda *en del* av Norge åt Danmark, samt för att försöka skifta Bernadottes fokus åt koalitionen uppgift i Holland, gjorde Österrike ett sista försök att förmå Danmark att anta ett kompromissförslag. Detta förslag innebar att Danmark *endast skulle avstå Trondheims stift till Sverige utan någon förpliktelse om resten av Norge*. Samtidigt skulle Danmark bryta förbundet med Napoleon och ansluta sig till koalitionen. Koalitionen skulle söka ersätta Danmark för Trondheims stift, och Danmark skulle även återfå en del av sina kolonier. För att sätta press på Danmark att anta anbudet, varnade man för att detta var sista chansen; skulle Danmark förkasta förslaget skulle hela koalitionen, inklusive Österrike, sanktionera Bernadottes kampanj mot Danmark och ställa sig bakom Sveriges krav i deras helhet. Även fastän det ej framgår tydligt i källmaterialet, finns tecken som tyder på tsar Alexander *tigande passivt* ställde sig bakom innebörden i Bombelles anbud, som man visste ej motsvarade stamfaderns önskemål.

I mitten av november hade den 33-årige mycket skicklige och smidige diplomaten Bombelles¹²⁴ avsänts från Frankfurt med dessa instruktioner. Destinationen hade varit

¹²³ Se kap 16 avsn 3 (29 oktober 1813)

¹²⁴ Ludwig Philipp von Bombelles (1780-1843), österrikisk diplomat

Köpenhamn. Då Metternich visste att anbudet aldrig skulle accepterats av Bernadotte, som ville ha *hela Norge*, hade Bombelles rest via Berlin och Rostock för att undvika den svenska armén och stamfaderns högkvarter i nordvästra Tyskland. Han reste även under fingerat namn, och utgav sig för att vara sitt eget biträdes biträde.

Bombelles hade anlant i Köpenhamn i slutet av november och där genast fått träffa utrikesminister Rosenkrantz. Bombelles hade blivit väl mottagen och hade haft ett bra samtal med utrikesminister Rosenkrantz som lyssnat entusiastiskt. Men Rosenkrantz hela ansiktsuttryck hade förändrats när Trondheims stift nämndes. Kung Fredrik VI ville inte lämna bort en enda norsk by, förklarade Rosenkrantz, som själv var född i Norge. När Bombelles då sagt att han i alla fall hade slutfört sitt uppdrag och beklagade konsekvenserna, förstod Rosenkrantz allvaret och att han måste försöka övertala kung Fredrik VI att faktiskt avstå Trondheims stift för att rädda resten av landet. Bombelles tillade, lite kryptiskt, att man inte kunde veta hur framtiden skulle utvecklas, och att "en koncession inte alltid var evig", samt att om Danmark genom detta förslag anslöt till koalitionen så kunde detta "kraftigt förändra de allierade makternas vänskap för Sverige".

Men inte ens Rosenkrantz klokhet och så många gånger bevisade lojalitet kunde rubba den danske kungen. Fredrik VI ville inte höra talas om något avträdande av ens Trondheims stift. Trots Napoleons katastrofala förluster mot Ryssland 1812 och mot koalitionen vid Leipzig 1813, höll Fredrik VI envist och naivt fast vid sin föreställning om Napoleons förmåga och generositet, och vek inte en tum. Dag efter dag väntade Bombelles medan utrikesminister Rosenkrantz försökte övertala kungen att undvika det annars oundvikliga. Men Bombelles beskickning hade bara gjort kungen besviken på Österrike. Han såg förslaget som ett svek, inte en livlina.

Historiker har dömt Fredrik VI ganska hårt för detta, men å andra sidan höll han fast vid principen att ej köpslå med sitt folk, som om de territorier och människor det handlade om var kreatur på en auktion. Samtidigt kan Bombelles förslag tolkas som att övergången av Trondheims stift nödvändigtvis inte var definitiv, och att man från stormakternas sida hellre ville ha med Danmark i gänget än Sverige, som genom sin externrekryterade företrädare hade bränt allt sitt förtroendekapital.

Till slut lyckades Rosenkrantz förmå kungen att sammankalla ett råd av sina främsta ministrar och ämbetsmän. Där redogjorde Rosenkrantz och andra för Danmarks ytterst trängda läge och bedrövliga utsikter, militärt och ekonomiskt. De flesta tycktes emellertid inte förstå vidden av vad som höll på att hända. Över 60 000 man inklusive hela den svenska armén var på väg mot Holstein och skulle snart nå Jylland. Flera alternativa lösningar diskuterades men majoriteten, jämte kungen själv, förblev ovilliga att ge upp Trondheims stift.

Danskarna försökte köpa sig tid på olika sätt, bl a genom att försöka få till stånd ett vapenstillestånd i Holstein, men till slut sade Bombelles att om Danmark inte kunde ge besked angående hans anbud, var han tvungen att avresa. Rosenkrantz kallade in honom, och med tårar i ögonen undrade han om det inte fanns något annat än Trondheims stift som skulle tillfredsställa Sveriges kronprins. Bombelles sänkte blicken och sade att villkoren ej gick att ändra.

I ett sista försök att omvända kung Fredrik VI träffade Bombelles honom för ett sista övertalningsförsök. Detta möte inträffade nästan exakt samma timme som, ungefär 235 km därifrån, danskarna gav upp Lübeck. Bombelles talade med kungen med en smart balans av komplimanger och bestämdhet. Det tycktes fungera. Följande dag, den **6 december 1813**, höll statsledningen i Köpenhamn ännu ett rådslag i frågan. Nu hade äntligen polletten trillat ner att Österrike menade allvar och att detta troligen var sista chansen att rädda vad som räddas kunde, främst södra Norge. Med resignation och förstämning beslutade man till slut att *gå med på Österrikes förslag*, och hoppas på det bästa. Fredrik VI accepterade *muntligen* de österrikiska grundvalarna för ett avtal, emedan han ännu *hemligen* hyste baktanken att Trondheims stift kunde räddas.

Bombelles, upprymd av denna framgång, skickade genast bud om resultatet till det österrikiska diplomatiska sändebudet Johann Philipp von Wessenberg i London, den brittiske utrikesministern Castlereagh och till general Wallmoden i Nordarmén. Wallmodens kår hade under lång tid innehaft den mest framskjutna ställningen mot de danska trupperna i Holstein. Brevet från Bombelles sade att han på order av Metternich underrättade generalen om Danmarks sidbyte i kriget, och anmodade honom att behandla danskarna som *vänner*. Wallmoden hade emellertid ingen egen befogenhet att ingå i någon vapenvila, som Bombelles begärde. Wallmoden vidarebefordrade därför brevet obesvarat till... till... Aah, just det!

Och när detta brev kom till stamfaderns kännedom, inleddes en kraftig diplomatisk aktion från den svenska enmansregimens sida för att undergräva såväl Österrike som stat, Metternich som person samt Bombelles fredsförslag, som sedermera *förföll*.

Paralleller kan dras mellan Bombelles mission och Dolgorukis uppdrag sju månader tidigare.¹²⁵

Kapitel 16 avsnitt 14

SLAGET VID BORNHÖFT

Slaget vid Bornhöft har ibland kallats för den "sista striden", med innebörden att detta skulle ha varit den sista betydelsefulla drabbningen mellan svensk militär och en utländsk makt, punkt. Man kan dock invända på flera sätt mot benämningen "sista striden". Exempelvis stred ju Sverige och Danmark i en avsevärt större och långt mycket kärvare och blodigare konflikt vid Glückstadt bara veckor efter det kortlivade hästanfallet vid Bornhöft, och Sverige och Norge stred sensommaren 1814. Dessutom är ju historien inte slut än, varför formuleringen "sista" direkt faller bort per automatik. Sedan är det ju så att Sverige definitivt har varit inblandat i väpnade konflikter mot utländsk makt många gånger sedan dess under ett par sekels tid, bara att denna krigsverksamhet bedrivits under olika kreativa lingvistiska och organisatoriska förklädnader, överbefälskonstruktioner och finurliga förevändningar, så att svenska politiker än i vår tid fortsatt ska kunna idissla den löjligen och lögnaktiga klyschan att Sverige "inte varit inblandat i krig på 200 år" för att näppeligen, ytterligare några ögonblick inför det slumrande folket, kunna upprätthålla den egenrättfärdiga nationella självbilden. Svenska regimer i modern tid, oavsett färg, tenderar att vara extremt fåordiga i sina redogörelser om svenska militära insatser och följer rigoröst sina kringgårdade talepunkter och den på förhand strikt definierade vokabulären vid varje framträdande. Med alltmer långsökta eufemismer – krigsmanövrar kallas för "närvaro", "särskilda insatser", "internationella uppdrag", "bilaterala samarbeten", "fredsprojekt", "fredsframtvängande operationer", o s v – blir hållrummet mellan fredsretoriken och stridspraktiken alltmer gapande. Allt för att ärerädda den i Sverige så toppstyrda historieskrivningen och det för landets självbild så centrala konceptet "200 år av fred" som populäsen ska fortsätta matas med, en lugnande dos trygg självgodhet som fungerar som avledning och avtrubning för att undvika att initiativ tas för att nagelfara verkligheten.

Hur som helst, slaget vid Bornhöft räknas ändå som en historisk händelse i några avseenden. Dels handlade general Skjöldebrand till väsentlig del på eget initiativ utan att tydligt ha förankrat sin attack hos överbefälhavare Bernadotte. Och dels var det en vacker, nästan poetisk uppvisning av vad svenska armén faktiskt ännu var kapabel till, ett sekel efter Karl XII. Striden hade på den svenska sidan även *viss* psykologisk betydelse i kraftmätningen mot Danmark där herraväldet över Norge stod på spel, även om denna betydelse senare överdrivits.

¹²⁵ Se kap 5 avsn 1

Lektor Thomas Sörensen på Högskolan Kristianstad har gjort en utomordentligt gedigen utredning av slaget vid Bornhöft, publicerad 2004, som är svårslagen i fråga om vidd, detaljrikedom och analys av hela händelseförloppet utifrån flera olika aspekter. Sörensen har med den undersökningen etablerat ett föredöme för hur historia ska skrivas. Författaren ska inte kopiera Sörensens superba alster eller försöka tillföra något nytt. Berättelsen nedan i detta avsnitt får därför endast ses som en enkel resumé av denna drabbning.

Den **6 december 1813** på morgonen föll ett kraftigt regn i Lübeck. Generallöjtnant Skjöldebrand hade erhållit order att med kavalleriet förfölja danskarna, som var på väg mot Kiel. De resurser som Bernadotte vid ett personligt möte i Lübeck muntligen utlovat honom, framtogs emellertid Skjöldebrand genom en ny skriftlig instruktion kort efter att de skiljts. Samtidigt frustrerades Skjöldebrand ytterligare av den närmast förryckta och suicidala beskrivningen av uppdraget som anlände från militärstaben Jean, som gick emot all militär logik, och kommenterar i sina memoarer:

”Oaktat min grundsats, att order bör punktligt följas, hade jag strax vid första läsningen beslutat att icke följa dessa och hellre underkasta mig att bli satt för krigsrätt – varvid jag skulle ha anfört vad här ovan är sagt om följderna av ordena – än att vetande föra kavalleriet i oundvikligt fördärv.”

Skjöldebrand frågade under ritten överste Bror Cederström¹²⁶, chef för de Mörnerska husarerna, vad Jeans order skulle ha haft för konsekvenser för dem. Cederström såg upp mot himlen och svarade:

”Ingen man hade kunnat komma tillbaka.”

Vad Jean genom sin order var ute efter att bevisa eller markera mot Skjöldebrand är oklart. Jean hade en av sina avlönade tjallare vid Skjöldebrands sida, nämligen Skjöldebrands egen adjutant Johan Weidenhjelm¹²⁷, som näsvist t o m *påminde* Skjöldebrand om ordern från Jean, som Weidenhjelm inte alls bort haft någon vetskap om till att börja med.¹²⁸ Skjöldebrand bestämde sig dock för att handla efter eget förnuft. D v s vad som hände från denna punkt var tekniskt sett *insubordination*.

Den mycket djupa och sörjiga landsvägen var nästan oframkomlig. Smutsen gick över knäna på hästarna och fotsoldaterna tog sig fram steg för steg. De retirerande danskarna hade rivit upp flera broar under vägen, som måste repareras och återställas men på ett par ställen kunde bara en man passera i taget, vilket gjorde att marschen fördröjdes. Därtill var det långa sträckor som man marscherade i gyttjevatten, helt oavsett. Att kalla detta för landsväg var alltför generöst; geggspåret de följde förtjänade mer att kallas för sjöväg. En liten tunn isskorpa hade lagt sig på pölarna under natten, men alltför tunn för att kunna bära soldaterna. Vägarnas usla skick gjorde att infanteriet fick släppa Skjöldebrands hastiga marschritt och återgå till sina ordinarie förband. Skjöldebrands kvarvarande kavalleristyrka omfattade cirka 2000 man till häst. De retirerande danskarna stannade för natten i Bad Segeberg och intog en fördelaktig försvarsposition vid kalkbergen mellan floden Trave och sjön Grosser Segeberger See. Skjöldebrands förföljande styrka lägrade i byar närmast söder om Bad Segeberg, och var alltså alldeles inpå danskarna.

Den **7 december** uppbröt danskarna i gryningen rakt norrut mot Kiel. En del av Skjöldebrands styrka fick order att ta krigsfångar på annat håll, och en del omfördelades inom armén. Kvar hade Skjöldebrand nu en kavalleristyrka på 1300 man som förföljde danskarna.

Denna morgon nåddes Skjöldebrand av nya order från högkvarteret. Det väckte hos generalen viss irritation att inte få bli lämnad i fred att utföra sitt uppdrag, utan istället föreskriven nästan steg för steg vart han skulle gå och hur han skulle göra. Dock meddelades

¹²⁶ Gustaf Albrecht Bror Cederström (1780-1877), svensk militärofficer, godsägare, hovman och politiker

¹²⁷ Johan Weidenhjelm (1775-1824), svensk militärofficer

¹²⁸ Jmfr kap 21 avsn 4

även denna morgon, att "hans kungliga höghet förväntar att herr generalen sätter svenska kavalleriet i respekt".

Detta i sig betyder ingenting eller förändrar givna order, men kan ändå tolkas som ett reserverat mandat att göra en offensiv markering mot fienden – mot *Danmark*, Jeans hatobjekt och bokstaveliga röda skynke. Skjöldebrand fann först denna uppmaning att sätta kavalleriet i respekt tragikomisk, eftersom generalissimus Bernadotte ju alltsedan den muntliga överenskommelsen i Lübeck om hela expeditionen frånhänt Skjöldebrand mängder av resurser det senaste dygnet. Med alltmer inskränkt militär kapacitet är det ju svårare att "sätta sig i respekt". Var detta ett skämt, eller ett test?

Skjöldebrand visade emellertid ordern för flera officerare i sin kavalleritrupp, och detta eggade dessa storligen. Budskapet kommunicerades vidare ner i leden. "Alla visade en brinnande iver", berättar Skjöldebrand i sina memoarer om detta ögonblick. Det fanns inom den svenska armén fortfarande en frustration över den blågula passiviteten och onyttigheten under hela höstfälttåget, men nu var en möjlighet att demonstrera arméns duglighet inom räckhåll. Historikern Sörensen berättar hur en officer, löjtnant Ekensteen, bara timmar innan sammandrabbningen vid Bornhöft ivrigt frågade överste Cederström "huruvida vi nu ej äntligen skulle komma till knivs".

Danskarna hade fortsatt att riva upp alla broar under vägen, men då vattendragen var ganska obetydliga så uppehöll det föga de svenska ryttarna. En del måste repareras, men de raster som detta innebar gjorde marschritterna däremellan så mycket raskare. Bron över Travefloden vid Klein Rönnau, som revs av danskarna precis innan svenskarna ankom, fordrade något längre tid att laga. En tysk värdshusvärd som Skjöldebrand träffade på denna plats berättade för honom då, att han hört av danska armén "att svenskarna skulle bombarderas vid Bornhöft".

I närheten av byn Hamdorf mötte svenskarna ganska intensiv eld från danska jägarsoldater, i syfte att distrahera och fördröja den svenska kavalleritruppen, men när denna eldgivning, som ej resulterade i några döda eller sårade, ebbade ut kunde man fortsätta sitt avancemang norrut. När den svenska förtruppen närmade sig byn Daldorf blev den återigen hejdad av dansk jägareld. Svenskarna kunde nu skymta den retirerande danska truppen längre fram.

Danskarna, ca 2500 man, intog försvarsställning framför byn Bornhöft, d v s precis söder om byn. Där fanns ett stort rutmönstrat system av jordvallar och planterade hagtornshäckar och buskar, som fungerade som gården för betesfällor och täppor. Bortom dessa vallar, separerade av breda diken, låg korsvirkeshus med höga halmtak. Danskarna grupperade sig bakom de täta häckarna. Längst fram uppställdes två sexpundskanoner och en haubits.

De svenska ryttarna ansamlades på en höjd vid en nedåtsluttande sandhed ungefär 800-900 meter från danskarna, och formerade sig på en 600 meter bred front. Det var eftermiddag, förmodligen strax efter klockan 15. Efter viss tvekan, inte minst hos truppchefen Skjöldebrand, sattes det hela igång. Den första anfallsvågen, som snart följdes av flera, avancerade i trav, kom snart inom skotthåll och accelererade mot de danska försvarsställningarna. Trots sina förberedelser så överraskades danskarna av det djärva tilltaget, givet svenskarnas suboptimala förutsättningar. Danskarna avlossade sina vapen förhastat och planlöst, men avfyra kartescher – klusterammunition – vållade de anfallande svenskarna skada. De svenska husarerna drev på sina hästar ännu mer och hoppade över jordvallarna och häckarna. Svenskarna befann sig snart mitt ibland de danska jägarsoldaterna och infanterister som reds omkull och höggs med sablar, samtidigt som danskarna försökte försvara sig med musköteld och bajonetter. Svenska trupper hade snart trängt ända fram till själva byn, och red in bland husen, bodarna, ladorna, stallen, trädgårdarna och bytorget inne i Bornhöft.

Närstriderna blev röriga och smått kaotiska. De svenska trupperna blev efterhand alltmer skingrade och oorganiserade. Så småningom började svenskarna reträttera, och utsattes då för

”en livlig gevärseld” av de danska jägarstyrkorna som var utspridda längs de främsta vallarna, och Sörensen bedömer att det sannolikt var då, när svenskarna red tillbaka, som dessa led sina största förluster.

Allting var över på relativt kort tid. Från trumpetsignalerna om anfall till återkomsten på höjden, inte mer än 20-30 minuter. Danska sidans förluster i drabbningen uppgick till 21 döda och 35 sårade, svenska sidans till 23 döda och 57 sårade, plus 128 döda eller illa blesserade hästar.¹²⁹ Mer eller mindre jämnt skägg alltså.

Så vilken betydelse hade Bornhöft och vad uppnåddes under dessa 20-30 minuter som slaget varade? Inte mycket. Sörensen konstaterar att ”Bornhöft påverkade det politiska skeendet i mycket liten omfattning”. Händelsen *marknadsfördes* givetvis, genom sedvanlig förljugen propaganda, som en storslagen svensk triumf över den danska fienden, och man ville inbilla sig själv och andra att detta, minsann, nu var ett bevis för att Sverige fortfarande var en krigisk hjältenation. Tapperhetsmedaljer, befordringar och ordensutmärkelser fullkomligen *vräktes* ut över de deltagande, i parti och i vanlig svensk ordning relativt godtyckligt.

Men denna ”svenska seger” var egentligen mest luft. Inte ens psykologiskt hade det svenska anfallet någon särskilt stor betydelse för den danska armén, som tre dagar senare besegrade Wallmodens trupper i Nordarmén i slaget vid Sehested¹³⁰. Flera militärhistoriska analytiker har snarare kommit till slutsatsen att det inte ens bör kallas för någon svensk seger över huvud taget. Vari bestod själva ”segern”? Det var en kort uppvisning i våghalsighet, överlumpning och möjligen viss krigisk estetik, men inte mer än så. Händelsen illustrerar mest en uppdämd svensk stridsvilja och missmod över efter åtta månaders obehövt fälttågande, och var kanske allra mest ett uttryck för omotiverad våghalsighet. Bornhöft har emellertid senare *använts* på ett felaktigt, revisionistiskt sätt i Sverige, helt enkelt därför att det i övrigt är väldigt skralt med ”bragder” att samla nationen kring. Sörensen sammanfattar mot slutet av sin bok:

”Under loppet av 1800-talet utvecklades dock Bornhöft --- till en allt större och förträffligare nationell militär seger. Nationen behövde ärorika hjältar i det förflutna för att stärka den nationella gemenskapen och enigheten, och då Bornhöft var den sista drabbning av någorlunda storlek som svenska trupper utkämpat *fick denna bli* en storslagen militär framgång. Striden blev ett led i den nationalromantiska historiebeskrivningen och *mytbildningen*, som utvecklades i den egendomliga kulturella sekelskiftesmiljö, där grosshandlare, fabriker, läroverklärare och kyrkoherdar på tryggt avstånd från slagfältens lidanden kunde slå sig själva för bröstet i en storsvensk chauvinistisk yra och skåla i punsch för de fallna hjältarna vid Bornhöft.”

Ekensteen, han som varit så ivrig att ”komma till knivs” timmarna innan Bornhöft, hävdade på gamla dar att hela anfallet i grund och botten var meningslöst.

¹²⁹ Enligt Skjöldebrands egna uppgifter. Andra samtida uppgiftslämnare har likartade siffror. Som vanligt när det gäller denna typ av statistik så spretar emellertid estimaten mellan olika källor, särskilt över tid, och det skönjs ibland en tendens att ämna reducera redovisningen av de svenska förlusterna vid Bornhöft hos de som gärna vill återge denna strid som en lysande svensk framgång.

¹³⁰ Slaget vid Sehested den 10 december 1813

Kapitel 17

7-26 december 1813

Avsnitt

1. *Minnen av Småland*
2. *Kungen av Belgien*
3. *På geggiga vägar genom Holstein*
4. *En upplysning på luciadagen*
5. *En nyfödd flicka med sex faddrar*
6. *Smålands soldater omringar Glückstadt*
7. *Den eminente Viel-Castel*
8. *De största svårigheter*
9. *"Alla normän kommer att sluta sig till mig"*
10. *Vapenbröder*

MINNEN AV SMÅLAND

Abraham viskade tyst deras namn ibland när ingen hörde:

”Lisa, Britta, Anna... Sara.”

Hans fyra småflickor hemma på torpet Ladhorvan i Nyshult i Frödinge socken. Hans glädje, hans styrka, hans tröst, som inte hade en aning om var pappa var. Lisa, sju och ett halvt, var stor nog att förstå att pappa befann sig i krig i ett land långt borta, men inte mer än så.

”Lisa, Britta, Anna... å så lilla Sara.”

Sara, född i juli tre månader efter intryckningen, hade aldrig träffat sin far. Men en dag skulle allt detta vara över, en dag skulle han stå igen på backen framför den solbelysta knuttimrade stugan i Nyshult, och hans käresta skulle uppenbara sig i dörröppningen med Sara på armen och tre nyfikna småtjejer trängandes vid hennes kjol för att se den orakade mannen med sliten uniform och ett gevär på axeln komma åter. Deras pappa. Och Lisa, som varit så rädd,¹³¹ skulle vara den som först sprang fram över ängen och gav honom en stor kram.

Abraham log åt tanken.

Men nu var de i Holstein. Verkligheten gick inte att fly ifrån annat än i tanken.

Samma dag som slaget vid Bornhöft, tisdagen den **7 december 1813**, fick sjätte brigaden, med Kalmar regementes fotsoldater, order att marschera från Stockelsdorf utanför Lübeck ca 25 km på dyga geggvägar till Bad Oldesloe, där man slog läger. Ett kraftigt regn föll om kvällen och natten mot onsdagen. Ett isande kallt regn. Taksprånget utanför den kalla ladan där regementet sov gav dem skydd för den värsta vätan, men hur nära eldhärden de än satt blev de ändå aldrig riktigt varma, genomvarma, varma in i märgen. De glödröda kolbitarna i den svarta rundeln vägrade att ge upp, flämtade men höll sig kvar. Vaktpasset var snart till ända.

”Nils?”

”Ja.”

”Minns du somrarna hemma i Småland? Om lödagana eftä arbetä, nä vi satt nere vi sjön?”

”Ja... Ja vesst minns jag dä.”

De satt tysta. Glöden kippade.

Nils tänkte på Ingeborg. Han undrade hur hon hade det, om hon var varm, om deras barn var kommet ännu. Det skulle ju bli i december, före jul, hade hon skrivit. Tanken på att han skulle bli far hade ännu inte sjunkit in.

Han tänkte på sin egen far. Johan Nilsson, jordeträl. Hur han alltid slet med något. Alltid. Aldrig fick vila. Som om han alltid låg efter, aldrig kunde komma ifatt hur han än jobbade. Som om han alltid stod i skuld till någon eller något. Han undrade om det alltid varit så, om de slitit lika hårt, alla generationer av drängar och torpare dessförinnan med småländskt blod i sina ådror.

Han tänkte på Knarrkullen, arrendet som var eller skulle bli hans och Ingeborgs.¹³²

Ett torp med stenfot, knuttimrade väggar och tak av näver och torv. Förvisso grånat och sprucket, säkert otätt och eftersatt, och åkerlappen mitt i skogen visste han var mager och mäktiga stenig. Men denna plats skulle bli *deras* hem, deras fäste på jorden. Torpet hade förstuga, kammare och liten kokvrå, murad öppen spis och bakugn, jordkällare och fähus. Och i gläntan viskade träden om stillhet och frid.

Ett fattigt torp med bara det nödvändigaste, och kanske ett livslångt slit framför sig och alltid villkoren emot sig, precis som far.

¹³¹ Se kap 5 avsn 4

¹³² Se kap 4 avsn 21 (11 mars 1813 inkl fotnot om besittningstagandet)

Men det fanns ändå en storhet i det lilla, på flera sätt. Nils drömde om att odla jorden, att plantera sina kärnor. Bärga skörden om hösten, hur litet överskottet än blev.

"Nils..." sa Abraham igen.

"Ja."

"Nils, ja ska bade i Nyn mä mine töser i sommar!"

Han sade detta med saknad och längtan. Nyn var sjön precis bredvid Nyshult, med björkar på sluttningen ner mot vattenbrynet i den lugna sandviken. Långt från fälttågets trumslag och trumpetsignaler och order utskrikna av någon fjunig Karlbergare. Långt ifrån uppställningsformationer, koreografiövningar och pantomimkrig. Långt ifrån död och mänsklig styggelse.

Abrahams egen drängkropp var matt och kall, hans drängsjäl stretade emot en växande vanmakt över ett fälttåg som soldaterna kommit alltmer att betvivla.

Det tunga regnet smattrade mot taket. De delade en sup brännvin utan att säga något och värmdes inombords båda två av tanken på den svenska sommaren, satt tystlåtna och lät sig förflyttas till en annan plats, ett annat liv som bara blivit en dröm. Men drömmen var vacker som en sommarafton i deras sköna hembygd.

De satt i mörkret vid vaktelden i fuktiga kläder. Ombytesplaggen, någon skjorta och extra sockor, var inte heller torra, än mindre rena. De levde soldatöden som i det närmaste skulle glömmas bort i historien, som blott i undantagsfall skulle nedtecknas och återberättas. Deras jordiska tillgångar var ringa, deras rang i det svenska kastsamhället bland de allra lägsta. Men deras härdighet och småländska seghet var oöverträffad, deras intentioner och gärningar var redliga, deras karaktär var ren och äkta. Deras levnadsöden var vackra, bitterljuva och sorgesamma på samma gång.

I stamfaderns proklamation som lästs upp för trupperna innan slaget vid Grossbeeren och försvaret av Berlin, hade det talats om "Ijusa öden" för soldaterna som lön för deras orderlydnad och mod:

"Gör er värdiga de Ijusa öden er vänta, genom er enighet, er lydnad och ert mannamod."

Dessa "Ijusa öden" som anfördes av stamfadern kunde väl endast innebära att antingen dö i strid för sitt land eller sitt uppdrag, eller att återvända hem med ära och berömmelse efter att verksamt ha deltagit i strid. Men detta förutsatte ju till att börja med att mannarna tilläts uppträda i strid, sedan att de faktiskt efteråt tillerkändes beröm och bestående tacksamhet för sin insats.

Det är oklart hur många tappra slitstarka drängars och fattigmäns namn som någonsin inkluderats i svenska historieböcker, eller hur många av dessa som uppbar erkännande i annan form. Den numerären torde vara relativt liten. Blott ett fåtal personer under en viss rang skulle någonsin märka av dessa av stamfadern omtalade "Ijusa öden", hur blind orderlydnad och hur mycket mannamod de än visade. Som drängar eller enkla hantverkare i det svenska kastsamhället och särbehandlingsriket var de fastlåsta under ett ofrihetens ok, underkastade en räckta öfverheter ovanför dem i det granna pyramidbygget, och i armén som soldater var de *fångar*, varken mer eller mindre, med ett latent hot om dödsstraff för avvikelser. Dessa omtalade s k "Ijusa öden", fanns de ens på riktigt?

Ödet dittills hade fört dem till Holstein som knektar med en enda uppgift – att lyda order ovanifrån, oavsett hur ordern löd. Det befann sig bara två tre dagsmarscher från Hamburg, den viktiga staden för vilken Döbeln satts på fästning i Sverige när han hedersamt velat försvara den. Rykten och berättelser florerade intensivt i lägret om vad avantgardets och arméns nästa uppgift skulle bli. De hade klarat sig tämligen väl dittills, men ingen kunde veta vad som väntade bakom nästa krön. Ingen kunde veta exakt hur fiendetrupper rörde sig.

Nils undrade om Ingeborg fått hans senaste brev. Han önskade han kunde skriva bättre, han hade försökt så gott det gick. Under den reserverade ytan och det torftiga skrivspråket saknade

han henne så oerhört, så innerligt. Men hon förstod nog, mellan de hackiga raderna. Ibland lyser det osagda så mycket klarare och starkare än alla dessa besvärliga *ord*.

Och han undrade, han tänkte, han funderade djupt om deras första barn, om framtiden, om allt.

Vaktpasset var över.

”Kom Nils, vi måste försöka sova”, sa Abraham.

Kapitel 17 avsnitt 2

KUNGEN AV BELGIEN

Krig kostar mycket pengar, fälttåg kostar pengar. Och måste finansieras, helst självfinansieras. Vid denna tid var det vanligaste sättet att självfinansiera fälttåg att utkräva särskilda skatter, ersättningar och service av invånarna i de territorier som erövrades. Dessa pålagor kallades *kontributioner* och kunde dels vara rent monetära, dels bestå av förnödenheter, inkvartering, transporter m m. Som skäl för dessa extra skatter angavs ibland skrämselfpropaganda om ”yttre hot” som därför fordrade erövringsmaktens närvaro samt inflaterade militärbudgetar. Erövraren gjorde det ofta ganska enkelt för sig och bemäktigade sig det erövrade landets resurser, skatteunderlag och naturtillgångar genom ren konfiskering, d v s plundring med ett annat namn.

Trots att Bernadottes ärende mot Danmark endast skulle ta ”tre veckor eller en månad på sin höjd” enligt han själv, och *trots* att allt egentligen handlade om att tvinga till sig Norge, och *trots* att britterna redan till fullo betalade för den svenska arméns pyssel, så påbördade Jean nu en egen ”kontribution” på Holstein. Och den var inte blygsam – hela 1 miljon riksdaler banco!¹³³

Några dagar därpå kommenterade centralförvaltningsrådets chef Stein om stamfadern:

”Man känner till hans intriger --- och man får inte släppa honom in på sig på något sätt. Till slut kan han endast tillfredsställa sitt *självberikningsbegär* genom rekvisitioner och liknande. I yttersta fall kan man alltid bli av med honom genom att erbjuda honom pengar.”

Professor Scott sätter rätteligen ordet ”kontribution” inom citationstecken i sin avhandling, för det var egentligen inte finansiering av något fälttåg eller någon svensk närvaro som detta handlade om. Snarare var det troligare frågan om var dels en personlig markering gentemot centralförvaltningsrådet och dess chef Stein, i kombination med en ständigt återkommande bernadottesk girighet efter kontanter vilket Stein antyder ovan, eller också indrivning av en lösensumma för att *köpa* ut Norge. Några dagar senare skrev nämligen Jean till Tawast, som fick i uppdrag att bege sig till Köpenhamn för att förhandla med danskarna, att om hela Norge genast avträdde skulle Sverige betala – just det – exakt 1 miljon riksdaler banco till Danmark! Stamfadern – som enligt egen utsago var oöverträffat skicklig när det handlade om pengar¹³⁴ – såg inget konstigt i detta förslag. Hans klipska upplägg var alltså att först ”beskatta” eller snarare konfiskera en enorm summa pengar från danskarna i västra delen av landet, för att sedan betala samma pengar till Köpenhamsregeringen i östra delen av landet, och peta in sig själv som en part i denna obskyra transaktion där han skulle få Norge.

Anledningen till att stamfadern med den svenska armén befann sig i Holstein var som bekant Norge, den externrekryterade tronföljarens legitimitetskvitto. Men han sökte inte *strid* om Norge för sakens skull – han hade snarare under lång tid försökt få Danmark att överlämna Norge

¹³³ 1 miljon riksdaler banco år 1813 motsvaras år 2020 av ca 130 mkr (KPI), 380 mkr (guldprisindex) alt 4,6 miljarder kr (arbetarlöneindex)

¹³⁴ Jmfr t ex kap 2 avsn 25, kap 3 avsn 9; kap 22 avsn 16, 23; kap 23 avsn 9 (31 juli 1821), kap 24 avsn 5 (adjutant Samuel von Troils kommentarer samt mötet med Jonas Philip Hagerman)

med så liten egen ansträngning och resursanvändning som möjligt – och fick mot slutet av 1813 en ny impuls.

De viktiga högtyska hansestäderna Hamburg och Lübeck hade sen 1806 stått under fransk ockupation. Ett av verktyget Wetterstedts åligganden vid det stora koalitions högkvarteret Frankfurt i november hade varit att utvinna de övriga koalitionsmakternas samtycke till att skapa ett nytt protektorat av dessa städer. Jean ville genom sitt verktyg alltså *föregå* den stora europeiska fredskongress och gemensamma uppgörelse om Europas nya gränser som skulle följa när väl befrielsekriget var över.¹³⁵ Hamburg och Lübeck skulle, enligt stamfadern, inte återfå sin självständighet, inte inordnas i någon befintlig förvaltning, och inte bli del av någon större tysk federation. Nej, Hamburg och Lübeck skulle särskiljas redan nu och bilda en ny enhet som skulle erbjudas danskarna i utbyte mot Norge! Smart! Stamfadern hade kommit på den geniala alternativa idén, att genom att sälja ut någonting mycket värdefullt *som han själv inte ägde* så skulle han förhoppningsvis kunna komma över Norge utan större krångel från Danmarks sida!¹³⁶

Innovationen, framställd i Frankfurt genom verktyget Wetterstedt, mottogs dock givetvis iskallt av koalitionsmakterna. Man vägrade att ens ta upp frågan för diskussion. Och när den brittiske utrikesministern Castlereagh fick höra talas om Bernadottes planer att för egen vinning kränga ut Hamburg och Lübeck till Danmark i utbyte mot Norge, hade han hårt kritiserat fransosens *ständigt* bedrägliga, illistiga och egoistiskt drivna kohandelspolitik. Samtidigt hade Castlereagh i mycket skarpa ordalag fördömt Jeans personliga franska planer och deras destruktiva inverkan på Nordarméns krigföring. Professor Höjer tydliggör i sin avhandling att den modifierade ståndpunkt som *den brittiska regeringen* "under de första dagarna av december intog mot *Sverige* utmärktes av --- en stark besvikelse och ovilja inför *kronprinsens* senaste uppträdande". Återigen samma konklusion, dvs att hela Sveriges anseende och internationella status som pålitlig motpart sköts i sank på *en enskild individs* åtgöranden.

Grattis Sveriges riksdag i Örebro 1810, fint jobbat med externrekryteringen.¹³⁷

Den **7 december 1813** lät emellertid stamfadern från Lübeck obekymrat meddela sina koalitionspartners att han tagit Holstein i pant och han instruerade även Wetterstedt att fortsätta hävda dessa hansestäders *oberoende* – implicit att varken de övriga koalitionsmakterna eller centralförvaltningsrådet skulle få föreskriva Hamburgs och Lübecks öde – med motiveringen att han själv "hyste stort intresse för hansestädernas välgång".¹³⁸ Som professor Höjer detaljerat utreder i sin avhandling, så slutade dock hela detta senaste bernadotteska projekt i ett fiasko, och huvudskälet till detta var helt enkelt att ingen längre litade på honom. Det var bara *intriger och egennytta* – ständigt, hela tiden – och hans förtroendekapital var förbrukat. Den tyske teologen, historieprofessorn och statsmannen Johann Smidt¹³⁹ meddelade den **8 december** i en lägesrapport från Frankfurt:

"Den unge advokaten är inte alls populär, han är närmast *hatad*."

"Den unge advokaten" var ett nedsättande chiffer för ålen från Pau. Dessvärre stannade detta hat inte där, utan förbittringen sinkade även *Sveriges* anseende som nation, både inom koalitionen ledning och även i den allmänna tyska opinionen. Jeans uppträdande och projekt visar tydligt hur Sverige stadigt förvandlades från en maktfaktor inom europeiska förbund, till en småstat i Europas utmarker som ingen ville liera sig med.

¹³⁵ Wienkongressen, som kortfattat besöks i kap 21 avsn 8

¹³⁶ Ett annat formidabelt exempel på där stamfadern växlar till sig personliga avanser genom att byta bort något som han själv inte ägde, återfinns i kap 22 avsn 11.

¹³⁷ Se kap 2 avsn 21

¹³⁸ Jmfr kap 5 avsn 15; kap 6 avsn 1-3. Hur mycket denna uttalade omsorg om hansestäderna egentligen var värd, visas även av att sedan Norgefrågan lösts genom Kjölfreden (se kap 18 avsn 7-8) så försvann i princip Bernadottes påstådda intresse för hansestäderna omedelbart och fullständigt.

¹³⁹ Johann Smidt (1773-1857), tysk politiker och teolog

Stein, centralförvaltningsrådets chef, sade den **9 december** att man vid det laget ”redan känner honom med sina projekt” och att ”han inte kan betraktas som något annat än en general”. D v s ett kategoriskt underkännande av Jeans talanger som statsman och samhällsbyggare, eller som överbefälhavare över flera koalitionsarméer för den delen.

De la Gardie, som befann sig i London, skildrar i sin dagbok samma dag hur han på kvällen blev inbjuden tillsammans med ett annat större sällskap att träffa den brittiska kungafamiljen, och där han hade en konversation med prinsen-regenten George¹⁴⁰ i nära nog en timme. De la Gardie skriver om en påtaglig besvikelse hos denne över Bernadottes beteende, som uppenbarligen övergivit eller svikit koalitionen plan. Även om Davout nu skulle konfronteras vid Hamburg, vilket ju Jean meddelat dem i november, så hade en mindre avdelning varit tillräcklig för detta medan *huvudstyrkan* av Nordarmén borde fortsatt till Holland. Så hade ej skett, och regenten hade god kännedom om Jeans uppträdande tidigare under hösten. Regenten lastade hårt Jean för trolöshet, svek, falskhet. De la Gardie sökte urskulda den svenska kronprinsens agerande med floskler som ”försiktighet” m m, men skriver i dagboken:

”Regenten sökte vederlägga mina skäl, dispyten blev mot slutet nog häftig.”

Stamfaderns idérikedom för att ur större sammanhang hela tiden generera egna personliga fördelar, var emellertid bottenlös. I samband med att frågan om Frankrikes nya gränser efter Napoleon förts på tal, och som en reservlösning om han själv inte skulle bli fransk regent, lanserade han idén att skilja de belgiska förvaltningsområdena från Frankrike och göra dessa till en självständig stat – Belgien. Denna stat skulle ha koalitionen stöd och fungera som en slags buffert mellan Frankrike och Holland. Det skulle bli en ny monarki som givetvis fordrade en furste, och i samtal med den brittiske diplomaten Thornton talade stamfadern om vikten av att välja rätt person som ”suveräniteten över denna stat i så fall lämpligast och säkrast skulle kunna anförtros”. De höll åtminstone ett par konversationer på detta ämne, och fredagen den **10 december** skrev Thornton till utrikesminister Castlereagh att Bernadotte i deras samtal låtit förstå vem han funnit bäst klippt för rollen som kung av Belgien, och att utrikesministern ”lätt kan dra sina slutsatser med avseende härpå”.

Karriärplan A förblev dock Frankrike. Samma fredag som Thorntons brev så förklarade Jean att om han lyckades krossa Napoleon och hela ”den infernaliska korsikanska *rasen*”, skulle han själv bli Frankrikes kejsare med koalitionen samtycke, eller också, om franska folket önskade återupprätta Bourbondynastin, skulle han erhålla ett ledande militärt befäl i Frankrike. Detta senare alternativ, tillade han, var dock osannolikt, eftersom franska folket säkert ej önskade ”människor utan förutsättning, förnedrade i smuts”, åsyftandes ätten Bourbon. Sannolikheten pekade alltså enligt borgarsonen från Pau på honom själv som den optimala kandidaten, och om så skedde, menade han, kunde Danmarks kung Fredrik VI bli kejsare av Skandinavien.

Fantasin och projektmakeriet spretade gränslöst, ändlöst och ostoppbart.

Följande dag, lördagen den **11 december**, utlovade Jean på stående fot åt den preussiske överstelöjtnanten och diplomaten Kalckreuth, att när Jean själv blev Frankrikes kejsare så skulle Kalckreuth personligen få ett eget furstendöme, samt så skulle han be Preussens kung att utse Kalckreuth till ambassadör vid hans hov i Paris.

Det är egentligen överflödigt att analysera ovanstående och dra slutsatser. Källmaterialet talar för sig självt. Ärelystnaden var osläcklig, likaså kreativiteten, den egna grandiositeten, självöverskattningen och självbedrägeriet. Vad detta bottnade i, eller vad det kan benämnas, kommer vi återkomma till.¹⁴¹

¹⁴⁰ För tydlighets skull alltså den framtida brittiske monarken George IV.

¹⁴¹ Se kap 24 avsn 24

En annan iakttagare, djupt insatt i fälttågsdiplomaten, den 37-årige historieprofessorn Barthold Georg Niebuhr¹⁴², känd som en principfast och ärlig man, skrev i ett brev till Stewart samma lördag:

”Å andra sidan, uppmuntrar inte Bernadotte vadhelst är gement och skadligt i de allierades överläggningar genom sina giftiga råd? --- Kommer Storbritannien att fortsätta slösa resurser för att låta denne man göra ofog?”

Kapitel 17 avsnitt 3

PÅ GEGGIGA VÄGAR GENOM HOLSTEIN

Stamfadern var, någonstans, medveten om att hans gir norrut skedde på lånad tid. Det hade snart gått en och en halv månad sen han ändrade marschriktning i Mühlhausen. Företaget måste bringas till ett snabbt slut. Han hade förklarat sig ha tagit Holstein i pant och skulle låta ockupera detta distrikt med tillräckliga trupper – d v s att ta Holstein som ”gisslan”, vilket var vad det handlade om – för att använda detta förhandlingsobjekt, denna borgen vid en senare bytesaffär om Norge. Men han ville accelerera processen och föra Norgefrågan till ett snabbare slutgiltigt resultat. De förhandlingstrevare och kompromissförslag som han laborerat med i över ett års tid hade ej fungerat. Nu skulle den egna politiken drivas till sitt avgörande; Sverige måste förvärva hela Norge *genast*. Därför fortsatte en stor del svenska armén att röra sig länge in i Holstein för att öka pressen på danskarna.

Sjätte brigaden hade från Lübecktrakten via Bad Oldesloe förflyttat sig mot Bad Segeberg. Vägarna mellan Bad Oldeslohe och Bad Segeberg var de sämsta tänkbara, horribla, med stundom dy upp till knäna. Hästarna trampade ner i gyttjan och hjulen sjönk ner ända till vagnsaxlarna. Det var en massiv bedrift med många trossdrängars och soldaters medverkan att pressa och dra fram de tunga kanonerna och ammunitionsvagnarna genom detta gegghelvete. Meter för meter, och med en stor gemensam kraftansträngning ytterligare ett par meter. Men ibland stod det bara tvärsilla. Det svors och förbannades, men framåt skulle de.

Den som tidigare sett blott svenska ypperliga landsvägar kunde svårligen föreställa sig de som sträckte sig från Lübeck inåt Holstein. Dessa usla, djupa och slippriga lervägar, omintetgjorda genom det beständiga regnet och den stora mängden människor, hästar och vagnar, kunde ej längre kallas vägar. De var söndertrampade och sönderkörda, gropiga och ojämna med stora djupa lömska hål här och där, mjuka och sliriga av gyttja. De myckna regnen under hösten hade nästan suddat ut de tidigare lederna. Vägarna var på många platser närmast uttraderade.

Vinden var kall och himlen dystergrå, småregnet hängde i luften. Med mycken möda och stort besvär kämpade sig trupperna och trossen framåt, som suddiga grå silhuetter mot en färglös fond. Det var regndis låg en tät dimma över fälten. Även när det ljusnat kunde man ej se mer än 35-40 meter framför sig. Som mörka skuggbilder i decemberdunklet segade sig smålänningarna längre inåt Holstein på de näst intill ofarbara lervägarna.

Alla broar över Holsteins kärraktiga bäckar var upprivna av danskarna. Vattendragen var i regel små och broarna kunde lätt återställas i farbart skick av regementenas timmermän, men detta fördröjde ideligen marschen ytterligare. En del strömmar fick soldaterna vada över.

Mödorna till trots så mottogs svenska armén överallt av Holsteins invånare med välvilja.

Sjätte brigaden hade på fredagen bara kunnat tillryggalägga ungefär 11 km och nått halvvägs från Bad Oldeslohe till Bad Segeberg, och fått lägga i byn Wakendorf. Efter en natt i Wakendorf

¹⁴² Barthold Georg Niebuhr (1776-1831), dansk-tysk diplomat, ämbetsman och historiker

anlände brigaden på lördagen den **11 december 1813**, under samma förutsättningar, till Bad Segeberg.

I Bad Segeberg fick sjätte brigaden order att bilda en front mot Hamburg, där Davout och hans fransoser fortfarande befann sig, för att skydda huvudarméns rygg då den rörde sig norrut mot Kiel. Hamburg var visserligen troligen tre fyra dagsmarscher bort från Bad Segeberg givet rådande förutsättningar. Då Napoleons huvudarmé från Leipzig redan retirerat innanför Frankrikes nationsgränser i sargat skick, och fransoserna i Holstein gett upp Mölln innan svenska armén ens anlät, och danskarna lämnat Lübeck utan strid och nu raskt drog sig norrut, kan scenariot att den kvarvarande franska försvarsutposten i Hamburg i detta skede skulle verkställa en offensiv veckolång räd mot den svenska armén långt norrut, verka relativt långsökt. Hursomhelst så fick sjätte brigaden i alla fall uppdraget i Bad Segeberg, de få timmar som brigaden befann sig i staden denna sena lördagseftermiddag och natt, att utgöra en "front" åt söder.

Söndagen den **12 december** marscherade sjätte brigaden mot Neumünster där generalissimus Jean för dagen befann sig. Soldaterna lägrade kring byarna Gross Kummerfeld, Kleinkummerfeld och Gadeland strax sydost om staden.

På luciadagen den **13 december** flyttade sjätte brigaden in i Neumünster där man fick både värdetätare logi i några dagar samt möjlighet att förse sig med förnödenheter för vintern.

De satt på några gamla trälådor. Abraham försökte torka en strumpa över en fladdrande ljuslåga. Kängorna, byxorna, hela uniformen och alla deras kläder var sura och smutsiga. Det var kallt och rått. Dagböcker och brev var fuktiga. Åtminstone hade de tak över huvudet denna natt, men skulle ha sällskap på golvet av råttor som kilade längs väggarna i mörkret.

Några tillredde något varmt i en gryta lite längre in i en annan del av magasinet. Det doftade ganska angenämt, de hade smaksatt den med grönsaker och någon krydda, men soppan bestod annars endast av potatis och regnvatten, spad. Men doften, den doften av något ätbart var alltid så åtråvärd för en ständigt hungrande dräng och fotsoldat.

Sjukligheten hade dock börjat öka i den svenska armén. Många var ganska trötta efter fyra månaders marscherande, låt vara utan inblandning i någon strid. Kölden, slitet och den dåliga maten gjorde sitt till. Feber, förkylningar, slem i luftrören, skörbjugg, infektionssjukdomar, lunginflammation. Tyfus. Vart de brittiska subsidierna tog vägen var fortfarande oklart, ty allt som egentligen var öronmärkt för soldaternas försörjning och omsorg hamnade ej där det skulle.¹⁴³ Carl Johan Ljunggren skildrar i sin fälttågsskrift hur det bernadotteska högkvarterets absurda proportioner i sig självt slukade resurser, vilket lämnade ett ringa överskott åt soldaternas försörjning:

"... gavs tillfälle att på nära håll betrakta den skara *lättingar och överflödiga personer* vilka, lik en kometsvans, släpade i hamn och häl efter kronprinsens högkvarter. Varje administrationsgren hade sin chef med ett riktigt hov av adjutanter, sekreterare, skrivare och hejdukar av varianta benämningar. Det förstås, att dessa herrar, *vilkas personliga värde var högst ringa*, skulle genom buller och bång söka imponera. --- Exempel på självtagna titlar var ganska vanliga bland det stora sällskap av *omkring 2000 personer* som utgjorde antalet av högkvarterets numerär, och som alla tärde på de engelska subsidierna."

Väntan, den ändlösa väntan, var vad det nu handlade om för soldaterna i Holstein. Väntan på att något skulle inträffa, väntan på en meningsfull uppgift.

Peter Lafin hade somnat på det lortiga golvet under en smutsig filt nära ett hörn. Lars Post låg bredvid under sin våta kappa. Han huttrade. Den ostadiga ljuslågan fladdrade över Nils och Abrahams ansikten, och alla andra trötta skuggor som satt och... väntade. På kriget eller inget

¹⁴³ Jmför kap 22 avsn 11 (docent Andgrens och justitiekansler Trolle-Wachtmeisters träffande utlåtanden i den senare delen av avsnittet ang Jean Bernadottes grundinställning till fälttågets rörelsenetto)

krig. Bara något annat än den eviga väntan, det meningslösa marscherandet, fälttågssvälten och kölden och vätan.

Det blåste kallt. Minusgraderna var på väg.

De fick sin slev rykande potatissoppa med några skorpor.

Vi avslutar detta avsnitt med några ord från en fälttågsskildring nedtecknad av fänrik Carl Magnus Hultin vid Jönköpings regemente, om den sammanhållning som skapades hösten-vintern 1813 under dessa förhållanden:

”Den som ej varit med kan ej uppskatta kamratlivet. --- Man lär känna karaktär, böjelser, fallenhet, vanor och därigenom bedöma varandra, man mottager tillsammans ’eldens heliga dop’¹⁴⁴. Man frossar, man svälter tillsammans. --- Är strumporna trasiga, så lånar man eller tar man från en annan, som är bättre fotad. Man är som barn av samma familj, man sluter fostbrödralag¹⁴⁵ för livstiden, det gemensamma hemmet är där fanorna svaja, palladium¹⁴⁶ är uniformen. --- Storskrävel vid sammankomster och folkmöten hördes aldrig, ty man tjänade icke opinionen, utan man tjänade kung och fädernesland för en spottstyver.”

Kapitel 17 avsnitt 4

EN UPPLYSNING PÅ LUCIADAGEN

Namnet *Lucia* sägs komma från det latinska ordet *lux*, som betyder ljus. Högtiden som firas i Sverige den 13 december varje år sedan flera sekler tillbaka är namngiven efter helgonet Sankta Lucia¹⁴⁷, och hennes historia och själva luciahögtiden har kommit att symbolisera bringandet av ljus när det är som allra mörkast.

Stamfader Bernadotte, i de flestas ögon ingen stjärngosse, befann sig vid denna tid¹⁴⁸ i Neumünster, där även sjätte brigaden befann sig samt sektioner av resten av armén. Även delar av staben befann sig i Neumünster, dit man tagit sig till häst eller i vagn direkt från Lübeck.

Bortsett från några mindre och isolerade undantag under hösten, och bortsett från händelserna i Bornhöft några dagar tidigare, hade svenska armén undanhållits inblandning i några stridigheter under fälttåget dittills. Ordergivningen till den svenska armén hade präglats av passivitet och konsekvent konfliktskygghet. Bernadottes särpolitik – som till fullo drevs av hans personliga karriärintressen och personliga fördelar – var för alla och envar vid denna tid så uppenbar, och den fördömdes kraftigt av många utländska ledare, diplomater och officerare. Det var inte bara Jeans eget utan, ännu värre, *Sveriges* och den tidigare så beryktade *svenska arméns* anseenden som dragits med i fördärvet.

Jean hade sedan sin ankomst 1810 nästan uteslutande omgett sig med ynkliga jasägare – såsom exempelvis verktyget Wetterstedt och bröderna Löwenhielm – eftersom han kraftigt ogillade att bli ifrågasatt. Men samtidigt hade frustrationen så jäst inom den svenska armén att väldigt många, både officerare och soldater som kunde sin svenska historia och som såg en stolthet i att marschera under blågul fana och bära svensk uniform, förundrats och

¹⁴⁴ elddop = (bildligt) själens rening genom lidande; genomgående av en luttrande och renande prövning; om en persons/militärtrupps första deltagande i eldstrid

¹⁴⁵ fostbrödralag = under högtidliga ceremonier (i fråga om fornnordiska förhållanden) mellan män ingånget och med ed bekräftat vänskapsförbund

¹⁴⁶ palladium = underpant eller garanti för frihet, bestånd, framgång; skydd mot faror

¹⁴⁷ Lucia av Syrakusa (Sankta Lucia) (ca 283-304), romersk martyr

¹⁴⁸ Källmaterialet är dessvärre aningen otydligt om huruvida incidenten som omtalas i detta avsnitt ägde rum den 11, 12 eller 13 december, men alldeles bestämt var det någon av dessa dagar och i Neumünster. Generalissimus ankom till Neumünster den 11 december och avreste den 13 december.

demoraliserats över sina statistroller. Alla hade trott, när de seglat ut från Sverige på våren 1813, att de hade haft en angelägen uppgift på kontinenten i befrielsen av Europa från fransk ockupation, värnandet av folkrätten och suveränitetsprincipen, avvärjandet av ett franskt militärt hot eller politiskt utpressningshot mot Sverige längre fram, samt upphävandet av det franska gisslantagandet av den europeiska frihandeln. Eller åtminstone *någon* uppgift.

I Neumünster skedde det som förr eller senare var oundvikligt, nämligen att någon annan än jasägarna i generalissimus absoluta närhet upplyste om detta förhållande för överbefälhavaren som, i sitt perfekta immunförsvar mot avvikande opinioner, troligen inte förstod hur skarpt detta missnöje inom svenska armén blivit. Stamfadern saknade eventuellt helt den perceptionsförmågan, självinsikten och definitivt förmågan till självrannsakan. Personen som tog bladet från munnen var ingen mindre än stabschef Adlercreutz.

Adlercreutz var en man med skarp plikt- och hederskänsla. Utan att besitta någon överlägsen begåvning hade Adlercreutz ett träffande och sunt omdöme, en nykter och förståndig uppfattning; han ägde ett ovanligt ljust förstånd och förmåga att se saker för vad de var. Han respekterade skick och ordning, och ingrep när något otillbörligt inträffat i hans omgivning. Adlercreutz beskrivs även lika unisont i memoarlitteratur och samtida brev som opretentiös, rättfram och fri från intriger. Han besatt en oerhörd trygghet och ett själslugn i sitt rena samvete och uppriktiga sätt. Adlercreutz hade *integritet*; han spelade inte spel, han hade inget behov av att imponera och charma, utan hade för sed att säga sin ärliga mening rakt ut. Detta, förklarar historikern Rein, "förklarar till fyllest kronprinsens köld mot honom". På flera sätt var de varandras raka motsats.¹⁴⁹

Så i Neumünster hade Adlercreutz ett samtal med kronprinsen. Adlercreutz beklagade den svenska arméns overksamhet under fälttåget, att Sverige medvetet ställts åt sidan i de givna bataljerna, vilket lett till att svenska armén blivit utskämd och missaktad i hela Tyskland.

Pang!

Denna ärlighet tog skruv!

Den labile externrekryterade fransosen, som alltid tyckt illa om Adlercreutz, tände till på en bråkdels sekund. Under det korpsvarta krulliga håret blixtrade Jeans svarta, smala, sylvassa blick till av fiendskap och hat, hans ton blev hotfull, bryskt anklagande, dömande och givetvis tarvligt förnedrande och förminskande. Havsytan, som nyss varit kav lugn, förbyttes på en bråkdels sekund till en vilt rasande, piskande storm.¹⁵⁰ Jean Bernadotte svarade, enligt Skjöldebrand, att *svenskarna hade ingen krigserfarenhet*,¹⁵¹ och om han låtit dem delta i striderna hade han kanske *själv fått skämmas för svenskarnas oskicklighet*.

Snacka om markering!

Sveriges kronprins och "generalissimus" eller vad han nu kallade sig, *skämdes* alltså över sin egen armés oerfarenhet, oförmåga, oduglighet och skära inkompetens? Jean Bernadottes kommentar var gränslöst arrogant, fräck och rent lymmelaktig. Men kanske bekräftade detta utbrott ännu en gång hans verkliga tankegångar om den svenska armén.¹⁵²

¹⁴⁹ Se kap 22 avsn 13

¹⁵⁰ Gustaf Löwenhielm anmärkte i ett privat brev till Sverige bara några få dagar senare, den 17 december 1813 från Kiel, på "prinsens obeskrivliga retlighet" och Jeans humor som var "ombytligt samt tätt och ofta hårt och häftigt behandlande" av andra människor innan de ens fått chansen att förklara sig. Samma innehåll som i denna observation återkommer på hundratals andra ställen i källmaterialet.

¹⁵¹ Sveriges senaste krig hade avslutats fyra år dessförinnan och en stor del av armén var densamma som då; det svenska manskapet var av slitstarkt och tappert virke, de tog själva det svenska arvet och renomméet efter Gustav II Adolf och Karl XII på största allvar, och innan truppflyttningarna inleddes i augusti 1813 hade trupperna legat i daglig träning i Pommern i 3-4 månaders tid.

¹⁵² Jmfr t ex kap 9 avsn 3

Var denne fransos – externrekryterad krigslegendar samt älskad och respekterad på alla vis, vilket han marknadsförts som mot de urbota naiva svenska riksdagsledamöterna i Örebro 1810 – verkligen chef över de blågula trupper som han bevisligen inte hade något förtroende för, utan nu närmast syntes ringakta eller förkasta? *Hur i helvete gick det till?*¹⁵³

Svenska armén hade chefer som Adlercreutz, Döbeln¹⁵⁴, Vegesack, Cardell, Boije... Med många flera. Och armén hade ett råmaterial bland soldattrupperna bestående till stor del av drängar i 20- och 30-årsåldern – råstarka, uthålliga och med många hundratals timmars träning bakom sig, och många stamsoldater och befäl med åratals, decenniernas erfarenhet från tidigare krig, tappra och kapabla – som stod sig mycket starkt i europeisk jämförelse. Att påstå något annat är lögn.

Hur fan *vågade* fransosen från Pau uttrycka sig så? Fanns ingen skam i kroppen på den mannen?

Adlercreutz upprördes så oerhört av dessa dryga tillvitelser från Jean, och svarade att *svenskarna fört krig med ära och vunnit bataljer långt innan de sett skymtet av hans kungliga höghet*.

Adlercreutz lämnade sedan förargat rummet och sjukanmälde sig i protest, och begärde att få lämna stamfaderns högkvarter i Neumünster och fara till Lübeck för att sköta sin hälsa. Ansökan beviljades omedelbart.

Den kritik som Adlercreutz framfört var varken oriktig eller orättvis. Stämningen i den svenska armén var frustrerad och nedslagen. Utrikesminister Engeström skriver i sina memoarer att "våra unga krigsmän klagade" över den svenska passiviteten, och att "det var *hederskänsla*" bakom denna sinnesstämning. Brittiske generalen Stewart skriver i sina fälttågsmemoarer om Bernadotte att "alla hans ansatser riktades mot att säkra hans *egna* specifika ändamål", och om eskapaden till Holstein specifikt skriver Stewart att hela detta militära företag "framstod för mig vara av *frånstötande* karaktär, och tilltron till kronprinsens efterrettelse avtog timme för timme". I ett brev till den brittiske utrikesministern den **14 december 1813** förklarade Stewart att han numera betraktade Jean Bernadotte som fundamentalt opålitlig, och som tidigare nämnts¹⁵⁵ så hade Jeans falskhet och egenmäktighet gjort stämningen i militära kretsar så avog mot honom, att man nu på ryskt och preussiskt håll gärna ville se honom uppbunden med andra bestyr långt borta från krigsskådeplatsen, i Holstein, helt enkelt för att *slippa honom* i Holland, slippa hans ytterligare kontraproduktiva inblandning i koalitionen sak. Den preussiske statskanslern Hardenberg var inne på samma linje i ett brev till tsaren samma dag, och ville utnyttja Bernadottes bortavaro genom att ge ansvaret och befälet över koalitionen operationer i Holland till någon annan. Och ett par dagar senare skrev det österrikiske sändebudet i stamfaderns högkvarter, Vincent, ett mycket upprört brev till sin regering där han fördömde Jeans omättligen ärelystnad och att han, efter att ha erhållit Norge, borde skickas tillbaka till den trakt som han framgent ej borde få lämna.

Adlercreutz hade haft rätt.

Sveriges anseende som en hederlig och pålitlig militär nation och som trygg partner i internationella sammanhang – Sveriges goodwill, *Sverigebilden utomlands* – var i botten. Den aktning för det svenska namnet som uppbyggt över flera sekel hade *en* man lyckats förstöra på tre år.

¹⁵³ Se kap 2 avsn 21

¹⁵⁴ Hemskickad i juni 1813 (se kap 6 avsn 3), men likväl en formidabel och internationellt respekterad general som symboliserade den nivå och stolta inställning som genomträngde den svenska armén 1813.

¹⁵⁵ Se kap 16 avsn 7

EN NYFÖDD FLICKA MED SEX FADDRAR

Det var kallt i Neumünster.¹⁵⁶ Det snöade utanför den kalla magasinsbyggnaden där de trängts ihop, flera hundra av dem. Några hade fått tag på en kamin och underhöll i den en kraftig eld för lite värme, som motverkades av kalldrag genom väggspringor och flyktade mot det oisolerade taket. En halv kutting¹⁵⁷ brännvin hade gått runt bland några mannar i ett kompani men var snart slut. Men denna torftighet kanske ändå var att föredra framför alternativet. Efter de obarmhärtiga geggvägarna från Lübeck ville ingen klafsa omkring i sörjan och slita i surt isregn för att dra loss fastsugna kärror.

Det var kristaller av rimfrost på ett fönster för ljusinsläpp. De hade inte fått några vidare marschorder än. Kanske bättre om den sank marken och de sliriga holsteinska landsvägarna frös på. Graderna sjönk snabbt nu. Det skulle bli en hård vinter.

”Ingete från Ingeborg?” frågade Abraham.

”Nä. Inte än.”

Kanske hade det redan skett, kanske skulle det ske snart. Denna ovisshet var kanske det svåraste. Ingeborg var stark och hon skulle få hjälp. Det skulle gå bra. Nog. Om inget hände.

Ovisslet och maktlöshet.

Vita flingor föll på gårdsplanen.

I samma just stund långt därifrån, 540 km bort, i ett litet torp i Fågelnäset i Frödinge socken, sprakade elden i järnspisen. Det var rimfrost på de spröjsade glasfönstren, det hade varit ner mot 20 minusgrader ute förra natten. På den låga sängen med gråvita sänglinnen låg en kvinna. Det värkte. Hennes panna var svettig. Hennes mor Anna baddade och höll handen. Hennes far Lars stod ute vid gärdesgården och spejade uppför vägen. Jordemor¹⁵⁸ var på väg och skyndade genom snön.

Onsdagen den **15 december 1813** födde Ingeborg en liten flicka. Det var en kall decemberonsdag med högblå himmel, björkarna beklädda av iskristaller och marken täckt av ett fint snötäcke. Årstafrun i Stockholm skriver i sin berömda dagbok om en ”gruvelig frost” denna dag.

Ingeborg låg utmattad på sängen i den lilla timmerstugan i Frödinge socken med det lilla röda skrynkliga barnet på sin barm, inlindat som ett vitt knyete. En liten, liten rosig hand stack ut. Den nyfödda flickan sov. Allt hade lugnat ner sig i torpet. Ett par talgljus brann på bordet och det knastrade från spisen.

Flickan skulle få heta Anna-Maja; Anna efter sin mormor och Maja efter sin farmor, Maja Månsdotter.

Den nyfödda flickans far hette Nils Forvass. Han befann sig långt borta, på fältttåg i Tyskland, men ingen visste riktigt var och hans öde var ovisst. Och han skulle ingenting få veta om flickan som Gud givit honom förrän tidigast om flera veckor.

¹⁵⁶ Klimatdata indikerar en ganska kraftig köldknäpp över Skandinavien 14-16 december 1813, innan det blev något mildare igen.

¹⁵⁷ kutting = mindre kagge; träkärl av en tunnans form för förvaring av exempelvis sprit

¹⁵⁸ jordemor = dåtida barnmorska (som ofta på landsbygden saknade formell utbildning, och förlöste genom hembesök hos kvinnan)

Prästen nedtecknade namnen på inte mindre än sex faddrar¹⁵⁹ för Anna-Maja i kyrkans födelsebok.¹⁶⁰ Bara ifall.

Kapitel 17 avsnitt 6

SMÅLANDS SOLDATER OMRINGAR GLÜCKSTADT

Den svenska huvudarmén hade pressat tillbaka danskarna norrut, ockuperat Holstein och försatt de danska styrkorna i en vansklig position med avskurna kommunikationer och försörjningslinjer. Danskarnas läge hade på kort tid blivit mycket brydsamt, och inget understöd verkade vara att vänta från den franska garnisonen i Hamburg. Chefen för den danska armékåren i Holstein, Friedrich von Hessen¹⁶¹, hade begärt vapenstillstånd, vilket stamfadern gick med på. Hessen ansåg uppenbarligen att det fanns goda skäl därtill, varav t ex ett säkert var oklarheten om vad Bombelles egentligen utträttat och överenskommit i Köpenhamn.¹⁶² Det fanns dock röster i den svenska staben och officerskåren, inklusive Adlercreutz, som ansåg att Jean missbedömt situationen; de menade att Sverige *ej* skulle ingått denna vapenvila utan istället fortsatt offensiven och ökat pressen mot sin fiende ytterligare om det nu var ett snabbt avslut och bokslut med Danmark som var målet. Koalitionens tålmod med Jeans utdragna äventyr i Holstein var redan mycket ansträngt; det *riktiga* kriget ägde rum hundratals kilometer därifrån.

Alla fördelar med vapenvilan hamnade på den danska sidan, som med denna välvilliga paus *vann* tid, samtidigt som Sverige *förlorade* tid. Icke desto mindre beviljade stamfadern detta, och fördraget¹⁶³ trädde i kraft vid midnatt den **15 december 1813** och skulle vara i 14 dagar. Det innebar ett upphörande av alla fientligheter och att Sverige skulle dra tillbaka sina positioner söder om en definierad linje i det danska landskapet Schleswig. En klausul i avtalet angav emellertid två undantag:

”Så länge stillståndet varar ska de allierade äga rättighet att om de kan *bemäktiga sig Glückstadts och Friedrichsorts fästningar*, i anledning av Prins Frederiks av Hessen givna förklaring, att han *ej* äger makt till deras överlämnande eftersom de *ej* är ställda under hans befäl.”

Glückstadt vid Elbeflodens mynning och Friedrichsort vid Kijlfjordens norra strand, två välkända fästningar, var alltså exkluderade från vapenvilan. Sverige hade därmed rätt att militärt ansätta dessa fästningar. Detta var *ej* oväsentligt. Båda dessa geografiska platser var strategiskt viktiga för vilken armé som helst, och en svensk styrkedemonstration och ett intagande av dessa under vapenvilans gång skulle väsentligen stressa Danmark och innebära viktiga symboliska och psykologiska framgångar för Sverige. Detta skulle ha betydelse för de förestående fredsförhandlingarna och Norgeuppgårelsen med Danmark, och påskynda ett avtal i stamfaderns favör. En utländsk observatör beskrev Bernadotte som ”högst angelägen” att förfoga över dessa fästningar.

¹⁵⁹ fadder = dopvittne som ikläder sig viss förpliktelse att, i händelse av föräldrarnas frånfalle under barnets omtydighetsålder, sörja för och vaka över barnets kristliga uppfostran. Enligt viss tradition, som dock *ej* var allmängiltig, kunde fadderskapet även underförstått innebära ett ansvar att sörja för eller bidra till barnets underhåll och trygghet om föräldrarna gick bort eller på annat sätt blev oförmögna att ta hand om barnet.

¹⁶⁰ Gästgivaren Peter Zachrisson (1776-1850), gästgivaren Nils Andersson (1779-1853), drängen Jonas Olofsson (1790-1842), Charlotta Magnusdotter (1778-1815), Catharina Jonasdotter (?-?), pigan Anna Lisa Samuelsdotter (1797-1875)

¹⁶¹ Friedrich von Hessen-Kassel (1771-1845), dansk prins

¹⁶² Se kap 16 avsn 13

¹⁶³ Stillståndet i Rendsburg

Torsdagen den **16 december** inledde första svenska divisionen, under generalmajor Carl Henric Posses ledning, förberedelser för en större svensk attack mot Friedrichsort. Samma dag utgick från Bernadotte order att sjätte brigaden, under generalmajor Boijes befäl och som inkluderade Kalmar regemente och vapenbröderna från Frödinge, som ännu befann sig i Neumünster, skulle göra sig beredda på... någonting:

”Hans kungliga höghet kronprinsen har i nåder befallt att sjätte brigaden skall hållas marschfärdig, och varom ytterligare order snart ska meddelas.”

Kort senare uppdaterades detta med en ny, konkret befallning:

”Hans kungliga höghet kronprinsen har i nåder befallt att sjätte brigaden sätter sig i marsch till Kellinghusen och trakten omkring denna stad *för att innesluta Glückstadt.*”

Och ännu lite senare samma torsdag blev instruktionen mer tydlig, när kronprinsen instruerade fältmarskalk Stedingk följande:

”Generalen friherre Boije får order att *strängt blockera Glückstadt*, i förening med von Schills tvenne skvadroner, som stå under hans befäl. Massan av sina trupper ska han låta gå till Krempe och *utsätta sina förposter så nära Glückstadt som möjligt*. Denna general ska skriva till befälhavaren över engelska flottiljen på Elbefloden, för att anmoda honom *bombardera denna fästning*. --- Halva raketbatteriet ska bege sig till Itzehoe för att *sätta Glückstadt i brand.*”

Det var allvar.

Sverige skulle göra en resolut styrkedemonstration mot Glückstadts fästning vid Elbemyningen – av många ansedd som *ointaglig* – för att erhålla avgörande fördelar över danskarna under de pågående förhandlingarna om Norges övergång till Sverige. Det var Kalmar regemente tillsammans med Kronobergs regemente som utgjorde de utvalda kärntrupperna för detta uppdrag.

Samma torsdag som Jean beordrade Kalmar regemente och de övriga att belägra Glückstadt – nu en *nyckel* i kampen om Norge – skrev stamfadern i ett privat brev till sonen Oscar:

”Om jag kan ge Norge åt Sverige, så har det kostat mig mer möda än det skulle kostat att erövra det skönaste rike i världen. Jag begär i alla fall ej någon annan *lön* av svenskarna än att de hjälper dig i allt det goda som ditt hjärta och din plikt inspirerar dig att göra.”

Detta uttalande är ganska tänkvärt, och det som mest fångar intresset är stamfaderns tillämpning av termen *lön*. Vid första anblicken kan stamfaderns formulering att någon slags *lön* nu borde komma i fråga för förvärvet av Norge, tolkas som att han glömt bort att han ju erhöll denna *lön* i förskott redan 1810 – nämligen den svenska *tronföljden*. Denna tronföljd slumpades bort till en främling från Pau på de endast muntligen påstådda och aldrig verifierade premisserna att han var Napoleons solskensfavorit, att han var en stor krigarhjärte som skulle återta Finland, att han skulle hålla fast vid de utlovade mutorna, samt att ett berg av skryt inte bara visade sig vara bullshit.¹⁶⁴ Denna *lön* inhöstade stamfader Bernadotte sålunda redan där och då, långt innan någon motprestation från hans sida över huvud taget. I brevet till Oscar framträder dock möjligen en liten medvetenhet om detta, då han säger att det enda han nu begär är *svenska folkets stöd för sonen Oscar*, vilket preliminärt kan tolkas som att dels så låg i detta skede hans eget stora karriärmål i Frankrike, och att dels så var lönen för Norgeförvärvet lika med svenskarnas lojalitet till, om inte honom personligen, så i alla fall den *framtida dynastin* Bernadotte som skulle behålla den svenska tronen oavsett, genom Oscar. Norge sågs som ”kvittot” – legitimitetsverifikatet – på transaktionen som ägde rum i augusti 1810.

Kronprinsens belägringsorder för Glückstadt var utfärdad från det ambulerande fält högkvarteret som sedan ett par dagar var beläget i Kiel, och ordern nådde sjätte brigaden i Neumünster senare på dagen. Uppbrottet från Neumünster skedde på fredag morgon den **17 december**. Brigaden nådde sent på eftermiddagen Kellinghusen. De utsedda

¹⁶⁴ Jmfr kap 2 avsn 16 och 21

belägringstrupperna fortsatte lördagen den **18 december** via Krempe fram till byarna runt Glückstadt. På *två dagar* hade fotsoldaterna tillryggalagt *nästan 70 km* på usla förbindelseleder genom skogar och över gyttjiga fält under absolut svåraste förhållanden. Vädret hade varit något mildare och de hade haft sex haubitsar och flera blytunga ammunitionsförråd på hjul att slita, tråla sig fram med genom snömodd och lersörja på vägförbindelser som egentligen inte existerade.

På lördagskvällen förenades med sju brigaden två skvadroner av Schills husarer, och ute på Elbe skulle svenskarna från sjösidan från understöd av den brittiska flottan, med flera större fartyg och åtta kanonslupar.¹⁶⁵

Sju brigadens infanteribataljoner, sammanlagt drygt 2000 man¹⁶⁶, posterades i en halvcirkel runt om fästningen på några kilometers avstånd. Kalmar regementes första bataljon, med Nils och Frödingedrängarna, fick ansvar för den vänstra flygeln närmast Elbeflodens strand några få kilometer söder om fästningen, och tog i besittning de små byarna Bielenberg, Essfleth, Kollmar och säteriet Oevelgünne¹⁶⁷.

Bernadotte såg att intagandet av fästningarna Fredrichsort och Glückstadt skulle producera en skarp strategisk fördel, inge Fredrik VI ångest och raskt forcera fram Norges övergång till Sverige. Få de där förbannade underskrifterna på papper, det var allt vad det handlade om. Han var medveten om att klockan tickade och att det hände saker både vid Rhenfloden och i Holland, och han måste ha känt omvärldens stegrande frustration med sitt Holsteinprojekt. I ett tämligen inbilskt försök att blidka tsaren och utropa att han snart var på väg – vinna lite tid för egen del – skrev han ett brev till sin skenbara kompis som expedierades och avgick med kurir från Kiel samma lördag. Jean skaldade svärmiskt till Alexander:

”Jag bifogar dessa rader --- för att överlämna mig åt nöjet att samtala med ers majestät om mina enskilda känslor. Jag kan inte uttrycka för er, hur lycklig det gör mig att se *vår* politik ense med *mina personliga* böjelser. De lyckliga resultat som våra operationer åt denna sidan ger mig *hopp* om --- inger mig *hopp* att snart helt och hållet ägna mig åt den önskan jag hyser, att på ett mera direkt sätt understödja ers majestät och ge ers majestät nya bevis på det nit varav jag livas för dessa ära. Såsom jag *hoppas*, ska jag snart infinna mig i linje med ers majestät på den stora vädjobanan¹⁶⁸. Vi ska genom våra framgångar besegla det vapenbrödraskap som så lyckligt förenar oss, och starka genom vår förening och vår goda sak ska vi uppnå det ädla mål, vi föresatt oss.”

Så snart hans privata ärenden var ordnade, uttrycktes sålunda flerfaldigt i brevet *hopp* om att återansluta sig till tsaren och koalitionen. Ett sätt att köpa sig tid.

Sent samma lördagskväll, ca 7-8 km från det rum där stamfadern dikterade ovanstående lyrik, nära Kielfjordens mynning vid Kielbukten, var första divisionens batterier redan uppställda och förberedda utanför fästningen Friedrichsort. Svenskarna under Posses ledning var beredda att attackera, men innan anfallet inleddes erbjöd de kommandanten för fästningen,

¹⁶⁵ Den brittiska flottan utgjordes av fregatten *Désirée* (flaggskepp; som namnet antyder var fartyget ursprungligen franskt men hade beslagtogs av den brittiska flottan den 8 juli 1800), skonaren *Shamrock*, briggarna *Hearty*, *Blazer* och *Redbreast* samt åtta kanonslupar som i källmaterialet endast namnges med nummer (1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 12).

¹⁶⁶ Det råder i vissa skildringar oklarhet kring belägringsstyrkans storlek. Enligt originalredovisningarna som upprättades på platsen, och som idag förvaras i Krigsarkivet, utgjordes den ursprungliga styrkan av två bataljoner ur Kalmar regemente, två bataljoner ur Kronobergs regemente samt en bataljon ur Konungens regemente. Dessa trupper, inalles ca 2000-2200 man som faktiskt närvarande vid Glückstadt vid tidpunkten, fungerade under hela konflikten som kärnan av den svenska belägringskåren. Successivt tillkom mindre förstärkningar.

¹⁶⁷ Oevelgünne (Oevelgönne) är svårfunnet på moderna kartor. Den gamla förfallna herrgårdsbyggnaden revs 1815 och låg i den nuvarande korsningen av vägarna Deichreihe, Langenbrook och Strodeich. Rester av den gamla byggnaden upptäcktes vid byggarbeten 1959.

¹⁶⁸ vädjobana = arena, skådeplats, scen

generalmajor Hirsch¹⁶⁹, att kapitulera. Den danske kommandanten insåg sin underlägsenhet gentemot det uppriggade svenska artilleriet och svenskarnas kapacitet, och gick med på att ge upp citadellet. Enligt kapitulationsfördraget överlämnades Fredrichsort klockan 12 påföljande dag, söndagen den **19 december**. Svenskarna behövde alltså aldrig demonstrera sin stridsförmåga vid Fredrichsort; det hade räckt med demonstrerade förberedelser.

Kvar var nu bara Glückstadt.

Och med Glückstadt var det annorlunda.

Fästningen, strax utanför Hamburg vid Elbeflodens mynning i Nordsjön, var en stenborg, en skans utan dess like. Den hade planlagts efter holländskt mönster för att bli *ogenomtränglig*.

Glückstadt var mångdubbelt starkare fortifierad än Friedrichsort och skulle ej lämnas utan en sista strid. Faktiskt ointaglig, hävdade en del, vilket flera gånger genom historien visats. Den legendomspunne och fruktade Tilly belägrade Glückstadt i 15 veckors tid 1627-1628 under det 30-åriga kriget, innan han tvingades ge upp sina försök. *Glückstadt bestod*. Och Lennart Torstenson, tidigare en av Gustav II Adolfs främste militärer, kunde ta i princip hela Holstein och Schleswig i besittning men misslyckades i att besegra Glückstadt vid sin belägring av fortet 1643-1644. *Glückstadt bestod*.

Nu hade samma uppgift anvisats generalmajor Boijes och hans smålänningar.

En lokal invånare i Glückstadt, läkaren Johannes Nicolaus Rohde¹⁷⁰, har i sin dagbok utförligt beskrivit aktiviteten inne i själva fästningsstaden under belägringen med levande ögonvittnesskildringar. Dagboken berättar om hur man snabbt efter det allmänna vapenstillståndet för Holstein förstått att svenskarna tänkte ge sig på Glückstadt, och hur resurser tidigt ansamlats – manskap, kanoner, hästar, proviant, foder – för att försvara borgen. Samtidigt insåg man att sammandrabbningen kunde bli hård. Kvinnor och många civila hade förberett sig att lämna fästningen, och packat sina ägodelar för att rädda det som kunde räddas. Alla hade dock inte hunnit iväg innan det varit för sent.

Rohde noterar denna söndag i sin dagbok:

”Över huvud taget har fienden kommit mot oss utomordentligt starkt framifrån och från sidan, och om våra kanoner ej skyddat våra krigare skulle många fler blivit sårade och skjutna.”

Glückstadts försvar koncentrerades snabbt innanför murarna. Klockan 15:30 på söndagseftermiddagen sattes de långa broarna över vallgraven på utsidan av Glückstadts två huvudportar, Kremptor och Neuentor, i brand som en försvarsåtgärd. Med tjära och sågspån antände man de stora yttre bryggorna. Vid samma tidpunkt satte man alla hus och skjul på slätten utanför porten Deichtor i brand, och hela denna bebyggelse stod i lågor under kvällen. Rohde kommenterar:

”Horisonten var av elden utanför Deichtor så väldigt ljus, att då jag klockan sju på kvällen stod vid denna port, och fann allt upplyst, skälvde mitt hjärta.”

Fästningens försvarare menade allvar. Svenskarna skulle inte få något gratis. Glückstadt tänkte inte ge sig frivilligt.

¹⁶⁹ Johann Peter Ulrich von Hirsch (1746-1824), tysk-dansk militärofficer

¹⁷⁰ Johannes Nicolaus Rohde (1749-1824), tysk läkare

DEN EMINENTE VIEL-CASTEL

I och med vapenvilans inledning i Holstein där alla krigsrörelser stannat upp och all aktivitet stillats – med ett undantag, Glückstadt – så *borde* Jeans fullständiga fokus ha varit på förhandlingarna med Danmark.

Så var dock inte fallet.

Detta var en man som hade för vana att jonglera flera projekt samtidigt, många fler än han kunde hantera. Regentskapet i Frankrike var fortfarande brännande viktigt och förblev en helt central del i den egna karriärplaneringen. Under december månad, samtidigt som kampen om Norge var tänkt att gå in i någon slags slutfas, så *intensifierades* hans franska intressen och tankegångar, där han ofta oförbehållsamt gav luft åt sina egna stora karriärförhoppningar efter Napoleons fall. En kejsar- eller konungavärdighet för honom själv nämndes därvid inte bara som möjlig, utan som *sannolik*.

Samma dag som vapenvilan med Danmark trätt i kraft, hade den hale Signeul inlämnat ett "betänkande" till kronprinsen. Signeul är känd i den svenska historien för att aktivt ha deltagit i det svindleri som mynnade ut i bedrägerivalet 1810 och den nya successionsordningen i Sverige, d v s han medverkade sommaren 1810 till att fixa den svenska tronföljden åt Jean Bernadotte.¹⁷¹ Nu, tre och ett halvt år senare, tog den svenske diplomaten Signeul, avlönad med svenska skattepengar för att odelat värna svenska intressen, nya tag. Här gällde det för göteborgaren Signeul att på bästa sätt bidra till att vidareutveckla och befordra den svenske externrekryterade tronföljarens internationella karriär. Nu gällde det som sagt Frankrike, ett finare pris än torftiga Sverige. Signeul föreslog i sitt betänkande att Bernadotte skulle profilera sig inte bara såsom "medlare" mellan Frankrike och Europa, utan även "beskyddare" av franska folkets frihet, och även om Bourbondynastin till äventyrs skulle återkomma på tronen så skulle ändå *han*, Jean, enligt Signeuls förslag spela "den främsta och vackraste rollen" som historien känt. Vid ett senare tillfälle utvecklade Signeul sitt resonemang ytterligare och avfärdade nu tanken på en bourbonsk restauration, och han utmålade stamfadern inte bara som en centralfigur i det nya Frankrike efter Napoleon utan, minsann, "den europeiska civilisationens skyddsherre".

Den svenske kronprinsens franska ambitioner vilade sannerligen inte, det har vi sett i några av de nyligare avsnitten i vår berättelse.¹⁷² Men i december 1813 växlades driftigheten upp. Han talade i mitten av månaden med sina unge ryske kamrat Alexander Tjernysjev¹⁷³ utförligt om sina förhoppningar på herraväldet över Frankrike och om sina agenter som underrättade honom om läget inifrån det landet. Utländska betraktare i det svenska högkvarteret rapporterade också att Jean snarast var *besatt* av idén att bli kung av Frankrike. Han dolde inte ens sina tankegångar för sina *svenska* officerare – som ju byggt hela sin karriär på och besvurit sin trohet till Sverige och dess kungahus. Till Björnstjerna sade stamfadern vid ungefär samma tidpunkt i Kiel:

"Det skulle kosta mig långt mindre besvär att bli kejsare där, än jag här har att skaffa *er* Norge!"

Skaffa "er" Norge?

Karriärplan A var och förblev Frankrike.

Och det är mot bakgrund av detta som man ska se det sällsamma inträffandet av en 37-årig fransk i Jeans fälthögkvarter sent på året 1813. Denne mystiske man, som plötsligt uppenbarade sig vid kronprinsens sida, hade under hösten skrivit ett brev till honom som av olika historiker

¹⁷¹ Se kap 2 avsn 16 och 21

¹⁷² Se t ex kap 16 avsn 9; kap 17 avsn 2

¹⁷³ Se kap 3 avsn 1

beskrivits som ”mycket svassande¹⁷⁴” och som ”en lång och oratorisk epistel”. Texten verkligen osade av fjäsk.

Brevet talade i grälla färger om hur Frankrike lidit under Napoleon, men att franska folket visste att Sveriges kronprins Bernadotte inte krigade för att förstöra Frankrike utan för att rädda henne. Frankrike behövde en ny herre, hon var klar med Napoleon, och hon skulle inte godta Bourbondynastin. Överallt önskade man Bernadotte som härskare, franska folket ivrade verkligen efter att bli styrda av Bernadotte; ett bernadotteskt välde framställdes som den franska nationens heta önskan. Brevet fortsatte:

”Det är på *er*, min prins, som fransmännen grundar sina förhoppningar. Alla sällskap, alla familjekretsar samtalar ej mera om något annat än om den nye suverän som man önskar erhålla, och alla hjärtan fröjdar sig åt denna ljuva verklighet. Min prins, Frankrike är olyckligt, hon bär *er* i sitt hjärta, ers kungliga höghet måste komma till hennes understöd, *ni* borde regera över det franska folket.”

En sådan appell kunde en smickerkrank uppkomling från en oviktig småort längst ner i ena hörnet av kartan, en uppkomling som på riktigt faktiskt *inbillade sig* han var Frankrikes nästkommande regent, snudd på en Messiasfigur, helt enkelt inte motstå. Orden var ljuvaste musik i adressatens öron. Brevskrivaren hade ju helt rätt, enligt Jean själv! Mitt i prick! Brevskrivaren kallades så till stamfaderns högkvarter. Hans namn var Henri de Salviac de Viel-Castel¹⁷⁵.

Denne Viel-Castel kom ursprungligen från orten Coux-et-Bigaroque i den historiska provinsen Périgord, nuvarande departementet Dordogne, i sydvästra Frankrike. Viel-Castel var från en adlig släkt, och hade såväl hunnit vara både rojalistisk gerillakrigare och republikansk militärofficer, och var enligt professor Höjer i övrigt ”av allt att döma en tvetydig person med brokigt förflutet” och ”en allt annat än respektabel personlighet”. Ungefär av samma kaliber som t ex tronföljdsfixaren Fournier¹⁷⁶. Alltså exakt den sortens människor som stamfader Bernadotte likt en kraftig magnet drog sig till och llerade sig med, och/eller som drog sig till honom från när och fjärran. Skojare, äventyrare, bedragare.¹⁷⁷

Viel-Castel hade alltså kallats till stamfadern på premissen att han ville störta Napoleon, ej veta av Bourbonerna utan istället se Jean Bernadotte som Frankrikes kung eller kejsare. Och de tu smidde planer med detta luftslopp som sin vision. Detta planerande, som pågick som allra bäst i mitten av december – just som övriga nog trodde att Norgefrågan skulle vara allra högst prioriterad hos stamfadern eftersom armén befann sig i Holstein, och då ju sjätte brigaden just skickats mot Glückstadt – resulterade i en resplan för Viel-Castel genom olika länder och en specifik agenda, en instruktion bestående av 30 punkter. Hela projektet doldes dock av en mystisk suddighet. Det fanns en reseplanering, en instruktion och en reskassa – Sveriges skattebetalare bekostade detta privata ärende som Jean ålade Viel-Castel, kan tilläggas – men advokatsonen Jean var, som brukligt i komprometterande sammanhang, noga med vad som

¹⁷⁴ svassande = mångordig och pladdrande där det som sägs saknar innehåll eller poäng eller verklighetsunderlag och är mer eller mindre meningslöst; tillgjort, krumbuktande, uppstylat

¹⁷⁵ Henri de Salviac de Viel-Castel (1776-1829), fransk militärofficer och mångsysslare

¹⁷⁶ Se kap 2 avsn 20-21

¹⁷⁷ Bland den räckta av bluffare och taskspelare som under kortare eller längre perioder ställdes under Jean Bernadottes beskydd kan som ett axplock nämnas, i alfabetisk ordning, **Bentinck** (kap 4 avsn 12), **Bönnen** (kap 23 avsn 12), **Dehn** (kap 22 avsn 9; kap 23 avsn 23), **Fournier** (kap 2 avsn 20-21), **Grevesmöhlen**, **Lannes** (kap 3 avsn 9), **Mazer** (kap 22 avsn 20, 23), **Tank** (kap 20 avsn 12), **Turdfjæll** (kap 6 avsn 3; kap 8 avsn 3; kap 22 avsn 19; kap 23 avsn 2), **Viel-Castel** (innevarande avsnitt samt kap 19 avsn 4, 11, 15). Lägg därtill de otaliga inflytelserika personer, ämbetsmän, tidningsredaktörer m m som var mottagliga för Jeans mutor. Och lägg därtill de många permanenta *möjliggörare* för sin korruption som han utnyttjade, t ex medarbetarna Camps, verktyget Wetterstedt och den integritetsbefriade svenske diplomaten Signeau, jämte hejdukar som Magnus Brahe, Rudolf Cederström, bröderna Löwenhielm, m fl. Jmfpr kap 23 avsn 12 (fotnot).

hamnade på pränt.¹⁷⁸ Den formella antecknade ordern den **19 december 1813** för Viel-Castel att avresa från Kiel formulerades: ”för att fullgöra uppdraget som han är ansvarig för”. Luddigare än så blir det knappast. Viel-Castel reste under titeln överstelöjtnant och ordonnansofficer hos kronprins Bernadotte, en för ändamålet nypåhittad ställning. Sluge verktyget Wetterstedt och Jeans högra hand Camps medverkade aktivt i arrangemangen kring Viel-Castels uppdrag.

Viel-Castels instruktion, de 30 punkterna, är utformad som ett slags memorandum för vad den utsända agenten hade att uträtta. Aktstycket har titeln ”Note” och förvaras i Bernadotteska familjarkivet. Det är skrivet i första person av Viel-Castel själv och språket är okultiverat, stavningen är vårdslös. Forskningen har dock bedömt att Jean i huvudsak står bakom innehållet i denna promemoria, och professor Scott menar att mycket pekar på att instruktionerna avfattats ”efter omfattande diskussioner med kronprinsen själv”. Jean har gjort justeringar i texten med sin egen handstil, och flera utfall mot Napoleon i Viel-Castels instruktioner har en sådan direkt motsvarighet i andra skrivelser från stamfadern att de ”obestriddigen” härrör från honom, enligt professor Höjer. Då Jean både gav Viel-Castel uppdraget, och betalade för allt med svenska statens pengar, är det förklarligt att stamfadern sparat en egen minneskopia, som nu förvaras i familjarkivet, som redogör för ärendets innehåll.

Skrivelsen genomsyras av ett glödande hat mot Napoleon, vars korsikanska och *implicit icke-franska* börd återkommer som ett huvudargument mot hans rätt till franska regentskapet.¹⁷⁹ Viel-Castel skulle i regionerna kring Pau uppsätta en truppstyrka på 6000 man som skulle utgöra Bernadottes livgarde i Frankrike. Livgardet skulle ha ett eget heraldiskt vapen¹⁸⁰ och få en nyskriven ed. En ”statskammare” skulle sammanträda i Bordeaux eller annan lämplig plats och utse en interimregering bestående av fem personer, ledd av Jean Bernadotte såsom ”Frankrikes generallöjtnant”. Denna ministär skulle få namnet ”Frankrikes regentskap”. Bernadotte skulle sedan sammankalla en större kammare som skulle välja en ny regent bland ”de stora män, vilka var *infödda fransmän* och mest utmärkt sig”, underförstått honom själv. Sedan skulle dessa provisoriska organ upplösas och en ny fransk konstitution träda i kraft, som baserades på ”de oföränderliga principerna om tronens ärftlighet”, vilket skulle befästa den bernadotteska successionen i Frankrike.

¹⁷⁸ Vår berättelse är full av muntliga löftesbrott och ett patlogiskt ljugeri av Jean Bernadotte, men som exempel på när juristonen ådagalagt hur distinkt han betraktat skillnaden mellan det sagda och det skrivna, kan nämnas som exempel **kap 2 avsn 16** (Jeans muntliga hälsning till kung Carl XIII att Napoleon ”inte skulle ha något emot” att han utkorades till kronprins); **kap 2 avsn 17** (Jeans muntliga instruktioner till Fournier inför dennes avresa från Paris); **kap 2 avsn 21** (Fourniers muntliga marknadsföring i egenskap av Jeans ombud, samt anekdoten att Jean en gång uppmanat en fransk generalskollega att ”ej snåla på löften” för att övertala en målgrupp om en sak och därigenom uppnå ett visst syfte, även fastän inga belöningar fanns tillgängliga, med tillägget att detta ”blott bör sägas muntligt”); **kap 2 avsn 22** (Jeans ångest efter att skriftliga spår lämnats av hans muntliga utfästelser om mutor); **kap 9 avsn 4** (om den fullständiga skiljaktigheten hos Jean mellan det sagda, det skrivna och det utträttade); **kap 16 avsn 5** (Thorntons begäran att få en skriftlig förklaring av Jean till dennes avvikelse från koalitionen fälttågsplan, vilket Jean aldrig gav); **kap 16 avsn 8** (Jeans muntliga instruktioner till Karl Sieveking om kapitulationsanbudet till Davout, likaså Wallmodens vägran att efterkomma Jeans muntliga order); **kap 21 avsn 5** (uppläxningen av utrikesminister Engeström för att ej begripa den milsvida skillnaden mellan det sagda och det skrivna, anekdoten omnämnd i avsnittet efter den 27 oktober 1814); **kap 21 avsn 10** (Jeans muntliga beställningsdomar hos domstolar); **kap 23 avsn 2** (Carl Göran Bondes vägran att bryta förseglingen av drottning Charlottas dagböcker på Jeans muntliga begäran, med förklaringen att Jean i så fall fick inkomma med en skriftlig begäran, vilket aldrig skedde); **kap 23 avsn 17** (ambassadör Suchtelens klara insikt i februari 1825 att man ej kunde lita på Jeans muntliga besked); **kap 24 avsn 23** (”Talade ord försvann i rymden. Det skriftliga fastnade för evigt.”). Fetstil endast för överskådlighet.

¹⁷⁹ En intressant förlängning av detta argument, i Bernadottes och Viel-Castels egen improviserade tankesmedja, skulle i så fall vara att en person av icke-svensk börd därmed skulle vara diskvalificerad från att inneha det svenska regentskapet...

¹⁸⁰ Detta vapen – eller ”plakat” som professor Scott anser att det bör kallas – skulle innehålla ett hukande lejon, en örn, ett lagerträd och ett olivträd jämte diverse slagord runt om. Längst ner skulle dessutom stå: ”Bonaparte: född korsikan som förgjort tre miljoner fransmän. Frankrike sätter detta i botten av mänskligheten.”

Processen skulle understödjas av en kraftig marknadsföringskampanj i Frankrike, som skulle inledas med värvandet av anhängare till Bernadotte i Sydfrankrike. Viel-Castel skulle förklara Bernadottes ädla avsikter och hans obändiga lojalitet mot Frankrike. En proklamation skulle spridas. Även denna innehöll hätska utfall mot Napoleon från "Korsikas berg", och i proklamationens slutfas träder frälsaren fram – ingen mindre än Sveriges externrekryterade kronprins – som erbjuder Frankrike sitt "beskydd" och stöd för att skänka Frankrike fred och lycka. Men hör upp! Om Frankrike *inte* hörsammade detta generösa erbjudande från Jean, förklarade proklamationen, måste han lämna det åt sitt olycksbådande öde. Man adderade alltså det beprövade marknadsföringstricket att låta erbjudandet framstå som exklusivt och tidsbegränsat, för att frambringa en omedelbarare och större reaktion i önskad riktning.

Viel-Castel försågs med en ordentlig reskassa. Detta är värt en anmärkning av främst två skäl. För det första så handlade detta om inget mindre än ett grovt bernadotteskt svek mot den nation som headhuntat honom till Vasatronen, och ett rått brott mot alla löften, högtidliga eder och bedyranden om sin lojalitet till Sverige allena. Agerandet att nu dra igång en fullskalig fransk personvalskampanj är fullständigt moraliskt förkastligt. Han hade sin fulla rätt att i tysthet dagdrömma om alternativa levnadsöden bäst han ville, men varför skulle svenska skattebetalare – läs främst svenska borgare och den betryckta svenska allmogen – de facto finansiera en privat propagandadrive för alternativa personliga karriärmöjligheter utomlands, vilket skulle lämnat den svenska tronen vakant återigen? Var verkligen inte Vasatronen, Sverige och det svenska folket intressantare än så, när allt kom omkring?

För det andra så har vi tidigare i vår berättelse, och detta har senare vidimerats, lärt hur Storbritannien i princip *till fullo* bekostade det svenska fälttåget på kontinenten. Samtidigt vet vi från såväl officerares memoarlitteratur som soldaternas egna dagböcker, att det utan minsta tvivel var så att i synnerhet de svenska fotsoldaterna periodvis svältföddes, och många bar slitna kläder med hål i som de fick laga själva. Den konkreta försörjningen av en stor del av den svenska armén, soldaterna, var kraftigt inskränkt. T o m professor Höjer anmärker explicit i en utredning på "*de synnerligen stora belopp som kronprinsen ställt till Viel-Castels förfogande trots penningbristen i den svenska armén*". Det var alltså åt den typen av funktioner och utgiftsposter som briterernas rekordstora svenska soldatunderhållsbidrag slussades – t ex Viel-Castels uppdrag, jämte den stab av propagandister och historieförvrängare som kronprinsen arvoderade i sitt högkvarter, jämte mycket annat – d v s stamfaderns *privata* angelägenheter, varumärkesbyggande och sidoutgifter.¹⁸¹ Om de tiotusentals svenska drängarna i kronans uniform som släpades runt i Tyskland känt till denna omständighet, vad skulle de ansett om detta?

Vad som ytterligare skärper kontrasten mellan stamfader Bernadottes omsorgsfullt vårdade yttre image och hans sanna karaktär, är det faktum att exakt samtidigt som konspirationen med Viel-Castel pågick, som ju implicit innebar ett ratande av Sverige, så fortsatte "krigshjälten" att med största *hänförelse* hyllas som en halvgud i Stockholm. Den **20 december**, vid Svenska Akademiens årliga högtidssammankomst, läste ledamoten Johan Olof Wallin på stol nummer 1 gravitetiskt upp en hyllningsdikt betitlad *Ode till H K H Kronprinsen* med bl a följande devota strof:

"Du är Skyddsängeln, som, i en fasans tid, till jorden någon gång en blidkad himmel skickar: I dina ljusa spår gå Frihet, Rätt och Frid, och trygga under din egid stå folk och konungar, och vörda dina blickar."

Lite senare levererar Wallin denna vackra strof:

¹⁸¹ Jmfr kap 22 avsn 11 (docent Andgrens och justitiekansler Trolle-Wachtmeisters träffande utlåtanden i den senare delen av avsnittet ang Bernadottes grundinställning till fälttågets finansnetto)

”O! Han är *vår* likväl, den undransvärde Man, som liv i domnande nationers ådror spridde; den höga Segraren, den milda Människan, som kom och skådade och vann, vann hjärtan var Han gick, triumfer var Han stridde!”

Akademipanegyrik på hög nivå. Så tjusigt, så vittert, så *litterärt*.¹⁸²

Viel-Castel lämnade Kiel och anlände i januari i Haag, och fortsatte senare till Amsterdam och London. Han dinerade under sin väg med regeringsföreträdare, ambassadörer, diplomater och dignitärer. Ett av de primära syftena var att genom ymnig representation – *wining and dining* – sondera stämningar och samtidigt bereda jordmånen för Bernadottes nya karriär i Frankrike. Viel-Castel fick påfyllning av sin reskassa genom svenska ambassadörer och Jeans egna agenter under vägen. Tusentals pund¹⁸³ spenderades. Vid ett tillfälle gav Viel-Castel en middag för 624 personer.

Likt en kameleont *låtsades* Viel-Castel, när han i London träffade företrädare för Bourbondynastin, arbeta för en restauration av den gamla regimen, den tidigare franska urmonarkin. Men detta var blott ett strategiskt upplägg för att dels neutralisera motståndet från Jeans huvudkonkurrent till den franska tronen, dels trygga en reservplan om Jean skulle gå miste om förstapriset, vari han istället skulle bli Frankrikes främste militära befälhavare vid den tillträdande Bourbonkungens sida. Bakom denna fasad sökte Viel-Castel vid flera tillfällen att tydligt motarbeta Bourbonerna. Det är samtidigt anmärkningsvärt att han – trots sitt vackra orerande om hur han vid Jean sida stödde för Bourbonernas sak – inte vid ett enda tillfälle uppsökte den bourbonska tronpretendenten eller någon av de bourbonska prinsarna i Storbritannien, utan snarare undvek dem.

Bourbonernas kandidat till den franska tronen, sedermera Louis XVIII, som uppehöll sig i exil i Storbritannien, fick kännedom om Viel-Castels närvaro i London, och bad flera av sina närmaste att undersöka vad denne plötsligt på scenen uppstickande karaktär *egentligen* hade för ärenden, särskilt då det framkom att denne ”överstelöjtnant” och envoyé avsåg att fortsätta till Jeans hemtrakter vid Pyrenéerna. Den franske diplomaten Blacas¹⁸⁴ kommenterade i ett brev att man måste låtsa förtroende till denna oväntade medhjälpare och understödjare av en bourbonsk restauration, men samtidigt vara *noga på sin vakt* mot honom; det var nödvändigt att handla med *stor försiktighet* vad avsåg ändamålet med Viel-Castels uppdrag.

Efter London fortsatte Viel-Castel sin resa via Spanien till Pau i södra Frankrike, där han tog kontakt med släktingar till Jean. Vi lämnar nu tillfälligt denna fascinerande tråd, men återknyter vår bekantskap med den eminente Viel-Castel lite senare i vår berättelse.¹⁸⁵

Kapitel 17 avsnitt 8

DE STÖRSTA SVÅRIGHETER

Danskarnas ställningar vid Glückstadt var formidabla. Svenskarna kunde hållas på tryggt avstånd från den fortifierade fästningsstaden. Den brittiska flottans båtar ute på Elbe, som skulle beskjuta staden från sjösidan, kunde heller inte komma tillräckligt nära. En tungt artilleribestyckad dansk utpost utanför Ivenfleth vid Störflodens utlopp, 4 km norr om Glückstadt, utgjorde ett rejält värn

¹⁸² Ironi för denna bullshitafton på Börshuset.

¹⁸³ Viel-Castels totala ursprungliga reskassa och förstärkningar under vägen har ej kunnat fastställas. Av de *kända* och historiskt bekräftade utbetalningarna framgår dock, att den totala budgeten uppgick till flera miljoner kronor, möjligen tiotals miljoner kronor, i 2020 års penningvärde.

¹⁸⁴ Pierre Louis Jean Casimir de Blacas d’Aulps (1771-1839), fransk hovman, statsman, diplomat och antikvitetsamlare

¹⁸⁵ Se kap 19 avsn 11

mot engelsmännen ute på floden. I danskarnas yttre fäste vid byn Ivenfleth fanns bland annat fyra stycken 24-pundskanoner, massiva skövlingspjäser som mätte tre meter och som vägde tre ton styck.¹⁸⁶

En svensk truppenhet fick uppdraget att attackera det danska fästet vid Ivenfleth från landsidan. Attackstyrkan bestod av uppskattningsvis 600-700 man ur Kronobergs och Kalmar regementen tillsammans och 30 Schills husarer. Svenskarna lyckades framgångsrikt erövra denna fortifikation, men till priset av tre svenska soldaters liv och sex sårade. Samtidigt tog man en dansk underofficer och elva danska soldater till fånga. Övriga danskar lyckades ta sig åter in i Glückstadt men reträtten blev en "vild flykt" med intensiv eldgivning från båda hållen. Fångarna förhöordes om Glückstadts försvar. Det framkom att Glückstadt var *starkt* rustat med ungefär 3000 soldater och 80 kavallerister, att staden var väl providerad¹⁸⁷, och stod under general Czernickows¹⁸⁸ befäl. En uppgift ur en annan källa påstår att staden hade mat för 5000 personer för en period av sex månader.

När danskarnas tunga kanonbatteri vid Ivenfleth var satt ur spel, fick den brittiska flottiljen möjlighet att närma sig Glückstadt ytterligare från sjösidan. Genom denna fördel kunde samtidigt de svenska landstyrkorna kringsluta Glückstadt allt närmare. Hela Kalmar regemente hade den vänstra flygeln, alltså området öster och söder om Glückstadt. Kalmarsoldaterna förlades i byarna Hertzhorn, Schleuer och Bielenberg.

Måndagen den **20 december 1813** kom en parlamentär¹⁸⁹ ut från fästningen, löjtnant Johannes von Ewald¹⁹⁰, ledsagad av en husar och en trumpetare. Ewald omhändertogs av de svenska trupperna och försågs med ögonbindel, och fördes till den svenska ledningen för belägringen i Krempe, drygt 8 km från fästningen åt nordost. Det danska ombudet vädjade om skonsamhet för landet och de tagna fångarna. Han vädjade även om att få förskaffa livsmedel, främst mjölk, för civilbefolkningens skull. Han återsändes emellertid som han kommit, med förbundna ögon.

Samma måndag ankom österrikiske överstelöjtnanten Hacker¹⁹¹ till svenskarnas belägringsarmé. Han skulle föra ingenjörsbefälet över de svenska förberedelsearbetena runt Glückstadt. Tisdagen den **21 december** påbörjades en närmare rekognosering av såväl Glückstadts fästning som terrängen och förbindelser. Danskarna hade bränt eller förstört broar till fästningen, bränt närliggande bebyggelse för att få ett öppnare fält för beskjutningen, samt huggit ner alla träd, buskar och staket på ytorna runt fästningen. De ovanligt kraftiga regnen över Tyskland under sensommaren och hösten, var och varannan dag ända från Grossbeeren till Lübeck kändes det som, hade gjort så att nedre Elbefloden var bräddfull och mer därtill. Glückstadt sades ju redan innan detta vara näst intill ointaglig, men nu steg även vattnet i *landskapet* omkring fästningsstaden nära Elbes slut, på grund av höstens stora regnmängder och den överflödande Elbefloden. Därtill hade danskarna även *öppnat slussarna* som avgränsade och kontrollerade vattenflödet i vallgravssystemet söder om fästningen, vilket ytterligare bidragit till att göra hela landskapet vattensjukt. Rekognoseringens resultat antecknades, och detta dokument finns ännu bevarat i Krigsarkivet i Stockholm och lyder:

"Terrängen som omger Glückstadt ger de största fördelar till dess försvar, men *de största svårigheter* för den belägrande att motstrida. Det mesta av dess omgränsande territorium på

¹⁸⁶ Kanonernas placering var vid nuvarande vägen *Am Neuendeich*, strax innan den gör en krök vid Elbefloden, uppskattningsvis ca 750-800 meter från korsningen med *Am Altendeich*.

¹⁸⁷ providera = förse eller utrusta med något, oftast underförstått proviant

¹⁸⁸ Hans Jacob von Czernickow (1749-1830), dansk militärofficer

¹⁸⁹ parlamentär = ombud, representant, utsedd förhandlare

¹⁹⁰ Johannes von Ewald (1777-1858), tysk-dansk militärofficer

¹⁹¹ Franz Hacker (?-?), österrikisk militärofficer

halv mils avstånd kan inonderas¹⁹² och göras fullkomligen impraktikabelt¹⁹³, och då återstår av det torra endast 3 à 4 vägar ledande rakt på fästningen som någorlunda kunna färdas. --- En reguljär belägring med paralleller och approacher låter sig ej för Glückstadt verkställas. Man har ej större terräng att disponera än vad som efter inondationen förblir över vatten, och denna kasus¹⁹⁴ infann sig tvenne dagar efter fästningens cernerande¹⁹⁵.”

Förutsättningarna hade alltså plötsligt blivit sämsta tänkbara. Hela det flacka öppna landskapet kring Glückstadt var redan vattensjukt och vattennivån fortsatte alltjämt att stiga. Snart skulle hela trakten omkring fästningen stå under vatten, med blott tre eller fyra raka vägar mot fästningen, på raka vallar, som över huvud taget – eventuellt – skulle förbli hjälpligt framkomliga. Försök gjordes av svenskarna att blockera och dränera vatten från området, men alla sådana åtgärder var futila och futtiga mot naturens väldiga proportioner och krafter. De redan dåliga oddsen för smålänningarna hade blivit *urusla* innan belägringsarbetena knappt ens kommit igång.

Ögonvittnet Rohde, den dagboksskrivande läkaren inne i Glückstadt, berättar hur han uppifrån fästningsvallarna såg ut över det dimhöljda sankta landskapet söder om Neutor – just mot den punkt där Nils Forvass och hans vänner i Kalmars första bataljon befann sig – och hur svenskarna där direkt efter ankomsten inledde stora markarbeten med byggen av vallar och skyttegravar längst vägen Stadtstrasse.

Onsdagen den **22 december** fortsatte soldaterna reparera de högst eländiga och leriga tillfartslederna mot fästningen, faskiner¹⁹⁶ anordnades, kommunikationsleder mellan svenskarnas framskjutna positioner förbättrades, skanskorgar¹⁹⁷ färdigställdes, skyddsvallar, palissader och bröstvärn byggdes. Dessa arbeten ägde rum inom skotthåll från danskarnas kanoner uppe på Glückstadts fästningmurar och även utryckande danska marktrupper utanför staden. Batteriställningarna som byggdes av Nils och de övriga mannarna i Kalmars första bataljon, längst ut på vänstra flanken, låg ca 650 meter rakt söder om Glückstadts yttersta mur.¹⁹⁸ Runt om dessa uppställningsplatser som drängarna byggde var det kilometervis med gyttja och vatten till knäna. Just detta område på Sveriges vänstra flank var sjöigast av alla.

Det var omöjligt att nalkas fästningen annat än på smala dammar och vallar och under livlig fiendeeld med kanonkulor och kartescher, d v s klusterammunition. Hela tiden besköts svenskarna av de danska kanonerna, och en kraftigare attack gjordes från fästningen denna dag för att störa svenskarnas anläggningsarbeten på gyttjeslätten. Man försökte med moteld ge tillfällig betäckning åt de svenska mannarna som slet som djur, men flera svenskar träffades och dödades eller sårades. Från fästningen slungades glödgade kanonkulor mot de svenska arbetarna, och bränder kunde utbryta där de slog ner. Ögonvittnet Rohde berättar med perspektiv från fästningen:

¹⁹² inondera = översvämma

¹⁹³ impraktikabel = oframkomlig, ofarbar; utförbar, ogörlig, praktiskt omöjlig

¹⁹⁴ kasus = (oförmodad) händelse eller (ogynnsam) tilldragelse, slump, predikament

¹⁹⁵ cernerera = militäriskt innesluta en fästning, en ort, en fiendehär etc för att avstänga den från all förbindelse med det utanför varande

¹⁹⁶ faskin = cylinderformat hårt sammanbundet knippe av grenar och kvistar, som i äldre tider användes exempelvis till fyllning av diken eller till grundläggning av sank mark för att skapa framkomlighet (termen *faskin* förklarades tidigare i kap 16 avsn 11, dock aningen annorlunda beroende på kontexten)

¹⁹⁷ skanskorg (gabion) = cylindrisk korg, ca 1 meter hög, av flätade kvistar kring en stomme av pålar eller stavar, utan botten, som sedan fylls med exempelvis jord, sten och sand för att skapa fördämningar eller förskansningar för skydd mot fientlig eld

¹⁹⁸ På en modern karta anlades dessa svenska artilleribatterier på västra sidan om *Stadtstrasse*, och det främre batteriet låg strax söder om den nuvarande rondellen *Herrenweide/Der Keil*. Det var tre grupperingsplatser som upprättades i detta område, för två plus två haubitsar respektive två enhörningar.

”Ett par eldklot föll i marken och brann fullt klart, men slocknade snart på den bara jorden. Fienden kastade genast lös jord eller vatten på dem, på detta rådde ingen brist, och svenskarna stod ständigt beredda med sina skyfflar.”

Klockan 23 denna onsdagskväll ankom 200 infanterister från Altona, utanför Hamburg, till Glückstadt som förstärkning. De kunde smugglas in av danskarna via Elbe i skydd av mörkret och dimman.

Torsdagen den **23 december** fortsatte de småländska soldaterna de oerhört tunga arbetena med spadar och hala spett, smutsiga tröga skottkärror, yxor, leriga rep, sliriga vagnar och frustande draghästar. Och en gudlös mängd svordomar. Lokala bönder hjälpte svenskarna. Detta skedde fortfarande under stadigvarande beskjutning från fästningen, och danskarna gjorde även denna torsdag ett kraftigare utfall från fästningen var i flera svenskar dödades och sårades. Svensk artillerield och musköteld, främst från utanför Deichtor norr om staden, satte samtidigt press på danskarna och många kulor ven in i själva staden, där nöden tilltog. Den dagboksskrivande läkaren Rohde kommenterar dagen före julafton inne i Glückstadt om viss misstämning inom garnisonen och bland invånarna:

”Militären --- är mycket bekymrad då den varken erhållit pengar eller kött och bröd. Därtill kommer alla invånares bedrövade stämma, kvinnor och barns klagolåt. --- Missnöjet hos vanliga soldater, förvirringen kring fördelningen av livsmedel, klagan över de svåra vedermödrorna, och att många i flera dagars tid inte kunnat vila ut i sina sängar eller ens i hömagasinet, är här den usla allmänna opinionen däröver.”

De svenska soldaterna trälade samtidigt vidare med skyndsamhet, idoghet, *exceptionell uthållighet* och tapperhet utan dess like på de vida fälten, enligt flera bevarade anteckningar. Särskilt söder om fästningen, där Kalmars första bataljon slet, var markerna nu genomgiggiga eller helt under vatten. Dimman låg över fälten, risken att godtyckligt träffas av dansk kanoneld fanns där hela tiden, döden var närvarande och nyckfull, även om danskarnas eldgivning avstannade eller upphörde när dimman var som allra tjockast. Soldaternas kläder och skor var sura, genomlortiga och slitna, och trasiga med hål och revor. Överallt bara lersörja. Hela landskapet gick i toner av gyttjebrunt, svart och grått. Den breda Elbeströmmen flödade blåsvart sakta förbi, och den karga råa vinden som låg på från Nordsjön skar genom deras kappor, jackor, tröjor och byxor rakt in i märgen. Temperaturen höll sig strax över nollan. Det var tjockmulet. Vädret var regndisigt, kallt och osunt. Decembermörkret gjorde arbetena än svårare. Arbetena var enormt dryga under svårast möjliga förhållanden och allt skedde manuellt medan det regnande kanonkulor. Svenskarna slavade i skift dygnet runt i skenet av facklor, och de dunkla gestalterna som drog, bar, lyfte, högg och grävde kastade långa skuggor. Markarbetenas omfattning var jättelika, näst intill övermäktiga.

Det berättas om hur danska styrkor inte bara besköt svenskarna med kanoneld under tiden som svenskarna grävde och slet, utan även satte upp skjutpjäser strax utanför murarna och gjorde utfall med kavallerienheter för att störa svenskarna, ta fångar och stjäla förnödenheter. Det berättas samtidigt hur briter på torsdagen från sjösidan lossade sex tunga kanoner, varav två massiva 32-pundskanoner, som skulle riggas upp för att beskjuta staden från land. Det pågick en slags kapprustning, och urladdningen när eldstriderna bröt ut på riktigt skulle utan tvekan bli stor.

Natten mot julafton, fredagen den **24 december**, upptäckte spanare från Kalmar regemente på vänstra flygeln mot Elbe, just där Nils och hans vänner befann sig, att båtar från Hamburgsidan nattetid gick in i Glückstadt. Senare erhöll svenskarna underrättelser om att fiendens garnison tidigare förstärkts med infanterister. Den svenska belägringsarmén erhöll också vissa förstärkningar genom tillförseln av ytterligare ett par tunga kanoner samt ett par haubitsar, så kallade enhörningar, tillsammans med ammunition.

Kalmariterna fortsatte på julafton i töcknig och regntung väderlek med sina infrastrukturarbeten – anläggandet och reparationerna av kommunikationsförbindelser, vallar, skyddsvärn och uppställningsplatser – men allt skedde fortfarande under närmast konstant kanonbeskjutning från fästningen. Glödgade kanonkulor slog ner precis där drängsoldaterna arbetade och byggde sina barrikader längs Stadtstrasse söder om staden, och förstörde flera byggnader där. Både plötsligheten i anfallen och de översvämmade fälten med de få gångbara transportlederna på Kalmar regementets vänstra flank, gjorde att de praktiska flyktvägarna var få. Under julafton och juldagen fick den svenska belägringsarmén betala med en handfull dödade soldater och bönder i kanonelden, och flera sårade.

Arbetena pågick konstant i skift, som nämnts. Mannarna samlades under sin återhämtningsvila i en gammal förrådsbyggnad. Ryggar och skuldror värkte, händer var stela av arbete och köld och snoret rann. Även fältsjukdomar hade börjat sprida sig, inklusive nervfeber, tyfus. Men trots förutsättningarna ska stämningen i kalmariternas läger ha varit god. Det var slitsamma, sega, förbannat lojala och med aldrig vacklande fokus på sin uppgift. Dessa drängar hade platsat i vilken svensk historisk armé som helst, Karl XII:s eller Gustav II Adolfs. I en fältrapport på Krigsarkivet från juldagen 1813 står att ”truppernas ståndaktighet under dessa arbeten förtjänar att på fördelaktigaste sätt anmärkas”, vilket vid genomgång av arkivmaterial och dagböcker tycks vara en underdrift.

Matförsörjningen var dock som vanligt i den svenska armén under detta höstfälttåg, d v s skral, men på julafton fick de bröd bakade av engelskt vete, små som barnkakor, och de kallades engelska *kex*. De åt många var, så länge korgen räckte, men det var inte mycket mat för vuxna karlar. Sköljdes ner med vatten och brännvin. I övrigt inga bonusar utöver det vanliga. Några dagar tidigare hade de firat Abrahams 30-årsdag. Alla vännerna hade samlat och skramlat ihop till ett ordentligt skrovsmål åt Abraham – ett större stycke rökt fårkött från en bonde, ett par rejäla limpor nybakat bröd och ett kvarts skålpund¹⁹⁹ salt smör, ett par korvar, några kokta ägg, några granna äpplen och givetvis en ett stop²⁰⁰ högoktanigt brännvin och en kanna²⁰¹ hamburgskt öl. Ute i denna gudsförgätna, isolerade kalla trakt, och efter månaders trampande på hungrande mage, var det den bästa present Nils kunde komma på åt Abraham. Och som Abrahams ögon hade lyst, tacksamheten han utstrålade hade gått att ta på! Abraham hade slitit mellan att kasta sig över skrovmålet som den varg han var, eller behärska sig och ge denna högtidsmåltid den andakt som den förtjänade i deras torftiga soldatbarack, i deras fälttågsmisär. Måltiden var i Abrahams ögon furstlig, och han fick äta sig *mätt* – vilken oerhörd salig känsla – och det hade räckt en liten bit åt de nära vännerna också.

Man fyller bara 30 en gång och det hade varit en födelsedag att minnas.

Men det var för fem dagar sen. En evighet. Nu var allt som vanligt, lika fattigt. Julafton 1813. En fredag. De satt tillsammans kring en eldhärd i någon byggnad eller under något tak, någonstans ett par kilometer söder om en av Europas kraftigast fortifierade platser, strax utanför fästningskanonernas räckvidd. Det var natt.

”Dä ä fan mer å gräve här än på Göta kanal!” sade Petter Rolf.

”Instämmä”, sade Abraham.

Båda hade kommenderats till och deltagit i grävarbetena i Östergötland ett och ett halvt år tidigare, i maj 1812.

Det var tyst en stund innan Petter fortsatte:

”Ingete frå si far denne jul... Men ja vet inte vad man ger åt två gossor.”

¹⁹⁹ skålpund (gammalt viktmått) = 425,076 gram; jmf 12 avsn 3 fotnot

²⁰⁰ stop (gammalt rymdmått) = 1,3085 liter

²⁰¹ kanna (gammalt rymdmått) = 2,617 liter

”En vänsterläst²⁰² och en högerläst?” inflikade någon röst.

Försöket till skämt var fumligt och lite tarvligt, då det var ett försök att göra sig lustig över någons yrke – och därmed identitet – samt antydde noll social rörlighet över generationerna. Få drog egentligen på munnen, skomakaren Petter replikerade irriterat:

”Di ä två och ett år gamle!”

Abraham växlade in på ämnet, där han än en gång blottade sitt tyngda samvete:

”Ja å va ger man då åt fyre småtöser? Ja skulle vilje ge dom hele världen... Hele världen, men då kan jag inte. Inte ja. Ja skulle vilje ge dem *nånting*, men då gå inte hellä. Di vet inte ens va deres far är, va han håller på med, om han lever. Man kan ju bli nedstämd fö mindre.”

”Så va vill du ge dom Abraham?”

Han tog en sup och såg in i elden.

”En ros. En ros vill ja ge dom, en var.”

Det blev tyst. Elden sprakade.

Han fortsatte:

”Mine vänner... Då ä nåre timmer kvar te julottan men den ä ändå inställd, fö oss i alle fall... Men vi sjunger fö julen, fö vår frälsere och våre käre.”

Abraham tog ton och vännerna runt om föll in. Sången spred sig från man till man och alltfler anslöt med sin stämma. Snart ljöd psalmen *Gör porten hög, gör dörren bred*²⁰³ i hela byggnaden:

”*På all din jämmer gör han slut, och hjälper dig av nöden ut. Dig vare pris, o Jesu Christ, som hjälper mig av nöd och brist.*”

Tonerna letade sig ut i vinternatten och steg mot den dystert mörka skyn.

Kapitel 17 avsnitt 9

”ALLA NORRMÄN KOMMER ATT SLUTA SIG TILL MIG”

Inför julen 1813 hade pappa Jean skickat sonen Oscar den lilla nätta summan av 1000 riksdaler banco²⁰⁴ i julklappspengar, att köpa presenter åt andra för. Oscar kommenterade själv i ett tackbrev till fadern att dessa pengar kommit ”till stor nytta för att köpa alla de gåvor som jag *är tvungen* att dela ut”. Vilken vacker inställning till julen. Själv fick 14-åringen en egen kalesch med två sittplatser av sin adoptivfarfar Carl XIII i julklapp.

Jean ville få ett snabbt avslut på sitt danska mellanhavande, och med så litet svenskt resursslöseri som möjligt. Han ville sedan utan distraktion kunna rikta sin uppmärksamhet mot Frankrikes öde och den *centrala roll* som han där skulle erhålla, enligt hans eget sätt att se det. Detta var även vad Sveriges externrekryterade och upphaussade kronprins alltmer ohämmt talat om inför de utländska sändebuden i sitt högkvarter under flera veckors tid, och t o m lät yppa för *svenska* officerare.²⁰⁵ D v s till högt uppsatta svenskar meddelande han indirekt att det svenska kronprinsiget egentligen bara var en reservlösning.

Vapenvilan i Rendsburg hade haft till huvudsyfte att möjliggöra omedelbara fredsförhandlingar. Men dag efter dag gick utan nya livstecken från den danska regeringen i Köpenhamn, vilket givetvis stegrade stamfaderns irritation. Flera anekdoter bekräftar detta. Det berättas exempelvis hur en dansk löjtnant från Rendsburg bett om lite foder åt nödställda danska

²⁰² läst = form av trä eller järn (som liknar en fot) varöver skodon tillverkas eller lagas

²⁰³ Psalm 117 i 1695 års psalmbok

²⁰⁴ 1000 riksdaler banco år 1813 motsvaras år 2020 av ca 130 000 kr (KPI), 380 000 kr (guldprisindex) alt 4,6 mkr (arbetarlöneindex)

²⁰⁵ Se kap 17 avsn 7

hästar under vapenvilan. Bernadotte avslög detta – ingen mat åt hästarna! – men använde istället löjtnantens förfrågan som grund ”för att ställa till ett upptråde för den stackars löjtnanten angående hans regerings fel”, enligt en svensk general som blev vittne till urladdningen. Stamfadern levererade ”en störtskur av ord, vilkas hela hårdhet dansken måhända lyckligtvis inte förstod”.

En annan anekdot berättar om hur Jean använt sig av en budbärare, överste Hedemann²⁰⁶, för att i flera veckors tid befordra förlikningsförslag till danska sidan på sina egna villkor. Emedan hans frustration över kung Fredrik VIs ointresse för dessa propåer tilltog, fick Hedemann vid ett tillfälle befallning av Jean att framföra åt den danske kungen att han var ”en idiot och en imbecill”²⁰⁷ för att denne inte gick med på de bernadotteska kraven. När Hedemann slutligen insåg meningslösheten av sitt uppdrag, blev han befriad från sitt värv.

Samtidigt tilltog irritationen ytterligare över svenske kronprinsens sidogig i Holstein mitt under det pågående europeiska befrielsekriget mot Napoleon, detta privata ärende som skulle ta ”tre veckor eller en månad på sin höjd” enligt honom själv. Nu hade det snart gått två månader sen han i Mühlhausen avvek från koalitionen överenskomna strategi och sin egen utstakade marschväg. Skarpast kom i detta skede kritiken mot Jean från Storbritannien. Underrättelser om förstärkningar till de franska trupperna i Holland bragte oron i London och förbittringen mot honom till sin spets. Angående briterernas förväntningar, skriver professor Höjer i sin avhandling att den svenske ambassadören i London ”kunde ej förutse hur föga hänsyn kronprinsen skulle visa dessa, när han gick för att tillvarata *Sveriges intressen* i Holstein”. Vad Höjer menar är förmodligen *stamfaderns egna intressen* i Holstein, men det hade kanske varit lite vanskligt att så distinkt säga sanningen i en avhandling där Karl Johans-förbundet är medsponsor.²⁰⁸

Storbritannien fortsatte att rikta kraftiga uppmaningar åt Bernadotte att å det snaraste försvara och understödja frihetsrörelsen i Holland. Oron för Holland och likaså missnöjet med krigslegendarens dröjsmål och opålitlighet växte. Ett av stamfaderns trick hade exempelvis varit *framhävandet för publiken* sin bestämdaste avsikt och sin utdelade order att flytta truppstyrkor till Holland, men dessa fraser hade lika snabbt följts av *en hemlighållen kontraorder* att inte alls gå till Holland.²⁰⁹ Sveriges externrekryterade kronprins från Pau bluffade när han kunde.

Några dagar innan julafton skrev den brittiske utrikesministern Castlereagh till Thornton att Storbritannien – i regentens namn – *krävde* Bernadottes lojalitet och ansvar gentemot koalitionen och att det var oacceptabelt att Storbritannien skulle finansiera trupper som användes för helt andra uppgifter än koalitionen mål. Detta var en helt ny ton i det brittisk-svenska förhållandet.

På julafton den **24 december 1813** avlät Castlereagh en serie ytterst skarpa instruktioner till Thornton, och ännu starkare tog han till orda i ett bifogat privatbrev. Enligt detta bar Bernadotte *personligen* skulden till att Antwerpen och Belgien ännu befann sig i Napoleons våld och Holland svävade i fara. Storbritannien kunde inte längre acceptera att han avtalsstridigt och moraliskt förkastligt *upppoffrade koalitionen intressen för sina egna privata angelägenheter*, och förde trupper *som Storbritannien finansierade för att strida mot Napoleon* i en helt annan geografisk

²⁰⁶ Hartwig Johann Christoph von Hedemann (1756-1816), tysk militärofficer och ämbetsman

²⁰⁷ I original ”un sot et un imbécile”

²⁰⁸ Torvald Höjer skriver själv i förordet till sin avhandling 1935 att finansiella bidrag från Karl Johans fanklubb ”möjliggjort” hans arbete. Jörgen Weibull visade i sin avhandling 1957 att *dynastiska* skäl – d v s ett rent *egenintresse*, ej en omsorg om nationen Sverige, om Norge eller om unionen som sådan – var den tydligaste och mest konsekventa drivfjädern bakom Jeans strävan att erövra Norge. Det finns goda skäl att tro att Höjer förstod eller anade detta redan 1935, varför hans explicita betoning att det tvärtom skulle röra sig om ”Sveriges intressen” framstår som ett än mer falskt och hycklande tillrättaliggande. Underkuvandet av Norge och förhandlingarna om unionens struktur behandlas huvudsakligen i kap 20-21.

²⁰⁹ Detta var ej första gången som bluffspel ägde rum med order och kontraorder för att kamouflera sina egentliga avsikter i de historiska arkiven; jmf t ex kap 4 avsn 11, 13; kap 8 avsn 6.

riktning. Ja, i denna armékår som han dragit med sig till Holstein fanns t o m *brittiska* trupper, samtidigt som situationen i Holland var kritisk! Castlereaghs ståndpunkter hade tillkommit efter en serie täta regeringssammanträden i London och var väl förankrade. Brevet gav uttryck åt ilska och en total avsaknad av tillit till Sveriges nya externrekryterade styresperson, som inte över huvud taget levtt upp till vad han utlovat och förespeglat. Jean Bernadotte hade närmast konsekvent ljugit för dem och vilselett dem. Castlereagh slöt sitt brev med att kräva av Thornton, som befann sig hos kronprins Jean i Kiel, att vidta åtgärder ”som skyddar Europa mot de olyckor som *det envetna hävdandet av underordnade intressen* redan, kanske ohjälpligt, vållat. *Om detta ej görs omedelbart, kommer utbetalningen av subsidierna att inställas.*” Men andra ord så var den brittiska regeringens tålmod nu slut med Jean och hans särpolitik, och man *krävde* att han ögonblickligen övergav Holstein och avtågade mot Holland eller koalitionen front vid Rhen och uppförde sig som en vuxen koalitionspartner, ej som en avfälling. I så fall skulle den brittiska finansieringen av svenska arméns sidoförehavanden strypas.

All tidigare otydlighet i briterernas hållning var nu undanröjd, alla städade diplomatiska formuleringar – som *kunde* och därmed också *skulle* vantolkas av Bernadotte – var bortgallrade. Nu var det raka rör. För första gången talade man det enda språk som den svartkrullhåriga sydfransosen skulle förstå, eller åtminstone inte kunna snedvrída till sin egen fördel. En historiker har beskrivit det som att avtrubbade formuleringar hade en tendens att kunna bagatelliseras av Bernadotte, och i förlängningen ignoreras. Därför var det nya budet från London knivskarpt och svart-vitt.

Detta viktiga brev skulle nå Thornton i Kiel i elfte timmen, bokstavligen.²¹⁰

I sammanhanget kan omnämnas några observationer och skriftliga noteringar vad gällde stamfadern som person av den brittiske generalen Stewart, som sedan länge genomskådat charlatanen från Pau. Stewart nämnde en gång för en kollega att Jean Bernadotte inte särskilt mycket påminde om en *riktig general* – erfaren, härdad, resolut, orubblig, trygg – utan snarare en *hispig, överkänslig fjolla*. När general Stewart approcherade exmarskalken, numera kronprinsen, måste det ske på ett mer kurtiserande och krumbuktande sätt än om han uppvaktade en vacker kvinna. Detta tramsande, för att blidka Jeans oerhörda fåfänga och inbilskhet och för att, såsom om man gick på äggskal, aldrig provocera hans lättkränkthet i onödan, var ett slavgöra i sig självt, ansåg Stewart. Samtidigt förundrades han över Jeans förmåga att charma och med ord avvärja sin naiva omgivning, och ibland komma undan med vilken egenmäktighet och vilka grova lögnar och inkonsekvenser som helst. Stewart själv hade dock blivit immun mot denna tjuskraft.

Alltfler började så öppet prata och skriva om Jean Bernadotte som den han var bakom sin mask av pondus och grandiositet; en taskspelare, en lögnare och fuskare, stundom skrämmande psykiskt labil utan spärrar med en tendens att reagera på obekväma följdfrågor genom att på ett närmast dårhusaktigt sätt skälla ut andra staters diplomatiska ombud i sitt högkvarter. Så mycket för att förfina *Sverigebilden utomlands*.

Parallellt som stamfaderns svekfullhet fick bågaren att rinna över för den brittiske utrikesministern Castlereagh – annars beskriven av samtida som respektabel man, kolugn, samlad, vänlig, vis, facil, principfast – ankom i samma ögonblick, på julafton 1813, den danske diplomaten Bourke²¹¹ från Köpenhamn till Bernadottes högkvarter i Kiel. Men det visade sig snart att Bourke inte alls hade några instruktioner att förhandla om fred, utan endast om att få vapenstillståndet förlängt ytterligare. Bourke var t o m instruerad att söka få stillståndsvillkoren ändrade till Danmarks förmån genom att *Glückstadt* även skulle inkluderas däri. Efter att den ursprungliga vapenvilan blivit känd i Köpenhamn hade danskarna inte gjort sig

²¹⁰ Se kap 18 avsn 6 (13 januari 1814 klockan 23, d v s klockan 11 på kvällen just i ett kritiskt skede av förhandlingarna)

²¹¹ Edmund Bourke (1761-1821), dansk diplomat

någon brådska att inleda fredsförhandlingar, snarare tvärtom. Och Danmark ville nu genom Bourke köpa sig ytterligare tid, samtidigt som varje dag, varje timme var dyrbar för Bernadotte för att avsluta sin Norgeerövring.

När Bourke ankom till Kiel fann han stamfadern i ett nervöst och uppretat tillstånd, givetvis. En rad spända överläggningar mellan de två upptog hela julaftonen från morgonen till sent på kvällen – hela 17 timmars dispyt – där Jean, utan spärrar, gav fritt utlopp åt sin ilska. Till slut gick han dock med på att förlänga vapenvilan med en vecka, där han hoppades att kung Fredrik VI till slut skulle vika sig för hans ultimatum. Jeans skäl att gå med på denna förlängning var dels Sveriges problematiska militära läge; även om man skulle ockupera hela Jylland så var för den skull inte den danska regeringen i Köpenhamn på Själland besegrad, och kraftmätningen kunde dra ut länge på tiden – tid som inte stod till hans förfogande. Och bortsett från koalitionen krav att han skulle återgå till den gemensamma offensiven mot Napoleon, så var stamfadern själv mycket angelägen att skyndsammast närvara i händelsernas centrum under skeendet när Napoleon avsattes och Frankrikes nya styre skulle bestämmas, eftersom han såg sig själv som kejsarens efterträdare.

Bourke fick med sig ett brev tillbaka till Köpenhamn. Det var från kronprins Bernadotte till kung Fredrik VI, där kronprinsen förklarade att han inte kunde tumma på sina ultimatumvillkor:

”Det står ej i min makt att vika från desamma. Det handlingssätt, jag har att följa, är mig *förestavat* på en gång av mina plikter emot Sverige, av fördragens helgd och av de förbundna makternas redlighet.”

Dessa förklaringar illustrerar en härskarteknik som går ut på att låtsas stå utan eget ansvar för obekväma beslut och konsekvenser, och istället ge sken av att ”någon annan” bestämt att det ska vara på detta sättet, och att ens egen inblandning och egna handlingar bara är en tillfällig, hoppсан så oturlig följd av omständigheterna. Oftast fick Carl XIII ovetandes agera målvakt i dessa sammanhang. D v s adoptivsonen Jean bestämde sig *självrådigt och egennyttigt* för något som han visste skulle vara impopulärt. När sedan någon frågade, hänvisade han till ”hans majestät konungens beslut”, ”Sveriges fördrag med andra stater” eller liknande, för att med spelad skuldlöshet och dygd slå ut med armarna och säga ”sorry, vad kan *jag* göra åt detta!”.

Språkbruket var dessutom rent nonsens; Jean tyckte vilja högtidligt hänvisa till någon slags ”erövringsrätt” bara för att han kommit överens med någon annan om detta, medan det i grunden blott var frågan om rent röveri av territorium. Och det var *han själv* som skulle ha *sin egen* vilja fram vad gällde Norge, och *han själv* som hårt drivit på andra stater att stödja honom i detta *egna* dynastilegitimitetsprojekt. Att hävda att någon eller något ”förestavat” honom detta agerande var, ännu en gång, skamlöst och fult ljugeri.

Dessutom var det personliga brevet från Sveriges externrekryterade kronprins till grannlandets kung relativt magstarkt i ett mer generellt avseende. Kronprinsen påstod alltså i klartext att grannlandet Danmark måste avstå 385 000 kvadratkilometer av sitt dansk-norska sammanlagda territorium till honom, bara för att kronprinsen skaffat sig medhåll för denna stöld från andra, helt utomstående personer. Stölden var för att kompensera Sverige för förlusten av Finland. Visst, han hade ett moraliskt ansvar att uppfylla sina ”plikter emot Sverige” som han skrev i brevet – leverera vad som förväntades av honom, ta revansch för den försmädliga förlusten av Finland – men vad sjutton hade Norge och norrmännen med detta att göra? Med vilken *rätt* trodde Jean sig ha behörigheten och stödet i folkrätten för detta? Det stora befrielsekriget i Europa 1813-14 syftade ju till att reversera, återställa det tidigare så skändliga landtjuveriet och ge tillbaka Europas nationer sin egen nationalitet, frihet och självständighet; varför skulle då det exakt motsatta ske längst uppe i Skandinavien, begå nya brott mot folkrätten?

Professor Herman Rydin²¹², i sin utredning om den svensk-norska föreningen, menar att Jean Bernadottes entré i Sverige, kort efter Carl Augusts död, i sig självt skapade en växande motvilja i Norge mot närmare samröre med honom, hans efterkommande eller svenskar i allmänhet. När det stod klart för norrmännen att den nya franskättade kronprinsen, som i praktiken styrde den svenska säkerhetspolitiken, lade om kurs där han via hemliga pakter med tidigare ärkefienden Ryssland och med Englands och Preussens stöd skulle "förvärva" Norge som kompensation för Sveriges förlust av Finland, fick föreningen karaktären av ett påtvingat, dikterat tvång, vilket varje folk med självaktning skulle finna svårsmält. I en annan analys påpekar den norske historieforskaren John Peter Collett²¹³ att från sommaren 1813 hade utvecklingen i Norge drivits av liberala idéer, utökade medborgerliga friheter och rättigheter, större politisk frihet och ett allt tydligare inslag av folkstyre, demokrati. Detta stod i bjärt kontrast till det svenska kastsamhället och samhällsstrukturen med en mycket liten privilegierad elit kontra en vidsträckt skattebetalande, trälände, frihetsinskränkt underklass utan rösträtt. Man ville *inte* ha något med vare sig Bernadotte eller Sverige att göra.²¹⁴

Jean levde emellertid i ständig förnekelse av fakta, i en bubbla av aldrig vikande självöverskattning. Den **25 december** deklarerade han för Bourke, efter att ha förklarat de eftergifter som han faktiskt skulle göra genom att ge norrmännen en hög grad av autonomi, att de alla "kommer att sluta sig till mig"²¹⁵ när väl Norge tvångsförenades med Sverige under ett gemensamt svenskt kungahus baserat i Stockholm.

Sådan var stamfaderns självbild och verklighetsuppfattning.

Exakt en vecka innan detta uttalande hade en svensk underrättelserapport från norska gränsen till utrikesminister Engeström i Stockholm förklarat norrmännens genuina *avsky* mot idén att kollektivt ställas under svenskt förmyndarskap. Rapporten sade:

"För den händelse att Norge skulle bli skilt från Danmark, skulle prinsen, som för närvarande uppehåller sig i Oslo, *genast utropas till kung.*"

D v s om norrmännen ofrivilligt skildes från Danmark och förlorade Fredrik VI som sin monark, skulle man omedelbart förklara sig för ett självständigt kungarike med prins Christian Frederik som ny kung, som redan hade en ledande roll i landet och själv avvaktade utvecklingen i Holstein på plats i den norska huvudstaden.²¹⁶

Kapitel 17 avsnitt 10

VAPENBRÖDER

Juldagen 1813.

"Batteriarbetena fortsattes den **25 december** genom natt och dag", står det i fältjournalen från Glückstadt.

Fälten runt Glückstadt låg nu helt under vatten, översvämmade efter de myckna höstregnen och det breda flödet i Elbefloden och de öppna slussportarna. Dessa fält liknade mer en vidsträckt göl, en jättelik dysjö, avskuren endast på ett fåtal ställen av smala vallar. Dessa små åsar, som löpte vinkelrätt mot fästningen, förhindrade mannarna att röra sig i ett oregelbundet sicksackmönster, och gjorde att danskarnas träffsäkerhet ökade. De svenska soldaterna hade

²¹² Herman Ludvig Rydin (1822-1904), svensk lärare, jurist och politiker

²¹³ John Peter Collett (1953-), norsk historiker

²¹⁴ Jmf t ex kap 5 avsn 10; kap 6 avsn 6; kap 16 avsn 10

²¹⁵ Översättningen/tolkningen är Weibulls och följer logiskt av sammanhanget i Bourkes brev; i original är citatet "...qu'ils seront tous à moi" vilket även kan översättas som "...att de alla kommer att bli mina".

²¹⁶ Se kap 6 avsn 6 (kommentar om Christian Frederiks överfart över Nordsjön och hans uppdrag i Norge)

arbetat i skift dygnet runt i snart en vecka, byggt skyddsvallar och fortifikationer, uppställningsplatser för artilleripjäser, och försökt reparera de leriga och trasiga förbindelserna uppe på de sista vallarna.

Lokala bönder och drängar hade hela tiden hjälpt till. Denna dag, juldagen, deltog 300 civila män från trakten tillsammans med svenskarna i de livsfarliga arbetena, under tiden som kanonkolor inifrån fästningen slungades ut över dem. Men smålänningarna gav sig inte, de fortsatte oförtrutet sitt slit. Dagligen dödades och blesserades flera under arbetena. Britterna besköt Glückstadt från sjösidan denna dag, men detta hindrade inte fästningen från att bombardera svenskarna på de kringliggande gyttjefälten.

För att störa svenskarna avfyrades från fästningen även under de mörka timmarna, när fienden ej kunde rikta kanonerna, ett skott vart femtonde minut i riktning mot de svenska arbetsplatserna och lägren. Beskjutningen upphörde klockan 20:30. Då blev allt tyst. Som en slags besynnerlig julefrid.

Deras blickar möttes då och då i de fladdrande lågornas ljus – Nils, Abraham, Lars, Peter och Petter – trötta och tärda. Ingen sade mer än nödvändigt. Deras ansikten och kläder var leriga och skitiga. Utmattade och slutkörda efter för lite sömn, väta, nedkylning och brist på varm mat. Hårt grovarbete dag och natt under ständig stress på de dyga fälten, sura och trasiga kläder och skor, ständigt sura sockor.

I en officersdagbok berättas att julhelgen i Kiel – Jeans, stabens och andra officerares fälthögkvarter – firades bland det overksamman men medaljbelönade svenska befälsklientelet med bl a fin lybsk skinka²¹⁷, lutfisk, gröt och väldekorerad tårta, samt allehanda drycker att skölja ner allt med.

Men icke så vid Glückstadt. Där fanns nästan ingenting, bara ett kärvt belägringsuppdrag. I den officiella fältrapporten, som idag förvaras på Krigsarkivet i Stockholm, antecknades vid Glückstadt på juldagen 1813:

”Truppernas ståndaktighet under dessa arbeten förtjänar att på fördelaktigaste sätt anmärkas.”

Dessa ord kan läsas om och om igen.

Truppernas – soldaternas, de meniga smutsiga drängarnas.

Ståndaktighet – uthållighet, trägenhet, tapperhet, karaktärsstyrka, plikttrohet.

De svenska förberedelserna började nästan bli klara, men oddsen var ändå kraftigt emot dem. Fästningen verkade så gott som ointaglig. Alla fördelar var på försvarets sida. Samtidigt fortsatte vattnet att stiga för varje dag på fälten runt om. Åtskilliga projekt företogs för att försöka leda bort vattnet från fälten, men förgäves. Inom flera kilometers avstånd från Glückstadt fanns bara tre eller fyra förbindelser i eländigt skick att ta sig fram på till själva fästningen, och dessa var fullt synliga för danskarna. En av dessa leder var den från Schleuer, där Kalmar regementets första bataljon koncentrerats.²¹⁸ Leden ledde direkt mot fästningens södra stadspport, Neuport²¹⁹.

På juldagen kom den danska löjtnanten Ewald åter ut från fästningen, kommandanten Czernickows ombud, och begärde vapenstillstånd, i linje med den generella vapenvilan mellan Sverige och Danmark som inletts tio dagar tidigare. Man önskade annars få avsända en officer till chefen för de danska trupperna i Holstein, Friedrich von Hessen.

²¹⁷ lybsk skinka = rökt skinka från Lübeck (skinka är en känd produkt från Lübeck; Fleischhauerstrasse är en av stadens äldsta gator där charkuterierna förr låg på rad)

²¹⁸ Dessa mannar låg sannolikt huvudsakligen förlagda i byn Schleuer, vid korsningen mellan nuvarande vägarna Schleuer och Schleuerdeich, men bataljonens frontlinje gick enligt upprättade kartskisser ca 800 meter norr om byn Schleuer, där nuvarande vägen Herrenfeld svänger.

²¹⁹ Denna stadspport låg söder om dagens Neutorstrasse i Glückstadt, norr om kanalen (vallgraven) Herzhorner Rhin.

Generalmajor Boije avslog Ewalds önskemål. Kvinnor och barn hade dock under belägringen självklart tillåtits att lämna fästningen, och denna hektiska flykt, men sina käraste ägodelar, pågick in i det sista, inte minst på juldagen då många avreste enligt dagboksskrivaren Rohde. T o m två av stadens främsta präster hade flytt med sina familjer, så att juldagspredikan i Stadtkirche²²⁰ inne i Glückstadt fick inställas både på morgonen och kvällen.

Boijes uppdrag från högsta ort, generalissimus i Kiel, var att med sjätte brigaden, som oftast under detta fälttåg utgjort det svenska avantgardet, göra det omöjliga, nämligen tvinga Glückstadt att kapitulera. Flera av svenskarnas markarbeten och skansar färdigställdes natten mellan juldagen och annandag jul, och man kunde börja bestycka dessa med haubitsar, mörsare och karronader²²¹, som utplacerades. Ammunitionsförråden sågs över, bomber och granater fylldes på. Brittiska flottiljens kommandör Farquhar²²² ute på Elbefloden meddelades att strider kunde påbörjas nästkommande dag, alltså annandagen, om danskarna ej gick med på att frivilligt kapitulera.

Även inne i fästningen visste man att något förskräckligt var på gång. Det berättas om hur det i alla hus i staden rådde den största oordning, då invånarna snabbt packat ner eller gömt sina viktigaste ägodelar. Många civila hade flytt, men en del som stannade hade tagit ner gardiner och lagt undan brännbara föremål för att minimera spridningen av eld. På Glückstadts gator fanns stora behållare med vatten vid varje hus, för att snabbt kunna släcka eldsvådor som kunde uppstå genom den svenska artilleribeskjutningen. Stadens brandvakt med den röda brandfanan stod beredd vid en pump på torget, och militära släckningsanstalter hade intagit sina poster på andra platser.

Frödingedrängarna satt ihopkrupna i ett träskjul nära Sleuer.

"I morron bli då krig", sa Lars.

Fastän de levte med krig i flera månader, inuti eller på randen av en krigszon, fastnade av någon anledning ordet i Nils medvetande denna gång.

Krig.

Det var sen afton på juldagen, en dag som symboliserar försoning, men om några timmar skulle det bli krig på riktigt, vid Glückstadts fästning. De svenska drängarna skulle denna gång bli del av det, inte stå bredvid.

"Ja velle skrive ett brev till te Lisa och tösera men vi har ju grävt i en vecke så ja ha inte haft tid. Vi har ju knappt sutte ner på dag och natt", klagade Abraham.

Arbetena kändes i deras kroppar, i axlar och ryggar. Det var av det tåligaste och mest härdade virke som fanns, men tröttheten och utmattningen hade kommit ikapp.

"Ja velle di skulle vete att ja hellre fira julen 1813 hemme i Frödinge än mä en massa lortiga lösdrivare som ni i Holstein!"

De skrattade. Stormlyktan brann i rummet i träskjulet, vinden från Nordsjön ven utanför. En plunta med lite brännvin, deras sista, gick runt mellan dem att dela. När konversationen dem emellan tystnade kunde de höra råttor rassla till i rummets mörka vrår och i halmen de snart skulle vila på.

"En masse osnygge och orakade trälar!"

De log igen. De delade på en bit bröd som de bröt.

"Du få väl skrive hem i morron då", sa Nils.

"Då ska ja gøre."

²²⁰ Rodhe kallar denna för *Bürgerkirche* i sin dagbok, d v s borgarnas/stadsbornas huvudkyrka och centrala samlingsplats; kyrkan ligger vid den ostligaste änden av det stora torget *Markt* i staden.

²²¹ karronad = typ av kort skeppskanon med oräfflat lopp tillverkad i gjutjärn av företaget *Carron Company* i Skottland, som 1814 räknades som Europas största järnverk; 1982 sattes bolaget under tvångsförvaltning vilket ledde till en omstrukturering och ett återupptagande av verksamheten under namnet *Carron Phoenix*.

²²² Arthur Farquhar (1772-1837), brittisk sjöofficer

Det blev tyst en stund. Abraham tog ett djupt andetag.

”Ja ska skriva ett julebrev i morron te mine flicker. Ett rikte fint brev från deres far ska de bli.”

Hans blick var riktad mot den darrande lågan i stormlyktan men hans tankar var långt borta.

”Så de vet att far mår bra och kommä hem snart från kriget. Då måste barnen få vete”, tillade han lågmält.

Ingen sade någonting. Det sista brännvinet gick runt mellan dem.

Efter en stund frågade Abraham:

”Nils, minns du somrarna hemma i Frödinge? Nere vi sjön?”

Det gjorde han.

”Ja ska bade mä mine töser där i sommar.”

Abraham log vid tanken, och fortsatte le som om han inte ville släppa den.

De plockade undan och somnade lite senare, uttröttade.

Den **26 december 1813**, på annandagens morgon klockan 09, så avsändes Boyes 23-årige adjutant Pehr Sparre²²³ till Glückstadt för att uppfordra fästningen, alltså erbjuda frivillig kapitulation. Fästningskommendanten Czernickow avvisade blankt erbjudandet. Ingen kapitulation.

Klockan 11²²⁴ påbörjade de svenska trupperna bombardemanget av fästningen från den halvcirkelformade fronten på land. Kanoner dundrade från flera håll. Klockan 13 stämde den brittiska flotttiljen in och påbörjade sin beskjutning med raketer från sjösidan. Elden varade med obetydliga uppehåll hela dagen. Motelden var också kraftig från fästningens vallar och murar. Vid ett tillfälle ryckte fem danska kanonslupor ut från Glückstadt på Elbe för att besvara britternas beskjutning, men efter två timmars eldutbyte måste de retirera in i borghamnen. En av kanonsluporna gick på grund strax innan den kommit in i hamnen.

Förstörelsen inne i staden var enorm. Så gott som vartenda hustak hade sönderkrossats av eldraketer och granatkartescher. Dock hade någon större eldsvåda lyckosamt ej utbrutit; de bränder som uppstått hade snabbt kunnat kontrolleras och släckas. Dagboksskrivaren Rohde berättar att i hans eget tak i bostaden på Reichenstrasse 56 hade *sju* hål slagits och två fönster var sönderkrossade, och på golvet i rummet låg överallt järnbitar från granaterna utströdda.

I eftermiddagens grådis blixtrade kanonerna som sprutande eldgap, med det allsmäktigt tunga dunket efteråt, bultningen, som kändes djupt i maggropen, och så ekot, vibrationerna i luften. Sen tystnaden. Detta var kanske ingenting mot de nästan två tusen kanonernas trumvirvlar vid Leipzig, men det här var den första riktiga striden sen dess, och egentligen första gången som Kalmar regemente hade så stor delaktighet och direkt ansvar. Kanonernas brak – plötsligt och ursinnigt dödsbringande på nära håll, dovt och ödesmättat på avstånd – bringade minnesbilder som man ville slå ifrån sig men som förföljde en, en blandning av fruktan och fokus, eller kanske allra mest fasa, en tyst fasa över människans litenhet och förgänglighet, och över hur hon uppfunnit förmågan att förgöra sig själv med sådan skrämmande lätthet.

Det regnade till och från i skurar, blåsten var frostkall. Artillerielden var ihållande från båda sidor.

Någon gång framåt skymningen²²⁵ fick en mindre kommandering ur Kalmar regementes första bataljon i uppdrag att avancera med skarpladdade musköter mot fästningen ute på vänstra flanken, från Schleuer norrut mot fästningen, för att rekognosera, d v s på närmare håll undersöka de danska försvarsställningarna och anordningarna. Det är oklart om kalmariterna

²²³ Pehr Georg Sparre af Söfdeborg (1790-1871), svensk militärofficer, författare och tecknare

²²⁴ Krigsarkivets redovisning av belägringen anger klockan 11, ögonvittnet Rohde inne i Glückstadt anger klockan 12.

²²⁵ Tidsangivelserna går isär något mellan olika källor, men författarens bedömning är att händelsen torde inträffa ca kl 16-17 på annandagen.

följde leden via artilleribatterierna på den dåvarande raka förbindelsen som idag utgörs av vägen *Stadtstrasse*, eller om de följde en rak smal förbindelse som eventuellt också kan ha varit framkomlig och som idag utgörs av vägen *Im Neuland*. Enligt dagbokslitteraturen stod *Stadtstrasse* till stor del under vatten redan på julafton. Det är samtidigt bekräftat att marschen ägde rum ute på Kalmars *flank*, så troligare är därför att de gick på en vall som följde eller låg i närheten av nuvarande *Im Neuland*.

I kommenderingen ingick Nils och hans kamrater från Frödinge. Alla avancemang mot fästningen måste, som tidigare nämnts, ske på smala vallar, eftersom landskapet var vattendränkt. Soldaterna formerade sig rutinmässigt men den smala vallen gjorde att de måste gå på ett rakt smalt led.

Artilleristrider ägde fortfarande rum längs den flera kilometer utsträckta cirkulära fronten, runt fästningen, men denna mindre kommendering var besparade danskarnas uppmärksamhet för stunden. Truppen närmade sig fästningen. Det var några hundra meter kvar. De var inom skotthåll för danskarnas kanoner.

”Framåt!” befallde någon längre bak i ledet.

Kanondunder ekade över det dystra vattenfältet, med tungsint ödesmättnad. Kvastar av glödspån vällde fram ur eldgap långt bort i mörkret. Projektiler av glödande kanonkulor syntes tvärs över himlen. Det fanns en spänning i luften, ett allvar. Det var skarpt läge. Belägringskårens slutgiltiga uppgift var att inta en av de mest fortifierade platserna i norra Europa. Kommenderingens uppdrag nu var att undersöka vägen dit.

Petter vände sig om. Nils mötte hans blick. Det fanns något illavarslande i den. Petters blick var *rädd*. I två sekunder möttes deras ögon, och Nils hade aldrig sett Petter rädd förut. Den lilla Kalmartruppen i sina slitna regementsuniformer fortsatte marschen på den leriga vallen och emellanåt klafsandet i geggan mot fästningen, forcerat och beslutsamt. Det var tidig kväll, och dunkelt och disigt.

”Framåt!” kommenderade någon där bak igen, men Nils kände inte igen rösten.

Nils såg de andra framför sig, sina vapenbröder, som skuggbilder i en svart-vit dröm, på väg mot fiendens fort, den ointagliga fästningsstaden *Glückstadt* som avtecknade sig som en stor mörk silhuett framför dem med enstaka brinnande eldar och facklor. Ledet rörde sig framåt, ryggtavlornas gestalter vickade fram och tillbaka. Vädret var rått, den fuktiga kylan genomträngde allt, och deras andetag avtecknade sig mot det tynande kvällsljuset i väster. De var stridskamrater på väg över en öde geggdamm, mot okänd bestämmelse. Långt bort var sken av eld och explosioner, och kanondunder mullrade i fjärran. Ledet rörde sig lite långsammare, stannade nästan upp då de måste passera över en spång. Ledet defilerade ut på spången. En efter en. Nils gick någonstans i den bakre delen av gruppen.

Plötsligt inträffade det fruktansvärda, det ofattbara.

Det helvetiska.

VRÅÅÅL!

Som ett våldsamt jättelikt hugg, som ett brutalt ursinnigt domedagstjut.

Det svartnade. Nils slungades omkull av ett fruktansvärt tryck, ner på sidan av vallen. Lerjord som vräcks upp regnade ner.

Ögonblicket hade varit så ogripbart kort, så omedelbart. Han förstod först ingenting, mindes ingenting. Men allt därefter tycktes ske så långsamt.

Smällen hade varit enorm.

Sekunderna gick, men kändes som minuter.

Nils hade tappat sitt vapen. Hans ansikte var gyttjigt. Han låg på marken. Det pep i öronen. Han öppnade ögonen. Han såg skuggor. Han hörde röster, han hörde skrik. Han hörde kanondunder på avstånd. Han hörde jämmer.

Han krälade, vacklade sig upp på alla fyra. Hans armar var kvar, hans ben likaså.

Bredvid låg en kropp som slitits av på mitten. Längre bort ett krossat huvud på en söndersprättad överkropp. Det var blod och sönderslitna lekamen överallt. Han ställde sig skälvande upp. Han uppfattade konturer av människor som rörde sig, han hörde skrik, ett desperat kommando som upprepades hela tiden.

"Reträtt! Reträtt!"

Den tunga flacka järnkulan från fästningen hade träffat mitt i gruppen och genomborrat, krossat och vräkt åt sidan allt i dess väg. I en blink hade allt förändrats, och aldrig tidigare hade krigets verklighet blivit mer konkret än nu, så överväldigande i sin råhet och ryslighet och påtaglighet.

Soldat nummer 47 Nils Forvass hade haft änglavakt. Han fann sin balans och sökte irrande efter levande.

"Reträtt! Reträtt!"

Det var då han kände igen kroppen.

Abraham! Fan, Abraham!

Fan, fan, fan! FAAAN!

Nils kastade sig ner på knäna. Kroppen var illa tilltygad, axeln och en del av sidan var söndertrasade. Ur munnen välldes stötvis blod.

"Abraham! Abraham!" väste han förtvivlat.

Nils höll sin vapenbroders huvud i sin hand, och torkade med darrande hand bort blodet över kinden med sin andra. Abraham låg uppriven och nerblodad i sin sönderslitna svenska uniform.

"Abraham... Abraham...! Va i helvete... Va i helvete jävlar...! Fan, fan..."

Nils klappade honom på kinden.

"Abraham! ABRAHAM! Va faan ä dä som ha hänt...? Abraham, svare mig!"

Abraham öppnade ögonen och stirrade tomt framför sig, svarade först inte.

"Nils?" väste han fram.

Han stötte upp mer blod. Halva hans kropp var sargad, sönderskjuten.

"Ja Abraham, ja ä hä hos dej. Va faan... Vad i helvete ä dä som ha hänt?"

Nils skakade. Han strök bort mer blod runt Abrahams mun.

"Det kommä ordne sej Abraham, dä kommä ordne sej, hör du dä!"

Han stammade skärrat fram orden samtidigt som gråten stockade sig, för han visste redan där och då att det aldrig skulle ordna sig. Aldrig. Aldrig.

Abraham var lugn, alldeles fullkomligt lugn. Det var som om tiden stannat, stod stilla. Det fanns en ro och stillhet i hans ögon och ansikte, en undergivenhet och en insikt. På avstånd hördes kanonerna. Det skulle snart vara mörkt.

"Nils..."

"Ja, ja ä hä Abraham, ja ä hä mä dej."

De fann varandras händer. Abraham greppade om Nils fingrar. Hårt.

"Reträtt!" skrek en röst långt borta, men i denna sköra stund skulle Nils aldrig lyda order.

Abraham sade lugnt, stillsamt, tyst:

"Nils... minns du somrarne hemme i Frödinge?"

Nils kände gråten välla upp inom sig. Tårarna kom. Han såg på Abraham, så miserabel, tilltrasad, men samtidigt så genuin, så sann, så stor.

Hans stund var kommen, och de båda visste det. Nils såg mot himlen, det blygrå molntäcket, enstaka brinnande missiler i skyn, tårarna rann tyst nerför kinderna i regnet och den iskalla decembervinden från havet.

"Reträtt! Reträtt! Soldat 47 Forvass, reträtt!" skrek någon långt därifrån.

"Bäste Nils..."

Deras blickar möttes. De såg djupt på varandra.

”Nils... Vi gjorde bra du och ja. Du va min bror. Vi va bra soldater.”

Abraham stötte upp en munfull blod igen, hostade krampaktigt, kräcktes en sörja som rann ner över hakan och uniformskragen över Sveriges och Kalmars färger, satte i halsen, hostade. Nils torkade bort kring munnen på honom med uniformsslaget och Abraham fann sitt lugn igen.

”Herren få ta mej nu... Ja ä... fri nu... Ja ä fri Nils...”

Hans röst blev allt svagare, han kunde bara väsa fram det allra sista han ville ha sagt:

”Nils... Säg te Lisa och mine töser... att far mår bra där han är nu. Säj dem dä, Nils. Lova mäj dä.”

Han höll krampaktigt Nils hand. Hans blick blev alltmer hopplös, som om själen redan var på flykt. Det var bara ögonblick kvar. Livet flydde från honom. Nils tårar rann, han kunde inte svara, bara nicka.

”Säj te mine flicker... att far älsker dom mer än nået annat.”

Han drog ett par snabba, sista flämtande andetag.

”Och att deres far... ä hos dom... hele... tiden.”

Abrahams blick stelnade.

Hans strama grepp om Nils fingrar lossnade. Hans ansikte var blekt. Hans kropp fann ett lugn, frid.

Han andades ej mer.

Abraham²²⁶ var död. Hans blodiga huvud vilade i Nils hand, hans fördärvade kropp låg vid Nils sida i leran på marken ett par hundra meter söder om Glückstadts fästning.

Tårarna strömmade ljudlöst nerför Nils kinder.

Det iskalla decemberregnet strilade från den järnmörka himlen.

Befälet skrek in honom en sista gång med en varning. Nils reste sig upp. I det dunkla skymningsljuset, i geggan runt omkring låg sönderslitna, sönderskjutna huvuden och kroppar. Han kanske kände igen någons ben och kängor, någons rock eller ränsel. Men allt bara snurrade, alla associationer var bara flyktiga intryck för en bråkdels sekund som han ej kunde placera.

Nils närmaste vänner i Överstelöjtnantens kompani var alla döda.

Hans vapenbröder Lars²²⁷, Peter²²⁸ och Petter²²⁹ var bland de massakrerade.

Därutöver nedgjordes ytterligare fem kalmariter *av samma kula*.²³⁰ Sammanlagt dödades alltså nio²³¹ soldater från Kalmar regemente av en och samma kanonkula. De låg efter varandra med avskjutna huvuden eller sönderslitna lekamen. Kulan hade gått rakt igenom huvuden, kött, ben, vävnader och inälvor. Träffen var extremt välriktad. Kanonkulans bana måste ha varit väldigt flack, eftersom den nedmejade nio man på rad i ett enda långt svep.²³² Avståndet till fästningen torde därmed ej ha överstigit 100-200 meter.

²²⁶ Abraham Danielsson Holtz (Holts, Holst, Hollst) (1783-1813), svensk dräng och soldat

²²⁷ Lars Nilsson Post (Påst) (ca 1783-1813), svensk dräng och soldat

²²⁸ Peter Andersson Lafin (Lafång) (ca 1780-1813), svensk skräddare och soldat

²²⁹ Petter Svensson Rolf (Rölf, Rålf) (1788-1813), svensk skomakare och soldat

²³⁰ Utöver de fyra redan nämnda dödades Enoch Samuelsson Gard (1783-1813); Nils Nilsson Hallgren (Hallberg) (?-1813); Eric Magnus Nilsson Holm (1791-1813); Samuel Samuelsson Krus (1787-1813); Nicolaus (Nicolas, Niclas) Nilsson Länk (1787-1813). Nämnas bör att ingen av dessa nio erhöll något postumt erkännande – såsom för tapperhet i fält eller i form av andra vitsord – för sitt mod, sina uppoffringar och sina betydande insatser vid Glückstadt eller sin del av avantgardet under hela hösten, eller har tidigare omnämnts vid namn i någon historisk litteratur de senaste 200 åren.

²³¹ Olika dagboks-/memoarkällor anger dödsantalet från 8 upp till 11 man. På den officiella förteckningen i Krigsarkivet över dödade upptas endast ovanstående 9 personer denna dag.

²³² Själva incidenten omnämns i flera skrifter, då den i sanning var dramatisk och extraordinär på flera sätt. Kapten Christian Strömholm (1793-1856) vid Kalmar regemente påstår att av de, enligt honom, *elva* dödsoffren så blev ”alla träffade i huvudet”, vilket skulle inneburi en extremt horisontell bana för kulan. Den mest målande beskrivningen av händelsen i publikt källmaterial har kanske lämnats av Carl Magnus Hultin (1789-1883), dåvarande fänrik vid Jönköpings regemente, som på äldre dagar skrev ner sina minnen från denna tid. Hultins berättarstil i sina memoarer lutar emellertid ofta åt det käcka anekdotartade hållet, så även i detta fallet, vilket förtar en del av djupet och allvaret av händelsen.

De dog alla med ära, med soldatheder. De hade alla levt ett allmogeliv av mödor, umbäranden och tyst lidande, så även in i det sista. De dog när de förmodligen *trodde* att de gjorde sin plikt för sitt fädernesland, för Sverige. Och så vill man minnas dessa stora män, Frödingedrängarna och de andra som stupade vid Glückstadt.

Men med bättre historiskt vetande, genom bl a flera doktorsavhandlingar som berör frågan, vet vi idag att det knappast var för *svenska nationens* skull som Kalmar regemente eller resten av svenska armén höll på att böka omkring i Holstein i Europas utkant mitt under ett pågående europeiskt befrielsekrig på annan plats.

Visst, just dessa individer eller vilka andra svenska soldater som helst hade förvisso, om de ej befunnit sig i Holstein, likväl kunnat stupa någon annanstans istället, men det kan man inte spekulera kring. Vad vi kan konstatera, är att i så fall hade de åtminstone stupat för högre syften – den svenska nationen och den blågula fanan, svensk pliktkänsla, europeiska folks frihet från ockupation och överförmynderi, nationers självbestämmande, europeisk frihandel, osv – och inte en enskild uppkomlings personliga karriärkalkyler. *Anledningen* till att svenska armén över huvud taget befann sig i Holstein, och att Kalmar regemente belägrade Glückstadt, var *inte* något slags nobelt kall. Snarare utnyttjades de cyniskt i ett smutsigt egenmäktigt och egennyttigt spel som, såsom Jean Bernadotte spelade sina kort, i slutändan inte hade någon som helst betydelse för Sverige eller svenska folket. Det handlade enkom om någons besatthet att till varje pris tilltvinga sig Norge för att säkra sin *personliga* maktställning i Sverige och släkten Bernadottes sk legitimitet som innehavare av tronföljden. Utan denna agenda hade det inträffade aldrig hänt. Som historien skulle visa, hade den svensk-norska sk unionen mer att göra med individuellt maktbegär än någon egentlig *union*. Den småländska allmogens soldater var bara den bernadotteska egennyttans försakbara spelpjäser.²³³

De stupade Frödingedrängarna betalade för dynastigrundarens karriärschackspel med sina liv.

²³³ Jmf t ex kap 18 avsn 6, 7; kap 20 avsn 20; kap 21 avsn 1, 3, 5, 9; kap 23 avsn 9, 21; kap 24 avsn 8; kap 25 avsn 13, 18, 20

Kapitel 18

27 december 1813 – 22 januari 1814

Avsnitt

1. *Frankrikes skyddsängel*
2. *Striderna vid Glückstadt fortsätter i gyttja och dimma*
3. *Köld och stormstegar*
4. *Glückstadts kanoner och fanor erövrar*
5. *Kungen av Cimbrien*
6. *Stamfadern och verktyget byter till sig Norge*
7. *Kieltraktatens artikel IV*
8. *Oscar får ett brev från pappsen*
9. *Pappsen och fru Pappenheim*
10. *Åter mot Lübeck*
11. *Kotterier och flyktiga kärleksförbindelser*
12. *Stor teater*
13. *Instruktioner för hur man övertar en nation*
14. *Ett brev från Sverige*

FRANKRIKES SKYDDSÄNGEL

Koalitionsarméer stod inför nyåret redo att passera Rhenfloden in i Frankrike. Efter stora förluster, först mot Ryssland 1812 och sedan mot den sjätte koalitionen vid Leipzig 1813, var den forna franska armén rejält sargad. Napoleon var dock blint inställd på att, ännu en gång, på kort tid återställa Frankrikes stridsförmåga, men det hade blivit allt svårare att rekrytera till armén. De inkallade var allt yngre, och många skulle med dagens regelverk definieras som barnsoldater. T o m ett hundratal teologistudenter – blivande präster – inkallades, och i slutet av 1813 begick en fransk ny rekryt ett publikt självmord i Köln, i protest. Uppskattningsvis 100 000 fransoser flydde från inkallelse. Trots Napoleons självförtroende, trots hela den grandiosa inramningen, höll stämningen i Paris på att bli alltmer nedslagen. Napoleons Frankrike var ett imperium som passerat sin peak, och det började märkas och kännas.

Flera europeiska koalitioner hade gång på gång under tio års tid sett sig besegrade av den napoleonska supermakten, den oslagbara krigsmaskinen – *men nu hade den s k sjätte koalitionen sin chans*. Avgörandet, och därmed hela Europas befrielse från ockupationsväldet och handelsblockaden, var inom räckhåll. Och detta var i *allas* intresse, inte minst Sveriges med en viktig besittning i norra Tyskland att försvara och oerhört viktiga handelsförbindelser med såväl Storbritannien som kontinenten att upprätthålla.

Det var inom denna kontext som man från koalitions högkvarteret brådskande sökte koordinera alla tillgängliga resurser inför slutfasen av kriget och det stundande regimskiftet i Frankrike, för att göra denna process snabb och definitiv, utan utdragna ställningskrig och obefogad blodspillan.

Koalitionen ledning och alla armékårschefer förberedde sig. Utom *en*, givetvis, som var upptagen på annat håll. I den mån han deltagit så hade det varit genom att exempelvis erbjuda franska trupper att fritt avtåga till Frankrike och bidra till den militära återmobiliseringen *mot* koalitionen, och det unilaterala och villkorlösa frisläppandet av tillfångatagna franska officerare och soldater.²³⁴

Den brittiske utrikesministern Castlereagh hade i december inför det brittiska parlamentet *försvarat* Bernadottes gir mot norr. Utrikesministern hade inför parlamentet upprepat kronprinsens egna förklaringar till den brittiska regeringen för sin kursändring. Jean hade ju i november *bedyrat* att enda skälen för omvägen norrut varit att rensa bort marskalk Davout och hans trupper från Hamburgregionen, avskära Davouts återtåg samt återställa kontrollen över Hannover åt Storbritannien. I parlamentet hade så Castlereagh använt just dessa argument för att värja sig mot oppositionens anklagelser att den brittiska regeringen dyrt sponsrade svenska armén fastän dess ledare blott styrdes av personliga egenintressen och inte visade minsta håg att faktiskt strida för koalitionen, mot Napoleon, som ju var hela poängen med det brittisk-svenska upplägget och de brittiska subsidierna.

Kort efter denna händelse i parlamentet – där Castlereagh uppläst en av Thorntons naiva depescher i november från Jeans högkvarter, och högtidligt försäkrat inför den brittiska nationalförsamlingen att något egenintresse ej fanns med i bilden – hade det dock blivit fullt uppenbart att Bernadotte bara ljugit om sina bevelsegrunder och sin agenda, återigen, och att *allt* som nu utspelade sig i Holstein drevs av hans egenintresse. Detta hade rågat måttet, t o m för en i övrigt så sansad och gentlemanmässig personlighet som Castlereagh.

På måndag förmiddag den **27 december 1813** besöktes utrikesminister Castlereagh i London av den svenske ambassadören Rehausen, som där och då gavs en rejäl avhyvling. Castlereagh förklarade att Storbritannien nu skulle upphöra med subsidierna och dra tillbaka de egna

²³⁴ Se kap 7 avsn 8; kap 15 avsn 11; kap 16 avsn 8

brittiska trupper som stod under Bernadottes befäl om denne man från Pau fortsatte med sina privata bestyr i Holstein istället för att ansluta sig till koalitionskriget mot Napoleon och mot den franska armén, som hela tiden varit grundtanken, innebörden och avsikten med den brittisk-svenska pakten. Castlereagh fortsatte att rada upp exempel på hur Jean oavbrutet duperat, bedragit och svikit briter och andra koalitionspartners – ett bernadotteskt *ljuger* rakt igenom – samt maskat och agerat trolöst. Jeans förtroendekapital var förbrukat, missnöjet i Storbritannien var bräddfullt och Castlereagh krävde att det nu måste bli slut på lögnerna, skruvbollarna och undanflykterna. Castlereagh förklarade att Bernadottes agerande endast gynnade den *franska* sidan i koalitionskriget. Källmaterialet visar att Castlereaghs åsikter delades av den brittiska regeringen och prinsen-regenten. Med stor kraft framträdde den brittiska animositeten i Rehausens depescher daterade den denna och följande dag, inklusive Castlereaghs direkta hot att dra in subsidierna och återkalla sina brittiska trupper från Nordarmén om Jean fortsatte sina operationer i Holstein. Dessa depescher nådde dock ej fram i tid för att påverka utgången av förhandlingarna i Kiel.²³⁵

På annan plats sökte den danske diplomaten Bourke samma måndag i ett brev till sin utrikesminister Rosenkrantz förklara Bernadottes logik. Den externrekryterade kronprinsen hävdade att han var ”skyldig” Norge åt Sverige. Koalitionsmakterna var i sin tur ”skyldiga” honom fullbordandet av denna transaktion. Och för att undanröja alla tvivel, så ”garanterade” fördrag att så var fallet. Så motiverade advokatsonen sitt egenmäktiga *underkuvande* av Norge och norrmännen, just i en tid då övriga nationer och folk i Europa höll på *befrias* från en utomstående härskares underkuvanden.

Stein kommenterar i ett brev samma vecka:

”Kronprinsens politik måste verkligen bestå av en mycket subtil och konstnärlig vävnad. --- Slutet torde knappast utfalla gynnsamt för honom, men han kommer att spela igenom alla fem akterna.”

Tvetydigheter, dimridåer, bluffspel och skådespeleri.

Man förstod inte heller från tyskt eller österrikiskt håll hur Lübeck ”låtit så bedåra sig” av denne man och ställt sig under hans ”kuratel”²³⁶. Flera framträdande personer, inklusive Humboldt²³⁷, uttryckte sin förundran över Lübecks *hänförelse* av denne besynnerlige äventyrare från Pau.

Bittrast av alla mot Bernadotte var den österrikiske statsmannen Metternich, som vid nyår skrev i ett privatbrev till sin diplomat Vincent att då uppriktigt samarbete inte var att vänta, kunde Jean lika gärna fortsätta sina göromål i norr och hålla sig borta från koalitionskriget i Frankrike. Metternich menade att denne fransos aldrig skulle agera för den gemensamma europeiska saken, och att han var en blandning av ”slughet och fördolda motiv” som utöver att stärka sin ställning i Sverige i än högre grad avsåg att erövra en ”stor roll” i Frankrike, planer som stämplades som löjliga.

Och Rysslands tsar Alexander – som också genuint misstrodde sin kamrat Jean men utåt sett höll masken²³⁸ – fortsatte att med smicker försöka locka honom att återansluta sig till

²³⁵ Rehausens depescher som avsändes från London den 27 och 28 december nådde visserligen Kiel den 14 januari, tillsammans med en från Haag avsänd depesch från utrikesminister Castlereagh till Thornton, men dessa hann ej dechiffreras förrän den 15 januari då freden redan var undertecknad. Dessa meddelanden hade sålunda ej något inflytande på förhandlingarna i Kiel.

²³⁶ kuratel = enskild persons omvårdnad, godemanskap, förmyndarskap

²³⁷ Friedrich Wilhelm Christian Karl Ferdinand von Humboldt (1767-1835), preussisk filosof, lingvist och statsman

²³⁸ Jmfr kap 16 avsn 12; Rysslands de facto utrikesminister (vid tidpunkten formellt endast statssekreterare) Karl Robert von Nesselrode-Ehreshoven (1770-1862) beskrivs julen 1813 i källmaterialet som ”ursinnig” över Jeans agerande, och en annan av Alexanders närmaste rådgivare, Pozzo di Borgo, hyste större agg än någonsin mot Jean vid denna tid och fick av tsaren uppdraget att diskutera fallet Bernadotte med regeringen i London (se kap 16 avsn 12). Utan tvekan var tsarens uppvissade, ibland överdrivna vänlighet mot Jean ett *spel*, delvis utifrån en kvardröjande tacksamhetsskuld för att

koalitionen, genom att ställa i utsikt de underverk som Gud hade i beredskap för honom i Frankrike. *Smicker* var hur man oljade stamfadern, som led av världens största bekräftelsebehov. Vad dessa locktoner var värda framkom i ett privat samtal med Castlereagh kort därpå, där tsar Alexander bekräftade att han aldrig någonsin haft någon genuin *avsikt* att ta ett enda steg för att understödja den svenska kronprinsens anspråk på den franska tronen!

Vad gällde den franska officerskårens och arméns åsikter om Bernadotte efter höstfälttåget 1813, så framgår tydligt i källmaterialet att Jean allmänt sågs som en överbefordrad hycklare och landsförrädare.

Jean Bernadottes *självinsikt* var dock väldigt begränsad, nära noll. Han var så gott som oemottaglig för tillrättavisningar – han var fullkomligt resistent mot fakta och kritik som ej sammanföll med hans egocentriska världsbild – men däremot oerhört känslig och receptiv för limeri och inställsamhet, som nämnts ovan och vid flera tidigare tillfällen. Detta visste tsaren om, och ryssarna hade skickligt *utnyttjat* detta bernadotteska karaktärsdrag, denna utomordentliga svaghet för fjäsk, från allra första början.²³⁹ Jean ställde utåt sett all sin tilltro till tsaren, eftersom denne sade precis vad stamfadern ville höra. Jean t o m deklarerade vid denna tid, typiskt teatraliskt, att han ”skulle förneka solens existens en vacker sommardag hellre än att tvivla på Alexander”.

Under den långa vistelsen i Kiel framträdde hos stamfadern, både ogenerat i samtal med utländska diplomatiska sändebud och brevlades i korrespondens med tsar Alexander, de franska intressena och planerna tydligt som en huvudfaktor i hans tankevärld. Sveriges kronprins avlönade propagandastab, med ansvar för chefens personliga karriärstrategi och varumärkesbyggande, publicerade välskrivna redogörelser om hur han skulle positionera sig som ”medlare” mellan Frankrike och koalitionsmakterna och skaffa sig en absolut central roll i utvecklingen. Att Napoleon skulle försvinna var praktiskt taget givet, men samtidigt yttrade sig Jean privat mycket ofördelaktigt om Bourbonerna.

En gång kring nyår hände det, under uppretad sinnesstämning vilket alltid röjde hans innersta tankar, att Jean inför de utländska sändebuden vid sitt högkvarter i Kiel frustrerat yttrade:

”Man tror måhända att jag eftersträvar Frankrikes krona, men jag ska aldrig påtaga mig att tvinga ödet! Det franska folket ska *välja* den, det kommer att anse *mest värdig* eller *mest framgångsrik* bland sina krigare!”

I sina egna ögon scorade han själv skyhögt på båda dessa parametrar.

Han ville skapa ett läge som uteslöt Napoleon och som gjorde Bourbonernas ställning och utsikter starkt beroende av en fransk folkopinion *under hans egen ledning*. Jeans sluga strategi har från forskarhåll formulerats som att han ”aldrig avsett annat än att göra Bourbonerna till *redskap* för sin egen upphöjelse”. Skulle han efter Napoleons fall trots allt själv ej vinna tronen, skulle han ändå framträda såsom ”Frankrikes skyddsängel” och de återinstallerade Bourbonernas *maior domus*.²⁴⁰

Resultatet av stamfaderns uppträdande i den stora koalitionen mot Napoleon var gravt negativt för Sveriges del, det har tidigare konstaterats. Sveriges anseende som plikttrogen europeisk krigsmakt med starka historiska anor var närmast förstörd. Respekten för svenska

stamfadern svikit Finland och lämnat walk-over när ett gyllene läge bjöds för att förhandlingsvägen återställa detta landskap till Sverige (se kap 4 avsn 1 och 12), delvis för att på ett kostnadseffektivt sätt neutralisera (upphäva, annullera) det traditionella latent svenska militära hotet mot Ryssland, slippa framtida diskussioner om Finlands status, samt slippa moraliska påpekanden från Sverige gällande ryska expensionsplaner i Östeuropa.

²³⁹ Se kap 3 avsn 1

²⁴⁰ maior domus = ”makten bakom tronen”; ett ämbete som innehade och utövade den reella verkställande makten i det forna Frankerriket, där själva kungen reducerats till att utträta blott ceremoniella funktioner och fungera såsom galjonsfigur för monarkin

nationen och dess ställning som en pålitlig, stabil, betrodd partner i internationella sammanhang var fördärvad. Inga PR-konsulter i världen kunde i detta skede i närtid återupprätta den raserade *Sverige bilden utomlands*.

Och den svenska arméns egen stolthet att få känna sig som en potent militär styrka och ej som en konstverksinstallation i landskapet bestående av kastrerade statuer, var kraftigt korrumpierad. Det exempel som sattes av ledaren i toppen av organisationspyramiden handlade i detta fallet *inte* det minsta om principfasthet, moralisk tydlighet, förtroende och föredömlighet visavi de egna leden, soldatmannaheder, ordhållighet, respekt för innebörden och intentionen av ingångna uppgörelser, oegennyttan, eller sammanhållning och lojalitet med sina bundsförvanter inför ett överordnat syfte. Inget av detta. Snarast raka motsatsen. Jean Bernadottes modell kom istället att domineras av förljugenhet, svek och charlataneri, egoism, ett latent förakt för de egna trupperna samt en gränslös oegennyttan. En forskare framhåller att källmaterialet ”belyser åskådligt Carl Johans – och Sveriges – alltjämt sjunkande anseende” inom såväl koalitionen ledning som inför den allmänna opinionen i Kontinentaleuropa, vilket drevs på av stamfaderns, den externrekryterade stjärnans ord och agerande.

Och allting hade egentligen börjat med konspirationen mot kung Gustaf IV Adolf.²⁴¹ Eller konspirationen mot kronprins Carl August.²⁴² Eller den Fersenska lynchningen.²⁴³ Eller bedrägeririksdagen i Örebro 1810.²⁴⁴

I alla dessa nämnda händelseförlopp hade den cyniske verktyget Wetterstedt varit en nyckelaktör ute i kulisserna. Nu befördrad till den svenska som stod Jean allra närmast.

Kapitel 18 avsnitt 2

STRIDERNA VID GLÜCKSTADT FORTSÄTTER I GYTTJA OCH DIMMA

Vi återvänder till Glückstadt, några timmar efter det förödande tunga kanonskottet från fästningen som slet itu nästan en hel sockens soldater. Nils levde, men allt var kullkastat. Allt var omintetgjort. De andra var döda.

Kanonerna mullrade. Det trummade över hela trakten, kanske inte riktigt lika intensivt som vid Leipzig, men fästningens tunga artilleri, de småländska artillerigrupperna runt om, britternas kanoner från sjösidan samt smatter från ett och annat gevär, fick en svensk officer att kommentera att ”den som hade sinne och gehör för kanonmusik kunde här få dansa”.

Men med krig följde död. Redan hade en hel hop Frödingedrängar dödats, men även innanför fästningsmurarna dödades flera personer på annandag jul. De yngsta var den nyfödda pojken Friedrich Hauschild²⁴⁵, bara fem veckor och tre dagar gammal, och flickan Charlotte Rebecca Gamst²⁴⁶, tre år gammal. Båda blev oskyldiga offer. I sammanhanget, när små barn dödas i vad som kan tyckas var ett fullständigt meningslöst krig, kan det vara på sin plats att återigen erinra om skälet till varför svenska armén *egentligen* befann sig där vid Glückstadt och i Holstein, istället för att understödja koalitionen mot Napoleon nere vid Rhenfloden.

Skjutandet från kanonerna på fälten fortsatte till långt in på natten mot måndagen den **27 december 1813**. Ute på Elbe dundrade den engelska flottans kanoner och slungade in projektiler mot Glückstadt från sjösidan.

²⁴¹ Se kap 1 avsn 4-8; kap 2 avsn 2-5, 10-11

²⁴² Se kap 2 avsn 13-14

²⁴³ Se kap 2 avsn 15

²⁴⁴ Se kap 2 avsn 21

²⁴⁵ Friedrich Hauschild (1813-1813)

²⁴⁶ Charlotte Rebecca Gamst (1810-1813)

Om natten lugnade sig eldgivningen, man behövde vila en stund, reparera batterier, skyddsvärn och vägar och anskaffa mer ammunition, vilken började tryta. De fyra enhörningarna hos Kalmar regemente hade alla redan slut på kulor.

I åtta månader hade de befunnit sig i Tyskland, och Kalmar regemente hade utgjort del av Sveriges avantgarde mot Napoleon. Men kanske bara för att de hållits på behörigt avstånd från all faktisk inblandning i strid tidigare under fälttåget, så kändes krigets verklighet desto kraftigare nu. Det här var krig på riktigt med all den krigets fasa som hörde till. Glückstadt var inget Leipzig i magnitud eller betydelse för världshistorien, men för de enskilda soldaterna, de unga smålandsdrängarna som slitit dag och natt i en vecka på de dyga fälten mellan fallande kanonkulor, och som pliktade med sitt liv under en beordrad rekognoseringsmarsch, var priset lika högt, döden lika konsekvent, utgången absolut.

Bilden av de formlösa köttslamsorna, de söndertrasade människoresterna, hjärnsubstansen och den rödsvarta blodsörjan på den bruna vallen i skymningsljuset hade etsat sig fast i Nils minne. Men i brådskan och dramatiken i det pågående nuet, i ställningskriget och den ljungande artillerielden mellan danskarna och svenskarna, försökte han undertrycka sin förtvivlan och smärta av sorg. Nils var fortfarande soldat, och en soldats enda uppgift är att blint efterleva utdelade order.

Nils sov nästan ingenting den natten. Han frös. Utmattningen till trots vaknade han med korta mellanrum av att hjärtat slog fort, och förvirrat och yrvaket visste han inte med ens var han var. Hade allt bara varit en ond dröm? Men som ett hugg i hjärtat, som en ilning av frossa över kroppen blev verkligheten med ens distinkt, skarp som en knivsegg. Insikten att det var på riktigt gjorde honom djupt olycklig. Händelsen hade lämnat en ångestmättad tystnad, ett tomrum som förföljde honom, tryckte ner honom. Han slog upp ögonen och tankarna skenade genom huvudet, bilderna, rösterna, sina vapenbröders ansikten, tjutet i öronen, skriken i mörkret. Han slöt ögonen och höll tillbaka gråten. Bedrövelsen och ensamheten jagade honom, gröpte ur honom, pinade honom.

Eldgivningen började åter från båda hållen klockan 09 på måndagsförmiddagen, men den engelska flottiljen tystnade redan efter bara tre timmar i brist på ammunition. De måste hämta ny ammunition från Cuxhaven och Helgoland. De svenska kanonerna på land fortsatte dock oupphörligen bombardemanget av fästningen.

Flera svenskar dödades och sårades även under måndagen. En dansk matros som deserterat om natten i en båt sade att Glückstadt också led betydligt under blockaden och beskjutningen, och förnödenheterna innanför murarna var ej obegränsade. Rohdes dagbok kallar effekterna av bombardemanget denna dag, inte minst från de brittiska fartygen, för "aldeles fruktansvärda". Inne i borgstaden utbröt eldsvådor på många ställen; dessa kunde släckas relativt effektivt, men skadegörelsen var desto större. Inte ett enda hus hade förskonats i ödeläggelsen. Styrkan i bombardemanget av Glückstadt nådde tidvis så stor kraft, att krutröken fördunklade sikten över de öppna fälten. Många invånare dödades och sårades denna dag. Stadens civila myndighet kunde inte längre få män att ställa upp för vaktposttjänstgöring.

Kölden blev allt strängare. Om minusgraderna höll i sig, skulle de vattendränkta fälten runt borgen frysa på och bli bärkraftiga. Det skulle innebära att soldaterna kunde röra sig friare i sidled och djupled än bara på de söndriga leriga stigarna uppe på fördämningsvallarna som de tvingats begränsa sig till hittills. En särskilt stor fördel skulle detta innebära ute på Kalmar regementes vidöppna vänstra flank invid Elbe, söder om borgen.

Generalmajor Boije meddelade att stormning av fästningen därför kunde komma i fråga inom några dagar, en samtidig attack av tusentals fotsoldater med laddade musköter och ett par hundra stegar, som under fiendens kulregn och gevärseld i små grupper skulle ta sig ända fram till ringmuren, resa stegarna och ta sig in, därefter slåss för kung och fosterland med bössa och

bajonett. Skedde stormningen nattetid skulle de ha betäckning av mörkret, men terrängen och den närmaste vallgraven skulle möjligen ta längre tid att forcera.

Tisdagen den **28 december** avreste den konsultande österrikiske chefsingenjören Franz Hacker från belägringsarmén, och kapten Ulrik Thersner²⁴⁷ vid den svenska fältmättningsbrigaden tog över ansvaret för ingenjörarbetena, det vill säga planeringen och konstruktionen av markarbeten och skyddsinstallationer runt fästningen.

Den brittiska flotttiljen hade erhållit påfyllning av ammunition och återupptog det tunga bombardemanget från sjösidan på morgonen strax efter klockan 09. När de svenska ställningarna kompletterade med tung eldgivning från landsidan, fullkomligen regnade det missiler över Glückstadt. Från klockan 09 till klockan 12 berättas om ett rent helvete med hundratals bomber som landade överallt innanför murarna. En landade på regementshospitalets²⁴⁸ gård och borrade sig ner över en meter i marken; hade den slagit ner i själva sjukhusbyggnaden hade det inneburit stor förödelse. Nere vid Glückstadts hamn syntes många missiler rasa från himlen, men de flesta föll i vattnet och träffade ej skeppen. Andra träffade byggnader och gränder och orsakade väsentlig förstörelse. På sjukhuset vid gatan Rethövel hade patienterna, som med nöd lyckats ta sig ur sina sjuksängar, gjort sig resfärdiga med sina tillhörigheter och många samlades i det intilliggande *Bechtholdsheimscher Haus*²⁴⁹ i källaren, i stugan och i trädgården, insvepta i filter. 24-pundsbomber slog ner i närheten så att jord och damm kastades upp i luften. Man hade våta ylletäcken och åtskilliga hinkar med vatten i beredskap om det skulle börja brinna. Även vintunnor fyllde samma funktion. Det berättas en anekdot om hur en glödande missil brakade igenom taket i huset där den äldre herren Schröder bodde,²⁵⁰ dundrade igenom golven i husets alla våningar, och hamnade rakt ner i ett fat i källaren fyllt med Madeiravin, som genast släckte raketerna. Änkan Siemen, som bodde vid det stora torget några kvarter därifrån,²⁵¹ råkade ut för en snarlikt händelse när en likadan bomb slog igenom taket och slutligen landade i ett bräddfullt fat med äldre Malagavin, vilket förtog verkan av projektilen.

Kulregnet över staden denna förmiddag vållade emellertid död på bred front, inte bara bland fästningens försvarare och stadens invånare utan det tog även ett stort antal hästar, oxar, kor, får och grisar. Andra djur skadades ohjälpligt och måste slaktas.

Så småningom uppstod emellertid brist på ammunition för raketpjäser och haubitsar runt fästningen, så en del av belägringsarméns kapacitet stod överksam senare delen av dagen. Efter klockan 12 var eldgivningen bara sporadisk, och framåt kvällen upphörde den helt. När bombardemanget avstannade på eftermiddagen skyndade en ny våg av civila flyktingar ut från fästningen med all sin packning. Förstörelsens omfattning i staden blev samtidigt också tydlig, för de som vågade sig ut ur sina gömställen. Destruktionen var obeskrivlig. Hustak var raserade och människor kunde inte längre hålla sig varma och torra inomhus. De kvinnor, barn och äldre som ännu befann sig i staden satt hopkrupna i källare.

Svenskarna började denna dag även bygga ställningar på land för brittiska 32-punds kanoner, de väldiga flertonniga mörkröstadade bjässarna, och 18-punds långgjutna kanoner vid Neuendeich ungefär 700 meter norr om fästningen. Dessa kanonrör väntades levereras senare från britterna. Det rapporteras att ett brittiskt fartyg på Elbe hissat svart flagg denna dag, en symbol som kan betyda "ingen nåd" eller "ingen förskoning".

²⁴⁷ Ulrik Thersner (1779-1828), svensk militärofficer och tecknare

²⁴⁸ Nuvarande adress Königstrasse 4

²⁴⁹ Nuvarande adress Rethövel 12 (huset rivet)

²⁵⁰ Nuvarande adress Am Hafen 18

²⁵¹ Nuvarande adress Am Fleth 16

Även denna tisdag dödades och sårades flera svenska soldater, och inkomna underrättelser sade att inne i staden fanns redan bland stadens invånare ”en mängd dödsskjutna och skadade”. Det är sannolikt att det svensk-brittiska bombardemanget främst drabbade civilbefolkningen.

Den **29 december** så var, förutom några gevärsskott och ett par kanonskott tidigt på morgonen, elden tyst från båda sidor. Svenskarna utförde arbeten och reparationer på sina förskansningar med yttersta drift och största skyndsamhet. Nya ammunitionsleveranser ankom till lägren, likaså kompletterades successivt svenskarnas artillerikapacitet med allt tyngre pjäser som anlände. Samtidigt gjorde britterna ännu en vända ut till Helgoland och bunkrade med 1000 nya kanonkulor och 100 tunnor krut.

Det var uppehåll i eldgivningen även den **30 december**. Från varken belägringsarmén eller de ockuperande danskarna avlossades något skott. I staden försökte en del att reparera sina tak och de värsta skadorna för att göra hus tjänliga att vistas i igen. Man arbetade även med att förstärka den stora slussporten, då de konstant stigande vattennivåerna också blev ett allt större hot för stadsborna; det började resas allvarliga farhågor för översvämning ifall denna slussport skulle brista.

Inne i Glückstadt florerade otaliga rykten; än att danska huvudarmén var på väg till deras räddning, än att svenskarnas ammunition var slut, än att svenska kronprinsen anlant och att den ryska armén skulle avlösa den svenska, än att uppgörelser träffats mellan Ewald och Boije vid nya möten dem emellan, o s v. Ingen kunde avgöra vad som var sant eller vad som fanns att hoppas på, vilket ökade stressen ännu mer hos invånarna. Militären och Glückstadts civila myndighet – i prästernas frånvaro – stängde också ner den offentliga katalogen över döda medborgare. Inga dödade personers namn fick skrivas ner eller ens nämnas, och gravar grävdes där liken lades stilla och diskret, för att inte väcka något uppseende.

Sjätte brigadens ledare och chefen för belägringsarmén, Boije, påbjöd detta uppehåll i de svenska attackerna, och besökte denna dag personligen de olika trupperheterna runt Glückstadt, både soldater som slet med grovarbeten och artillerister som förberedde sina krigsredskap. Boijes plan var att använda det frivilliga men ytterst tillfälliga vapenstillståndet väl, för att iordningställa alla anordningar och förbereda kanonbatterierna och manskapet för ett samfällt och kraftigt avgörande mot fienden i fästningen.

Artilleriställningar byggdes ut ytterligare, samtidigt som de främsta haubitspositionerna framflyttades och nu bara var 200 meter från fästningen. Ute på Elbe reparerade den brittiska flottan sina förluster, hämtade ammunition och vilade sin besättning för att så snart som krävdes kunna delta i ett nytt eftertryckligt bombardemang av Glückstadt tillsammans med Sverige.

Deserteringar från den danska sidan blev allt vanligare. Denna afton deserterade 20 matrosar till svenskarna, och det kom även fler rapporter om saknade soldater och befäl vid de yttre danska posteringarna på land.

Det hade blivit den **31 december**, nyårsafton, en fredag. Detta omvälvande års sista dag och sista timmar. Tre danska parlamentärer – förutom Ewald även Falkenskjold²⁵² och Schirren²⁵³ – kom ut från fästningen denna förmiddag, och begärde att en dansk officer och en civil person skulle få lejd genom belägringen för att hos överbefälet för de danska trupperna i regionen, Hessen, diskutera en möjlig kapitulation. Anledningen till detta var att fästningens kommandant Czernickow sade sig själv sakna *plein pouvoir*, blankofullmakt, att själv ingå i en kapitulation. Boije fortsatte emellertid spela hårt och avslog parlamentärernas begäran.

1813 hade varit ett år som omkullkastat Napoleons öde och omdanat Europas framtid, och som fortfarande höll på att förändra Sveriges. Det hade också varit ett år då Nils Forvass från Frödinge bevittnat det skoningslösa krigets fasa och lidande på nära håll, och den omänsklighet

²⁵² Anders Sehested Falkenskjold (1781-1841), dansk militärofficer

²⁵³ Schirren (?-?), dansk militärofficer

och det djupa mörker som följer i dess spår. Soldaten är blott ett verktyg, ett redskap, rekvisita för makthavaren, inget mer. En slitstark dräng beklädd i kronans mundering med musköt på axeln som av öfverheten och styret betingar ett försumbart värde så länge förlusterna räknas i ett fåtal. När soldater förloras i hundratal eller tusental blir det en större angelägenhet, men inte på grund av soldaterna som individer och armékompanjoner under samma fana och i samma marschtåg som sin härförare, utan för mängden som sådan. Soldater är siffror, pinnar i statistiken. Numrerade och uniformerade, som svurit att vid sitt liv följa varje order, att på kommando döda eller riskera att låta sig dödas, som därmed subordinerat sig själva till det absolut yttersta. Det är krigets villkor.

Fem dagar tidigare hade en kanonkula från Glückstadts fästning dödat Nils vapenbröder, hans småländska stallbröder; hans *bröder* i detta fälttåg. Minnesbilderna lågade fortfarande förbi, mest om natten när han kunde vakna plötsligt med ett kast, andfådd med snabba hårda hjärtslag efter att åter ha sett de söndertrasade blodiga kropparna på vallen så tydligt framför sig i drömmen, en helvetisk återkommande dröm som han ville fly bort från och aldrig drömma mer. Men drömmen var sann och flankmarschen på annandagskvällen skulle aldrig kunna göras ogjord. Ingenting skulle någonsin bli som förr.

Nils funderade, tankarna gick runt som om han sökte efter någon slags förklaring som inte fanns. Han blev tystare och lite sluten. Han fortsatte göra som han blev tillsagd, efterkom minutiöst varje instruktion som utdelades, fortsatte arbeta hårt i dagsljus och nattmörker på belägringsarméns vänstra front söder om Glückstadt, uppfyllde alla plikter och gjorde skäl för sitt soldatnamn, men geisten och glöden var på något sätt stukad.

På årets sista dag, när man lämnar det gamla bakom sig och ser fram emot det nya och oskrivna, sökte han kanske efter svar inombords, något svar bortom den gängse förklaringen att Gud nog menat att allt skulle bli så här. Och Nils ställde sig frågan varför han skonats. Det skavde hans samvete oerhört varför *han* fått leva men de andra måste dö.

Varför hade han benådats från dödsstraffet i december 1808,²⁵⁴ och varför hade han undsluppit den dödsbringande kanonkulan i december 1813?²⁵⁵

Det höga arbetstempot under belägringen, med tunga grovarbeten under intensiva bombardemang, gav lite tid åt kontemplation, men någonstans i de rytande krigens ondska och förintelse och allt han åsett de senaste månaderna, försökte han kanske undermedvetet finna någon slags mening och meningsfullhet. Under ensamma stunder – och denna ensamhet blev allt djupare – och från sitt hjärtas inre, kände han den stora tomheten efter sina vänner. Samtidigt växte sig starkare en saknad och längtan efter hembygden, efter torpet och helgdagsfriden, efter sin familj, efter Ingeborg, efter...

Han visste inte om allt gått väl vid Ingeborgs nedkomst, han vågade knappt tänka tanken... Värdet av ett människoliv hade med upplevelsena under fälttåget blivit så oskattbart, så obeskrivligt, och han undrade var dag, varje gång han stannade upp och lyfte blicken från jorden, stockarna, kanonerna och de grå soldattrupperna och arbetande skuggorna över det belägrade flacklandet med Glückstadts fästning i fonden, om Ingeborg ännu fött deras barn.

Klockan 10 på nyårsaftons förmiddag meddelade svenskarna kommandant Czernickow i Glückstadt, att även Bernadotte likt Boije avskog danskarnas begäran att få avsända representanter till befälhavare Hessen.²⁵⁶

²⁵⁴ Se kap 2 avsn 1

²⁵⁵ Se kap 17 avsn 10

²⁵⁶ Jean befann sig i Kiel. Avståndet mellan Glückstadt och Kiel (sträckningen Glückstadt-Krempe-Itzehoe-Kellinghusen-Neumünster-Kiel) var via då befintliga landsvägar ca 95-100 km, där vägarna var av absolut sämsta kvalitet, särskilt där den djupa dyn ej ännu frusit på. Kommunikationerna mellan Glückstadt och Kiel skedde sålunda med kraftig fördröjning. Det är orimligt att Bernadotte var inblandad i det dagliga beslutsfattandet, utan allt som rörde Glückstadt hanterades av

Kort efter att danskarna mottagit detta besked²⁵⁷ började de häftigt beskjuta svenskarna i alla riktningar runt om, de siktade på allt som fanns och som rörde sig; trupper, artillerifästen och arbetsfolk. Detta fortsatte i flera timmar. Ett par soldater och en häst dödades. De svenska landbatterierna kunde besvara elden från fästningen, men ebb på Elbe förhindrade den engelska flottiljen från att medverka denna gången. Boije beslöt därför att den större offensiven från belägringsarmén skulle uppskjutas till nyårsdagen.

Kalmariterna fortsatte sina fortifikationsarbeten i regn och rusk, ”med yttersta drift” enligt fältjournalen, under de sista timmarna av det märkliga året 1813, alltmedan ett ganska hett eldutbyte fortfor ovanför deras huvuden. På kvällen satt de hoptryckta i en koja med droppande tak och en kämpande glödande eldhärd. Den råkalla fuktiga luften från Nordsjön genomträngde alla väggar och kläder, fastän kojans glipor hade lagats med brädstumpar som spikats på. På det iskalla golvet låg lite halm, där de snart skulle somna.

Belägringen hade snart pågått i två veckor. Själva arbetena i sig, de oregelbundna arbetskommenderingarna under dygnets alla timmar, den kalla och råa osunda väderleken, smutsen, den skitiga hygien, den magra ojämna kosthållningen... Många faktorer bidrog till att alltfler drabbades av kraftiga förkylningar, halsont, kronisk bronkit, inflammationer, diarréer, skörbjugg, klåda, även tyfus. Allt detta ingick i paketet.

Likaså var nöden, lidandet frustrationen mycket stor inne i staden efter de återupptagna striderna; man fruktade, men största ängslan, hur detta skulle sluta, denna *standoff*²⁵⁸ mellan kommandant Czernickow och generalmajor Boije, eller om man så vill, mellan Fredrik VI och den svenske kronprinsen. Alla ville se ett slut på detta, man klarade inte mycket mer, och invånarnas frustration vände sig alltmer mot Glückstadts kommandant. Det var också moraliskt pressande för stadens invånare att *etablissemanget* i staden redan flyktat. Politiker och myndighetsauktoriteter har i alla tider varit mästare på att *i lugna tider* tala vackert om sammanhållning, lojalitet, och gemensamma uppoffringar och öden, men när det blir *skarpt och riskfyllt läge* är dessa krakar bland de allra första att kasta de fagra principerna överända och istället se om *sin* situation, snabbt och obemärkt flykta, rädda sig själva och sina familjer. Rohde skrev i sin dagbok på nyårsaftons kväll:

”Alla är oroliga för natten. Har fienden inget medlidande med oss så är vi alla förlorade, enär kommandanten är orubblig. Han måste redan nu få höra mycket bittra ord om sig själv, men vad bryr väl han sig om det? --- Det är mycket nedslående för oss, att denna stads mest framstående män, av alla klasser, har lämnat oss.”

Sent på kvällen avfytrade de danska trupperna inifrån fästningen några ”nyårssalvor” mot svenskarna. Missilerna for över natthimlen, och sägs ha orsakat både mänsklig död och materiell skada.

Sedan blev det äntligen tyst.

Och så slutade det egendomliga året 1813, där Nils Forvass, med kölden och hungern ständigt närvarande, och med ensamheten tärande inombords, befann sig vid byn Sleur strax söder om Glückstadt nära Elbes mynning.

Boije och hans mindre stab på plats vid Glückstadt. Boije använde i detta fallet kronprinsens namn och ställning endast för att addera ytterligare auktoritet bakom sina egna beslut.

²⁵⁷ ”Kort efter”, utifrån svenska uppgifter, torde i sammanhanget innebära före lunch, men enligt lokala tyska källor inledde danskarna sitt aggressiva bombardemang först klockan 13

²⁵⁸ *standoff* = en situation där förlikning i en tvist ej verkar möjlig enär ingen part vill jämka sin ställning eller ge vika för den andra parten; baklås, dödsläge; ställningskrig

KÖLD OCH STORMSTEGAR

Lördagen den **1 januari 1814** påbörjade den svenskledda belägringskåren klockan 09 sitt synkroniserade bombardemang av fästningen. De brittiska kanonerna ute på Elbe deltog under de timmar som tidvattnet tillät, ungefär fram till lunchtid. De svenska landbatterierna fortsatte emellertid den dundrande beskjutningen hela dagen. Glückstadt blev, på årets första dag, extremt hårt ansatt. Det fullkomligen vräkte ner bomber, kulor, granater och raketer över staden. De glödgade kanonkulorna orsakade många bränder. Redan klockan 10 på förmiddagen sattes ett trämagasin²⁵⁹ i brand och kunde inte släckas på hela dagen. Det hade även börjat brinna på flera andra ställen inne i fästningsstaden, de höga lågorna lyste på avstånd länge in i den fuktiga dimmiga januarinatten. Det var ohyggligt, fastän vackert. Danskarna lyckades efter en tid dämpa eller släcka det mesta. Ur mörkret kom dock en grupp med 14 danska desertörer, som berättade om ökad nödställdhet innanför murarna. 78 hästar i fästningen hade redan behövt skjutas på grund av foderbrist. Våldigt många dödades denna dag, de flesta av glödgade kanonkulor; ytterligare mängder sårades. Läkaren Rohde i sin dagbok:

”Att beskriva dagens skador är inte ens möjligt, allt är krossat, man hör om än det ena och än det andra, allt är totalt fördärvat. Här och där ligger döda som ikväll, i sina kläder såsom de är, ska begravas. Ingen invånare kan hålla sig torr i sitt hus när det regnar kraftigt.”

Uppbragtheten tilltog bland Glückstadts invånare, och krisen närmade sig sådan styrka att upplopp befarades om kommandant Czernickow ej snarast gav upp, kapitulerade, för människornas skull.

Efter några lugna timmar på kvällen återupptog belägringsstyrkan bombanfallet klockan 22, och beskjutningen pågick hela natten. Nya kraftiga eldsvådor bröt ut i hus och på gator inne i Glückstadt. Bombardemanget höll på till klockan 04 på morgonen den **2 januari**. Efter blott några timmars respit dundrade sedan det svenska artilleriet och den brittiska flottan igång igen klockan 09 från både land- och sjösidan. Eldgivningen fortfor till klockan 16, då så kraftig dimma rullade in att man inte längre kunde rikta kanonerna, och de brittiska fartygens ammunitionsförråd började dessutom återigen tryta. Precis som tidigare så antändes under dagen flera byggnader i staden, men eldarna kunde till mesta delen så småningom släckas av invånarna. Stadens stora fodermagasin blev dock helt och hållet nedbränt. Angränsande byggnader hade också antänts och stora livsmedelsförråd hade samtidigt gått förlorade, ett sockerraffinaderi, ett magasin förråd med tjära, likaså andra lagerlokaler med förnödenheter. En kraftig nordvästvind, senare vridandes till sydväst, ökade spridningen av elden än mer och gjorde släckningsarbetet svårare. Mycket brann ner till grunden och blev bara en askhö. Andra hus blev demolerade av järnkulorna med rivna tak, krossade fönster och ödelagd interiör.

Denna söndag besvarade danskarna å det strängaste belägringsarméns kanoneld, med intensiva och välriktade skott utan uppehåll till dess att dimman rullade in. De svenska förlusterna var dock relativt begränsade givet detta brutala kulregn, men inkluderade en död och en sårad underofficer, döda hästar, en förstörd haubits och en sprängd ammunitionsvagn.

Samtidigt ökade de danska deserteringarna, emedan svenskarna erhöll ytterligare förstärkningar i form av nya trupper och framför allt fler kanoner, för att understödja och avlösa befintliga enheter. Nils bataljon fick under dagen order att flytta fram ställningarna ytterligare framför Sleuen mot Glückstadts södra stadspport Neuport. Förskansningar och fållor för tre nya artilleribatterier byggdes.

²⁵⁹ Nuvarande adress Am Hafen 59

Kölden tilltog. De vattendränkta leråkrarna hade börjat frysa på. Om någon dag eller två skulle isen bära för en större framryckning. Löjtnant Meijer²⁶⁰ med ett antal mannar skickades iväg till närliggande byar och städer för att samla ihop stormstegar. Boijes idé att storma borgen var fortfarande aktuell.

En brittisk källa beskriver hur deras tunga kanoner från fartyg ute på Elbe natten mot måndagen den **3 januari** "arbetade oavbrutet med glödande skott, jämte mörsare- och raketbatteriet, vilket förorsakade enorm förödelse, och höll staden konstant övertänd."

Den tjocka dimman låg kvar på måndagsmorgonen och förhindrade stridigheter på land. Dimman lättade dock framåt lunchtid, och klockan 12 kunde beskjutningen inledas denna dag. Svenskarna mottog nya leveranser av än fler haubitsar och än mer ammunition. Kalmar regemente, som arbetat dag och natt med de nya artilleribefästningarna utanför stadsporten Neuport, var klara med sitt arbete. Positionerna bestyckades med haubitsar och enhörningar.

Ovan har nämnts hur man inne i fästningen tvingats skjuta 78 hästar p g a foderbrist. På söndagen hade ytterligare 50 hästar skjutits på Schlossplatz²⁶¹ inne i staden, och på måndagen ytterligare 40. Och alla skulle grävas ner, ett enormt jobb i sig självt. Det fanns snart varken foder eller föda i fästningen, allt hade brunnit upp.

På aftonen föll ett snöblandat regn. Invånarna hade fått nog, och pressen på kommandanten var stor.

Svenskarnas ständigt tyngre bombardemang inleddes klockan 22 och pågick hela natten mot den **4 januari**. 31 kast- och skjutpjäser jämte 6 raketramper på land, tillsammans med brittiska flottiljens tunga kanoner till sjöss, pressade fästningen allt hårdare. Glückstadt stod i lågor. Den 20-årige kapten Christian Strömholm vid Kalmar regemente skriver i sin dagbok:

"Under hela tiden brann det natt och dag i fästningen på så många ställen på en gång, att släckning var omöjlig. I nattens mörker var synen rysligt skön att skåda."

I det infernaliska fanns något visuellt vackert.²⁶²

Men de som befann sig mitt i detta helvete tyckte annorlunda. Natten beskrevs inifrån fortet som fruktansvärd. Det regnade bomber, glödande klot, raketmissiler. Precis som tidigare trängde kvinnor och många barn ihop sig i djupa källare. Det började råda brist på allt. Maten skulle bara räcka några dagar till, en vecka max. Eftersom hustak, fönster och väggar var sönderskjutna nästan överallt, blev trängseln desto större i de hus där det fortfarande gick att vistas. Det hade blivit näst intill omöjligt att få tag på ved eller torv, åtminstone torr sådan, för att värma upp rum inomhus. Staden var fullständigt krigshärjad, ödelagd. De hus som ej brunnit ner var perforerade på många ställen, stenläggning på stadens gator var krossad, splitter av takpannor låg överallt. Varje natt var en natt av oro, men denna natt var en av de värsta. Det fanns sällan längre något varmt att äta, och kaoset blev bara värre. Befolkningen var bedrövad, förtvivlad, modlös, avdomnad. Allt hopp var ute. Diarréer och sjukdomar var sedan en tid utbredda, och enligt läkaren Rohde hade även mässlingen nu brutit ut i staden. Elden och döden innanför murarna drev belägringen mot ett avgörande, liksom den drev kriget mot Danmark mot ett avslut, ett sedan länge förutbestämt öde. När de svenska artilleripjäserna och brittiska fartygskanonerna genom den oupphörliga eldgivningen skjutit slut på vad som fanns, och kulförråden sinade, anlände snart nya leveranser, ammunition fylldes på och bombardemangen kunde fortsättas med förnyad kraft. Fler svenska kanoner drogs fram för att med än större styrka fortsätta förödelsen, samtidigt som på Elbe låg flera brittiska fregatter och pressade Glückstadt från sjösidan.

²⁶⁰ Carl Fredrik Meijer (1791-1872), svensk militärofficer och tecknare

²⁶¹ Nuvarande läge ungefär i nordvästra hörnet av korsningen mellan Am Hafen och Am Proviantgraben.

²⁶² Jmfr kap 13 avsn 14

Scenariot kan beskrivas som regimsanktionerad terror, som i detta fallet drabbade civila i mycket stor utsträckning. Varken staten Danmark, hertigdömet Holstein, staden Glückstadt eller invånarna i Glückstadt hade bett om denna terror, eller provocerat fram den. Aggressionen var i grunden ensidig, och det är viktigt att genom hela denna skildring av terror och död ej tappa insikten om vem som i slutändan beordrat ansättandet av Glückstadt, och varför. Allting utgick från den svartkrullhårige fransosen – externrekryterad för att återbörda Finland till Sverige – och hans legitimitetskvitto till den svenska tronföljden.²⁶³

Uppbragtheten bland Glückstadts invånare mot kommandanten, för dennes ovilja att kapitulera, hade nått kokpunkten, som Rohde, med kvävd vrede, skriver om i sin dagbok:

”Bland soldaterna, matroserna och invånarnas låga folkklass är ett *myteri* under uppsegling, som kan få elaka konsekvenser om det skulle bryta ut.”

Plundring, upplopp, kaos, anarki innanför murarna.

Det rapporteras i memoarlitteraturen denna dag om ymnig nederbörd i form av regnblandad snö, och det blåste kraftigt från sidan. Och detta verkliga busväder förändrade ingenting till det bättre utanför murarna. Det översvämmade dyiga geggländskapet och nu den allt bistrare kylan, de kanonmullrande dagarna och nätterna, det råa drängslitet med svåra byggen av vägar och skydd, och soldaternas kala utsatthet under de vanskliga approacherna på de smala bankarna, fortsatte att sätta de svenska mannarnas karaktär på prov, dag och natt. I den svenska fältrapporten står:

”Denna fästning, vars våta område, jämte dess sätt att försvara sig, hade redan i 18 dagar på det strängaste försökt den belägrande soldaternas krafter, mod och ihärdighet.”

Kölden började dock bita i rejält, och isen höll nu på att lägga sig över det översvämmade landskapet. Snart skulle den vara tillräckligt stark att bära soldater och kanske även hästar. Boijes mannar hade i flera dagar hållits beredda att storma fästningen. 300 stormstegar hade anskaffats, försedda med broddar och hakar, färdiga att användas, d v s uppresas mot fästningen vid en massoffensiv, en vild stormning. En sådan allomfattande slutlig attack – närstrid, handgemäng, med tusentals soldaters muskötter och långa stålblanka bajonettknivar som dittills varit oanvända vid belägringen av Glückstadt – skulle oundvikligen kosta många liv på båda sidor. Hundratal. En sista avgörande drabbning mellan Sverige och Danmark, uppför stormstegarna mot borgen, den ointagliga citadellen på Elbes högra strand. Allt på ett kort. Enligt fältjournalen var en sådan svensk attack, i viss mån suicidal, nära förestående.

Men i just detta skede, innan stormningen organiserats och verkstälts, kom återigen en parlamentar ut från Glückstadt, utsänd av kommandant Czernickow. Hans budskap denna gång var entydigt: *danskarna var villiga att kapitulera*.

De svenska trupperna fick order av Boije att omedelbart upphöra med eldgivningen, men bibehålla sina positioner intakta i strängaste ordning. Förhandlingarna om detaljerna kring överlämnandet av fästningen ägde rum påföljande dag, den **5 januari** klockan 12, i skattmästare Wolters²⁶⁴ hus på Holländergang²⁶⁵ invid den katolska kyrkogården. Där fastställdes kapitulationsfördraget i 14 artiklar och undertecknades av stadens kommandant Czernickow, sjätte brigadens generalmajor Boije och den brittiska flottiljens kommandör Farquhar.

Svenska sjätte brigaden hade lyckats med det som tidigare varit omöjligt. Man hade besegrat den ointagliga fästningen.

Glückstadt hade fallit.

Klockan 19 lämnade kommandant Czernickow fästningen. För alltid.

²⁶³ Jmfr kap 17 avsn 6 (ordergivningen från Bernadotte den 16 december 1813)

²⁶⁴ Christian August von Wolters (1751-1816), tysk militärofficer och ämbetsman (med viss reservation för felaktighet i identifieringen av rätt person)

²⁶⁵ Nuvarande adress Holländergang 1

GLÜCKSTADTS KANONER OCH FANOR ERÖVRAS

Natten mot den **6 januari 1814** var mycket kall, och det föll mycket snö. På morgonen var de vida fälten och taken på korsvirkeshusen insvepta i ett gigantiskt vitt dunbolster. Blåsten hade pressat upp stora drivor mot stugor, skjul och artillerifästen, och snöstormen fortsatte under dagen. En minnesecknare skriver att den våldsamma vinden ”kastade i luften allt som ej stannade i dälder eller uppstående objekt”.

Klockan 14:30 denna torsdag utmarscherade danskarnas hela militära styrka med uppåt hundra officerare inklusive flera generaler, och 3064 soldater. De tågade värdigt med spelande orkestermusik i kraftig snöyra, och den häftiga isande vinden från Nordsjön rev i de danska fanorna, bet i kinder och fingrar och skar genom allt. Danskarna marscherade ut genom norra stadsporten mot Neuendeich. Som på något vis en broderlig uppgörelse och ett broderligt samförstånd eskorterades de av en del svenska soldater och husarer, och danskarna fick ta med sig sin packning och några av sina egna kanoner tillbaka norrut mot Danmark, under uppsikt av svenskarna.

Samtidigt övertog en svensk bataljon kontrollen över samtliga stadsportar och utposterade vakter vid viktiga inrättningar och magasinsbyggnader i staden. Kapten Ulrik Thersner, utnämnd till tillförordnad kommandant över fästningen vid kapitulationen, hade redan under dagen påbörjat en inventering av fästningens tillgångar.

Sverige hade vunnit belägringen och styrkedemonstrationen. Boijes kår där Kalmar regemente ingick hade övertagit det oöverbärliga Glückstadt. Förstörelsen och förnedringen var dock så total, att Glückstadts invånare tog illa vid sig när de svenska mannarna hurrade i kör och sköt firarskott i luften med sina gevär i samband med intåget.

Bud var redan på väg till Bernadotte om denna symboliska triumf över det sista danska motståndet i Holstein. Den **7 januari** intågade resten av belägringsarmén i staden. Synen var ryslig. Varje hus var sönderskjutet och inte en enda hel fönsterruta fanns kvar i staden.

Vid en paradceremoni med generalmajor Boije, som ägde rum på det stora torget Marktplatz mitt i staden, fick så soldaterna sitt betyg. Smälänningarna som slitit dag och natt i veckor, smutsiga, skitiga, trasiga, frusna... Men nu stod de där. Fältrapporten skildrar detta så här:

”...där de av general baron Boije, under paradering, emottog tacksägelse och *välförtjänt beröm för deras nitfulla deltagande, ihärdighet och mannamod* under belägringen.”

Orden från sjätte brigadens populära ledare Boije – från denna stund känd för sin kompetens och oförskräckthet som militär,²⁶⁶ men även sen tidigare för sin lättsamhet, kvickhet, humor, hygglighet och kamratlighet med sina trupper – betydde mycket för dessa drängar, som aldrig någonsin egentligen fått särskilt mycket direkt beröm eller erkännande av någon general. Eller ens av någon. Orden gick till hjärtat på de svenska soldater som var med där på torget mitt i Glückstadt, men hade förtjänats av flera andra som inte längre stod bredvid dem. Stupade kamrater, vapenbröder som förlorats. Boijes ord, i den yrande snöblåsten under de kalla isande

²⁶⁶ Boije hade erhållit Svärdsorden redan 1799 men var ej lika ryktbar som t ex Döbeln eller Vegesack. En officer i den svenska armén menar dock att detta var för att Boije tidigare aldrig givits tillfälle och ansvar att visa sin militära skicklighet: ”Av hans raskhet, hans fyndighet, hans dispositioner vid Glückstadt kunde man sluta att endast tillfälle därtill saknats, och att han kunde brukas var som helst.” Glückstadt blev ett eldprov där både Boije och det svenska manskapet visade vad de var kapabla till. Boije hade dock inte samma girighet efter personlig ära som många andra, exempelvis stamfadern. Johan Didrik af Wingård (1778-1854), som stod i personligt vänskapsförhållande till Boije, menar att ”han icke gjorde något för *sin egen* äregirighet eller *egen* utmärkelse — ty allt hos honom gick ut från att gagna *sin trupp* och *det allmänna*”.

havsvindarna,²⁶⁷ träffade Nils och de andra. Det hade kommit flera decimeter snö de senaste dygnet. De förstörda och sönderbrända byggnaderna, de svartsvedda fasaderna, de krossade kärrorna och blod här och där på backen... mot en fond av ett oskuldsfullt vitt snötäcke. Förödelsen och de civila förlusterna var oerhörda och onödiga. Men de svenska mannarna hade lytt order, satt sina egna liv på spel, och fullgjort det uppdrag som anslagits dem. Och det var, där de stod på torget i den skarpa januarikölden, ett hedrande ögonblick, en stolt tidpunkt, för svenska unga män som i sanning gjort sig *förtjänta* av denna erkänsla från Boije.

De svenska soldaterna vid Glückstadt krävde inte mer och förväntade sig inte mer. Deras bekräftelsebehov var inte större än så. Men på ett annat plan så försvann Boijes ord i det ögonblick de uttalats. Orden gick förlorade någonstans i den virvlande snön, den vita snöröken, steg mot skyn och var för alltid borta i rymden, i evigheten. Boijes berömmande ord var så oinskränkt genuina, värdiga och så rätta som tänkas kan, men skulle tyvärr aldrig registreras i någon historiebok eller minnas av eftervärlden. *Orden* var soldaternas pris, men i överhetens historieskrivning reducerades Smålandsdrängarnas bedrift mot konkurrerande propagandaintressen, i den gängse svenska historieskrivningen, till endast en kort bisats eller parentes. Omvärldens beröm och uppskattning, och eftervärldens erkänsla, hamnar ej sällan på skev plats. Att göra ärofullt och att i efterhand porträtteras som ärofull är två helt olika saker. Och *detta* åstadkommes ibland på sätt som ej kan kallas annat än ojusta och fula.²⁶⁸

Glückstadt var den största och mest symboliskt viktiga svenska segern eller prestationen under hela fälttåget 1813-1814, och överträffade de svenska jägarnas gatustrider på Grimmaische Steinweg i oktober²⁶⁹ och Skjöldebrands kavalleriinsats vid Bornhöft i december.²⁷⁰ Om man ska jämföra framtvängandet av Glückstadts kapitulation med exempelvis den svenska demonstrationen vid Bornhöft så finns flera skillnader. I det ena fallet slet drängarna i tre veckor dag och natt, alla tider på dygnet, med oerhörd seghet och djärvhet under ständig beskjutning av fienden och de allra svåraste förutsättningar, varvid minst 45 soldater fick plikta med livet vid Glückstadt. I Bornhöft tog kavallerichocken 20-30 minuter varvid 23 svenska militärer dog. I det ena fallet blev slutresultatet en klar svensk seger och fullständig dansk kapitulation som hade inverkan på Kielförhandlingarna och hela Norgefrågan. I det andra fallet är det än idag diskutabelt vad den s k "svenska segern" egentligen bestod i bortom själva övrumplingen; hela Bornhöftincidenten har även av deltagande officerare kallats för meningslös. För insatserna vid Glückstadt utdelades ytterst sparsamt tapperhetsmedaljer. För insatserna vid Bornhöft *vräktes* ut minst 94 tapperhetsmedaljer, därtill befordringar, hederstecken, ordnar och annat inbilskt lullull i parti över kavalleristerna i en pervers, helt oproportionerlig omfattning. Ännu ett exempel i historien när betydelsen av insatsen och värdet av prestationen står i direkt omvänd relation till upphaussandet av händelsen i efterhand.²⁷¹ De svenska soldaternas insats och prestation vid Glückstadt har i ett svenskt historiskt perspektiv hittills varit djupt underskattad.

Soldat nummer 47 i Överstelöjtnantens kompani i Kalmar regemente Nils Forvass fick sova inne i Glückstadt natten mot den **8 januari**, precis som alla svenska belägringssoldater, men eftersom alla hus, magasin, samlingsalar o s v hade både sönderskjutna tak, håll i väggarna och saknade fönster, frös alla som hundar. Det var riktigt kallt, *svinkallt*, och vinden låg på och snö yrde in i öppningar och lade sig i drivor i sovrummen. De frös till märgen, kölden var obarmhärtig.

²⁶⁷ Jmfr general Döbelns gripande tacktal till soldaterna i Umeå den 8 oktober 1809, se kap 2 avsn 8.

²⁶⁸ Jmfr t ex kap 19 avsn 21

²⁶⁹ Se kap 14 avsn 5

²⁷⁰ Se kap 16 avsn 14

²⁷¹ Bornhöftgeneralen Skjöldebrand och/eller utgivaren Henrik Schück pratar ner general Boijes prestation vid Glückstadt samt Boije som person i Skjöldebrands memoarer, genom beskjutningar och tadel vilka kan anas inrymma ett visst mått av avundsjuka.

På morgonen hissades den svenska flaggan på Glückstadts fästning. Efter morgongudstjänsten, som liksom kvällsgudstjänsten var norm i den svenska armén med några sångverser och en bön, kommenderades de svenska soldaterna till rutinmässiga garnisonsvaktsavlösningar, samt en del reparationsarbeten av det som man de senaste två veckorna skjutit sönder. Detta varvades med raster och återhämtning. Samtidigt började vissa trupperheter i sjätte brigaden lämna området. Kalmar blev kvar för att hålla Glückstadt. Uppdraget var fullbordat, fästningen var bemannad med smålänningar.

Inventeringen av Glückstadts tillgångar och förråd gav att inte mindre än 325 grova kanoner och mörsare hade försvarat fästningen. Dessa många tunga pjäser hade gångna veckor slungat dödsbringande järnkulor åt svenskarnas håll. De i Glückstadt kvarvarande svenska soldaterna – som nu utgjordes av Kalmar och Kronobergs regementen – fick order att lasta, surra och föranstalta transporten av 40 utvalda tunga kanoner på rejäla kärror. Dessa bronskanoner bortfördes som trofé av Glückstadts erövring.

Så vilken betydelse hade egentligen segern vid Glückstadt?

Bernadottes husbiograf Schinkel betecknar segern som "ett svårt slag" för Danmark i ett kritiskt skede, både psykologiskt och militärstrategiskt, vilket väsentligen förbättrade kronprinsens förhandlingsposition. En annan skildrare, Gravallius²⁷², framhåller Glückstadts fall som en väsentlig bidragande orsak till att Kjölfreden kunde avslutas blott någon vecka senare, och skriver:

"Under själva konferenserna i Kiel föreföll blodiga uppträden vid nämnda fästning. --- Denna fästnings intagande lände Boije till största heder, och dess trupper återkallade de forna svenskars mod och ståndaktighet."

Crusenstolpe menar att "Boije vid Glückstadt erövrade denna provins från Danmark", där den åsyftade provinsen var Norge. Det var alltså vid Glückstadt som stamfadern vann sitt legitimitetskvitto Norge, eftersom Glückstadts fall, enligt Crusenstolpe, var ett sådant signifikant slag mot Danmark att det avgjort allt. Carl Gustaf Löwenhielm hävdar också i sina memoarer att Glückstadt var en *avgörande* faktor som drev Danmark att kapitulera och senare skriva under Kjölfreden. Den tyske statskanslern Hardenbergs dotter von Pappenheim, uppvuxen i regionen och med nordtyska politiska förhållanden i sitt DNA, hade i Kiel förebådat sin intima²⁷³ vän Jean att han aldrig skulle nå sitt mål *förrän Glückstadt var besegrat*. Och så snart stamfadern själv i Kiel nåtts av beskedet om Glückstadts erövring skrev han genast skrävande både till sin adoptivfar Carl XIII och till sin adoptivmor drottning Charlotta han att hans armé nu gjort vad Tilly misslyckats med och vad Torstenson "ej ens vågade försöka", följt av ett brev till sin killkompis tsar Alexander som inleddes med orden:

"Jag har äran att informera ert kejsarliga majestät att Glückstadts fästning kapitulert. Denna händelse --- bestämde mig för att driva min verksamhet med kraft för att tvinga Danmark till fred."

Omedelbart efter att kurirbudet från Glückstadt nått Kiel med nyheten, avfattades i stamfaderns propagandakansli även en fälttågsbulletin, nummer 33 i ordningen, där Glückstadts fall var den *dominerande* nyheten och upptog nästan en och en halv sida. När nyheten om Glückstadts fall nådde den svenska armén vågade man först inte tro på nyheten, utan den kvalificerades som blott ett rykte, men när den väl bekräftades stärkte den självförtroendet i hela den svenska armékåren.

²⁷² Daniel Ehrenfried Gravallius (1777-1849), svensk präst och författare

²⁷³ Se kap 18 avsn 9

De fanor som svenskarna erövrade vid Glückstadt skickades snabbt upp till Stockholm med Bernadottes ordonnansofficer stabskapten Dorchimont²⁷⁴, och stod utställda flera dagar framför slottets högvakt och beskådades av massor av människor.

Så snart nyheten om Glückstadt nått Stockholm så gick den *omedelbart* i tryck i Kungliga Tryckeriet, enligt det narrativ som fälthögkvarteret i Kiel bestämt skulle gälla och där Jean var hjälten. I denna berättelse över *tre sidor* förklarades:

”...fästningen Glückstadt av svenska armén blivit intagen; en ära som i trots av lägets och maktens förenade hinder, ensam var hans kungliga höghet kronprinsen förbehållen, sedan fordom en av Sveriges störste härförare, fältmarskalken Lennart Torstenson, och österrikiske generalen Tilly icke förmått tvinga denna fästning till övergång.”

Jean var nu alltså större än båda dessa legender,²⁷⁵ och genom bedriften Glückstadt vanns Norge, och därigenom skulle Sveriges framtid vara räddad, var budskapet i tillkännagivandet.

Pressreleasen avslutades med att, efter att ha berättat om betydelsen av Glückstadts fall, så befann sig den svenska armén ”nu i en ställning som föranlät konungen av Danmark att ingå i en överenskommelse”, d v s det som skulle bli Kielfördraget. Glückstadt var alltså nyckeln till detta, den avgörande segern som tippade alla odds i Sveriges favör.

De två olika rapporterna om Glückstadts fall och fredsfördraget i Kiel hade nått Stockholm *exakt samtidigt* i slutet av januari, och togs ett dygn senare båda upp av *Inrikes Tidningar*. Men medan storn om Glückstadts fall dominerade utrymmet på förstasidan, förpassades nyheten om Kielfreden i notisformat till sidan två! *Inrikes Tidningar* citerade Jeans bulletin där de svåra förhållanden under vilka belägringen genomförts framhölls, vilket accentuerade bedriften än mer:

”Generalen baron Boije och alla under honom stående trupper, har under hela belägringen givit prov på mannamod och ihärdighet. Neijden omkring fästningen var satt under vatten, och de belägrande har även haft att strida mot en regnig och osund väderlek. De har endast på smala dammar kunnat nalkas staden, alltid under en ganska livlig eld med kulor och kartescher. --- *All föreställning om de brister och svårigheter som åtfölja en belägring om vintern, kan ej svara mot dem som trupperna vid detta tillfälle utstått.*”

Ytterligare ett dygn senare firade man i Stockholm kronprins Jeans födelsedag, och *Stockholms Post-Tidningar* rapporterade hur man under gudstjänster i huvudstadens alla kyrkor tackade Gud och avsjöng Te Deum för Jean, för de segrar och fördelar som Jean ”*särdeles genom Glückstadts erövring* vunnit, vilka för fäderneslandet öppnar ett säkert hopp och lovar de lyckligaste följder”.

Flera av de beslagtagna bronskanonerna vid Glückstadt, massiva pjäser där de tyngsta eldrören väger över 2,7 ton, ligger idag uppradade som troféer utanför entrén till Sveriges nationalmuseum över rikets krigshistoria, nämligen Armémuseum på Riddargatan 13 i Stockholm.

Det förekommer även i källmaterialet en uppgift om att Boije belönades av stamfadern med en prestationsbonus på 20 000 hamburgska riksdaler banco²⁷⁶ för Glückstadt allena. En närvarande officer vid Jönköpings regemente uppger siffran 5000 dukater²⁷⁷. En annan initierad källa hävdar att Boije efter Glückstadt erhöi en årlig pension på 2000 riksdaler banco²⁷⁸ plus ett

²⁷⁴ Wilhelm Albrecht Dorchimont (1783-1861), svensk militärofficer och ämbetsman

²⁷⁵ Jmfr kap 8 avsn 7, 10; kap 12 avsn 5; kap 17 avsn 6

²⁷⁶ 20 000 Hamburgska riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 5,3 mkr (KPI), 16 mkr (guldprisindex) alt 190 mkr (arbetarlöneindex)

²⁷⁷ 5000 dukater år 1814 motsvaras år 2020 av ca 2,6 mkr (KPI), 7,8 mkr (guldprisindex) alt 94 mkr (arbetarlöneindex)

²⁷⁸ 2000 riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 260 000 kr (KPI), 790 000 kr (guldprisindex) alt 9,5 mkr (arbetarlöneindex)

engångsbelopp på 10 000 riksdaler banco²⁷⁹ i silver av Jean. Boije belönades efter Glückstadt *mer än någon annan svensk* – inberäknat Stedingk och Adlercreutz – och oavsett de exakta summorna rörde det sig om en förmögenhet.

I de svenska förhandlarnas introduktionstal till Stortingets grundlagskommitté i oktober 1814, ett tal som senare lästes upp för hela Stortinget, omtalas Glückstadt i samband med summarisk redogörelse av kronprinsens ”segertåg mot Danmark” där Norge avtvingades, enligt det svenska narrativet. Däremot omnämns inte Bornhöft med en enda stavelse.²⁸⁰

Glückstadt var alltså utan tvekan en mycket betydelsefull insats och en viktig seger. Men priset hade varit högt. Abraham, Lars, Peter, Petter och övriga bortglömda svenska soldater som blev kvar i Holsteins lera, liksom de lika bortglömda svenska soldaterna som kom hem, har alla sin del i denna bedrift och ära. Kalmar regemente var det svenska regemente som förlorade flest man under hela fälttåget 1813-1814, och Glückstadt var en väsentlig bidragande orsak till dessa förluster av manskap.

Men priset var ännu högre för den lokala civilbefolkningen, som sett sina bostäder och sin stad skjutas sönder, och många människor dö under de veckor av terror som glödande järnklot och annat regnade ner över dem. Inklusivt helt oskyldiga mödrar och barn.

Läsaren tillråds att återigen erinra sig för *vems* skull man egentligen lät denna i grunden ömsesidigt rent destruktiva strid om Glückstadt äga rum. Bortom den tillrättalagda, skönmålande och förblindat rojalistiska historieskrivningen, efter att den seriösa forskningen kastat sin okorrumpade blick över detta skede i vår historia, framgår att dessa svenska drängar tillsammans med Glückstadts försvarare och civilbefolkning miste sina liv inte för Europas frihets skull och inte för Sveriges skull – de dog utan annan mening än för *stamfader Jean Bernadottes personliga karriärplanering*, för att genom rånet av Norge stärka sin egen och den nya släktens ”legitimitet”, en tronföljd som han för övrigt tillmutat sig.²⁸¹

Kapitel 18 avsnitt 5

KUNGEN AV CIMBRIEN

Jean ägnade sig ofta åt tankelekar kring staters omorganisation; delningar, fusioner, förvärv, ett nytt managementteam här och där på Europas karta. Han tänkte ibland ofta och passionerat med livlig inbillning och lynniga utbrott, och dels bländade, dels oroade sina samtida åhörare. Vad höll karl på med, var han frisk? En ohejdbar idéspruta sprängfylld med ord som aldrig sinade, och där folk och nationer bara var bricker i ett stort spel. I sitt osammanhängande orerande framstod han som en statskonstens *investment banker*²⁸² på steroider. Han mästrade för sina åhörare och lade fram alternativa verklighetsbeskrivningar och arbiträra påståenden – chansningar och lösa gissningar som Jean, hedersdoktor i statsvetenskap utan utbildning eller

²⁷⁹ 10 000 riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 1,3 mkr (KPI), 4 mkr (guldprisindex) alt 47 mkr (arbetarlöneindex)

²⁸⁰ Se kap 21 avsn 5 (17 oktober 1814)

²⁸¹ Se kap 2 avsn 21

²⁸² *investment banker* (eng) = person som jobbar för en investment bank (investeringsbank), d v s en bank som huvudsakligen inriktar sin verksamhet mot bl a företag och större budgetstarka organ, kapitalförvaltare, andra finansiella institutioner och stater som kunder. En roll som en *investment banker* (person som arbetar för en investment bank) kan ha är att ge företagsledningarna rådgivning kring delningar, sammanslagningar, förvärv och strategimöjligheter för företaget, och att tekniskt och konkret verkställa dessa företagsombildningar, ibland med relativt cyniska och okänsliga metoder.

grundläggande kunskaper i statsvetenskap, yttrade som om de vore axiom, och som fick råda oemotsagda eftersom alla visste att karln kunde flippa ur vid minsta invändning eller rättelse.

I samband med svenska arméns besittningstagande av Holstein i december hade en provisorisk regeringskommission tillsatts för att styra provinsen. I rak motsats till det pågående europeiska befrielsekrigets anda – att lösgöra Europas folk från påtvingat undersåtskap till en oönskad överhet i statskonstruktioner som tillkommit godtyckligt och ofrivilligt runt om på kontinenten – arbetade den ständige projektmakaren Jean Bernadotte under tiden i Kiel med idén att skapa en ny godtycklig stat, *Cimbrien*, som ofrivilligt skulle göra invånarna där undersåtar till en ny inympad överhet.

Cimbrien, eller *Cimbriska halvön*, utgörs av landtungan Jylland och Schleswig-Holstein norr om Elbefloden och väster om Schaalefloden. Cimbrien är ett äldre geografiskt begrepp än Jylland, och återfinns t ex i Ptolemaios²⁸³ stora verk *Geographike hyphegesis* från år 150. Valet av namn på det nya framkrystade riket, som Jean ville skapa såsom tidigare chefen Napoleon brukade göra, innebar alltså en referens till antikens stormakter, vilket Napoleon också hade en förkärlek för.

Den svenska huvudarmén hade pressat norrut, och generalissimus hade låtit Skjöldebrand och general Tettenborn med sina kosacker översvämma det inre av Schleswig som en störtflod. Framryckningen hade fortgått utan rast och utan motstånd; de svaga danska truppenheterna drog sig tillbaka överallt. Cimbriska halvön var snart till hälften inkräktad.

Jean skissade så på sin senaste plan. Denne besynnerlige man var både idérik och impulsiv som få, som sagt likt en tygellös investment banker eller managementkonsult på en kraftig överdos uppåtjack; han lekte med ämnade sammanslagningar och avknoppningar på Europas karta som om det vore ett brädspel, vid samma tidpunkt som den övriga koalitionen hade uppåddat kontinentens hela krigsföra manskap för att *reverse* samma företeelser på andra håll.

Den **8 januari 1814** överlämnade stamfadern till Holsteins regeringskommission ett förslag på bildandet av kungariket Cimbrien, som inte bara skulle omfatta det redan ockuperade Holstein utan hela landtungan, ända upp till Jyllands norra spets. Invånarna önskade förvisso av hela sitt hjärta att fortsätta tillhöra Danmark och kung Fredrik VI, men detta var givetvis oväsentligt i sammanhanget. En provisorisk regering för Cimbrien skulle tillsättas, och denna provisoriska regering skulle ledas av f d statsrådet²⁸⁴ Platen, kanalbyggaren, ibland liknad vid en "romare" p g a sin fysionomi, ihärdighet, viljestyrka och pondus. Stamfadern hade redan rekvirerat – tillkallat sig – Platen från Sverige för detta cimbriska ändamål.

Och sedan behövde detta rike, Cimbrien, givetvis en kung. Och vem vore bättre lämpad att axla denna roll än han själv!

Så Sveriges externrekryterade kronprins, den karismatiske självsäkre svartkrullhåriga mannen från Pau med de volatila humörsvängningarna och de blixtrande ögonen, kunde nu till sin ambitiösa lista över möjliga karriäralternativ – kung av Frankrike, kung av Sverige-Norge, diktator i Tyskland,²⁸⁵ kung av Tyskland,²⁸⁶ kung av Belgien²⁸⁷ – nu lägga ytterligare ett, kung av Cimbrien.

Historiker som i efterhand velat försöka framställa rationella skäl till skapandet av kungariket Cimbrien, har föreslagit att detta var ännu ett påtryckningsmedel mot Danmark, en pant om

²⁸³ Klaudios Ptolemaios (ca 90-ca 170), grekisk astronom, geograf och matematiker

²⁸⁴ Platen hade inlämnat sin avskedsansökan som regeringsmedlem i oktober 1812, då hans åsikter ej alltid varit i harmoni med Bernadottes. Graden av frivillighet i detta kan säkert diskuteras, då Jean företrädesvis omgav sig med jasägare som ej ifrågasatte honom och då han skydde individer som demonstrerade prov på integritet och eget oberoende omdöme.

²⁸⁵ Se kap 6 avsn 5 (Jeans och verktyget Wetterstedts "betänkande" om Tysklands framtida ordnande)

²⁸⁶ Se kap 10 avsn 2

²⁸⁷ Se kap 17 avsn 2

Norgetransaktionen återigen skulle börja slira, eller att detta var en pusselbit i bildandet av ett större skandinaviskt rike. Det har t o m föreslagits att Jean själv kan ha lekt med tanken att byta ut den avlägsna, isolerade, jolmiga Vasatronen i Sverige, i detta patetiska land med alla dess besvärliga grundlagar och problematiska allmogeopinion, mot regentskapet över ett väldet närmare händelsernas centrum och den europeiska storpolitiken.

Projektet förföll emellertid. Men det är illustrativt för stamfaderns karaktär på flera plan, inklusive hans mångsidiga fiffighet, diplomatiska anestesi, självöverskattning, och hans böjelse att nyttja rättsstridiga och dubiösa metoder för att avancera sina egen agenda och egna fördelar.

Kapitel 18 avsnitt 6

STAMFADERN OCH VERKTYGET BYTER TILL SIG NORGE

Redan på kvällen den **8 januari 1814** erhöll verktyget Wetterstedt i Kiel ett brev från den danska utrikesministern Rosenkrantz, där Danmark var villigt att avträda Norge om vissa kriterier uppfylldes. Kronprinsen lät då pausa Nordarméns krigsoperationer i Schleswig-Holstein. Kung Fredrik VIs halvneutrala policy, förhållanden men bibehållna principfasthet hade slutligen lett fram till detta nederlag. Danmark skulle nu oundvikligen avtvingas Norge. Glädjen stod hög i svenskläget i Kiel. Verktiget Wetterstedt blev så upprymd över det inträffade och tog ut hela vinsten och mer därtill i förskott, när han den **9 januari** förkunnade i ett privat brev att detta var "en god fred, än förmånligare för Sverige än den i Roskilde".²⁸⁸

Den **10 januari** träffade Sverige och Danmark en uppgörelse om premisserna för denna Norgetransaktion, eller vad som av historiker kallats en "fredslösning" på den unilaterala svenska militära aggressionen mot grannen i sydväst.

Tisdagen den **11 januari** på morgonen inleddes de egentliga fredsförhandlingarna. Jean ville inledningsvis "till varje pris" att besittningen av Glückstadt, Fredriksort och resten av Holstein skulle användas som säkerhet för besittningen av Norge, d v s att hela Holstein inkl dessa fästningar skulle behållas som pant tills det att svenska soldater hunnit ockupera väsentliga delar av Norge. När knähunden Wetterstedt dristade sig att invända mot denna taktik – och det fanns flera skäl därtill – så brast stamfadern ut i ett häftigt okontrollerat vredesutbrott mot sitt verktyg inför flera åhörare inklusive utländska diplomater. Det slutade emellertid med att denna fordran förföll. Bernadotte gick med på evakueringen av de erövrade områdena i Schleswig-Holstein mot att två andra försiktighetsåtgärder skrevs in i traktaten; att Storbritannien även efter freden tills vidare skulle upprätthålla blockaden mot Norge, samt att Danmark omedelbart skulle återkalla prins Christian Frederik och danska ämbetsmän från Norge.

Det svenska förhandlingsläget var annars mycket starkt, både militärt och politiskt. Hela Holstein och en bit av Schleswig var ockuperat, och den oöverbanneliga fästningen Glückstadt hade övervunnits. Österrikes medlingsförsök och kompromissförslag hade oskadliggjorts, samtidigt som tsaren kommunicerade med Jean på ett sätt som kunde läsas som att tsaren konsekvent och reservationslöst fortfarande stod bakom Norgestölden.

Men enligt källmaterial och tidigare gjorda analyser framträder tre huvudskäl till varför denna överlägsenhet ej utnyttjades till att nu formulera ett robust, distinkt och för Sverige fördelaktigt avtal. Det första skälet var att stressen redan var stor i den svenska ledningen över dröjsmålet med att återansluta till koalitionen mot Napoleon. Detta lilla sidogig uppe i norr som enligt generalissimus skulle ta några veckor var nu inne på tredje månaden. Situationen var redan

²⁸⁸ Vid freden i Roskilde den 26 februari 1658 avträdde Danmark-Norge bl a Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän till Sverige, vilka införlivades i den svenska staten permanent.

extremt graverande för Sverige och det svenska anseendet i bred bemärkelse, och Adlercreutz, Wetterstedt och Platen uppmanade stamfadern att slutföra förhandlingarna skyndsamt så att armén omedelbart kunna hasta mot Rhen.

Det andra skälet var att Jean själv var medveten om att uppehållet i Holstein satte hela hans ställning inom koalitionen på spel. Varje dag som uppgörelsen med Danmark fördröjde hans marsch söderut, minskade hans möjligheter att spela en central roll vid det förestående avgörandet om Frankrikes framtid. Förvärvet av Norge, och därigenom befästandet av den nya svenska successionsordningen, var ju hela tiden en fallskärmslösning, en karriärplan B, så länge som Frankrikes tron hägrade för hans ögon.

Det tredje och kanske avgörande skälet, var att Jean ansåg att *en* sak var överordnat allt annat när det gällde Norge – att vinna detta *på pappret*. Norge sågs som legitimitetskvittot, biljetten för att haka fast den borgarsläkten Bernadotte vid Sveriges tron istället för den Vasaätten. Norge var en "erövring" av den externrekryterade "krigshjälten", Sveriges nye "segerherre i fält", och skulle marknadsföras som en enorm bedrift gentemot den, som alltid, genant naiva svenska allmänheten. Därigenom skulle stamfadern tillvinna sig svenska folkets beundran, tacksamhet och slutliga försoning med Finlandsförlusten. Men vad som gömde sig i *detaljerna* kring Norgeuppgörelsen var sekundärt. Det viktigaste var *illusionen* av någon slags "union" mellan Sverige och Norge, där den svenske regenten räknades som regent även över normmännen. Resten av kontraktet fick bli det bli lite som det blev med. Och det blev det också.

Efter budet om att Danmark skulle släppa ifrån sig Norge, men *innan* förhandlingarna om villkoren inletts med danskarna, bestämde Bernadotte i interna svenska överläggningar att den nya svensk-norska konstruktionen skulle ändras från en realunion²⁸⁹ till en personalunion²⁹⁰. Själva relationen mellan de två länderna reglerades i Kieltraktatens artikel 4. Denna paragraf är så central för hela Norgefrågan, fram till upplösningen av unionen 1905, att den behandlas separat i nästkommande avsnitt. Men i grunden var stamfaderns syfte med ändringen att försöka vinna normmännens egen medverkan vid landets förening med Sverige, särskilt då han genom sin propagandaoffensiv under väldigt lång tid gjort vidlyftiga utfästelser, som han inte alltför uppenbart kunde backa från. Ju mjukare unionsupplägget skulle te sig, desto större chans att erhålla normmännens "bifall", var beräkningen. Han räknade med att smörandet för normmännen, som det i grunden handlade om, och försvagningen av själva unionsstrukturen skulle leda till ett enkelt, konfliktlöst besittningstagande.

Stamfadern och verktyget Wetterstedt var mycket ivriga att staka ut själva Norgeöverlåtelsen – den heliga graalen för att befästa successionsordningen från den 26 september 1810 – vilket avklarades geschwint och med en gång. Sisådärja, Norge säkrat! Nya franska borgarsläkten bastant förankrad på svenska Vasatronen! Puh!

Emellertid tappade man i denna vilda förtjusning fokus på flera andra aspekter av kontraktet. I sin begeistring och brådska, eller på grund av bristfälliga geografikunskaper, missade verktyget Wetterstedt totalt att Grönland, Färöarna och Island faktiskt var *norska kolonier*, så den danske förhandlaren Bourke lyckades styra så att dessa Norgeegendomar nu istället hamnade i *dansk ägo*.

Men inte nog med detta – Bernadotte och Wetterstedt gav även bort svenska statens egendomar Pommern och Rügen som betalning åt Danmark, och därutöver förpliktade Sverige sig att tillsammans med koalitionsmakterna skaffa Danmark ytterligare landvinningar på kontinenten. Man gav alltså bort bl a den viktiga handelsstaden Stralsund jämte det svenska

²⁸⁹ realunion = union mellan två eller flera stater som har samma statschef (monark) och som även delar flera statliga institutioner, vilket ofta medför en minskad grad av suveränitet för den politiskt svagare parten

²⁹⁰ personalunion = union mellan två eller flera stater som har samma statschef (monark) medan deras gränser, lagar, institutioner och politiska styren förblir åtskilda

ägandeskapet över de bördiga, rika och strategiskt fördelaktiga distrikten på kontinenten som stod under svenska statens jurisdiktion och Sveriges riksdags beskattningsrätt, mot något slags simpelt unionellt omslagspapper innefattande det magra och steniga Norge som fortsättningsvis skulle bibehålla sitt självstyre, sina egna institutioner, sin egen lagstiftning och endast kunna beskattas av sig självt.²⁹¹

Men inte nog med detta – Bernadotte och verktyget Wetterstedt betalade därutöver 1 miljon riksdaler²⁹² kontant av svenska folkets skattepengar till Danmark i ersättning. Denna komponent i överenskommelsen var dock så känslig att man såg sig nödgad att gömma den i en *hemlig tilläggsartikel*²⁹³.

Men inte nog med detta – i en annan hemlig artikel i denna överilade traktat, ett monument av obegåvning, förbehölls norska grevskapet Laurvig som förläning åt danske kungen personligen, där han själv hade rätt att bestämma priset för att sälja det tillbaka till Sverige!

Men inte nog med detta – Jean Bernadotte och verktyget tog samtidigt på sig ansvaret för Norges fulla andel i den danska statsskulden! Detta räknades som en väsentlig dansk framgång i förhandlingarna.

Men inte nog med detta – Bernadotte och hans knähund försummade att begära ersättning för alla de svenska fartyg och sjötransporter som Danmark kapat och beslagtagit sedan 1809. Dessa värden uppgick till cirka 2-3 miljoner riksdaler banco²⁹⁴.

Men inte nog med detta – Bernadotte och verktyget Wetterstedt bommade detta ypperliga tillfälle i Kiel att inkludera i uppgörelsen en omdömesgillare reglering av de höga transitavgifterna för den svenska postgången genom danskt territorium.

Men inte nog med detta – en fullkomlig blunder för Bernadotte och verktyget, som krönte hela detta sjabbel, var även att man försummade, nu när man i januari 1814 satt mitt emot danska regeringens representant i ett för Danmark mycket pressat läge, att ens ta upp frågan om avskaffandet av Öresundstullen. Detta var de tullavgifter som svenska fartyg fick betala till Danmark för passager genom Öresund. Crusenstolpe har kallat Öresundstullen för en "abderitisk brandskatt", d v s en alldeles befängd och orättmätig pålaga utan rim och reson. Men Bernadotte och verktyget *lät danskarna förbli husbönder i sundet*. Ljunggren kommenterar syrligt att det var "alldeles oförklarligt hur våra snillrika diplomater kunde glömma bort att befria sina landsmäns fartyg från sundska tullen, eller avgiften för att segla förbi egen strand". Bernadottes nära medarbetare Nauckhoff klandrar i sina memoarer den *underlåtelse* – försummelse, vårdslöshet – som de svenska förhandlarna demonstrerat i Kiel genom att inte "lägga i vågskålen frånträdandet av öresundska tullen för svenska fartyg, för att i möjligaste mån uppväga förlusten av Finland".

Enligt en senare beräkning av affärsmannen, riksdagsmannen och ledamoten i riksbanksfullmäktige Gustaf Schwan²⁹⁵, kostade Öresundstullen 1814-1857 nästan 150 000

²⁹¹ Såväl professor Rydin som professor Alin påpekar också den irrationella inkongruensen, att vad gällde Pommerns övergång så skulle detta territorium "införlivas" med Danmark (artikel 7) – d v s juridiskt koncist och tydligt – men vad gällde Norge så talades endast om att detta skulle "utgöra ett konungarike förenat med Sverige" (artikel 4), en juridiskt högst konturlös och godtycklig anordning.

²⁹² 1 miljon riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 130 mkr (KPI), 400 mkr (guldprisindex) alt 4,7 miljarder kr (arbetarlöneindex)

²⁹³ Separata och hemliga artiklar – *articles séparé et secret* – är paragrafer i traktater som är av väsentlig men grannliga natur då dessa ej sällan reglerar stora kontanta betalningar eller transaktioner av egendom som del av uppgörelsen, eller andra komprometterande förpliktelser, uppgörelser, villkor och detaljer som man vill inkludera i avtalet men som måste gömmas undan offentligheten för att ducka för granskning samt rädda ansiktet på någon nyckelperson och bespara denne allmän förnedring och vanära.

²⁹⁴ 3 miljoner riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 400 mkr (KPI), 1,2 miljarder kr (guldprisindex) alt 14 miljarder kr (arbetarlöneindex)

²⁹⁵ Johan Gustaf Schwan (1802-1869), svensk affärsman, politiker, skeppshandelsspecialist

riksdaler banco årligen, och när den upphörde 1857 utgick ett större engångsbelopp till Danmark. Författaren har, utifrån Schöns data och justerat för inflation, sammanräknat Öresundstullen till 5,5 miljoner riksdaler banco²⁹⁶ i 1814 års penningvärde. Detta var alltså ett ytterligare pris Sverige fick betala vid förhandlingsbordet i Kiel, då Öresundstullen utan tvekan *kunnat och borde ha inkluderats i Kiofreden* mellan Sverige och Danmark, denna fantastiska uppgörelse som ju skulle bli "förmånligare för Sverige än den i Roskilde" enligt den 37-årige snorvalpen Wetterstedt. Öresundstullens bestående, menar en analytiker, är faktiskt tecken på att Kioförhandlingarna i själva verket *ej* dikterades av svenskarna, som våra fina svenska historieböcker vill lära oss, utan av danskarna! När man i en förhandling vet exakt vad motparten absolut *måste* ha till vilket pris som helst – i det här fallet Norge – är det lätt att sätta detta pris högt.

Danskarna, normännen och dynastigrundaren Jean Bernadotte personligen framstår alltså, vid närmare analys av utfallet, som vinnarna i Kiel. Svenska staten och svenska folket var förlorarna. Men detta sakförhållande viftar stamfaderns panegyriker²⁹⁷, såsom exempelvis Schinkel, bort så lättvindigt de bara kan:

"Den väsentliga bestämmelsen, den som sedan fyra år utgjorde det ständiga föremålet för *våra* politiska syften och omsorger, *uppfylldes*; man bör för dess skull *förgäta att några detaljer blivit förbisedda.*"

Rent trams alltså från Schinkel. Det var inte frågan om "våra" politiska syften och beräkningar utan Jeans egna. Och det var redan 1814 diskutabelt vad denna lösa, sladdriga, hafsiga unionskonstruktion egentligen "uppfyllde" över huvud taget. Svaret fick vi 1905.²⁹⁸ Och varför ska vi i historieskrivningen "förgäta att några detaljer blivit förbisedda", när detta var ett av de sämsta, slarvigaste och mest personegoistiska internationella avtalen som slutits i svenska statens namn någonsin? Dessa "detaljer", som det alltså kallas i den schinkelska hovpanegyriken, översteg vida vad som erhöles i retur.

En annan panegyrist, den kungliga hovrevisionisten Höjer, Bernadottepropagandans överstepräst, ger givetvis även han sitt myndiga utlåtande om Kiofreden. Jeans extremt hetlevrade och volatila humör under hela den fleråriga processen och i synnerhet på slutet, hans dubbelspel mot svenska riksdagen och svenska folket och notoriska opålitlighet, flagranta kontraktsbrott och svek mot koalitionen, samt Sveriges allvarligt sårade internationella anseende som hederlig nation och bundsförvant – den raserade *Sverigebildens utomlands* – jämte stamfaderns manipulationer som fullt ut drevs av rent egoistiska och dynastiska drivkrafter exemplifierade genom familjefördraget i Åbo 1812, friseras duktigt av professorn. Mot denna fond besjunger Höjer sin idol så här:

"Carl Johans kallblodiga och realistiska bedömning av läget och dess möjligheter, hans förmåga till självständigt initiativ, oberoende av stormakternas önskningar, och hans omvårdnad om sina förbindelser med Alexander hade omsider burit frukt. --- Ersättningen för Finland vunen, en aktad och självständig plats i det nya Europa säkerställd åt den svenska monarkin."

Det är mycket goja – nonsens – i denna synonymsluga höjerska melodi, men en sak fastnar man särskilt för, när Höjer påstår att ersättningen för Finland nu var "vunen". Som tidigare redovisats i vår berättelse, med bred uppbackning från forskarhåll, så var hoppet om en svensk återerövring av Finland just vad som fick Otto Mörner att skynda till Paris i juni 1810, och

²⁹⁶ 5,5 miljoner riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 730 mkr (KPI), 2,2 miljarder kr (guldprisindex) alt 26 miljarder kr (löneindex)

²⁹⁷ panegyrik = starkt berömande framställning i tal eller skrift, lovtal, hyllningsskrift, äreminne; dylik framställning som är överdrivet smickrande eller där lovorden saknar täckning eller där vederbörandes fel förtigs

²⁹⁸ Se kap 25 avsn 20

illusionen om Jeans förmåga i detta avseende, med Napoleons uppbackning, var även den mäktigaste drivfjädern, jämte mutorna, bakom valet av honom till tronföljare samma år.²⁹⁹

Nu blev det inte Finland, det blev Norge istället, men knappast på det sätt som var tänkt. Finland hade varit en *del av Sverige*. Norge blev inte alls en del av Sverige, utan snarare kanske Kjölfreden sådde fröet till ännu större misstro och en ännu djupare och mer klyvande spricka än någonsin mellan de två grannfolken. Och det var ingalunda så att Jean Bernadotte "erövrade" Norge "som ersättning för förlusten av Finland". Norge var ingen "kompensation" för någonting över huvud taget. Norgefrågan uppgjordes i slutändan som en ren och isolerad affärstransaktion, en *separat affärsuppgörelse*. Sverige *betalade* med Pommern, Stralsund, Rügen, kontanter, statskuldsförpliktelser och flera andra stora eftergifter. Norge *förvärvades* med svenska statens mark, svenska skattepengar och diverse övriga uppoffringar och förbiseenden av Jean och verktyget Wetterstedt – ej "vanns" eller "erövrades" – och därigenom så förvandlades samtidigt förlusten av Finland till en ren *eftergift* åt Ryssland. Lägg därtill att priset som *Sverige* fått betala för denna bytesaffär även inneburit en enorm, svåröverskådlig förlust av förtroendekapital för den svenska nationen, svensk politisk rakryggighet och svensk militär tillförlitlighet i ett europeiskt perspektiv, och i synnerhet för överbefälhavaren och tronarvingen personligen. Under vägen till Kiel hade Jean Bernadotte gjort sig ovän med i princip varenda regering i norra halvan av Europa, möjligen med undantag av tsar Alexander, och i själva Norge pyrde hatet. Det externrekryterade stjärnskottet från Pau hade fullkomligen nedrivit *Sverige* *utomlands* i sin egenmäktiga process att "på pappret" – som professor Scott kallsinnigt uttrycker det – tillskansa sig Norge för att därigenom, genom detta skyltfönster, få sin egen borgarsläkt att framstå som berättigad till Vasatronen. Priset för denna karriärfremjande åtgärd, och befästandet av sin egen och sina efterkommandes maktställning i Sverige, hade varit oerhört högt.

Sverige hade vunnit den militära kraftmätningen i Holstein men danskarna vann förhandlingsmatchen i Kiel, konstaterar professor Scott.

Regenten i Stockholm skulle arbeta på distans även som regent i Oslo, var det tänkt, samt företa en och annan tjänsteresa dit. Samtidigt skulle namnet "Norge" få bli en del av regentens eget varumärke, såsom kung över "unionen". Men sedan blev det inte så väldigt mycket mer. Den dynastiska marknadsföringen blev det enda syftet med denna slags "union" som i själva verket knappt ens skulle existera annat än på pappret, och som förhandlats fram av verktyget under Jeans överinseende. Norgeuppgörelsen blev i slutändan som sagt en ren affärstransaktion, där Sverige avträdde mark, byggnader, lösöre och levande ting på kontinenten, kontanter, med mera, och Danmark avträdde sina anspråk på Norge.

Det *enda* som stamfadern och verktyget Wetterstedt hade för ögonen i Kiel var Norge, Norge och åter Norge. Jean Bernadotte *personligen* tjänade givetvis på denna transaktion; legitimitet åt dynastin och en befäst plats i tronföljden, en förlängning av den svenska regentens redan omständiga tjänstetitel med ytterligare ett landområde,³⁰⁰ samt inhöstandet av dubbla apanage. Men bortom dessa egoistiska fåfångheter så vansköttes gravt hela Kjölförhandlingen av team B&W. För *stamfadern* så spelade t ex Öresundstullen och postavgifterna ingen roll. För svenska staten och svenska folket ja, men för *honom* nej. Sveriges starka förhandlingsmässiga fördelar kastades bort, och det var t o m så, menar flera analytiker, att *både Danmark och Norge*,

²⁹⁹ Se kap 2 avsn 16 och 21; kap 4 avsn 12

³⁰⁰ Den befintliga omständiga titeln "Carl med Guds Nåde, Sweriges, Göthes och Wendes Konung" skulle nu göras ännu omständigare till "Carl med Guds Nåde, Sweriges, Norriges, Göthes och Wendes Konung". I ett brev till sin adoptivmor den 13 januari 1814, alltså *innan* allt var klart i Kiel, skrev mönsteradoptivsonen Jean: "Freden har blivit sluten med Danmark, denna tilldragelse skulle komma att utgöra en *prydnad* för hans majestäts sköna regeringsdagar, och jag känner mig lycklig att kunna vara den förste, som ger honom sin hyllning såsom *konung av Norge*. Jag ber er, frun, värdigas emottaga mina lyckönskningar till denna *nya titel*."

var *för sig*, jämte Jean personligen var de klart vinnande parterna i denna affärsuppgörelse, såsom vinsterna fördelades.

Unionen skulle skänka stabilitet och trygghet åt Sverige då unionen med Norge i sig var ett värn mot fientliga angrepp västerifrån, hävdar kanske någon. Detta är förvisso sant, men *dels* betalade Sverige ett högt pris för detta vilket ej hade varit nödvändigt om Kieförhandlingarna skötts proffsigare, *dels* hade samma sak kunnat åstadkommas genom t ex en säkerhetspolitisk allians med t ex Danmark och/eller Norge och/eller Storbritannien, och *dels* så hade ju detta närmast gjorts till ett måste sedan Bernadotte lämnat walk-over vad gällde Finland och Åland. Ryssland kunde ju, när det önskade, anlägga en militär flottbas i Mariehamn 130 km från centrala Stockholm. Efter detta Jeans uppgivande av Finland och Åland så får väl unionen med Norge ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv knappast anses som en applådvärd succéframgång, utan snarare en trängande nödvändighet, givet risken av inklämdhet mellan ett opålitligt Ryssland i öster och ett trätobenäget Danmark-Norge i väster.³⁰¹ Men Jeans unionsargumentet "fred på den skandinaviska halvön" ringde redan vid denna tidpunkt ganska ihålligt, och trovärdigheten av denna fras blottades när stamfadern i ett senare skede visade sig beredd att skicka svenska militärtrupper över gränsen till Osloregionen och hota Norge med krig – inbördeskrig? – vilket knappast kan räknas som en fredshandling, inte ens med bernadottesk advokatyr.³⁰²

Drygt två veckor tidigare hade brittiske utrikesministern Castlereagh beordrat sin diplomatiska representant Thornton, att Storbritanniens finansiella stöd till den svenska armén skulle upphöra om Bernadotte ej *omedelbart* övergav Holstein och avtågade mot Rhen.³⁰³ Thornton mottog detta brev i Kiel den **13 januari** klockan 23. Detta var precis som de svensk-danska förhandlingarna var inne i slutskedet. Thornton dechifferade brevet från London så hastigt som gick, och det kan knappast betvivlas att Thornton kände till innehållet innan förhandlingarna var avslutade och traktaten undertecknade. Thornton insåg att detta var sprängstoff. Inte bara skulle stamfadern, som saknade impuls kontroll, flyga i luften av denna nyhet med stor ljudlig dramatik och en eruption av invektiv i ett väldigt känsligt läge, utan hela den svensk-brittiska relationen skulle riskera att knäckas. Thornton informerade så verktyget Wetterstedt om innehållet, men verktyget sade att detta måste hållas hemligt för chefen, och absolut inte fick läcka ut till den danske förhandlaren Bourke, som med insikt om pressen som Storbritannien nu satte på Sverige givetvis aldrig skulle avstå från Norge, utan låta minuterna ticka på i Danmarks favör. Den brittiske utrikesministerns not kunde alltså slå allting i kras, hela dynastidrommen! Verktyget bad Thornton hålla instruktionen från regeringen i London hemlig i 24 timmar, inom vilken tid han försäkrade på sin heder att Kiefördraget skulle vara klart, och han gick ed på att därpå "hela armén genast ska sättas i marsch mot Rhen".³⁰⁴ Verktygets utfästelse för att vinna tid var en s k "diplomatisk fint", om man vill använda en etablissemangsvänlig eufemism, eller som man brukar kalla det på rakare svenska, ett bedrägeri.

Varje minut var nu extremt dyrbar, men den **14 januari** klockan 15 var uppgörelsen äntligen färdig, varpå följde det sista redigeringsarbetet. Vid ungefär samma timme, i sitt tillfälliga högkvarter på *Hindsgavl Slot* vid Middelfart på Fyn, godkände Fredrik VI inrättandet av en fristående norsk centralbank med ansvar för penningutgivningen i Norge. Detta torde ha varit Fredrik VIs sista ämbetshandling som norsk regent. Detta hade sedan länge varit en viktig symbolfråga för *Selskabet for Norges Vel*, och hade också stor funktionell betydelse för återupprättandet av Norge som en självständig stat.³⁰⁵

³⁰¹ Jmfr kap 4 avsn 1

³⁰² Se kap 23 avsn 9 (19 maj 1821)

³⁰³ Se kap 17 avsn 9 (24 december 1813)

³⁰⁴ Det tog en och en halv vecka efter Kiefreden innan arméns avantgarde avmarscherade från Lübeck söderut, och det tog över en månad efter Kiefreden innan de första svenska avdelningarna började infinna sig i Köln.

³⁰⁵ Se kap 2 avsn 12; kap 6 avsn 6

Det var spända ögonblick i Kiel innan Bourkes underskrift i bläck på pappret var på plats, men Kielfreden kunde slutligen undertecknas natten mot den **15 januari** i *Buchwaldscher Hof* på Danskegaden³⁰⁶ i Kiel. I samband med undertecknandet av internationella traktater hade Jean och verktyget Wetterstedt som sed att till motparten ge gåvor, oftast i form av briljanterade presentdosor. Vid avslutandet av bytesaffären i Kiel – transaktionen där Danmark, Norge och dynastigrundaren Jean var vinnarna och svenska staten var den stora förloraren – så rekvirerade Jean från Stockholm en extra fin briljanterad dosa med slipade diamanter till den danske förhandlaren Bourke till ett värde av hisnande 6000 riksdaler banco,³⁰⁷ att uppsättas på de svenska skattebetalarnas räkning.

Avslutningsvis några ord om vad Norgetransaktionen egentligen ska kallas. Vad det egentligen handlar om när en starkare part med hot om våld tilltvingar sig något av en svagare, är *rån*. Man skulle även kunna kalla det *utpressning*, *plundring*, *rov* eller *kap*. Det finns flera ungefär likvärdiga synonymer. Men ett annat ord som oftare brukar användas av segraren, d v s den som erhåller budskapsföreträdet i historieskrivningen, är det självmickrande, herraväldesfrämjande, aningen stöddiga ordet *erövring*. En litet snällare term med torrt affärsmissig eller sansad diplomatisk klang är *förvärv*. Vill man helt förringa tvångsfaktorn och få det att se ut som någon slags halvt frivillig gest hos rånofret, kan man kalla det för ett *avträdande*. Och vill man skyla över hela det smutsiga spelet i kulisserna och de dolda agendorna kan man alltid smeta över hela händelsen med en glansig glasyr och nöja sig med det rara gulliga begreppet *fredsuppgörelse*. Ord är makt. Man kan tillämpa vilket nyspråk man vill, allt utifrån eget behov och behag hur man vill vinkla och presentera sin egen story.

I fallet Kielfreden 1814 var det nog snarast frågan om en *bytesaffär under tvång och med hot om våld*, där den militärt överlägsna parten som hotade med våld om bytet ej genomfördes, förövaren, var den som ur ett nationellt perspektiv i slutändan drog det allra kortaste strået, eller snarare knappt något strå alls. Fälttåget på kontinenten resulterade genom bytesaffären i Kiel i att Sverige förlorade sina tyska besittningar, gick miste om ersättning för av danska kapare uppbringade svenska fartyg, ådrog sig att betala Norges andel i danska statskulden, lät Sveriges absurda inlåsning i tullavtalet för passager genom Öresund bestå, samt betalade i vängåva för dessa förluster ytterligare en miljon riksdaler banco till danskarna. Plus diamanter i present till den danske förhandlaren.

Snyggt jobbat, Jean och verktyget.

En minnestecknare, Johan Fredrik af Lundblad, konstaterar ampert i sina memoarer att "Wetterstedt visade i själva fredsteckningen, att han *ej* var en Axel Oxenstierna³⁰⁸", underförstått att detta klåparverk till uppgörelse gränsade till ren inkompetens.

Seriöst, så är detta uppochnervänt så det förslår, men detta har, som förklarats ett antal gånger, sin förklaring i de personliga drivkrafterna och bakgrunden till denna transaktion. Legitimitetsbiljetten.

Professor Herman Rydin framhöll 1863 att Norgetransaktionen egentligen skedde med våld, men då våld är omoraliskt annat än vid självförsvar eller nödvärn, måste Sverige undvika maktspråk annat än nödvändigt för ändamålet, tona ner sin dominerande roll och ge skenet av att föreningen skedde frivilligt och på ömsesidigt godtagbara och rättvisa villkor. Vilket gick lite till överdrift, då svenska staten återigen lämnade, precis som i Åbo, walk-over.³⁰⁹

³⁰⁶ Buchwaldscher Hof låg på nuvarande adressen Dänische Strasse 31 i Kiel.

³⁰⁷ 6000 riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 790 000 kr (KPI), 2,4 mkr (guldprisindex) alt 28 mkr (arbetarlöneindex)

³⁰⁸ Axel Oxenstierna (1583-1654), svensk statsman (ofta ansedd som grundaren av den svenska statsapparaten och administrativa förvaltningen, där många inrättningar finns kvar än idag)

³⁰⁹ Se kap 4 avsn 12

Danmark, Norge, det svenska kungahuset och släkten Bernadotte var som tidigare konstaterats de enda klara vinnarna i bildandet av denna "union", som i sig självt hade prägeln av endast en kuliss, ett omslagspapper. Ett luftslott, konstruerat utav egoism och inkompetens, som så småningom, när verkligheten skulle hinna ikapp, blott skulle bli till ett pyttelitet... poff.³¹⁰

Kapitel 18 avsnitt 7

KIELTRAKTATENS ARTIKEL IV

Schinkel konstaterar om stamfadern i samband med Norgeutpressningen, den gemytliga s k "Kjelfreden":

"Hans mål var att erhålla Norge, och han skulle snart sagt gärna offrat den övriga delen av världen för denna åtkomst."

Ögonblick efter att förhandlarna med bläck ritat sina underskrifter på dokumenten, lät Jean via verktyget Wetterstedt informera Skånes starke man, Toll, f d pålitlig och trogen gustavian innan denne med ett realpolitiskt lappkast ställt sig bakom den nya regimen för att rädda sin karriär,³¹¹ vari kronprinsen uppsluppet informerade om "den omedelbara och oåterkalleliga överlåtelsen till Sverige av hela kungariket Norge".

Likaledes informerades ivrigt den svenske utrikesministern Engeström i Stockholm om "Norges omedelbara övergång till Sverige".

Bernadottes fåfänga hade så till den grad upplivats av Norgetransaktionen, att han till vardera Rysslands, Preussens, Storbritanniens och Österrikes suveräner skickade särskilda tackbrev för deras samtycke och bistånd. På sitt i vanlig ordning hyperboliska språk kallade han tsaren för de allierades Agamemnon³¹², och att det var *honom* som man hade att tacka för unionen. Till Preussens kung, till Storbritanniens prins-regent och till Österrikes kejsare skrevs samtidigt att det var *dem* som man hade att tacka för deras stöd och gärningar. Så kristligt utdelade stamfadern håvorna av tacksamhet och smicker. T o m de österrikiske diplomaterna Vincent och Bombelles – som stamfadern vid tidigare tillfällen inte missat att uttrycka sin sylvassa avsky över då han ansåg dem som förrädiska sabotörer som satte käppar i hjulen för hans egna planer – berömdes i brevet till Österrikes monark för sina "omdömesgilla reflektioner, den klarhet som de bringade diskussionen" och särskilt "den värdighet" de förde sig med.

Så Norgetransaktionen hade fått Jean på utomordentligt gott humör.

Omvärlden var dock inte lika entusiastisk. Den svenska artillerigeneralen Suremain var kritisk mot "den *brådska* med vilken man ingått detta fördrag, och den *ringa omsorg* man tycktes ha ägnat åt att betrygga dess utförande", alltså själva verkställandet av denna union. Det lyste av ett *hastverk* redan i detta skede. Den svenska kavallerigeneralen Skjöldebrand var inne på ett liknande spår med följande halvbeska observation:

"Huvudsaken var Norges avträdande. Med vad ära och tro detta avträdande skedde, blev ej länge fördolt."³¹³

Kieltraktatens innehåll välkomnades egentligen inte helhjärtat någonstans. Britterna såg med avsky på Norgetransaktionen som sådan.³¹⁴ I koalitions högkvarteret var stämningen likadan, Bernadottes framtvingade bytesaffär mottogs med kyla och ogillande. I Danmark, trots

³¹⁰ Se kap 25 avsn 20

³¹¹ Jmfr t ex kap 3 avsn 12 (relationen mellan stamfadern och Toll under allmogeupproren sommaren 1811)

³¹² Agamemnon var enligt grekisk mytologi Greklands mäktigaste konung och blev i den rollen fältherre i Trojanska kriget.

³¹³ Jmfr kap 21 avsn 1 (Skjöldebrands kommentarer efter Mosskonventionen)

³¹⁴ Jmfr kap 20 avsn 4

att man förhandlingsmässigt gjort mycket bra ifrån sig, fanns en bitterhet mot själva splitten och än mer mot Bernadottes förfarande. I Norge togs nyheten emot med stor besvikelse och likaså i Pommern, över att ha blivit sålda som boskap. Inte ens i Sverige syntes någon sprudlande glädje, utan snarare förmärks viss likgiltighet i samtida presskommentarer och dagböcker. I synnerhet om man tänker sig vilken glädjeyra, storslagenhet och upphetsning som ett återbördande av Finland skulle ha väckt i hela Sverige, så mottogs nyheten från Kiel med... stillatigande. En talande tystnad, om man så vill.

Möjligen var tsar Alexander undantaget. Efter sitt rov av Finland genom 1808-1809 års krig, och genom att Jean lämnade walk-over i ett läge när Finland förhandlingsvägen hade kunnat återbördas till Sverige 1812, hade tsaren stått i tacksamhetsskuld till den externrekryterade kronprinsen. Genom sitt ofta uttalade stöd för stamfaderns rätt att ta Norge istället som "kompensation" för Finland, ansåg tsaren efter Norgetransaktionen att han reparerat en del av sitt eget brott, sonat sin synd. Om man adderade två fel fick man på något vis ett rätt, enligt denna matematik. Till Wetterstedt uttalade sig tsaren framåtblickande efter uppgörelsen i Kiel:

"Det är *nu* som jag kan se en svensk i ansiktet! Vi måste radera från vårt minne dessa olyckliga år 1808 och 1809."

Ståthållaren i Norge, Christian Frederik, gjorde samma analys när han fick höra talas om transaktionen:

"Jag ser däruti inte annat än att Ryssland, för att det bedragit er och frånrövat er Finland, nu bedrog oss och hjälpte er erövra Norge från oss."

Den komponent i Kieltraktaten som tilldrog sig allra störst uppmärksamhet, både av samtiden och av generationer av forskare och historieintresserat folk i 200 år därefter, var den fjärde artikeln. I ett tidigare skede, när stamfadern genom bilaterala kontrakt knutit upp stormakternas stöd för sitt planerade Norgerån, hade det talats om en *fusion* av Sverige och Norge, med innebörden att Norge skulle helt införlivas i Sverige, bli en svensk provins eller möjligen ett subordinerat lydrike. I den ursprungliga svensk-ryska traktaten hade sagts att Norge skulle bli "en integrerad del" av Sverige och att Sverige skulle komma i "besittning" av detta land, d v s inneha det, förfoga över det med en rätt som ofta jämföras med äganderätt.³¹⁵ I den svensk-brittiska traktaten hade explicit uttryckts att Norge skulle "för evärdliga tider *såsom integrerande del förenas och införlivas* med kungariket Sverige".³¹⁶ Och i den svensk-preussiska traktaten så talades likalydande att Norge skulle bli en "*integrerad del*" av Sverige.³¹⁷

Men som nämndes redan i föregående avsnitt, så drev stamfadern igenom, redan innan de egentliga överläggningarna inletts, att relationen mellan Sverige och Norge skulle utformas annorlunda, endast som en personalunion. Han kan ha haft flera skäl därtill, inklusive de utfästelser han redan gjort under sin propagandaoffensiv samt i försök att vinna normmännens stöd för projektet, men faktum är att justeringen i sig är synnerligen illustrativ för hela Norgefrågan.

I det ursprungliga svenska utkastet till Kieltraktaten hade stått att Norge skulle "*tillhöra kungariket Sverige och därmed förbli införlivat*". Men beteckningen för kungariket Sverige, alltså svenska staten, hade omformulerats till "hans majestät konungen av Sverige och hans efterträdare till svenska tronen och riket", och Norges nya status var att "*tillhöra hans majestät konungen av Sverige, och utgöra ett kungarike förenat med Sverige*".

Enligt professor Weibull i sin doktorsavhandling förändrade detta i grunden den fjärde artikelns innebörd. Alin har tidigare visat att frasen "hans majestät konungen av Sverige" var en gängse omskrivning för svenska staten vid denna tidsepok, dåtidens diplomatspråk, så även i

³¹⁵ Den svensk-ryska allianstraktaten den 5 april 1812 (artikel 5); se kap 4 avsn 1

³¹⁶ De svensk-brittiska traktaten den 3 mars 1813 (artikel 2); se kap 4 avsn 20

³¹⁷ De svensk-preussiska traktaten den 22 april 1813 (artikel 5); se kap 5 avsn 7

detta fallet, och därför ej hade någon juridisk betydelse avseende någon enskild person. I advokatsönnen Bernadottes idévärld så fungerade emellertid saker lite annorlunda; ändringen av huvudmannen till "hans majestät konungen av Sverige och hans efterträdare" var en *i allra högsta grad medveten markering* av att Norge stod i ett subordinationsförhållande till den svenske monarken personligen, inte till den svenska staten.³¹⁸ T o m den danske förhandlaren Bourke hade föreslagit att traktaten skulle få en lydelse som innebar att Norge skulle *införlivas* med Sverige, men detta hade förkastats av verktyget Wetterstedt. Tvärtom så betonades ytterligare i femte artikeln att Norge snarare skulle få fortsätta att åtnjuta dess "lagar, förmåner, rättigheter, friheter och privilegier". Och den konsekventa beteckningen av Norge i Kieltraktaten som ett separat kungarike, distinkt särskilt från Sverige, utvisade också en viss framtida självständighet. Stamfaderns beräkning var att denna gåva av inre frihet och oberoende skulle tillvinna den gemensamma regenten folkets tillgivenhet, popularitet och tacksamhet, jämte ett enkelt och konfliktlöst förverkligande av unionen. Men var exakt som den i fjärde artikeln implicita subordinationen till den gemensamma svensk-norska kungen slutade, och var den sanna självständigheten tog vid för norrmännen, gav Kiel inga anvisningar om. Denna luddighet i formuleringarna har såväl professor Rydin i Sverige och professor Gunnar Christie Wasberg³¹⁹ i Norge anmärkt på, 150 år emellan sig, jämte en rad övriga forskare.

Från att faktiskt ha varit avsett som en kompensation för Finland – d v s från att Norge skulle uppgått och införlivas i den svenska staten – så var baktanken med den nya terminologin att Norge nu likställdes med Sverige som *ett parallellt kungarike, där den svenske kungen som person blev den enda föreningslänken mellan de båda rikena*. Även fastän den nya skrivningen rent rättsligt ej borde inneburet någon förändring, så var *intentionen* med omskrivningen – som Jean själv var ansvarig för – en väsentlig *försvagning* av formen för det svenska övertagandet av Norge. Övriga svenskar med delaktighet eller insyn i förhandlingarna förordade snarare en skarpare skrivning, men Jean personligen, via verktyget Wetterstedt, omformulerade detta till mjukare poesi. Detta var en avsiktlig förgrumling av det rättsliga förhållandet mellan Sverige och Norge i en union, analog med förgrumlingen i fallet Guadeloupe.³²⁰ Eftergivenheten vad gällde *svenska statens intressen* var även ett genomgående tema under hela avtalsförhandlingen, som visades i föregående avsnitt. Flera historiker, bl a professor Rudolf Kjellén³²¹, har mot bakgrund av detta skarpt påpekat att Sverige – i bemärkelsen svenska staten – *inte tog ut sin rätt i Kiel*, och att detta urvattnades ytterligare på vägen till Moss. Bernadotte underlät att begagna sig av det mandat som han haft av stormakterna att verkligen göra det norska territoriet svenskt.

En förklaring till detta är stamfaders inkompetens på området, eventuellt i kombination med det faktum att advokatsönnen från Pau aldrig varit en person som känt sig särskilt bunden av lagar, regler och kontrakt, skrivna eller oskrivna, till att börja med. Kännetecknande i hans många uttalanden om Norges anslutning till Sverige, ända sen sin ankomst 1810 fram till 1813, var, för att citera professor Höjer, "vagheten och bristen på konkretion i de statsrättsliga detaljerna". Det är tydligt att Jean Bernadotte var en halvnolla på ämnet och saknade både intresse och egentlig begåvning för de tekniska, juridiska och formenliga detaljerna på detta område. Typiskt för denna flummighet³²² är en formulering i instruktionen för Björnstjerna vid dennes beskickning till London i september 1812, där stamfadern förklarade Norges blivande status:

³¹⁸ Jmfr kap 4 avsn 20

³¹⁹ Gunnar Christie Wasberg (1923-2015), norsk historiker, filosof och biblioteksman

³²⁰ Se kap 4 avsn 20

³²¹ Johan Rudolf Kjellén (1864-1922), svensk statsvetare, historiker och politiker

³²² flummig = intellektuellt oredig

”Det ska utgöra ett kungarike med sina lagar, sin representation och sitt finanssystem, oberoende av Sverige, men förenat med detta rike ungefär på samma sätt som Skottland är med England.”

Skottland och England hade vid denna tid gemensamma lagar, lagstiftande församling och finanssystem.

Stamfadern hade som bekant 1798 köpt sig ett hedersdoktorat från universitetet i Giessen, där texten på doktorsdiplomet alltför uppenbart röjde vem som snidat till de oblyga formuleringarna. Där stod att ”Jean Baptiste Bernadotte, mycket berömd man genom sina bedrifter, mycket tapper, mycket klok, mycket respektabel” förfogade över ”en vidsträckt och exakt kunskap om saker som rör historia, statistik, statsvetenskap och nationalekonomi”.³²³ Kiel visade med största tydlighet att detta, som så mycket annat, var inbilskhet och fåfänga i stora mått men utan substans. Hedersdoktoratet var luft; stamfadern imponerade *inte* med sina statsvetarkunskaper vid utformningen av Kieltraktaten.

Advokatsonen från Pau tolkade följdenligt Kieltraktaten lite som han själv önskade. För honom lämnade frasen ”hans majestät konungen av Sverige” fritt tolkningsutrymme, och professor Scott menar att han mycket väl kan ha trott eller ansett att Norge avträddes till honom personligen. Den första tiden efter Kjölfreden administrerades de norska ärendena utan form eller sammanhang med de svenska, beslut fattades egenmäktigt av Jean utan att konsultera med den svenska regeringen, och Carl XIII:s proklamation till det norska folket i början av februari utfärdades självrådigt av kungahuset, dikterad av Jean givetvis i sin adoptivfaders namn, utan att vara kontrasignerad.³²⁴ Förvaltningen av Norge blev en lekstuga för en uppenbar lekman på området.

En ytterligare aspekt som rör artikel IV måste beröras. Man kan tycka att Norge inte över huvud taget hade något att göra med Sveriges förlust av Finland. Varför skulle norrmännen finna sig i att bli brickor i ett tarvligt maktspel, finna sig i att bli sålda och köpta som en slavhop av ett par främmande herrar?

Men si det behövde de ej!

De juridiska förhållandena på denna punkt, som ej rubbades av Kieltraktaten, är glasklara. Allt som ovan yttrats om en svensk-norsk union är och förblir i själva verket rent akademiska, abstrakta resonemang.

Norge var nämligen, under tiden då det var förenat med Danmark under gemensam regent, i rättsligt och formellt hänseende fortfarande ett *eget konungarike* och ej en dansk provins. Danmarks regent kunde för all del avsäga sig sina anspråk på Norges krona, *men hade ingen rätt att avyttra norrmännens fädernesland åt ett tredje lands konung.* Så snart den dansk-norska föreningen genom Kieltraktaten upplöstes, och den dansk-norska successionsordningen upphörde att gälla för Norge, kan Norge ur statsrättslig synpunkt ej betraktas annorlunda än som om det återgått till den ställning som landet hade innan föreningen med Danmark, d v s som ett fritt och självständigt rike. Fredrik VI i Danmark kunde alltså ej gå längre än att avträda *sina* anspråk på Norges krona; han hade ingen rätt att egenmäktigt överlåta Norge åt en främmande makt som sin egen tillhörighet. Han kunde upplösa *sina* förbindelser med sina norska undersåtar och upphöra med *sin* maktutövning, men då återgick förhållandet till det tillstånd som rådde innan den frivilliga föreningen, nämligen att Norge åter blev en självständig stat! Och detta var också precis vad kung Fredrik VI gjorde, när han från Middelfart några dagar efter Kjölfreden skrev ett öppet brev till norrmännen där han löste dem från deras trohetsed till honom:

”...liksom vi också med detta vårt öppna brev löser alla Norges invånare i allmänhet, och var och en särskilt, från den hyllnings och trohetsed, de --- till oss har avlagt.”

³²³ Se kap 2 avsn 24

³²⁴ Se kap 19 avsn 3

Men där upphörde den danske kungens befogenheter. Professor Herman Rydin förklarar att norska folket således ingalunda efter Kiel hade vare sig någon plikt eller skyldighet att underkasta sig någon *ny* regent:

”Av Norge var vid Kieltraktatens avslutande ej en tum erövrad”, konstaterar Rydin, vare sig fysiskt, juridiskt eller moraliskt.

Lektor Nils Höjer³²⁵, som skrev sin doktorsavhandling på ämnet Norges grundlag, fastslår i ett annat arbete om unionen att Kieltraktaten aldrig ett ögonblick haft gällande kraft i Norge som ett förpliktigande dokument. Faktum är att fjärde artikeln ”ingenting alls bestämmer om vare sig förhållandet mellan Norges kung och folk eller de bägge förenade folken”. Nils Höjer fastslår att av Kiefreden följde att ”Norge åtminstone rättsligen var *ett eget kungarike* som *ej* blivit erövrat eller kuvat”.

Genom Kieltraktaten var Norge alltså vare sig annekterat eller förenat med *någon*. Kieltraktaten skulle aldrig ett ögonblick få gällande kraft i Norge som ett förpliktigande dokument. Det innehöll inget annat av rättsligt värde än ett avträdande av den danske monarkens anspråk, och innebar ingen skyldighet för norrmännen att underkasta sig eller förena sig med någon alls. Kieltraktaten undanröjde för all del ett tekniskt hinder för Norge från att kunna ingå i förening med Sverige, men inte mer än så. Rätten att avgöra detta var Norges, denna valrätt tillhörde norrmännen. Norges folk har aldrig frånkänt sig rättigheten till bestånd som en egen stat. Norge var, i och med upplösningen av föreningen med Danmark, inte ”överlämnat” åt Sverige. Norge var överlämnat åt sig självt, att efter förmåga fritt ordna sitt statskick och sina egna angelägenheter. Alla övriga pretentioner var i strid med grundläggande folkrättsprinciper, enligt Rydin. Många andra historiker har drivit samma argumentationslinje.

Norrmännen var alltså efter Kieluppgörelsen, statsrättsligt, ett fritt folk som självt hade rätt att bestämma sin egen framtid, sitt eget öde.

Världen var deras ostron.³²⁶

Kapitel 18 avsnitt 8

OSCAR FÅR ETT BREV FRÅN PAPPESEN

Stamfadern, i all sin upprymdhet, hade som sagt fått bråttom att skriva flera brev till diverse maktkollegor så snart Norgetransaktionen avslutats, om man nu kan kalla den för ”avslutats” när ju, som vi också såg i föregående avsnitt, Norge faktiskt inte vunnits ett uns. Norrmännen var rent juridiskt och statsrättsligt friare än någonsin på flera sekel. Men stamfadern såg vad han ville se, och en *parad* för kronprins Jean anbefalldes den svenska armékontingenten i Kiel bara timmar efter att bläcket kommit på papper, med salutsalvor och beordrad defilerings av de svenska soldaterna förbi huvudpersonen.

Ett ytterligare brev skulle det givetvis bli, till dynastins nästkommande som en dag skulle få ära regentskapet över detta vackra unionsbygge – sonen Oscar. Även om fadern skulle lyckas i sina egna höga franska karriärambitioner och hoppa av andrahandsalternativet, avkroken Sverige, så var det ändå viktigt att befästa Pausläktens plats på Vasatronen och att *den svenska successionen fortsatt var reserverad åt Oscar*. Som tidigare berättats, så betraktade stamfadern Norgeförvärvet – som ännu bara existerade på pappret – såsom del av en bytesaffär där han nu

³²⁵ Nils Jakob Höjer (1853-1923), svensk historiker och skolman

³²⁶ Ordstävet att världen är någons ostron betyder att denne kan åstadkomma vad som helst, att möjligheterna är obegränsade. Uttrycket har sitt ursprung i Shakespeares komedi *The Merry Wives of Windsor* (Muntra fruarna i Windsor) från 1602, akt II, scen 2.

blivit "kvitt" med Sverige, vars motprestation var att ge hans familj den svenska tronföljden. Det finns även ett dokumenterat uttalande där han betonar vikten av att *sonen Oscar* – ej primärt han själv – garanteras den svenska tronföljden.

Professor Alma Söderhjelm är kanske den som mest nyanserat, utifrån flera olika perspektiv och med god psykologisk intuition, analyserat korrespondensen mellan stamfadern och hans son under deras liv. Redan i deras olika handstilar framträder två helt skilda läggningar och roller. Stamfaderns skrivstil kännetecknas av stora spretiga bokstäver med höga, dominanta, snirklande loopar i den s k "övre zonen" av textraderna, yviga krokar i den "nedre zonen", och som helhet nervöst och överdrivet accentuerad. Söderhjelm har betecknat bokstäverna som "okultiverade och svävande" och professor Scott har använt beskrivningen "kråkfötter". Stamfaderns handstil skulle kunna – enligt modern grafologi³²⁷, vilket förvisso av somliga nedvärderas till en pseudovetenskap – tyda på uppmärksamhetsbehov, egocentricitet, fåfänga, inbilskhet, storhetsvansinne, materialism, girighet, orealistiska föreställningar, manipulation, falskhet, lögnaktighet, "en ytterst personlig tolkning av sanningen", överlägsenhet, arrogans, rastlöshet, impulsivitet, ett häftigt aggressivt humör och eventuellt även psykos.³²⁸ Oscars handstil däremot utmärks av små, prydliga, jämna, försynta och närmast komplexfyllda rader med minimalt avstånd mellan bokstäverna. Enligt modern grafologi skulle Oscars handstil kunna indikera hämningar, osäkerhet, underkuelse, en känsla av underlägsenhet, ångest, återhållsamhet, försiktighet, stagnation och brist på spontanitet och självständighet. Det finns även drag i Oscars handstil som kan tolkas som uttryck för depression.³²⁹

Genom korrespondensen mellan den dominanta fadern Jean och den hämmade sonen Oscar under juniors uppväxtår på 1810-talet, Oscars tonårstid, framträder en bild där sonen drevs mer av pliktkänsla än hjärtlighet att skriva till fadern, och om han skulle missa att hinna med ett brev innan en kuriravgång fick han upp bära magisteraktiga förebråelser från sin pappa, som aldrig upphörde att misstänka alla, även sonen, för försumlighet eller snarare, ve och fasa, ofullkomlighet. Stamfaderns uppfordringar skapade en fadersauktoritet som inte var sund och stärkande. *Stamfader Bernadotte var som en galaskådespelare som vid varje tillfälle gjorde anspråk på applåden.* Oscar lärde sig dansa efter denna pipa, han hade egentligen inget val, och hans brev till fadern är packade med inställsamhet, lyckönskningar och komplimanger. Oscar skriver också om hur förmånliga yttranden som fällt av andra om fadern, alla skålar som tömts till hans ära, alla yttringar av entusiasm, alla tecken som bekräftar Jeans popularitet får rum i breven. Då och då förekommer t o m grovt personligt smicker av tonåringen Oscar till sin far. Och aldrig nämns någon annan än fadern som efterföljansvärd, aldrig lyfts någon annans prestation fram på ett sätt som skulle kunna jämföras med faderns. Breven har en apologetisk ton som lyser av osjälvständighet och ett undermedvetet erkännande av sin egen otillräcklighet. De brister i humor och saknar glimten i ögat, och det är ytterst sällsynt att Oscar har med något skämtsamt ord. Detta torde mest bero på att stamfadern inte uppskattade skämt och satir, samt att fadern även totalt saknade självdistans.

Hela stamfader Bernadottes förhållande till sin son gick ut på att *uppfostra* denne, att *dana* sin son. Breven vimlar av råd, uppmaningar och exempel där fadern ofta skildrar sina egna framgångar. Samtidigt har Oscar under de tidiga tonåren beskrivits som "känslig och vek". Oscars brev till Jean under fälttåget i Tyskland 1813-1814 osar av stor brådmogenhet, inpräntad etikett, konstlade och reserverade formuleringar, och en akut brist på humor, spontanitet och genuin

³²⁷ grafologi = studiet av sambandet mellan de utseendemässiga egenskaperna och mönstren av handskriven text, och de psykologiska och personlighetsmässiga egenskaperna hos den som har skrivit texten

³²⁸ Jmfr kap 24 avsn 24

³²⁹ Handstilsprover av Jean och Oscar har bedömts mot forskning publicerad av den franske grafologen och doktorn i psykologi Claude Santoy (1941-) och den tyske auktoriteten på området doktor Helmut Ploog (1940-).

förtrolighet. Samtidigt på Stockholms slott, i faderns frånvaro, präglades 14-åringens liv av påtvingad underdånighet för sin senile, fåfänge, tarvliga gubbstrutt till adoptivfarfar som varken gav kärlek eller respekt tillbaka, och övriga personer i hovmiljön, alla vuxna och många i medelåldern, med sina intriger, besvärligheter och ishjärtan. I sin korrespondens lämnar Oscar aldrig en familjär benämning på kungafamiljens medlemmar, en skämsam observation eller en anekdot. Hans tid på slottet under pappans fälttåg utmärks av ett stort främlingskap, ett mekaniskt uppfyllande av sina plikter gentemot övriga medlemmar av kungafamiljen men ytterst sällan några framstående tecken på hjärta, värme, skämt eller glädje i det konstruerade liv han var satt att utstå. Han levde ett liv i kungafamiljens bubbla – med ständig *kontakt* med alla, men utan *närhet* till någon.

Dessa ord om korrespondensen dem emellan i sin helhet.

Lördagen den **15 januari 1814**, bara timmar efter att Norge var i hamn enligt stamfaderns inbillning, skrev han till sonen:

”Norge är förenat med Sverige och bildar separat och självständigt kungarike. Denna händelse är extraordinär för Norden. De största svenska kungarnas ansträngningar var ständigt inriktade mot detta mål; lyckan bedrog deras förväntningar. Providentia³³⁰ har just krönt våra företag; hon är den som skyddade och vägledde mig. Låt oss tacka och göra oss värdiga, min käre vän, de fördelar det sprider över oss.”

Stamfadern tog alltså ut segern redan där och då, och det centrala var vilken betydelse som denna nyckelhändelse hade för ”oss” – den nya dynastin. Jean, i all sin självöverskattning, ansåg att trots att unionen från början var avsiktligen eller åtminstone medvetet löst sammansatt och juridiskt slappt formulerad, så skulle den över tiden växa sig starkare genom norrmännens förtroende och respekt för honom själv som regent. Norrmännens egen strävan efter frihet och oavhängighet, och den nya framåtsträvande självrådande norska folkmentaliteten som mycket tydligt går att spåra hela vägen tillbaka till instiftandet av *Selskabet for Norges Vel*³³¹ och som to m börjat sippra igenom i Adlersparres tidigare så naiva och enfaldiga underrättelserapporter om stämningarna i Norge,³³² fick ej plats i denna Jeans begreppsvärld. Det man inte vill se, det finns inte. Himlen var klarblå.

Oscar förmanades vidare i brevet att fortsätta att hålla låg profil, inte utmana någon eller något i Stockholm utan bara fortsätta vara inställsam för att vinna omvärldens gillande. Det låg så mycket i potten i stamfaderns höga spel – framtida makt, titlar och förmögenheter – att ingenting fick gunga båten. Ingenting i Oscars beteende fick provocera fram frågor eller granskning hos omvärlden av deras borgarfamilj och faderns manipulationer. Spelet var inte över. Ligg lågt, Oscar. Jean instruerade sonen i brevet:

”*Ju mer välstånd som knyts till mina steg, desto mer måste du vara blygsam. Gå till kungen och framför till honom å mina vägnar mina mycket ödmjuka gratulationer och mina önskningar för bevarandet av hans hälsa.*”

³³⁰ Providentia = ”Försynen”; i forntida romersk religion en kvinnlig personifiering av högre makters förutseende och försorg över härskare och människor; ”det lyckosamma ödet”

³³¹ Se kap 2 avsn 12

³³² Se kap 16 avsn 10 (Adlersparres ”upptäckt” sent på året 1813 att norrmännen inte alls var svenskvänligt inställda)

PAPPEN OCH FRU PAPPENHEIM

Norgedealen måste också firas med lite otrohet. Lucie von Pappenheim hette hon och var ungefär 13 år yngre än stamfadern. Pappenheim, med titeln grevinna och dotter till den tyske statskanslern Hardenberg, har skymtat förbi vid ett par tillfällen tidigare i vår berättelse.³³³ Hon vistades vid denna tid på godset Hasselburg, mindre än 50 km fågelvägen från Kiel.

Så strax efter den rungande Norgetriumfen – där Sveriges drömduo Bernadotte-Wetterstedt, med sällsynt obegåvning och med hot om våld bytte bort Pommern och Rügen och mycket mer mot... ingenting – så begav sig stamfadern hem till henne. De hade första gången träffats någon gång kring 1805 eller i början av 1806, och med den ljusskygge fixaren Dehn som intimitetsförmedlare/kopplare, eller "kärlekspostiljon" som Crusenstolpe kallar honom, hade de vid flera tillfällen synkroniserat sina scheman. Pappenheim beskrivs i källmaterialet som attraktiv, och Jeans husbiograf Schinkel refererar förtäckt till henne som "detta *utmärkta* fruntimmer" och "slottets *intressanta* ägarinna".

Det finns egentligen två anledningar till att förbindelsen mellan pappsen Jean och fru Pappenheim tas upp i denna bok, om än ganska kortfattat. Det första skälet är för att den hör historien till; ett mönster av utomäktenskapliga förbindelser hos makthavare kan inte bara nonchaleras med sinnesslöa flokler som att "det var ju så det fungerade", utan sådana beteendemönster kan snarare berätta en del om vederbörandes karaktär och psyke.³³⁴ Det andra skälet är att omständigheter som dessa ofta tenderar att kamoufleras av "seriösa" historiker på olika sätt, antingen genom att ducka för ämnet helt och hållet, eller också genom att med ett ack så fyndiga och tvetydiga ordval insvepa det mest komprometterande i ett vitt töcken i sina tjusiga uppsatser, och därutöver dessutom misskreditera originalkällan. Ett typiskt exempel är detta fall med Pappenheim-affären, där många historiker låter förstå att eftersom påståendet kommer från Crusenstolpe så måste det givetvis tas med en nypa salt. Detta är i sig själv löjligt, då Crusenstolpe, ju mer oberoende djuplodande forskning som kommer i dagen, fortlöpande vinner upprättelse än i våra dagar då han på punkt efter punkt varit korrekt i sina iakttagelser och analyser. Dessutom är det så, att i fallet Pappenheim så behöver man inte gå via Crusenstolpe för att läsa om stamfaderns älskarinnor, utan det förekommer i källmaterialet citat där *han själv* talar om detta.

Men som sagt, även fastän det kan bidra till en bredare, mer sanningsenlig och mer verklighetsnära förståelse av historien och historiska personer, så tenderar många av de "seriösa" svenska historiker att raskt huka sig när komprometterande sexuella förhållanden kommer på tal. Månne finns där en rädsla att deras anseende och karriär skulle påverkas negativt om de ens skulle snudda vid exempelvis otrohetsaffärer hos historiska personer, särskilt historiska personer med en tillrättalagd levnadsbana vars minne inför det svenska folket upprätthålles mer av sagor än fakta. Eller lider dessa historiker *själva* av sådan sexuell underlägsenhetskänsla och ångest, att deras egna psykologiska spärrar blockerar deras förmåga, i det lilla båset på sitt universitet där de sitter och hackar framför en bildskärm, att tala och skriva klarspråk kring sex när det gäller historiska forskningsobjekt?

³³³ Se kap 5 avsn 16; kap 18 avsn 4

³³⁴ Jmfr t ex kap 3 avsn 5; kap 4 avsn 16; kap 5 avsn 16; kap 6 avsn 7; kap 22 avsn 26; kap 23 avsn 12 och 18; kap 24 avsn 15

I nästan hela räckan av Bernadotter på tronen förekommer en glad mix av otrohetsskandaler, oäktingar, pornografibesatthet med mera. Idéhistorikern Tore Frängsmyr³³⁵ skriver om Oscar Fredrik Bernadottes³³⁶ image kontra substans:

”Karakteristiskt för den oscarianska kulturen var, liksom för den victorianska, dess tydliga drag av dubbelmoral. Den fanns redan på ett personligt plan. Oscar höjde alltid moralens fana högt, men själv hade han älskarinnor och barn på bygden. --- På västkusten tittade han i kikaren på badande ‘unga nymfer’, och han hade en ansenlig samling pornographica.”

Dennes son ville inte vara sämre. Den 75-årige Oscar Gustaf Adolf Bernadotte ägnade sig som bekant åt sodomi, manifesterat genom lagstridiga homosexuella aktiviteter med den 36-årige Kurt Haijby³³⁷. Inget fel i detta *i sig*, men monarkins väktare i kungens närhet – en kungahusets egen ”deep state” om man så vill, inklusive smådjävulen Torsten Nothin³³⁸, detta fanskap – utsatte senare Haijby för en rättsskandal utan dess like för att bli av med ”problemet”.

Hyckleri och ränker rakt igenom alltså. Ingenting mer än så.

Kapitel 18 avsnitt 10

ÅTER MOT LÜBECK

Kalmar och Kronoberg, kärnan av belägringsarmén och i den vakthållande sjätte brigaden, fick så slutligen avmarschera från Glückstadt lördagen den **15 januari 1814**. En otrolig mängd snö hade fallit i flera dagar, enligt en minnestecknare t o m ovanlig för nordligaste Sverige. En annan minnestecknare skriver att mer snö hade fallit än någonsin i mannaminne. Vagnar, kanoner och hela anspann överhöljdes med snö. Snön var så hög och jämn att man inte kunde se vägen, ej heller diken och gropar. De hästburna föll då och då i diken och sänkor med sina hästar så att de knappt syntes, men den mjuka fluffiga snön gjorde att ingen skadade sig. En annan skildrare beskriver i sin dagbok hur man ”*vadade* över sädesfält” på väg mot Lübeck.

Samtidigt var det dock så isande kallt, så skärande bistert djupfryst, att flera soldater, som sjuka eller sårade fraktades med sjukvagn bakom häst, *frös ihjäl*. Våldigt många övriga soldater i hela den svenska armén i Holstein förfrös både händer och fötter eller fick frostsador. Läsaren må återigen erinra sig om varför armén nu befann sig i Holstein till att börja med, och ej nere vid Rhenfloden eller i Holland.

De passerade Krempe, där 100 man ur Kalmar regemente fick kvarstanna för att bevaka svenska arméns tillhörigheter som fanns där. Bl a hade mycket krut, bomber, granater och annan ammunition från Glückstadt förts dit. Många fick övernattning i stadens kyrka. Några dagar därefter sprang dock plötsligt denna kyrka i luften med en enorm smäll, varvid den tunga kyrkporten och taken på kringliggande hus blåstes bort. Man kunde inte omedelbart finna orsaken eller förövaren, men det förmodades att någon fiendesoldat tänt på en rejäl krutladdning som förvarades där.

Övriga fortsatte till Itzehoe. Kalmar regemente var nu destinerat att utföra en ny svensk belägring – av den danska fästningen Rendsburg – men den **16 januari** anlände en kurir med nyheten att Sverige och Danmark slutit fred i Kiel, så den tilltänkta marschen rakt norrut och belägringen av Rendsburg inställdes, och mannarna gavs rast istället. Efter en dags vila fortsatte man den **17 januari** via Kellingshusen till Bad Bramstedt. Hela tiden bet kölden kärlekslöst i

³³⁵ Tore Lennart Frängsmyr (1938-2017), svensk historiker

³³⁶ Oscar Fredrik Bernadotte (1829-1907), svensk kung (artistnamn Oscar II)

³³⁷ Kurt Haijby (Johansson) (1897-1965), svensk diversearbetare och restaurangägare

³³⁸ Torsten Karl Viktor Nothin (1884-1972), svensk ämbetsman och politiker

soldaternas kinder, händer och fötter. En dagbok berättar i mitten av januari att det ”var så kallt att man ständigt måste gnugga öron och näsa för att ej kyla sig”, d v s förfrysa sig. Vägarna var fortfarande igensnöade men drängarna slet sig fram som djur med vagnar, tross och allt, inklusive kanontroféerna som så småningom skulle hamna utanför nuvarande Armémuseum i Stockholm.

Den **18 januari** ankom man till Bad Segeberg och den **19 januari** till Reinfeld med omliggande byar, strax sydväst om Lübeck. Man hade då tillryggalagt mer än 80 km på tre dagar under de absolut svåraste förhållanden. Den **20 januari** var rastdag. Den unge kalmarfuriren Johan Colliander³³⁹ noterar i sin dagbok ”en stark vinter och snö”, vilket var en underdrift. Den **21 januari** tog man sig den sista biten in till Lübeck, där man återförenades med den svenska huvudarmén.

Kan tilläggas att alla regementen ej fick inkvartering under tak nattetid alla dagar i januari 1814, inte ens i någon iskall dragig lada. En minnestecknare i Jönköpings regemente berättar om hur de fick ligga ute i snön i kölden på halm som de hämtade från utplundrade byar. De bäddade i snön och försökte sova en halvtimme. Sedan kördes de upp att dansa, springa, hoppa bock och värma sig som på grillspett vid lägerelden, en frusen sida i taget.

Kapitel 18 avsnitt 11

KOTTERIER OCH FLYKTIGA KÄRLEKSFÖRBINDELSER

Medan Kalmars och Kronobergs regementen gnetade sig fram på knädjupt lersörjiga vägar i december, skyfflade jord dag och natt i ett psykologiskt nedbrytande regn av kanonkulor, bemästrade Glückstadt i ett utdraget ställningskrig, och sedan kämpade sig tillbaka till Lübeck med allt bagage genom isande vind och snö med meterdjupa³⁴⁰ drivor, så fanns många svenska militärer som under samma tid inte satt sin fot utanför Lübecks murar.

Lübeck hade i sju veckors tid utgjort den svenska arméns bas under fälttåget i Holstein, även fastän kronprinsens fälthögkvarter varit i Kiel. Lübeck hade stått under svenskt styre under denna period och inrymt hela den svenska sjukhusattiraljen, artilleriparken, krigskommissariatet med mera, samt horder med svenska sjuklingar och ”sjuklingar”. Bl a finns bevis i källmaterialet för hur officerare skaffade läkarintyg för att backa upp påståenden att de ”inte orkade marschera” och därför tilläts rida eller åka vagn.

Därutöver rörde sig i staden en mängd svenska officerare och militära mellanchefer samt allsköns övriga umbärliga individer. I Lübeck låg även två svenska bataljoner inkvarterade, jämte under en kortare tid två brittiska regementen. Man började här även organisera bl a franska, italienska, spanska och portugisiska krigsfångar och desertörer – enligt minnestecknare Ljunggren ”en sammanräfsning av diverse äventyrare” – i främlingsregementet *Royal Suèdois*, att framledes avsändas till svensk vakttjänstgöring på Guadeloupe. Memoarskrivaren Hultin skildrar manskapet i detta som ”urtypen på all söderns galgfysionomier --- för det mesta av den beskaffenhet, att man hellre mötte dem som fiender än som vänner”. Flera i detta pack hade svårt att hålla sitt temperament och sina lojaliteter i styr, när de nu plötsligt skulle utgöra ett

³³⁹ Jonas (Johan) Erland Colliander (1796-1877), svensk soldat

³⁴⁰ Ljunggren beskriver att soldater fick marschera ”uti snödrivor av halvannan alns djup och därutöver” (1 aln = 0,593808 meter; halvannan (1,5) aln ≈ 0,9 m). Hörstedt skriver i början av januari om att ”då vi skulle marschera stod snödrivorna högt över våra huvuden”. Ekensteen skriver om ”3 à 4 alnars djup snö” (3-4 alnar ≈ 1,8-2,4 m). Kröningsvärd skriver i januari att ”alla vägar var nästan impraktikabla (ofarbara, oframkomliga) --- snödrivorna var flera alnar höga, så att vi under våra marscher måste mest gå på sidorna över fälten”. Barnekow beskriver lite senare på vintern, i början av mars, hur skottade vägar i Holstein vid den tidpunkten ”hade 5 alnars höga snöväggar på sidorna” (5 alnar ≈ 3 m).

svenskt regemente och, åtminstone på pappret, räknas som fiender till sin tidigare högste ledare Napoleon och rikta sina vapen mot dennes arméer. Hultin berättar att i Lübeck någon gång denna vinter hade flera av dessa, ledda av en spanjor, manat till myteri mot sina nya svenska överordnade. Detta uppviglingsförsök stoppades, hetsarna ställdes inför krigsrätt och tre av dessa dömdes till döden. Hultin berättar:

”Efter ett kort samtal med en katolsk präst sköts de framför rådhusväggen, så illa, att den ena levde, tills en jägare med ett nytt skott sprängde huvudet. Det var hemskt, men så går det till i krig.”

Lübeck var en vacker gammal stad, präktig, välmående och relativt städad och hade över 30 000 invånare. De svenska historiska banden var starka. I stadens rådhus fanns den hanseatiska salen, som 1814 ännu var intakt bibehållen som den varit 300 år tidigare då Gustav Vasa talade inför det lübeckska rådet efter att han 23 år gammal flytt från sin fångenskap i Danmark 1519.

Lübeck omgärdades närmast intill vallgraven av en hög tegelmur som hade fyra stora stadsportar. Staden hade krokiga gator och dunkla gränder, och vid portgången till varje hus fanns en bleckplåt med namnet på den familj som bebodde huset. Under husen i staden fanns stora källarlabyrinter, som underjordiska städer, med enorma lager av importerade viner. En annan stolthet var givetvis marsipantillverkningen, som redan vid denna tid hade flerhundraåriga traditioner. I staden fanns också flera goda matställen, och en svensk befälsperson, med sin tjusiga gradbeteckning på bröstet men som levde som om han var på ferie, uppenbarligen, klev ut på trappan av ett värdshus efter att ha förtärt vetebulle med söt mjölk, och slickade sig om munnen som en fet herrgårdskatt. På en annan restaurang satt till bords någon ordensbeprydd tjockis och åt som en valfisk och som, efter mycket dryck, bladdrade osammanhängande om utmärkelser han tyckte sig ha förtjänat men aldrig erhållit. Han förtjänade dem bara helt enkelt, punkt slut. Han levde till fullo i illusionen att hans gärningar – som under de gångna fyra fem månaderna i princip bestått i att följa med i kronprinsens svans av medaljerade män och sova på hotell där så varit möjligt – skulle varit mer avgörande än den lemlästade infanteristens.

Ofta hördes i staden även sång och musik, och det fanns gott om damer som lät sig imponeras av dessa svenska uniformer, oanvända och helt nypressade, och de välkammade herrarnas uppvaktande. Det förekom, under det svenska officerssklienteletets vistelse i staden, mycket historier och skvaller om flyktiga kärleksförbindelser med lokala lättfotade förmågor, dvs prostituerade. I Lübeck gavs även teatrar, konserter, maskerader, baler för officerare. Sålunda var Lübeck, under tiden som Glückstadtbelägringen pågick, en plats för vin, kvinnor och sång med en touch av lyx för en del av den svenska officerskåren, vars huvudsyssla var att äta och förlusta sig.

I det lübeckska gatulivet utmärkte sig många förledande och framfusiga krämare, som tog sin in i *kyrkorna* för att pracka på besökare sitt kراف. En skildrare beskriver hur de ”samlades vid torghörnen, vanligtvis vid middagstiden och bedrog med en leende uppsyn och en sockersöt stämma flera av våra ärliga och godtrogna svenskar”. De fick många svenska soldater att spendera sina sista sparade slantar på trams och skräp som de inte behövde.

Lokala tyska manliga borgare, med sin tobakspipa ständigt i munnen, åsåg möjligen hela denna bild med svenska officerares och soldaters närvaro i staden med viss perplexitet.

Ungefär 14% av den svenska armén var bokförd som sjuk i början av 1814, alltså vart sjunde man. Enskilda uppgifter ur källmaterialet talar om betydligt högre siffror än så. I exempelvis det östgötska Livgrenadjärregementet talas om att man i december 1813 kunde hopräkna endast 766 friska man, medan 440 var sjuka, alltså 36% av hela regementet. Lübecks sjukhus var välfyllda med svenskar. En granskning av de svenska konvalescenternas diagnoser vid ungefär samma tidpunkt visar emellertid att mindre än 2% av dessa hade skador som de ådragit sig i strid. Det som dominerade var febersjukdomar, lunginflammation, skabb och utslag, diarréer, andra utvärtes skador samt *könssjukdomar*. Vad det sistnämnda beträffar, könssjukdomar, så

framskyntar den uppdämda sexuella frustrationen i den svenska armén titt som tätt i officersdagböcker från fälttåget, och Ljunggren illustrerar t o m, med viss humor, en onaniscen i en typisk svensk bivack under höstfälttåget.³⁴¹ Officerare och underofficerare, som under höstfälttåget genom Tyskland ofta härbärgerats i privata hem i de byar och städer som passerats och ej sovit i bivackerna som de meniga soldaterna, kommenterar gång efter annan i sina privata dagböcker hur de kastar lystna blickar efter sitt värdfolks tonårsdöttrar. Många exempel i detta källmaterial skildrar i första person hur dessa svenska officerare, både några yngre men flera i medelåldern, när de tog kvarter hos någon tysk änka eller hemmafru i hennes privathem, fantiserade över hennes 14-åriga hemmaboende flickor, och i flera fall förekommer ytterligare insinuationer. I några sammanhang omnämns även bordeller. Dessa svenska befäl hade även officersmässig charm och penningar att göra som de behagat, var de än uppehållit sig. Men nu låg de på lasarettet i Lübeck med syfilis.

Undertecknandet av fredsfördraget i Kiel utlöste ”briljanta stjärnfall och en syndafloed av karaktärsfullmakter”, såsom minnestecknaren Ljunggren beskriver det, d v s ett ymnigt medaljregn, en våldsam kaskad av nya käcka titlar och ordensutmärkelser, och en störtflod av kungliga s k karaktärsfullmakter³⁴². Sveriges ”seger” över Danmark i Kiel öppnade dammluckorna för den stora *girigheten* – vilket omistligt tillfälle att hugga för sig av strålglansen i detta historiska svenska ögonblick; vilket ypperligt tillfälle att tillskansa *sig själv* ny blänkande metall att bära på rocken och se till att bli uppflyttad på titeltrappstegen! Alla officerare som hade *kontakter* i Bernadottes stab, allra helst någon närstående adjutant i Bernadottes inre krets, såg till att förse sig med skriftliga omnämningen om deras egna storslagna bedrifter, nya titlar samt utfästelser om medaljer och egendom. Många av dessa hade inte ens satt sin fot utanför Lübeck på nästan två månader. Ljunggren konstaterar:

”Med undantag av Glückstadts belägring och träffningen vid Bornhöft, var svenskarnas krigsbragder i Holstein lika få och lika obetydliga som i det övriga Tyskland.”

Men icke desto mindre så handlade det i vanlig ordning när det gäller befordringar – och detta faktum tycks vara tidlöst – snarare om *vem man kände* än *vad man utträttat*. Dessutom var inskränkningen av en stor del av belöningarna till en relativt begränsad undergrupp officerare både antimeritokratisk och intellektuellt rubbad, och belöningscharaderna utövades med fullkomligt godtycke.³⁴³ En medelmåttig slätstruken officer, inskriven på Karlberg vid fyra års ålder vilket dock inte på något sätt befrämjat vederbörandes karaktärsstyrka som vuxen utan snarare tvärtom, och som aldrig riskerat vare sig att trötta ut sig eller att beskjutas på slagfältet, men som smidigt och flinkt hållit sig framme när gratifikationerna portionerades ut efter exempelvis Kiefredens, hade en närmast oändligt större chans att träffas av dessa utmärkelser och bonusar, än en torftig muskötbärande fottrampande kronans knekt, en drängsoldat. En soldat som följde order och slet vettet ur sig, riskerade sitt eget liv för nationen vid upprepade tillfällen, kanske sårades, kanske dödades, kanske kom hem fysiskt oskadd – skulle ändå i normalfallet lämnas anonym och obemärkt, annat än som statistikpinne, i det styrande skiktets historieskrivning. Även *inom* officerskåren rådde en skrämmande planlöshet, impulsivitet och

³⁴¹ Ljunggren (1855) s 64 rad 26-28, i händelse någon läsare undrar.

³⁴² Det formella begreppet ”karaktärsfullmakt” förklaras i kap 24 avsn 20. Termen kan emellertid användas i friare bemärkelse, då alla dessa vederbörliga – ordnar, titlar, medaljer, utmärkelser m m – på något vis, jämte den lojalitetsmuta som utdelandet innebar, syftade till att inför omvärlden förevisa (fungera som fullmakt för) någons påstådda kapacitet och personliga karaktär. Jmfr även kap 21 avsn 4.

³⁴³ Jmfr kap 15 avsn 11 (det godtyckliga utdelandet av lojalitetsmutor efter Leipzig); kap 21 avsn 4 (det godtyckliga utdelandet av lojalitetsmutor efter Moss)

nepotism³⁴⁴ ovanifrån vad gällde nomineringen för belöningar, där det ofta i slutändan som sagt handlade om kontakter, eller kompisskap med kontakter, som var på god fot med den som delade ut alla dessa lysande vederbörliga. Många oberoende vittnesmål från fälttåget 1813-1814 verifierar det fullständiga godtycket i utdelandet av utmärkelser, vilket givetvis hade följden att dessa titlar och medaljer förlorade sin innebörd och sitt värde. Exempelvis Jeans gunstling Magnus Brahe tilldelades guldmedalj för tapperhet i fält, men på vilken grund är högst oklart. När fan hade han visat *tapperhet*, och när fan hade han varit *i fält*, på riktigt? När förtjänstvärderingen och meritokratin så förvidret sätts ur spel förlorar hela systemet sin trovärdighet och legitimitet, respekten försvinner och allting blir till luft. Bara luft.

En klick av den slutna svenska officerskretsen och högkvarterpersonalen manifesterade sin utvaldhet hemma hos Lübecks tillförordnade platsmajor Koskull³⁴⁵. Där brukade, enligt Ljunggren, varje afton samlas "ett stojande och rucklande kotteri av alla dessa *lättingar*³⁴⁶ ur armén, som inbilla sig att de gjort ett fälttåg för det de slagit dank i stora städer långt bakom operationslinjen". Det söps, spelades kort, skrålades och skroderades hemma hos Koskull till långt in på småtimmarna. Skratt och obehärskade utrop hördes genom de spröjsade fönstren ut på gatan. Likadant gick det till på annat håll, i den så kallade *Svenska klubben*, en slags svensk herrklubsinrättning i Lübeck under samma tid som för klubbmedlemmarna mest tycks ha gått ut på att festa och fira sig själva.

Ängslan av *tillhörighet* var tydligen så stor inom den svenska armén under uppehållet i Lübeck i december 1813 och januari 1814, att några entreprenörer såg en gyllene möjlighet att utnyttja denna utbredda identitetsångest. De etablerade ett nytt ordenssällskap i Lübeck, kallat *De onämnde Bröderna*. I början hade sällskapet haft en mäktig kraftig tillströmning av förväntansfulla medlemmar, som betalade väsentliga kontantsummor av sina sparade avlöningar för *äran och privilegiet* av få tillhöra ordenssamfundet och därigenom, inbillade de sig, per automatik uppbära någon slags upphöjd värdighet och högre visdom. Ordenssällskapet *De onämnde Bröderna* var lika smart uppbyggt som de flesta liknande inrättningar, då det hade ett inbyggt gradsystem, en hierarki, för att hålla lystnaden och beroendet vid liv genom hela organisationspyramiden – *varje individs ständiga strävan efter något mer*, att så småningom komma närmare solen, mittpunkten. Men plötsligt föll korthuset ihop! Lockelsen upphörde sedan några initierade medlemmar obetänksamt avslöjat *ordenshemligheten*, som helt enkelt bestod i att högsta graden sinsemellan åt, drack och festade upp alla medlemsavgifter som de lägre graderna sköt till. Entreprenörerna och kretsen runt dem – två ledande figurer som nämns i källmaterialet är överläkaren för den svenska armén, Weltzin³⁴⁷, och hans sjukförrådsvaktare Wadman³⁴⁸ – hade med lockelse om *utvaldhet och exklusivitet* förbrukat de fattiga soldaternas pengar, samtidigt som de inbillat den obefordrade hopen att medlemskapet var för deras egen skull och bra för deras karriärer. Fy fan för Weltzin och Wadman, med andra ord.

Ungefär så hade vinterveckorna förlöpt i den tillfälliga svenska besittningen Lübeck. Många låg i sjuksäng för könssjukdomar, andra festade och söp till sent in på natten och hade nya flyktiga kärleksförbindelser, ett flertal sökte tillfredsställa sitt bekräftelsebehov genom att ivrigt anhålla om utmärkelser och titlar för ingenting när tillfälle gavs, medan några bara suktade efter någon slags överlägsen grupptillhörighet och betalade dyrt för detta.

En sån vacker tavla.

³⁴⁴ nepotism = en makthavares favoriserande och otillbörliga gynnande av familj, släktingar, vänner och personliga lojalister utan hänsyn till meriter, på andras bekostnad; nepotism och vänskapskorruption står i motsatsförhållande till meritokrati

³⁴⁵ Anders Erik Koskull (1789-1857), svensk militärofficer

³⁴⁶ Jmfr kap 17 avsn 3 (Ljunggrens förklaring på slutet om vart de brittiska subsidierna tog vägen)

³⁴⁷ Carl Fredrik Weltzin (1778-1828), svensk läkare

³⁴⁸ Johan Anders Wadman (1777-1837), svensk poet

STOR TEATER

Som vi sett nyligen i berättelsen, så är det diskutabelt vem som egentligen kom vinnande ur fredsförhandlingarna i Kiel.³⁴⁹ Just detta ämne – givetvis laddat stoff för den nya dynastigrundaren som ansåg att han i Kiel säkrat sin legitimitet som tronföljare – skulle debatteras under lång tid under flera år framöver, både privat och i media. Det fanns redan i Lübeck i januari 1814 en påtaglig missbelåtenhet bland övriga svenskar som förstod vad det handlade om. Man var förbittrad och öppet förargad, och det sades högt inom den svenska armén att det snarast verkade som om Norge erövrat Sverige, inte tvärtom. Kielfreden hängde ju nära samman med den känsliga frågan om *Sveriges* vinst med valet av Jean Bernadotte till tronföljare, en sträng så öm att stamfadern drog in tidningar, bannlyste böcker och med hjälp av Svea hovrätt lät fängsla medborgare som vågade vidröra denna.

Därtill bör ju noteras, återigen, att bortom den räckvidd inom vilken Bernadotte kunde kontrollera narrativet, så var stämningen en helt annan. Svenska armén, Sverige som stat i internationella sammanhang, kort sagt hela den s k *Sverigebildens utomlands* hade redan påverkats genomgripande negativt av både stamfader Bernadottes uppträdande under koalitionen kampanj fram t o m oktober, och i än högre grad sedan han unilateralt checkat ut sin armé från koalitionen kampanj i november.

Men verkligheten var en sak, distinkt skild från *allmänhetens perception* av verkligheten.³⁵⁰ Och stamfadern var en mästare i PR. Folkets kärlek var vad det i grunden handlade om, den svenska allmänna opinionens bifall, erkännande och tacksamhet. Spelade ingen roll vad som fanns bakom skynket, det enda som var viktigt var *allmänhetens föreställning och idé* av verkligheten. Och sällan har väl vikten av en regims budskapsföreträdare gjorts så uppenbar, som under Jeans decennier i Sverige, inte minst under de första åren.

Förre riksantikvarien Martin Olsson³⁵¹ påpekar i en uppsats hur planterade pressreferat om Bernadottes förehavanden i Holstein återspeglade förloppet "på ett *teatraliskt* sätt", d v s tillgjort, pompöst och överdrivet dramatiskt. Framtoning före innehåll. *Stockholms Post-Tidningar* rapporterade om hur kronprins Jean genom friherre Stedingk "överbragte, jämte depescher, staden Lübecks nycklar till konungen". Några dagar senare berättades i samma tidning hur kronprinsen genom greve Brahe "överlämnade till hans majestät konungen staden Kiels nycklar". Ytterligare ett par veckor senare ankom ännu en kurir från kronprins Jean, greve Cronhielm³⁵², som "medförde nycklarna till Friedrichsort"³⁵³. Mycket sinnebildliga nycklar som uppstyltat levererades av krigshjälten Jean till Stockholms slott alltså, allting meddelat av den regimtrogna pressen.

Spridningen av *intrycket* av att Bernadotte var en stor härförare var oerhört centralt. Norges s k "erövring" – även fastän denna coola fras juridiskt sett bara var luft – jämte *perceptionen* att Jean Bernadotte var en stor krigare att jämföra med de namnkunniga Vasakrigarna, var synnerligen viktig att förmedla. Formuleringarna i propagandacentralens bulletiner, planterade tidningsartiklar, manus till predikstolarna, brevkorrespondens med olika inflytelserika nyckelpersoner, jämte de symboliska gesterna med t ex uppskickandet av alla dessa nycklar till Carl XIII, var inga tillfälligheter. Allt var regisserat för att erhålla kungafamiljens och stockholmsetablissemangets gillande, och i förlängningen den allmänna opinionens bifall, i

³⁴⁹ Se kap 18 avsn 6-7

³⁵⁰ Se t ex kap 4 avsn 7

³⁵¹ Axel Vilhelm Martin Olsson (1886-1981), svensk konsthistoriker, arkitekturhistoriker och riksantikvarie

³⁵² Carl Detlof Cronhielm af Flostå (1781-1844), svensk militärofficer

³⁵³ Se kap 17 avsn 6 (16 december 1813)

stamfaderns kontinuerliga personliga varumärkeskampanj. Pressmannen Johan Bohnstedt³⁵⁴ beskriver den tidlösa svenska naiviteten så här:

”Beklagligtvis fann han en *villig medhjälpare* i det svenska folket, som lockades av utsikten av en på dess supremati grundad förening³⁵⁵ mellan de bägge länderna få en ersättning för Finlands förlust.”

För att markera betydelsen av Kiofreden så hölls i Kiel ett Te Deum, följt av en stor parad där flera artillerisalvor avsköts. Några dagar senare, på Jeans födelsedag, förekom festligheter i Lübeck inklusive en hyllningsföreställning på teatern till den stora segrarens ära, denne hela mänsklighetens frälsare. Framförandet innehöll bl a en scendekor i form av en pyramid, vid vilken ett lejon stödde sig, och med texten på tyska:

”Gud ta emot Carl Johan, sitt folks välgörare: Hylla och välsigna honom!”

Efter att nyheten om Kiofreden tillsammans med själva fördraget nått Stockholm, hölls ett extrainkallat regeringssammanträde där man ställde sig bakom traktaten och skriftligen betygade regeringens ”underdåniga lyckönskan” till Jean, som ”med så lysande snille och segrande vapen” och ”genom verksamt deltagande” i koalitionskriget lyckats med denna bedrift att ”tillvägabrinda en länge önskad utvidgning av Sveriges naturliga gränser”. Substansen bakom fraserna ”verksamt deltagande” och ”utvidgning av Sveriges naturliga gränser” kan diskuteras.

På Jeans födelsedag hölls i slottskapellet ett Te Deum i närvaro av drottning Charlotta, prins Oscar och prinsessan Sofia Albertina, samt i alla huvudstadens samtliga övriga kyrkor med anledning av ”segern över danskarna”. *Inrikes Tidningar* informerade svenska folket att detta Te Deum avsjöngs ”för den välsignelse som genom hans kungliga höghet kronprinsens födelse, hans utkorande till tronföljare och hans *bedrifter* blivit Sverige tillskyndade”.³⁵⁶ Halleluja.

Efter gudstjänsten i slottskapellet tilldelade kung Carl XIII en mindre grupp vita medelålders män nya tjugiga hederstitlar för att fira ögonblicket. På kvällen stod drottning Charlotta värd för en stor middag och lysande, påkostad fest. På Slottsscenen uppförde om aftonen Dramatens ensemble operetten *Den afbrutna koncerten*, och därefter framfördes en allegorisk teater i sju scener där ingen mindre än krigsguden *Mars* personifierade den hjältemodiga Jean, som skulle lösa de fjättrade stormakterna från sina bojor. När *Mars*, i all sin manlighet, klev in i handlingen gjorde han så ledsagad av *Segern* och åtföljdes av de fyra kvinnliga gestalter som representerade de värlösa allierade makterna. Krigsguden *Mars* – alltså föreställande krigslegendaren från Pau – deklamerade ståtliga verser till *Europa* och till de förtryckta nationerna, och förkunnade att ”min sköld skall troget höja sig” för *Europas* skull, och ”detta svärd skall alltid blottas för rätt, för mänsklighet och frihet – och för dig”, alltså återigen för *Europas* skull. Pjäsen fortsatte med sång, dans och högstämmd lyrik om *Mars* ära och bedrifter, och i en strof mot slutet slog man till och med fast att *Mars* ej drevs av personlig ärelystnad utan blott av pliktkänslan för den gemensamma saken. Bra information. Den stora teatern avslutades med att *Segern* förde *Mars* till *Odödlighetens tempel*.³⁵⁷

Hela Stockholm var samma kväll för Kiofredens och kronprins Jeans skull storslaget illuminerad – enligt myndighetspåbud – i den klara vinternatten med många transparanger framför fönster och på fasader, flera av dessa med referenser till kronprinsen. En av

³⁵⁴ Johan Emanuel Bohnstedt (1844-1926), svensk journalist, författare och historiker

³⁵⁵ ”en på dess supremati grundad förening” = den svenska förmodan att det faktiskt var frågan om en erövring, dvs att Sverige bemäktigat sig Norge och skulle vara överordnat Norge, som förväntades erhålla status av en svensk provins

³⁵⁶ Intressant nog nämns även i *Inrikes Tidningars* förstasidesartikel (27 januari 1814) specifikt även ”Glückstadts erövring” som ett skäl till det högtidliga firandet i Stockholm, medan Kiofreden eller Kiofördraget som sådana *ej* omnämns. Jmfr kap 18 avsn 4 (ang Glückstadts relativa betydelse jämfört med andra fälttågsprestationer 1813-1814).

³⁵⁷ Stamfadern finns idag, komiskt nog, avbildad som krigsguden *Mars* i form av en kolossal marmorstaty av Johan Niclas Byström (1783-1848) i tornrummet i paradvåningen på Skoklosters slott, muskulöst byggd med toga, sandaler och romersk krigarhjälm.

transparangerna innehöll den tämligen ambitiösa parollen ”Nordunionen kommer att återställa freden i världen”, skrivet på franska för att öka chansen att fjäsket vidarebefordrades till stamfadern. De kungliga vagnarna åkte flera varv genom staden för att åse illuminationerna, och enligt den kuvade Oscar, i ett brev till den oupphörligt bekräftelsefordrande fadern, så ”hörde man bara ‘leve kronprinsen’ överallt” i staden.

Hovet levde sålunda fortfarande i desinformationsbubblan och villfarelsen att Jean ädelmodigt befann sig på kontinenten för Europas skull, utan några egenintressen inblandade, samt att de övriga koalitionsmakternas krigarbragder bleknade i hans närvaro och att Sverige stod högre i kurs än någonsin; *Sverigebilden utomlands* var järnstark. Eller också försökte man skapa den myten. Denna teaterhyllning åt stamfadern, med huvudpersonen visualiserad som krigsgud, uppfördes senare åtskilliga gånger på Operan, för att undervisa den evigt naiva svenska allmänheten i hur allting gått till, på ett ungefär.

I februari trycktes i Kungliga Tryckeriet i Stockholm en *Tacksägelse / anledning af den i Kiel den 14 Januarii 1814 afslutne fred med Konungen af Danmark*, att läsas upp från socknars predikstolar från norr till söder. I denna löd narrativet:

”Inför ditt gudomliga majestät nedfaller idag ett tacksamt folk med böjda knän och upplyfta hjärtan. --- Vi nu så tackar och lovsjunger dig, gode Gud, för en av de största välgärningar du någonsin låtit oss vederfaras. --- Genom denna fred ser vi oss förenade med ett folk av samma upprinnelse med oss, härdat under samma luftstreck³⁵⁸, med likhet i språk, lagar och seder, kallat vid samma tid med oss till din kristna kyrka, och vid samma tid med oss till ditt heliga evangeliums sanna och rena ljus. Denna förening --- i århundraden förgäves önskad och efterlängtd, har nu blivit verkställd.”

Tacksägelsen inledde alltså med att försöka ituta svenskarna att Sverige och Norge i praktiken var mer eller mindre samma nation, med gemensam historia, språk, normer, kultur och religion. Alltså att en ny förening med Norge var *minst* lika god som en återförening med gamla Finland, en närmast perfekt pusselbit. Äntligen! Tacksägelsen fortsatte med att nu prisa gubben Carl XIII och adoptivsonen Jean för denna fantastiska prestation i Kiel. Man började med gubben:

”O herre! Du som välsignat vår älskade konungs omsorger och krönt hans sons bemödanden med framgång, hur ska vi nog kunna tacka och välsigna dig? Emottag våra tacksägelser och hör våra böner. Bevara, skydda och välsigna den konung, som vid en ökad makt främst ser sina ökade förbindelser. Du, som låtit honom leva för att uppnå målet av sina önskningar, förläng hans dagar för att njuta förenade undersåtars kärlek och tacksamhet.”

Sedan en tribut till sonen, ”den Förste”, den utvalde, frälsaren från Pau, ingen mindre än Messias som gjort comeback i svartkrullhårig skepnad, och man stack även in en formulering där man tackade Jean för allt som han gjort för *Sverigebilden utomlands*:

”Bevara, skydda och välsigna den Förste, vars vishet och hjältemod du utsett till ett medel att upphöja vårt fädernesland till sällhet och ära. Stärk genom ditt beskydd alla hans företag och förunna honom att uppfylla vad ännu återstår.”

Den externrekryterade svenske kronprinsens främsta fokus vid denna tid, när denna tacksägelse lästes upp i kyrkorna och Sveriges befolkning hummade med i ett lydigt ”amen” på slutet, var regentskapet i Frankrike. Oklart dock om formuleringen ”alla hans företag” i hyllningsdravlet även inbegrep detta.

Esaias Tegnér ryckte även han ut till unionens stöd, och publicerade kort efter Kiel ett poem kallat *Nore*, d v s ett fornnordiskt namn som personifierar Norge. I detta alster av skalden så utropar Svea:

”Välkommen till mitt bröst, välkommen, höga Nore!”

³⁵⁸ luftstreck = atmosfärisk region eller zon; klimat

Tegnér spekulerar att från detta tillfälle ”som en förtrollad ö ska Norden stå” och att denna union skulle vara evig:

”Så länge jorden gör ännu sin dans runt solen, så länge Nordens klippor stå --- så länge, Nore, vårt förbund bestå!”

Skönt att höra. Och så vackert sagt.

Kielpropagandan strömmade ut ur alla tänkbara kranar. Märkvärdigast av allt, i denna konstlade Kielhysteri, var dock en idé som uppritades av den unge konstnären Alexander Hambré³⁵⁹. Han presenterade ett förslag på en triumfbåge som skulle placeras vid kajen i den södra ändan av Drottninggatan,³⁶⁰ där sedan en bro skulle anläggas till Helgeandsholmen. Ingen bro fanns där vid denna tidpunkt. Hambrés s k *Plan av en triumfbåge till hans kungliga höghet kronprinsens ära*, som idag finns som bevarad skiss på Nationalbiblioteket, visade en konstruktion vid det nya brofästet som var 24 meter³⁶¹ bred, och förmodligen enligt gängse proportioner tänkt att bli ungefär lika hög. Mittenvälvat skulle bli ungefär 6 meter brett. Projektet med denna triumfbåge förföll emellertid, och författaren har ej kunnat utröna i vilken grad det någonsin diskuterades på allvar i regeringskanseljen eller hur det togs emot av höga vederbörande. Men förslaget blotta förekomst är talande i sig, och visar på de perverst verklighetsförvrängda, okritiskt idoliserande stämningar som gavs fritt spelrum i Stockholm efter Kiefreden, i fullkomlig avsaknad av opartisk och kritiskt granskande journalistik.³⁶²

Men parallellt med detta konstruerade hyllningskorus i Stockholm, för sina fantastiska tjänster åt Sverige när han nu ”erövrat” Norge och verkligen boostat *Sverigebildens utomlands* hela hösten, närde Jean själv som vi vet andra planer. Under tiden som Norgeförhandlingarna pågått mellan Wetterstedt och Bourke i Kiel, hade han på sin egen kammare fortsatt sitt ännu angelägnare arbete med projekteringen av sin egen framtida franska karriär. Signeul – den svenske diplomat som på sitt cv kan sätta upp delaktighet i det svenska tronföljarbedrägeriet 1810 – var ju nu lejd av Jean som konsult för att konkretisera en personlig karriärstrategi för honom med sikte på Frankrike. Just kring tidpunkten för Kiefredens avslutande eller strax därefter, hade Signeul lagt fram sina betänkanden i frågan för sin uppdragsgivare, vilka mer eller mindre gått ut på att Jean skulle föra en *motsatt* politik än den som koalitionen bedrev. Genom att positionera sig som koalitionen antites skulle han vinna support i Frankrike. Lysande, Signeul.

Även om stamfadern eventuellt skulle ha tsarens passiva support för denna ambition, så förkastade resolut många starka personligheter i koalitionen ledning blotta tanken på att ”madame Bernadotte”, som några kallade honom, skulle inta Frankrikes tron efter Napoleon. Den bemärkte brittiske diplomaten Aberdeen kallade idén om Bernadotte på Frankrikes tron för ”monstruös”, d v s ohygglig, fasaväckande.

Så, för att sammanfatta avsnittet:

Förbittring inom den svenska armén i Lübeck över att *Sverige*, vid närmare granskning, framstod som *förloraren* i den s k Kiefreden. Samtidigt var *Sveriges* anseende kraftigt sargat efter att i snart tre månaders tid avvikit från koalitionsöverenskommelserna. Men i Stockholm inskräptes effektivt bilden av att Sverige rönt enastående krigsframgångar, och att detta var kronprinsens förtjänst, krigslegendaren från Pau. Men samtidigt som det i Stockholm anordnades salut, Te Deum, illuminationer, baler och föreställningar till hans ära, där han liknades vid krigsguden *Mars*, så arbetade Jean själv vidare med sina planer på att ta nästa steg i karriären från avkroken Sverige till det mycket vackrare målet för sina dagdrömmar och ambitioner, Frankrike.

³⁵⁹ Alexander Hambré (ca 1790-1818), svensk arkitekt och konstnär

³⁶⁰ Nuvarande korsningen Drottninggatan-Strömgatan-Riksbron

³⁶¹ Den måttsatta planskissen visar 40 alnar = 23,75 m.

³⁶² Jmfr kap 24 avsn 6

Allting ter sig, i ett historiskt icke-revisionistiskt perspektiv, som ett eländigt spektakel, en stor teater.

Kapitel 18 avsnitt 13

INSTRUKTIONER FÖR HUR MAN ÖVERTAR EN NATION

Under vistelsen i Kiel, redan innan fredsavtalet undertecknats, hade inkommit rapporter från Bernadottes underrättelseverksamhet i Norge som förklarade:

”För den händelse att Norge skulle bli skilt från Danmark, skulle prinsen, som för närvarande uppehåller sig i Oslo, *genast utropas till kung*. --- Prins Christian bemödar sig på alla upptänkliga sätt att vinna norrmännens tillgivenhet. Han besöker på det mest förtroliga sätt alla samhällsklasser och deltar t o m i de sällskapsspel, som förekommer i familjerna.”

Usch, skrämmande, verkligen! En person av börd som umgås socialt och okonstlat med andra människor av lägre valör! Vilka dystopiska, obegripliga klassnivelleringsexperiment!

Prinsen var alltså den danske kronprinsen Christian Frederik, som sedan maj 1813 befunnit sig i Norge och där åtnjöt stor popularitet.³⁶³ Stamfadern och verktyget Wetterstedt var högst medvetna om detta. Jean hade därför avsiktligt redan gjort stora eftergifter åt norrmännen i Kieltraktaten, det kontrakt som han ansåg nu skulle utgöra grunden för en grann union, i syfte att vinna personliga popularitetspoäng.³⁶⁴ Han förstod att han i detta skede inte kunde backa från dels de propagandautfästelser som han gjort under lång tid till norrmännen, dels från bokstaven och andemeningen i Kieltraktaten.

Direkt efter att fredstraktaten med Danmark undertecknats, utarbetades i det svenska fälthögkvarteret mer konkreta planer och instruktioner för Norges förening med Sverige. Detta arbete tog en vecka. Den **22 januari 1814** var skrивeriet i högkvarteret avslutat. Resultatet var två handlingar, som Jean samma dag avsånde till sin fallfärdige adoptivfar på Stockholms slott för godkännande.

Den ena handlingen var en proklamation till norrmännen i såväl fransk, svensk som dansk version, som Jean anhöll om att Carl XIII skulle offentliggöra i Norge om han ej hade något att invända mot innehållet. Proklamationen var alltså, precis som så mycket annat, omsorgsfullt komponerad av radarparet Jean och verktyget Wetterstedt, men skulle utfärdas i Carl XIII:s namn, för att ge extra pondus åt innehållet och för att själva kunna hänvisa till den oantastliga kungamaktsauktoriteten vid eventuella följdfrågor.³⁶⁵

Den andra handlingen är dock intressantare. Den innehöll helt enkelt detaljerade instruktioner för hur Sverige skulle överta Norge, på vilket sätt som detta övertagande skulle ske. Instruktionerna var uppdelade i dels ett ”åtgärds paket” för att verkställa erövringen,³⁶⁶ och dels en redogörelse för hur ett interimstyre borde utformas och installeras till dess att norrmännen valt en egen folkrepresentation, samt hur detta permanenta styre borde organiseras.³⁶⁷ Det inkluderade även en bruksanvisning för hur den svenska kommunikationen till norrmännen borde redigeras.

Två perspektiv rörande detta måste lyftas fram. Professor Jörgen Weibull, som studerat frågan särskilt ingående över 20 sidor i sin avhandling, förklarar hur det genom olika tidiga

³⁶³ Se kap 6 avsn 6

³⁶⁴ Jmfr kap 17 avsn 9 (25 december 1813); kap 18 avsn 7

³⁶⁵ Se kap 19 avsn 3

³⁶⁶ ”Framställning rörande åtgärder vid Norges besittningstagande” (”Instructions relatives à la Norvège”)

³⁶⁷ ”Memorandum rörande mottagandet och provisoriska administrationen av Norge” (”Mémoire relatif à la réception et à l’administration provisoire du Royaume de Norvège”)

utkastversioner av dessa handlingar som skickades upp till Stockholm går att följa hur, genom hela skapelseprocessen, olika intressen strävat åt olika håll.

Den första uppenbara aspekten är att det hela tiden funnits *motstridiga uppsåt vad gäller unionens fasthet* som sådan. Jeans strävan hade varit att ge Norge relativt stora friheter och han repriserade flera stora löften och utfästelser om inre självstyre, en egen konstitution och andra fördelar som han lämnat norrmännen tidigare i sin PR-kampanj – en propagandadrive som för övrigt bedrivits utan svenska regeringens egentliga insyn. Men samtidigt som Jean förfäktat en lösare union, hade den 34-årige statssekreteraren Gustaf Fredrik Wirsén, också på plats i Kiel, stretat åt andra hållet och velat utforma unionen med större tydlighet, noggrannhet och stringens. Wirsén uttrycker på ett ställe sin personliga åsikt:

”Efter min tanke bör man ej i början ingå i några specialiteter eller lova dem alltför stora fördelar, utan allenast i allmänna termer försäkra dem om beskydd och omvårdnad av regeringen.”

Denna uppmaning var i själva verket riktad mot Jean. Wirsén befarade att kronprinsens benägenhet att lova norrmännen alltför mycket i förlängningen skulle göra unionen svag och ostadig. Professor Weibull visar även mycket riktigt i sin avhandling att stamfadern efter Kiofreden avsåg att ge norrmännen en mycket hög grad av självstyre med egen inre förvaltning, där stamfadern, hedersdoktor i statsvetenskap,³⁶⁸ vida underskattade eller bagatelliserade riskerna och magnituden av de konsekvenser för unionsbygget som detta kunde medföra. Wirsén hade motsatt uppfattning och arbetade hela tiden för att försöka begränsa chefens vidlyftiga utfästelser till norrmännen.

Den andra aspekten rör Stockholmsregeringens tänkta inflytande över de norska ärendena. Här går Bernadottes förslag i praktiken ut på att *statsrådet i Stockholm skulle skjutas åt sidan*. Alla viktigare ärenden rörande Norge och dess förening med Sverige skulle *ej* handläggas av den svenska regeringen, utan istället av en särskild kommitté. Denna kommitté skulle i praktiken fungera som en provisorisk regering för Norge, och Jean skulle ha direkt insyn över dess arbete. Den skulle vara baserad i Göteborg eller någon gränsort, och även ansvara för Norges penningväsende, militär och rättsväsende under en övergångsperiod. Svenska regeringen skulle därigenom berövas den direkta ledningen av de norska ärendena.

Wirsén hade invänt att den högsta dömande rättsinstansen i norska mål måste vara baserad i Stockholm, precis som den tidigare legat i Köpenhamn, men stamfadern ansåg att detta var en norsk angelägenhet och att det skulle finnas en egen, norsk högsta domstol. Likaså hade Wirsén påyrkat väsentliga maktbefogenheter för den svenska generalguvernören i Oslo, medan generalguvernörens roll enligt stamfaderns förslag skulle inskränkas till de mest nödvändiga verkställande funktionerna.

Weibull konkluderar att alla oenigheter under tillblivelsen av dessa handlingar går i samma riktning. Wirsén hade konsekvent stridit för ett skarpare, distinktare unionsförhållande där svenska staten tydligt ledde och kontrollerade föreningsprocessen, och där både Stockholmsregeringen och dess representant på plats i Oslo, generalguvernören, hade en bestämdare överordnad ställning gentemot Norge. Hedersdoktorn Jeans intentioner däremot gick ut på att dels ge norrmännen mycket stor frihet och begränsa svenska statens inflytande. *Därigenom blev kungahuset – nämligen i förlängningen han själv och hans efterkommande – den enda förbindelselänken mellan Sverige och Norge.*

Utkasten och förarbetena till dessa två handlingar som i detta avsnitt beskrivits blottar tydligt motsättningarna mellan Bernadotte och hans svenska rådgivare redan i detta skede.

Redan i Kieltraktatens artikel IV hade stamfadern drivit igenom liknande förändringar, och fått sin vilja igenom. I ett tidigt utkast till Kieltraktaten hade det hetat att Norge skulle *”tillhöra*

³⁶⁸ Se kap 2 avsn 24

kungariket Sverige och därmed förbli *införlivat*". Efter påtryckningar från Jean hade texten justerats så att Norge endast skulle *"tillhöra hans majestät konungen av Sverige* och utgöra *ett kungarike förenat med Sverige*". Hedersdoktorn Jean hade varnats för följderna av denna formulering, men fått sista ordet.

Under arbetet med strategin att implementera Kiel – instruktionerna för hur man övertar en nation – hade de svenska rådgivarna inklusive Wirsén försökt mana till måttfullhet, men statsvetaren från Pau hade fortsatt att driva överläggningarna i samma riktning. Och fått sista ordet. Och i detta fanns nu, menar historiker, *fröet till unionens upplösning*.

När Jean lämnade Kiel för att via Lübeck bege sig med den svenska armén mot Rhen och den övriga koalitionenens områden, överlämnades det praktiska verkställandet av Norges förening med Sverige helt i händerna på regeringen i Stockholm, med dessa instruktioner som utgångspunkt.

Kapitel 18 avsnitt 14

ETT BREV FRÅN SVERIGE

Det var förmodligen där någonstans, i Lübeck i slutet av januari 1814, som militärens postiljon hann ikapp.

Genom en värld av snö och vita granar, förbi frusna sjöar, över slumrande byar med vedrök ur skorstenar, hade brevet farit i en postsäck. Förbi rimfrostglittrande snötäckta åkertegar och sovande hagar, bakom frustande fåle och i knarrande slädspår under klar ljusblå vinterhimmel hade det färdats många mil. Över hedar i vinterdvala med oryggliga vakande enars långa skuggor, bredvid gnistrande snökristaller på fruset åkergräs i eftermiddagens motljus. Det hade åkt under den stjärnbestrodda vinternattens mörka valv, för att kanske vila några timmar i nästa stad.

Över land, över iskallt mörkt hav, hela vägen från Vimmerby till den svenska armén i Lübeck. Det hade sorterats och gått ut till regementet.

Någon hade frågat efter Nils. Det hade kommit ett brev sade de.

Han gick för att hämta det.

Jodå, ett brev till soldat nummer 47 i Överstelöjtnantens kompani.

Nu stod han med det i sin hand.

Brevet var adresserat till *Soldat Nils Forvass, Calmare Regemente*.

Det lite medfarna kuvertet hade vacker handstil med bläckpenna, möjligen lite darrig. Hon hade fått hjälp att få ner orden på pränt. Han kände igen handstilen. Brevet var skrivet sakta och med omtanke, och utan att ha läst ett ord visste mottagaren att budskapet var personligt, genuint och angeläget. Han visste att det var Ingeborgs ord som han läste. Han hörde hennes röst genom brevet i sin hand.

"Min käreste Nils" läste han tyst för sig själv, och fick redan efter denna inledning en klump i halsen och kände hur ögonen tårades.

Hon skrev att hon hade förtröstan att han fortfarande hade livet och hälsan i behåll, och hon önskade att han skulle få äta sig mätt och vara varm om vintern. Hon hade inget hört sen efter Leipzig, men bad till Gud varje kväll att han skulle förskonas från krigets bedrövelser, och att han skulle få läsa dessa rader. Hon fortsatte:

"Käreste Nils, Gud har givit oss en flicka."

Han läste meningen om och om igen. Tårarna rann tyst nerför kinderna på honom. Han läste mer, om att allt gått bra med jordemor och dopet och allt runt omkring, men återkom gång på gång till samma mening.

Han såg upp från pappret och ut på det stillsamma gatulivet i Lübeck, som pågick som om ingenting hade hänt. Men hans egen värld hade plötsligt blivit för evigt omdanad. Som i en

omtumlade dröm mindes han det sista han sett av Ingeborg vid grinden, de eviga marschernas striderna som de beskådat och denna besynnerliga pantomimteater som kronprinsen ägnat sig åt i sydöstra Tyskland. Minnesbilder av helvetet i Leipzig och katastrofen vid Glückstadt fladdrade förbi, skriken och kanonerna, snön och kylan, alla städer, platser och människor överallt. Flyktiga reminiscenser av allt han upplevt och känt sen han vinkade farväl till Ingeborg från skogsbrynet virvlade omkring under några ögonblick, innan alltsammans åter i denna stund tycktes blekna bort som oväsentligheter och bisaker, och tona ut till ingenting.

Han var far nu.

Han var pappa.

På denna plats, som någon slags symbolisk geografisk brytpunkt mellan Sverige och Europa, och i en tid som alltmer kändes som en brytpunkt mellan krig och fred, kom budet att Nils hade fått en dotter.

Anna-Maja Nilsson³⁶⁹.

Och hon vilade i denna stund vid sin moders barm, i en grå torparstuga med rimfrost på fönstren och stora snövallar upp mot de liggande timmerstocksväggarna och ett tjockt vitt täcke på taket, över 500 km från den plats där Nils fick nyheten. När Anna-Maja sov var nog allting så lugnt, med bara några vuxnas dova röster i dröjande samtal i bakgrunden, och sprak från veden i den öppna spisen i rummet. Rök steg upp ur den murade skorstenen från tidig morgon till sen kväll för att hålla värmen i stugan.

³⁶⁹ Anna-Maja Nilsson (1813-1894), svensk torparhustru

Kapitel 19

24 januari – 10 juni 1814

Avsnitt

1. *Fingertoppskänsla*
2. *Än slank han hit*
3. *Proklamationen till norrmännen*
4. *Proklamationen till fransoserna*
5. *På ett vagnsflak mot Rehnfloden*
6. *Kongressen i Châtillon*
7. *Norges insubordination*
8. *Châtillon, igen*
9. *Sveriges kronprins uppmanar fiendearmén att döda svenska soldater*
10. *Gycklaren i Liège*
11. *Hycklaren i Liège*
12. *Mönstringen*
13. *Nancy*
14. *”Min skyldighet som medborgare och ämbetsman”*
15. *En händelserik påsk*
16. *En främling i Paris*
17. *Den siste revolutionsuppkomlingen*
18. *Vår i Bryssel*
19. *Marsch mot Sverige*
20. *Norges självständighetsförklaring*
21. *Adlercreutz relegeras från hyllningskortegen*
22. *En sista Schnaps i Tyskland*

FINGERTOPPSKÄNSLA

Napoleon eldade upp sina hemligaste papper måndagen den **24 januari 1814**. Likt någon som inte vågar stå till svars för sina gärningar som en man. Någon som inte vågar låta historieskrivningen bli sann utan hellre lämnar efter sig en skräphög av förvanskade, fabricerade, lögnaktiga alternativfakta som eftervärlden rådvillt får sortera och gissa sig igenom. Likt någon som levde i en värld av fullständig känslokyla, egoism och cynism vad gällde både sin egen dåtid, samtid och eftervärld.

Men nu brann bevis upp. De allierade styrkorna hade trängt in i Frankrike och pressade på mot Paris. När Napoleon brände sina papper förutsågs redan hur det stora kriget skulle sluta. Han hade just gett sin hustru Marie-Louise regentfullmakt i händelse av sin egen uteblivelse. Strider skulle förvisso pågå i flera veckor till, men avgörandets stund var inne. Slaget om Europa skulle snart vara över.

Just då – äntligen! – fick svenskarna avtåga från sin avlägsna position i Holstein, för att röra sig mot tilldragelserna i Frankrike.

En historiker har konstaterat att ”genom mångsidig militär fumlighet” så hade det svenska uppehållet i Holstein blivit mer utdraget än nödvändigt. Men för Jean Bernadotte, med sina franska karriärdrommar, hade det onekligen varit tacksamt att ha haft ”förhinder” som gjort honom otillgänglig att delta i själva den militära invasionen av Frankrike. Nu, när han själv ansåg att Norgeprojektet var avklarat, och med den svenska armén fortfarande relativt obegagnad, och med Storbritanniens sponsorskap av de svenska omkostnaderna som tickade på oavbrutet, så fanns inte längre några ursäkter att förhala, bortförklara eller krumbukta med sin medverkan i koalitionen mot Napoleon. Hans koalitionspartners fortsatte att enträget uppmana honom, och Storbritannien rent av *uppfordrade* omedelbar handling. Pratets och projektmakeriets tid var förbi. Stamfadern förväntades inordna sig i koalitionen lag *pronto*. Han själv hade övervägt att uppskjuta utrymningen av Holstein för att ha ett bytesobjekt om norrmännen vägrade foga sig – redan i Lübeck hade ett rykte cirkulerat att man i Norge ej ville erkänna Sverige som ny herre över deras nation – men till slut kom som sagt, motvilligt, ordern som alla väntat på.

Kalmar regemente anvisades i Lübeck återigen plats i den svenska avantgardet. På måndagsmorgonen, samma dag som Napoleon brände sina papper, ställdes dessa trupper upp. Resten av armén skulle följa med viss eftersläpning.

Det var lite glesare med kamrater i leden. För Nils Forvass del i synnerhet så – han hade förlorat alla sina närmaste vapenbröder vid Glückstadt – men många svenska soldater var också sjuka. Bivackeringar under bar himmel i de kalla höstregnen på Sachsens slätter och i tält i Holsteins snö och smuts, och dittills drygt 2400 kilometers³⁷⁰ segsliten fotmarsch dag som natt i alla väderlekar sen de lämnat sina hemvister i Sverige våren 1813, hade tärt på den svenska truppens hälsa. Många var sjuka, eller indisponerade, genom infektioner, feber och utmattning. Det gick så långt, att dels utgick en order att alla i den svenska armén som var sjukskrivna, låg stilla på hospital i allehanda orter och var oförmögna att fortsätta, skulle skickas hem till Sverige. Samtidigt ansågs en generalorder påkallad som föreskrev att om en bataljon ej kunde uppställas 400 man, jämfört med den ordinarie numerären 720, skulle den bataljonen tills vidare förlora sin fana. Både ett hemskickande samt förlusten av en bataljonsfana innebar vanära för de berörda.

Den långa marschen som låg framför dem gjorde att alla ombads lämna kvar minsta överflöd av kläder och tillhörigheter. Men flera lager med varma kläder var samtidigt oundgängliga. Det

³⁷⁰ De ca 200 km som soldaterna inledningsvis under fälttåget kan ha färdats på vagnsflak ej inkluderade i denna beräkning, se kap 5 avsn 6 (inledningen); jmf även kap 21 avsn 13 (fotnot om totala fälttågets längd).

var kallt, fruktansvärt kallt. SMHIs³⁷¹ historiska statistik visar en temperatur i Stockholm *mitt på dagen* på -16,6 grader i *genomsnitt* under en sammanhängande period av 26 dagar i januari.³⁷² Och januari 1814 är som helhet *den kallaste månaden genom alla tider som någonsin registrerats i Sverige* sen temperaturmätningarna började 1756. Det var kallare än någon levande person kunde minnas. En resenär från Skåne till Stockholm i januari berättar i en bok om extrema förhållanden under färden med ända ner till -32 grader. Samma temperatursiffra i Stockholm nämns av Årstafurun. Det var en vargavinter utan motstycke, som givetvis även kändes i Holstein. Den danska inrättningen DMI³⁷³ har också registrerat i Köpenhamn att samma period är bland de kallaste i landets historia sen deras mätningar inleddes 1768. Den grymma januarikölden i Holstein 1814 omtalas i flera soldatdagböcker och memoarverk, och fänrik Schmidt skriver exempelvis:

”Vägen var mycket trång och ovägd³⁷⁴ så att man på flera ställen måste blott gå en man efter varannan. Det blåste, yrde och var så kallt att fötterna, vilket aldrig hänt mig förr, *frös fast i stövlarna*.”

Löjtnant Ekensteen nämner ”30 graders köld”, med reservation för ännu lägre temperaturer. Frostn var knivskarp, överallt. Kölden var så sträng och bet hårt i kinderna och skar rakt in i det innersta. Flera soldater hade genomfrusna händer och fötter, avdomnade vita tår och förfrusna fingertoppar. Det återfinns i arkivmaterialet flera exempel från fälttåget på förfrusna och förlorade fingrar och tår och förstörda händer från just denna köld i Holstein. En dräng utan fungerande händer och fötter är ingen dräng alls – ingenting – annat än kasserad för resten av livet.

Soldaterna fick order att aldrig stå stilla, och blev det uppehåll fick de marschera på stället. Ett, två, ett, två, utan att gå framåt och med andedräkten som stora vita moln. Snön låg i stora drivor över landsvägarna som var oerhört svårframkomliga men avantgardet slet sig framåt. En minnestecknare kommenterar, med viss stolthet över svenskarnas inställning i denna situation, att ”ingenting tillbakahöll de tappra nordiska krigarna”.

Förtruppen med Kalmar regemente nådde på måndagen, samma dag som Napoleon eldade upp sina papper, staden Ratzeburg.

Samma måndag som allt ovanstående ägde rum i Paris och vid Lübeck, så ankom klockan 20 i mörkret och kylan överstelöjtnant Carl Rømer³⁷⁵ till paläet i Oslo. Kuriren Rømer medförde bud om Kieluppgörelsen till ståthållaren Christian Frederik. Rømer hade gjort ritten från kung Fredrik Vis temporära högkvarter på Middelfart på västra Fyn, via Själland och Sverige under svåra förhållanden ända upp till Oslo, en sträcka på uppemot 800 km under de besvärligaste villkor, på mindre än en vecka. Där mottog Christian Frederik nyheten, som ej var helt oväntad. Brevet inkluderade följande passus:

”...så har vi genom samma fredstraktat avlöst, liksom vi också genom detta vårt öppna brev avlöser alla Norges invånare i allmänhet, och var och en av dem särskilt, från den hyllnings- och trohetsed, dessa, som undersåtar i allmänhet, eller som ämbetsmän i synnerhet, var och en i sin ställning, civil eller militär, kyrklig eller sekulär, till oss har avlagt.”

Norrmännen var alltså inte längre undersåtar till den danske kungen. Detta var kärnan av Kieluppgörelsen ur ett danskt-norskt perspektiv. *Därmed hade norrmännen nu sitt eget öde och sin framtid i sin hand*. Detta insåg Christian Frederik. Och detta var ju även var Kielavtalet juridiskt måste inskränkas till. Dagen efter, den **25 januari**, skrev Christian Frederik i sin dagbok att ”deras

³⁷¹ Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut

³⁷² SMHIs observationer av dagstemperaturen i Stockholm för perioden 3-28 januari. Från den 31 december 1813 t o m den 15 mars 1814 finns inte en enda plusnotering i Stockholm.

³⁷³ Danmarks meteorologiske institut

³⁷⁴ ovägd = obanad eller icke uppkörd; väg som är i nästan oframkomligt skick; utan någon väg över huvud taget

³⁷⁵ Carl Ludvig Wilhelm Rømer (1768-1857), dansk militärofficer

majestät kan avstå riket, men sannerligen icke beröva dess folk arvsrätten därtill”, och tillade att Norge aldrig fick bli en svensk provins. Han beslöt dock att hålla innehållet i budet från den danske kungen hemligt ett tag till, så den lokala norska pressen och allmänheten kände i flera dagars tid inte till innehållet. Redan från början sökte Christian Frederik vinna tid för att kunna rusta Norge till motvärn mot vad Sverige kunde tänkas ta sig för.

Den **26 januari** skrev ståthållaren Christian Frederik ett brev till sin halvkusin, kung Fredrik VI i Köpenhamn, att norrmännen nu hade *rätt* att sätta sig till motvärn mot svenska anspråk på deras land, och han sökte förmå kungen att ge dem sitt stöd. Till de högre civila och militära ämbetsmännen i Norge skrev Christian Frederik samma dag att han hade förtröstan att Norge skulle *bestå av egen kraft*,³⁷⁶ och försäkrade att han inte skulle överge landet, och gav order om att eventuella svenska ockupationsförsök skulle avvisas.

Därpå lämnade Christian Frederik den norska huvudstaden för att resa till Trondheim, för att sondera stämningarna i landet och försöka samla folket bakom sig. Det första stoppet på denna resa var Eidsvoll. Detta var en bruks- och lantegendom nordost om Oslo som tillhörde den respekterade norske affärsmannen och statsmannen Carsten Anker³⁷⁷. Efter Christian Frederiks ankomst till Norge 1813 hade Anker blivit en av hans närmaste och mest betrodda rådgivare, och var en person som den nästan 39 år yngre Christian Frederik vördade som en far.

Vid deras möte uppmanade Anker den danske kronprinsen att förklara sig för kung för att ena landet och rädda det.

”Men kommer nationen erkänna min rättighet?”

Anker förklarade att det inte handlade om det, utan om att göra vad som var nödvändigt för att undvika söndringar. Christian Frederik höll med, med påtalade samtidigt att det var viktigt för den verkställande makten att ha laglig och folklig förankring.

”När freden väl hunnit återställas, skulle jag kunna sammankalla nationens ombud och med dem rådgöra om en grundlag. För ögonblicket känner jag ej den allmänna sinnesstämningen, men vid återkomsten från Trondheim ska jag ta mitt parti.”

Christian Frederiks fortsatta resa mot Trondheim formade sig till en stor propagandaaktion för Norges självständighet. Kraven på norsk självstyrelse, reaktionen mot freden i Kiel, och upplysningstidens lära om folkens egen bestämmanderätt – *folksuveränitetsprincipen* – användes som stöd i argumentationen mot en påtvingad förening med Sverige. Christian Frederik, med sitt eggande tal, livade norrmännens trängtan att hävda Norges självständighet. Han själv erhöll successivt en annan betydelse än ståthållare. *Man började se honom som Norges självklare styresman*. Genom ord och handling upptände han nationens patriotiska strömningar och manade till motstånd mot en påtvingad förening med Sverige. Hos norrmännen fanns samtidigt i grunden en naturlig avoghet mot Sverige och det svenska. Inte bara gammalt gränsgroll låg bakom detta, utan norska ämbetsmän fruktade att Sveriges adel skulle lägga beslag på alla maktpositioner och lägga under sig alla lukrativa näringar i Norge. Norrmännen förkastade det svenska kastsamhället med dess härsklystna och egenkära adel, det svenska feodala maktmissbruket, det svenska skattesystemet med blytungta bördor för underklassen och full skatteamnesti för överklassen, ”gudsbestämda” maktdoktriner, hot och diskriminerande lagstiftning som skinnade och förtrampade allmogen i Sverige, och den politiska splittringen mellan de fyra riksdagsstånden som alla drev sina olika särintressen i olika riktningar i rikspolitiken. Norrmännen, med nyvunna liberala framtidsvisioner, ville helt enkelt inte ha med denna jävla skitsmörja till svenskt samhällssystem att göra. Att se hur Sverige fungerade var som att blicka *bakåt* i tiden. Norrmännen ville, enade under den egna nationens fana, se *framåt* och forma sin egen framtid utan förbehåll. En ”union” med Sverige skulle, på grund av de

³⁷⁶ Jmfr kap 2 avsn 12

³⁷⁷ Carsten Tank Anker (1747-1824), norsk statsman

fundamentala skillnaderna i styrelsesätt och styrelsemål, utan tvivel leda till slitningar. Och det fanns en genuin nationalovilja mot någon som *tjuvat* till sig detta, som opportunistiskt, efter att ha skaffat sig storpolitiska garantier på tvivelaktigt sätt, utnyttjat ett ojämnt styrkeförhållande för att *tilltvinga* sig Norge utan att fråga först, med noll fingertoppskänsla om den faktiska samhällsutvecklingen och folkopinionen i Norge. Det fanns i denna bernadotteska transaktion *ingen* annan rättsgrund än den starkares mot den svagares.

Inte heller argumentet "säkerhet på den skandinaviska halvön" hade särskilt stor bärighet. Norge hade huvudsakligen levt i fred i flera sekel, medan Sveriges meriter såg helt annorlunda ut med en fläckad historia där krigen avlöst varandra. Dessutom hade Sverige de senaste drygt 20 åren erfarit både ett kungamord, två statskupper, en lynchning på öppen gata av riksmarskalken, en död utsedd dansk tronarvinge under oklara omständigheter, samt stora territorieförluster. Kunde det därför snarare bli så att en union med Sverige – med sin historiskt sett prestigeladdade benägenhet att blanda sig i europeisk stormaktspolitik på ett eller annat sätt, och sina besynnerligt ombytliga allianser med andra stater – därför snarare *ökade* den säkerhetspolitiska osäkerheten och risken även för Norge? Lägg därtill en externrekryterad kronprins, från Pau, som med sin uppenbart egenlyttiga agenda, ett oupphörligt intrigmakeri och med en nästan misstänkt överdriven nitiskhet, drev på denna tvångsunion.

Norrmännens entusiasm för detta unionspaket med det särbehandlingsinpyrda, labila och identitetsfladdriga Sverige var måttfull.

Tack, men nej tack.

I Gudbrandsdalen, på vägen mot Trondheim, stannade Christian Frederik vid ett minnesmonument till åminnelse av ett fältslag³⁷⁸ av mycket stort symboliskt värde i Norges historia, där ett uppbåd av lokala norska bönder en gång besegrat en trupp skotska legosoldater som avlönats av Sverige. Slaget, och mytbildningen kring det, hade blivit en sinnebild för den norska nationens egen förmåga och identitet. Christian Frederik, vid monumentet, pekade på inskriften och frågade den kringstående allmogen om även de, likt sina tappra förfäder, var villiga att offra liv och blod för fäderneslandet. Publiken svarade med höga bifallsrop, och de magiska orden "oberoende" och "frihet" ljöd vida omkring. Den stora majoriteten av Norges folk stod utan tvekan bakom Christian Frederik.

Förbittringen och motståndsviljan växte, och Christian Frederik underblåste aktivt detta genom motstånd retorik samt talrika proklamationer och ströskrifter. Liknande publikationer utgick från landets mest framstående män som ansåg det *ovärdigt* för den norska nationen att låta påtvinga sig en förening med Sverige. Nationalhatet mot svenskarna, och det förnedrande i att – utan egentligen någon moralisk eller juridisk grund – underordna sig detta grannfolk, drev på den norska förtrytelsen ytterligare. Den norska allmänheten slöt sig snart samman till ett enda stort självständighetsparti. Till ansedda sockenmän delade Christian Frederik ut en medalj med texten:

"Orubblig som Dovres höga fjäll står Norges söners trohet, mod och värde"³⁷⁹

Väl framme i Trondheim mottog han ett *muntligt* meddelande från Fredrik VI. Att det vidarebefordrats muntligen var av goda skäl, inbegripet risken att budet på vägen från Köpenhamn till Trondheim skulle konfiskeras av Bernadottes spioner. Meddelandet innebar *danske kungens godkännande av Christian Frederiks planer på motstånd*. Trots att kung Fredrik VI tidigare "officiellt" anmodat Christian Frederik att genast återvända till Danmark, så sanktionerade nu alltså den danske kungen själv sin halvkusins självständighetssträvan för Norges räknning.

³⁷⁸ Slaget vid Kringen den 26 augusti 1612

³⁷⁹ | original: "Urokkelig som Dovres høje fjelde staaer Norges sønners troskab, mod og vælde"

Vi återvänder till Tyskland. Under tiden som denna utveckling ägde rum i Norge, fortsatte det svenska avantgardet sin marsch söderut. Via Mölln och Boizenburg, den lilla staden med korsvirkeshus som man passerat norrut i november, korsade man nu åter Elbe i riktning söderut den **27 januari**. Isen på floden var ganska svag, åtminstone för att bära en hel armé med hästar och artilleri. Men under den starka kolden hade man öst vatten över ett brett område tvärs över floden och låtit det frysa. Detta hade upprepats flera gånger, så att där till slut blev en någorlunda hållbar *isbro*. Övergången skedde med stora avstånd mellan mannar och ekipage, för att undvika att belasta den för mycket. Alla kom över välbehållna utom en trossdräng som gick utanför det anvisade området, trampade igenom den tunna isen vid sidan om, och drunknade. Senare trupper som anlände till Elbe under kommande dagar påmades över.

Avantgardet lägrade i byarna Radegast, Garze och Bleckede precis söder om floden.

Den **28 januari** fortsatte brigaden till Lüneburg, där man sedan fick rasta en dag. Den **30 januari** nådde avantgardet Bienenbüttel och Bad Bevensen i ett "fasligt väder" enligt en notering. Den **31 januari** kom man, efter en marsch i stark blåst och återigen ångestfyllt djupskärande köld, till Uelzen, den **1 februari** i lika genomträngande iskall blåst till Eschede, och den **2 februari** stretade man vidare i det djupfrysta vinterlandskapet till Celle där man stannade en extra dag. Den **4 februari** förflyttade man sig till Burgdorf och den **5 februari** fortsatte marschen till Hannover med en extra rastdag. I Hannover gavs en konsert, förmodligen endast för officerare, av en av Tysklands största samtida sångerskor, den lysande unga sopranen Madame Becker³⁸⁰, känd för sin tekniska fulländning ända upp till trestrukna A, och undersköna framföranden.

Där fanns åtminstone viss fingertoppskänsla.

Kapitel 19 avsnitt 2

ÄN SLANK HAN HIT

När Napoleons dagar syntes räknade, börjar det alltmer innästla sig i memoarlitteraturen från denna tid olika, om än relativt kortfattade resonemang om de större principer som det europeiska befrielsekriget handlade om. *Hela* Napoleons gärning som Frankrikes ledare var nämligen ingalunda att förkasta. Bland Napoleons positiva insatser brukar framhållas att han ersatte det gamla feodala juridiska lappverket med en tydlig och enhetlig civilrätt³⁸¹ där alla var lika inför lagen, införde religionsfrihet, introducerade en universell skattskyldighet, upprustade landets infrastruktur, inrättade en centralbank och reformerade det franska utbildningssystemet vilket blev en modern förebild för resten av Europa.

Mot detta stod den gamla europeiska feodalismen och det ohederliga genomkorrupta kastsamhället med segregering av människor och med olika rättigheter och olika lagstiftning för olika medborgare; en slags dåtida apartheid, inte mindre än så. I detta vackra apartheidpaket ingick även givetvis det systematiska och breda utestängandet av hela samhällsgrupper från rösträtt, utbildning och yrkeskarriärer, o s v. Ren antimeritokrati. Och det var *detta* som nu till viss del skulle återupprättas av Napoleons motståndare, i maktkonserverande syfte hos ett genom generationers hävd privilegierat etablisseman, ängsligt om sina företräden.

Napoleon omskapade Frankrike, men driven av hybris i sitt alltmer ostadiga militära imperiebyggande hade han försuttit en möjlighet att borga för att dessa medborgarsamhälleliga principer och värderingar vann ett ännu starkare fäste i resten av Europa. Nu, i och med hans

³⁸⁰ Wilhelmine Karoline Ambros-Becker (Ambrosch, Ambrož) (1791-?), tysk pianist och sångerska (känd som "Madame Becker")

³⁸¹ Code civil des Français (Code Napoléon)

förestående fall, skulle de tidigare, museimässiga men urstarka feodala krafterna rulla tillbaka utvecklingen.

Borgarsonen från Pau, ständigt driven av sina egenintressen och ej av högre principer och normer, hoppade ständigt mellan dessa två tuvor. Å ena sidan hade han i slutet av 1700-talet släppts fram i karriären tack vare en republikansk omvälvning, och som vänsterjakobin hade han gått ed på att för alltid vara lojal mot detta synsätt och *hata* alla rojalister.³⁸² Å andra sidan hade han senare rekryterats till en av de mest anrika rojalistiska inrättningarna i Europa, Vasatronen, uppburit diverse rojalistiska titlar och ordensband samt själv svurit en ny ed att vara den svenska rojalismen trogen.³⁸³ Tämligen inkonsekvent alltså. Och ända sedan bedrägerivalet 1810 hade han i sina deklamationer ohämmat kastat sig mellan att förespråka meritokrati och antimeritokrati. Ibland kom båda två på samma gång, som när han rättfärdigade sitt erhållande av den svenska tronföljden med att detta var "folkets val" och därmed meritokratiskt korrekt, samtidigt som han i nästa sats hänvisade till att han ju adopterats av Vasaregenten Carl XIII och därigenom själv blivit del av urmonarkin med dess antimeritokratiska arvsrätt och bordsföreträden där allt och mer därtill skulle gå i arv åt kommande generationer Bernadotter, och ve den som vågade knysta eller ena tänka tanken att detta antimeritokratiska upplägg kunde ifrågasättas.

Ständigt kastade han sig mellan dessa olika grundbegrepp, allt utifrån stundens behov, och predikade antingen det ena eller det andra – sinsemellan varandras motsatser – till sina åhörare utan några moraliska betänkligheter. Alltsedan 1812 hade han fortlöpande visat prov på detta hyckleri och dubbelspel vad gällde hans inställning till regentskapet i Frankrike.³⁸⁴ Beteendemönstret påminner om en textrad från *Prästens lilla kråka*, även fastän dikeskörningen ej ännu inträffat:

"Än slank han dit, och än slank han dit, och än slank han ner i diket."

Oscillerandet³⁸⁵ illustrerade i stamfaderns fall en bottenlös cynisk egennyttia och karaktärlöshet. Nu i februari 1814, på väg mot Frankrikes gräns för att medverka i spelet om regentskapet i landet efter Napoleons väntade fall, såg han med allt större skärpa den rojalistiska symbolen över alla andra – den franska Bourbondynastin – som sin främsta motståndare. När de allierade trängde allt djupare in i Frankrike och närmade sig Paris, och Napoleons fall var i annalkande, lät Jean genom verktyget Wetterstedt och Carl Löwenhjelms bedriva ett oblygt lobbyarbete hos de allierade makthavarna där han kraftigt varnade för de bourbonska anspråken och planerna. Sålunda skummade och bubblade återigen inkonsekvenserna i kölvattnet av vinningslystnaden och girigheten, på ett smått förbryllande sätt. Den **6 februari 1814** lät kronprinsen, den svenske tronarvingen och dynastigrundaren, i ett brev till verktyget Wetterstedt meddela följande:

"Man bör lämna den *franska* nationen frihet att på sätt som *den* anser lämpligast inrätta sin inre styrelse, samt att man icke bör befatta sig med att öva inflytande på dess val, ifall Napoleons dynasti faller, och visserligen ska detta sköna rikets tron falla på dens lott, vilken av sina landsmän anses värdigast. Ifall bördens uråldrighet och anspråk skulle berättiga till kronor, så skulle ingen

³⁸² Se kap 2 avsn 16

³⁸³ Se kap 2 avsn 24

³⁸⁴ Skildring av Jean Bernadottes nära kontakter med och välvilliga, älskvärda tal om Bourbondynastin återfinns i bl a kap 4 avsn 4, 17; kap 6 avsn 7; kap 16 avsn 10. Sin starka ovilja för samma dynasti omnämns i bl a kap 6 avsn 10 (mötet i Trachenberg där han försökte övertyga sina bundsförvanter om utsiktslösheten i att återinsätta den på den franska tronen); kap 16 avsn 10; kap 17 avsn 2 (där han kallade dem "människor utan förutsättning, förnedrade i smuts"). Hans totala falskhet när det gällde förhållandet till Bourbonerna berörs även i t ex kap 9 avsn 4; kap 16 avsn 8; kap 17 avsn 7; kap 18 avsn 1; kap 19 avsn 9 (där han i ett brandtal till franska officerare uppmanade dem att till varje pris förhindra att "denna förfallna familj någonsin åter uppsteg på tronen").

³⁸⁵ oscillera = röra sig fram och tillbaka, pendla, svänga, fluktuera

vara mer befogad att begära Frankrikes än greven av Montesquiou³⁸⁶, och jag tror inte att man är böjd att erbjuda honom den.”

Vad denna deklaration alltså innebär, är att Jean vid denna tidpunkt ansåg att fransoserna borde själva få välja sin styrelse, alltså sin nations statschef, och att ingenting borde få störa detta fria val. Medborgarna ska själva få avgöra detta. Bördsföreträden och bördsanspråk ska ej vara en faktor i bestämmandet av statschef.

Men – apropå inkonsekvenser – gällde inte detta även Norge? Om fransoserna själva fritt borde få välja sin högste ledare, borde inte norrmännen också få det?

Och gällde idén om omoraliska bördsföreträden även Sverige och sonen Oscar? Om stamfader Bernadotte avfärdade arvsmonarkin som humbug i Frankrike, borde inte samma klarsynta ställningstagande omfatta även det svenska statschefsämbetet?

De uppdämda inombords konflikterna hos stamfadern ledde, kort efter uttalandet om hur Frankrikes näste ledare borde utses, till ännu ett vansinnesutbrott av obehärskad vrede, en gaskonnad³⁸⁷ av galla riktad mot omvärlden. I ett brev den **7 februari** berättar kabinetssekreterare Schulzenheim³⁸⁸ om fransosens urladdning. Varför, hade kronprins Jean retoriskt uppfordrat i känsloutbrottets klimax, skulle han bli klandrad för att *prioritera sina egna privata intressen*? Professor Scott belägger detta uttalande i sin avhandling.

Summa summarum, enligt stamfader Bernadottes utvrålade sanningar: Det var väl helt naturligt att vara egoist, fullständig egoist och inget annat än egoist?

Vad nytta gör konsekventa principer, normer och moral som ideal och rättesnöre? Den egna privata nyttan – vad *man själv* kunde utvinna ur en situation – var väl överordnat allt vad principer och värdegrundstjafs hette?

Ett intressant synsätt hos Jean, som kom upp till ytan i stundens hetta.

Kapitel 19 avsnitt 3

PROKLAMATIONEN TILL NORRMÄNNEN

Vem blir i historien en odödlig frihetskämpe och vem blir misskrediterad som fördömd upprorsmakare? Vems motstånd mot en påtvingad överhet eller trängd situation är legitimt, och vems är förkastligt? Och vem bestämmer att historien ska gestaltas på det sätt som i slutändan sker? Vem vinner det allsmäktiga tolknings- och budskapsföreträdet?

Var Wilhelm Tell³⁸⁹ en *orosstiftare* då han vägrade böja sig för en utländsk ockupationsmakt?

Var Gustav Vasa *insurgent* då han vägrade låta sig kuvas under ett utländskt förtryck, och mobiliserade en rebellstyrka för att befria sitt land?

³⁸⁶ Författaren har ej med säkerhet kunnat bestämma vem stamfadern åsyftade i denna sats, som var ironiskt menad; möjligen Anne Élizabeth Pierre de Montesquiou-Fézensac (1764-1834) eller hans yngre bror Henri de Montesquiou-Fézensac (1768-1844), båda betitlade grevar innan 1814, och båda två närstående Napoleon. Montesquiou var en av de äldsta franska adelsätterna med anor från 1000-talet.

³⁸⁷ gaskonnad = våldsamt verbal urladdning av stamfader Bernadotte. Detta var den innebörd som samtida minnestecknare lade i denna term, med referens till att hans ursprung var provinsen Gascogne i sydvästra Frankrike och hans kaskad- och kanonad-liknande eruptioner var ökända. Svenska Akademiens ordbok vinklar dock ordets betydelse annorlunda, och menar i sin definition från 1928 att innebörden snarare är ”inbilskt skryt eller skrävel”, en definition som ej överensstämmer med hur ordet används i svenska källor efter stamfaderns ankomst till Sverige. Jmfr kap 5 avsn 11 (fotnot).

³⁸⁸ David von Schulzenheim (den yngre) (1788-1848), svensk politiker och ämbetsman

³⁸⁹ Wilhelm Tell är en fiktiv schweizisk folkhjälte, som enligt en välkänd legend opponerade sig mot den habsburgska ockupationsmakten.

Var George Washington³⁹⁰ en amoralisk *våldsverkare* när han ledde en revolution på andra sidan havet för de lokala bebyggarnas rätt att regera sig själva?

Var Nelson Mandela³⁹¹ *terrorist*, såsom Ronald Reagan³⁹² och Margaret Thatcher³⁹³ ville rubricera honom, då han ledde kampen för ursprungsbefolkningens mänskliga rättigheter i Sydafrika och mot den inflyttade minoritetens tvångsvälde?

Och nu till vår kärnfråga – var Christian Frederik och Norges folk 1814 också "insurgenter" eller "terrorister" när de gjorde sig beredda att försvara sitt lands frihet och självständighet mot utländska anspråk på förmyndarskap?

I och med Kjölfreden och Fredrik VIs öppna brev till Norges folk,³⁹⁴ ansåg de sig, rätteligen, lösta från banden som fästade sin nation med Danmark. Stämningen i landet var också sådan att man nu ansåg sig ha full frihet att bestämma sitt eget öde. Tidevarvets politiska idéer om nationell frihet, jämlikhet, folkrepresentation o s v, spirade i Norge, samtidigt som den gamla misstron mot Sverige upplammade på nytt.

Det är i denna kontext som Bernadottes proklamation till norrmännen, utfärdad den **8 februari 1814** i målvakten kung Carl XIII:s namn, ska ses. Proklamationen utlovade att den svenska generalguvernören i Oslo skulle "påkalla de mest ansedda mäns insikter" för att utarbeta förslag till en norsk konstitution, där folkets representations- och självbeskattningsrätt skulle bli de grundläggande principerna. Dessa rättigheter tillhörde "ett tappert och ädelt folk", som det hette. Proklamationen *verkade* alltså lova norrmännen en egen statsförfattning på konstitutionella grundvalar, och fri beskattningsrätt i en egen folkförsamlings händer. Sveriges mening *tycktes* sålunda vara att skänka Norge fullt demokratiskt självstyre. Men... Proklamationen, som av historikern Gunnar Christie Wasberg har beskrivits som "farliga locktoner" och enligt historikern Gustaf Björlin hade ett "frasrikt blomsterspråk", staplade vackra ordvändningar på varandra som syftade att inge hopp, lugn och förtröstan. Men *under* dessa dunmjuka ordalag doldes kraftiga reservationer.

Innan vi går in på analysen av själva proklamationen, kan kortfattat kommenteras *varför* den var så sockersöt i sin utformning. Den uppenbara målgruppen var givetvis norrmännen själva, där dessa förespeglningar var tänkta att avvärja eventuella protester. En annan målgrupp var den brittiska regeringen, känslig för demokratiaspekten, vars bifall och stöd för verkställandet av föreningen Jean ännu var beroende av. Marstraktaten från 1813 hade ju även inkluderat förpliktelsen "att denna förening ska verkställas med allt möjligt undseende för och hänsyn till norska folkets lycka och frihet". Men den viktigaste målgruppen var kanske ändå *den franska publiken*, särskilt inflytelserika vänsterrepublikanska grupperingar gentemot vilka Bernadotte via ombud bedrev aktiv lobbyverksamhet för sin egen sak inne i Frankrike. *Norge var Jeans skyltfönster*. Norgeproklamationen skulle visa för dem hur progressiv och vidsynt han var, denne kandidat som inbillade sig att han kunde efterträda Napoleon.

Så vad sade då proklamationen *egentligen*? Proklamationens andra stycke förklarade att svenska soldater snart skulle överträda gränsen och anlända i Norge. Dessa skulle "komma som bröder", de "härstammar från samma förfäder som ni" och skulle mottagas "med lugn och tillit", hette det. Dessa svenska militärers något diffusa uppdrag bestod emellertid i att "bringa er rättigheter och frihet". Men vad sjutton innebar detta rent konkret – utländska militärer som inkräktade hos ett fritt folk för att leverera ny "frihet"?

³⁹⁰ George Washington (1732-1799), amerikansk politiker, militärofficer, statsman

³⁹¹ Nelson Rolihlahla Mandela (1918-2013), sydafrikansk statsman, medborgarrättsaktivist och filantrop

³⁹² Ronald Wilson Reagan (1911-2004), amerikansk skådespelare och politiker

³⁹³ Margaret Hilda Thatcher (1925-2013), brittisk politiker

³⁹⁴ Se kap 18 avsn 7

Proklamationens tredje stycke tillkännagav att "vår generalguvernör kommer att höra era mest respekterade män, för att därefter kunna förelägga oss, till vår stadfästelse, ett förslag till en konstitution som svarar mot era behov och tryggar er lycka". För det första så väckte ämbets titeln "generalguvernör" anstöt, då denna associerades med styret av exempelvis erövrade kolonier, andra erövrade områden eller administrativa enheter som var underställda en annan makt. För det andra så var det tydligen inte alls frågan om att norrmännen skulle få *bestäm* sin egen författning; den svenska överheten skulle endast *rådfråga* en mindre grupp, som fick komma med ett *förslag* till konstitution. Bestämmanderätten hade Stockholm tydligen inte tänkt frånhända sig, så i och med detta kvarblev ju den oinskränkta makten över Norges konstitution hos en utländsk makt. Slutligen så var finalen på meningen – förklaringen att en svensk eller en fransos i ett sammanträdesrum på Stockholms slott skulle fastställa vad *norrmännen* behövde och vad som gjorde dem lyckliga – både dumdryg och nedlåtande, då den i princip omyndigförklarade norrmännen själva.

Proklamationens fjärde stycke utropade att den svenska kungamakten lovade norrmännen, "ett fritt och tappert folk", rätten till en egen nationalrepresentation och rätten att beskatta sig självt. Dessa två konkreta löften är intressanta. Vad gäller det första, så hette det i den svenska översättningen att norrmännen skulle ha rätt "att *yttra sig* genom sina fullmäktige". Så vad skulle denna s k nationalrepresentation egentligen innebära? Ett diskussionsforum med den lysande rätten för Stortinget att "yttra sig", eller något mer? Och skulle Stortingets arbetsfält inskränkas på något sätt, d v s vilka norska frågor skulle lyftas bort från Stortingets ansvarsområde? I vilken utsträckning skulle den svenska kungamakten, regeringen, riksdagen eller generalguvernören ha överbestämmanderätt eller vetorätt över spörsmål i Stortinget? Vidare, när det gällde det andra löftet, det norska folkets rätt att *beskatta* sig självt, innebar detta även att norrmännen även hade oinskränkt rätt att bestämma sina *utgifter*, eller i vilken utsträckning tänkte den svenska kungamakten, regeringen, riksdagen eller generalguvernören lägga sig i den andra halvan av Norges statsbudget?

Proklamationens femte stycke innehöll några sirliga fraser om stamfader Bernadotte, kungens "mycket älskade son, generalissimus över båda rikens krigsmakt till lands och sjöss, *som i detta ögonblick strider för nationers frihet och självständighet*" nere i Europa.³⁹⁵ Med detta blottades emellertid inkonsekvensen att samtidigt fråntaga Norge sin frihet och självständighet.

Carl XIII:s proklamation, som författats av Jean och verktyget Wetterstedt, prisade Jean och hans tänkesätt, och lovade norrmännen att "han fortplantar dessa på sin son", Oscar. Med denna ordvändning i proklamationen *markerades* alltså den redan nu gällande tronföljden och dess permanens.

Norrmännen genomskådade proklamationens fällor. De såg oklarheterna och tvetydigheterna – med vackra poetiska formuleringar snarare än skarphet och distinkthet – som cynisk taktik från det svenska kungahuset, och som ett slående exempel på list och fulspel. Samtidigt var proklamationen nedsättande och förringande av norrmännens egen nationalidentitet, fria vilja och kompetens. Historikern Björnin, och flera andra, konstaterar att proklamationen därför gjorde mer skada än nytta.

Några dagar senare utsågs greve Hans Henric von von Essen till "generalguvernör" i Norge. Detta skedde *skyndsamt* för att övertyga Norges styrelse om Kieltraktatens realitet, som en analytiker påpekar. "Generalguvernör" kunde närmast översättas med "överlandshövding", och var en gängse benämning på en ämbetsman med den högsta militära och civila myndigheten inom ett län, en provins, koloni eller dylikt. Ämbets titeln i sig självt signalerade alltså en *implicit subordination* av området i fråga, Norge. En liten olycklig miss i den svenska kommunikationsstrategin. Dessutom var valet av person som nu skulle åka till Oslo och

³⁹⁵ Jmfr kap 19 avsn 2

bestämma heller ej särskilt lyckat. En av de faktorer som mest underblåst norrmännens animositet mot Sverige, var ju ångesten inför risken att behöva utstå svensk överklassarrogans. Så då skickade Jean en von Essen, en ordenssprydd, förmögen godsägande grefve direkt ur den svensk högadeln, medlem i serafimerklubben sen nästan 20 år tillbaka, ett exemplar som dessutom av samtida bekanta har beskrivits som "svag för pompa och ståt" och ytlig prakt, egenkär, högdragen, grandios och bekväm av sig. För att illustrera detta kan nämnas att han senare vid sin avresa till Oslo hade med sig 5-6 personliga adjutanter, två sekreterare plus ytterligare administrativ personal, en stor mängd upppassare klädda i kungens livré, två lass med hundar av olika slag, ett lass med silverserviser från slottet, och 70 lass med finaste sortens ryskt brännvin. Efter sitt tillträde visade det sig också att han själv tog sitt höga förtroendeuppdrag i Norge på föga allvar, då han hellre spenderade tiden med rävjakt än tjänstgöring på sitt rum. Sålunda blev Essen den perfekta sinnebilden för exakt vad norrmännen ogillade. Vräkighet, bekvämhet, hierarkimentalitet och greflig slapphet. Återigen synnerligen ineffektiv svensk signalpolitik.

Essens befogenheter inkluderade att på kung Carl XIII:s höga vägnar utfärda alla bud och befallningar, och utöva högsta makten i Norge med samma villkor som en kommenderande general i fält. Han fick rätt att utfärda nya lagar, att tillsätta och avsätta ämbetsmän samt att ensam besluta i alla ärenden. Enligt professor Weibull, i sin avhandling, motiverades denna nästan oinskränkta makt med att man var osäker på stämningarna hos det norska folket, så därför måste makten över norrmännen koncentreras hos en svensk generalguvernör i Oslo för att kunna tillämpa krigslagar vid behov. Generalguvernörens makt blev därmed nästan absolut och med näst intill otyglade maktbefogenheter.

I Essens instruktioner stod att Norges invånare skulle avlägga tro- och huldhetsed till den svenska öfverheten. Denna ed gick i huvudsak ut på att norrmännen skulle erkänna, rätta sig efter och vara trogna deras "stormäktigste" svenska konung, det svenska kungahuset och den svenska successionsordningen. Det sistnämnda artikulerades med särskild tydlighet. I denna ed, som norrmännen skulle svära, ingick även följande mening:

"Jag ska också med liv och blod försvara kungamaktens rättigheter, därjämte *oförskräckt upptäcka och i tid tillkännage om jag förnimmer någon stämpling för att störa det allmänna lugnet, eller för att upphäva den nu lyckliga fullbordade föreningen* mellan kungarikena Sverige och Norge."

Det var alltså frågan om en *angiveriskylldighet*. En skyldighet för varje norрман att anmäla till den svenska förmyndaren om någon annan norsk medborgare dristade sig att ifrågasätta det svenska kungahusets maktställning, den svenska successionsordningen³⁹⁶ eller den svensk-norska föreningen.

När Essen avreste från Stockholm mot Norge för att verkställa Norges förening med Sverige, medförde han 8000 exemplar av Carl XIII:s proklamation. Men opinionskriget i Norge var redan sedan länge förlorat. Man retade sig på det bernadotteska synsättet att Norge var ett slags krigsbyte, förutbestämt att uppoffras utan ett enda rationellt skäl, bara för att Sverige tidigare förlorat Finland. Man såg i detta bara opportunistisk och egennyttig, man retade sig på det utsagda *tvånget* i hela denna transaktion, som skulle frampressas utan rättsgrund.

Alternativet till denna svenska inbilskhet var full och oinskränkt frihet och självstyre.

Samma dag som proklamationen till norrmännen, så utfärdades i Carl XIII:s namn en kungörelse där han berättade hur hans viktiga formella titel skulle lyda framgent. I denna

³⁹⁶ Bevarandet av "samhällslugnet" innebar att ej ifrågasätta "den närvarande sakernas ordning", en omskrivning för den nya successionsordningen från den 26 september 1810. Jmf t ex kap 3 avsn 12; kap 4 avsn 7, 15; kap 20 avsn 5; kap 22 avsn 4, 14-16, 19-20, 23; kap 23 avsn 12, 16 och 24; kap 24 avsn 23 (midsommar 1843).

kungörelse refererade han inte till Norges *förening* med Sverige, utan *återförening*. Ett aningen ambitiöst ordval som också retade norrmännen.

Senare i februari utfärdade den svenska regimen i Stockholm fullmakt för stamfadern att vara generalissimus inte bara över Sveriges utan även över Norges krigsmakt.

Den **9 februari** hölls ett regeringssammanträde på Stockholms slott där det klubbades att Te Deum skulle avsjungas i hela Sverige för att fira att "konungariket Norge blifvit till Kongl. Maj:t och Svenska kronan afträdt", samt att en tacksägelsebön skulle uppläsas.

Men trots all denna indoktrineringspropaganda från den svenska regimen, så meddelar hemliga brittiska underrättelserapporter från Stockholm vid just samma tidpunkt, efter att Kjölfreden blivit känd för allmänheten, att svenska folket *inte* tyckte att detta var något särskilt att fira. Rapporterna skildrar en avmätt sinnesstämning i huvudstaden över Norgeförvärvet; svenskarna var måttligt entusiastiska. Förlusten av Finland var fortfarande ett blödande sår. Norge kompengerade inte för någonting.

Den **11 februari** skrev Christian Frederik ett brev till Essen där han tydligt förkunnade Norges avsikt att *med vapenmakt motsätta sig föreningen*. Huvudstyrkan av norska armén befann sig redan i gränstrakterna, beredd att möta våld med våld.

Kapitel 19 avsnitt 4

PROKLAMATIONEN TILL FRANSOSERNA

I sin fälttågsskildring publicerad redan 1816 tecknar Götlin:

"Under kanonernas dån och högljudda glädjerop från båda stränderna gick hans kungliga höghet över Rhenfloden."

Götlin var dock ej personligen närvarande vid detta tillfälle som han skildrat och som inträffade i februari 1814. Götlin själv ankom till platsen först två veckor senare, och förlitade sig alltså sålunda på andrahandsuppgifter för denna skildring i sin bok, förmodligen från en muntlig svensk källa med en i så fall troligtvis något tillrättalagd svenskvänlig bild.

I sin hyllningsbiografi över stamfadern från 1838 skildrar Touchard-Lafosse³⁹⁷ övergången över Rhenfloden som "en slags triumfartad marsch". Till saken hör dock att Touchard-Lafosse vid den aktuella tidpunkten själv var anställd medarbetare i Bernadottes intensiva propagandamaskineri, och i det verk där Touchard-Lafosse beskriver intåget i Köln har han kallats för stamfaderns "nästan officiösa språkrör inför dåtidens franska allmänhet" där "Karl Johans egna diktat och uppgifter flerstädes direkt återgå i skildringen". Touchard-Lafosse har i ett svenskt uppslagsverk från 1926 beskrivits som "författare av en mångfald litterära skrifter av merendels tvivelaktigt värde", där ett av hans mer kända publicistiska verk, om franska hovkretsar på 1700-talet, kallats "ett sammelsurium genom vilket emellertid allsköns skandalösa och obestyrkta historier förmedlats till eftervärlden".

Sen har vi Schinkel från 1856 som skriver att stamfadern "passerade Rhen vid kanonernas dunder och de bägge stränderna återskallade av befolkningens glädjerop", alltså i princip en kopia av Götlin. Schinkel vet vi även matades med rätt story av sin uppdragsgivare personligen, dvs Jean, för att tillrättalägga stora och små historiska detaljer, men i detta fallet dög tydligen Götlin redan gjorda framhävande av Jeans popularitet i Köln, så att denna fras kunde kopieras.

Det är dock svårt att bedöma Jeans *egentliga* popularitet vid denna tid, hos såväl allmänheten som bland lokala myndigheter, då han inte utträttat särskilt mycket i Tyskland och de facto svikit koalitionen. Det kan ej uteslutas att såväl Götlin, Touchard-Lafosses och Schinkels

³⁹⁷ Georges (Gustave) Touchard-Lafosse (1780-1847), fransk litteratör

beskrivningar är en smula överdrivna. Icke desto mindre så väljer dynastipanegyristen Höjer i sitt kronprinsepos från 1943 att spetsa till formuleringarna ännu mer, och högtidligt – ungefär som om Julius Ceasar³⁹⁸ just gjort en oväntad och oslagbar entré på platsen efter nära två årtusenden – liknat Jeans ankomst till Köln vid ”en triumfators vid klangen av alla den stora Rhenstadens kyrkklockor och kanonernas dån”.

Nåväl.

Låt oss bara konstatera att Jean tycks ha välkomnats av folket i Köln. Detta välkomnande kan ha berott på att folk blivit utkommenderade att välkomna honom, eller för att de blivit missinformerade om vad som försiggått de senaste 10 månaderna, eller eventuellt för att *föväntningarna framgent* på den franske exmarskalken, som nu stod nära Frankrikes gräns med Napoleon som sin fiende, var kolossala. Äntligen, här kom riddaren som skulle avgöra allt, dräpa Belsebub!

Det var alltså i så fall som förmodad tapper militär härförare de såg och hyllade exmarskalken och hans förestående bedrifter för Tysklands och koalitionen skull. Inte som blint karriärfokuserad politisk intrigör från sidlinjen utan minsta intresse för Tyskland.

I flera månaders tid, ja egentligen ända sen hösten 1812,³⁹⁹ hade några av stamfaderns ivrigaste påhejare bedragit sig själva – som professor Scott frankt uttrycker det – då de på allvar sett Jean Bernadotte som en kandidat för en ledande roll i Frankrike efter Napoleon. Det är främst fru Staël jämte de avlönade propagandisterna Schlegel och Constant som brukar lyftas fram i detta sammanhang, samt även Elof Signeul, den disputerade Uppsalaakademikern tillika diplomat i *svenska* nationens tjänst som själv aktivt deltagit i korruptionen i samband med externrekryteringen 1810⁴⁰⁰ men som nuförtiden satte befordrandet av kronprins Jeans *franska* karriärplaner främst. Den i detta brokiga gäng som kanske allra mest vurmat för idén att Jean var Frankrikes nya Messias var fru Staël, som strax innan slaget vid Leipzig skaldat i ett brev till sin utvalde och upphöjde:

”Europas frälsning beror på er! Ni *allena* kan tala med Frankrike för närvarande. Jag ser fram emot vad ni kommer att säga henne när ni står vid Rhens strand. Ah! Vilken *karriär* som är er! Led vidare mot Frankrikes frihet, utfärdad och styrd av er!”

Så fortsatte det från fru Staëls håll. I januari 1814, i ett brev till Benjamin Constant, refererade hon till Jean som en ny William III⁴⁰¹, som under sin regentperiod lett en förskjutning av lagstadgad makt och befogenheter från monarken till parlamentet. Constant plockade upp bollen och skrev i början av februari 1814 till Jean och om dennes betydelse för Frankrike:

”Ni var hennes stolthet och ni är hennes hopp. Ers kungliga höghet, låt folket, som såg dig födas mitt ibland dem, ha ditt ingripande att tacka för denna frihet vis och måttlig, ovärderlig, den främsta av mänsklighetens värdigheter. --- Må ers kungliga höghet acceptera vördnaden av hoppet hos en nation som despotismen dömer till tystnad men som fixerar sin blick odelat på dig.”

Normala människor, med en någorlunda balanserad självbild, skulle tycka att en sådan överdos av fjäsk och hyperboler, allting invävt i poetiska ordvändningar, från samma hejarklackmedlemmar i längden inte blev trovärdigt utan snarast genant. Men icke stamfadern. Smicker var för honom en *drog*. Han var dessutom *övertygad* om idéernas rimlighet, ty dessa personers drömsyner sammanföll på pricken med hans egen. Jean förklarade för Constant, att *endast han själv* var kapabel att ”inrätta en hållbar regering på spillrorna av imperiet och revolutionen”.

³⁹⁸ Gaius Julius Caesar (100-44 f Kr), romersk militärofficer och statsman

³⁹⁹ Se kap 4 avsn 17

⁴⁰⁰ Se kap 2 avsn 16-17, 21

⁴⁰¹ Willem Hendrik (William Henry) van Oranje (1650-1702), brittisk kung (artistnamn William III)

Under de längre uppehållen i Hannover i november, Kiel i december-januari och Köln nu i februari, hade de franska intressena alltmer framträtt som en av de främsta drivfjädrarna i den svenske kronprinsens tänkande och handlande. Han kände allt större olust inför den militära situationen. Samtidigt hade han flera avlönade ombud som var satta att arbeta för hans kandidatur, inklusive den eminente Viel-Castel,⁴⁰² och han omgav sig med en hel stab av publicister, marknadsförare, anlidade i syfte att driva en effektiv propaganda och påverka den franska opinionen. En av dessa publicister var just Benjamin Constant. Och just kring månads-skiftet januari-februari verkar Constant har varit särdeles produktiv med publikationer och utkast till strategiplaner som skulle leda mot målet, d v s att placera Jean i en ledarroll i Frankrike. Tidigare har redan nämnts en skarp inlaga mot Napoleons imperiebygge och tvångsvälde.⁴⁰³ Därutöver framlades vid samma tidpunkt, eventuellt i samarbete med både Signeul och kronprinsen, ett memorandum som formulerar en marknadsföringsstrategi för Jeans varumärke inne i Frankrike.⁴⁰⁴ Detta memorandum föreslog bl a att ströskrifter och Napoleonkritiska pamfletter skulle via Schweiz smugglas in i Frankrike med hjälp av munkar, resenärer och handelsmän. Det mest ambitiösa alstret var dock ett betänkande utformat av Constant i nära samarbete med Jean, som innehöll en konkret handlingsplan med åtgärder som borde vidtagas gentemot den franska nationen för att uppnå deras gemensamma syftemål.⁴⁰⁵ Constants konsultrapport förordade bl a att Jean skulle utfärda en proklamation vid sin inmarsch i Frankrike, vari Napoleon kraftigt fördömdes, och där Jean vidare erbjöd sin "medling" mellan Frankrike och sina vänner i koalitionen, samt att franska lagstiftare och övriga berörda sammankallades för att bestämma Frankrikes nya statskick. En given och trygg faktor var givetvis, menade Constant, att Jean hade stöd hos det tacksamma och beundrande franska folket. Constants alster mynnade ut i slutsatsen att regentskapet eller en nästan lika framskjuten roll var vikt åt Jean efter Napoleons avsättning.

När de två i början av februari sammanträffat, hade Constant tilldelats *Nordstjärneorden* av sin uppdragsgivare Bernadotte. Denna svenska kungliga orden var vid denna tid ämnad att utdelas för medborgerliga förtjänster, gärningar, nyttiga arbeten och insatser, m m. Underförstått så var det alltså gärningar för *Sverige* som honorerades. Men vad den svenska kronprinsen här gjorde, var att han belönade Constants propagandaarbete som ju skulle lägga grunden för nya karriärmöjligheter för honom *personligen*, och som i bästa fall kunde resultera i att den externrekryterade kronprinsen kunde *lämna Sverige* och avancera till ännu större och intressantare värv i Frankrike.

Ett ganska intressant handhavande med det svenska ordensväsendet, alltså. Utdelandet hade dock avsedd effekt – precis såsom uppsåtet är än idag med diverse kungliga hedersbetygelser – nämligen att knyta mottagaren ännu närmare till sig och försäkra sig om dennes lojalitet.⁴⁰⁶ I fallet Constant så hade detta recept fungerat klockrent. Constant hade nämligen upprymt skrivit i sin dagbok efter att ha fått denna tjugiga utmärkelse att han var "hängiven åt Bernadotte resten av livet" och i ett patetiskt tackbrev till Jean kort därpå bedyrade

⁴⁰² Se kap 17 avsn 7; kap 19 avsn 11

⁴⁰³ *De l'esprit de conquête et de l'usurpation dans leurs rapports avec la civilisation européenne* publicerad den 30 januari 1814; se kap 16 avsn 8.

⁴⁰⁴ *Mémoire sur les communications à établir avec l'intérieur de la France* utformad av Constant (utkast) 8 november 1813, eventuellt bearbetad av Signeul ca december 1813.

⁴⁰⁵ *Projet Corrigé* upprättad 4-5 februari 1814; se även kap 19 avsn 11.

⁴⁰⁶ När det i modern tid gäller utdelandet av kungliga utmärkelser till personer som har högt anseende i den allmänna opinionen, t ex framgångsrika idrottare, så är ett av de främsta uppsåten att *associera sig själv* med denna person och dennes framgångar. D v s genom att dela ut utmärkelser till populära och framgångsrika personer så solar sig medlemmar ur kungafamiljen i glansen av *andras* succéer – ej tvärtom – för att därigenom stärka sin egen image och sitt varumärke.

han sin "livliga och djupa tacksamhet" och önskan att få tjäna honom. Titlar, medaljer och diplom – magiskt kungaströssel rakt igenom. Och tydligen går folk på tricket, då som nu.

De franska förhoppningarna går som en röd tråd genom stamfaderns tankar och yttranden vid denna tid. Den **11 februari 1814** skrev Jean ett brev till sin kamrat tsaren där han inställsamt påpekade att nu, efter Norge, ville han endast befrämja tsarens förhoppningar, och passade samtidigt på att påminna om samtalen i Åbo i augusti 1812, där tsaren låtit den franska tronen hägra framför stamfaderns ögon. Fjäsk för tsaren och en låtsad vilja att bistå denne, men med ett underliggande syfte att blott befrämja *sina egna* intressen, alltså. Inget nytt under solen.

Samma dag arbetade den svenska tronföljaren med ett koncept till en proklamation till fransoserna, helt enligt Constants och sin egen projektplan, en proklamation som fick sin slutliga utformning och utfärdades dagen därpå den **12 februari**. Denna proklamation, just som han passerat Rhenfloden, var en öppen kungörelse till franska folket, som enligt en historiker innebar "en tydligt markerad önskan att träda i förgrunden inför den franska nationens blickar".

Proklamationen började med att påstå att han lett ett fälttåg på kontinenten inte för att han själv haft något med saken att göra, utan därför att hans adoptivfar kungen befallt honom att göra så, för att, som det hette, "försvara svenska folkets rättigheter". Sveriges utrikespolitik, i synnerhet sen 1812, samt Sveriges nära förhållande till Ryssland och Sveriges deltagande på koalitionen sida i fälttåget skyldes alltså på den senile, omedvetne, bortspelade, patiensläggande, snart dödfärdige kung Carl XIII i sin rullstol på slottet. Modigt gjort av serafimerriddaren Jean.

Nu, fortsatte Jeans proklamation, hade han dock "hämnats de oförrätter det lidit", d v s kompenserat Sverige för förlusten av Finland, och dessutom berättade han att han "bidragit till Tysklands befrielse". Storleken på detta bidrag kommenteras ej.⁴⁰⁷

Proklamationen fortsatte med att påminna publiken – det franska folket – om hans egna stora krigsbragder då han "stridit för *er*". Efter att sedan ha bespottat Napoleons regim, framställde han sig själv som en *garant* för att koalitionen *monarker* – en term som återigen distanserade honom själv från de militära besluten – inte stred mot några nationer utan endast den napoleonska regimen. "Jag är eder en borgen för deras uppriktighet", hette det i proklamationen.

Mot slutet av proklamationen erinrade han om sin egen karriär – externrekryterad "genom ett fritt folks val"⁴⁰⁸ till att bli Carl XIII:s adoptivson och arvfurste till den anrika Vasatronen – och förklarade med falsk ödmjukhet, och en ren lögn, att han därför ej var lysten på ännu mer. I proklamationsutkastet saknades denna "dementi", med den inkluderades i slutversionen.⁴⁰⁹ I den avslutande satsen lät han dock åter sitt egentliga uppsåt bli synligt, när han deklarerade sin vilja att tjänstgöra för det franska folkets lycka. Denna avslutning, jämte proklamationens utformning som helhet, tog udden av alla dementier. Hans sikte var inställt på Frankrike.

Proklamationen följde strategin att positionera sig som förlikningsman mellan Frankrike och resten av Europa, ett första steg i en uttänkt sekvensordning med kalkylen att han först skulle bli del av *kärnan* av beslutsfattandet efter Napoleons fall och därmed befinna sig mitt i brännpunkten av alla förhandlingar och korsvisa meddelanden, officiella och hemliga, vilket skulle öppna upp oanade möjligheter till manipulation och styrning av processen, och följdenligt även öppna upp nya glänsande karriärutsikter för honom själv inklusive möjligheten att bli landets nya regent.

⁴⁰⁷ Jmfr kap 5-18. Historierevisionismen kommenteras bl a i kap 8 avsn 1 och 10; kap 15 avsn 14; kap 16 avsn 7.

⁴⁰⁸ Jmfr kap 2 avsn 21

⁴⁰⁹ Hans svenska omgivning, eventuellt t o m Wetterstedt, som deltog i redigeringsarbetet med proklamationen innan det utfärdades, förstod att denna mening om Carl XIII och den stora Vasatronen var tvungen att ingå. Stamfadern kunde ju inte alltför uppenbart överge sin karriärplan B – att förbli svensk tronarvinge och framtida kung och gilla läget – förrän plan A, en ännu mer grandios roll Frankrike, var i hamn.

Hela koalitionen, möjligen med tsarens ställningstagande ännu *utåt sett* något oklart, hade emellertid redan sedan länge avfärdat tanken som oseriös på att Jean en dag skulle efterträda Napoleon. Det scenariot fanns inte på kartan. I slutet av januari hade den brittiske utrikesministern Castlereagh uppgivet skrivit i ett brev till premiärminister Liverpool att Jean ”har i stegrande takt frigivit officerare i syfte att låta dem återgå till Frankrike, och nyligen, som han sade, men den ryska tsarens samtycke, frigivit inte mindre än 60 stycken på en gång”. Några hejdukar och agenter levde sig emellertid ännu in i Jeans egen inbillning om dennes stundande stora karriärmöjligheter i Frankrike. Samma dag som proklamationen utfärdades, träffade han i Köln en anonym affärsman från Paris, som enligt ett närvarande vittne i rummet skildrade oron i Paris och att alla ögon i denna kris var riktade mot den svenske kronprinsen själv.

Att Frankrike, inför den napoleonska regimens sammansjunkande, befann sig nära en tung historisk brytpunkt var uppenbart, och det var även klart för Jean att starka krafter ej ville se honom blanda sig i detta, samtidigt som han från andra håll fick höra att detta var hans stora chans, men att tiden var knapp. Denna konflikt, vid sidan av många andra variabler och motsättningar, gjorde stamfadern vid denna tid mycket spänd, nervös och irritabel.

Den **13 februari** skaldade den fullständigt *hänfödda* och bländade tillbedjaren Benjamin Constant, nyligen medaljerad med *Nordstjärneorden*, i ännu ett lissmande personligt brev till sin boss, hjälten:

”Ers kungliga höghet ska bli Frankrikes räddare efter att ha varit Sveriges hämnare och Tysklands befriare. Det finns icke något franskt hjärta som icke klappar vid ers kungliga höghets första ord. Ers kungliga höghet ska återuppväcka denna nation, som ni försvarat. Ni ska vid beträdandet av den jord som sett er födas, framkalla fransoser ur jorden, liksom Pompeius⁴¹⁰ legioner då han med foten stampade på Roms mark. Ers kungliga höghet ska åvägbringa det sista och mest förvånande av frihetens underverk.”

Så vevade han på, fras efter fras efter fras, publicisten. Självförnedrande rakt igenom. Stackars arma Constant.

Hänförd.

26 dagar senare lät det dock annorlunda, accentuerat ytterligare någon månad därefter.⁴¹¹

Kapitel 19 avsnitt 5

PÅ ETT VAGNSFLAK MOT RHENFLODEN

Alltmedan stamfaderns propaganda kommit till uttryck i form av en proklamation till norrmännen om att han var *deras* befriare och nye chef, likaså en till fransoserna om att han var *deras* befriare och nye chef – båda dessa utfärdade med bara fyra dagars mellanrum – så fortsatte det svenska avantgardet att kämpa sig söderut till fots från Lübeck mot Rhenfloden under tuffa förhållanden, med huvudarmén en bit efter.

Halvvägs mellan Lübeck och Köln, strax sydväst om Hannover, ligger staden Bückeberg. Avantgardets officerare hade där en afton blivit bjudna på bal på slottet⁴¹² hos fursten av Schaumburg-Lippe⁴¹³. Plötsligt hade dock order ankommit, relativt sent, att Kalmar regementets första bataljon skulle, medelst hästskjuts, snarast infinna sig hos kronprinsen, som snart skulle anlända till Köln, för att där göra vakt. Och tydligen var det bråttom, allting skulle ske skyndsamt.

⁴¹⁰ Gnaeus Pompeius Magnus (106 f Kr-48 f Kr), romersk militärofficer och statsman

⁴¹¹ Se kap 19 avsn 11 (11 mars 1814) och 16 (16 och 18 april 1814)

⁴¹² Schloss Bückeberg

⁴¹³ Georg Wilhelm zu Schaumburg-Lippe (1784-1860)

Halva Kalmars första bataljon packades upp på beställda kärror bakom förspända hästar redan samma kväll i mörkret i Bückeberg för att ta sig in till Minden, medan den andra halvan marscherade till Minden morgonen därpå. Hela bataljonen återsamlades i byarna Barkhausen, Dützen och Schürbusch⁴¹⁴ strax söder om Minden, väster om Weserfloden. Därifrån fraktades sedan kalmariterna vidare på vagnsflak.

Kanske kändes detta för den menige soldaten som ett förtroendeuppdrag utöver det vanliga. Kosackerna, som dittills utgjort den svenske kronprinsens livvaktstyrka under tiden i Tyskland, skulle avlösas. Kronprinsen behövde ett pålitligt regemente, och ur avantgardet valdes Kalmar regementes första bataljon, de oryggliga knektarna från Glückstadt, där nummer 47 i Överstelöjtnantens kompani, Nils Forvass, råkade ingå. Men än mer tilltalande för soldaterna var det möjligen att slippa marschera. Dessa infanterister hade tillryggalagt 360-370 km till fots på två och en halv vecka, och med rastdagarna undantagna motsvarade detta över 25 km om dagen. På torra och rimligt farbara landsvägar vilken vår, sommar eller höst som helst hade detta varit mastigt i sig självt. Men att i den strängaste vintern i mannaminne knoga sig fram veckor i sträck så oryggligt, genom kölden och blåsten på de djupt igensnöade och närmast oframkomliga nordtyska vägarna som egentligen bara var teoretiska förbindelseleder även utan snö, med tung tross och allt, hade varit en *prestation*.

Denna sanningsenliga, av flera pennor dokumenterade bild av det svenska avantgardet till fots, kan återigen ställas i kontrast till Ljunggrens skildring av kronprinsen själv och hans kometsvans vid ungefär samma tidpunkt, d v s det *enorma* anhang av "lättingar och överflödiga personer" som åtföljde Jean och som dränerade ymnigt av Storbritanniens finansiella sponsorskap av den svenska armén, samtidigt som de meniga fotsoldaterna – drängarna, kronans knektar – ofta hungrade och frös p g a resursbrist och gick långa perioder utan avlöning.⁴¹⁵

Kalmars första bataljons soldater, uppskattningsvis ungefär 500 man vid tidpunkten, trängde upp sig på flaken på de lejda vagnskjutsarna. Nils satt tätt sammanpackad med de andra på två skrala sidobänkar på flaket, med musköter och ränslar på golvet emellan vid sina fötter. De pratade säkert en del i början, livade över att se bygder och städer passera förbi utan att behöva marschera själva. Avlastningen betydde mycket. De fnysande draghästarna gjorde jobbet, dragdjurens andedräkt stod som moln. Kanske var de även muntra över själva känslan att ha blivit utvalda för ett särskilt uppdrag – högvakt – som de kunde vara nästan säkra skulle per definition knappast innebära någon konkret fara.

Vilan på flaket var en ynnest som soldaterna ej upplevt under detta fälttåg sen transporten från Hultsfred ner till Karlskrona,⁴¹⁶ men långa stunder under färden satt nog mannarna bara tysta med den iskalla vintervinden susande, ackompanjerat timme efter timme av knirranden, hästhovarnas monotona rytm, då och då något kuskrop och någon pisksnärt, och åkdonets och lastens disharmoniska skrammel. Kanske under denna enformighet infann sig en saknad av hembygd, av familj... av stupade vapenbröder som ej längre fanns med bland dem, där de satt på vagnsflaket mot Rhen. Förmodligen fanns hos Nils en viss förstämning, en tyst inombords nedbrutenhet och smärta över en stor förlust. Han hörde svenska talas omkring sig, han kände igen rösterna, han var inpackad i sitt kompani som i så många marscher och bivackövernattningar förr. Men han hörde inte Abrahams och de andras röster, och denna förlust hade lämnat ett tomrum, en ensamhet, som kanske först nu på vagnsflaket drabbade honom och han fick tid att reflektera över.

⁴¹⁴ Schürbusch var en del av nuvarande Haddenhausen.

⁴¹⁵ Se kap 17 avsn 3 (senare delen)

⁴¹⁶ Se kap 5 avsn 6

Det var trångt. Det sovs av och an, de korta stunder som kunde förlöpa innan vagnen slog i något hårt eller dunsade ner i någon ojämnhet på vägen.⁴¹⁷ Samtidigt gjorde stillasittandet på vagnsflaken att kroppen stelnade av köld, avdomnade. Det huttrades och hackades tänder när februarifrosten och vindavkylningen⁴¹⁸ gjorde att minusgraderna bet rakt igenom rock och ull och lekamen. Vagnarna knarrade och gnisslade när djupfrysta Kalmarsoldater forslades fram mot Rehnfloden.

Efter att från Minden ha kört sydväst via Bielefeld till Neuenkirchen⁴¹⁹, fortsatte vagnskjutsarna följande dag den **12 februari 1814** via Rheda-Wiedenbrück och Telgte och nådde Münster. Denna stad nämns i soldatdagböcker som mycket vacker, med dess många kyrkor, slott och kanaler, men när kalmariterna anlände var här grått, mörkt, kallt och stilla, och i deras förflyttning fanns både allvar och ett ständigt behov av värme och vila. Den **13 februari** fortgick soldattransporten via Dülmen och Haltern am See till Dorsten. Den **14 februari** styrdes resan rakt söderut till Mülheim an der Rhur och vidare mot Mündelheim vid Rhenfloden. Bebyggelsen tätade, människorna blev alltfler och industrier ljöd i byar och städer. Tidigt morgonen därpå, den **15 februari**, korsade man Rehn till Uerdingen och sedan fortsatte vagnskjutsen hela dagen söderut ända till Köln. Under fem kalla dagar på olika vagnsflak besparades Kalmarsoldaterna över 350 km till fots.

Redan på håll hade de sett Kölns många kyrktornspetsar och spiror, och i fjärran längre söderut kunde de urskilja *Siebengebirge* vid Rhenfloden som höjde sig anmärkningsvärt över den eljest flacka trakten. Den stora domkyrkan i Köln var ej ännu färdig, och vid ett av tornen stod fortfarande en stor byggkran.⁴²⁰ Att landet här var alltmer katolskt märkte de på de åtskilliga helgonkapell och krucifix som stod utmed landsvägarna, där andra resande stannade för att be på knä. Vid större byar och korsvägar låg tiggare i smutsen på knä med radbandet i hand och bad om förbipasserandes barmhärtighet, upprepades *Pater Noster* och *Ave Maria*.

Under dagarna i Köln, för Kalmars del, varvades vaktkommenteringar utanför Bernadottes högkvarter i staden med raster och permissioner. Den frambrusande blygrå Rhenfloden, över 300 meter bred, var full av drivis, men färjekarlarna som fraktade folk, få och fordon mellan de båda sidorna navigerade skickligt sina platta farkoster mellan isstyckena över den strida strömmen. Det var en särskild konst att komma över till andra sidan, då man måste ro och staka sig högt motströms, till en given punkt, för att sedan flyta med medströms och precis träffa bryggan rätt på motsatta stranden. Färjestaden mitt emot Köln var Deutz, som bl a hade ett kaffehus som serverade choklad, glass, lemonad och likör och som hade en terrass mot floden.

Köln var en stor stad. Just vid denna tid, februari, var det även karneval i staden, med mängder av besökare och nöjen, skådespel och festtåg.⁴²¹ Glädjen var stor av denna anledning. Staden hade många torg, där Neumarkt mitt i staden utmärkte sig särskilt. Neumarkt var vidsträckt och vackert och omgavs på alla sidor av tre rader höga lindar. Gatorna i centrala Köln var oftast långa, krokiga och smala och stenlagda med basalt. Gatorna hade både tyska och franska namn, med skyltar i gathörnen. De talrika franska örnarna, som fanns på så gott som alla offentliga byggnader i staden, påminde om att besökaren nu beträtt det franska imperiets mer

⁴¹⁷ Det låg hård snö på marken. En dagboksskrivare nämner i februari om en marschetapp att underlaget närmast var som en "isgata", men det framgår ej av källmaterialet om vagnarna med kalmariterna under denna transport hade hjul eller medar under hela eller delar av sträckan. Allteftersom karavanen rörde sig åt sydväst mot Düsseldorf och sedermera mot Köln så tätade stadsbebyggelsen, ökade befolkningstätheten och man får anta att de större vägförbindelserna blev alltmer snöröjda, trafikerade och normalt farbara.

⁴¹⁸ Exempelvis så upplevs en faktisk lufttemperatur på -10° istället som -18° vid en vindhastighet på 6 m/s.

⁴¹⁹ Det finns uppemot 20 större platser i Tyskland med namnet Neuenkirchen; här avses orten med nuvarande postnummer 33397.

⁴²⁰ Kölnerdomen (*Kölner Dom* eller *Hohe Domkirche St Petrus*) byggdes mellan 1248 och 1880, vilket innebär en färdigställandetid på 632 år.

⁴²¹ *Kölner Karneval* har existerat i flera hundra år och finns än idag.

långsiktigt underkuvade område. Det fanns många handelsbodas utmed stråk och gränder där man måste tränga sig förbi flera tiggare vid varje dörröppning för att komma in eller ut. I staden såldes viner från Moseldalen och Rhendalen, och i Farinas fabrik⁴²² tillverkades årligen 90 000 flaskor *eau de Cologne* som också fanns att köpa för den som hade råd.⁴²³

Nils besökte så den enorma domkyrkan, den märkvärdigaste byggnad som någonsin skådats, fastän den efter mer än ett halvt millennium ännu inte var klar. Överst på högsta tornet stod fortfarande en lutande kran som syntes på långt avstånd utanför staden, som tidigare nämnts. Denna kran var även avbildad på den vy över staden Köln som prydde alla små lådor med eau de Cologne-flaskor som exporterades över hela världen. Man hisnade vid de blotta proportionerna, där människorna nere på marken såg så små och obetydliga ut i jämförelse med denna imponerande katedral. På västra gaveln var tre stora portar, där man trädde in i ett dunkelt valv. Detta valv, som ej ännu var färdigt, var klätt med brädor och uppbars av ofantligt tjocka marmorkolonner. Ljus silade in högt ovanifrån genom de målade gotiska fönstren. Det fanns en mängd biktstolar i katedralen, varifrån suckar och snyftningar hördes. Katolicismen hade ceremonier för allt, från mässor där prästerna skrålade och pratade på latin och folkmassan inte förstod ett ord, till repetitiva ritualer för syndaförlåtelse och ett ständigt gestikulerande i form av korstecknet med någon slags konstgjord vördnad, då i nästa ögonblick alla människors begångna felsteg verkade som bortblåsta och massornas leverne och moral utanför kyrkans väggar kunde fortgå minst lika ogudaktigt som annorstädes.

Uti domens högkor var ett makalöst orgelverk. Vid altaret sades de tre heliga konungarnas⁴²⁴ ben förvaras i en kista av silver och guld vid altaret, där tända ljus brann.

Kapitel 19 avsnitt 6

KONGRESSEN I CHÂTILLON

Koalitionsstyrkor stred i februari djupt inne i Frankrike. Tiden hade infunnit sig, då det blivit dags att förhandla direkt med den franska regimen, d v s Napoleon, samtidigt som man uppehöll pressen mot Frankrikes armé med militära operationer. I synnerhet tsar Alexander var mån om att driva på kriget till ett definitivt fullbordande. Stora frågor som dock måste behandlas var bl a villkoren för ett fredsslut, Frankrikes framtida statsskick, statschef och nationsgränser.

I början av februari hade Frankrikes utrikesminister Caulaincourt och representanter för koalitionen kärngrupp träffats i Châtillon-sur-Seine, en ort ungefär 200 km sydost om Paris. I Châtillon infann sig några av de mest meriterade och ryktbara diplomaterna och förhandlarna från Preussen, Storbritannien, Ryssland och Österrike – men inte Sverige. De övriga valde att inte ens tillfråga eller ens direkt underrätta Bernadotte om Châtillon.

Det förtroendekapital som den externrekryterade Messias ägt ett år tidigare hade eroderats fullständigt. Stamfaderns egennyttiga, bedrägliga och patologiskt lögnaktiga uppträdande hade givetvis varit orsaken till detta. *Sveriges* anseende som internationell medspelare och förhandlingspartner var rubbat i grunden. *Sverigebildens utomlands* var fördärvad p g a *en enda persons* agerande. Detta styrks av en mängd dokument och vittnesmål och har fastslagits från forskarhåll. Det hade t o m bland övriga inom koalitionen rests farhågor för stamfaderns *sidbyte* i konflikten; mycket tydde ju på att hans främsta omsorg var hans personliga franska

⁴²² Johann Maria Farina *gegenüber dem Jülichs-Platz* är världens äldsta eau de Cologne och parfymfabrik, grundad 1709.

⁴²³ Jmför kap 24 avsn 5 (beskrivningen av stamfaderns sängkammare på Stockholms slott med den *ymniga översköljningen* med eau de Cologne av varje besökare)

⁴²⁴ de tre heliga kungarna = de tre vise männen Caspar, Melchior och Balthasar

karriärintressen, inte Europas eller koalitionen sak. Ett av flera olycksbådande tecken, enligt en historiker, var Jeans begäran i slutskedet av kriget att själv få överta befälet över de koalitionsstrupper som framskridit *längst* mot Paris.

Ursprungligen hade han försökt lirka sig in i Châtillon med patetiskt tillgjorda fraser, där han åberopat en högtidlig samhörighet mellan honom själv och koalitionen – en samhörighet som givetvis i verkligheten inte existerade efter Jeans patetiska fälttågsinsatser följt av en tremånadersfrånvaro där han plumpt övergivit alla överenskommelser med koalitionen som träffats i Leipzig.

Brittiske diplomaten Aberdeen varskoddes, för att locka britterna att understödja Sveriges deltagande i Châtillon, att Sverige inte tänkte resa till kongressen annat än hand i hand med Storbritannien. Och tsar Alexander underrättades, för att locka honom att understödja Sveriges deltagande i Châtillon, att Löwenhielm på kongressen skulle agera i perfekt överensstämmelse med de ryska sändebuden och visa Napoleon det ogenomträngliga skyddsvärnet av den svensk-ryska föreningen mot alla intriger.

Jean och verktyget Wetterstedt hade framfört detta med största gravallvar, men professor Scott kommenterar att dessa floskler i sammanhanget inte kan ses som annat än humoristiska, tragikomiska. Avsaknaden av självdistans och självinsikt var *total* hos den externrekryterade svenske kronprinsen. Alternativt var dessa retoriska trick botten ur, där Jean testade vad som helst utan att längre bry sig om hur löjlig han gjorde sig.

Att nu befinna sig utestängd från den sfär där Napoleons och Frankrikes framtid diskuterades, förbittrade och stressade givetvis stamfadern enormt. En historiker kommenterar att detta provocerade honom till djupaste vrede, en annan formulerar att "hans personliga ömtålighet och retlighet var starkt stegrad vid denna tid". Jean använde sig intensivt av både Carl Löwenhielm och verktyget Wetterstedt för att inskjuta en svensk representant i Châtillon. Med tiden blev dock Löwenhielm, som hövligt avvisades från Châtillon, liksom verktyget Wetterstedt övertygade om att det i detta fallet faktiskt var bäst för *Sverige* att stå utanför stormakternas munhuggning. Det fanns i detta skede ingen rationell anledning för *Sverige* att engagera sig alltför djupt i kontinentaleuropeisk stormaktspolitik. Efter Kieluppgörelsen var ju det stora målet uppnått, och det kunde i längden snarare vara till *Sveriges* nackdel att involvera sig i tvister söder om Östersjön. Med verkställandet av Norgetransaktionen ännu framför sig, varför skulle *Sverige* spendera energi och resurser på detta? Dessutom hade Löwenhielm och verktyget Wetterstedt, till skillnad från sin chef, en realistisk uppfattning om hur mycket Jeans personliga ställning försvagats av händelserna efter Leipzig. Krigslegendarens från Pau förtroendekapital var förbrukat. Han hade i koalitionen ögon visat sig vara förljugen och illojal, och var nu så även oönskad. En brittisk toppdiplomat tyckte att Bernadotte lika gärna kunde lämna scenen och fara till Norge, och utrikesminister Castlereagh var djupt besviken på charlatanen från Pau som mjölkat brittisk finansiering för sina egna syften men inte gjort många knop för den gemensamma saken. Löwenhielm och verktyget Wetterstedt uppfattade dessa vibbar, så varför grusa relationerna och förstöra stämningen ytterligare? Att obstinat pusha på för ett svenskt symboliskt deltagande i alla fall, när *ingen* ville ha med Sverige runt bordet, skulle bara förvärra förbindelserna med koalitionsmakterna ytterligare.

Men för "madame Bernadotte", med sin intensiva *personliga prestige* och utomordentliga *lättkränkthet*, så var detta frågan om hans *personliga renommé* inför *den allmänna opinionen* i Europa och i Sverige, likaså hans egna franska *personliga karriärplaner*. Professor Scott har kommenterat att han med all sannolikhet brydde sig mindre om den faktiska inverkan som Sverige skulle ha på dessa överläggningar i Châtillon, än den *prestige* som det innebar för honom personligen att vara representerad där. Han var tvungen att, i en symbolisk kontext som denna, ses som en ledande man inom koalitionen – det var en nödvändig del av hans *image*, en angelägenhet av högsta prioritet.

Som utgångspunkt för förhandlingarna i Châtillon fastställdes att Frankrike skulle återgå till 1792 års gränser – franska staten skulle alltså förlora allt sitt europeiska stöldgods i form av andra staters territorium de senaste 20 åren. Jean fördömde fredsbaserna, och ville istället att Frankrike skulle få behålla revolutionens första erövringar. Han var i övrigt extremt misstänksam mot sina koalitionspartners avsikter gentemot sitt kära Frankrike.

I ett brev den **15 februari 1814**, dikterat av stamfadern i Köln och adresserat till verktyget Wetterstedt som förhandlade om svenskt tillträde till Châtillon, sjöd vreden:

”Vill man oförskyllt och utan bestämt syftemål skymfa oss?”

I denna depesch samt följt av en kortare tilläggskrivelse den **16 februari** så utredde Jean den *omätliga* betydelse som hans politik haft för Rysslands räddning 1812 och därmed Napoleons undergång. Han påminde även om sina egna fantastiska förtjänster under fälttåget 1813. Sveriges militära insatser hade helt enkelt varit oersättliga innan Leipzig, menade stamfadern.⁴²⁵ Därmed *krävde* han av sitt verktyg att denne skulle till det yttersta utmana och pressa koalitionsmakterna att ändra sig. I annat fall, hotade han, skulle Sverige anse sig fri att sluta en *separatfred* med Napoleon, i syfte att skapa haltande parallella avtal och undergräva eller komplicera den stora europeiska freden mellan Frankrike och koalitionen. Likaså hotade Jean att offentligen publicera alla dittills hemlighållna fördrag mellan Sverige och koalitionsmakterna. Han hotade även med att oåterkalleligen vända åter med den svenska armén till Sverige. Han kunde undvara både Norge och sitt personliga rykte, hävdade han, men han kunde inte acceptera att man *kränkte* honom. Jean kände sig nämligen *kränkt*.

Till koalitionen representanter vid sitt högkvarter framförde han samma argumentation, med en lika iskall ton. Han hotade även den brittiske diplomaten Thornton att Sverige skulle behålla Guadeloupe, helt oavsett, och spelade även offerkortet att han kände sig personligen förödmjukad och indignerad över de fyra koalitionsmakternas ”tyranni”. Åter och åter hävdade Jean ”Sveriges rätt”, grundad inte minst på de stora insatser som han själv gjort för koalitionen.

Samtidigt som ovanstående utspelade sig hade Wetterstedt återigen fört på tal den svensk-tyska giftermålsförbindelsen mellan Oscar Bernadotte och Alexandrine von Hohenzollern, som varit på tal vid flera tidigare tillfällen, senast i Leipzig fyra månader tidigare.⁴²⁶ Då hade den tyska inställningen varit reserverad. Nu var den iskall...

Kapitel 19 avsnitt 7

NORGES INSUBORDINATION

En framträdande svensk som tidigt formulerade sin åsikt i Norgefrågan, var general von Döbeln. Någon gång under vintern 1812-1813, alltså flera månader innan den svenska mobiliseringen i Pommern och långt före hans dom och arrest på Vaxholms fästning, hade han författat en skrift kallad *Rättigheten till Norge*. I den hävdar Döbeln att samhällsmedborgarnas lycka och välmående är en regerings främsta uppgift. Men om de styrande istället gjorde folket olyckligt, hade folket legitim rätt ”att frälsa sig från förtryck, oaktat alla band av edgång och lagar”. Ingen styrelse hade rätt att anse staten som sin tillhörighet. Döbeln frågade vidare, om Danmarks kung kunde avstå Norge till en annan makt och om norrmännen borde finna sig i detta *mot deras vilja*. Hade norrmännen ej rätt att själva välja den styrelse som de önskade? Med denna logik, resonerade Döbeln, vore det en självmotsägelse att söka *erövra* landet. Ville norrmännen vara del av det svenska kungariket skulle väl detta vara deras eget fria val, eller?

⁴²⁵ Jmfr kap 5-15

⁴²⁶ Se kap 15 avsn 11

Påståendet att erövringen skulle vara en svensk "hederssak" efter förlusten av Finland tillbakavisade Döbeln helt, med förklaringen att *den sanna hedern bestod i att erkänna ett misstag*, underförstått den undermåliga svenska krigföringen som ledde till förlusten av Finland, samt underlåtenheten att kräva tillbaka Finland när möjligheten funnits 1812.

Ett självständigt, oberoende Norge skulle ej vara något hot mot Sverige, utan snarare "en stilla, pålitlig granne" som skyddade hälften av rikets gräns. "Att anfalla dem för vår räddning vore en besynnerlig sak" hade Döbeln konstaterat. Påståendet att svenskarna skulle göra normmännen "lyckliga" tillbakavisade Döbeln med att det inte var Sveriges sak att bedöma detta. För övrigt var normmännen myndiga och i stånd att ta hand om sig själva. Ett svenskt förmyndarskap skulle anses som ett olidligt tvång. Historien skulle döma en sådan orättmätig svensk erövring och maktutövning hårt.

Döbelns egen privata essä – som aldrig publicerades – måste, enligt professor Waller, anses som "ett mer totalt underkännande av Sveriges officiella politik och Karl Johans erövringsplaner än något annat känt uttalande av en samtida svensk". Men icke desto mindre så stämde Döbelns grundtankar, emedan de var diametralt motsatta stamfader Bernadottes personliga drivkrafter, väl med *svensk rättsåskådning*.

Liknande tankegångar förekommer även på andra håll. En annan minnestecknare framhåller alldeles självklara grundsatser, som att man t ex bör undvika att hota och förolämpa den som man vill vinna till vän. Normmännen var samtidigt ett folk som visste vad det ville, och som ej skulle låta sina rättmätiga anspråk prutas ner. Om det norska folket under ytligt vänskapligt larv misstänkte gömd list, äregirighet eller vinningslystnad, vore detta ytterligare skäl att definitivt *inte* gå svenskarna till mötes.

Rent formellt var det ju även så, att Kieltraktaten stod i strid mot folkrätten. Kieltraktaten kan *ej* anses utgöra rättsnorm för föreningen. Detta utredde folkrättsprofessorn Rydin 1863, och insikt därom fann redan 1814. Norges vägran att erkänna Kieltraktaten – en påtvingad förening med Sverige – var fullt legitim och riktig. Norge hade ingen som helst juridisk eller moralisk förpliktelse eller anledning att blint godta detta. Att stämpla Norges protester mot Kieltraktaten såsom "uppror mot en laglig överhet" är att grovt förvanska sanningen, rent nonsens, trams, ljugeri. Samtidigt duperades det svenska folket att tro att denna förening, grundad på det svenska kungahusets supremati, var en "rättmätig" compensation för förlusten av Finland.

Varje folk, varje nation äger rätten att självständigt bilda sin egen stat. Detta axiom hade formulerats av stora filosofer långt tidigare, inklusive John Locke⁴²⁷ i slutet av 1600-talet, och dessa idéer hade vunnit insteg under upplysningstiden. Nedärvd medeltida autokrati och feodalism, där folket stod i ett underlydande och närmast rättslöst förhållande till monarkerna, hade alltmer fått ge vika för revolutionära *idéer* om frihet och jämlikhet. Norge var dessutom redan ett land där medborgerliga rättigheter vunnit betydligt större insteg än i Sverige; inga oskäligt betungande skatter tryckte ner delar av befolkningen, inget feodalt förtryck fanns, inga fräckt privilegierade samhällsklasser, ingen diskriminerande och särbehandlande lagstiftning som i Sverige. Ej heller fanns i Norge något egentligt hov som spritt omkring sig indolens och flärd och vars propagandamaskineri aldrig missade ett tillfälle att markera dess särställning visavi medborgarna.

Nationers oberoende och folkens rätt att ej pådyvlas en regim utifrån, hade ju även varit en av de grundprinciper som den sjätte koalitionen angivit som skäl för kriget mot erövrvaren Napoleon. Detta lät ju fint nere på kontinenten, men i och med Kieltraktaten sökte Bernadotte åstadkomma den diametralt raka motsatsen uppe på den Skandinaviska halvön: Han ville pådyvla normmännen grannlandets kungamakt, utan att ens tillfråga det norska folket självt.

⁴²⁷ John Locke (1632-1704), brittisk filosof och politisk tänkare

Svaret på frågan som aldrig ställdes var att nej tack, det norska folket ville ej låta sig behandlas som en anonym skock som andra köpslog om eller reste anspråk på att bestämma över. Danmarks regent kunde visserligen för all del avsäga sig sina anspråk på Norges krona, men hade ingen rätt att avyttra norrmännens fädernesland åt ett tredje lands konung. Så snart Norge blivit löst från sin trohetsed mot Fredrik VI, och därmed den frivilliga föreningen mellan de två självständiga nationerna Danmark och Norge avslutats, så var Fredrik VI ej längre norrmännens överhet och hans föreskrifter gällde ej längre annat än som "uppmaningar", vilket är den vokabulär som han själv också använde. Norska folkets vägran att subordinera sig som en boskapshjord, en slavhop eller som ett viljelöst redskap för andras syften, var fullt berättigat.

Stämningen i Norge mot Sverige var redan innan Kiel infekterad,⁴²⁸ och blev efteråt skarpt fientlig och oförsonlig, och utfallen mot Jean Bernadotte förbittrade. Den norska nationen *hatade* svenskarna, och detta hat drevs på inte minst genom Jeans blockad av Norges hamnar. PR-snillet och människovännen Jean Bernadotte från Pau hade ju slut uträknat att genom att framkalla en humanitär katastrof – *svälta ut* norrmännen – skulle dessa förmås att självmant samtycka till föreningen och bli jättegglada när deras utsvältare så småningom kom till deras "räddning". Resultatet hade snarast blivit det omvända. Norge skulle göra motstånd för att hävda sin självbestämmerätt. Norska folket hyste stark tilltro till att landet var kapabelt att brödföda sig självt och att landet hade stor egen ekonomisk potential. Samtidigt fanns hos norska folket en stark rättskänsla, där man ansåg Bernadottes tilltag för djupt omoraliskt och oacceptabelt. När norrmännen opponerade sig mot Kieltraktaten var detta en folkrättsgiltig kungörelse av den suveränitet som det norska folket ägde som nation.

Under sin resa genom landet och sitt besök i Trondheim, fick omsider Christian Frederiks upprorsretorik ett eget liv, och folkrörelsen för nationell frihet blev självgående. Norrmännen vägrade underkasta sig svenskt storebrorsaktigt maktspråk och ville bestämma ordnandet av sina egna angelägenheter. Visst underskattade man de eventuella negativa konsekvenserna av sitt handlande, och vida överskattade sin krigsförmåga, men nationalismens bål lyste klart och starkt. Folket hade genom den väckta självständighetskänslan blivit inryckt i en entusiastisk svindel. Det ville ej höra något om svårigheter eller omöjligheter. Allt visade sig i ett rosenfärgat skimmer. Vers och prosa fylldes av patriotiska svärmerier, blandat med smädelser mot Sverige.

Prinsen erhöll successivt en annan betydelse än ståthållare. Man började se honom som Norges egen styresman, när han genom ord och handling uppeggade nationens patriotiska strömningar och hetsade sinnesstämningen. Vid sin återkomst till Eidsvoll hade Christian Frederik sammankallat flera av landets betydande män för att rådpläga om de åtgärder som borde vidtas för Norges bästa. Denna sammankomst ägde rum den **16 februari 1814**. Representanterna var eniga om att nationens tanke var den, att den ej ville bli svensk, utan måste hävda och försvara sin självständighet. Man kom överens om att en nationalförsamling skulle sammankallas för att ge Norge en konstitution samt låta nationen *välja* en egen kung. Norges grundlag och styre vilade alltså direkt på *folksuveränitetsprincipen*. De rådde Christian Frederik att styra landet som regent tills vidare.

Christian Frederik arbetade natten igenom med de proklamationer, kungörelser och andra offentliga handlingar som skulle upplysa nationen om beslutet som blivit fattade i Eidsvoll och vad Norge nu hade att göra. Den **17 februari** avreste han från Eidsvoll och återkom till Oslo fredagen den **18 februari**.

Samtidigt hade den svenska regeringen i Stockholm under ledning av utrikesministern, åsnan Engeström, övertagit ansvaret för föreningens verkställande i Jeans och verktyget Wetterstedts frånvaro. Dennes agerande har dock av historiker beskrivits som okunnigt, omdömeslöst och naivt. De norska affärerna behandlades summariskt utan vare sig genuin

⁴²⁸ Se t ex kap 16 avsn 10

respekt, uppriktighet, omsorg, förtroende eller ens gillande. Bara en vanlig svensk administrativ byråkratisk övning draperad med floskler. Engeström upprätthöll den svenska propagandaverksamheten, där han friskt använde utsvältningen av det norska folket i sitt PR-arbete, precis som stamfadern gjort under lång tid. Samma fredag som Christian Frederik återvänt till Oslo för att nu som interimregent leda det norska folket mot en full självständighetsförklaring, skrev Engeström brev till den nyutnämnde generalguvernören Essen samt landshövdingarna i Göteborg, Karlstad, Vänersborg, Mariestad, Falun och Östersund, att dessa skulle sprida kunskapen i Norge att så snart man glatt *införlivade* sig med Sverige så skulle den svenskledda utsvältningen och gränsblockaden upphöra. Hurra, vad generöst! Men, tillades i instruktionerna, om föreningen drog ut på tiden skulle följden bli ytterligare livsmedelsbrist och fattigdom.

Ovanstående svenska kommunikationsstrategi – med plågsam utpressningstaktik och skarpa hot – framstår i ett historiskt perspektiv som ett smått osannolikt exempel på storsvensk arrogans, en översittarattityd utan det minsta spår av respekt, hjärtlighet eller förtroende. Kommunikationsstrategin är dock illustrativ för vad detta handlade om i grunden, nämligen en viss externrekryterad tronföljares legitimitetskvitto; *ett uselt tvångsgifte mellan ett omaka par*, ett surt konvenssäktenskap framtvingat till vilket pris och med vilka medel som helst. Att sedan i svensk historieskrivning kalla detta en "frivillig"⁴²⁹ förening mellan "brödrafolk" är bara löjeväckande.

Lördagen den **19 februari** publicerade Christian Frederik i Oslo ett öppet brev till Norges folk, där han förklarade att man av Fredrik VI återfått "ett oavhängigt folks fulla rätt till att *själv* bestämma sin regeringsförfattning", samt att det "ljudligt och samstämmigt har yttrat sin bestämda vilja att inte samtycka till någon underkastelse under Sveriges kung, utan istället hävda och försvara sin oavhängighet och självständighet". Christian Frederik deklarerade även att han antog uppdraget som rikets regent tills vidare, men att nationens mest framstående och lärda män skulle samlas i april i Eidsvoll för att utforma en ny grundlag för Norges styre.

I en separat kungörelse till norrmännen förklarade han återigen att de var lösta från sitt förbund med Danmark – en situation som "den svenska regeringens ränker"⁴³⁰, understödda av talrika härar" framtvingat – men att de ingalunda nu behövde underkasta sig Sverige. Christian Frederik klandrade skarpt den bernadotteska propagandan och utsvältningpolitiken:

"En regering, som har visat er det förakt, att tro, med söta ord och tomma löften, att kunna locka er till otrohet mot er kung, liksom den också har utövat den uppenbara fiendskapen mitt under freden att vilja svälta er, för att genom denna omänskliga metod rubba det mod, som den visste annars var orubbligt."

Kungörelsen tillkännagav att i samband med utarbetandet av den nya grundlagen, skulle avgöras om han själv hade en framtida roll i ledningen av landet, men att han till dess skulle styra riket och försvara nationens suveränitet. Det utgick även ett cirkulär till Norges biskopar med instruktion att prästerna i landet skulle läsa upp dessa texter för sina församlingar, och därpå uppfordra det norska folket att inför Gud avlägga trohetsed till sitt fria, älskade fädernesland Norge. När denna ed sedan svors i Norges alla kyrkor, med sakral andakt och högtidlighet som fond, gjorde akten ett djupt intryck på församlingsmedlemmarna. Ingen norrman sades ha lämnat denna högtid utan rört sinne, och alla bar med sig därifrån värme, tillförsikt och stolthet för Norges skull som en egen nation.

Parallellt så var i Stockholm inskränktheten allena rådande. Söndagen den **20 februari** ljöd kanonsaluter och trumpetfanfarer i Stockholm för att fira den svenska "erövringen" av Norge, återigen avsjöngs Te Deum och på kvällen var en stor illumination påbjuden i hela staden, som

⁴²⁹ frivillig = av fri vilja, självmant, utan att vara tvingad av yttre omständigheter

⁴³⁰ ränker = listiga och hemliga planer med illasinnat syfte

enligt regimtrogna *Inrikes Tidningar* var ”den rikaste som någonsin varit i huvudstaden”. Slottets alla fasader var illuminerade, och särskilt den norra mot Gustav Adolfs torg, jämte övriga offentliga byggnader. Lampor och marschaller i mängder. Utanför utrikesministerns hus, åsnan Engeström, hängde transparanger med storslagen symbolik och högstämde verser med ohämmade hyllningar av vraket Carl XIII och jollen Jean. Den sistnämnde överlämnade till gudinnan Svea en kunglig krona, som skulle föreställa regentskapet över Norge. På alla transparanger var idel lagerkransar, olivkvistar, palmlblad, personifieringar av gudinnor och mytologiska väsen, antika kolonner, ornament med vaser, spiror, sköldar, kungen i mantel och kronprinsen i romersk rustning, Jean dragen i en triumfvagn av vita hästar, namnchiffer, lejon, stjärnor och stjärnbilder, kungakronor och pinsamt underdåniga kväden som hämningslöst ärade Carl XIII och den externrekryterade fransosen, frälsaren. Flera kyrkor i Stockholm var omsorgsfullt dekorerade med hyllningspoesi, bl a Adolf Fredriks kyrka som insinuerade paralleller mellan å ena sidan kung Carl XIII och kronprins Jean, å andra sidan Bibelns Noak och Messias. Även framför det ryska ambassadörsresidenset i Stockholm fanns hyllningstransparanger, likaså bl a framför rådhuset vid Riddarhustorget, exakt samma plats där Fersen sökt skydd i juni 1810 innan han slutligen slets ut och dödades på öppen gata av den uppviglade mobben i en makaber skrämselförställning *riktad mot Vasaätten*.⁴³¹ Nu hyllades här hjälten Bernadotte med diktalster och hundratals ljus. Det föreskrivna firandet av den nya regimen var måttlöst och, ur ett nutida perspektiv med facit i hand, falskt och motbjudande.

På onsdag kväll den **23 februari**⁴³² anlände en svensk delegation till Oslo bestående av landshövdingen i Göteborg Axel von Rosen, Carl Erik Skjöldebrand⁴³³ och Gustaf Lilliehorn⁴³⁴. Uppdraget var att å Carl XIII:s vägnar realisera föreningen, beröva Christian Frederik modet att leda in Norge på ett annat spår, samt göra det norska folket till nya entusiastiska norska undersåtar som var underställda det svenska kungahuset. Rosen var utrustad med diverse handlingar och instruktioner åt Christian Frederik, inklusive proklamationen⁴³⁵ till det norska folket som bevisade Carl XIII:s ”faderliga omtanke” om sina nya undersåtar. Rosens uppdrag var även att begära namnen på de ombud som Christian Frederik förväntades ha utsett att överlämna Norge till Sveriges kungahus, fastställa dagen för de svenska truppernas inmarsch i Norge, samt vilken dag som Christian Frederik själv ämnade lämna landet. Rosen hade även med sig ett *påhittat* – förfalskat – brev som låtsades vara från den svenska utrikesministern till generalguvernör Essen, som påstod att brittiska regeringen beslutat fortsätta blockaden mot Norges hamnar till dess landet besatts av svenska trupper.⁴³⁶ Rosen hade även med sig en promemoria som innehöll ett direkt hot om krig om norrmännen gjorde uppror mot sin påstådda nya lagliga kung, d v s den svenska kungen, där den överlägsna svenska armén dessutom var uppbackad av stormakterna. Bernadotte satte Norges förening med Sverige framför allt annat, hette det, men om norrmännen trilskades och gjorde motstånd skulle han straffa dem som bar skulden till ett sådant ”förräderi”.

Allt detta syftade till att sätta väldigt hård press på Christian Frederik. Det var alltså med en relativt konfrontativ arsenal av dokument och uppfordringar i bagaget som den svenska delegationen åkt till Oslo. Men följande dag, den **24 februari**, ägde en ståtlig självständighetsmanifestation rum i prinsens palä och överallt omkring i staden, en storslagen

⁴³¹ Se kap 2 avsn 15 (20 juni 1810)

⁴³² Olika källor avviker något från denna tidsangivelse, men de flesta är ense om att den svenska delegationen befann sig i Oslo på morgonen den 24 februari.

⁴³³ Carl Erik Skjöldebrand (1780-1817), svensk militärofficer och hovman

⁴³⁴ Gustaf Lilliehorn (1775-1856), svensk militärofficer

⁴³⁵ Se kap 19 avsn 3

⁴³⁶ I februari 1814 begränsades engelsmännens embargo mot norrmännen till ett förbud för alla norska fartyg att avsegla från engelska hamnar. Först i mars 1814 beslöt den brittiska regeringen att ånyo låta blockera de norska hamnarna.

livad folkfest. En historietecknare har beskrivit det som att ”i staden härskade den största upphetsning”, en sann nationell resning. Tonen mot Sverige, p g a livsmedelsblockaden i kombination med subordinationskravet, hade aldrig varit hårdare, djärvare och mer utmanande.

Svenskarnas audiens hos Christian Frederik var utsatt till klockan 15. På det utsatta klockslaget infann sig Rosen och hans kollegor. Svenskarna blev strax invisade. Rosen hade innan begärt att samtalen dem emellan skulle ske enskilt, så detta var deras förväntningar. Därför blev de paffa när de klev in i det stora rummet där Christian Frederik stod, omgiven av en mängd av Norges främsta män från armén, kyrkan, hovet och justitieväsendet.

Rosen inledde med att överlämna ett brev som refererade till proklamationen från den svenska kungen till Norges invånare. Rosen hade emellertid råkat glömma denna proklamation på sitt rum, men svarade att han genast kunde hämta den. Christian Frederik avböjde och sade att detta inte var nödvändigt. Istället lät han Carsten Anker med hög röst uppläsa det öppna brev till det norska folket från en knapp vecka tidigare, i vilket Christian Frederik förklarade Norge för fritt och självständigt, där en konstitution snart skulle utarbetas och där han själv förklarade sig som regent. Det berättas att under tiden som uppläsningen pågick var Rosen så arg att han nästan inte kunde uppfatta orden, och hans ögon flackade omkring i rummet. Skjöldebrand stod hela tiden och bara glodde barskt på Christian Frederik. Sådan storlagen *insubordination* mot den självutnämnda svenska öfverheten hade de svenska adelsmännen troligen aldrig någonsin upplevt tidigare.

Christian Frederik förtydligade efter uppläsningen att Norges folk ansåg sig vara i fred med alla makter, och att Norges folk tillbakavisade kravet att man skulle underkasta sig Sveriges kung, och åberopade istället sin *rätt* till nationellt oberoende:

”Sveriges anspråk är orättvisa, och de för landets uthungrande och underkuvande anfallna åtgärderna är barbariska”, förklarade han med syftning på livsmedelsblockaden mot den norska civilbefolkningen som beordrats av människovännen Jean Bernadotte, och den humanitära krissituation som stamfadern genom detta orsakat.

Men därmed var tärningen kastad. Norska nationens uppvaknande och tydliga ställningstagande mot att låta sig kuvas var glasklar. Rosen, fylld av förvirring och frustration, uttalade en protest och bad sedan om att få avresa omedelbart.

Tiden som följde fortsatte Sverige med samma metoder som tidigare, d v s intensifierad utsvältning i kombination med statspropaganda. Genom att i Sverige uppbåda alla tillgängliga resurser, befäl och manskap, med order att infinna sig vid norska gränsen, så förberedde man sig också för krig mot det ”brödrafolk” som man i andra sammanhang sade sig hysa så stor aktning för, för att tvinga det att erkänna den svenska kungamakten som sin herre.

Det var den lilla makten kontra den stora.

Det var ett folkrättsligt förankrat, legitimt krav på nationell självständighet och självbevarelse, kontra en grannes överjäste självgoda arbiträra nycker och åberopande av den starkes rätt mot den svagare. Norrmännen hade den juridiska och moraliska rätten på sin sida, och professor Kåre Lunden⁴³⁷ poängterar att de såg sig som ett hjältefolk och en krigarnation som aldrig skulle tolerera orätt.

Föreningen var redan där och då dömd att misslyckas och bli långsiktigt ohållbar. Stamfaderns historiska prestation från 1810 och framåt bestod *ej* i att lägga grunden för en svensk-norsk union värd namnet, utan endast att accelerera Norges skilsmässa från Danmark och driva på Norges nationella självständighetssträvan.⁴³⁸

⁴³⁷ Kåre Lunden (1930-2013), norsk historiker

⁴³⁸ Jmfr kap 25 avsn 20 (egentliga skälet bakom ryttarstatyn av Jean Bernadotte framför slottet i Oslo, rest 1875)

CHÂTILLON, IGEN

Vi återvänder till turerna kring utestängandet av Sverige från kongressen i Châtillon.

Den svenska kronprinsen Jean – externrekryterad och upphäussad – fortsatte att göra sina koalitionspartners besvikna. Torsdagen den **24 februari 1814** formligen *förbjöd* han preussarna att uppsätta lantvärn – en form av nyrekrytering av soldater – i de tyska och tyskspråkiga, men tidigare franskockuperade områdena precis väster om Rhenfloden, med motiveringen att det fanns traktat, som ännu gällde, som sade att distrikten alljämt tillhörde Frankrike!

Bernadotte var diskvalificerad från insyn i diskussionerna i Châtillon som rörde Frankrikes framtid, helt enkelt därför att man inte litade på honom och inte ville ha med honom – och därmed Sverige – att göra. Samtidigt befann han sig så avlägset långt borta från att kunna ha någon kontinuerlig inblick i och kontroll över de norska ärendena. Och denna sits stressade honom givetvis enormt, eftersom både Frankrikes och Norges öde handlade om hans egen karriär. Hans lynne var synnerligen volatilt, hans utbrott häftiga och oberäkneliga. Hans ställföreträdare Löwenhielm och verktyget Wetterstedt fick ständigt agera buffert mellan den tygellösa förbittrade tronföljaren och hans utländska koalitionskollegor, och tona ner språket och innehållet i chefens skrivelser. Samma torsdag som ovan skrev exempelvis verktyget Wetterstedt till Löwenhielm:

”Herr greven ser --- hur jag *modifierat de erhållna befallningarna* och vad humör som hos hans kungliga höghet för det närvarande råder. Vi ska för all del ej yppa ett ord om hotel sen att gå hem, ty den är både löjlig och skadlig för vårt intresse.”

Bakom ryggen på sin huse, som han aldrig vågade konfrontera, aldrig hade ryggrad att säga emot, kallade verktyget Wetterstedt i brevet till Löwenhielm chefen Jeans impulsiva och hätska prestigeultimaturn för ”högfärdsattacker”.

I mitten av februari hade Blücher och Schwarzenberg lidit flera motgångar mot Napoleons trupper. När detta kom till Bernadottes kännedom tog han, enligt en historiker, emot dessa nyheter med viss *skadeglädje*. Inom koalitionen hölls den **25 februari** ett krigsråd i Bar-sur-Aube, en liten ort ca 8-10 dagsmarscher sydost om Paris. Där föreslog Castlereagh att general Bülow's preussare och general Winzingerodes ryssar skulle flyttas över från Bernadotte till Blücher, för att bättre kunna fortsätta operationerna. Dessa kårer ingick alltså för närvarande i Nordarmén och stod under Jeans kommando, men på Jeans ovilja att agera militäriskt och i koalitionen intressen, måste dessa resurser bättre tas tillvara. Förslaget var alltså att avknoppa två av de bästa och tappreste armékårerna från Bernadotte, där de i praktiken hölls som passiv gisslan, därför att dessa trupper behövdes för riktiga insatser. Idén gillades av de övriga, men hur skulle man övertyga den prestigekänsliga primadonnan från Pau? Hur skulle man gå tillväga utan att det ”kränkte hans ömtåliga självkänsla”, som en forskare skriver?

Castlereagh hyste sunda, opretentiösa borgarklassvärderingar. Han var lyckligt gift, ordningsam, måttlig med alkohol, gick upp tidigt om morgonen, arbetade hårt och samvetsgrant. Han var skarpsinnig och uttryckte sig mästerligt, särskilt i skrift. Han tyckte om att påta i sin trädgård, han uppskattade barns sällskap, han var vänlig mot hushållspersonal och han var generös mot de fattiga. Han kopplade gärna av med böcker och musik, och spelade själv cello och sjöng när tillfälle gavs. Castlereagh har av historikern Zamoyski beskrivits som intelligent och välartikulerad och ”utomordentligt sympatisk”, och ”en helt igenom anständig man i varje avseende”. Respektabel, hederlig och korrekt.

Icke desto mindre hade även Castlereagh sina gränser. Hans tålmod var till ända med hycklaren från Pau, charlatanen som av oförklarlig anledning vistades bland dem, och rent av *saboterade* de allierades krigföring. Jean Bernadotte drog vanära över inte bara sig själv utan

även svenska armén, och man önskade inget längre ha med dem att göra. Det föll på Castlereagh att lösa ut denna knut, och han skulle bli tvungen att spela bluffpoker för att uppnå detta.

Castlereagh hade fått en utförlig bruksanvisning för Bernadotte av diplomatkollegan Stewart.⁴³⁹ Lösningen var givetvis, såsom historikern Sten Sjöberg formulerar det, "att kandra det beska pillret med ett tjockt omhölje av *smicker*". Professor Scott använder liknelsen att "*smickrets* mjukgörande olja hälldes på ymnigt". Så i Castlereaghs brev till Bernadotte hette det att han var en enastående strateg, och hans uträkningar lovordades. Den ack så viktiga norra sektionen, med Belgien och Holland, skulle nu bli Jeans stora ansvarsområde; ingen kunde bättre än han vara lämpad att bli överbefälhavare för den särskilda armé som höll på att organiseras för detta uppdrag, med ett tillskott av andra resurser, i utbyte mot Bülows och Winzingerodes trupper. Bernadotte borde för detta få hederstiteln "generalissimo".

I själva verket var det dock frågan om ansvaret för en sekundär reservarmé som Jean skulle degraderas till, bestående av kvarstoden av den svenska armén tillsammans med mindre förband från något halvdussin andra länder, men allting framställdes av den lingvistiskt konstfärdige Castlereagh för den fjäskänslige svenske kronprinsen i briljantaste dager. Castlereaghs inlaga har av historiker betecknats som utomordentligt smidig och med praktfull fraseologi, för att trycka på exakt rätt knappar. Vad det i själva verket var, var en mycket skickligt paketerad falsk hjärtlighet. Kronan på verket var utfästelsen att en svensk delegat nu, självklart, skulle få tillträde till kongressen i Châtillon, sida vid sida med stormakterna, om Bernadotte ville sända ett sådant ombud!

Jämte detta meddelande från Castlereagh skrev även tsar Alexander direkt till Jean där han strök sin kamrat ömt medhårs i samma anda. Båda breven avgick med kurir från Bar-sur-Aube lördagen den **26 februari**. Samma dag lämnade stamfadern Köln för att via Aachen ankomma till Liège den **27 februari** på kvällen.

På grund av de relativt stora avstånden skulle det ännu dröja några dagar innan stamfadern nåddes av kuriren med den inställsamma korrespondensen. Under tiden hann han själv med att skriva. Den **28 februari** skickade han återigen ett skarpt förmanande brev till verktyget Wetterstedt att kräva svenskt deltagande i Châtillon, och verktyget borde även påminna tsaren om den tid då Jean enligt tsarens eget uttryck varit dennes "enda vän". Koalitionen borde också erinras om att Bernadottes "moraliska inflytande" blev allt starkare ju längre in i Frankrike man trängde. I ett tillägg befalldes verktyget att kräva "Sveriges andel" i kontributionerna från de ockuperade delarna av Frankrike, samt så skulle verktyget påpeka att koalitionsarméerna inne i Frankrike nu "marscherade på en vulkan", vilket kunde resultera i ett enormt bakslag när som helst. Hela meddelandet till verktyget Wetterstedt andades en allt stigande vrede från stamfadern gentemot sina koalitionspartners.

Men hans uppretade sinnesstämning skulle bli än värre. Den **1 mars** på kvällen anlände en kurir norrifrån, med bud om Christian Frederiks resning i Norge. Priset för 1812 års politik – d v s att överge den östra svenska rikshalvan och det svenska landskapet Finland, bli kelkompis med ärkefienden Ryssland och inte ha ryggrad att vid förhandlingsbordet begära Finland i retur när

⁴³⁹ Intern korrespondens mellan olika ledare och diplomater inom koalitionen vid denna tid vittnar om att man på flera håll, åtminstone delvis, dechiffrerat Jean. Det sades att om man krusade för honom i småsaker, fjäskade och prisade honom och gärna förslog nya hederstitlar åt honom, var det lättare att få till stånd större viktigare beslut och nödvändiga åtgärder för koalitionen. Det förstås implicit ur källmaterialet att man i den europeiska politiken kommit att betrakta Jean som ett bortskämt obstinat barn, ej vuxen uppgiften att föra seriösa och resultatintriktade internationella förhandlingar eller delta i något koalitionskrig. P g a Jean Bernadottes oberäknlighet och potential att orsaka stor skada för koalitionen, samt tsar Alexanders tacksamhetsskuld åt honom över att ha fått behålla stöldgodset Finland utan prut, kunde man dock inte bara annullera Bernadottes fortsatta nominella medverkan, utan fick lirka sig fram till olika lösningar.

möjligheten serverades,⁴⁴⁰ och sedan ”erövra” Norge – hade uppenbarligen ingalunda bärgats genom Kiefreden. Hoppsan. Faran verkade nu stor att Bernadotte skulle gå miste om Norge – som var en förutsättning för karriärplan B – samtidigt som han också såg ut att gå miste om inflytande i Frankrike – karriärplan A.

Charlatanen från Pau var i upplösningstillstånd. Hela korthuset höll på att blåsa omkull. En minnestecknare skriver:

”Personer som deltagit i detta fälttåg säger sig aldrig kunna glömma den dag, man emottog dessa depescher, vilka gjorde ett så hemskt intryck.”

I flera svavelosande monologer framhöll han sin egen *ärlighet* och fördömde omvärldens *förräderi* mot honom – den alltid drabbade och utsatte martyren – och han skällde att han ångrade att han inte *tillintetgjort* Danmark när han haft chansen. Stamfaderns missnöje med allt och alla – jobbiga återverkningar av *hans eget* agerande var i Jeans värld alltid *någon annans* fel – ”tog sig uttryck i ord som väckte de främmande sändebudens undran och förstämning”, och fick dem att misstänka att Bernadotte förhandlade med Napoleon och planerade att göra koalitionen stor skada på ett eller annat sätt. Även i den svenska ledningen väckte Bernadottes otyglade, obehärskade uppträdande stor ångest. Adlercreutz skrev bekymrat till verktyget Wetterstedt:

”Men emellertid kan du föreställa dig, vad verkan detta gör på hans kungliga höghet som nu misstänker alla, till höger och vänster. --- Nu tycks han vilja kommendera armén i Frankrike --- Härtill kommer att administrationen i detta departement jämte flera andra är i största oordning. Vi organiserar, resolverar⁴⁴¹ och rekvirerar, allt genom generalorder. Kommissariatsärendena har prinsen även tagit under egen hand, vilket allt, jämte befälet över svenska armén, ger honom mer att göra än en människa kan hinna med.”

Organisatoriskt kaos, inkompetent ledarskap och allting inramat av psykiskt otäcka utfall vilket ögonblick som helst. *Sverigebilden utomlands* skjuten i sank, svenska officerare som bara skakade på huvudet och en desillusionerad egen armé. Vilken karaktär, vilken manager, vilket föredöme som Otto Mörner fick tag på i Paris 1810.⁴⁴² Fint jobbat Otto. Grattis Sveriges riksdag i Örebro 1810.⁴⁴³ Tjusigt.

Stamfadern höll på att gå i bitar, desintegrera, av stress, bakslag och en total oordning i sitt eget fältkansli. Med tusen järn i elden i kombination med *en juridisk, organisatorisk och administrativ inkompetens*⁴⁴⁴ samt hans otaliga egna intressekonflikter utan några egna fasta principer och moraliska riktlinjer, föll allt. En person av hans beskaffenhet var dessutom särdeles dålig på att hantera och styra upp situationen, eftersom han saknade fokus, arbetsdisciplin och självinsikt. Spiralen fortsatte nedåt.

Men så den **3 mars** anlände tsar Alexanders adjutant, generallöjtnant Ozharovsky, från koalitions högkvarteret. Man hade skickat breven med förstaklassbefordran istället för vanlig

⁴⁴⁰ Se kap 4 avsn 12

⁴⁴¹ resolvera = utreda, analysera, avgöra

⁴⁴² Se kap 2 avsn 16

⁴⁴³ Se kap 2 avsn 21

⁴⁴⁴ Hänfödda historiker hävdar ofta att Jean Bernadotte ägde en förnämlig administrativ skicklighet, ett påstående som kanske allra mest framhävs av hovpanegyristen Torvald Höjer och som sedan bekvämt idisslats av hundratals efterföljare som ej själva bemödat sig att utreda saken närmare. Det rikliga källmaterial som författaren haft tillgång till pekar dock snarare på raka motsatsen. Om förvaltningen av det franska krigsministeriet sommaren 1799 var amatörmässig och mest utgjorts av floskler utan prestationer (se kap 2 avsn 16), så var hans chefskap och ledning av fälttågshögkvarteret 1813-1814 mångdubbelt mer kaotiskt, planlöst, impulsivt, godtyckligt, hafsigt, inkonsekvent och totalt oprofessionellt, och hans sk administration av tusen spretiga idéer, i kombination med sina extrema humörkast och sitt patologiska ljugande, skapade bara förvirring och förstämning bland medarbetare som *förgäves* sökte göra sitt jobb. Adlercreutz och många andra förstahandsvittnesmål bekräftar samstämmigt denna bild av ren förvaltningsmässig *inkompetens* hos Jean, även fastän just detta ord ej används rakt ut.

kurir. Efter att Jean, som var extremt bipolär, tagit del av nyheterna lyste han upp och sprang upphetsat och förtjust omkring som ett litet barn till mångas förundran, eller kanske snarare oro. Behövdes läkarvård?

En svensk representant skulle nu få tillträde till kongressen i Châtillon, med hans godkännande, äntligen! Stamfadern bekräftade genast. Man hade i korrespondensen även låtit Jean få välja om han ville operera offensivt mot de franska trupperna i det inre av Frankrike, eller operera offensivt mot de franska trupperna i Nederländerna och i synnerhet återta Antwerpen från fransk ockupation. Jean *undvek att svara på detta* – han duckade feigt, eftersom han egentligen inte ville göra någonting alls som riskerade att innebära att han ställdes öga mot öga mot franska trupper. Enligt Thornton så tänkte han inte rätta sig efter någon fälttågsplan som *andra* uppgjort utan att *hans* råd inhämtats från början och att *hans* samtycke vunnits innan man påbjöd något. Istället passade Jean på att lägga till några allmänna kommentarer kring koalitionen fortsatta strategi. Själv befann han sig ju nu i Liège, och Belgien borde därför självklart bli den naturliga basen för hela koalitionen fortsatta militära operationer. Överflyttningen av Bülows och Winzingerodes trupper godtog han men betonade starkt att detta arrangemang endast var provisoriskt och att han förbehöll sig rätten att återta kommandot.

Ozharovsky satte av i galopp med Bernadottes svar. Men när korrespondensen några dagar senare väl nått fram till sina adressater, och Löwenhielm efter några ytterligare fördröjningar till slut kunde göra sig redo för Châtillon... var det för sent.

Kongressen i Châtillon var då redan avslutad!⁴⁴⁵

När Jean efter några dagar började inse att koalitionen de facto plockat av honom det mesta av värde i fråga om truppstyrkor – undantaget den svenska armén – så växte hans irritation och han protesterade. Man hade ju fråntagit honom en stor del av hans armé, *just precis* som han var redo att själv aktivt ingripa!⁴⁴⁶

Och innan han fått beskedet att Châtillon redan var över, var han ändå bitter över att Sverige inte ursprungligen inbjudits att delta från start. Han trodde förvisso att Sveriges intressen möjligen kunde komma att beaktas oavsett, men detta var för honom en ren fråga om pondus, såsom han själv uppfattade den. I ett samtal med den brittiske diplomaten Thornton så noterade den senare att detta mycket riktigt kokade ner till Jeans uppfattning av "sin egen personliga prestige". I ett annat samtal med den ryske diplomaten Suchtelen kallade Jean det för en "hederssak", en fråga om "värdighet" och att ingen skulle få "skymfa honom", d v s kränka honom, och att Sveriges uteblivande vore en "vanära". Talet stegrades till hyperboler om hela "mänskligheten", för att senare nå fram till slutsatsen att stormakterna "fruktar en svensk representants närvaro i Châtillon, *då Sveriges röst skulle höja sig mot Frankrikes förnedring*, mot den kejsarliga dynastins förstöring och mot de förmättna planer som därav ska uppstå". Jean menade alltså, att stormakterna *räddes* hans röst vid förhandlingsbordet då detta skulle innebära en franskvänlig linje.

Så var ställningen i början av mars. Från denna punkt skedde sedan allting väldigt snabbt.

⁴⁴⁵ Kongressen resulterade i Chaumontfördraget mellan koalitionen fyra huvudmakter Preussen, Ryssland, Storbritannien och Österrike. Avtalet undertecknades den 9 mars 1814 men var daterat den 1 mars. Enligt historikern Zamoycki var detta en banbrytande uppgörelse som särskilde fyra stormakter som Europas nya skiljedomare, vilka därmed befäste sin kontroll över den europeiska politiken, sin bestämmanderätt och spelreglerna för flera decennier framåt. På den raserade *Sverigebilden utomlands* exkluderades Sverige, tidigare en respekterad politisk och militär faktor i Europa, från denna nya krets av beslutsfattare.

⁴⁴⁶ Se kap 19 avsn 11 (14 mars 1814)

SVERIGES KRONPRINS UPPMANAR FIENDEARMÉN ATT DÖDA SVENSKA SOLDATER

Kalmar regementets första bataljon, där Nils Forvass ingick och som var en del av det svenska avantgardet, behöll vaktuppsdraget för den svenske kronprinsen och dennes ambulerande högkvarter. Ett par dagar innan kronprins Bernadotte lämnat Köln för att fara västerut till Liège i slutet av februari, hade kalmariterna fått avtåga åt samma håll. Samtidigt hade just den större svenska huvudarmén anlänt från nordost till Köln.

Från Köln marscherade Kalmars första bataljon via Kerpen mot Düren. Vägen var smal, dålig och översvämmad med svår framkomlighet. Från Düren fortsatte de mot Aachen. Redan på avstånd reste sig den prominenta katedralen vid horisonten, en katedral som ursprungligen börjat byggas över tusen år tidigare. På närmare håll har den i svensk memoarlitteratur beskrivits som uråldrig och vördnadsbjudande. I en helgedom inne i Aachens domkyrka förvarades vad som påstods vara Jesus första barnkläder, Jungfru Marias⁴⁴⁷ klänning och duken där Johannes Döparens⁴⁴⁸ huvud ska ha legat efter halshuggningen.

Aachens näringsliv dominerades vid denna tid av textilindustrin, som sysselsatte hälften av stadens drygt 24 000 invånare och producerade fina kläder och spetsar. En annan verksamhet var gruvnäringen och runt om staden låg flera gruvor. Allra mest känt var emellertid Aachen för sina många varma källor, sina badinrättningar och sitt kasino. De varma källornas vatten var mellan 40 och 47 grader varmt, och av de sju mer etablerade badhusen i staden var *Josephinenbad* det finaste. Det hade ett nedsänkt badkar av marmor i jämnhöjd med golvet, där man klev ner på en fin marmortrappa. Där fanns tre kranar; en för varmt och en för kallt vatten, och en för att tappa ur badet för sköljning och rengöring efter varje badgäst. Det berättas i loggböcker från fälttåget om en permanent doft av svavel som låg över Aachen, från de varma källorna, och att flera svenska officerare i den eftersläpande huvudarmén passade på att bada i Aachen.⁴⁴⁹

Det skildras i privata dagböcker och minnesteckningar från fälttåget hur många städer i västra Tyskland var välvårdade, och hur många stadskärnor utgjordes av prydlig bebyggelse kring ett stenlagt torg med en fontän i mitten där en blandning av ingenjörskap och konst uppvisade porlande vattenspel i olika former. I Aachen berättas exempelvis i en svensk dagbok om en vacker fontän med delfiner som sprutade vatten.⁴⁵⁰

Men välmågan i flera av dessa tyska städer som passerades, som en gång varit blomstrande, hade under det franska ockupationsstyret⁴⁵¹ deklinerat på grund av de stora kontributioner⁴⁵² som påförts av Napoleon. Inte bara hade en hel generation unga tyska män tvångsutskrivits till krigstjänst under fransk fana, utan alla verksamheter som inte var skriftligen godkända med en fransk myndighetsstämpel hade drabbats av franska skatter, avgifter och restriktioner. Den tyska lokalbefolkningen hade t o m varit tvungna att betala extra för förmånen att ha dörrar och fönster på sina hus, och varje tyskt barn som ville studera latin hade varit tvungen att erlægga 19 francs⁴⁵³ årligen till franska staten.

⁴⁴⁷ Jungfru Maria (ca 18 f Kr-ca 30-33 e Kr), mor till Jesus

⁴⁴⁸ Johannes Döparen (ca 5-6 f Kr-ca 28-36 e Kr), judisk missionspredikare

⁴⁴⁹ Jmfr kap 19 avsn 19 (utförligare beskrivning av badet i fotnot)

⁴⁵⁰ Just denna fontän tycks ej finnas kvar, men i moderna källor återfinns beskrivningar av ca 45-50 befintliga fontäner eller statyer med vatteninslag i Aachen idag (år 2020).

⁴⁵¹ Aachen ockuperades av franska trupper den 23 september 1794 och stod under fransk förvaltning till den 17 januari 1814.

⁴⁵² kontribution = skatt eller andra ersättningar som avkrävdes befolkningen i ett ockuperat område av ockupationsmakten; se kap 17 avsn 2 för utförligare förklaring

⁴⁵³ 19 franska francs år 1813 motsvaras år 2020 av ca 940 kr (KPI), 2700 kr (guldprisindex) alt 30 000 kr (arbetarlöneindex)

Efter Aachen fortsatte kalmariterna mot Herve och Liège. Vägen mellan Aachen och Liège var mycket backig, och särskilt efter en höjd vände vägen nedåt i en brant vinkel. Soldaternas välanvända fras *"Schnaps, Mutter! Schnaps!"* som fungerat på rastställen, i städer och byar och hos marketenterskor genom hela Tyskland, fungerade här allt sämre då vallonskan, och sedermera franskan, snart tog över språket. I en dagbok tillhörande korpral Nils Råss⁴⁵⁴ vid Livgrenadjärregementet i Linköping, finns från denna övergångstid en liten svensk-fransk parlör nedtecknad, inklusive ett par användbara uppvaktningsrepliker:

"Surmjölk – Matäng; Kiöt – Labjang; Flåsk – Dulås; Hvil du gå med – Afwäk moa; Hur mår du – Koms raporte Wu; Jag mår bra – Sehe portu bjäng; Näy min vän, Jag wil intet – No mona mij; Hur mycket är Klåkan – Käl öretj; Talar svenska – Pärklär Swedoa; I morgon – Demäng; Öfer morgon – Apremäng; För dig – Borwo; Kom hit – Wenisij"⁴⁵⁵

En annan skildrare från fälttåget, fänrik Hultin vid Jönköpings regemente, beskriver hur en annan soldat vid ett tillfälle, efter att av en inkvarteringsvärdinna ha önskat ett ägg att äta, med teckenspråk försökte kommunicera detta:

"Han uppsteg på en stol, flaxade med armarna, gol som en tupp, kacklade som en höna och nedsatte sig därefter i värpande ställning, då Mutter förstod, och serverade honom ett ägg."

Landskapet var bestrött med små lantgårdar, vitmålade små stenhus med prunkande trädgårdar innanför de låga murarna närmast huset och med slingrande vinrankor, omgivna av vidsträckta sädesfält. I floddalar låg större vingårdar.

Resten av avantgardet kom snart ikapp Kalmars första bataljon, och Boijes sjätte brigad återförenades i Liège i början av mars. I denna trakt skulle trupperna förbli en tid.

Ända sen stamfaderns ankomst från Lübeck till Köln hade han fått mottaga påtryckningar från flera håll att göra en aktiv insats för den gemensamma saken. Prinsen av Oranien⁴⁵⁶ hade exempelvis skrivit till honom en angelägen begäran om att se vissa fästningar i Nederländerna befriade från franska armén, och hade menat att Jean ej agerade tillräckligt rappt för att belägra Venlos och Maastrichts fästningar, likaså andra platser. Prinsen av Oranien hade i brevet velat "erinra hans höghet om staden Maastrichts vikt" och uttryckt att han litade på stamfaderns "ädelmod" vid återerövringen av denna från de franska ockupationstrupperna. Liknande påstötningar hade även kommit från hertigen av Clarence⁴⁵⁷, bror till Storbritanniens tillförordnade statschef, den s k prinsen-regenten. Denne hade också i relativt skarpa ordalag uppmanat fransosen från Pau att understödja den pågående belägringen av Antwerpen, som alltså innehades av franska armén.

Jeans svar på dessa ganska brådsakande propåer var emellertid avslagna, intetsägande och oengagerade. Han duckade och duckade. Till prinsen av Oranien skrev han att han "icke skall förlora ur sikte det beskydd varom ers höghet anhåller för Venlo och Maastricht", i övrigt innehöll brevet bara bleka artighetsfraser och vänskapsbetyranden. Till hertigen av Clarence svarade han ungefär lika abstrakt, med ett påstående att en stillastående armé uppfyllde sin plikt, samt att han själv varit nyckeln till koalitionen framgångar mot Frankrike dittills:

"En armé uträttar tillräckligt för sin plikt och ära, då den för ögonblicket avstående från att besegra oöverbinnerliga hinder, bibehåller sig uti en god position, varifrån den beskyddar de trakter, som den är kallad att försvara. --- Helt säkert hyser ingen mera brinnande välönskningar

⁴⁵⁴ Nils Larsson Råss (1753-1818), svensk torpare och soldat

⁴⁵⁵ Råss var vid tidpunkten 60 år gammal och både hans uppställning och stavning lämnar en del att önska. Ett och annat missförstånd uppstod säkert om han försökte göra praktiskt bruk av sin egen reseparlör. Renskrivet: "surmjölk – lait aigre; kött – lavian; vatten – l'eau; med mig? – avec moi?; hur mår du? – comment vous portez vous?; jag mår bra – je me portez bien; nej min vän – non mon ami; hur mycket är klockan? – quelle heure est-il?; talar svenska – parle suédois; i morgon – demain; efter i morgon – après demain; för dig – pour vous; kom hit – venez ici"

⁴⁵⁶ Willem Frederik van Oranje-Nassau (1772-1843), nederländsk kung (artistnamn Willem I)

⁴⁵⁷ William Henry of Hanover (1765-1837), brittisk kung (artistnamn William IV)

än jag för den gemensamma saken. Jag kan med stolthet säga mig, att jag är den förste vilken näst efter England och i samråd med Ryssland vågade tala oberoendets språk, utpeka vägen därför och ge föredömet därtill. --- De förbundnas framgångar för att erövra världens frihet har varit det beständiga målet för mina ansträngningar.”

Sålunda ett svarsbrev rikt på självgratulationer och villfarelser, men fattigt på substans och sanning. Kanske kan man i texten även ana en underton av *förakt* för själva uppmaningen att göra en insats. I ett separat uttalande sade stamfader irriterat vid just samma tid:

”Alla tro sig befogade att anvisa mig den riktning, som inpassar med *deras* intressen!”

Så duckandet inför koalitionen övergripande uppdrag fortsatte. En faktisk svensk sammanstötning med franska militära installationer var otänkbar. Snarast agerade Bernadotte direkt *konträrt*. I ett brev från Liège fredagen den **4 mars 1814** berättar den österrikiske diplomaten Vincent, att det i Jeans högkvarter sedan avmarschen från Köln *vimlat* av franska krigsfångar. Dessa personer var samma franska fångar som Jean frigivit i Hannover.⁴⁵⁸ Vad som hänt var, att när de skulle passera Rhenfloden vid staden Wesel hade de vägrats passage av preussiska trupper. Så småningom hade dock dessa kringströvande franska exfångar tagit sig ända till Liège, där de nu befann sig. När Jean fick höra om dessa turer, och preussarnas blockad av krigsfångarnas väg, blev han rasande.

”Låt alla dessa officerare på ögonblicket infinna sig i min salong! De ska omedelbart föras inom Frankrikes gräns, och, om så blir nödvändigt, under betäckning av mitt eget garde!”

Så där trängdes de nu i hans audienssal, ett sextiotal totalt. Till dessa höll kronprinsen ett brandtal där han kraftigt uttalande sig mot en bourbonsk restauration som måste *förhindras med vapen i hand*; han uppmanade fångarna att hellre dö för Napoleon än att tillåta att ”denna förfallna familj någonsin åter uppsteg på tronen”. Monologen innehöll även följande passus:

”Mina känslor, mina minnen och mina önskningar kan aldrig bli främmande för *Frankrike!* Mitt svärd ska ej användas för att bekämpa det, men mina önskningar ska följa och understödja det. Må det sålunda fortfara att vara stort och starkt! --- Försvara er till det yttersta! Uppelda folket! --- Om jag med mina svenskar överskrider Frankrikes gräns för att bekämpa er, hugg ner oss alla!”

Vad Bernadotte uppenbarligen förbisett, var att den sjätte koalitionen, som Sverige tillhörde, och Frankrike i detta europeiska befrielsekrig var *fiender*. Koalitionsmedlemmen Jean, Sveriges externrekryterade tronföljare och överbefälhavare över Sveriges krigsmakt som skulle ”återupprätta Sveriges ära” eller vad det kallades, frisläppte alltså krigsfångar, kallade offensiven mot Frankrike förhatlig samt uppmanade sina franska landsmän att *döda svenska soldater* om dessa passerade en osynlig linje några åkrar bort. Denna fantastiska blottläggelse fick med ens alla tidigare oförrätter och övertramp att blekna. Jean överträffade dem alla med sitt moraliska brott mot nationen som hans familj var kallad att regera över, en magnifik uppvisning i förräderi. Uppmaningen var vanvettig, snudd på rent mentalsjuk.

”Förnedra er ej därhän, att låta påtvinga er en regering som ni har förkastat”, mästrade han, åsyftandes Bourbondynastin, med baktanken att som Napoleons efterträdare var *han själv* en lämpligare kandidat. Han avslutade med att be officerarna upplysa de franska invånarna om att han, exmarskalken, förvisso hade formella åligganden åt svenska staten, men att hans sympatier låg hos Frankrike och ingen annanstans:

”Återvänd mitt ibland era landsmän. Säg dem, att fastän jag genom alla mina plikter är fästad vid Sverige, är jag *alltid av själ och hjärta fransman*.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Se kap 16 avsn 8 (15 november 1813)

⁴⁵⁹ Jean betygade alltså att hans formella skyldigheter enligt arbetsbeskrivningen som svensk tronföljare knöt honom till Sverige, men att hans sanna solidaritet, lojala ansvarighet och fosterlandskänsla alltid skulle ligga hos främmande makt. En intressant bekännelse, som riksdagen kanske gärna hade velat höra mer om i Örebro 1810.

Professor Scott tillägger hur Jean i sin monolog uppmanade de frisläppta franska officerarna att inne i Frankrike ”sprida nyheten om sin egen storhet och sitt ädelmod”.

Bakgrunden var givetvis att Bernadotte åtrådde den skimrande franska tronen mycket mer än den torftiga svenska. Men snarare än att inge aktning hos de franska officerarna, var effekten närmast den motsatta; framträdandet i audiensrummet *väckte officerarnas avsmak*. En närvarande iakttagare noterade att dessa församlade fransoser i rummet, på Jeans traktan efter bifallsyttringar, bara stod tysta. Schinkel, Jeans husrevisionist som bygger en stor del av sin framställning på chefens egen diktamen 15-20 år senare, påstår emellertid tvärtom att officerarna var ”överhopade av hans godhet och --- lovade tacksamhet och hängivenhet”.

Efter att levererat denna patriotiska pitch, som i grunden åsyftade att till varje pris blockera Bourbonerna och därmed förbättra sina egna odds att bli Frankrikes nästa regent, sände han tillbaka de tidigare krigsfångarna till Frankrike, med baktanken att de skulle tala varmt om hans kandidatur. Koalitionsmedlemmen Bernadotte upprepade alltså sitt tidigare agerande – utan utväxling, utan kompensation, sannerligen utan koalitionen samtycke och utan moralisk grund – i sin egennyttiga strävan att bygga sitt varumärke i Frankrike. Men inte nog med det. Han var fullkomligt likgiltig inför sina koalitionspartners åsikter, och han lät major Dorchimont jämte ett par officerare *eskortera* dessa krigsfångar till säkerhet på franskkontrollerat område! Koalitionen lagspelare Bernadotte instruerade:

”Ni ska jaga en kula eller ett svärd genom den preussiska officeren, om han vägrar att lyda min order!”

Konvojen med franska krigsfångar, under särskild svensk militär skyddeskort kommenderad av Jean, satte av västerut mot de franskkontrollerade områdena. Det fordrades hot om våld och långa förhandlingar för dem att komma förbi de preussiska spärrarna. Frigivandet, och sättet det skedde på, var ett brott mot all militärisk hävd, och en skam, återigen, för Sverige som nation, som rekryterat denne *pajas* från Pau som befälhavare.

Merparten av dessa franska officerare inträffade senare i Lille, där de återförenades med den franska armén. I Lille befann sig den franske generalen Maison⁴⁶⁰. Han lyssnade noggrant till officerarnas berättelse om det inträffade.

Ungefär vid samma tid som ovanstående akt utspelat sig med Jeans monolog i audiensrummet, hade infunnit sig i dennes högkvarter i Liège en viss doktor Franzenberg⁴⁶¹. Denne person, härrörande från Gorcy i det franska departementet Meurthe-et-Moselle uppe i nordöstra hörnet invid gränsen mot Belgien och Luxembourg, beskrivs i källmaterialet som ursprungligen familjens husläkare, sedermera Désirées handsekreterare. Franzenberg hade även arbetat i samma funktion för Désirées syster Julie, gift med Joseph Bonaparte, Napoleons lillebror. Att det fanns någon slags stark koppling mellan Jean och doktor Franzenberg visar det faktum, att Jean mindre än tre månader efter sin ankomst till Sverige, på sin födelsedag i slutet av januari 1811, fixade så att den för Sverige helt okända och irrelevanta Franzenberg erhöll Nordstjärneorden, som ju var avsedd att utdelas åt personer som gjort insatser för Sverige.

Det var Joseph Bonaparte som utsett Franzenberg till detta uppdrag att ta kontakt med Bernadotte, vilket nu skedde i Liège. Under sin vistelse i Liège hade Franzenberg ett långt enskilt samtal med stamfadern. Franzenbergs huvudärende var att framföra meddelandet från kejsar Napoleon att Österrike var på väg att byta sida i kriget, vilket skulle tippa hela kraftmätningen till Frankrikes favör. Mot bakgrund av detta undrades från Paris vilken sida Jean nu tänkte välja. Utspelet bestod alltså av påståendet att koalitionen var på väg att brista, och därefter skulle förlora, och att detta var Jeans chans att rädda sig genom att själv officiellt byta sida nu.

⁴⁶⁰ Nicolas-Joseph Maison (1771-1840), fransk militärofficer och statsman

⁴⁶¹ Pierre André François de Franzenberg (1758?-1846), fransk läkare, tjänsteman och hovman

Stamfadern tvivlade på det scenario som Franzenberg utmålade, och såg det hela snarare som en fälla med Napoleon som avsändare. Men kronprinsen förklarade samtidigt att Frankrikes olyckor berörde honom djupt och hans hjärta var sårat, och han fördömde koalitionen krigsföring. Han utbredd sig om sitt missnöje med sina bundsförvanter, ”allt i de bjärtaste färger och späckt med bittra invektiv” enligt en historiker. Han ville skona Frankrike och samtalet kan tolkas som att han önskade underminera de allierades sista framstöt. I samtalet refererade Jean även insinuant till ”sin ännu orörda armé”, underförstått att denna var i stånd att användas mot koalitionen om så fordrades.⁴⁶² Stamfadern påstod vidare att han aldrig önskat Napoleons undergång och att hans avsikt aldrig varit att rubba Napoleons makt.

Även fastän stamfadern undvikit Napoleons snara, hade han ändå blottat sina verkliga tankar, sin djupa bitterhet, galla och animositet gentemot koalitionen.

Franzenberg begav sig några dagar senare till Lille i norra Frankrike, och träffade general Maison även han. Maison lyssnade, och sammanställde sedan både de frigivna generalernas och Franzenbergs vittnesmål i en rapport. Enligt ytterligare ett vittnesmål, av Maisons senare adjutant de La Ruë⁴⁶³, så satte sig Maison själv, via ombud, i hemlig förbindelse med Bernadotte och beklagade sig över de olyckor som drabbat Frankrike. Detta slog an ett ackord hos Jean, som svarade att han var beredd att *avväpna den preussiska kåren som stod under hans befäl, och själv med svenskarna byta sida från koalitionen till Frankrike*. Som villkor begärde han dock en *skriftlig garanti från Napoleon om att erhålla ett nytt regentskap någon annanstans, om hans agerande skulle leda till att han förlorade den svenska tronföljden!*

Maison tillade så i sin rapport kommentarer om att den svenska kronprinsen troligen skulle kunna förmås att sonika byta sida i kriget. Denna rapport, som sålunda innehöll extremt komprometterande yttranden från en av koalitionen armékårsledare – Jean, Sveriges kronprins – avsändes med bud till Berthier, Napoleons stabschef.⁴⁶⁴ Redogörelsen skulle få stor betydelse, och återkommer om några få avsnitt i vår berättelse.⁴⁶⁵

Flera i den svenska krigsledningen märkte att kronprins Bernadotte inte spelade rent spel utan hade parallella agendor. Likaså upplevde armén, ner till den obetydligaste infanteristen, att Sverige inte befann sig på kontinenten för att göra det svenska krigarnamnet rättvisa och slåss för koalitionen och Europa, utan att de blågula blivit undertryckta, marginaliserade och indirekt förnedrade av kronprinsen. Få utanför den innersta kretsen kring stamfadern insåg emellertid allvaret och djupet av hans egennyttia och ränker.

De svenska mannarna längtade vid denna tid istället ivrigt efter att snart, till slut, få delta på riktigt i det befrielsekrigets stora militära operationer mot Frankrike. Man hoppades att koalitionen motgångar i februari snart skulle leda till att de, äntligen, kallades fram i främsta linjen. Det fanns som sagt både stora franska truppavdelningar på strategiskt viktiga platser i Nederländerna och Belgien, samtidigt som pressen mot Paris skulle fortsätta, d v s många betydliga krigsföretag återstod.

⁴⁶² Samtidigt kan uttalandet om ”sin ännu orörda armé” även ses som ett *medgivande* från stamfadern att han – ytterst medvetet – inte använt den svenska armén i strid under hela höstfälttåget. Implikationen av detta medgivande är att, i motsats till vad han och Wetterstedt låtit påskina i propagandan hem till Sverige, den svenska armén de facto *inte* kunde göra några större anspråk på någon medverkan eller några vapenbragder i samband med slagen vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig. Likaså innebär detta uttalande av stamfadern att han alltså högst medvetet underlåtit att uppfylla Sveriges förpliktelser om strid på kontinenten mot gemensam fiende i enlighet med de traktater som han ingått med Ryssland, Storbritannien och Preussen innan kriget, d v s ett medgivande av avtalsbrott, vilket koalitionen också hela tiden hävdade.

⁴⁶³ Aristide-Isidore-Jean-Marie de La Ruë (1795-1872), fransk militärofficer och politiker

⁴⁶⁴ Olika källor indikerar olika postgång för detta kurirbud. Tidiga källor (Crusenstolpe 1863 s 345, Schinkel del 8 s 73 f och 123) antyder att budet gick från Maison via krigsministern Henri-Jacques-Guillaume Clarke (1765-1818) till Berthier, medan senare källor (Scott 1932 s 483 f, Höjer 1943 s 260) tycks mena att Maison skickade sin rapport direkt till Berthier.

⁴⁶⁵ Se kap 19 avsn 13 (28 mars)

Efter några dagars väntan i Liège kom på fredagen eller lördagen⁴⁶⁶ order för det svenska avantgardet att marschera norrut mot Tongeren och där bilda en bågformad front mot norr. Kalmar regementes första bataljon förlades till Piringen⁴⁶⁷, Widoioie⁴⁶⁸, Haren och Bommershoven.

Tongeren är Belgiens äldsta stad och huserar bl a en medeltida gotisk katedral, *Basilique Notre-Dame de Tongres*, katolsk givetvis så därför oklart om svenska soldater ens släpptes in för att titta. Men tempot i staden var makligt och vistelsen i trakten av Tongeren blev för svenskarnas del passiv. Ute på vischan var tempot lojt och det fanns inget att göra. Daglig exercis samt diverse posteringar och kommenderingar varvades med raster och permissioner. Så rullade det på. Sjätte brigadens närvaro tycktes mest bara fungerat som en symbolisk förpost.

Soldaterna fick då och då någon rastdag. Om kunde få hästskjuts hann de då med besök i Liège, drygt 20 km bort.

Kapitel 19 avsnitt 10

GYCKLAREN I LIÈGE

Staden Liège var pittoreskt belägen i en dalgång mellan två höjder. Maasfloden löpte mitt genom staden, och de två stadshalvorna förenades med 17 broar. Liège hade vid tidpunkten ca 50 000 invånare, lite mindre än Stockholm som hade ca 70 000 invånare.

De kulliga nejderna dominerades av vinodlingar, fårhagar, lantgårdar och planteringar av olika slag. Strax utanför staden låg även ett femtontal stenkolsgruvor, flera hundra meter djupa. Stenkolen utgjorde en viktig inkomstkälla. Staden hade också flera tillverkningsindustrier av olika slag, inklusive fabriker som producerade musköter, bajonetter och värjor, andra metallföremål, yllekläder, tyger och lädervaror. Exempelvis fältnusikanten Bengt Daniel Sjöberg⁴⁶⁹ vid Jönköpings regemente berättar i sin fältdagbok om "hundratals klädesfabriker" i denna trakt. I de mindre städerna Dison och Verviers, ca 20 km sydost om Liège, förtäljer Sjöberg om "ofantligt stora klädesfabriker samt kardemaskiner varav 20 à 30 gick vid ett vattenhjul samt över 100 överskärare saxar vid ett hjul", och fortsätter:

"En enda människa kunde spinna och styra hundrade trådar och rulldon på en gång. Således då 32 människor som spann i ett hus var i rörelse, spann de 3200 trådar på en gång."

Det var begynnelsen av den industriella revolutionen som Sjöberg, och de andra i den svenska armén, här kunde bevittna.

Som i så många andra städer i denna katolska del av norra Europa så dominerades Liège av en mängd kyrktorn. Den största och mäktigaste katedralen, den gotiska domkyrkan St Lambert⁴⁷⁰, hade emellertid förstörts enligt ett franskt dekret i samband med revolutionen. Fransoserna hade börjat med att nedmontera kyrkans tak av bly, för att använda denna råvara för sin egen tillverkning av vapen och ammunition. Likaså hade man, givetvis, plundrat kyrkan på dess stora rikedomar.

Gatorna i Liège var krokiga, trånga och mörka, ofta inneslutna av fyra fem våningar höga stenhus. Allt hade ett svart och sotigt utseende som om traktens stenkolsgruvor färgat av sig. I staden fanns ett citadell som man kunde gå upp i och som bjöd en skön utsikt över samhället

⁴⁶⁶ Olika orderdokument och dagboksuppgifter anger antingen fredagen den 4 mars eller lördagen den 5 mars 1814.

⁴⁶⁷ Piringen = dåvarande Pirange

⁴⁶⁸ Widoioie = dåvarande Bideux

⁴⁶⁹ Bengt Daniel Sjöberg (1779-1845), svensk armémusikant

⁴⁷⁰ Cathédrale Notre-Dame-et-Saint-Lambert de Liège

och den vackra Maasfloden. Militärsjukhuset, ett före detta kloster på en höjd i en av förstäderna utanför stadsmuren, hade också en flott utsikt.

Liège var som sagt en utpräglad katolsk stad, och anslag vid stadens katolska kyrkor gjorde reklam för att alla syndare – underförstått *samtliga* människor, eftersom kyrkans hela affärsidé var och är att spela på människors ofullkomlighet – som kom och biktade sig och tog nattvarden vid nästa tillfälle skulle bli förlåtna.⁴⁷¹ Kyrkorna hade långa öppettider, och bakom skärmar av flätad rotting satt prästerna och lyssnade allsmäktigt emedan de mindervärdiga fick komma och knäböja på en pall utanför och viskande erkänna hur dåliga människor de var; prästen ordinerade lämplig avgift för detta, exempelvis repetition av någon bön ett antal gånger, och sen var delinkventen kvitt för stunden. Vid söndagsgudstjänsten sjöng kastrerade gossar med fasettstämmor ljusa och rena som flöjttoner fastän de var fullvuxna män. Andra katolska inslag var processioner, rökelse, helgondockor, madonnabilder, teatraliska riter, ramsor, råmanden och allehanda åbakighet i konstlade ceremonier, som fick en del svenskar att bara stå och gapa.

Svenska präster hade önskat få låna en av Lièges katolska kyrkor för en soldatgudstjänst, men detta avslogs initialt med hänvisning till att svenska armén ju var luthersk, och sådana avfallingar kunde givetvis inte tillåtas beflecka det katolska och mer rättrogna. Efter protester godkände dock domkapitlet i Liège slutligen att svenskarna skulle få låna *Eglise de Lycée*⁴⁷², en fin kyrka med flera detaljer i grå och svart marmor.

Med katolicismen som fond, så skildras Liège av flera sinsemellan oberoende berättare som en sysslolöshetens och båggets allmänna samlingsplats. I denna stad – där ju bönen och bikten ansågs lösa det mesta – rådde en total håglöshet, arbetskygghet och nonchalans för eget ansvarstagande. Överallt stod hopar av arbetsföra ynglingar som spelade, trätte och svor från morgon till kväll. Eller gjorde just ingenting. Fälttågsskildraren Ljunggren beskriver belgarna som ett slött och apatiskt folk:

”Sedefördärv och olust för arbete karaktäriserar packet i alla Belgiens städer. Lättja och den mekaniska, på inga eller åtminstone på lösliga grunder byggda katolska devotionen gör folket förslöat och likt kreatur.”

Ljunggren berättar om hur några lokala män stod och metade vid Maasfloden, men så fort en utlänning visade sig lämnade de snabbt sina fiskeredskap för att ”erbjuda *monsieur* en mycket vacker flicka, som inte är mer än femton år gammal”.

General Skjöldebrand berättar i sina memoarer om en annan situation precis vid Liège, när han korsade Maas med en färja, och i mängden av personer ombord upptäckte en mycket ung prostituerad flicka, en mycket nedslående händelse och insikt. Skjöldebrand skriver:

”...bland andra en liten flicka, ännu barn och ganska täck, men sorgsen till uppsyn; hon var snyggt klädd, fastän av bondfolk. Då jag närmare betraktade henne, syntes hon vara i ett tillstånd, som kunde tros omöjligt vid hennes år. --- Jag frågade henne vänligt hur gammal hon var; hon rodnade, men smålog skämskt och svarade ‘tolv år’.”

En tredje minnestecknare, Götlin, har i sitt verk om fälttåget också kommenterat liknöjdheten i Liège:

”Också tror jag få ställen finns, där avskyn för arbete och nyttigare förrättningar sträcker sig längre än i Liège.”

⁴⁷¹ Jmfr kap 9 avsn 2

⁴⁷² Eventuellt kan kyrkan som avses, *Eglise de Lycée*, relatera till jesuiternas *Collège en Isle*, som var en gymnasieutbildning grundad 1582. I slutet av 1600-talet inleddes byggandet av en kyrka i anslutning till undervisningsbyggnaderna. Kyrkan invigdes år 1700 och det höga klocktornet 1703. Efter Frankrikes övertagande av Liège kallades gymnasieskolan från 1808 för *Lycée Impérial*. Detta namn kvarstod vid den svenska arméns ankomst på vårvintern 1814. Det torde därför ej vara osannolikt, att själva kyrkan på detta campus följdenligt kan ha kallats *Eglise de Lycée*, ”Gymnasiekyrkan”. Kyrkan revs 1821. På platsen ligger idag *Université de Liège*s huvudcampus (officiell adress Place du 20-Août 7).

Götlin klandrar det katolska hyckleriet, som gått så långt, att ett smått osannolikt system inrättats för att komma till bukt med de oftast ödsligt tomma kyrkorna i staden. Detta påfund gick ut på att ett fåtal personer åtog sig att, mot betalning, *be* för de som ej själva iddes maka sig till närmaste kyrka. Stadens katoliker kunde alltså lägga ut sin andlighet på entreprenad. Götlin kommenterar:

”Tydligare bevis på bigottism⁴⁷³, maklighet och lättja kan väl svårligen framvisas, än att för penningar leja dem, som ber för en hos den högsta väsendet.”

Nuvarande *Place du Marché*, *Place Saint-Lambert* och kanske allra mest *Place Verte* var de mest välbesökta platserna i Liège. Längs detta stråk tvärs genom centrala Liège vimlade en stor mängd människor. Längs hussidorna fanns många bokhandlare och andra salubodar. Bl a tillverkades och såldes i Liège alla sorters gevär och pistoler, såväl dubbelbössor som enkelbössor av alla möjliga dimensioner, både exklusiva och billigare varianter. I staden fanns givetvis också många restauranger och caféer. I stånd sålde månglerskor frukt, ägg, smutsigula tårtor med sylt, och gråaktiga pannkakor som gräddades under bar himmel på en järnplåt ovanpå en gryta med glödande kol.

Det som mest av allt utmärkte detta strög, var emellertid den otaliga mängd gyckelmakare, gatuartister och skojare som här fanns. En skribent menar att det vore omöjligt att uppräknat alla de sätt som här demonstrerades för att beskatta och förnöja den nyfikna och sysslolösa hopen. Allehanda gycklare sökte på tusen vis vinna omgivningens intresse, och man kunde inte ta många steg innan man ansattes av ett nytt nummer. Samtidigt drev hallickar omkring och viskade tillbud i främlingars öron. Andra kom fram och rekommenderade sig själva som ”kommissionärer” för resande besökare, för att leda dessa till närmsta lediga härbärge eller andra alternativ där de själva hade ett vinstintresse. Avböjde man deras förslag så begärde de en allmosa istället. Och ingenstans på Lièges gator kunde man uppehålla sig särskilt länge utan att snart omges av en skara tiggare. Alla invånare i Liège tycktes ledas av begäret efter tidsfördriv och nöjen, och gycklandet med dess simpla meningslösa förströelser och lättförtjänta pengar blev som en slags symbol för den allenarådande makligheten, skenheligheten och slappheten i staden.

På ströget fanns dansare av olika slag, och här och där och överallt fanns sämre upplagor av balanskonstnärer. Där fanns en liten karusell där alla som ville fick rida för en peng. Där fanns marionettestrar till höger och vänster, och någonstans visade en man dockor i ett stort skåp med flera våningar som alla dansade med hjälp av en vev.

En bit därifrån visade en flicka upp ett marsvin i en bur och ville för detta ha pengar från de förbipasserande. Någon annan hade en kanariefågel, och en bit bort visades mänskliga missfoster upp av en man i mustasch med samma syfte, att få mynt i sin hatt. På annat håll hade en stor mängd folk samlats kring en 18-årig flicka i sliten kort kjol och smutsig teaterdräkt dansade solo till musiken av ett litet positiv och en tamburin. På en trappa uppförde två gycklare, den ena i slitna narrkläder, ett stycke som gick ut på att de sade eskalerande grovheter till varandra, till slut spottade varandra i ansiktet och sedan sparkade varandra nerför trapporna, allt till åskådarnas jubel och livliga applåder, som efteråt slantade upp småmynt för föreställningen. På en plats gjorde en ung man galna jättesprång fram och tillbaka över uppstaplade stolar och bord.

På en större öppen plats gav ett konstridarsällskap en show. Varje söndagseftermiddag uppsändes härifrån även en varmluftsballong, som steg mjukt mot himlen och följdes av många åskådares blickar.⁴⁷⁴ Och på annat håll längs ströget samlade ljudet av en trumpet folkmassan för att se en häst, dekorerad med ett rött fransigt gammalt täcke. Hästen leddes av en äldre herre åtföljd av två unga damer. Hästen kunde skrapa med foten hur mycket klockan var, göra

⁴⁷³ bigottism = skenhelighet, hyckleri, falskhet

⁴⁷⁴ Den första bemannade färden med varmluftsballong hade genomförts 30 år tidigare, i oktober 1783.

kortkonster och andra trick. På en annan plats, i ett mörkt, tillfälligt uppslaget skjul av brädor, lät sig besökare förundras av usla projicerade bilder, samtidigt som de listigt bestals av de vilseledande skälmarerna.

Hela detta gatulivspanorama var ackompanjerat av de evinnerliga repetitiva positiven och de hessa gatskrikerkorna, vilka blev outhärdliga i längden. Det var sorl och ständig trängsel överallt. Myllret och stimmigheten på denna plats visste inga gränser.

Folkmassan på torget kunde – precis som i resten av världen – indelas i två klasser; de som narrades, och de som gapande lät sig narras. Skojare gjorde trick och konster med outsinlig påhittighet inför en mer eller mindre hänförd publik för att komma åt dess sparpengar. Alla dessa företeelser, detta myller av aktiviteter, utgjorde en *industri* av förlustelser för en annars oföretagsam folkhop.

Nils stod och betraktade en gycklare i aktion, klädd som han var hämtad ur en amatörteater med sliten kavaj, hatt och sydeuropeiskt utseende. Han cirklade lömskt runt i folkträngseln, med viss nedslagenhet, med händerna i fickorna, men samtidigt skarpt iakttagande sin omgivning. Han hejdade sitt utsedda byte med kanske en oskyldig beröring på armen och en nyfiken glad blick, eller kanske en plötsligt utsträckt arm och ett handslag till vilken långväga främling som helst, precis som om han själv vore en kär gammal vän som dök upp från ingenstans, med ett brett, familjärt, förbryllande charmigt leende. Liksom av en ren slump hade han råkat hamna där, mitt framför sitt offer. Den mystiske mannen kunde flera trick – än var det med spelkort, än med en näsduk, än med mynt, än med något annat – och han kunde även jonglera med flera bollar i luften samtidigt och få vilket barn i världen att le och förundras. Efter ett par konster och finter, och kanske ett "ooh!" i belöning, tog han av sig hatten och mer eller mindre avkrävde sin belöning, tittade lite trumpet i kubben om han ansåg betalningen för snål, tills det klirrade igen, sedan kilade diskret vidare. Poff, borta! Genom sin fingerfärdighet och sitt flinka, förledande manér, hände det ibland att åskådaren blev av med ännu mer än denne räknat med under tiden som dessa illusoriska övningar pågick.

Att egennyttigt lura andra, och att utnyttja människor som mot bättre vetande lät sig luras, var många karaktärers ur den stora världen eviga *modus operandi*⁴⁷⁵. Och Liège tycktes vara, åtminstone vid denna tid, indolensens och taskspeleriets epicentrum.

Svenska arméns *managing director* sågs kanske inte så mycket ute i folkvimlet bland gycklarna och jonglörerna på stora torget i Liège. Men han hade minst lika många bollar i luften.

Kapitel 19 avsnitt 11

HYCKLAREN I LIÈGE

Mars 1814, vilken månad! Att nysta upp vad som skedde i Sverige, Norge, Danmark, Belgien, Frankrike och resten av Europa under denna tid har varit marigt, ett smatterregn av händelser och korrespondens som korsar och flätar in i varandra. Många skeenden utvecklades parallellt, men författaren har i detta avsnitt valt att koncentrera berättelsen på det svenska högkvarteret i Liège och dess relation till utvecklingen i Frankrike. Det kan noteras, att detta avsnitt nära nog skulle kunna presenteras som en ren smälla-i-dörrar-fars och roa även en nutida svensk publik. Ämnets allvar och den ampra verkligheten vållar dock, att svärmodiga undertoner ljuder genom hela föreställningen.

Det sjätte koalitionskriget mot Napoleon gick mot sitt slut. Nordarméns överbefälhavare, Sveriges externrekryterade tronföljare, stjärnskottet från Pau, stamfader Jean Bernadotte,

⁴⁷⁵ *modus operandi* = tillvägagångssätt; människors beteendemönster

befann sig i en bräcklig ställning. Han hade utstötts från koalitionen inre krets och ådragit sig allmänt förakt hos nästan alla sina koalitionspartners för sin falskhet, opålitlighet och egennytta, och i processen sänkt *Sveriges* internationella anseende som förhandlingspart och pålitlig bundsförvant. Han hade frantagits befälet över en stor del av sin ursprungliga armé. Koalitionsgeneralen Bülow sammanfattade läget i ett uttalande vid ungefär denna tidpunkt, när han osentimentalt konstaterade att "kronprinsen äger icke mera något inflytande inom koalitionen". Dessutom höll stamfaderns ambition att göra norrmännen till svenska kungahusets undersåtar på att gå om intet genom en folkresning för självständighet i Norge. Men samtidigt som Norge ansågs viktigt för dynastilegitimitetens skull, strävade han själv efter ännu större karriärmöjligheter i Frankrike.

Även fastän den svenska armén nu parkerats i Belgien, orörlig och överksam, så förde den svenske tronföljaren från Pau ordkrig på flera fronter samtidigt, med den enda gemensamma nämnaren att alla dessa bråk endast syftade till att befrämja hans egenintressen. Med en mix av stress, extrem lättretlighet, avsaknad av behärskning och en akut och konstant mental obalans så riktades hans förbittring främst mot hans koalitionspartners. Den **4 mars 1814** beordrades verktyget Wetterstedt att begära hos koalitionen ledning att de ej skulle mottaga eller godkänna några proklamationer eller liknande utspel från Bourbonerna, som han såg som sin huvudrival till den franska tronen:

"...befaller att ni hos de allierade vidtager nödvändiga mått och steg, på det att de icke må gilla eller tillåta spridandet av någon proklamation eller annan offentlig akt utgången från prinsarna av huset Bourbon."

Även Carl Löwenhielm instruerades att göra de kraftigaste föreställningar *mot* de bourbonska anspråken, som måste motarbetas till varje pris. Verktyget fick även i uppdrag att förklara att eftersom den svenske kronprinsens egen princip var att ej blanda sig i Frankrikes inre angelägenheter – franska folket skulle ju själva få välja ny regent – så förväntade han sig samma förödliga opartiskhet av sina bundsförvanter. Allt detta kokade ner till uppfattningen att regentskapet i Frankrike efter Napoleon skulle tillfalla honom.

Torsdagen den **10 mars** hade Jean ett nytt monstruöst obehärskat utbrott. I ett vettlöst brev till Wetterstedt krävde han att Sverige skulle ha Surinam istället för Guadeloupe i ersättning av Storbritannien för Sveriges formidabla insatser under fälttåget, och han varnade återigen, via verktyget Wetterstedt, koalitionsledarna för att stödja Bourbonerna eller blanda sig i Frankrikes inre angelägenheter. Han utfärdade vid denna tid även ideliga varningar direkt till sina koalitionspartners, inklusive hot om en fransk resning mot inkräktarna, och försökte på olika sätt få dem att upphöra med marschen mot Paris. Sanningen var emellertid den att stamfaderns förtroendekapital var förbrukat. Man hade inom koalitionen på flera sätt tappat den respekt för honom som man haft bara ett år tidigare, hans inflytande inom koalitionen var utdunstat, och fenomenet från Pau betraktades nu av stormakterna med största besvikelse och misstro, på flera håll med ren aversion. Den brittiske ambassadören i Haag, Clancarty⁴⁷⁶, skrev syrligt om Jeans sölande och hans dubbla agendor:

"Sedan deras kvicka och heroiska övergång av Rhenfloden, verkar svenskarnas 'vägledande princip' vara att göra så lite nytta och så mycket ofog som möjligt."

Givetvis så påverkade Jeans uppförande *Sverigebildens utomlands* i mycket hög grad. Jean ansågs allmänt som både karaktärlös och modlös – utom av sin adoptivmor Charlotta förstås, som med glansig, hänförd blick ännu betraktade honom som "den ende för Napoleon verkligt farlige". Bu!

⁴⁷⁶ Richard Le Poer Trench of Clancarty (Heusden) (1767-1837), irländsk-brittisk politiker och diplomat

Apropå Pau, vid samma tid så hade den eminente Viel-Castel, äventyraren som Bernadotte anlitat som hemlig rapportör och opinionsbildare i Frankrike,⁴⁷⁷ via Storbritannien nått fram till just Pau. Viel-Castel var av ungefär samma kaliber som Fournier, valmanipulatorerna i Örebro 1810, d v s en av dessa slags människor som Jean genom livet verkade sinnad att träffa överenskommelser med i ömtåliga frågor – talför, fuskbenägen och fullständigt opålitlig. I Pau satte sig Viel-Castel i förbindelse med Jeans släktingar. Viel-Castel hade under vägen till Pau hunnit justera sitt budskap flera gånger, och nu *skyltade* han med att han var en övertygad anhängare av Bourbonerna, samtidigt som han spred falska rykten om att koalitionen ställt sig avvisande till Bourbonerna, och han ”försummade ej att på allt sätt framhäva Carl Johans betydelse inom koalitionen och hans generösa avsikter mot det franska folket”, enligt en forskare. Han spred ut att Jean ämnade abdikera i Sverige till förmån för Oscar, och istället bosätta sig i Béarn där klimatet var mycket behagligare. Viel-Castel hävdade dessutom att stödet för huset Bourbon bara var känslomässigt och överreklamerat, och att övergivandet av trikolorn – symbolen för revolutionen, republiken, friheten och jämlikheten – vore en förolämpning mot nationen.

I Pau inledde Viel-Castel även, i enlighet med sitt uppdrag av stamfadern, ett försök att organisera en béarnesisk legion på 3000 man, jämte en elittrupp med namnet ”Henri IVs⁴⁷⁸ riddare”. Han försökte även sätta upp en ”statskammare” för att ”under Sydfrankrikes hjältes order döma tyrannen”, d v s på Bernadottes befallning döma Napoleon. Å ena sidan var stamfaderns valarbetare Viel-Castel en bourbonsk påhejare, å andra sidan bernadottesk konspiratör för att vinna det franska regentskapet åt sin uppdragsgivare.

En annan av Jeans opinionsbildare, Benjamin Constant, hade samma vecka återanslutit till Jeans fälthögkvarter i Liège. De två hade tidigare tillsammans arbetat fram en plan som skulle utfärdas i Frankrike. Planen, kallad *Projet Corrigé* eller ”Korrigeringsprojekt”, hade flera likheter med Viel-Castels värv.⁴⁷⁹ Den tillhörande proklamationstexten som skulle utfärdas diskuterade Frankrikes framtid, där Jean Bernadotte givetvis var tänkt att spela en central roll:

”Sveriges prins kallas av ödet, genom sin födsel som fransos, genom sin ära som general, genom sin ställning som prins, genom sitt inflytande i koalitionen, för att leda en eller annan av dessa möjligheter.”

Planen innehöll en detaljerad redogörelse för kommunikationsstrategi, provisorisk statsförvaltning och beslutsprocesser, hantering av folkopinionen, *skiljedomarens* – alltså Jeans – funktion och makt, och hur beskyddet av en nationell armé skulle stärka *skiljedomarens* roll ytterligare i det nya Frankrike. I en version av proklamationen tas tydligt ställning mot en bourbonsk restauration. På ett exemplar av Constants proklamationsutkast finns handanteckningar av Jean själv, vilket skingrar all osäkerhet om projektets realitet och dess ursprung. Bernadotte och Constant var upphovsmännen till denna långtgående plan som skulle innebära att Bernadotte så småningom blev Frankrikes nästa statschef.⁴⁸⁰

Dock började det kort därpå gå upp även för Constant att loppet var kört för Jean, inte minst p g a det klander som han ådragit sig från koalitionen genom sitt personliga uppträdande. Jean

⁴⁷⁷ Se kap 17 avsn 7

⁴⁷⁸ Henri de Bourbon (de Navarre) (1553-1610), fransk kung (artistnamn Henri/Henrik IV), första gången omnämnd i kap 15 avsn 11. Denne person räknades som Bourbondynastins förste kung i Frankrike. Det faktum att Henri IV var född i Pau återkom ofta i Jeans retorik och propaganda för sig själv, särskilt under åren som svensk kronprins då han i många sammanhang med lingvistiska vändningar sökte associera sig själv med Henri IV, samt förklara och rättfärdiga sin egen upphöjelse med stöd av deras gemensamma födelseort.

⁴⁷⁹ Se kap 19 avsn 4

⁴⁸⁰ Professor Scott, Harvard University, *nekades tillträde* till dessa handlingar i det Bernadotteska familjearkivet under sin forskning om stamfadern för erhållande av doktorsgraden. Man kan spekulera i varför. Dock hann professor Alin göra avskrifter av flera viktiga dokument under en tid mot slutet av 1800-talet när han hade tillträde till arkiven.

var en uppblåst, egenkär projektmakare, oändligt rik på *ord* men tunn på substans; oändligt rik på *idéer* men tämligen inkompetent och arbetskygg, och med en extraordinär talang för att bryta utfästelser och göra folk besvikna. Constant började se Jeans luftslopp för vad det var, och förstod att Jean var en förlorare. Dessutom fanns där hela tiden, bakom fasaden, en ofta kuslig psykisk obalans och bedrägliga tendenser. Constant hade satsat på fel häst. Den **11 mars** skrev han kargt i sin dagbok:

”Jag måste hoppa till en annan gren.”

Det enda undantaget till det unisona fördömandet av Jean Bernadotte från koalitionen sida låg männe hos tsar Alexander, som då och då, även i början av mars, fortsatte att nämna Jean på Frankrikes tron som en möjlighet. Men detta var *inte* för att Jean skulle varit bäst kvalificerad utifrån förtjänst och duglighet, utan snarare för att placera en medlöpare till honom själv på Frankrikes tron. Det har även poängterats från forskarhåll att tsar Alexander, vid Napoleons förestående fall, blev alltmer besatt av ryska herraväldets expansion i Östeuropa. Han ville börja med att skapa ett polskt lydrike under ryskt maktstyre, vilket han menade skulle göra polackerna ”lyckliga”. Det ryska aggressiva beteendet i Östeuropa byggde på rysk militär överlägsenhet, landvinningar genom egenmäktiga tillskansningar, maktutövning och politisk kontroll över en vidsträckt intressesfär från Östersjön ner till Egeiska havet under en statsapparat med centrum i den ryska huvudstaden, och ett system som kan beskrivas som ”militär despotism”. Både brittiska och andra diplomater i koalitionen varnade för konsekvenserna av detta, men tsaren förfäktade att de ryska förehavandena i Östeuropa var Rysslands business, ingen annans. Han åberopade Rysslands ”annekteringsrätt”, synonymt med ”rätt att stjäla”. Ingen höll med tsaren... utom *en* person, som genom familjefördraget i Åbo⁴⁸¹ i praktiken *givit Ryssland sitt stöd och ett carte blanche att agera på just detta sätt*.

Och detta var ytterligare ett skäl för tsaren att fortsätta tala sig varm för stamfader Bernadotte. Då kunde det vara en fördel med en medspelare som ledare för stormakten Frankrike, och den harmlöse Oscar som föreståndare för Sverige.

Men Jeans egen oro för en bourbonsk restauration fortsatte att stegras. Den **12 mars** skrev han ett svavelosande brev från Liège till Carl Löwenhielm, som befann sig i koalitions högkvarteret. I denna skrivelse ”spändes bandet mellan Sverige och dess bundsförvanter till bristningsgränsen”, enligt Höjer. I detta brev skrev Jean att ett återinsättande av en redan avsatt dynasti skulle vara principiellt orättvist, ”barbariskt genom de olyckor det medför”, och att ”munkar och bödlar” skulle sänka Frankrike i ett djupt mörker. Återigen argumenterade han för att det franska folket självt måste få välja sin nye regent – det var ju däri som Jean såg sin egen chans till en karriärskjuts i Frankrike. Löwenhielm fick specifika order att kraftigt vända sig mot en restauration av Bourbonerna.

I samma brev vände Bernadotte nu även i fråga om Bülow och Winzingerodes trupper. Han krävde kategoriskt att dessa omedelbart återställdes under hans eget befäl. Han instruerade vad Löwenhielm skulle säga och retoriskt skulle fråga bundsförvanterna om, och depeschen var även ett kraftigt angrepp mot hans bundsförvarters hela politik och krigföring. Han lät samtidigt sitt eget framtida regentskap över Frankrike skymta fram i brevet. Jean skrev att han litade på att Löwenhielm skulle verkställa instruktionerna i brevet ”samvetsgrant”, men lade till att han skulle skicka en kopia av samma instruktioner till kung Carl XIII för att intagas i statsrådets protokoll och vidare meddelas till riksdagsgrupperna – vilket underförstått innebar att han inte alls litade på Löwenhielm.

Den **13 mars** avlät stamfadern en ny liknande hätsk skrivelse till verktyget Wetterstedt, som också fortfarande befann sig i koalitions högkvarteret. Jean upprepade sitt skarpa krav att återfå Bülow och Winzingerodes trupper under sitt eget kommando – av allt att döma endast för att

⁴⁸¹ Se kap 4 avsn 12

sabotera koalitionen krigsföring i Frankrike – samtidigt som han våldsamt utdömde den pågående striden som tycktes komma att resultera i att Bourbondynastin återfick tronen. Detta skulle kasta civilisationen ”tio århundraden” tillbaka och bringa Europa under en värre trälldom än Napoleons, enligt Jean.

Det var mer än bara hans egna franska karriäraspirationer som gjorde honom avogt inställt mot den gamla dynastin, den hävdvunna och legitima Bourbonätten som innehaft tronen i sekel. Ett återställande av Bourbondynastin skulle ju nämligen utgöra ett extremt vanskligt prejudikat. En fransk revolutionsuppkomling, Napoleon, skulle degraderas, och regentskapet och tronföljden skulle återgå till de rättmätiga blodsbanden... Tänk om samma sak kunde hända i... Sverige?

Den **14 mars** fortsatte det darrande och näst intill psyksjuka kaoset och larmet i Jean Bernadottes fälthögkvarter i Liège. Krigslegendarens från Pau missnöje och upphetsning var oavbrutet stigande. Alla motstridiga intressen som han nödvändigtvis måste blanda sig i för egen vinnings skull, drev honom till en ytterst irriterad sinnesstämning, försatte honom i en våldsam upphetsning samtidigt som deras oförenlighet lamslog hans handlingskraft.

Denna dag skrev han själv direkt till Bülow och Winzingerode att han inget hellre önskade än att befinna sig där ute på slagfältet med dem, och att han *just precis* stått redo att rycka fram inåt Frankrike, när underrättelsen kommit att dessa trupper skulle överflyttas till Blücher. D v s ett enda stort blåljugande, en uppmålning av ett alternativt narrativ utan ett ens av riktighet.⁴⁸² Jean fortsatte med att förklara att eftersom det, tyvärr, var under hans *värdighet* att kämpa annat än som arméchef, så måste han stanna och invänta att de åter inträdde under hans befäl. Tills detta inträffade tänkte han inte röra sig ur fläcken. Liknande spydiga, trotsiga, snorgärsaktiga skrivelser avsände Bernadotte i olika riktningar de följande dagarna, bl a till Blücher som konkret bett om hans militära understöd. Stamfaderns prestigekänslighet och lättkränkthet var oöverträffade. Samtidigt fortsatte den svenska arméns totala överksamhet att dra skam och vanära över *Sverige*. Den s k *Sverigebilden utomlands* stod på noll. Kan nämnas att Jeans närmaste man Camps i hög grad bidrog till att underblåsa sin chefs misstänksamhet mot koalitionen, trotsiga militära överksamhet och det franska projektmakeriet.

Koalitionen behövde emellertid resurser för att bringa kriget till ett avslut. Generalguvernören i Strasbourg i det franska departementet Bas-Rhin, i det allra nordostligaste hörnet, Jean-Auguste Sack⁴⁸³, ville mobilisera frivilliga för ändamålet. Men den **15 mars** eller **16 mars** formligen *förbjöds* Sack av stamfader Bernadotte att utfärda en sådan kallelse, med det snäva tillägget att han, Sveriges kronprins, inte kunde brevväxla med Sack ”så länge som han inte legitimerat sig”, och hävdade vidare att han själv befann sig i en överordnad ställning gentemot Sacks förvaltningsfunktion. Jean fortsatte sålunda – med alltmer krystade tillgrepp – att göra *allt* för att lägga krokben för koalitionen som han själv, nominellt, var en del av.

Den **17 mars** kallade stamfadern den svenska arméns generaler till en ”krigskonselj” i Liège. 14 generaler närvarade. T o m Höjer har beskrivit detta som ”en mycket märklig åtgärd”. Bernadottes egen agenda – för en sådan fanns alltid med i spelet – var att utvinna de svenska

⁴⁸² Professor Höjer kallar, i en utredning från 1940 om kongressen i Châtillon, detta stamfaderns påstående för ”*licentia poetica*”. Höjer förstår alltså mycket väl vad det handlar om – förbannat bernadotteskt ljugeri, återigen – men använder sig av ett vackert latinskt uttryck för att släta över sanningen och snabbt kila vidare i sin berättelse. *Licentia poetica* betyder konstnärlig eller artistisk frihet, och är ett begrepp som används för att beskriva en förvrängning eller ett fullkomligt bortseende från fakta, d v s i det aktuella sammanhanget så hävde Jean ur sig direkta lögnar och efterhandskonstruktioner. Detta är ett typiskt lingvistiskt knep som används av Höjer – överskyning medelst välvalda synonymer eller imponerande lärda begrepp – så snart det börjar bränna till kring sin idols karaktär, där Höjer konsekvent väljer att hoppa över den raka svenska klartexten och förklaringen. Rak tydlig svenska och en rak konsekvensneutral historieskrivning är inget som professor Höjer gjort sig känd för.

⁴⁸³ Jean-Auguste Sack (1764-1830), preussisk läkare och ämbetsman

generalernas bifall till att *inte* fortsätta kriget mot Frankrike, främst på grund att det tog honom emot personligen, men även för att spara armén till Norge. Han lät alltså en samling militärofficerare rösta om Sveriges utrikespolitik, på ett synnerligen otillbörligt sätt.

För att vinna denna sanktion så utformade advokatsen Jean retoriskt frågorna så, att *spörsmålet om Frankrikes framtida gränsdragningar* kopplades direkt till *fortsatt svensk deltagande*. Han fick konseljen att medge att Sverige uppfyllt dess förpliktelser om Frankrike skulle berövas de områden som det annekterat under de första revolutionsåren. Med andra ord, Frankrike måste alltså få behålla kontrollen över bl a nuvarande Belgien och stora delar av Tyskland väster om Rhenfloden, annars skulle Sverige överge kriget. Saken var bara den, att kongressen i Châtillon redan ställt in sig på att Frankrike *inte* skulle få behålla dessa annekteringar, och detta var hur spelet stod. Jean kände till detta. Vad han så gjorde, var alltså i praktiken att locka fram ett brett svenskt godkännande av sitt eget tänkesätt – han hade på ett fullt sätt "uppbådat det svenska generalitetet som ryggestöd" för sin egen särpolitik, enligt en historiker – för att använda som ett ultimatum gentemot koalitionen, eller snarare som en förevändning för att själv förbli passiv.

Nestorn Stedingk och stabschefen Adlercreutz invände emellertid, att den svenska armén ej kunde dra sig tillbaka om detta skulle innebära att de svenska intressena med andra koalitionsstater blottställdes. Detta villkor rönt också enhälligt bifall från övriga generaler. Det är dock oklart om Jean godtog innebörden av just detta sista utlåtande av konseljen, dvs att försäkra sig om att Sveriges förpliktelser gentemot koalitionen verkligen var verkställda och infriade innan svenska armén sattes ur spel. Stamfadern utsåg ändå Skjöldebrand till budbärare för att underrätta tsar Alexander om konseljens ställningstagande, enligt sin egen tolkning.

Senare samma dag, efter krigskonseljen, skickade stamfadern en ny svavelosande depesch till verktyget Wetterstedt där han hårt kritiserade sina bundsförvanter i koalitionen samt varnade att ett fortsatt krig mot Frankrike kunde medföra koalitionsarméernas undergång! Samtidigt lade han till, återigen, att Bülow och Winzingerode snarast skulle återställas under hans eget befäl.

Stamfadern hann denna dag även med att förebrå de utländska diplomaterna i sitt eget fälthögkvarter. Ibland var det inte ens de stora policyfrågorna som var orsaken till Jeans oerhörda retlighet, utan små petitesseer. Vid ett tillfälle var han vred för att själva *underrättelsen* till honom i en viss fråga ej kommit direkt från Preussens kung. En diplomat noterade i ett brev till Bernadotte – borgarson och revolutionsuppkomling – alltid var ytterst känslig i ceremoniella ting. Kvällen därpå, den **18 mars**, gav han inför Österrikes sändebud Vincent liknande utlopp åt sin grämselse över sina bundsförvanter i koalitionen.

Den **19 mars** skrev Jean ett brev till änkan av general Moreau, en f d fransk arméchef som en gång hjälpt Napoleon till makten men sedan brutit med kejsaren, och som avlidit under höstfälttåget 1813. I detta brev låter han återigen förstå att han själv hoppades bli Frankrikes regent efter Napoleon:

"Om ödet öppnade omständigheter, som jag kunde begagna, för att ännu på ett nyttigt sätt tjäna Europa samt mitt gamla och olyckliga fädernesland, tro, min fru, att intet offer skulle kosta på mig. Jag skulle finna mig lycklig, att kunna rättfärdiga en opinion och förhoppningar, som man säger vara grundade på mig."⁴⁸⁴

I klartext: Jag har hört att franska folkets önskingar och förhoppningar riktas mot mig. Jag kommer att fånga tillfället, när det kommer, att bli Frankrikes ledare och svara mot folkets åstundan.

⁴⁸⁴ Crusenstolpes (1863) tolkning av detta brev är att stamfadern här, om än i dunkla ordalag, talade om sig själv och sina egna karriärmöjligheter i Frankrike. Höjers (1936) tolkning är att han talar om sin vilja att gagna Bourbonernas sak. Författaren har funnit Crusenstolpes tolkning mer sannolik och trovärdig.

Men natten mot den **20 mars** hölls ett hemligt möte i Jeans högkvarter. Han hade fått besök av en viss Chabannes⁴⁸⁵, som stod Bourbonerna mycket nära. Under ett förtroligt tretimmars samtal så talade Jean öppenlydande – *trodde* Chabannes – om sina uppsåt. Jean gav uttryck för de starkaste sympatier för Bourbonerna och sade att så snart han hade vunnit en strid mot Napoleons styrkor, så skulle han öppet förklara sig som Bourbonernas understödare. Även om han själv inte förespråkade en absolut monarki som statskick efter Napoleon, välkomnade han Bourbonernas återkomst och hans övertygelse var helt i överensstämmelse med alla principer hos hans majestät Louis XVIII, Frankrikes kommande regent. Stamfadern tillade emellertid efter mötet att frågan om hans stöd till Bourbonerna var så grannliga – d v s den uttalade sympatin för en avsatt och landsflyktig men legitim dynasti – att han bad Chabannes att allt skulle hållas absolut konfidentiellt, då han påstod att "hans liv svävade i fara" om svenskarna fick reda på hans avsikter! Han framförde även att om/när huset Bourbon återbördades på tronen, så önskade han sig själv bli antingen konnetabel⁴⁸⁶ i Frankrike, eller erhålla herraväldet över Belgien.

Stamfadern var en karaktär som alltid såg sina chanser. Varje emissarie tog han emot med vackra ord och löften, vilket gjorde att situationer kunde uppstå då folk i hans omgivning egentligen inte riktig förstod vad Jean själv egentligen stod för, vad hans principer var, vad han ville. Han var en kameleont, och mötet med Chabannes illustrerar detta. Lika mycket som han fångigt fjäskade för Bourbonerna i direkta kontakter med dem, lika litet stödde han deras kandidatur privat. Men om nu Bourbonerna, trots hans egna strävanden, skulle erövrade tronen, var det ändå viktigt att inflika ett önskemål om sin egen befordran i ett sådant scenario – fransk konnetabel eller belgisk kung.

Den **21 mars**⁴⁸⁷, alltså bara något dygn efter ovanstående "förtroliga" samtal, nåddes Bernadottes högkvarter i Liège av ryktet att staden Bordeauxs borgmästare Lynch⁴⁸⁸ hissade Bourbonernas vita fana och proklamerat Louis XVIII för Frankrikes rättmätige regent. En stor folkmassa hade skanderat "leve kungen!". Detta kunde nu lätt vinna efterföljd i andra stora städer och möjligen även i Paris.

Så nu började det bli bråttom. Den **22 mars** formulerades i Jeans högkvarter ett dokument med titeln *Upplysande noteringar*⁴⁸⁹ som gick ut på att framstående män i landet, med inflytande över folkopinionen, nu måste kalla *honom*, Jean, att styra upp situationen. Det har i forskningen spekulerats i huruvida Jean själv avfattat detta memorandum, eller om vindflöjeln Signeul var upphovsmannen. Visionen gick ut på att *han*, Jean, den utvalde sonen, Frankrikes räddare undan tyranniet, skulle hålla både jakobiner och ultraroyalister i schack, och istället etablera en *konstitutionell* auktoritet, alltså med inskränkta befogenheter för en eventuell monark, och ett styre som helt vilade på folkviljan. Baktanken här var återigen den uppenbara – Jean betraktade sig själv som den självklare huvudkandidaten. Dessa idéer skulle sedan spridas i Paris via en eller flera agenter, till så många tongivande personer och opinionsbildare som möjligt som kunde tänkas ansluta sig. Stamfadern själv planerade att inom kort bege sig in i Frankrike.

⁴⁸⁵ Jean-Baptiste Marie Frédéric de Chabannes (1770-1835), fransk militärofficer och politiker

⁴⁸⁶ konnetabel = franska kungens främsta hovfunktionär och rådgivare i krigsärenden, tillika arméns högste befälhavare med oinskränkt makt

⁴⁸⁷ Enligt Höjer nåddes Jean i Liège av denna information först den 23 mars, medan Schinkel hävdar 21 mars. Höjers estimat förefaller som en aningen konservativ uppskattning, givet nyhetens valör. Bordeaux hissade Bourbonflaggan den 12 mars. Denna explosiva nyhet nådde Paris den 16 mars, och fick inom ett par dagar vidare spridning. Från Paris till Liège kunde en snabb kurir ta sig på två dagar (jmf kap 2 avsn 16, 25 juli 1810, fotnot; se även kap 2 avsn 21, 3 september 1810). Jeans flera underrättelsekällor i Paris torde ingalunda försummat att snabbt vidarebefordra denna information. Författaren har därför använt källuppgiften 21 mars som ankomstdatum för ryktet till Liège.

⁴⁸⁸ Jean-Baptiste Lynch (1749-1835), fransk ämbetsman

⁴⁸⁹ "Notes instructives" i original; innehållet påminner om instruktionerna för Viel-Castel (se kap 17 avsn 7) samt bar tydlig influens från Benjamin Constant.

Strax innan sin avresa anlände emellertid några brev med lite jobbigt innehåll. Han nåddes av besvärliga nyheter om resningen i Norge. Samtidigt anlände från Preussens kung Friedrich Wilhelm en skrivelse som tydligt anmodade krigslegendaren Bernadotte att "ta en verksam del i våra ansträngningar mot den gemensamma fienden".

Men stamfadern fortsatte istället att snarast motarbeta koalitionen. En del svenska trupper hade i uppdrag att innesluta fästningen Maastricht, där franska trupper befann sig. Men det finns i arkiven material som styrker att Jean frisläppte franska officerare från denna inneslutning – och återigen lät dessa fiender färdas tillbaka till Frankrike *under svensk militär eskort* mitt under pågående krig!⁴⁹⁰

Från den prussiske generalen Blücher ankom onsdagen den **23 mars** en depesch som med stor skärpa kritiserade Bernadottes frånvaro och attityd, som endast gynnade Napoleon.

Men kanske allvarligast av allt var ett brev som nyligen anlant från adoptivfadern, kung Carl XIII. Ryktet om Jeans förhoppningar på Frankrikes tron hade nämligen inte bara spridit sig i den svenska armén, och där skapat villrådighet och disharmoni, utan även hunnit ända upp till Stockholms slott. I den svenska kronprinsens och tronföljarens arbetsbeskrivning ingick ju inte att leta efter ett nytt arbete utomlands för att där utveckla sin karriär istället. Den älskade sonen, den store mannen och ädle människan, den externrekryterade undergöraren från Pau som snart skulle överta Vasatronen, kunde han verkligen – efter sin upphöjelse till svensk tronföljare, efter alla sina högtidliga edgångar och bedyranden – kunde han på allvar hysa några sådana planer? Ja han, just han, den käre 51-årige svartkrullhåriga adoptivsonen som undertecknade alla sina brev hem till den 65-årige adoptivfadern Carl XIII med "den mycket värdsamma och mycket trogna undersåten och undergivne sonen", "den gode sonen", "med djupaste respekt", "med aktningsfull hängivenhet", "med gränslös hängivenhet", o s v – inte kunde väl *han*, denne drömprins från Pau som den inskränkte dvärgen Otto Mörner fiskat fram och som skulle överta Vasatronen, tre och ett halvt år efter det där lustiga valet i Örebro, nu arbeta för ett karriäravancemang i *Frankrike* istället? Ett sådant megabedrageri lät lite väl osannolikt uppe i Stockholm. Carl XIII undrade i brevet, men viss förfäran, om detta obehagliga rykte.

Professor Alin, professor Carlsson, professor Clason, professor Höjer, professor Scott, professor Varenius⁴⁹¹, professor Waller, professor Weibull – och i princip *samtliga* övriga som närmare undersökt frågan de senaste 150 åren – är överens om att stamfader Bernadottes personliga aspirationer på högsta makten i Frankrike, främst under vintern och våren 1814, är ett absolut oemotsägligt faktum, likaså att dessa planer verkat hämmande på hans krigföring, i själva verket paralyserat den, och undergrävt koalitionen ansträngningar vilket resulterat i vida större manspillan och mänskligt lidande än nödvändigt. Likaså framstår detta, hur man än vänder och vrider på det, som djupt trolöst och omoraliskt gentemot Sverige och i synnerhet kung Carl XIII. Källmaterialet är översållat med bevis och alla kände till detta – de utländska sändebuden och deras regeringar, koalitionsledningen och dess armékårschefer, Jeans egen krets av rådgivare, hela hans egen propagandacentral och dess agenter, o s v. Benjamin Constant, publicisten som nyligen på västkusten 1814 genomskådat Jeans falskhet, sammanfattar i ett senare skriftligt uttalande vad Jeans karriärplaner A och B handlade om:

"Jag såg en man, som brann av lust att bli kung av Frankrike men icke ville löpa risken att ej bli kung av Sverige."

En forskare har formulerat det så att Jean, i sina strävanden efter Frankrikes regentskap, samtidigt ej ville riskera att förlora "det bekväma huset" i Sverige – maktställningen och den framtida förmögenheten som han redan en gång så framgångsrikt bluffat till sig med mutor och lögner 1810. Bättre den lilla bleka fågeln i handen än båda två i skogen.

⁴⁹⁰ Jmfr kap 19 avsn 9 (4 mars 1814)

⁴⁹¹ Per Otto Varenius (1857-1940), svensk historiker, statsvetare och rättslärare

Så hur svarade då stamfadern på adoptivfaderns undran om ryktena kring att han skulle vara intresserad av en ny befattning i Frankrike?

Å nej, å nej! Veeerkligen inte! Näää, inte alls!

Den käre adoptivsonen Jean avvisade kategoriskt dessa påståenden. Han ljög skamlöst i ett svarsbrev till den skröplige Carl XIII och dementerade alla rykten att han var det minsta intresserad av några framtida franska karriärmöjligheter.

"Jag är förtvivlad över det rykte, som enligt vad ert majestät säger mig har spritt sig. --- Jag har uppnått allt, sire, genom att bli ert majestäts adoptivson. Det finns ingen krona som går upp i värde mot den stolthet som denna värdighet ger mig."

En massa poetiskt ljugeritrams alltså, återigen. Av ljugeriets mästare. Utan en fiber av skam över detta.

Brevet avslutades med att Jean önskade att "i ro få tillbringa mina dagar hos ert majestät". Stamfadern visade vid ett senare tillfälle upp detta brev för Stedingk, samtidigt som han allvarligt deklarerade om skvallret om hans franska ambitioner:

"Jag förklarar er *på min heder* att det betyder ingenting. Må man vara lugn i Sverige! Jag är ganska ledsen att man oroat kungen på denna punkt; men *på min heder, jag riktar inte min tanke åt detta håll.*"

En rak höger. En stenkall rak lögn, där han t o m kastade in "sin heder" i vågskålen. Utan betänkligheter, återigen utan samvetskval.

Stamfadern hann även samma dag med att få iväg ett brev till sonen Oscar, där han kommenterade det faktum att en av Napoleons marskalkar, Joachim Murat, i börjat av 1814 övergett sin gynnare och nu bytt sida, gjort en deal med Österrike och avancerat sin karriär som kung av Neapel.

"Du har rätt, min son, otacksamhet förnedrar människan. Den bevisar hos en simpel enskild frånvaron av alla dygder, och ännu mer hos en furste, hos en konung, som har den han förråder att tacka för sin krona. Denna trolösa handling har blivit sedd med samma öga av alla tänkande personer."

Det fordrar en människa med *total* avsaknad av självinsikt och heder att formulera sig så, mot bakgrund av den otacksamhet som han själv förevisat efter 1810 genom att först alliera sig med nationens och sin tidigare monarks ärkefiende, sedan undergräva sin nye monarks alla berättigade förväntningar om fullständig lojalitet mot Sverige och respekten för den svenska tronföljden och grundlagen.

Kapitel 19 avsnitt 12

MÖNSTRINGEN

I mitten av mars hade skett ett väderomslag och det blev betydligt mildare på bara några dagar.⁴⁹² Efter den bistraste januarimånaden i mannaminne och en ruggig senvinter, syntes våren snart vara på väg. Kalmar regemente hade legat kvar hela tiden i trakten av Tongeren, kommenderade till överksamhet, men med enstaka besök i gyckel- och hyckelmetropolen Liège.

Onsdagen den **23 mars 1814** ägde en stor mönstring rum för Bernadotte vid trakten av Liège, som varade flera timmar. Det var en vacker vårdag och ungefär 12 000 svenska soldater deltog med rena uniformer, god rak hållning och noggrannhet och precision i manövrarna.

⁴⁹² Detta väderomslag, som noteras i dagboks litteraturen, märks vid tidpunkten även i SMHIs historiska data för Stockholm. Från den 15 mars och sju dagar framåt var dagsmedeltemperaturen drygt 10 grader högre än de föregående sju dagarna i Stockholm.

Uppvisningen väckte allmänt intresse hos stadsbor som samlades för att bese de kraftfulla nordiska krigarna. Bernadotte satt till häst med sin generalstab i släptåg hela tiden. Avsyningen löpte på länge med formationer och modesta trupprörelser.

Det är oklart vad som rörde sig i överbefälhavarens huvud vid detta tillfälle, och hur han egentligen värdesatte mannarna. I enskilda sammanhang hade han tidigare blottat sitt låga förtroende för de svenska fotsoldaterna, dessa arma odugliga drängar, men snart skulle han behöva dem. Inte för att göra en insats för den europeiska koalitionen mot Napoleon i Frankrike, men däremot mot Norge.

Följande dag, den **24 mars**, anlände plötsligt ett hemligt ombud från Paris till stamfaderns högkvarter i Liège. Denne informerade om att Napoleons störtande nu blivit oåterkalleligt beslutat till följd av tsarens hat mot honom. Det hemliga ombudet informerade även om att en mäktig fraktion öppet arbetade för Bourbonernas återvändande, och att man i Paris endast inväntade synen av de första koalitionsstrupperna för att höja upprorsfanan. Bernadotte uppmanades att snarast agera, om han ville blanda sig i den slutliga uppgörelsen.

Det ryska sändebudet Suchtelen, som befann sig i stamfaderns högkvarter, kommenterade i en rapport samma dag att Sveriges kronprins bestämt eftersträfvade en lott i Frankrike, och att denna vinst skulle utgöra "lönen för hans ansträngningar i detta fälttåg". Sannolikt härrörde detta resonemang från Jean själv, vilket gör det än mer avigt.

Händelserna störtade nu mot en final! Schinkel beskriver Jeans totala rastlöshet i detta ögonblick:

"Ett rov för otålighet syntes honom varje dag vara ett århundrade, och emedan han ej kunde invänta lösningen av dessa stora frågor på diplomatisk väg, krävde omsorgen för Sveriges *och hans egen* framtid, att han begav sig till ort och ställe, där världens öde skulle avgöras."

Han bestämde sig för att omgående bege sig till koalitions högkvarteret, där stora beslut snart skulle fattas. Den fjädrade landån skulle vara förspänd med sex hästar i gryningen.

Kapitel 19 avsnitt 13

NANCY

Innan han avreste bad kronprinsen Stedingk, ställföreträdande chef under bortavaron, att hans resa hölls hemlig. Olika förevändningar gavs för resan, och han nämnde bl a som skäl att han just erhållit underrättelser från Paris som krävde hans personliga ingripande!⁴⁹³ Bråttom, viktigt, hemligt! Det rörde sig alltså om hans egna franska intressen, regentskapet efter Napoleon, fast det kunde han inte säga rakt ut.

Jean gav Stedingk detaljerade instruktioner för den svenska armén under olika scenarier, huvudsakligen rörande reträttvägar. Jean valde även att resa inkognito – som "Stedingk"!

Den **25 mars 1814** tidigt på morgonen, efter en lätt frukost, avreste han i sällskap med Gustaf Löwenhielm och Magnus Brahe i den framkörda, nystädade landån. Några adjutanter hade ridit i förväg. För att undvika att riskera att transporten korsade några trakter där ännu franska trupper kunde befinna sig, bestämdes att resan mot Frankrike företogs genom en stor omväg österut, via Koblenz och Kreuznach i Tyskland, sedan in i Frankrike mot Nancy.

Vädret var tungt när landån rullade iväg, dimman låg tjock, och Jean var på ett surmulet, dystert humör. Plötsligt blev han illamående. Han fick tandvärk, vilket plågade honom och gjorde honom ännu mera trumpen. Någonstans på vägen under dagen hejdas landån av en kurir, som hade med sig flera brådskande depescher. Dessa innehöll dåliga nyheter om den norska

⁴⁹³ Se kap 19 avsn 12 (24 mars)

resningen, ledd av Christian Frederik, vilket ej bidrog till att göra stämningen mindre tryckt. Vid framkomsten tämligen sent på kvällen till Düren, mellan Aachen och Köln, lät stamfadern rycka ut två tänder för att slippa tandvärken.

Den **26 mars** klockan 05:30 fortsatte resan. Landån flög fram, och Schinkel påstår vid hästombytena att man var "ofta tvungen att förskaffa sig hästar med pistolen i hand". Stamfadern hetsade på "i jakten på sitt irrbloss⁴⁹⁴", som professor Scott uttrycker det. Det var bråttom, detta var *sista chansen* att avgöra sin egen stora framtid i Frankrike!

Men samtidigt skedde saker på andra håll.

Minns de många franska officerare som trängts i Bernadottes audienssal i Liège ungefär tre veckor tidigare, i början av mars?⁴⁹⁵ Till dessa hade han hållit ett bombastiskt tal om att dessa ledare för den franska armén – d v s koalitionen fiende – måste försvara Frankrike till det yttersta mot inkräktare, uppelda folket och dessutom med vapen förhindra en bourbonsk restauration. De skulle hellre dö för Napoleon än låta Bourbonerna återfå makten, och Jean hade hotat att döda den preussiska officer som försökte hejda dem under deras eskort hem till fäderneslandet.

Och minns Franzenberg som besökt honom ungefär samtidigt? Till denne hade Jean också ventilerat sitt hat mot koalitionen, fördömt dess krigsföring och motiv, "späckat med bittra invektiv".⁴⁹⁶

Både de frigivna officerarna och Franzenberg hade råkat inträffa i staden Lille norra Frankrike, och allt hade inberättats till den franske generalen Maison. Denne general hade avfattat en rapport, där han tillagt bedömningen att den svenske kronprinsen verkade kunna förmås att officiellt byta sida i kriget. Maisons rapport hade, eventuellt via krigsministern i Paris, sänts till Napoleons stabschef Berthier.⁴⁹⁷

Men detta bud hade inte nått fram!

Detta ilbud med kurir på väg till Napoleons högkvarter, där Bernadottes hätskt fientliga inställning till sina bundsförvanter inom koalitionen skildras, uppsnappades på natten mot måndagen den **28 mars** av strövkårer som tillhörde koalitionen! Det har framförts en teori i modern forskning att det känsliga brevet befordrades på ett sådant sätt att det hela tiden var Napoleons *avsikt* att det skulle uppsnappas av allierade spanare, i syfte att avslöja och skämma ut Bernadotte för den bluff han var.

Avslöjandet vållade stor uppståndelse i koalitions högkvarteret, och komprometterade kraftigt Bernadotte. Händelsen blev snart känd i vida kretsar och mycket bitterhet riktades, fullt berättigat, mot *förrädaren* från Pau. Nu var förräderiet belagt svart på vitt enligt skilda vittnesmål. Jean Bernadotte var seriöst nedsvärtad. I det brittiska utrikesdepartementets arkiv finns än idag en kopia av denna depesch. Britterna var synnerligen bestörta över detta *skamlösa* dubbelspel. Storbritannien hade lagt ut en förmögenhet på att Sveriges beryktade kronprins skulle – aktivt, seriöst och verkningsfullt – leda en stor armékår mot den gemensamma fienden, d v s Napoleons franska armé. Istället, efter flera månaders lojt strövtåg och flera månaders skadlig frånvaro i Holstein, så eggade han nu på fiendearmén att *bekriga koalitionen!*

Incidenten gjorde ett bestående intryck överallt och spolierade det sista minimala unset av bernadotteskt förtroendekapital, om något sådant alls funnits kvar, även om tsaren först verkar ha försökt att bagatellisera saken. Men redan innan denna incident hade kamrat Alexander insett

⁴⁹⁴ irrbloss (ignis fatuus) = flackande ljusfenomen på natten som kunde uppträda på sumpiga ställen, som enligt äldre tids folketro förde den resande på avvägar om han följde dem; uttrycket används även bildligt

⁴⁹⁵ Se kap 19 avsn 9

⁴⁹⁶ Se kap 19 avsn 9

⁴⁹⁷ Det förekommer i olika källor spekulationer om franska sidan uppsåtligen lät kuriren stoppas och rapporten "råka" komma koalitionsledningen tillhanda.

att allt hopp var ute för Jean som ett framtidsnamn i Frankrike, och gett honom rådet att lika gärna avstå från att komma till Frankrike.

När tsaren och svenska sändebudet Carl Löwenhielm sammanträffade kort efter att denna depesch kommit till tsarens kännedom, men innan Löwenhielm visste något, så inledde Löwenhielm med att, på sin chefs direkta tidigare order, beklaga sig över att Bülow och Winzingerode inte åter underställdes Bernadottes överbefäl såsom denne begärt. Tsaren avbröt:

”Det anstår just prinsen att besvara sig över vårt handlingssätt mot honom, då vi likväl har bevis i händerna på *förräderi* å hans sida mot oss och den gemensamma saken. Vad säger ni om detta dokument, till exempel?”

Tsar Alexander visade Maisons rapport, Löwenhielm läste. Tsaren frågade sedan:

”Vad har ni nu att säga?”

”Skenet är visserligen inte gynnsamt...”

”Skenet!? Det är ju klara bevis!”

När Löwenhielm bad om att få handlingen, svarade tsaren småleende:

”Så dumma är vi inte, min käre Löwenhielm.”

Avslöjandet om Bernadottes förräderi, falskhet och dubbelspel var som sagt oerhört komprometterande. Carl Löwenhielm avsände genast en depesch om den inträffade skadan till sin chef. Den svenske diplomaten gav även Jean rådet, om än i smickrande, inlindade ordalag, att hålla sig borta från Frankrike!

Anekdotiskt kan nämnas, att samma måndagskväll så dracks en skål i koalitions högkvarteret till Bourbonernas välgång. Följande dag, tisdagen den **29 mars**, utfärdade Schwarzenberg en proklamation till Paris invånare vilken förklarade Napoleon som ett oöverstigligt hinder för fred, och bad stadens styre att deklarerat sig som anhängare av den nya samhällsordningen, underförstått med Bourbon som återinstallerad regentätt. Den sista sanden rann ut i Napoleons timglas. Samma tisdag evakuerades Napoleons 22-åriga gemål Marie-Louise och deras treårige son, tillsammans med delar av hovet, från Paris till Blois, en ort ungefär 160 km sydväst om huvudstaden fågelvägen.⁴⁹⁸

Schwarzenbergs proklamation avlogs, och på onsdagsmorgonen den **30 mars** klockan 05 så anföll alla koalitionsstyrkor – utom de som stod under Bernadottes befäl, som sedan veckor var parkerade långt, långt därifrån – den franska arméns ställningar runt centrala Paris.⁴⁹⁹ Redan klockan 15 insåg Paris försvarare att deras militära förmåga var otillräcklig, och man begärde vapenstillestånd och förhandlingar. Natten mot torsdagen den **31 mars** klockan 02 skrevs kapitulationsfördraget under. Senare samma torsdag anträdde koalitionsarméerna Paris med tsar Alexander i mitten, Preussens kung Friedrich Wilhelm på hans högra sida, och den österrikiske koalitionsledaren Schwarzenberg och brittiske diplomaten Cathcart på hans vänstra. Order utfärdades innan triumfparaden genom Paris att alla som skulle åtfölja dessa ledare skulle klä sig i sina galadräkter med vapen och utrustning i prydligaste ordning. Men hos stora delar av trupperna, särskilt Blüchers armé, var kläderna utslitna och man såg knappt en hel uniform. Många kom direkt från slagfältet i brokiga smutsiga utstyrslar som de ryckt från någon stupad soldat, allierad eller fiende.

Carl Löwenhielm, det svenska sändebudet hos koalitionsledningen, var en av få svenskar som närvarade och bevittnade denna kortge genom den franska huvudstaden. Han beskriver

⁴⁹⁸ Den 16 mars 1814 hade Napoleon i ett brev till sin lillebror Joseph instruerat: ”Om fienden går lös på Paris med sådana stridskrafter, att varje motstånd blir omöjligt, så sörj för avlägsnandet av regentinnan, min son, stordignitärerna, ministrarna m fl. Överge inte min son och kom ihåg, att jag hellre skulle vilja veta honom vara i Seinen, än i Frankrikes fienders händer.” Napoleon menade alltså att han skulle hellre kasta sin son i floden än att låta honom tas i förvar av exempelvis österrikiska trupper som snart eventuellt skulle ankomma till Paris. Hans hustru Marie-Louise, barnets mor, var österrikare.

⁴⁹⁹ Slaget vid Paris den 30 mars 1814 (ibland kallat ”Slaget vid Montmarte”)

det i sina memoarer som ett ”verkligt storartat triumftåg” i sina fienders huvudstad, men tillägger att Paris invånare under denna parad förnedrade sig, uppförde sig tarvligt och ovärdigt:

”Det förakt som parisarnas uppförande ingav mig har aldrig lämnat mitt minne eller mitt hjärta, och det är detta första intryck jag till stor del tillskriver den motvilja, som jag sedan alltid känt mot Frankrike och fransmännen i allmänhet.”⁵⁰⁰

Vad Löwenhielm vände sig mot var att parisarna så lättvindigt och obekymrat kunde skifta trohet från en överhet till en annan. Ena ögonblicket entusiastiska supportrar av Napoleon, nästa ögonblick entusiastiska supportrar av Napoleons fiender och besegrare. Hur skulle de ha det?

En annan minnestecknare, den observante preussaren och gode skildraren Heinrich August von Helldorf⁵⁰¹, skriver med samma innebörd att han ”kände motvilja för fransmännens ombytlighet”. Schinkel beskriver hur fransoserna tycktes ha förlorat både fotfästet och förnuftet, diskretionen och nationalkänslan, och sin *värdighet*, när de blott dagar efter att ha hyllat Napoleon plötsligt lät sig hänryckas av en fiendearmé mitt i sin egen huvudstad, och skrattade så de kinkade vid åsynen av kosacker och baskirer vars slagord under hela fälttåget varit ”Fransos caput!”, och vars hästar nu var överlastade med krigsbyte som stulits i Frankrike. Flera vittnens och skribenters kritik mot fransoserna går alltså ut på den slående principiösheten i deras tänkesätt och uppträdande, då de på volley växlar från en lojalitet till den diametralt motsatta, lika brinnande ivriga och hänförda.

Ytterligare en annan historietecknare beskriver en annan episod samma dag, när en flock parisare, ”flygandes med karaktäristisk häftighet från en extrem till en annan”, grovt skändade Napoleonbyster och monument i staden, och på *Place Vendôme* kastade ett rep om Napoleonstatyn som stod där på en pelare, beredda att dra ner den. Men denna bronsstaty stod orubblig och deras ansträngningar var förgäves, de misslyckades. Mobben täckte då statyn med ett vitt lakan, såsom för att skylla den från åsyn. När Napoleon själv fick höra talas om denna händelse kommenterade han:

”De gjorde det bra, att dölja för mig anblicken av deras nedrighet.”

Samtidigt som dessa händelser ägde rum i Paris, hade Jean Bernadotte och hans resällskap samma torsdag via Tyskland kommit in i Frankrike. När resvagnen farit genom distriktet Lorraine i de nordöstra delarna av landet var allt skövlat, plundrat och förhärjat. Där bostadshus stått var nu högar av aska och grus. Koalitionshärarnas framfart hade efterlämnat stor förstörelse. Detta sänkte Jeans sinnesstämning.

Vid ankomsten till staden Nancy fick han veta, just som han steg ur vagnen, att greven av Artois var i staden. Detta var det dåtida artistnamnet för Louis XVIII:s yngre bror, alltså bara ett pinnhål ner i den bourbonska tronföljden. Sålunda ett av de allra tyngsta namnen på den legitimistiska sidan.

Skådespelaren Bernadotte, kameleonten, hade ju i olika personliga möten med representanter för Bourbonerna i ett par års tid förställt sig, gjort sig till, komplementerat dem och sagt sig vara på deras sida, samtidigt som han i andra sammanhang bakom deras rygg förkastat, hånat och skymfat dem och sagt att deras återkomst måste förhindras med vapen.

När han, precis ankommen i Nancy, fick höra att en av de allra tyngsta Bourbonerna var i stan ryggade han tillbaka några steg, ”synbarligen besvärad” enligt en minnestecknare. Resan från Liège var ju företagen för att hinna ikapp koalitionsledningen och *förhindra* en bourbonsk återkomst, och istället sätta sig själv i centrum för utvecklingen, var ju tanken. Men nu plötsligt i Nancy, en stad med ca 30 000 invånare, befann sig här en av de främsta representanterna för vad han föresatt sig att *bekämpa*.

⁵⁰⁰ Jmfr kap 23 avsn 12 (för ytterligare anledning för Löwenhielm att känna motvilja mot fransoser)

⁵⁰¹ Heinrich August von Helldorf (1794-1862), tysk militärofficer

Och samtidigt fick han reda på att franska folket höll på att resa sig mot Napoleon och att koalitionen, med tsaren i spetsen, förmodligen vilken dag som helst om det inte redan skett, var på väg att inta Paris. Likaså fick han veta att Skjöldebrand, som tidigare avsänts till tsaren med bud och Jeans senaste policymodifiering,⁵⁰² blivit tillfångatagen av Napoleon. Alla dessa nyheter gjorde ett djupt negativt intryck på stamfadern.

Spelet skulle snart vara över. Jeans totala principlöshet tillsammans med hans ständiga tvekande och vacklande – det ständiga politiserandet, det oändliga intrigmakeriet, det ogenerade skrymteriet där han alltid ville hålla alla möjligheter öppna för sig själv men aldrig rakryggat och karaktärsfast tog tydlig ställning och skred till konkret handling – hade berövat honom chansen att påverka upplösningen av det stora europeiska och franska dramat. En total avsaknad av integritet och heder och ett närmast parodiskt fladdrande mellan olika ståndpunkter, alla tomma löften och alla dessa eviga löftesbrott, alla inkonsekvenser och hemliga planer med blott *egennyttan* som gemensam nämnare, hade lett fram till denna punkt. Verkligheten hade till slut hunnit ikapp, och avhänt honom varje möjlighet till inflytande i de stora avgörande ögonblicken. Hans dagdröm att sätta sig själv i centrum som ”förlikningsman” eller ”skiljedomare” vid övergången till en ny fransk ordning blev till luft – poff! Han missade helt och hållet dramats klimax. Han befann sig inte ens i närheten av den plats där han kunde ”medla”.

”Hans flygande visit var ett tomt misslyckande”, konstaterar professor Scott.

Resan mot framtiden hade slutat i ett fiasko, i Nancy.

När greven av Artois i sin tur blivit underrättad om Bernadottes närvaro i Nancy, uttalade han att han ville träffa exmarskalken. Den som fick framföra denna hälsning till Jean var Noailles, som från juni fram till slaget vid Leipzig varit i någon slags kufisk tjänst hos stamfadern.⁵⁰³ Nu tillhörde han grevens av Artois anhang. Noailles anlände till Jeans residens iförd den *svenska* ordonnansofficersuniformen, men den var nu broderad med vita liljor och hans hatt var utrustad med en ofantlig vit krokard – d v s *Bourbondynastins symboler!* När Noailles ankomst anmäldes för Jean, samt att han var skickad av greven av Artois, så avvisade Jean korthugget och trotsigt tanken på att träffas:

”Hans sak är varken min eller Frankrikes, och krigshändelserna har ännu inte uttalat sitt sista ord.”

Jean svarade med de mest forcerade, krystade ursäkter som han kunde skrapa ihop vid tidpunkten, och gjorde sig oanträffbar. Han lät dock framföra till greven av Artois *försäkringar om sin varma tillgivenhet och iver* för Bourbonernas sak när det rätta ögonblicket var inne, absolut! Ord och luft, luft, luft, samma sak... Tomma ord, bedragaren Jeans främsta attribut.

Samtidigt uttalade sig Jean *enskilt* i Nancy i *kraftigt negativa ordalag* om Bourbondynastin, som var ”en förmultnad stam som aldrig mera kunde slå rot i Frankrikes jord”, och de borde inte ens ha beträtt Frankrike utan att först ha kallats dit av en *förlikningsman*, och denne förlikningsman skulle varit honom själv, Jean, givetvis.

Mitt i natten⁵⁰⁴ mot den **1 april** lämnade han Nancy i sin landå med Gustaf Löwenhielm och Magnus Brahe för att återvända mot Liège. På kvällen samma dag⁵⁰⁵ ankom de till Kaiserslautern, och gjorde sig just redo för att äta middag. Då ankom en annan gammal bekant representant för

⁵⁰² Se kap 19 avsn 11 (17 mars 1814)

⁵⁰³ Se kap 6 avsn 7

⁵⁰⁴ Thornton anger i ett brev till sin utrikesminister Castlereagh (Castlereagh Correspondence del 9 s 422) att Bernadottes avresa skedde ”vid midnatt”, medan Schinkel (del 8 s 99) anger att avresan skedde ”klockan 05” på morgonen.

⁵⁰⁵ Höjer 1936 s 52 placerar denna händelse den 2 april. Schinkel del 8 s 99 uppger dock att resvagnen, som sannolikt lämnade Nancy någon gång på småtimmarna den 1 april, åkte ”utan avbrott ända till Kaiserslautern” dit den ankom på kvällen. Sträckan Nancy-Kaiserslautern skulle rimligen ha kunnat tillryggeläggas på mindre än 14-15 timmar.

Bourbonerna, François de Bouillé. Fyra månader tidigare hade Bernadotte givit denne *Nordstjärneorden*.⁵⁰⁶ Nu fann sig stamfadern mest besvärad och utropade vresigt:

”Ännu en agent för Bourbonerna!”

Men nu lät han Bouillé komma in. Till en början var Jeans attityd irriterad och kylig, men det visade sig att Bouillé hade med sig ett egenhändigt brev från Louis XVIII, som prisade Bernadottes arbete för Bourbonernas sak och gav honom en rejäl dos smicker, likaså ett personligt brev från en annan av huset Bourbons mest seniora medlemmar, prinsen av Condé⁵⁰⁷! Jean lyste upp och ivrade som ett barn på julafton:

”Ett brev från prinsen av Condé! Ge mig det genast! Ni kunde ej inställa er hos mig under bättre auspicer⁵⁰⁸. Denna *hjärteätt* har alltid, å min sida, varit föremålet för en *religiös dyrkan!*”

Plötsligt var alltså Bourbonerna hjältar och halvgudar. Stamfadern, smickerkänslig och prestigekänslig som ingen annan, smälte och kallade brevet från exilkungen ”en skatt”. Han yttrade sig vidare med entusiasm om åldern och bedrifterna av denna lysande släkt, vars makt endast blivit tillfälligt skymd. Äntligen förklarade han sig vilja och kunnigt tjäna Bourbonernas sak.

En vägg av fagra ord strömmade ur Jean.

Bouillé framförde då även erbjudandet, med Louis XVIIIs bemyndigande, att Bernadotte kunde erhålla titeln *generalissimus* i Frankrike om han aktivt stödde Bourbonernas restauration.

Hoppsan. Nu blev det plötsligt allvar. Ett *konkret anbud* låg alltså på bordet att ta ställning till, som inte bara kunde joddlas bort, som inte bara kunde dränkas i en massa fraser.

Men istället för att nu gripa denna chans – även om den gick tvärt emot hans *enskilda* smädelser och skymfer av Bourbonfamiljen – slingrade han sig, sin vana trogen, undan ett rakt ställningstagande. Återigen, med sedvanliga kombinationer av inställsamhet och förbehåll sade han:

”Säg kungen, säg prinsarna, säg alla deras vänner att jag ska ha satt min ära och min lycka uti att tjäna dem, *men omständigheterna är starkare än min vilja*. I övrigt har *lyckan ännu inte sagt sitt sista ord*.”

Trots kallduschen av dåliga nyheter i Nancy, så vägrade Jean inse sig uträknad vad gällde möjligheten att *själv* vinna förstapriset, d v s regentskapet i Frankrike, och han undvek därför, med sedvanligt kalkylerande, att ge några definitiva förpliktelser åt Bourbonerna, bortom fagra ord. Stamfadern menade att det ännu var för tidigt att ”öppet” uppträda för Bourbonerna. Historikern Zamoyski jämte många andra har beskrivit hur Bernadotte, in i det sista, fortfarande trodde att han hedgade sina bets fullständigt:

”Försäkra prinsarna om hela min tillgivenhet, min kära greve, och mottag mitt farväl!”

Detta var Jeans slutord, utan några konkreta åtaganden för Bourbonerna, och när Bouillé reste sig insåg han, till slut, att han själv och Bourbons ledande figurer ”sedan sex månader var föremål för en ofantlig *mystifikation*⁵⁰⁹”. Ett gäck. Man hade från början felbedömt Bernadottes avsikter. Lika mycket som Jean Bernadotte fånigt fjäskade för Bourbonerna i direkta kontakter med dem, lika litet sanktionerade han deras återupprättande privat. Han var en humbug som bara spelade för egen vinning, fasaden som uppvisades var bara ett spel med ord och fraser. Polletten trillade nu därför ner även hos Bourbonerna. Jean var nu en charlatan i *allas* ögon. Utom möjligen trollpackan fru Staëls.

⁵⁰⁶ Se kap 16 avsn 10 (26 november 1813)

⁵⁰⁷ Louis Joseph de Bourbon-Condé (1736-1818), fransk prins (tidigare omnämnd i kap 16 avsn 10; denna fotnot endast för förtydligande)

⁵⁰⁸ auspicer = förebud, omen, beskydd, utsikter, omständigheter

⁵⁰⁹ mystifikation = något som gjort mystiskt; skapande av förvirring; ett medvetet framställande på ett vilseledande sätt; gyckel

Följande dag den **2 april** fortsattes resan tillbaka mot Liège. En bit innan Koblenz, i skymningsolen, stannades vagnen och Jean steg ner tillsammans med Gustaf Löwenhielm. I ett känsloladdat tal mästrade stamfadern nu om vad som nu skulle hända med Frankrike om Bourbonerna återkom:

”Denna familjs återvändande kommer förr eller senare att leda till inbördeskrig. --- Emigranterna kommer blott bemöda sig att införa de feodala missbruken, privilegierna...”

Napoleons tron höll på att sammanstörta, men han fortsatte att måla en svart och förskräcklig tavla av de följder som Bourbonernas återvändande skulle föra med sig. Han insåg även, men distinkt farhåga, att gamla blåblodiga dynastiers upprättelse runt om i Europa nu givetvis kunde sätta ett problematiskt prejudikat och bli fördärvligt för hans egen legitimitet i Sverige, särskilt som hans Norgeförvärv hade mött hinder. Jeans resonemang, mindre än ett dygn efter att han i sina kontakter med dem återigen öst pris över Bourbonerna, gick nu, återigen, privat ut på att Bourbonerna måste fortsatt bekämpas med alla medel.

Detta dubbelspel, som har lyfts fram av otaliga historiker och är tydligt för alla och envar att bedöma genom hela vår berättelse, har Crusenstolpe föreslagit ska sättas upp på Jeans konto och med rätta bli föremål för det ”allmänna omdömet och historiens räfst”. Jeans Bernadottes karaktär var *genomfalsk*, rakt igenom, och det går inte att komma runt detta på något sätt – så varför envisas då så många *svenska* historiker med att inför den *svenska* allmänheten fortsatt försöka spinna någon slags tramsig påhittad hjältesaga kring denne person? Står och faller den svenska nationella självbilden, identiteten och tryggheten än i vår tid med denna illusion, denna lögn?

Kapitel 19 avsnitt 14

”MIN SKYLDIGHET SOM MEDBORGARE OCH ÄMBETSMAN”

Inbland i livet försätts man i situationer som innebär en konflikt mellan två olika lojaliteter. Exempelvis kan lojaliteten, följsamheten och eftergivenheten gentemot ens närmaste chef, ens arbetsgivare eller ens regering plötsligt finnas stå i strid med lojaliteten gentemot gällande lagstiftning, elementära moraliska principer och ens eget samvete.

Så när detta motsatsförhållande inträffar, i ett skarpt läge där en sida oundvikligen kommer att ”förrådas”, vad väljer man? Ska man svika sin chef eller sin regering, eller ska man svika konstitutionen, lagen, sanningen, rättvisan, hederligheten och den goda etiken?

Är personer som Chelsea Manning⁵¹⁰ och Edward Snowden⁵¹¹, eller för att ta ett svenskt exempel Peter Bratt⁵¹² och Jan Guillou⁵¹³ i den s k IB-affären⁵¹⁴, uslingar och ”landsförrädare” därför att de avslöjade olagliga, djupt omoraliska och i flera fall rakt grundlagsvidriga aktiviteter

⁵¹⁰ Chelsea Elizabeth (Bradley Edward) Manning (1987-), amerikansk soldat och visselblåsare

⁵¹¹ Edward Joseph Snowden (1983-), amerikansk underrättelsetjänsteman och visselblåsare

⁵¹² Peter Lennart Bratt (1944-), svensk journalist

⁵¹³ Jan Oskar Sverre Lucien Henri Guillou (1944-), svensk författare och journalist

⁵¹⁴ IB-affären var avslöjandet 1973 av den s k *Informationsbyråns* existens. Informationsbyrån, IB, var ett hemligt svenskt militärt underrättelseorgan som inte ens riksdagens försvarskommitté kände till. Delar av verksamheten bestod av illegal spaning, angiveri och politisk åsiktsregistrering av civila svenska medborgare som regimen ogillade. IB samlade även in militär information om utländska makter och delade denna med den amerikanska underrättelsetjänsten CIA och den israeliska underrättelsetjänsten Mossad, vilket var ett brott mot Sveriges neutralitetspolitik. IB hade ett nära samarbete med det socialdemokratiska partiet. När både Bratt och Guillou häktades, åtalades och dömdes som politiska förbrytare för att ha ådagalagt något konstitutionsvidrigt, grovt medborgarfientligt och grovt omoraliskt, visade det socialdemokratiska partiet och svenska staten sitt rätta ansikte, sin egentliga karaktär, genom att fördöma och låta bestraffa budbärarna, sanningssägarna och visselblåsarna.

som den amerikanska respektive svenska regimen ägnade sig åt? Eller är de hjältar därför att de – även om de själva var tvungna att bryta mot lagen och eventuella sekretessavtal i processen – exponerade omfattande illegala, icke-konstitutionella, odemokratiska och smutsiga verksamheter som dessa regimer i löndom bedrev bakom en fasad av lögner, avledningspropaganda och dupering av sina egna medborgare och resten av världen?

Om det ställs på sin spets:

Tjänar en rapportör eller journalist ytterst sanningen och rättvisan, eller tjänar den ytterst en regim som ljuger, bryter mot konstitutionen och lagen och begår allvarliga kränkningar mot sitt eget eller andra folk?

När en regims grova brott och hyckleri upptäcks, när maktmissbruk uppdragas, när oskyldiga förföljs eller hotas eller skadas, och när medborgerliga rättigheter förtrampas, ska man blåsa i visslan eller ej?

Har man en moralisk plikt att blåsa i visslan, eller ska man alltid – i alla lägen – agera *regimtroget* och tiga och låtsas som ingenting? Vara *regimlojal* oavsett vad denna regim i löndom ägnar sig åt?

Vågar man blåsa i visslan, givet att en regim som redan visat sig kapabel av sådan brottslighet kan antas vara beredd att tysta opponenter och sanningssägare med i princip vilka tekniker som helst?

Frågeställningen kokar ej sällan ner till huruvida det är rätt för den enskilda individen att *själv* bryta mot de lagar och regler som makteliten påpassligt instiftat och nu återoppar för att belägga individen med yppandeförbud, om en sådan exponering i gengäld skulle bidra till att avslöja brottslig och grovt oetisk verksamhet av oerhört mycket allvarligare dimensioner begångna av samma maktelit. När det skrämde maktetablissemangen sätts under press skyr det inga medel för att värja sig. PR-kriget förs främst genom att regelmässigt och papegojmässigt hävda att själva avslöjandet av smutsen bakom den putsade maktfasaden och imagen dels var "olagligt" i sig självt – d v s culpabiliteten övervältras på visseblåsaren – samt dels att avslöjandet skulle utgöra ett "hot mot rikets säkerhet", en maktbevarande och varnande retorisk *floskel*. Gång efter annan har snarare visats att förhållandet är det omvända; att *inte* åskådliggöra dessa grova oegentligheter skulle innebära en sanktionering av rikets förruttnande inifrån, och skapa en jordmån för oändligt mycket större "hot mot rikets säkerhet" i framtiden.

USAs första visseblåsarlagstiftning tillkom i juli 1778. Kontinentalkongressen beslutade då enhälligt följande:

"Det är en *plikt* för alla personer i Förenta staternas tjänst, liksom för som alla andra invånare därav, att *snarast informera* kongressen eller någon annan behörig myndighet om *någon som helst misskötsel, bedrägerier eller förseelser* som begåtts av personer i dessa staters tjänst, som kan komma till deras kännedom."

Det tydliggörs alltså skarpt i denna amerikanska lag som tillkom för över 240 år sedan att det inte handlar om en gullig liten "rättighet" för enskilda individer att rapportera missförhållanden, utan en ren och rak förbannad *skyldighet*. Det är diskutabelt om Sverige ens i vår tid når upp till den nivån vad gäller den nuvarande svenska lagstiftningens andemening och effektivitet.

Det svenska visseblåsarsystemet var likaledes i början av 1800-talet också tämligen utvecklat. Icke desto mindre existerade då i det svenska samhället *en stark moralkänsla*, och en lika klar uppfattning om rätt och fel som i modern tid. I vissa avseenden kan man t o m hävda att begrepp som heder, redbarhet och etik vägde tyngre hos gemene man då än nu. Detta framgår alldeles tydligt av samtida litteratur, privata skrifter och brevkorrespondens; författares betraktelser och tankar vidareutvecklas ofta och analyseras genom en moralisk argumentation, ett etiskt filter, på ett sätt som *ej* är lika vanligt idag 200 år senare.

I det svenska etablissemanget vid denna tid fanns *en* person för vilken lagar, den svenska konstitutionen, eder, kontrakt, löften och moraliska förpliktelser vägde dunlätt, och egentligen inte betydde särskilt mycket alls. Man kunde göra lite som man ville som borgarklassuppkomling och externrekryterad kronprins från Pau i Frankrike om det gagnade en själv. Riksdag, domstolar och media sattes tidigt ur spel eller sattes under press och ett latent hot där så fordrades. Jean Bernadotte var ytterst känslig för alla slags ifrågasättanden, och människor tystades eller skrämdes till att bli förstummade hejdukar, redskap, statister.⁵¹⁵

Bortsett från ett fåtal individer som inte lät sig köpas, korrumpas eller husras, och som oftast talade okonstlat och utan självcensur – t ex Adlercreutz som bibehöll sin integritet och som stamfadern *hatade* just av detta skäl – så är de flesta uppriktiga invändningarna mot Bernadotte och hans agerande under denna tidsperiod dessvärre undångömda i dagböcker och memoarer, som inte skulle se dagens ljus förrän långt senare. Först på 1830-talet tilltog den granskande journalistiken på allvar och alltfler började våga ventilera sin verkliga mening, och vågade börja kalla en spade för en spade.

Den värste medlöparen av alla under stamfaderns karriär i Sverige var verktyget Wetterstedt. Han var observant och intelligent nog att se exakt allt vad som hände från insidan – stämplingar, bedrägerier, hot, mutor, svek, trolöshet, ekonomisk brottslighet av mångskiftande slag, o s v – med *egennyttan* som den enda gemensamma nämnaren. Ändå lät verktyget Wetterstedt detta pågå, och inte bara det, han *aktivt understödde* denna verksamhet och *medverkade* ofta i verkställandet av denna kriminalitet. I sin roll som kollaboratör, som stamfaderns *möjliggörare* – den korrumpades *enabler* som det kallas utomlands – var verktyget Wetterstedt en lika klandervärd person som sin husse.

Den stora förloraren blev i längden det svenska folket som blev bedraget på de grundlagsreformer från 1809 och 1810 som det hoppats på med större inslag av maktindelning, liberalism och medborgerliga rättigheter. Svenska staten förlorade dessutom enorma värden genom en omfattande ekonomisk brottslighet orkestrerad av stamfader Bernadotte, och varumärket Sverige – *Sverigebildet utomlands* – sargades hårt.

Men vid ett unikt tillfälle hade t o m verktyget Wetterstedt fått nog!

Jean Bernadottes missbruk av sin ställning och kränkningen av *Sveriges* intressen hade i mars 1814 gått så långt, att till och med hans lojala verktyg, den ryggradslöse Wetterstedt, reagerat.

I ett brev mot slutet av mars 1814, när måttet var rågat av Jeans dubbelspel, svek, lögn och osannolika moraliska övertramp som bara drev på sönderfallet av respekten för den svenska nationen, skrev verktyget Wetterstedt ett brev till hycklaren i Liège där ett och annat lades fram på bordet. Professor Höjer har kommenterat att "denna skrivelse torde vara bland det märkligaste som flutit ur Wetterstedts penna". Professor Scott framhåller analogt om verktygets brev att "nu talade han med verklig djärvhet".

Verktyget Wetterstedt påpekade i sitt brev att en massa generaler sammankallade till ett s k krigsråd, som Bernadotte arrangerat i mars, inte hade med Sveriges utrikespolitik att göra.⁵¹⁶ Sedan uttryckte han kraftigt sin oro över Bernadottes egen politik som nu drev Sveriges sak helt separat från koalitionen, och varnade för de olyckliga följderna som detta kunde medföra. Sverige kunde t ex inte fortsätta driva en helt motsatt linje än Storbritannien i vissa nyckelfrågor, särskilt inte då detta land finansierade den svenska armén. Sverige kunde ej heller isolera sig på ett hörn och vägra samarbeta med koalitionen, och närmast agera som Napoleons försvarare, samtidigt som i nästa andetag man bad om koalitionen understöd mot Norge och Danmark. Fortsatt krig

⁵¹⁵ Jmfr kap 5 avsn 13 (den utländska diplomatens kommentar om den totala väderomväxlingen i Stockholm efter stamfaderns avresa våren 1813: "Kronprinsens avresa härifrån har haft en märklig verkan i så måtto, att den på ett underbart sätt *befordrat talförmågan*, som förut endast gjordes föga bruk av.")

⁵¹⁶ Se kap 19 avsn 11 (17 mars 1814)

var nödvändigt på grund av Napoleons omedgörlighet, argumenterade verktyget; han måste oskadliggöras. Och stamfaderns dogm att Sverige ej vore förpliktat att delta i koalitionsuppdraget väster om Rhen avvisades av verktyget, då detta snarast gick rakt emot traktaternas bokstav och andemening; koalitionen skulle hålla ihop i krig och fred var överenskommelsen, och Rhenfloden hade aldrig nämnts som någon gräns. Och så länge stamfadern stod stilla i Belgien kunde han rimligen inte ha några anspråk på Bülow och Winzingerodes kårer, som ju kämpade aktivt där kriget faktiskt ägde rum, djupt inne i Frankrike.

Verktyget riktade kritik mot Jean även på andra specifika punkter, och avslutade med att varna för att spela bort både Norge och sin vinstlott i Sverige, tronföljden, genom sitt uppträdande och sin lystnad efter det franska regentskapet:

”Ers kungliga höghet kunde sätta sitt eget verk på spel genom att *lyssna till en ingivelse, som hedrar ert hjärta* men genom sina följder kunde inverka menligt på *Sveriges öde.*”

I ett privat brev till Löwenhielm dagen därpå deklarerade verktyget, ej utan viss stolthet för att i ett viktigt skede i historien *gjort det rätta*, ej tassat på i husses ledband:

”Jag har i detta svar uppfyllt min skyldighet som medborgare och ämbetsman, och lyckas det icke, så återstår mig endast ett val.”

D v s att avsäga sig sitt uppdrag. Att avgå i protest.

Detta torde vara det första och sista exemplet på kritisk klartext av detta slag från verktyget Wetterstedt. En ensam flyktig bris av förnuft och integritet, tyvärr försvinnande temporär i sin natur, där verktyget för ett ack så mikroskopiskt ögonblick i historiens oändliga lopp, som om träffad av en ljusstråle för en kort sekund när han formulerade sin depesch, tycktes anse att kaoset kring sin chef Jean och dennes godtycke, prestigekänslighet och egennytta gått så oacceptabelt långt, att *Sveriges* intressen nu måste försvaras för att inte dra ner nationen i skam och förnedring och i förlängningen vålla kaos på hemmaplan och andra ställen. Eller sätta ett mönster för ett rojalistiskt nationellt vanstyre som i längden skulle motverka en långsiktig hållbar svensk samhällsutveckling.⁵¹⁷

Brevet hade dock begränsad effekt. Anmärkningar rann av stamfadern som vatten på en gås. Kritiker hade alltid fel per definition, han hade rätt. Allting förblev mer eller mindre som förr. Och Gustaf af Wetterstedt, denne skamfläck i Sveriges historia, förblev, efter denna unika ögonblicksingivelse, envåldsmaktens ryggradslösa verktyg och möjliggörare, precis som förr.⁵¹⁸

Kapitel 19 avsnitt 15

EN HÄNDELSERIK PÅSK

All snö hade försvunnit i slutet av mars månad. Marken tinade upp i solen i början av april, och människor lockades utomhus. Vinbönderna var sysselsatta med att bringa i ordning sina vinstockar, och fåren gick på bete. Många blommor var redan utspruckna och löven framsköt på träden. Kraft och skönhet visade sig överallt i naturen. Framslingrande åar drev vattenhjul och kvarnar.

⁵¹⁷ Jmfr kap 4 avsn 7 (Wetterstedts retoriska push den 26 juni 1812 för att upphäva den svenska tryckfriheten och införa presstvång, där verktyget förklarade att en tjugig konstitution inte räckte för att göra Sverige respekterad som nation, utan att det krävdes en man och ett föredöme av Jean Bernadottes kaliber för att återupprätta *Sverigebildens utomlands*: ”Fäst er blick på den ädle furste, som --- genom sin kraft och sitt anseende --- *förskaffar oss den aktning av främmande nationer*, som dem vanmäktigt endast av våra lagar skulle bibringas.” Verktyget Wetterstedts införsäljning till den evigt naiva svenska riksdagen av undergöraren från Pau lyckades och tryckfriheten annullerades.)

⁵¹⁸ Jmfr kap 24 avsn 9

Kalmars soldater och sjätte brigaden hade, efter några veckors sysslolöshet vid Tongeren, kring månadsskiftet börjat röra på sig. Via Liège hade man marscherat mot Sint-Truiden. Vägen var jämn och god och omgavs av åkerfält på båda sidor. Här och där låg byar med vapenfabriker och läderfabriker. I landskapet fanns även stenkolsgruvor med enorma eld- och luftmaskiner. Män och kvinnor slet lika hårt. Kvinnorna drog lika stora lass stenkol som männen, och det var kvinnorna som smitt alla stora järnkättingar som drog upp stenkolen. De djupaste stenkolsgruvorna gick ner till 350 meter under jorden.

Därifrån hade man fortsatt till Tienen. Marschen hade gått genom bördiga landskap, men längs vägen fanns många fattiga tiggerungar som stupade kullerbyttan eller hjulade sig fram och utropade "Ha godheten, min herre!" vid fötterna av de marscherande svenska soldaterna.

Den **2 april 1814** nådde sjätte brigaden staden Leuven, ca 25 km öster om Bryssel, en stad full av kloster som konverterats till fältsjukhus. På palmsöndagen den **3 april** erhöll brigaden order att vara beredd att med kort varsel intåga i Bryssel.

Veckan innan påsk kallas ibland "stilla veckan" eller "tysta veckan". Detta epitet passar dock inte så bra in på påskveckan 1814, då en hel kaskad av händelser för alltid förändrade Europas historia.

Måndagen den **4 april** återkom Jean sent på kvällen från Nancy till Liège, där han möttes av nyheten av att Paris fallit. Han blick beskrevs vid detta tillfälle som mörk och bekymmersam, hans hy gulaktig vilket var ett vanligt kännetecken på inombords irritation och kval. Hela hans uppsyn förrådde en våldsamt uppskakad själ. De som tassade fram för att lismande betyga sin glädje att återse honom ägnade han inte ens ett småleende, knappt ett ögonkast. Han gick in på sitt rum och stängde dörren om sig.

Koalitionen hade besegrat Napoleon. Detta faktum hade i ett slag gjort det ytterst sannolikt att Bourbonerna nu skulle återvinna den franska tronen. Alla valmöjligheter som stamfadern trots sig ha hållit öppna för sig själv kringkars nu i snabb takt.

Därför gällde snabba ryck nu för att kamma hemma någon *personlig* vinst i detta! Vända kappan efter vinden, fortast möjligt! Stamfader Bernadotte – som i flera års tid⁵¹⁹ med leenden och inställsamhet i direkta kontakter gett intrycket av att stödja Bourbonerna, men bakom deras rygg smädat och ratat dem och bespottat alla deras anspråk – skyndade sig nu att i hjärtliga ordalag besvara Louis XVIII:s och Condés brev,⁵²⁰ och deklarerade i en fläng att han med tacksamhet mottog det anbud om att bli generalissimus som presenterats för honom i Kaiserslautern.⁵²¹ I upprämda ordalag skildrade han även sina ljuva barndomsminnen⁵²² från Pau där Henri IV var född – huset Bourbons första franska monark – vilken alltid framstått som en idealbild, och med rosiga fraser deklarerade han sin samhörighet med dennes ättlingar. "Jag överlämnar mig åt hoppet att se Henri IV:s efterträdare återställd på Frankrikes tron", skaldade Jean. Han sände sin rojalistiskt sinnade sekreterare Gré⁵²³ med dessa svar och för att förklara hur – ack så det kan bli! – endast "omständigheternas tryck" och framför allt "svenskarnas motstånd" lett till ett "uppskjutande" av denna hans dröm om att förena sig med Bourbonerna och fortsätta sin karriär i deras franska tjänst. Halleluja vilket hyckleri Jean bjöd på!

⁵¹⁹ Se kap 4 avsn 4 (första direkta kontakten med en representant för Bourbonerna ägde rum den 18 maj 1812)

⁵²⁰ Se kap 19 avsn 13 (1 april 1814)

⁵²¹ Höjer 1943 s 269 skriver att Jean "med tacksamhet mottog den erbjudna generalissimustiteln", medan Scott 1932 s 490 menar att "med hänvisningar till de olyckliga nödvändigheterna av sin egen situation (Norge), så avvisade Bernadotte Bourbonerbjudandet". Scotts källor i just detta fallet utgörs av utkast och tredjepartsreferat. Höjers uppfattning tycks här vara den korrekta.

⁵²² Jmfr kap 9 avsn 13; kap 23 avsn 2; kap 24 avsn 24 (om stamfaderns förbittrade barndom i Pau)

⁵²³ Jean-Pierre Gré dök första gången upp i vår berättelse i kap 4 avsn 4, när Jean Bernadotte lät inplantera honom som infiltratör hos den franske ambassadören i Köpenhamn.

Talleyrand⁵²⁴ hade under många år varit en av Napoleons närmast förtrogna, men han var samtidigt en man som inte hade några skrupler att förråda sin statschef, låta sig mutas av nationens fiender och sätta sina egenintressen främst. En oöverträffad mästare i politisk list och intrigmakeri, som trots sitt oviga yttre – han var halt med en grotesk klumpfot, rörde sig osmidigt, såg gammaldags fåfång ut med sitt pudrade hår – så var han den slugaste och mest cyniska och förrådiska av dem alla, utan lojaliteter och utan samvete, och enligt en betraktare, utan känslor. Napoleon hade vid ett tillfälle, inför sina marskalkar, med obscen ton kallat Talleyrand för ”skit i en silkesstrumpa”. Talleyrand fick även epitetet ”den halta djävulen”. Han hade tidigt insett att Napoleons megalomani skulle leda honom till missräkningar och förr eller senare undergång. De senaste åren hade Talleyrand egentligen bara bidat sin tid, inväntat Napoleons fall. Och visst var Talleyrand opålitlig och svekfull. Namnet ”Talleyrand” har senare blivit ett slagord för bakslug, cynisk diplomati. Många betecknande citat har tillskrivits Talleyrand, inklusive dessa:

”Statsmannaskapets konst är att förutse det oundvikliga och att påskynda dess inträffande.”

”Språket är egentligen till för att dölja tankarna.”

”Förräderi är bara en fråga om datum.”

Ärkediplomaten Talleyrands recept för att skaffa sig och bibehålla personligt inflytande var alltså att följa strömningar och utnyttja dessa opportunistiskt, alltså raka motsatsen till att karaktärsfast stå upp för grundläggande principer, värderingar och lojaliteter och försvara dessa oavsett hur vindarna blåser.

Påskyndandet av det oundvikliga var just vad den 60-årige Talleyrand tillsammans med den 36-årige tsar Alexander ägnade sig åt under de första dagarna i april. Talleyrands residens på 2 Rue Saint-Florentin, precis invid symboliskt laddade Place de la Concorde, var ett myller av aktivitet. Tsaren och hans adjutanter hade tagit över första våningen, Rysslands utrikesminister Nesselrode och hans sekreterare ockuperade andra våningen. Ryska soldater stod vakt i den stora trappan och kosacktrupper fyllde innergården och gatan. Ingen skillnad fanns mellan dag och natt, det var trängsel och rörelse i huset dygnet runt. Frankrikes öde avgjordes i Talleyrands egen sexrumsvåning i detta hus under dessa dagar, där han och tsar Alexander åt middag, arbetade, mottog folk och där tsaren höll hov under Talleyrands uppsikt. Talleyrand styrde tingen mot en bourbonsk restauration. En av de första åtgärderna var att byta ut alla tidningsredaktörer, från Napoleonanhängare till inbitna rojalister. Budskapsföreträdet – makten att prångla ut propaganda förklätt som nyheter, artiklar och krönikor – var givetvis centralt.

Napoleon skrev på måndagen under en villkorad abdikation, som gick ut på att han själv klev åt sidan men att regentskapet tillföll hans son, med hustrun Marie-Louise som förmyndare och ställföreträdare under minderårighetstiden. Denna innovation underkändes emellertid, och onsdagen den **6 april** skrev han under, på slottet i Fontainebleu⁵²⁵ ca 56 km sydost om centrala Paris, den definitiva och villkorlösa abdikationsakten, med upprörd hand och nästan oläsliga bokstäver.

Vad som sedan följde var en sällan skådad uppvisning av mänsklig ynklighet. Hela Napoleons hov och personal, alla rådgivare och officerare – *alla* som hade honom att tacka för sin karriär, sin ställning, sitt ekonomiska och materiella överflöd eller sin blotta försörjning, och som bedyrat sin stora beundran och lojalitet och i utbyte uppburit avancemang och förmåner – *alla* dessa flydde nu Fontainebleu.⁵²⁶ Som råttor som springandes lämnade ett sjunkande skepp. Helt plötsligt var det bara luckor här och där och överallt, plötsligt var förmaken bokstavligen tomma.

⁵²⁴ Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754-1838), fransk politiker och diplomat

⁵²⁵ Château de Fontainebleau

⁵²⁶ Två notabla undantag nämns i detta sammanhang; Napoleons adjutant och utrikesminister Armand Augustin Louis de Caulaincourt (1773-1827) och hans tidigare minister, nu personliga sekreterare Hugues-Bernard Maret (1763-1839), som ej övergav Napoleon i denna stund.

Folk gav sig av utan att ens be om lov eller formellt säga upp sig, eller ens ta farväl. Ej ens ett enkelt handslag för det som varit och det oerhört gynnsamma liv man berikats med. Inte minsta tacksamhet eller anständighet. Med detta avfall förenade sig den svartaste otacksamhet och drag av exempellös förnedring. Istället berättas om hur man tävlade om att komma först tillbaka till Paris där "förmåner regnade ner" i samband med etableringen av den *nya* regimen och det *nya* hovet! Så simpel, så girig och så gemen är människan. Så hållningslös, så feg och ohederlig. Rygggradslösa påhejare och underhuggare kastar sig utan vidare över till det diametralt motsatta lägret, alltid ängsliga över att tillhöra det vinnande laget där statusen, privilegierna och den egna vinningen är störst.⁵²⁷

Samma onsdag som händelsen på Fontainebleu så kallade den franska senaten i Paris Louis XVIII att bli ny kung över Frankrike, och en mer traditionell form av feodalism återupprättades. Därmed vreds klockan tillbaka, och det var först med julirevolutionen 1830 som den sociala omvälvningen, som varit grunden för revolutionen och som Napoleon faktiskt befrämjat på flera områden, definitivt säkrades.⁵²⁸

När nyheten om de allierades intåg i Paris och Napoleons abdikation nådde koalitions högkvarteret, bjöd den brittiske diplomaten Aberdeen på en stor middag där. Det utbringades skålar för alla allierade monarker och stora härförare – *utom en...* När ingen proponerade den svenska kronprinsens skål, reste sig verktyget Wetterstedt och sade:

"Jag har den äran att utbringa den furstes skål, som berett och satt igång de allierade vapnets framgång, och det är kronprinsen av Sverige!"

Skålen dracks obenäget och med obekvämt tystnad och tryckt stämning.

Under tiden som stora saker skedde – Napoleons villkorslösa abdikation i Fontainebleu och proklamationen av Louis XVIII som Frankrikes kung i Paris – tänkte Jean ut nya planer hur han själv skulle kunna bli så inflytelserik som möjligt i den pågående omställningsprocessen. Han kände till att de allierade intagit Paris och att Bourbonernas aktier därigenom stärkts avsevärt, men ej mer än så. Han måste både återvinna förtroende inom koalitionen, samt visa att han nu ställde sig bakom Bourbonerna. I talleyrandsk anda gällde det nu att snabbt vända kappan efter vinden. Uppslagsrik som han var, lanserade den externrekryterade svenske kronprinsen innovationen att mobilisera under sig själv, utöver de koalitionsstrupper som han redan kommenderade, även de *franska* trupper som var förlagda i Belgien och norra Frankrike, dvs tekniskt sett fiendearmén. Dessa fiendetrupper, projekterade han, skulle utgöra ett "kungligt garde" under hans eget befäl och under den vita fanan, Bourbonernas flagga. Om denna hans egen hopsamlade franska här blev tillräckligt stor, var hans matematik, så skulle han i spetsen av denna kår, i ett välregisserat intåg i Paris, återupprätta sin prestige och själv bli tongivande i fredsförhandlingarna. Smart!

⁵²⁷ Ungefär samma sak kommer att ske när monarkin avskaffas i Sverige, vilket en dag kommer att ske. Många i det svenska politiska och mediala etablissemang och övriga tongivande röster – personer som genom åren hejat fram rojalismen och den så kallade "kungafamiljen", aktivt eller genom sitt tysta erkännande och ej sällan med uppburna gentjänster eller favörer från nämnda inrättning – kommer vid monarkins avskaffande att utmärka sig som skrymtare av historiska proportioner när de plötsligt, när det svenska systemskiftet är i tydligt sikte och vindarna accelererar åt andra hållet, kommer att utge sig för att vara övertygade republikaner och egentligen alltid så varit, minsann. Ett uselhetens och karaktärslöshetens fyrverkeri väntar. Om alla dessa *idag* hemliga republikaner, som äger viss aktning bland folket och/eller innehar ledande roller i samhället på olika sätt, redan *nu* bekände färg och talade klarspråk vad gällde dessa principer som de hemligen hyser, istället för att hålla mun eller låtsas som motsatsen och "spela med", skulle de kanske kunna rädda sin heder. När vindarna vänder, bör svenska folket bära i minnet *vem som sade vad eller höll tyst* innan republiken blev ett oundvikligt faktum. Ty att svänga som en vindflöjel från ena till andra sidan bara för att detta nya synsätt blivit "allmänt accepterat", är ynkligt. *Stå rak* istället. Jmfr Epilog avsn 6.

⁵²⁸ Se kap 23 avsn 26

Bl a skrev Jean ett inställsamt brev till den franska generalen Carnot⁵²⁹, guvernör i Antwerpen. I detta brev menade stamfadern att Carnots plikter mot Frankrike ”inbjuder dig att bidra till återställandet av ordning och lugn i Frankrike”, och detta skulle enligt Jean åvägbringas genom att Carnot gav upp sina ställningar vid Antwerpen och istället ”adderade dina trupper till de som jag leder för erövringen av fred”. Carnot såg igenom denna skenhelighet och svarade ampert:

”Det är i franska regeringens namn som jag kommenderar Antwerpen; denna allena har rätten att utstaka gränsen för mina åligganden. Så snart som denna regering är definitivt och obestridligt inrättad uppå dess nya grundvalar, ska jag skynda att hörsamma dess instruktioner. Denna föresats kan ej undgå att erhålla en prins bifall, en fransos av börd, som så väl känner de lagar som hedern föreskriver.”

Detta svar i sig självt var pinsamt för den som väckt frågan, men än mer komprometterande för Jean var, att både hans ursprungliga förfrågan om att få överta Carnots trupper, såväl som Carnots svar, innan månaden var slut publicerades öppet i den brittiska pressen! Detta bidrog återigen, som så mycket annat, till att cementera bilden av att Messias från Pau var en skojarare.

Idén med sitt nya tilltänkta ”kungliga garde” av franska soldater förföll sålunda, men parallellt lät han på onsdagen meddela koalitionen att han nu med sina ordinarie trupper – inklusive den *oförbrukade* svenska armén – nu omedelbart skulle tåga till Paris och komma till koalitionen undsättning med alla disponibla trupper! Efter ett års fälttåg, efter otaliga låtsade uppställningar, fåfänga paradövningar, patetiska omvägar och hycklande skenmanövrar; efter tusen utfästelser och lika många brutna löften; efter månaders underlåtenhet att ens röra sig ens i samma kompassriktning som koalitionen, efter tre månaders omväg till Danmark och fem veckors nästan total passivitet i Belgien i befrielsekrigets kritiska slutskede – *nu* skulle det äntligen ske! Paris hade fallit och kriget var i princip över, men *nu* jäklar var det dags! Krigslegendaren från Pau, den upphaussade externrekryten, den starkast lysande stjärnan på himlen, *skrev* att han just skulle sätta hela den svenska armén och övriga disponibla trupper i marsch mot det inre av Frankrike!

Men även detta var... såsom allt annat... återigen en lögn.⁵³⁰

Det svenska avantgardet bröt samma kväll upp från Leuven och sattes i marsch, men inte söderut mot Frankrike utan rakt västerut mot Bryssel.

Det var en skön vårafton, klar och ljummen, en fin kväll. Chaussén från Leuven till Bryssel, ungefär 26 km lång, var något backig men annars ypperlig och nästan helt rak. Själva huvudvägen var belagd med kvadratiska stenar, och vid sidorna löpte parallellt hårda sandvägar för fotgängare och mindre åkdon. Hela chaussén löpte genom en fin poppelallé. De kringliggande landskapen hade vidsträckta åkerfält, byar och kyrkor och grönskande lundar.

⁵²⁹ Lazare Nicolas Marguerite Carnot (1753-1823), fransk matematiker, fysiker, militärofficer och politiker

⁵³⁰ Höjer 1936 s 57 påstår att ”svenska armén sattes i marsch mot det inre av Frankrike” och Höjer 1943 s 269 upprepar samma påstående ordagrant. Höjer 1940 s 69 går ännu ett steg längre genom att påstå att ”marschorder *utfärdades verkligen* för den svenska armén”. Scott 1932 s 491 stannar däremot vid att ”han *skrev* att han omedelbart *skulle* fortsätta till Paris med hela sin armé”. Även Tingsten 1925 s 143 beskriver hur Bernadotte ”*lät skriva* att --- han *bestämt sig* för att marschera på Paris med honom till buds stående krafter”. Schinkel del 8 s 335 f (bilaga 34) har en översatt kopia av Bernadottes diktamen, där det står att han ”*beslutat sig* för att marschera” etc. Vid grundliga efterforskningar på Krigsarkivet i Stockholm har dock ingen sådan marschorder påträffats för den svenska armén, som istället för Frankrike dirigerades mot Bryssel. Dagbokskällor från svenska officerare och soldater innehåller heller ingenting som stöder att en marsch någonsin instruerades eller styrdes mot Frankrike. Bernadottes storordiga utfästelser till koalitionen, via sin skrivelse till Carl Löwenhielm den 6 april 1814, oavsett om en bokföringsmässig marschorder någonsin utfärdades och lika snabbt annullerades genom en kontraorder innan den ordinarie ordern ens hunnit lämna rummet, måste sålunda bedömas som vilseledande och ohederliga.

Skymningen föll över nejden. Månen var stor och rund⁵³¹ när Kalmar regemente marscherade in i Bryssel mitt i natten mot torsdagen den **7 april**. Soldaterna tågade upp vid den magnifika parken med palatsliknande byggnader runt omkring, ända fram mot *Place Royale*, som kallats *Place de la Liberté* eller *Place Impériale* och under den franska ockupationen. Därefter intog soldaterna kvarter i garnison⁵³² – upprymda och förväntansfulla.

På kvällen denna torsdag hade stamfadern ett samtal med den ryske diplomaten Suchtelen som åtföljde hans högkvarter. Han visade för Suchtelen de dokument som Bouillé haft med sig till Kaiserslautern, inklusive det personliga brevet från prinsen av Condé och förtäljde om erbjudandet om generalissimustiteln från Louis XVIII. Bernadotte förklarade att han, javisst var det så, hela tiden varit Bourbonernas anhängare, men att han "ej vågat yppa detta innan han kände till Rysslands uppfattning"! Och det var ju blott för att inhämta denna åsikt hos tsaren som han företagit resan som han tvingats avbryta i Nancy! Så hängde ju allt ihop, givetvis! Han bad Suchtelen framföra denna version till tsaren.

Därpå inkallade han Stedingk i rummet, visade även honom samma dokument och förklarade Bourbonernas erbjudande åt honom att bli *generalissimus* i Frankrike. Dock slätade han över dubbelarbetet och eventuella intressekonflikter som detta skulle innebära kontra sitt nuvarande värv som svensk kronprins, och sade att ämbetsinnehavet som fransk generalissimus, chef över den franska krigsmakten, endast vore "tillfälligt" och att detta blott skulle fördröja hans återkomst till Sverige "några månader". Jean spelade in i det sista sitt eget, högst egennyttiga spel efter de snabbt förändrade förutsättningarna. Han försökte in i det sista desperat anpassa sig efter det faktum och den insikt, att han varken skulle bli fransk regent eller fransk förlikningsman/medlare. Nu var det erbjudandet från Bourbonerna – denna dynasti som han i alla situationer, där inte en Bourbon varit närvarande i rummet, uttryckt sitt djupa *hat* mot – som var hans nya hopp. Eventuellt inbillade sig Jean att Bourbonerna faktiskt ännu ville erbjuda honom en mycket framskjuten ställning, och han ämnade i så fall anpassa sitt spel därefter genom att nu – till slut – ta den chansen, *utan att stänga dörren till Sverige*. Hålla Sverige varmt; förordnandet som chef över den franska krigsmakten skulle ju säkert inte alls dröja längre än "några månader". Fullständigt oskyldigt. Behålla kakan och äta den. Som vanligt.

För hans omgivning var dock allt vid det här laget uppenbart. Inte bara störtade Jeans personliga luftslopp samman, utan *Sveriges* status var tilltygad och *Sveriges* internationella anseende var ohjälpligt fördärvat. Detta på grund av *en persons* oförlikneliga opålitlighet, girighet och egennyttiga. Varken Sverige eller Jeans "talanger", som Höjer kallar det på fullt allvar, behövdes längre.

Mitt i denna förvirrade och olustiga stämning anlände en depesch från Carl Löwenhielm, avsänd efter sitt samtal med tsar Alexander, där skarpa ord hade yttrats om Jeans trolöshet och *förräderi* mot koalitionen. Depeschen från Löwenhielm innehöll uppgifter om Jeans mellanhavanden med doktor Franzenberg och hans frisläppande och predikan för de franska officerarna i Liège.⁵³³ Stamfadern sände morgonen därpå, långfredagen den **8 april**, iväg brodern, Gustaf Löwenhielm, till tsaren på hemligt uppdrag, gissningsvis sofistikerad akut krishantering. Instruktionerna var muntliga, eftersom Jean, som alltid, inte ville att eftervärlden skulle få inblick i hans bedrägerier.

⁵³¹ Den astronomiska fullmånen inträffade två dagar tidigare, på kvällen den 4 april 1814 strax före klockan 21 (LMT, local mean time).

⁵³² De kaserner i centrala Bryssel där Kalmar regemente eventuellt inkvarterades var belägna mellan nuvarande *Rue de Louvain* och *Rue de la Croix de Fer*, öster om *Rue du Parlement*.

⁵³³ Se kap 19 avsn 9 och 13

Det skarpa förstådda klandret från kamrat Alexander tycks ha haft begränsad inverkan på stamfadern, ty hans optimism om att bli en viktig person i Frankrike verkade obruten, när han samma långfredag skrev i ett brev till sonen Oscar:

”Jag tågar i spetsen för svenska armén, och jag drar hän mot detta vackra Frankrike, dit rättvisan av vår sak *och din framtida lycka* kalla mig.”

Den danske diplomaten Bourke, förhandlaren från Kiel som nu åtföljde Bernadotte, gjorde en annan bedömning när han samtidigt skrev till sin utrikesminister Rosenkrantz i Köpenhamn:

”Det råder inget tvivel om att kronprinsens aktier fallit. Hans overksamhet har misshagat alla de förbundna och har kanske t o m vållat misstankar om hans ärlighet. --- De allierade behöver honom ej mer lika mycket, och han behöver dem däremot mer. --- Händelserna har så att säga satt honom åt sidan och har tagit en helt annan vändning än han väntade sig.”

Lördagen den **9 april**, påskafton, anlände stamfadern och den svenska huvudarmén till Bryssel. Där mottog han nyheterna om Napoleons absoluta abdikation tre dagar tidigare och den franska senatens dekret att utropa Louis XVIII till kung. Nyheten om Napoleons avsättning spreds sent om påskaftonkvällen även bland de svenska trupperna i Bryssel. En glädje utbreddes överallt och det sköts vilt i luften på gatorna. Fasader, torg och paradgator illuminerades. I de svenska officersleden hyllades det än hurtigare till höger och vänster, och de sedvanliga självgratulationerna och det ömsesidiga ryggdunkandet bland betitlade personer som utträttat *nada* tog ny fart.

Men Jean var bekymrad. En historiker kommenterar att ”alla hans beräkningar hade gått om intet”. Det var med djupaste misstro som han förstod att allting nu skedde i högt tempo i Paris i koalitionen regi, eller snarare tsar Alexanders, utan hans egen medverkan. Denna ständiga latent illvilja mot sina bundsförvanter bubblade återigen upp till ytan i ett samtal med Stedingk samma dag, där han varnade för konsekvenser om han själv skulle bli förfördelad eller sviken. Jeans egen husbiograf Schinkel skriver, möjligen efter sin husses direkta diktamen, att ”om han såg sig bedragen av de allierade skulle det kanske bli hans öde *att kasta sig mitt bland spillrorna av franska hären och ge ett stort exempel åt världen och åt dem som kunde vilja bedra henne*”. D v s själv ställa sig i spetsen för den franska armén och leda en storslagen revolt mot koalitionsmakterna. Detta uttalande, som så många andra, får den externrekryterade krigslegendaren från Pau att framstå mest som en enerverande pipigt skällande chihuahua. Ingen lyssnade på pajasen längre, och tramsretoriken om att ”ge ett stort exempel åt världen” och liknande, var bara juvenila dagdrömmier av någon med ett stort mindervärdeskomplex. Inte ens inom den franska armén ägde han någon meningsfull pondus längre.

Hur som helst, Jean kände plötsligt att han snarast måste infinna sig personligen i Paris!

Det var mycket riktigt så som han antog, att den snabba utvecklingen i Paris under påskveckan helt kontrollerats av tsaren. Genom Napoleons fall var den stora motvikten mot Rysslands dominans som supermakt undanröjd. Kontinentaleuropa var nu söndersplittrat i småstater på ena halvan, och en gigantisk militär koloss på den andra, Ryssland. Det var Jean Bernadotte som hade lagt grunden – garanterat förutsättningarna – för att ett totalitärt Ryssland skulle stå som Europas enda militära supermakt i generationer framöver. Detta bör antecknas på stamfaderns *curriculum vitae*. I Paris tillsatte nu tsaren kommittéer för att ta fram en ny konstitution och en ny arméorganisation för Polen, där det verkade som att tsaren ytterst målmedvetet befördade sitt ryska satellitstatsprojekt för Polen genom ett *fait accompli*. Flera andra ledande personer inom koalitionen var också irriterade på tsaren för att mer eller mindre självrådigt ha utformat Fontainebleaufördraget⁵³⁴ med Napoleon – och till råga på allt givit

⁵³⁴ Fontainebleaufördraget var ett avtal signerat i Fontainebleau, där Napoleon befann sig, den 11 april 1814 mellan honom själv och representanter för Preussen, Ryssland och Österrike. Fördraget upplöste formellt Napoleons maktinnehav och skickade honom i exil till Elba. Fördraget utestängde samtidigt även Napoleons familjemedlemmar och

honom amnesti på Elba! – utan att konsultera med dem. Metternich menade att tsar Alexander ”uppfört sig som en skolpojke som smitit iväg från sin lärare” och kallade honom för ”den största bebisen på jorden”.⁵³⁵

På påskdagen, söndagen den **10 april**, skulle Jean ge sig av till Paris. Innan avfärden utfärdade han en generalorder till hela den svenska armén:

”I anseende till inträffade omständigheter, befaller hans kungliga höghet kronprinsen att svenska trupperna stannar där denna order möter dem.”

De svenska truppers marscher upphörde officiellt där och då, i Bryssel. Hela den svenska armén försattes formellt i fullständig passivitet. Ordern var emellertid tämligen onödig; den övervägande delen av den svenska armén hade hållits mer eller mindre passiv i snart ett års tid.

Det skymtar samtidigt fram i källmaterialet att koalitionen framgångar, Paris fall, Napoleons abdikation och nu denna order skingrande viss osäkerhet i leden och ingav en känsla av fred och välbefinnande. Solen lyste från blå himmel, klockorna ringde till mässa och påsken firades med stor högtidlighet.

Innan avresan ägde dock ännu en frigivning av franska fångar rum. Källmaterialet innehåller uppgifter om att stamfadern i Bryssel frisläppte ytterligare en samling franska officerare, egenmäktigt, villkorslöst och utan förhandling eller fångutväxling.

Den svenska ledningen hade under hela mars iakttagit kronprinsens förbindelser med Frankrike med den djupaste misstro. Under åtskillig tid dröjde kvar en känsla av bitterhet över hur Jeans *personliga* politik både de facto drabbade *Sverige* mycket negativt, samtidigt som detta högriskspel kunnat medföra än vådligare följder. Tilliten till Bernadotte i de egna leden var så förstörd, att man före hans avresa fick utverka ett formligt löfte, att han i Paris inte skulle befatta sig med annat än *svenska* angelägenheter. Adlercreutz kommenterar i ett brev:

”Få se om han håller ord, men i alla fall tycks sakerna där vara så avancerade, att ingenting är att befara.”

På kvällen klev stamfadern upp i sin tjusiga kalesch och gav sig av mot Paris med ett mindre följe.⁵³⁶

Ett par tilldragelser på andra håll ägde också rum påskdagen 1814 – även kallad ”uppståndelsens söndag” – som måste få plats i vår berättelse. I Eidsvoll i Norge skedde ett uppvaknande av stor betydelse. Där inleddes nämligen denna dag den norska riksförsamlingens sammanträde. Representanter från hela riket, sammanlagt 112 delegater, samlades för att utarbeta Norges regeringsform. Dessa representerade Norges försvarsmakt, städer och landsbygd och många olika yrken och samhällsfunktioner. Fastän alla var män, så utgjorde dessa representanter ett *progressivt tvärsnitt av samhället*. Samlingen inkluderade militärofficerare, underofficerare, soldater, matroser, präster, ämbetsmän, läkare, jurister, professorer, jordägare, bönder, handelsmän och författare. Det som präglade representanterna var att de var upplysta av tidens idéer från den amerikanska självständighetsförklaringen 1776 och den franska revolutionen 1789, de var demokratiskt sinnade och hade ett hederligt och fosterländskt tänkesätt. Det lär också ha varit så, att bland Norges *unga och välutbildade* fanns en falang som ville överge feodalismen helt och hållet och omdana Norge till en *republik*.

Dessa 112 delegater slöt upp i Eidsvoll på kammarherren Carsten Ankers järnverk. Om de samlats i en större stad hade ortens rådande meningar i folklagren, influenser och rykten kunnat

efterkommande från framtida maktpositioner i Frankrike, samt reglerade Napoleons, hustrun Marie-Louises och f d hustrun Josephines privata förmögenheter.

⁵³⁵ Jmfr kap 21 avsn 8 (om förhållandet mellan Österrikes utrikesminister Metternich och Rysslands tsar Alexander under Wienkongressen)

⁵³⁶ Fältmarskalk Curt von Stedingk, general Carl von Cardell, kammarherre Magnus Brahe, adjutanterna David Henrik Stierncrona (1786-1845), Fredrik Thomas Adlercreutz (1793-1852) och Gustaf Adolph Hierta (1781-1847), samt tolv soldater ur kronprinsens livgarde till häst.

påverka arbetet med grundlagen. I Eidsvoll befann sig delegaterna såsom i en sluten krets, utan spontana eller beräkande intryck från omvärlden, och hade endast att fokusera på sin uppgift. Järnverkets huvudbyggnad – den enda som kunde hysa alla mötesdeltagare och som låg någorlunda centralt – var ännu inte helt färdigbyggd, men utgjorde ändå en värdig inramning för detta möte. Den norska timmerbyggnad i Eidsvoll som kom att bli "rikssalen" var tänkt att bli en dans- och festsal.

En högtidlig söndagsgudstjänst i Eidsvolls kyrka inledde det norska riksmötet, det mest betydande i Norges historia. De kommande veckorna skulle församlingen sammanträda inne i den ganska oansenliga lokalen, där deltagarna satt på träbänkar med rött kläde. Väggarna var pyntade med girlanger av granris. Arrangemanget var primitivt, men frågan som skulle behandlas var blytung för Norges framtid; man skulle där lägga grunden för en ny regeringsform för ett fritt Norge. Vi kommer givetvis strax att återkomma till Eidsvoll i vår berättelse, men tilläggas nu kan dock att Christian Frederik inledde med ett tal i värdig ton som gjorde intryck på de närvarande. Han läste upp ett eget brev han skrivit till Carl XIII, som talade om att det norska folket ej självmant skulle uppoffra sin frihet och oavhängighet, och att riksförsamlingen sammankallats för att bestämma rikets författning och att deklarerat det norska folkets vilja, samt att det vore en villfarelse att tro att norska folket *önskade* sig en påtvingad förening med Sverige. Han sade även till de församlade:

"Skulle någon säga er, att Norge icke kan bestå som självständig stat, må kärleken till fäderneslandet dubbelt upptändas i er barm! --- Är vi ej vana vid försakelser, och vilken försakelse kan likna frihetens? --- Vart för er omsider dessa rädda tvivelsmål om ej till frivillig underkastelse? Vad är det folk värt, som feget uppoffrar sin självständighet och sin heder?"

Redan efter några få dagar hade riksförsamlingen i Eidsvoll beslutat att "Norge skall vara --- ett fritt, oavhängigt och odelbart kungarike".

Historikern Gustaf Björnin påpekar att unionsförespråkarna i Sverige missbedömde och underskattade betydelsen av dessa händelser. Inom denna elitistiska svenska klick rådde snarare föreställningen att skeendena i Norge orsakats av Christian Frederiks *bråkiga uppvigling* av befolkningen. Att det faktiskt var norrmännen själva som av egen drift satte sig motvärn, som törstade efter frihet, föreföll orimligt för det svenska styret. Professor Herman Rydin framhåller också att de församlade ombuden i Eidsvoll visste och kände att de var utvalda representanter för det norska folket, med uppdraget att utarbeta en regeringsform som fullkomligt och beständigt kunde trygga folkets frihet och statens bästa. Det fanns i allra högsta grad ett medvetande, ett allvar, en värme och en vilja i rummet på Eidsvolls järnverk att formulera folkviljan för frihet och självständighet i ord, inget annat. Egennytta, särintressen och partiagendor fick stå åt sidan. Det hela skedde demokratiskt, systematiskt och idealistiskt. Detta förfarande visade även, att det norska folket var *moget* för självstyre.

Från Bryssel och Eidsvoll riktar vi slutligen i detta avsnitt blicken mot... Pau! Stamfaderns, krigslegendarens, samhällsbyggarens, människovännens hemstad.

På natten mellan påsksöndagen och annandag påsk, måndagen den **11 april**, när gatorna låg öde, uppsattes överallt på portarna och stadsknutarna i denna stad märkliga plakater. Dessa mystiska plakater annonserade att ett bud just ankommit att kronprinsen av Sverige, som påstods kommendera hela koalitionsarmén, inryckt i Paris under skallande rop från huvudstadens invånare:

"Leve vår befriare! Leve Louis XVIII! Leve Sveriges kronprins!"

De gåtfulla plakaten i Pau sade vidare att staden Paris skulle ha tackat Jean Bernadotte, denne "upphöjde och ädelmodige krigare", för den fred som han skänkt Frankrike. Plakatet avslutades:

”Glädjen er, invånare i denna stad! Denne store man föddes av er!”⁵³⁷

Plakatets upphovsman och uppklistringens arrangör var ingen mindre än den eminente Viel-Castel, bedragaren och desperaden som, lejd och avlönad av stamfadern, in i det sista med banal desinformation försökte förmå den allmänna opinionen i Frankrikes sydvästra hörn att tro att Bernadotte var koalitionen hjälte och Bourbonernas beskyddare. Det är egentligen löjligt att tassa runt gröten i denna fråga och låtsas som om det föreligger någon stor oklarhet kring vad Viel-Castels uppdrag gick ut på. Alla tunga källor pekar i en riktning, och Carl Löwenhielm, en av Jeans närmaste, konstaterade på äldre dagar helt enkelt, på pränt, att Viel-Castels uppdrag från allra första början och i grunden hela tiden gick ut på att för Jean Bernadottes räkning ”värva anhängare i Frankrike och att bli utropad till fransk kung”.

Men denne pajas och äventyrare Viel-Castel hade, precis som sin uppdragsgivare, sedan länge spelat ut sin roll. Han hade, som tidigare nämnts, erhållit stora finansiella resurser av Jean – ur den svenska arméns kassa, alltmedan den svenska arméns kläder var slitna och håliga och mannarna periodvis svältföddes – men ändå under sin resa ägnat sig åt andra ekonomiska oegentligheter för egen vinning. Kort efter att Bourbonerna återinstallerats i Paris så arresterades Viel-Castel, dels för ekonomisk brottslighet och dels för sina dunkla förehavanden på Jean Bernadottes uppdrag.

I ett brev från fängelset i Bordeaux skrev Viel-Castel att Jean och Désirée kunde vara lugna eftersom han aldrig skulle göra sig skyldig till handlingar av otacksamhet eller feghet, och att han ”visste att vara *diskret*”, och att brottet endast bestått i ”min hängivenhet och min lojalitet till ers kungliga höghet”. Dessa utlåtanden låter förstå att Viel-Castels tvivelaktiga uppdrag – verkställandet av en detaljerad revolterande plan⁵³⁸ som gick ut på att avsätta Napoleon, marginalisera Bourbonerna och göra Jean till Frankrikes näste regent – haft en sådan karaktär och innebörd att Jean borde ha varit orolig för vad Viel-Castel kunde tänkas avslöja i efterhand.

Och mycket riktigt. När Viel-Castel ett par år senare sökte kontakt och ankom med båt till Kalmar i augusti 1816, möttes han av kronprins Bernadottes befallning att omedelbart lämna Sverige. Viel-Castel svarade med att först be om pengar, vilket han ej tycks ha fått.⁵³⁹ I början av 1817 publicerade Viel-Castel en ströskrift i Polen som innehöll kraftigt kränkande beskyllningar av stamfadern och tsar Alexander, där Jeans gamla agg och stämplingar mot Bourbonerna berörs. Skriftens innehåll nådde även Frankrike och skadade där Bernadottes anseende, och indirekt *Sverigebilden utomlands*, ytterligare.⁵⁴⁰ Ungefär i samband med detta började tsar Alexander ställa frågor om Viel-Castels roll hos Jean och hans uppdrag 1813-1814, varpå Jean under maj-augusti 1817, med hög intensitet och påtaglig skärpa, vidtog en omfattande förnekelse-, desinformations- och mörklägningsoperation om sina tidigare mellanhavanden med Viel-Castel, där instruktioner gick ut från Jean till många svenska ambassader i Europa om hur de skulle *ljuga* vid eventuella frågor på ämnet.

⁵³⁷ Proklamationen i Pau från den 10-11 april 1814 finns återgiven i sin helhet i Scott 1932 s 473 f.

⁵³⁸ Se kap 17 avsn 7

⁵³⁹ Källorna går isär på denna punkt; Tingsten (1926) menar att det ”synes icke alldeles otroligt” att Viel-Castel vid avresan från Kalmar i början av september 1816 erhöi penningunderstöd.

⁵⁴⁰ Jmfr kap 2 avsn 20 (Fourniers besvikelse på Bernadotte *efter* att ha hjälpt honom att iscensätta bedrägerivalet i Örebro 1810)

EN FRÄMLING I PARIS

Den svenska kronprinsessan Bernhardine Eugénie Désirée hade under den svenske kronprinsen Jean Baptistes bortavaro från Paris, sedan hon själv återvänt dit sommaren 1811, fungerat som meddelare av viktiga händelser och svängningar i den franska allmänna opinionen. Enligt historikern Girod de l'Ain kände Désirée mer eller mindre till Jeans planer på Frankrikes tron, och hade i praktiken agerat som makens spion och underrättelseagent under våren 1814, och fungerat som mellanhand mellan honom och hans värsta fiender. Désirée hade spelat ett dubbelspel och hållit sig synnerligen välinformerad, trots att hon knappt lämnat sin bostad.

Att så planmässigt och målinriktat eftersträva en karriär i Frankrike, innebär följdenligt att Jean hyste reservationer mot det öde i Sverige som han redan tillmutat sig och sin släkt. D v s makarnas intrigmakeri i Frankrike var en ren förolämpning mot det land där Vasatronen stod och väntade på dem. Verkligen ett snyggt kronprinspar som svenska riksdagen fiskat upp ur den sydfranska borgarklassen.⁵⁴¹

Jean forcerade resan från Bryssel. Han var otålig. I de nordfranska vårlandskapen som kaleschen, dragen av åtta hästar, skyndsamt for igenom vajade redan Bourbonernas vita fana på kyrktornen. I Compiègne sammanträffade han den **11 april 1814** med den preussiske generalen Bülow, som liksom alla andra sedan länge genomskådat charlatanens spel och fantasier. Bülow sade till Jean med bitande sarkasm:

”Ers kungliga höghet kommer för sent, Louis XVIII har redan utropats till Frankrikes kung!”
Mitt i prick.

Tisdagen den **12 april** sent på kvällen ankom kaleschen till Paris. En historiker har formulerat det som att stamfader Bernadotte *smög* in i staden. Han klev ur vid sin gamla bostad på 40 Rue d'Anjou där Désirée bodde tillsammans med sin heltidsanställda uppasserska och kackelkompis, Élise la Flotte. Detta hus, eller ”hotell” som det oftast omnämns i källorna, var ett vackert 1700-talshus som de erhållit av Napoleon på nyårsdagen 1805. Allt var som förut, de veckade tapeterna, de stora draperierna av tyg eller broderat indiskt muslin, festongerna i guld, silver eller siden, de polerade stuckaturerna, sovrummen en trappa upp.⁵⁴²

Vi flyttar blicken till slottet Fontainebleu sydost om huvudstaden, där Napoleon ännu befann sig. Samma tisdag som Jeans kalesch diskret vaggade in i Paris, hade Napoleon en konversation med sin utrikesminister Caulaincourt, där den fallne kejsaren sade:

”Jag har redan levt alltför länge. Stackars Frankrike. Jag vill inte se henne vanärad. --- När jag tänker på hennes situation, på den förödmjukelse som utläningar påbördar henne, är livet outhärdligt.”

Caulaincourt beskriver denna dag Napoleon som resignerad, uppgiven, betungad av tankar, disträ. Caulaincourt skriver i sina memoarer hur den fallne kejsaren våndades mycket över separationen från sin hustru och son. Han suckade djupt och sade om och om igen:

”Livet är outhärdligt för mig!”

Napoleon var också smärtad över hur råttorna så snabbt övergett honom; marskalkar, ministrar, alla högre ämbetsmän, hans närmast betrodda, som exempelvis Berthier och

⁵⁴¹ Samtida skildrare och brevskrivare jämte sentida memoarförfattare och forskare är tämligen överens om att det fanns ett driftigt informationssamarbete mellan Jean och Désirée under den svenske kronprinsens jakt på Frankrikes regentskap, särskilt under våren 1814. Det finns starka belägg för detta, men vad som är intressant är att korrespondensen mellan de två makarna under perioden 1811-1823, som rimligen *borde* finnas i det Bernadotteska familjearkivet på Stockholms slott, lustigt nog ”kommit bort”. Désirées levnadstecknare Carl Fredrik Lotharius Hochschild (1831-1898) skriver om dessa brev att ”efter all sannolikhet är de *förstörda*”.

⁵⁴² Jmfr kap 2 avsn 16 (beskrivning av interiören vid Mörners ankomst till 40 Rue d'Anjou den 25 juni 1810)

Fouche.⁵⁴³ Samtidigt var han medveten om att han själv, i sitt tillhåll Fontainebleu strax utanför Paris, befann sig mitt bland vargar. De allierade styrkorna hade vunnit. Han skulle föras till Elba som fånge, och kanske först på den ön vara någorlunda säker. Innan dess kände han själv att han var lovligt byte, och kunde mördas. Han var redan besegrad, offentligt förnedrad, men ville inte ge sina fiender, var de än befann sig, den sista triumfen.

Innan de skildes för kvällen började Napoleon ge Caulaincourt en sammanfattning över vilka som bedragit honom, förrått honom, och hur fegt de agerat. Napoleon fortsatte sedan ge en summering över de störta verken under hans regentskap, och han började förklara vilka motiv och överväganden som legat bakom invasionen av Ryssland 1812.

De skildes åt. Caulaincourt förundrades senare över detta spontana ”politiska testamente” som kejsaren plötsligt avgivit, som han verkat så angelägen att meddela Caulaincourt. Om de skulle tala politik precis innan läggdags, hade det inte varit mer naturligt att diskutera de senaste veckornas eller dagarnas världshändelser; varför gjordes plötsligt en oförutsedd resumé av hans livs viktigaste tillfällen? Napoleons agerande hade gjort Caulaincourt nedstämd.

Strax efter midnatt mot onsdagen den **13 april** klev Napoleon upp ur sängen, tog på sig sin nattrock, byxor och tofflor. En tjänare placerade ett ljus på ett bord och lade lite ved på brasan, och hämtade lite skrivpapper, pennor och bläck på Napoleons begäran. Tjänaren drog sig tillbaka till ett sidorum men kunde genom dörrspringan se och höra Napoleon. Kejsaren började skriva till sin hustru Marie Louise, men efter några rader rev han sönder pappret och slängde det på brasan. Detta upprepades flera gånger. Så småningom reste sig Napoleon och gick bort till en byrå. Där hällde han upp vatten i ett glas. I glaset lade han i en *giftblandning*, ungefär av samma storlek och form som en vitlöksklyfta, som han burit i en liten silkespåse om halsen ända sen han varit nära att tillfångatas av kosacker under ryska fälttåget 1812. Han rörde om i glaset med en tesked. Och drack ”med en slags lyckokänsla”, enligt honom själv i en senare redogörelse. Sedan blev det tyst.

Kort därpå hördes hans röst, helt normal. Han bad sin tjänare att kalla på utrikesminister Caulaincourt och tre personer till. När Caulaincourt anlände vid klockan 03 bad Napoleon honom att leverera ett brev till Marie Louise som han skrivit. Hade sade även att han förutsåg att man nu för alltid skulle separera honom från hans hustru och son, och förödmjuka honom på alla tänkbara sätt. Han tillade:

”Snart kommer jag inte att existera längre.”

Napoleon sade att han tagit opium för att dö. Han gav Caulaincourt, ödesmättat och med svag röst, ryckig och avbruten av hicka, anvisningar om hur han ville att man skulle ta hand om hustrun och sonen, och en dag, när sonen blivit gammal nog, berätta vad dennes far gjort för Frankrike. Dessa ögonblick i rummet har beskrivits som mycket känslösa. Caulaincourt tillkallade dock omedelbart läkaren Yvan⁵⁴⁴. Kejsaren började kort därpå kräkas upp allting han svalt under upprepade våldsamma krampryckningar och ett högljutt stönande. När det började gå upp för Napoleon att giftet inte skulle ta livet av honom, övergick hans utmattade viskande sista lidande till ett häftigt vredesutbrott, och han krävde av Yvan att denne skulle fixa fram åt honom en starkare dos, men Yvan vägrade. Antingen kräktes Napoleon på giftet eller för att Yvan gav honom något kräkframkallande medel. Illamåendet pågick i flera timmar.

Napoleon överlevde självmordsförsöket. Det har i efterhand antagits, att detta var för att giftet förlorat sin verkan efter så lång tid. Först vid klockan 07 på morgonen kunde Caulaincourt lämna honom. De med kännedom om saken bestämde att ej tala om det nyss inträffade.

Tillbaka till Paris och Rue d’Anjou, i samma ögonblick. Jean Bernadotte var denna morgon orolig över tsarens hållning till honom, dels för den nyligen uppsnappade och gravt

⁵⁴³ Se kap 19 avsn 15

⁵⁴⁴ Alexandre-Urbain Yvan (1765-1839), fransk kirurg

komprometterande depeschen,⁵⁴⁵ dels för att saker och ting ju inte riktigt utfallit som de två planlagt vid det där familjära mötet i Åbo 1812, och talat och brevväxlat om många gånger sen dess, d v s att det franska regentskapet skulle ges till "den mest värdige".⁵⁴⁶ Icke desto mindre önskade Jean snarast träffa tsaren.

Enligt Schinkel fick han denna onsdagsförmiddag oväntat besök av tsaren förtrogne general Volkonsky⁵⁴⁷. Av Schinkels redogörelse av vad Jean då sade, så framträder en tydlig osäkerhetskänsla hos Jean, oavsett om denna schinkelska dialog är autentisk eller efterhandskonstruerad via diktamen på Stockholms slott många år senare. Stamfadern inledde till Volkonsky:

"Vi lever i en tid då alla beräkningar slår fel, då många *rättigheter misskänns*, och *tjänster glöms*, men jag har *satt hela mitt förtroende till tsar Alexander*. --- *För hans skull har jag uppoffrat allt vad som fästade mig vid Frankrike*. På honom ensam räknar jag med att *betrygga Sveriges framtid*."

Det var alltså uppenbart att stamfadern, efter att beräkningarna slagit fel gällande sin karriärplan A, regentskapet i Frankrike, nu ville påminna tsaren om sin stora favör och räddning för tsaren när stamfadern underlät att ta tillbaka Finland, och att han därför nu behövde – krävde – tsarens stöd för sin karriärplan B, nämligen att underkuva Norge för att "betrygga Sveriges framtid", läs skänka legitimitet åt familjen Bernadottes anspråk på den svenska tronföljden.

"Om jag däremot förlorat hans vänskap och Sveriges intressen sätts på spel, återstår kanske för mig ej annat än mitt svärd och plikten att dö med heder."

Alltså ett förtäckt hot att om tsar Alexander ej nu ställde sig bakom Norgeförvärvets fullbordande, d v s legitimitetskvittot, kanske Jean skulle bli tvungen att vända den svenska armén mot Finland istället för att därigenom uppfylla sin förpliktelse mot Sverige. Volkonsky fattade givetvis galoppen och svarade att Jean kunde "med en fullkomlig trygghet räkna på tsarens vänskap och uppfyllandet av de fördrag" som låg till grund för det nära svensk-ryska förbundet och därmed Norges underkuvande.

Efter att Volkonsky avlägsnat sig dök efter en stund tsaren själv upp hos stamfadern på Rue d'Anjou, lika oväntat, klockan 11. Det finns lite olika skildringar av stämningen i rummet under detta möte. Tsaren tog fram den för Jean extremt komprometterande uppsnappade depeschen från några veckor tidigare,⁵⁴⁸ visade den för Jean och frågade om han kände till den.

Bernadotte replikerade enligt olika källor med att blåneka, skylla ifrån sig, säga att det hela var påhittat, påstå att hans egna handlingar och ord blott varit för att "förleda Napoleon", och hävda att de som nu fäste någon vikt vid innehållet i den uppsnappade rapporten endast var ute efter att skada deras fina relation. Ljugeriets och förvrängningens maestro i sitt esse. Jean ska enligt ett samtida vittne t o m ha gått ännu mer på offensiven och givit fritt lopp åt sina bittra förebråelser, kraftigt kritiserat koalitionen inkräkning i Frankrike samt att de störtat en förkastad dynasti bara för att ersätta den med en annan, och vidlyftigt upprepat alla tjänster han gjort koalitionen, allt han uppoffrat för dem, hur tacksamma de borde vara. Han beklagade sig även skarpt över den likgiltighet som koalitionen uppvisat inför Danmark-Norges påstådda kränkande av Kieltraktaten.

Tsaren var fortfarande missnöjd över Bernadottes obestridliga *förräderi*, som inte kunde förvrängas, punkt. Allt detta *eviga spinn* som strömmade ur Jeans trut var bara tomma ord, och båda visste innerst inne om det. Enligt en källa så förebrådde tsaren kronprinsen dennes trolöshet och atmosfären var stel, men enligt en annan källa så försökte tsaren mest lugna

⁵⁴⁵ Se kap 19 avsn 13

⁵⁴⁶ Se kap 4 avsn 12

⁵⁴⁷ Nikita Grigorievich Volkonsky (1781-1844), rysk militärofficer

⁵⁴⁸ Se kap 19 avsn 13

honom i hans ohämmade upphetsning. Olika källor uppger vidare att tsaren antingen överlämnade originalrapporten inslagen i ett papper till Jean, eller också rev den i stycken, och själv föreslog att hela händelsen nu skulle tystas ner. Detta var dock omöjligt, då många redan kände till incidenten och tagit kopior av rapportens innehåll.

Tsaren insåg emellertid att det vore bäst för alla koalitionsrepresentanter om Jean faktiskt inte dröjde sig kvar längre än nödvändigt i Paris. Flera historiker menar att tsar Alexander ej längre var kronprins Jeans nära vän annat än nominellt. Efter att illusionen om franska kronan snabbt dunstat bort likt en hägring, var Kieltraktaten och Norgeförvärvet nu den springande punkten, det förstod alla. Tsaren försökte därför taktiskt få Jean att överge sina tankar på Frankrike och istället nu fokusera på sitt "adoptivfädernesland", Sverige. Alexander lovade truppunderstöd för Bernadotte vid behov, och arrangerade så att Kieltraktaten skulle godkännas av alla koalitionsmedlemmarna. Detta skedde med en brådska som vittnade om *de allierades önskan att så fort som möjligt se Jean Bernadotte avlägsna sig från Frankrike*.

Faktum var att luftsottet hade kollapsat. Han hade aldrig haft en realistisk chans att efterträda Napoleon. Han hade snarare – utifrån sin egen grandiosa, inbilska självbild – gravt överskattat sin förmåga och sin popularitet.

Han befann sig under ett moln av misstro från sina allierade och han var *allmänt avskydd* i sitt fädernesland där han, både då och i ett sekel framåt, betraktades som en *förrädare*. Många såg honom som en Judas, som svikit sin nation för personlig vinning. Talleyrand menade att valet av Bernadotte skulle varit en *skymf* mot Frankrike och ska ha uttalat om dennes regentaspirationer:

"Sedan Frankrike haft en soldat med snille,⁵⁴⁹ skulle det ej hålla till godo med en medelmåttig soldat, överhöjd av franskt blod."

Hela Jeans agerande under fälttåget på kontinenten 1813-1814 hade förlamats av personligt och egennyttigt önsketänkande. Bemödandet, eller snarast girigheten att hela tiden hålla absolut alla möjligheter öppna som kunde innebära störst fördelar *för honom själv personligen*, och anpassligheten likt en kameleont till varje tänkbar situation och motpart att med stora ord och utställda löften söka egna fördelar i retur, hade gjort att han i slutändan svikit allihop. Lättsinnigt utställda löften och oupphörliga svek hade tappat honom all trovärdighet. Han var rakt igenom falsk, lögnaktig och opålitlig, vilket gjorde att han omsider förlorade allt stöd för sin sak hos såväl koalitionen ledare, som förkastade honom som en ren charlatan, som hos de bourbonska valarbetarna. En ytterligare faktor som framhålls av flera professorer är att han var *feg*. Han var en *lat opportunist*, inte en tapper och flitig man av principer. Professor Scott skriver att han "saknade djärvheten och framsyntheten att forma händelser efter egen vilja", och istället "lät saker ske och han skulle stå beredd att inkassera vilka belöningar som kunde erbjudas". D v s belöningarna skulle ej vinnas genom eget hårt målmedvetet arbete och tydliga riktlinjer, utan istället genom intrigspel, genom att ställa sig in hos rätt personer och genom att råka befinna sig i rätt situation vid rätt tillfälle. Och just denna principiöshet – att låtsas vara anhängare av flera olika intressen som stod i oförenlig strid med varandra – är ett karaktärsdrag som flera analytiker framhåller, där Jean Bernadottes handlande i slutändan *alltid* kokade ner till egennyttan. Crusenstolpe belyser detta genom att konstatera att Jean samtidigt invecklade sig i "så många varandra korsande intriger, att det var bokstavligen mer lycka än konst att han ej fastnade i sina egna garn". Detta ledde emellertid till ett beständigt misstroende mellan Jean och hans bundsförvanter, mot vilka han förde "ett oavbrutet ord- och pennkrig, i vilket tsaren mäklade snarare stillestånd än fred".

Stamfader Bernadotte hade en bedräglig och manipulativ grundinstinkt där regler och normer bekymmerslöst överträdades vid behov. Han missbrukade verkligen andras förtroende till

⁵⁴⁹ "Soldat med snille" åsyftar givetvis Napoleon.

det yttersta, konsekvent. Han hade i början av fälttåget kommit undan med detta p g a de andras överskattning av hans bakgrund som fransk marskalk samt genom sin egen grandiositet, självsäkerhet, vältalighet och smöriga påklustrade charm. Men denna världsvana och utstrålning kunde blixtnabbt växla över i häftiga verbala attacker. Hans tillit till andra människor var i själva verket noll, mottagligheten för anmärkningar likaså. Från hösten 1813 och framåt levde han i stor självförnekelse om sin förlorade auktoritet och sitt tappade anseende i Europa. Denna förnekelse kom till uttryck i form av verbal hätskhet och arbiträra vredesutbrott mot i princip vem som än råkade stå i skottlinjen för hans gaskonnader, där spydigheterna och gallan över *koalitionens svek gentemot honom* flödade.

Jean Bernadotte hade väldigt höga tankar om sig själv vilka inte alls motsvarades av verkligheten, samtidigt som det egna bekräftelsebehovet var omätligt. Han hade varit vida överbefordrad redan som krigsminister och som marskalk, och länge betraktats av många i de högre militära och politiska sfärerna såsom gynnad i sin karriär av Napoleons nepotism, ej genom meritokrati.

De franska karriärplanerna löper som en röd tråd i hans uppträdande under fälttåget. Professor Waller i sin avhandling:

”Då det *personliga* draget är något som starkt framträder i Karl Johans hela politiska verksamhet, är det måhända ej för djärvt att antaga, att *kronprinsens franska aspirationer var den främsta orsaken till dennes diplomatiska och militära åtgärder 1812-1813*, vilka i så hög grad förbryllat eftervärlden.”

Så där var han nu, i kärlekens stad, våren 1814, men utan särskilt mycket begär efter hans närvaro från omvärlden. Han utsattes för glåpord av samma människor som hyllat tsar Alexander vid dennes intåg i staden. Ute på gatan utanför deras hus kunde man höra skrik:

”Ner med förrädaren! Ner med menedaren!”

Ganska snart insåg Jean att han för Désirées skull, hon som levde i Paris under namnet ”grevinnan av Gotland” och som åtnjöt en viss neutralitet och anonymitet på Rue d’Anjou, måste flytta. Jean fick bo hemma hos ett kusinbarn till Désirée som hette Rosine⁵⁵⁰ några kvarter längre söderut vid korsningen mellan Rue d’Anjou och Rue du Faubourg Saint-Honoré. Rosine var relativt nygift med en av Napoleons betrodda, den mångårige sjöförsvarsministern och napoleonske imperiehertigen Denis Decrès⁵⁵¹. Sålunda uppehöll sig Bernadotte under april månad, alltmedan Paris syntes sjuda av nyvunnen rojalistisk glädjeyra, hemma hos en av Napoleons högst befordrade och belönade officerare som ännu befann sig i Paris. Detta val av umgänge är i sig ganska talande för hans tidigare deklarerade ”tillgivenhet” för Bourbondynastin.

Tsaren tillhandahöll en livvaktstyrka på två tre hundra man utanför Jeans nya tillhåll, som enligt en historiker var ”i högsta grad erforderlig”. Vid sidan om det bernadotteska namnets låga anseende i den franska allmänna opinionen, fanns en påtaglig kallsinnighet mot honom från hans bundsförvanters sida. Det var endast med tsar Alexander som han stod på kamratlig fot, men dennes vänskap fungerade mest som beskydd och hans vänskapliga råd liknade nära nog befallningar.⁵⁵²

⁵⁵⁰ Marie-Rose Rosine Anthoine de Saint-Joseph (1788-1864)

⁵⁵¹ Denis Decrès (1761-1820), fransk militärofficer och minister

⁵⁵² Ett exempel på sin totala avsaknad av självdistans gav stamfadern ett år senare, våren 1815, då han i ett samtal med Frankrikes chargé d’affaires i Stockholm hävdade: ”Ni må veta, att man erbjudit mig att ställa mig i spetsen för armén och nationen, och att man sedermera velat göra mig till medlare mellan nationen och Bourbonerna. Marskalkar, generaler – vilkas namn jag kan meddela er – har ivrigt uppmanat mig att emottaga kronan.”

På kvällen den **14 april**⁵⁵³ ägde en galaföreställning rum på den gamla *Théâtre National*, även känd som *Opéra de la rue de Richelieu*⁵⁵⁴. Operan kunde hysa 2300 åskådare, hade läktare i flera etage och var vackert utsmyckad med draperier, konstverk i taket och en jättelik ljuskrona i mitten av den stora salongen. Föreställningen var *Oidipus i Kolonos*, en tragedi av Sofokles⁵⁵⁵. Logen närmast scenen var rikligt insvept i mörkblå sammet broderad med heraldiska liljor, en urgammal fransk monarkisk symbol, krönt med det forna nationella vapnet, och när greven av Artois, Louis XVIII:s yngre bror, äntrade salongen steg jublet. Tio minuter senare anlände Rysslands tsar Alexander, Österrikes kejsar Franz och Preussens kung Friedrich Wilhelm och tog plats i en annan loge och mottogs med ännu ljudligare bifallsrop. I andra angränsande loger fanns Schwarzenberg, Metternich, Castlereagh, Stein, Nesselrode och många andra ledargestalter och diplomater från koalitionen. Efter föreställningen, när koalitionen:s suveräner gick över till greven av Artois som en vördnadsgäst, ljud applåddåskorna vildare än någonsin.

Jean Bernadotte var också närvarande på teatern denna kväll, men i största *inkognito*. Han satt anonymt i mörkret, bredvid sin följeslagare Magnus Brahe, och bevittnade tillställningen i en avskild griljerad loge, bakom ett järngaller, där ingen kunde se honom. Symboliskt så det förslår.

En samtidsskildrare skriver att "Bernadottes närvaro i Paris framkallade endast en plågsam känsla". Han var själv besvärad av sin vistelse i Paris, och denna känsla blev särskilt påtaglig fredagen den **15 april** då han, iklädd blå svensk uniform, deltog i kortegen som skulle möta den österrikiske kejsaren vid dennes ceremoniella intåg i Paris. Kortegen nådde centrala Paris vid klockan 11. Boulevarderna från *Place de la Bastille* till *Rue du Faubourg Saint-Honoré* kantades av uppställda soldater från koalitionen på ena sidan och det franska nationalgardet på den andra. Kortegen avslutades på *Place de la Concorde* där trupper paraderade.

Tsaren och de övriga monarkerna liksom en hel hop med dignitärer utgjorde kortegen. Bernadotte red till vänster om kejsar Franz. Detta var det enda tillfälle då Jean under denna sin vistelse i Paris visade sig offentligt, och det skedde på tsarens uttryckliga begäran. I övrigt höll han sig undan i sin tillfälliga boning, och umgicks under hela sin vistelse i Paris med ingen utanför den trånga kretsen av sin hustrus släktingar och några vänner, medan han omsorgsfullt undvek alla de som han visste ogillade honom.

En annan illustrativ anekdot inträffade i samband med Benjamin Constants ankomst till Paris samma fredag. Dagen efter dennes ankomst, lördagen den **16 april**, publicerade *Journal de Débats* följande kortfattade rapport:

"Herr Benjamin Constant, privatsekreterare åt hans kungliga höghet Sveriges kronprins, beledsagar prinsen och ankom denna kväll i Paris."

Constant blev ursinnig över att publikt bli associerad med Bernadotte, och insisterade den **18 april** att tidningen publicerade en rättelse som han själv dikterat. T o m Jeans forna nära bundsförvanter, likt Constant i detta exempel, distanserade sig nu alltså resolut från stamfadern; de ville inte över huvud taget bli förknippade med namnet Bernadotte, inte ta i det ens med tång.

Crusenstolpe skriver om Jean att "han befann sig i en falsk ställning" i Paris, hans närvaro var disharmonisk, oberättigad. Där fanns ingenting mer att göra för honom. Under sina dagar i Paris emottog och gjorde han några etikettsbesök, men blev överallt bemött med *iskall* artighet. Överallt fanns ett tydligt avståndstagande, ingenstans hjärtlig förtrolighet.

⁵⁵³ Britton s 179 f förlägger denna händelse till den 14 april, Schinkel del 8 s 131 f till den 15 april. Författaren har bedömt uppgiften i Britton som mer tillförlitlig i detta avseende.

⁵⁵⁴ Operan revs 1820 och finns ej kvar men låg där den nuvarande parken *Square Louvois* idag ligger, mitt emot det franska nationalbiblioteket.

⁵⁵⁵ Sofokles (ca 497 f Kr-ca 406 f Kr), grekisk dramatiker och tragediförfattare

Han var en renegat⁵⁵⁶ i många av sina landsmäns ögon. Smädesskrifter hade spridits i Paris där exmarskalken från Pau skildrades som en förrädare mot Frankrike. Samtidigt spreds i Tyskland karikatyrer av honom där man förlöjligade hans utseende och hans halvhjärtade insats under det stora europeiska befrielsekriget. Verkligheten började komma ikapp all bluffpropaganda som utprånglats från Jeans fälthögkvarter i ett års tid. Många inom koalitionen såg Bernadotte som en ren förlorare, en bedräglig lycksökare med en inflaterad, grandios självbild och fullständigt orealistiska förväntningar, där sanningen nu som sagt hunnit ikapp. Han var sålunda misshaglig i båda lägren. Hyckleriet och dubbelspelet fortsatte emellertid in i det sista. Han var för *feg* för att någonsin stå upp för en enda princip, eller erkänna något endaste eget litet tillkortakommande eller fel. Det krävs manlighet och självförtroende för det, men det saknade han. Till en tidigare kollega som haft en ledande roll i det amerikanska frihetskriget, Lafayette⁵⁵⁷, skickade han ett kort skriftligt meddelande att han själv, trots sin nya rojalistiska bana i Sverige, förblev "trogen frihetens sak och Frankrikes gamla intressen", men när han fick höra att politiska arresteringar ägt rum i Paris inför Bourbonernas återkomst blev han livligt orolig och jagade brådskande iväg en ny kurir men anhållan att det tidigare meddelandet måste brännas.

Vid ett tillfälle besökte han en gammal marskalkskollega, Lefebvre⁵⁵⁸. När Jean beklagade sig att Lefebvres hustru⁵⁵⁹, "den vackra marskalkskan" inte visade sig, öppnades plötsligt en dörr där följande ord utslungades:

"Jag är här, förrädare, men jag vill inte se dig!"

En annan anekdot berättar om ett tillfälle när Jean själv fick besök vid denna tid, då han gjorde sig oanträffbar genom att ropa till sin tjänare:

"Nej, jag ska inte träffa honom, jag vill inte träffa honom, jag är för olycklig!"

En levnadstecknare menar att man vet att Parisvistelsen var en tid av djup nedslagenhet hos stamfadern – alla hans franska luftslopp hade rasat samman; han hade bränt sina skepp. Schinkel skriver att Jean kände "obehaget av sin enskilda ställning och visade sig sällan". Dock så var självranssakan och självkritik ej framträdande egenskaper hos honom, utan debaclet som drabbat honom betraktades mest som ett bakslag som berodde på *omvärlden*, på koalitionens opålitlighet, på Bourbonernas intrigmakeri, o s v. Alltid *andras* fel.

En nära bekant till Bernadotte som träffade honom vid flera tillfällen under hans vistelse i Paris var en Bourienne⁵⁶⁰. I samtalen med Bourienne framträdde en frän bitterhet och stark besvikelse från Jeans sida, där han "blott svagt dolde det hopp han gjort sig att styra Frankrike", och det var uppenbart att "han hade i sikte att efterträda Napoleon". Bourienne kommenterar:

"När han slutligen blev driven ur sina innersta forskansningar, gjorde han ej mera någon inskränkning i sitt förtroende för mig, och *bekräftade helt och hållet vad jag visste om mötet i Åbo.*"

Detta torde en gång för alla skingra alla tvivel om tsarens och Jeans stora projekterande i Åbo, där det franska regentskapet efter Napoleon skulle gå till "den mest värdige".⁵⁶¹

Denna dröm – ett luftslopp – hos advokatsonen och soldaten från Pau, som på allvar väcktes 1812, hade förskjutit hans framtida roll i Sverige till en slags reservlösning, som dock ändå måste förvaltas. Nu, efter fiaskot med det franska regentskapet, blev den norska frågan återigen av

⁵⁵⁶ renegat = avfälling, överlöpare, person som övergått från ett politiskt läger till ett annat

⁵⁵⁷ Marie-Joseph Paul Yves Roch Gilbert du Motier de Lafayette (La Fayette) (1757-1834), fransk militärofficer och politiker

⁵⁵⁸ François Joseph Lefebvre (1755-1820), fransk militärofficer

⁵⁵⁹ Catherine Lefebvre (Hübscher) "Madame Sans-Gêne" (1753-1835)

⁵⁶⁰ Louis Antoine Fauvelet de Bourienne (1769-1834), fransk ämbetsman och diplomat

⁵⁶¹ Jmfr kap 4 avsn 12

central betydelse. All uppmärksamhet riktades mot Norge. Och Jean insåg att han behövde Rysslands och Storbritanniens stöd för att driva igenom sitt Norgeförvärv.

Som redan nämnts ovan så avgjordes allting rörande Norge och Kieltraktaten snabbt i Paris, säkerligen beroende på att man inte ville engagera sig mer i diskussioner med Bernadotte, bara bli av med honom. Den **23 april** tillställde Wetterstedt, som nu också infunnit sig i Paris, bundsförvanterna en ganska lång kravlista på kraftåtgärder riktade mot Danmark, mot Norge och mot Fredrik VI och Christian Frederik personligen, för att pressa igenom sin sak. Bundsförvanterna biföll i princip allt i sin helhet, och utan dröjsmål, förutom de personliga ingripandena mot Fredrik VI och Christian Frederik. Bara några dagar senare befallde Storbritannien, på Bernadottes anmodan, en ny blockad av norska hamnar eftersom människovännen från Pau uppenbarligen fortfarande trodde att utsvältning av sina blivande undersåtar var ett jättebra sätt att vinna deras tillit. I kontrast till detta kan citeras en brittisk ögonvittnesrapport, publicerad i både *The Star*, *The Sun* och *The Times* i april, om stämningen hos norrmännen efter stamfaderns utsvältningsblockad och framtvingade humanitära katastrof – Jean Bernadottes eget folkmord:

”Dessa är, och det kan sägas om alla klasser av invånarna, rasande mot svenskarna. Systemet med utsvältning som tillämpas av dem mot Norge har gjort ett alltför djupt intryck för att någonsin glömmas. I Trondheims stift har 5000 människor dött, som en konsekvens av att ha levt av ohälsosamt bröd, tillbakade eller rostade eller torkade fiskben, mossa och granbark. Vid öppnandet av dessa miserabla offers kroppar, hittades stora klumpar med absorberad terpentin i deras inälvor.”⁵⁶²

Så långt samhällsbyggaren Jeans strävan att vinna folkets kärlek, hans belöning.

Medan de andra kungligheter och hela officersgeneralitetet i Paris bevistade fester, baler, storslagna middagar, revyer och teaterföreställningar så förblev Jean isolerad, delvis självvalt men han fick även utstå ”åtskilliga humiliationer⁵⁶³” enligt en minnestecknare. Professor Scott beskriver det som en ”kyligt ogästvänlig atmosfär”, och att ”bitterheten mot Bernadotte dessa sista dagar var otroligt djup”. Den brittiske ministern och diplomaten Clancarty skrev i ett brev den **25 april** om den svenska arméns överksamhet i krigets slutskede som snarast befrämjat den franska sidan i Belgien och Nederländerna:

”Den svenska arméns uppträdande förvånar mig inte det minsta i detta avseende. Utan tvekan har de mottagit särskilda instruktioner. Det verkar ha varit den rådande principen hos deras dyrbara prins, ända sen hans ’snabba’ och ’högst hjältemodiga’ övergång av Rhenfloden, att göra så lite nytta och så mycket skada som möjligt.”

Clancarty kallade Jean Bernadotte för ”kvacksalvarkommendören” och kommenterade att denne lätt skulle erövra Norge om han ”agerade med samma fiendskap mot sina motståndare som han gjort mot sina bundsförvanter”. Den brittiske utrikesministern Castlereagh fastslog i ett brev den **27 april**, att Bernadotte ”har inga särdeles stora anspråk på vår gunst”. Med andra ord, den svenske kronprinsens uppträdande uppväckte varken tacksamhet eller respekt hos de övriga, utan motsatsen. Den brittiske diplomaten Aberdeen konstaterar i ett privat brev att Bernadotte ”gjort ett dåligt intryck här liksom annorstädes”. Och den brittiske generalen Wilson kallar honom, som tidigare nämnts, i sina memoarer för ”den störste charlatanen som någonsin framträtt på den offentliga scenen”.⁵⁶⁴

Jean Bernadotte hade blivit impopulär inte bara hos briterna utan även hos preussarna och österrikarna. Hans egoism, ständiga falskspel och verbala serpentiner för att undslippa ansvar eller medverka – allting var sedan länge genomskådat. Jeans enda, härdiga beskyddare i de

⁵⁶² Citatet repeteras i kap 20 avsn 4.

⁵⁶³ humiliation = förödmjukelse

⁵⁶⁴ Se kap 16 avsn 7

storpolitiska samtalen var tsar Alexander. Alla övriga hade gett upp, fått nog, vad gällde uppkomlingens avsaknad av autenticitet. Men t o m tsarens tålmod var på upphållningen. Det hävdas i en källa att tsaren också innerst inne ville att Jean lämnade Paris, och att han hemligen lät införa i den parisiska pressen en notis om att Jean, som ganska nyligen ankommit till staden, skyndsamt avrest! Ett *consilium abeundi* – ett råd att avlägsna sig – om något. Vinken var tydlig.

Med sin på en gång djupa och lekande ironi rekommenderade Talleyrand att Bernadotte, innan sin avresa från staden, gjorde personlig bekantskap med Frankrikes nye kung, Louis XVIII, som dagligen väntades från London. Jean var allt annat än angelägen om detta sammanträffande.

Det är ganska talande, att 14 av de 17 utnämningarna som kronprins Bernadotte gjorde till *Svärdssordens Stora Kors* under fälttåget – från våren 1813 t o m april 1814 – var till *utländska* medborgare. Av dessa 14 utländska utnämningar så gick 7 till *ryska generaler*, där flera i allra högsta grad varit delaktiga i stölden av Finland från Sverige 1808-1809. Men kanske ännu mer anmärkningsvärt, är att det bland Jean Bernadottes utnämningar till denna belöning för insatser för Sverige i krig även fanns en *fransk general*, d v s en högt uppsatt militärofficer för motståndarsidan. Frankrikes general Gérard⁵⁶⁵ hade lett franska trupper i strid mot koalitionen 1813 och 1814 och bl a bidragit till *enorma förluster för Blücher på tiotusentals man* vid slagen vid Grossgörschen⁵⁶⁶, Bautzen⁵⁶⁷ och Goldberg-Niederau⁵⁶⁸. Jeans hyllning av en fiendegeneral som dödat och sårat drövis med koalitionsstrupper på detta sätt är ytterst magstarkt, vilken normalfungerande etiska kompass man än är begåvad med. Utnämningen av general Gérard till denna ordensutmärkelse var Jeans sista gärning den **30 april** innan han lämnade Paris samma dag.

En historiker meddelar att när stamfadern denna dag gav sig av från Paris norrut så var han i den brittiske utrikesministerns ögon "både ett falskt och ett utslitet mynt". Castlereagh skriver några dagar senare till den brittiske premiärministern Liverpool:

"Han drar sig nu tillbaka till Sverige --- gäckad i alla sina projekt och fullständigt sjunken i vanära, även hos sin egen armé som känner sig förödmjukad av den overksamhet, till vilken den varit dömd under hela fälttåget."

Stamfader Bernadottes uppträdande hade, som tidigare konstaterats, inte bara konsekvenser för honom själv personligen utan för Sverige och *Sverigebildens utomlands*. Det forna stolta, ståndaktiga nordiska kungariket var tillplattat och förnedrat genom en enda persons verk, en externrekryterad kronprins som mutat sig igenom den svenska rekryteringsprocessen.⁵⁶⁹ Verket Wetterstedt skrev till Wirsén i april 1814 att han övervägde att sluta, "ty dessa senaste månader har mer än alla förflutna år nedtryckt mitt mod och mitt sinneslugn". Wetterstedt kommenterade även det vanrykte som Bernadottes politik lämnat den svenska armén i:

"Vi är snett åsedda av de andra och utpekade som *trossbevakare*, alltid tappert ställda bakom de aktiva bundsförvanterna."

Det poängteras från ett antal forskare hur *Sveriges* ställning försvagats på olika sätt under fälttåget genom Jeans "särpolitik", som den har kallats. Sveriges förhållande till Europas stormakter hade allvarligt störts och dessa verkningar var kännbara länge. Sveriges auktoritet och vederhäftighet som internationell partner och bundsförvant var solkade. *Sverigebildens utomlands* hade av Jean Bernadotte totalt sinkas.

⁵⁶⁵ Étienne Maurice Gérard (1773-1852), fransk militärofficer

⁵⁶⁶ Slaget vid Grossgörschen den 2 maj 1813 (även känt som "Slaget vid Lützen 1813", ej att förväxla med slaget 1632); se kap 5 avsn 12

⁵⁶⁷ Slaget vid Bautzen den 20-21 maj 1813; se kap 6 avsn 3

⁵⁶⁸ Slaget vid Goldberg-Niederau den 23 augusti 1813

⁵⁶⁹ Se kap 2 avsn 21

Faktum är dock att det hade kunnat gå *ännu* värre än det gick. Det berättas i källmaterialet hur verktyget Wetterstedt ibland lät dröja med att utföra chefens instruktioner och därigenom undvek att bringa saker till sin spets, vilket av forskare bedöms ha förhindrat många brytningar. En annan av centralfigurerna under de gångna månaderna berättar på likartat sätt, enligt ett dokumenterat vittnesmål, hur Jeans svenska omgivning fick *agera buffert* – stötdämpare – mellan kronprinsen och internationella kontakter, bara så att allting – Sveriges utrikes relationer – inte skulle gå fullständigt käpprätt åt helvete. Jean Bernadotte, med oklar psykisk diagnos,⁵⁷⁰ var rent *destruktiv* för *svenska statens* förvaltning och anseende, vilket hans närmaste omgivning hela tiden fick parera. Carl Löwenhielm med sina egna ord:

”Om jag, utan vidare eftertanke, till sina adresser framburit allt vad han i hettan befallde, så hade mer än en gång allting blivit sönderbrutet och följderna för oss oberäkneliga. Men jag insåg snart att jag, för hans egen och för det allmännas skull, måste emellanåt tänka själv och handla något på egen hand. Också hemförde jag efter krigets slut och överlämnade till kabinettet *ett stort paket, innehållande dokument som jag aldrig framlämnat till sina vederbörande*. Och man icke blott gillade min försiktighet, utan *tackade* mig även därför.”

I ljuset av ovanstående är det spännande hur den av stamfaderns hejarklacksledare med högst svansföring, panegyrikern Torvald Höjer, sammanfattar det hela. Professor Höjer väljer givetvis att ursäktas och släta över diskussionen om Bernadottes illojalitet mot såväl svenska staten, svenska armén, den svenska successionsordningen och koalitionen. Höjer börjar istället med att kalla det mycket målmedvetna tillmutandet av tronföljden vid bedrägerisdagen i Örebro 1810 för ”ett ödets nyck”, ungefär som att det hela skedde slumpartat och ofrivilligt, och fortsätter:

”Det är orimligt att efter tre års vistelse där förutsätta en svensk nationalkänsla hos honom. Frankrike måste för honom alltså stå som hans naturliga verksamhetsfält; att återupprätta sitt fädernesland efter sviterna av det napoleonska väldet måste synas ett värdigare mål för hans ärelystnad än att sluta sina dagar på Stockholms slott.”

Bernadottestipendiaten och den bernadotteska husbibliotekarien Torvald Höjer, *möjligen* jävig, anser alltså att omvärldens förväntningar på stamfadern var orättvisa och orimliga. Att borgarsonen Jean Bernadotte förärats Vasaättens tronföljd, svurit heliga trohetseder mot kung, riksdag och Sveriges grundlag, översköljts med svenska titlar, privilegier och finansiella förmåner, blivit svensk rekordhållare i kronprinsapanage, tillskansat sig näst intill obegränsade maktbefogenheter i Sverige, och avgivit högtidliga löften till höger och vänster, ingått explicita förbindelser och skriftliga kontrakt, o s v, är egentligen ovidkommande enligt Höjer, med motiveringen att karln var och förblev fransos, punkt, så därför måste man enligt Höjer ha kärleksfull förståelse för hans svek mot den blågula fanan och den blågula kungamakten, och istället som svensk medborgare känna sympati för Jeans ändlösa charlataneri och förnedringen av svenska armén och svenska nationen. Eftersom Sverige tydligen inte var den svenske kronprinsens ”naturliga verksamhetsfält” så fick det bli lite hur som haver, enligt Höjers resonemang. Att Sveriges riksdag och svenska folket hade aningen högre ställda förväntningar än så på stjärnskottet från Pau, saknar betydelse i Höjers resonemang. Höjer, som efter ovanstående floskler nu alltså plötsligt även gör sig till moralisk domare, menar att i detta så finns ”ej en skugga av något lågt” hos hans egen hushjälte Jean. Allt är vitare än vitt hos stamfadern, hävdar professorn vars forskning sponsrats av stamfaderns ättlingar. Vidare kan förtydligas för läsaren, att ordvalet ”ärelystnad” är en av alla dessa kluriga höjerska synonymval och omskrivningar som döljer sanningen i någon slags ridderlig dimma. Vad det i klartext var frågan om var ren oavlätlig *girighet*, ett starkt återkommande tema genom hela Bernadottehistorien.

⁵⁷⁰ Se kap 9 avsn 13; kap 24 avsn 24

Höjer vevar på i samma anda i flera olika summeringar i olika publicerade studier. Höjer hänar Gustaf IV Adolfs regentskap genom att referera till "de styrandes oduglighet" som fört Sverige till avgrundens rand, innan, tack och lov, frälsaren från Pau redde upp allting. Sverige stod nu "tack vare en enda mans snille och skicklighet som en viktig medlem av den segrande koalitionen", hävdar historieförfalskaren Höjer. Temperaturen stiger när professor Höjer visar ytterligare prov på sina humoristiska och manipulativa talanger:

"Det får ej förbises, att Carl Johan under hela denna prövande tid med aldrig svikande energi tillvaratog Sveriges intressen."

Höjer menar vidare att Jeans lyckliga räddning ut ur slitningarna med i princip alla som han kom i beröring med "berodde uteslutande på hans egen diplomatiska skicklighet" i kombination med "det personliga intryck som han tidigare lyckats göra på tsaren", vilket är en höjers omskrivning för tsarens stora tacksamhetsskuld för att Bernadotte efterskänkte honom rovet av Finland.

För att toppa det hela så riktar Höjer samtidigt en udd mot de samtida svenska personer i Jean Bernadottes omgivning, som i memoarer och brev efterlämnat anmärkningar på frälsaren från Pau. Historierevisionisten Torvald Höjer kallar dessa kommentarer "förbittrade" och menar att de härstammar från "avogt sinnade personligheter". Höjers sluga ordval antyder alltså att det alltså är förgrämda, besvikna, elakt sinnade personer som åt eftervärlden lämnat negativa omdömen om stamfadern. Höjer undergräver därmed skickligt hela den *närmast unisona* kritiken av stamfadern genom sin ordlek, som går ut på att få läsaren att tro att kritiken måste förkastas eftersom den kommer från en massa sura förbittrade typer, inga vanliga redbara människor.

Hovpanegyristen Höjers hyllningar av den svenske kronprinsens fantastiska insatser under fälttåget på kontinenten, inklusive den senare delen där han försökte byta bort sin lama svenska lott mot något mer intressantare utomlands, avslutas med följande slutkläm, följt av ett cymbalslag:

"Till lycka för Sveriges yttre och inre utveckling blev Carl Johan av händelsernas gång och sin egen försiktighet *utestängd från allt inflytande* på Frankrikes öden 1814."

Samtidigt redovisar drottning Charlotta, som fick mycket av stoffet till sin dagbok direkt eller indirekt från Jean själv, en diametralt motsatt uppfattning, att Jean inte alls var utestängd från inflytande våren 1814. Charlotta skriver i en notering för april 1814:

"Sveriges kronprins har varit *den drivande kraften* i alla dessa stora världshändelser."

Det blir onekligen lite lustigt när olika Bernadottebeundrares hittepå historier trasslar in sig i varandra.

DEN SISTE REVOLUTIONSUPPKOMLINGEN

Den s k restaurationen i Frankrike, återbringandet av den gamla dynastin, ödelade Jeans egna förhoppningar på en mer prestigefull karriär än den som lilla torftiga Sverige kunde erbjuda honom. Men det legitimistiska genombrottet i Europa framkallade även farhågor hos honom. En historiker påpekar att "restorationen berört honom högeligen obehagligt" då den riskerade att få återverkningar även i Sverige. Så snart han insett att hans koalitionspartners hade bestämt sig för att återbringa Bourbondynastin, befarade han att om han spelade ett *ännu* högre spel än han redan gjort – ett taktiserande som osade illojalitet, trolöshet och otacksamhet gentemot Sverige – riskerade han att förlora även den svenska tronföljden. Detta var ytterligare ett skäl till att ligga lågt under vistelsen i Paris. Norge skulle bli stamfaderns legitimitetskvitto, och utöver detta skulle

alla tendenser till den legitima Vasaättens anspråk på den svenska tronföljden skoningslöst motarbetas och tillintetgöras.

Under april månad och i början av maj spreds en story i schweiziska, tyska, franska och brittiska tidningar som gick ut på att Jean Bernadotte avsåg sig den svenska tronen, vilken skulle återställas till arvtagaren av Vasa stam. Det stod på ett ställe om Jean:

”...tillkännagivit sitt beslut att avstå från arvsrätten till en av Nordens troner till förmån för Gustaf IVs son. Den unge prinsen är begåvad med de största talanger och erhåller under drottningens, sin moders ögon den bästa uppfostran.”

En annan tidning formulerade det likartat:

”Kronprinsen av Sverige tillkännager sin avsikt att icke antaga kronan, utan att återställa henne åt arvtagaren av Vasa stam, vilken blivit uppfostrad av sin mor.”

Journal des Débats i Paris skrev:

”Inom kort kommer kronprinsen att lämna Sverige, och nationen ska då förklara sig för drottning Fredrikas son, prins Gustav, en furste vars framstående egenskaper gör honom värdig att bli härskare över denna tappra och krigiska nation.”

I mitten av maj följde en tidning i Zürich upp detta med en skiss på förändringar i samband med det europeiska fredsslutet:

”Drottning Fredrika blir Sveriges regent. Hennes son, prins Gustav, är arvtagare till tronen och erhåller kungariket Norge. Den nuvarande svenske kungen nedlägger sin krona. Kronprinsen blir hertig av Pommern.”

Jean blev givetvis ursinnig, och förmodligen skärrad, när han läste detta. Han drevs av en stor spökrädsla för det avsatta kungahuset, för pretendenten prins Gustav och för restaurationsförsök till dennes förmån. Dessutom kom rapporter om gubben Carl XIII:s försvagade hälsa uppe i Stockholm, som snart kunde innebära att kungen föll bort. Det sägs i källmaterialet att Jean vid denna tidpunkt generellt befann sig väldigt upprörd sinnesstämning, med sådan impulsiv ryckighet och uppenbar motsägelse mellan ord och handling att ingen, om ens han själv, längre med visshet kunde utröna hans verkliga mål och gärningars syften. Det låg i hans natur att hastigt göra upp de mest vidlyftiga planer, men kort senare besinna sig, skygga tillbaka, uppskjuta samt helt och hållet låta dem falla, och överge dem i avgörandets ögonblick – men nu var allting mer kaotiskt än vanligt.

Ett par månader senare, i juli 1814, nominerade Frankrike den Napoleonkritiske François-René de Chateaubriand⁵⁷¹ till ny ambassadör i Sverige. Chateaubriand hade kort dessförinnan utgivit en skrift som tog starkt parti för legitimismen och Bourbonerna, och mot revolutionsuppkomlingar. Vissa stycken i denna skrift kunde t o m uppfattas som direkta allusioner på Jean Bernadottes olämplighet att inneha en tron. Den svenska regimen, d v s Jean, nekade därför Chateaubriand ackreditering och han tilläts aldrig uppta den franska ambassadörsposten i Stockholm, vilken lämnades obesatt i fyra år. På motsvarande sätt lämnade Sverige den svenska ambassadörsposten i Paris obesatt under lång tid, med motiveringen att Sveriges statsfinanser inte räckte till detta... Förhållandet mellan Sverige och Frankrike fortsatte sålunda att vara lika iskyligt efter Napoleons fall, som det varit under Napoleons tid.

⁵⁷¹ François-René de Chateaubriand (1768-1848), fransk författare, politiker, diplomat och historiker

VÅR I BRYSEL

Brüssel, april 1814. *Le petit Paris* till sin stadsbild, arkitektur, kultur och sitt folkliv. Staden var genomfransk; människor talade bara franska ”med ord och åthävor”, som en uttrycker det i sina minnesanteckningar. En annan svensk fälttågsskildrare beskriver staden vid denna tid som en plats av prakt, smakfull lyx och glad livlig sällskapston.

Brüssel var en stad med vackra gator och torg, vida kanaler med rejäla stenkajer, broar och promenader. Strögen var krokiga men breda och ljusa. Många fasader var rikligt ornamenterade, och på var och varannan gata låg eleganta byggnader med ståtliga kolonnader och dyrbara antika statyer, som små palats. Stadshuset vid *Grand Place* i gotisk stil var prytt med ärkeängeln Mikael högst upp, trampandes på draken, allt i förgylld koppar. I gathörn och på torg hördes ett ständigt positivlevande. I den stora parken växte höga och lummiga träd som erbjöd skuggrika och behagliga promenader, och där fanns mängder av näktergalar som under småtimmarna stämde upp den vackraste konsert.

Den imponerande domen *Cathédrale Saints-Michel-et-Gudole* i gotisk stil hade tagit ungefär 300 år att bygga. Proportionerna var mäktiga och detaljrikedom syntes makalös när aprilsolen silade in genom glasmosaikfönstren. De katolska gudstjänsterna var visserligen praktfulla, men ceremonierna föreföll synnerligen omständiga och smått besynnerliga. Prästen i sin dyrbara skrud slog ihop och lyfte händerna, han neg, knäböjde och gjorde korstecknet över ansiktet, bröstet, oblattallriken och nattvardskalken, som han även kysste växelvis med altaret. Han läste med än mumlande röst, än argsint baryton, böner och verser på latin som få eller ingen i åhörarskaran förstod. Bredvid stod altarpojkar och ringde med små klockor vid vissa böner, ibland mjukt och långsamt, ibland hårt och fort. Prästen växlade till lovtal över helgon och underverk. Rökbehållare svängdes fram och tillbaka på konstigt vis, det doftade i kyrkan. Hela gudstjänsten insveptes i någon slags mystik i syfte att göra den än heligare, eller som Skjöldebrand vässat anmärker i sina memoarer, ”förblinda förståndet”. Undersåtarna i publiken utlovades förlåtelse genom att närvara under detta latinspråkiga timplånga mässande, repetera böner och att köpa avlatsbrev, muta bort sina oförrätter med penningar. Katolska barn fick lära sig att barn som inte är döpta är evigt fördömda.

Brüssels konstmuseer hyste mästerverk av van Dyck⁵⁷², Rembrandt⁵⁷³ och Rubens⁵⁷⁴, och stadens stora bibliotek hade 100 000 böcker. Vid biblioteket låg en liten botanisk trädgård. Den stora och vid denna tidpunkt exceptionellt vackra parken hade breda höga alléer samt smärre stigar genom häckar och boskéer, med många piedestaler som bar upp väldoftande blomsterkrukor, antika byster och statyer.

Armémusikanten Bengt Daniel Sjöberg berättar även ingående i sin dagbok om ett besök på det stora vetenskapsmuseet för naturhistoria, fysik och astronomi i Brüssel,⁵⁷⁵ inhyst i hertigen Karl Alexander von Lothringens⁵⁷⁶ stora tidigare palats.⁵⁷⁷ Där kunde alla sorters metaller och kristaller, svampar och växter, skallerormar och en ej namngiven afrikansk orm som var ”ungefär 10 alnar lång och tjock på mitten som en liten timmerstock”, samt en otäck krokodil beskådas. Där fanns även en astronomisk utställning med ett stort planetarium, fysiska och matematiska

⁵⁷² Antoon van Dyck (1599-1641), flamländsk konstnär

⁵⁷³ Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606-1669), nederländsk konstnär

⁵⁷⁴ Peter Paul Rubens (1577-1640), flamländsk konstnär, grafiker och diplomat

⁵⁷⁵ Museets namn var *Musée de Bruxelles*, men detta var egentligen ett samlingsnamn för flera olika museer för olika specialområden. Den fysikaliska och matematiska avdelningen kallades exempelvis för *Cabinet de physique du Musée de Bruxelles*.

⁵⁷⁶ Karl Alexander Emanuel von Lothringen und Bar (1712-1780), österrikisk militärofficer och ämbetsman

⁵⁷⁷ Nuvarande adress Place du Musée 1

instrument, ljusexperiment, demonstration av elektricitet, samt omfattande samlingar uppstoppade djur, alltifrån hästar till fåglar, även insekter och havsdjur. Vetenskapsmuseet lämnade ett starkt intryck på besökande svenskar.

Handelsbodarna vid gator och torg sålde hantverk i stål, sadelmakararbeten och ridtyg, glas, möbler, golvmattor och porslin med inläggningar av guld och granna kulörer. Några butiker sålde sydda eller knypplade brysselspetsar, med otroligt vackra och invecklade mönster. De i Bryssel tillverkade spetsarna ansågs vara de finaste i hela Europa. Endast denna tillverkning sysselsatte 4000 personer i staden och ytterligare 5000 i omgivningen.

Det var grant, men det var dyrt. "Övermåttan sköna handelsbodarna blott man hade friskt med penningar" upplyser en svensk dagboksskrivare, och liknande kommentarer återkommer på flera ställen. Där fanns granna te- och kaffeserviser som kostade ända upp till 100 Louis-d'or⁵⁷⁸, och beställningsarbeten pågick för spetsar till sängomhängen för tsar Alexander vilka skulle komma att kosta 8000 Louis-d'or⁵⁷⁹. Andra anekdoter berättar om hur diplomater och officerare köpte med sig spetsar, klänningar, serviser och souvenirer hem till sina fruar och älskarinnor. "Allt vad man kan önska sig för pengar fanns här att köpa", skriver en svensk officer.

Droskor och kabrioletter⁵⁸⁰ stod alltid i beredskap på vissa torg, uppradade i en taxikö, färdiga att vid minsta vink sättas i rörelse varthän kunden behagade åka. Taxisystemet för transporter inom staden var uppskattat bland svenskarna, liksom återigen de angenäma badinrättningarna. I Bryssel fanns även många kaffehus och restauranger, några inredda med speglar och ljuskronor.

Den starka vårsolen i början av april fick den sköna grönskande våren nästan att kännas som försommar, och utomhusserveringarna i staden var bräddfylla av överksamma officerare. På *Café de l'Empereur*, som låg vid nuvarande *Place Royale*, var en ständig samling av officerare av alla möjliga slag, en verklig provkarta av färgkombinationer och dekorationer, allt från "halvildar i ringpansar, harnesk och renskinnskaftaner⁵⁸¹" till gula, vita, röda, blå, gröna, svarta välstrukna uniformer. I källmaterialet nämns även *Café Imperiale* som varje afton lockade en stor samling. Utmärkelser och ordnar bars på bröstet, klaffar och guldepåletter på axlarna, i vissa fall med buljonger⁵⁸². Många av dessa män tycktes hålla inne ett djupt andetag under större delen av aperitifen. Atmosfären var tät av självberöm och överdrifter, tillgjord vördnad, avundsjuka och ett enormt fjäsk. Under elitens informella dagdriveri och vid formella banketter och festmåltider, teaterföreställningar, maskeradbaler och konserter om aftnarna framträdde högmod och suffisans⁵⁸³ i ansefulla proportioner, enligt vittnesmål. Flera baler anordnades även för den svenska officerskåren, där det åts och dansades till klockan 3-4 om morgonen.

Svenskarna hade nu stannat två dagsmarscher från den franska gränsen, men den skulle de aldrig överträda. Lilla Paris skulle bli svenskarnas slutstation på den europeiska kontinenten under detta fälttåg, och man skulle aldrig komma närmare riktiga Paris än så. Bernadottes manöver till Bryssel hade egentligen varit halvt ofrivillig till att börja med, någonting som han känt sig nödgad till. Närvaron i Belgien kunde liknas mer vid en uppvisning och *demonstration*, än den inneburit någon konkret *prestation* för de allierades sak. Jean hade haft överbefälet över som mest 150 000 man under detta årslånga fälttåg, vars huvudsyfte varit att befria Europa från fransk ockupation, men han hade samtidigt lyckats med konststycket att med sina egna svenska trupper nästan aldrig komma i beröring med koalitionen gemensamma fiende.

⁵⁷⁸ 100 louisdorer år 1814 motsvaras år 2020 av ca 100 000 kr (KPI), 300 000 kr (guldpriindex) alt 3,2 mkr (arbetarlöneindex)

⁵⁷⁹ 8000 louisdorer år 1814 motsvaras år 2020 av ca 8 mkr (KPI), 24 mkr (guldpriindex) alt 250 mkr (arbetarlöneindex)

⁵⁸⁰ kabriolett = en tvåhjulig vagn med sufflett förspänd med en häst

⁵⁸¹ kaftan = långt och vitt överplagg av enkelt snitt; långrock med vida ärmar, troligen av österländskt ursprung

⁵⁸² buljonger = spiraler av fin guld-, silver- eller mässingstråd

⁵⁸³ suffisans = självtillräcklighet, egenkärlek, inbilskhet

Sjätte koalitionen krig mot Frankrike var över. Det var fred i Europa. I de svenska soldatleden infann sig en plötslig längtan efter att snart få återse Sverige, fosterjorden, en längtan som genomsköljde kroppen och själen. Skogarna och hagarna, gårdarna och gårdesgårdarna, gårdarna och torpen. Gläntan i skogen, friden, stillheten.

Ingeborg och lilla Anna-Maja.

Nummer 47 tänkte på henne varje dag, varje kväll innan han somnade, sin dotter, sin egen flicka som han aldrig träffat.

Ända sen man marscherat in i Bryssel en vacker månskensnatt i början av månaden, hade Kalmar regemente legat kvar på samma plats. En bataljon utgjorde vakt varje dag enligt ett roterande schema. Situationen i staden var huvudsakligen stabil, men en gruppering belgare fick snart för sig att de allierades avsikt var att göra Belgien till en preussisk provins. Rykten om detta spreds, och en mindre gerillaliknande beväpnad motståndsrörelse organiserades bland lokalinvånarna, vilket ledde till flera mindre stridigheter och handgemäng. Det berättas även i källmaterialet om ständiga slagsmål mellan belgare och preussare på gator och utanför utskänkningsställen för alkohol.

Den välgörande vårvärmen gjorde annars mannarna oerhört gott. Ett härligt högtryck från mitten av april gjorde ytterkläder överflödiga. Kalmarsoldaterna bodde – välförtjänt – kvar under tak i sin garnison nära centrum under hela vistelsen i Bryssel. Jämfört med fälttåget dittills, åtminstone efter att de lämnat Pommern i början av augusti 1813, så var tiden i Bryssel angenäm. Maten var tillräcklig och god, ibland kunde de bada, och många som dragits med infektioner och sjukdomar som härjat i den svenska truppen under den långa och råa hösten och vintern, repade sig förvånansvärt fort. Den nyvunna styrkan och friheten gjorde att livet plötsligt kändes drägligt igen.

Men vilan och den relativa ron i Bryssel blev också ett tillfälle för begrundan. Nils funderade på *hänförelsen* av krig. Anförares retorik, allmänhetens hänryckning. Ivern, den kollektiva berusningen när en hel nation grips av samma hänförelse, självsäkerheten och kraften i den egna övertygelsen.

Krig, i sin avskalade realitet, är egentligen något annat än den poesi som det ofta beskrivs som. Det på förhand utmålade dramat – med ledares uppblåsta, självkloka ordvändningar, fraser och slagord – och den obeslöjade verkligheten, gick sällan ihop. Med de umbäranden och den självförsakelse som soldaten, redskapet, lever med under skådespelets gång, svalnar hänförelsen och krigsromantiken snabbt. När fotsoldater i kalla och fuktiga bivacker ligger och hungrar och väntar på att larmtrumpeten ska ställa upp dem för ännu en marsch klockan två eller tre om natten, då är hänförelsen borta. Åsynen av massdöd, stanken av människoruttnelse, förlusten av en sann vapenbroder släcker den stora hänförelsen. Glöden falnar och lämnar plats åt likgiltig självbevarelsedrift och den nyktraste kallsinnighet. Konturerna av desillusion blir allt skarpare, och väcker eftertanke. Då är det bara den militära disciplinen och sanna soldatgemenskapen som håller ihop armén, när – särskilt om krigets tidigare utbasunerade syftemål börjar framstå som diskutabelt och falskt idylliskt – entusiasmen tynar och krigets verklighet tar överhanden.

Soldater räknas i antal. Soldater är uniformerade – enhetliga, närmast identiska – och blir efter värvingen blott ett nummer, inget mer än så. En soldats uppgift är att lyda. Han ska lyda order att marschera, att stå still, att rikta sitt vapen. Kompanier, regementen, bataljoner, brigader, divisioner och arméer räknas i siffror. Förluster i form av döda och sårade blir bara bokföringstekniska justeringar. Blott den bestämmande klicken bevärdigas *personnamn* i historieskrivningen, resten anonymiseras.⁵⁸⁴

⁵⁸⁴ Kurt Artur Vilhelm Moberg (1898-1973) illustrerar detta med kärnfullhet i romanen *Din stund på jorden*, där han låter en av huvudpersonerna, Axel Sigfrid Karlsson, underteckna varje brev från sin tjänstgöring i armén hem till sin yngre bror med orden "Din uniformerade och numererade broder Sigfrid".

I Bryssel upprättades i slutet av april 1814 av det svenska fältkansliet en summering av antalet döda per regemente under fälttåget på kontinenten 1813-1814. Listan inkluderar såväl döda i strid samt döda av sjukdomar och andra orsaker.⁵⁸⁵ Listan toppas av Kalmar regemente med totalt 140 personer, *samtliga* av dessa var soldater.⁵⁸⁶ Det motsvarar ungefär vart tionde man. Än mer anmärkningsvärt, är att av de 1320 personer som dött i hela den svenska armén under fälttåget på kontinenten 1813-1814, så tillhörde 1292 stycken, alltså 98%, den *lägsta rangen* i sina respektive regementen. Endast 9 var officerare och 10 underofficerare.⁵⁸⁷ Men av den stora massan meniga soldater som pliktade med sina liv – som dödades i strid eller som gick under på fälttågets umbäranden – är det näst intill ingen som ens flyktigt omnämns i den historiska litteraturen.

Det verkar för övrigt, i många sammanhang i livet i stort, existera ett stort avstånd mellan att sitta och tycka och bestämma vad som ska göras, och att faktiskt göra det. Världen bestod och består av ett litet styrande fåtalsvälde, och stora folkmassor som lät och låter sig styras. Starka drivkrafter i detta stora eviga spel var och förblir högmod, girighet och avundsjuka.

I ett års tid hade uppåt en miljon fotsoldater i Europa, uppdelade i två lag, stridit mot varandra på order ovanifrån om vem som skulle få förtrycka dem. Kriget hade slutat med att ett regimentsystem ersatts av ett annat. Man kan diskutera de relativa fördelarna och nackdelarna med det ena eller andra systemet, men faktum är att en maktägande elit alltid skulle finnas där och de kuvade skulle förbli kuvade oavsett. De nummerade soldaterna var bara brickor i ett större spel, och under denna senaste tvekamp 1813-1814 hade hundratusentals anonyma nummer betalat med sina liv eller sin hälsa för livet.

Ju mer man funderade på det, desto svårare var det att i tanken sluta cirkeln. Det var förbryllande frågor som väckts till liv, och som kanske låg långt bortom vanligt drängförnuft. Men just dessa centrala och stora frågeställningar skymtar fram i flera fälttågsdagböcker.

Befrielsekriget 1813-1814 kan ses på olika sätt. Befrielse *från vad* är lätt att svara på, nämligen Napoleon och Frankrikes imperialistiska ockupations- och herraväldespolitik. Men befrielse *för vem* lämnar olika svar. Dels "folket", givetvis, som det så vackert alltid brukar heta. Men i själva verket var de som skulle dra de *största fördelarna* av detta de europeiska kungadynastierna, alltså de enskilda europeiska monarkiernas härskarätter, och feodalismen inklusive de gamla adelsätterna och det ingrodda samhällsetablissemanget. "Befrielsekriget" handlade inte om egentlig befrielse för *folket*; kriget återtog bara det land som ockuperats av Napoleon och återställde där de gamla ofria monarkiska och feodala samhällsstrukturerna.

Carl Johan Ljunggren ägnar ganska stort utrymme åt att resonera kring detta i den senare delen av sin bok om fälttåget 1813-1814. Om nu "frihet för folket" varit en av fälttågets paroller, varför skulle man då – decennier efter USAs grundande 1776 och den franska revolutionen 1789 – vrida klockan tillbaka i Europa för att återupprätta/vidmakthålla *kastsamhällen* där en klass stöder sina företrädarna framför andra medborgare på förfäders verkliga eller inbillade förtjänster? Sådant var ju en förolämpning mot det sunda förnuftet. *Skiktningen* av människor från födseln, där förmånsrätter över andra distribueras utan hänsyn till personlig duglighet eller förtjänst, var och är i grunden vansinnig. Ljunggren om det svenska systemet vid denna tid:

⁵⁸⁵ Det är allmänt känt att fler svenskar dog av sjukdomar under fälttåget än i strid. Det exakta förhållandet mellan dessa dödsorsaker har av författaren ej undersökts, då en sådan utredning i sig självt skulle bli mycket omfattande och tidskrävande, men när det gäller Kalmar regemente så pekar källmaterial på att förhållandet kan ha varit ca 3:1, dvs tre gånger så många döda av sjukdomar som dödsskjutna.

⁵⁸⁶ Efter Kalmar regemente med 140 döda följer Södermanlands regemente med 125 döda, Västmanlands regemente med 112 döda, Kronobergs regemente med 100 döda och Närkes regemente med 86 döda. Dessa fem regementen bar tillsammans 43% av de svenska dödsfallen under fälttåget på kontinenten.

⁵⁸⁷ Uppdelningen enligt förteckningen daterad 26 april 1814 i Bryssel: officerare 9 döda, underofficerare 10 döda, spel (musikår) 8 döda, hovslagare 1 död, korpral- och manskap 1292 döda = 1320 döda.

”Någon sann frihet lär ej existera ej hos ett folk, där den absurda idé vunnit burskap, att 1/300 av nationen genom födseln förvärvat företräden framför de andra 299/300 – liksom gavs det två slags människor, varav det ena endast behövt en lumpen pergamentslapp för att befinna sig renat från de brister, som dömer det andra slaget till trälar. Detta uteslutande privilegium att suga ut nationens must och mærg, vilket okunnighet, maktspråk och vanans orättvisa gjort till monopol åt adeln – och företrädesvis åt den höga adeln – är lika dåraktigt som oförenligt med nutidens begrepp om människovärde och frihet.”

Ljunggren menar att nu på det moderna 1800-talet var det rent vanvett att tillerkänna någon människa medfödda titlar, medfödda ämbeten eller medfödda privilegier. Själva feodalismens grundidé var förkastlig. Ljunggren fortsätter:

”Vilken galenskap innefattar icke den feodala idéen, att man i samhällsordningens vågskål ska betyda mer, för det ens föfäder råkat vara utmärkta män! Naturen är icke alltid så medgörlig, att hon med arvet av anorna förenar gåvan av fädrens dygder. Och är det så bestämt givet, att alla dessa herrars stamfäder varit folk av upphöjd *förtjänst*?”

Ljunggren argumenterar alltså mot att nyttan av tidigare förtjänster skulle berättiga arvingarna i flera senare generationsled fördelar i samhället, så att likabehandlingsprincipen permanent skulle sättas ur spel. Han menar att det också kan ifrågasättas huruvida dessa stamfäders eftermäle ens grundats på tidigare egna *förtjänster*, och ej lika gärna från inställsamhet, rätt kontakter, kontanta penningar eller rena tillfälligheter. Feodalismens urskuldande är insvept i en dimma av dikt och nonsens, revisionism, glömska och höljande titlar, valspråk och sköldar. Ljunggren vänder sig skarpt mot godtycket i urvalet av vilka som lyfts fram på osynliga armar i samhället, och konstaterar att det dessvärre hör ”till människonaturens svaghet att vörda det oförklarliga, och denna samma svaghet är just den grundval, varpå så kallat *folk af familj* bygger sina pretentioner”. Det är ”ingalunda sällsynt att träffa en förtjänt man mot *nio* skurkar eller dålmånsar⁵⁸⁸” i detta klientel. Maktspråk och vanans orättvisa, ”sedvänja”, har vidare givit dessa människor monopol på att vara orättvisa mot andra, och på sätt och vis legitimerat detta system.

Man kan likaledes argumentera för att det franska samhällssystemet efter revolutionen byggde på frihet, jämlikhet och möjligheter till avancemang för *alla*. En meritokratisk och republikansk stat med en modern civilrätt, rättigheter som skyddade de svagaste medborgarna, som erbjöd möjligheter åt de tidigare marginaliserade och förtryckta, och ett omfattande skolinitiativ för att lära alla barn och övriga medborgare att läsa och skriva och därmed bli än mer delaktiga i samhällsbygget. Ett gigantiskt klassutjämningsprojekt, helt enkelt. Förlorare i detta projekt hade varit hundratals hertigar, furstar, palatsgrevar, markgrevar, biskopar, abbotar, abbedissor m fl, som förlorade land och företräden.

I det avseendet ter sig återställandet ganska paradoxal. De som allra mest konkret möjliggjorde feodalismens revansch i Europa var fotsoldaterna. Oftast var dessa personer från de europeiska samhällenas lägre skikt. Det var dessa som egentligen haft mest att vinna på franska revolutionens liberala ideal med lika rättigheter och möjligheter oavsett börd, men som använts som redskap och offer, schackspelets bönder, för att besegra Napoleon och återupprätta de gamla feodala strukturerna. Dessa knektar i öfverhetens tjänst skulle nu snart återvända hem till sina fattiga torp och drängstugor, och kanske var det syner av sönderslitna kroppar, av män som sönderskjuter män, av krutröksmoln och förnimmelser av dåm, av skrik, av viskade böner, av någon främlings sista ord, ”Gud” eller ”mamma”, avtryck av helvetet, som allra mest etsat sig fast från denna Napoleonkrigsupplevelse och som alltid skulle förfölja dem.

Allt för ”folkets frihet”, som den feodala propagandan ljöd.

⁵⁸⁸ dålmåns = trög, försöffad eller drumlig eller dum person; odåga, stackare, ”kräk”

MARSCH MOT SVERIGE

Stamfadern tillsammans med Désirée lämnade Paris den **30 april 1814**, som han aldrig mer skulle återse. Natten tillbringades på *Château de Mortefontaine* norr om Paris, som tillhörde Jeans svåger, Napoleons äldre bror Joseph⁵⁸⁹.

Morgonen därpå, söndagen den **1 maj**, tog stamfadern avsked av sin hustru och fortsatte vidare i sin kalesch norrut till Compiègne. Där befann sig tsar Alexander, och dit hade även Frankrikes nye kung Louis XVIII just anlant från sin långa exil i Storbritannien, på väg mot Paris. Jean träffade Louis XVIII, ett möte som beskrivs som relativt formellt och "ganska" artigt. Noterbart är att stamfadern tackade *nej* till den nye franske kungens inbjudan till middag samma dag.

I Compiègne bedyrade tsaren, återigen, hur livligt han önskat att Jean erhållit den franska tronen, ack ja. Tsar Alexander upprepade vad han sagt i Åbo och tillade, enligt Schinkel, att allt han önskade var att "*betala sin skuld*" till svenska folket och till det svenska kungahuset. D v s kompensera för stölden av Finland 1808-1809, som Jean Bernadotte så godhetsfullt underlät att återbegära när möjligheten 1812 legat vidöppen.⁵⁹⁰ Senare, vid deras avsked och i ett samtal som rörde Norgefrågan, använde tsaren samma ordval igen, denna gång betonande att tacksamhetsskulden var personlig:

"Jag skulle anse mig ytterst otacksam --- om jag inte använde alla tänkbara medel för att trygga Sveriges intressen och *betala min skuld till ers kungliga höghet.*"

Detta var sista gången som de två möttes, de som hamrat ut så grandiosa planer i Åbo. Professor Scott skriver i sin avhandling om Jean i denna stund:

"När det stora dramat var över skulle han försvinna från Europas rampljus, hans anseende nerdimrat, hans insatser glömda, och han själv misstänkt för den uslaste förräderi."

Följande dag fortsatte stamfadern mot Bryssel.

Givet det stora fiasko som Jeans fälttåg inneburit, och skammen i Paris, och den torpederade *Sverigebilden utomlands*, var det kanske ej så konstigt att Jeans och verktyget Wetterstedts annars så slipade propagandanummer uteblev. Från denna ambulerande PR-byrå, hovets desinformationsavdelning *on the road* om man så vill, hördes ingenting om de allierade truppernas intåg i Paris, Napoleons avsättning, återinsättandet av ätten Bourbon, eller om Jeans pinsamma vistelse i Paris. Svenska tidningar tog in och översatte vad som skrevs i Paris och London om Napoleons fall, men det enda som Jean lät yppa till svenska pressen under denna tid var en kort blänkare som nådde svenska tidningar några dagar in i maj, avsänd från sluttampen av Jeans vistelse i Paris, som lät meddela till svenska folket att "hans kungliga höghet befann sig uti högönskelig välmåga" i den franska huvudstaden, världshändelsernas centrum i april 1814. Roligt att höra.

I Bryssel utdelas även belöningar i olika former till det svenska officersklientelet för alla dess *fantastiska* insatser under vårvintern, åtminstone på spelhusen och sannolikt hos en och annan glädjeflicka. Jean Bernadotte visste att hålla sig väl med det översta skiktet av den svenska pyramiden, ty dessas stöd utgjorde en förutsättning för hans egen existens. Så belöningar fick det bli. I residensets sal med stora vackra speglar från golv till tak och förgyllda röda sammetsmöbler, stod mitt på det spegelblanka bordet en vas med ett ymnigt fång pingstliljor⁵⁹¹.

⁵⁸⁹ Joseph Bonaparte (Giuseppe Napolion di Buonaparte) (1768-1844), neapelsk och spansk kung, fransk statsman och diplomat

⁵⁹⁰ Se kap 4 avsn 12

⁵⁹¹ *Narcissus poeticus*

Vid sidan om titlar och befordringar så berättar en löjtnant Brunnström⁵⁹² emellertid följande anekdot i ett autentiskt brev om hur Bernadottes ordhållighet fortsatte att svaja:

”Kungsord bör ej kunna återkallas, säger ordspråket, men att detta låter ganska gott göra sig, bevisas av följande: Efter den store Napoleons avsättning låg svenska armén i och omkring Bryssel. Då utfärdades på generalorder, att H K H kronprinsen tilldelat allt högre befäl, till och med majorsgrad, donationer i kontant, vilkas belopp jag ej kan uppge. Men samma order tillkännagav även, att de övriga officerarna av lägre grad än major skulle erhålla sex brabantiska alnar⁵⁹³ fint mörkblått kläde --- till nya uniformer. Mig veterligen har jag ej hört att någon officer därav kommit i åtnjutande. Det skulle vara rätt intressant att veta vart detta kläde tagit vägen.”

Kalmar regemente, återigen avantgardet, hade redan efter två och en halv vecka i Bryssel fått lämna staden och påbörja marschen mot Sverige. Huvudarmén följde ett par veckor senare. Det bekräftas i källorna att uppbrottsorderna varit välkomna hos såväl officerare som manskap.

Trupperna hade varit utvilade när de lämnat Bryssel, vägarna genom Belgien var torra och marschen norrut kändes ledig och lätt efter ett år utomlands. De flesta soldaterna hade fått nya munderingar, men det tycks som att Nils, som var kategoriserad som extraroteringssoldat, inte erhållit nya kläder.⁵⁹⁴ Alla svenska bataljoner hade fått dela på den mängd fransk tross som erövrats under fälttåget, och hade sålunda ofta en fransk ammunitionsvagn i släp.

I det kuperade belgiska landskapet passerade de byar och nätta lantgårdar och här och där små slott, skogslundar och betesmarker, grönskande fält och yppiga slätter, där bönder arbetade på fälten i blå lärftskjortor. På den stenlagda chaussén for postiljoner förbi och tutade med sina posthorn på allt i deras väg, och en gång passerades truppen av en stor diligens överlastad med koffertar som for fram med ett gruvligt slammer.

Marschen drevs på i bra takt, och medan Jean ännu befunnit sig på franskt territorium hade Kalmar regemente redan hunnit till Aachen. På en höjd strax utanför Aachen hade stått ett granitmonument upprest till Napoleons ära, men detta hade lokalbefolkningen i sällskap med kosackerna sprängt i luften. Flera officerare passade i Aachen återigen på att gästa de lokala badhusen.⁵⁹⁵ Soldaterna hade kunnat bada utomhus i den kalla floden Wurm, om inte vårvädret varit så kyligt och ruggigt just dessa dagar. Inne i staden fanns även heta svavelkällor, där vattnet bubblade ständigt och smakade som kokta ägg. Flera köpte champagnevin som fanns i både röd och vit variant. En butelj kostade bara 2 francs⁵⁹⁶ och vin från Rhendalen var ännu billigare. Officerare drack Rhenvin som om det vore vatten, medan soldaterna gjorde ett stort bål. Dryckesgemenskapen mellan mannarna var god.

⁵⁹² Magnus Christian Brunnström (1788-1862), svensk militärofficer

⁵⁹³ Brabant = tidigare hertigdöme i nuvarande Nederländerna och Belgien; 1 brabantisk aln = 69,2 cm; 6 brabantiska alnar = 4,152 löpmeter

⁵⁹⁴ Att åtskillnad i detta avseende, när det handlade om nya kläder, gjordes mellan soldater i samma regemente och kompani beroende på deras rekryteringsstatus förefaller i detta mogna skede av fälttåget lite osannolikt, men en uppgiftslämnare påstår ändå att så var fallet.

⁵⁹⁵ Fälttågsskildraren Carl Johan Ljunggren lämnar oss en ganska detaljerad beskrivning av den finaste av dessa spaanläggningar i Aachen, kallad *Josephinenbad*, efter Napoleons exfru. Badrummet bestod av en rotunda med en hög glaskupol i mitten, väggarna var av grå marmor, golvet var ett rutmönster av svart och vit marmor. Strax intill låg ett omklädningsrum, också detta av marmor. Själva badkaret, mitt under glaskupolen, var runt med en diameter på ca 3 meter, av vit marmor, och var helt nedsänkt i golvet. Ner i badet ledde en marmortrappa, och där nere kunde man sträcka ut sig på en halvrund marmorsoffa. Det fanns kranar där man kunde blanda varmt (hett) och kallt vatten själv efter behag. Stengolven var varma för man hade installerat undergolvsvarme! Det var snyggt och prydligt överallt, och badrockar, handdukar, kammar m m tillhandahölls för varje besökare, likaså badkläder av flanell. Ljunggren kommenterar att ”jag förstår inte hur ett magnifikare bad skulle inrättas”. Författaren har ej med säkerhet kunnat fastställa adressen för *Josephinenbad*, men de flesta spainrättningarna i Aachen vid denna tid låg kring nuvarande Buchkremerstrasse och norra delen av Mefferdatisstrasse. Entré till *Josephinenbad* kostade 1 franc. 1 fransk franc år 1814 motsvaras år 2020 av ca 50 kr (KPI), 150 kr (guldprisindex) alt 1600 kr (arbetarlöneindex).

⁵⁹⁶ 2 franska francs år 1814 motsvaras år 2020 av ca 100 kr (KPI), 300 kr (guldprisindex) alt 3200 kr (arbetarlöneindex)

Samma söndag som stamfadern ankommit till Compiègne hade Kalmartrupperna fortsatt sin marsch från Aachen mot Linnich. Kyrkklockor i byar längs vägen ringde extra länge denna söndag med anledning av att Pius VII⁵⁹⁷ återinstallerats som påve.⁵⁹⁸ Efter en extra vilodag i Linnich den **2 maj** avverkades en längre etapp den **3 maj** till Neuss. Våren var i full blom. Lärkor drillade, storkar rörde sig norrut, och herdarna med sina hjordar var redan spridda på fälten. Norra Europa vaknade till liv efter en höst fylld med krig och en kall hård vinter.

Den **4 maj** korsade man Rhenflodens silverfåra genom den systematiskt byggda Düsseldorf med sin granna arkitektur och den stora ryttarstatyn *Jan-Wellem-Reiterdenkmal* på det stora torget, vidare till Hilden, och den **5 maj** gick man till Elberfeld och fick där en extra vilodag.

Elberfeld vid Wuppertal var en mycket fin stad, den beskrivs i dagboks materialet som vackrare än ett dockskåp. Många av husen låg utmed floden Wupper och hade fasader klädda med skifferplattor som bildade olika mönster och figurer. Flera av stenhusen i staden var målade i gula eller ljusgröna kulörer och var försedda med balkonger som bars upp av marmorkolonner, och med rum inredda med mahognymöbler i antik stil. Gatorna i Elberfeld var rena och sopades varje dag och skurades två dagar i veckan. De stora gatstenarna var släta, och byggnaderna var uppförda och vägarna anlagda med omsorg och noggrannhet. Det märktes att gruvnäringen, stålindustrierna och fabrikena i området bringat rikedom och välstånd åt befolkningen. Elberfeld var en stor industristad. Wupperfloden genom staden syntes knappt, för alla stränderna var överbyggda med maskinerier. Det var fabriker överallt. Vid forsar skummade och brusade vattenhjul, och från alla fabriksbyggnader hördes hammaren eller vävstolen. Vid Elberfeld fanns även stora garn- och linneblekerier.

Den **7 maj** fortsatte man åt nordost i Wupperdalen via höjden vid Schwelm ner mot Hagen. De följde chaussén i floden Ennepes sköna bördiga dalsänka mellan skogbeväxta kullar, tät beströdd med kritvita lanthus där vinrankor och kaprifol slingrade sig uppför väggarna. På kullarnas krön och sluttningar, och i dalgångarnas djup däremellan, låg nätta byggnader med enkla prydnader, vackra täppor och lusthus av vinrankor eller buskage på spaljéer. Alla tak var betäckta med en grå, lysande skiffersten. Här och där fanns bildstoder, vaser, krukor eller andra ornament. Överallt man såg fanns en ordning och snygghet i förening med konstflit och den skönaste natur. Sträckan på flera timmar var som en enda stor vacker glest bebyggd trädgård, en omväxlande tavla av höjder och dalar. En fälttågsskildrare har kallat detta för "en av de behagligaste trakter som kunna ses". En annan yttrar att alla förväntningar överträffades av de härliga nejderna kring Elberfeld och Wupperdalen. En tredje skriver i sin fältdagbok att detta var "den allra vackraste väg man kan fara". Den rika dalen, med bördiga åkrar och betande boskapshjordar, inramades av väldiga höjder, lövskogar, fält och lantgårdar. Och överallt låg som sagt små prydliga fabrikskhus för smide och vävnader omgivna av prydliga trädgårdar och kringgårdade av häckar.

⁵⁹⁷ Barnaba Niccolò Maria Luigi Chiaramonti (1742-1823), påve (artistnamn Pius VII)

⁵⁹⁸ Pius VII närvarade vid Napoleons kröning den 2 december 1804, men förhållandet dem emellan blev från denna tidpunkt alltmer komplicerat och konfliktfyllt. Det kulminerade med den franska ockupationen av Rom den 2 februari 1808 och att Napoleon den 17 maj 1809 annekterade de sista områdena som kontrollerades av påvestaten. Den 10 juni 1809 halade Napoleons general i Rom påveflaggan över Änglaborgen (Castel Sant'Angelo), och för att injaga fruktan hos Pius VII lät Napoleon ställa upp kanoner riktade mot påvens sovrum. Påven svarade med att bannlysa och utesluta Napoleon ur den katolska kyrkan. Napoleon reagerade aggressivt på detta och skrev i brev till sina generaler att påven var galen och borde gripas. Även fastän en sådan order ej explicit utdelades, så var det ändå vad som hände på eget initiativ av Napoleons män i Rom. Natten mellan den 5 och 6 juli 1809 antrade en mindre fransk styrka Vatikanen och kidnappade påven. När Pius VII väl var tagen till fånga reagerade Napoleon först väldigt argsint på nyheten eftersom detta aldrig varit meningen, men han insåg senare att gjort var gjort. Napoleon förvisade påven till Savona i norra Italien där han satt inspärrad i flera år innan han 1812 flyttades till Fontainebleau i Frankrike. När de allierade styrkorna närmade sig Paris i mars 1814 krävde de påvens frigivning. Napoleon släppte självmant Pius VII, som återkom till Rom den 24 maj 1814.

På eftermiddagen, när de nästan hunnit fram till Hagen, brakade ett kraftigt åskväder loss.

Den **8 maj** marscherade mannarna till Dortmund vilket följdes av ännu en rastdag, den **10 maj** till Hamm. Genom hela Ruhrområdet låg stora stenkolsgruvor, saltverk och fabriker, som genererat väldiga rikedomar för ägarna och för samhället som helhet, jämte en och annan ostädad bondgård. En dagboksskrivare berättar om ett saltbruk i trakten av Unna, som mannarna passerade ganska nära, som var ett ingenjörsmässigt underverk, där man med modernaste teknik kunde producera 200 tunnor⁵⁹⁹ salt om dagen.

Den **11 maj** förflyttade sig Kalmar regemente och resten av avantgardet till Soest.

Vi sticker emellan med ett brev daterat just denna dag. Det är från Jean till Désirée, och innehåller bl a följande strofer:

”Soldaterna är förtjusta över att återvända till Sverige. *De vill alla kriga mot norrmännen*, om dessa ej underkastar sig. --- Jag inser varje dag hur mycket Gud hjälpt mig genom att inge mig *beslutet att bevara armén*. Om den förlorat hälften av sin styrka, skulle jag betraktat det som omöjligt att med vapenmakt framtvinga föreningen med Norge.”

De kursiverade satserna ovan är intressanta. För det första så är Jeans uppfattning att alla svenska soldater *längtade* efter att kriga mot norrmännen högst diskutabel. När det stora europeiska kriget var över ville de flesta som varit med hela vägen komma hem till sina gårdar, torp och familjer, detta framgår otvetydigt av källmaterialet. Ett nytt krig, som dessutom även för många svenskar var konstruerat på oklara moraliska grunder, skulle i så fall mer bli en fråga om plikt och tvång, än någon egen naturlig entusiasm. I en proklamation från generalissimus till de svenska trupperna senare i maj berättas att detta nya uppdrag mot Norge väntade dem, och han påminner dem då mycket riktigt om deras *plikt* att fullfölja denna Norgekampanj under hans befäl, och eftersom hela Norgekriget vilade på lös grund fann han det också nödvändigt att tillägga att utan ett krig mot Norge så skulle de erhålla ”intet lugn för våra makar och barn”. Han spelade alltså på den ömmaste strängen hos alla dessa drängar som varit hemifrån i ett års tid – d v s om ni önskar frid för era familjer inklusive era barn, måste ni först göra som jag säger i Norge. Stamfadern förklarar vidare i denna proklamation att kriget mot Norge syftade till att skänka ”norrmännen frihet och oberoende”. Hur den logiken går ihop är oklart; att starta ett erövringskrig mot ett fritt folk för att skänka det frihet? Avslutningsvis hävdar stamfadern i proklamationen att kriget mot grannlandet var ”ärofullt” och ”rättvist”. Visst.

Proklamationen var sålunda skriven på ett sätt som tydligt ger intrycket att adressaterna – den svenska armén *och den svenska allmänheten* – behövde *övertygas*, inte att de var fulla av iver att börja ett nytt krig mot oskyldiga Norge, som Jean påstod i brevet till hustrun.⁶⁰⁰

En annan detalj i Jeans brev till Désirée värd att notera är att han däri återigen bekräftar att han *målmedvetet undanhållit den svenska armén från inblandning i strid* under fälttåget på kontinenten. Detta belägger ännu en gång vad den svenska armén på bred front upplevde och vad som ger sig tillkänna på hundratals ställen i källmaterialet, nämligen en stor planmässig *förnedring* av dem själva som krigare, den svenska blågula fanan, och nationen Sverige som en pålitlig bundsförvant i en europeisk kontext genom den passiva statistroll som armén tilldelades av generalissimus. Dagboksskrivare av olika slag bestyrker detta; en skriver att den svenska armén ”var synnerligen missnöjd” över att ej ha fått visa vad den gick för, och att man kände sig ”förödmjukade och beklagade sig över att kronprinsen --- uteslutande fört de ryska och preussiska trupperna i striden och i alla fältslag endast använt svenskarna i reserven”. Den svenska armén brukades 1813-1814 huvudsakligen för att – och detta är väl styrkt från forskarhåll – säkra en inympad släkts ”legitimitet” till Vasatronen, d v s det var ett rent personligt egenintresse. Priset för detta bernadotteska egenintresse var dels att de svenska soldaternas

⁵⁹⁹ 200 tunnor ≈ 29 m³

⁶⁰⁰ Jmfr kap 19 avsn 21 (vidare diskussion av proklamationen som del av det tillrättalagda narrativet i Sverige inför kriget)

självkänsla tog hårt stryk, dels att Sveriges trovärdighet som internationell medspelare, varumärket Sverige och *Sverigebilden utomlands* krossades.

Brevet till Désirée innehåller en del annat av intresse, bl a uppmaningar för Désirée att hålla sig borta från Paris, hur hon skulle agera när hon nödvändigtvis var där, vem hon inte borde söka träffa, vem hon absolut skulle vara på sin vakt mot och inte träffa utan sällskap av ”en av de dina”, vem hon skulle visa största vänlighet mot men inte diskutera politik med, o s v. En liten politisk-taktisk instruktionsbok från den sluge maken åt hustrun.

Åter till Nils Forvass fotmarsch. Den **12 maj** fortsatte Kalmar till Lippstadt, den **14 maj** till Neuenkirchen vid Rietberg, den **15 maj** till Bielefeld, vackert belägen vid en ås med sina många stora linnevävsfabriker som exporterade över halva världen, och den **16 maj** till Herford.

Kanske nåddes truppen, kanske nåddes Nils någonstans på vägen under denna hemmarsch från Bryssel till Tysklands östersjökust av ett sista brev från Sverige till kontinenten, kanske med mer berättelser från Småland om våren som kommit med värme och porlande bäckar och björklöv som musöron, och tjäderspel uppe vid mossen i skogen.

Samtidigt som Kalmarsoldaterna marscherade åt nordost mot Östersjökusten, rörde sig längs exakt samma väg i mitten av maj, men strax bakom dem, en annan lång konvoj med tunga packvagnar. Det var preussarna som från Paris till Berlin återförde den beslagtagna *Segerns Vagn* med sina fyra bronshästar, den kvadriga som tidigare krönt Brandenburger Tor men stulits av Frankrike 1806. Preussarna transporterade nu tillbaka statyn i triumf, bekransad och full med inskriptioner, under klockringning i alla byar och städer under vägen och eskorterad av beväpnade vakter.⁶⁰¹

Och samtidigt som allt detta pågick i Tyskland, skedde det saker i... Eidsvoll.

Kapitel 19 avsnitt 20

NORGES SJÄLVSTÄNDIGHETSFÖRKLARING

Norge var löst från sina plikter mot Danmark, men vägrade underkasta sig Sverige. Varje norrman ville vara norsk. Och denna föreställning var i grunden inte resultatet av någon ”uppvigling” som arrangerats av interimregenten Christian Frederik sedan några månader tillbaka, som den svenska regimpropagandan ville få omvärlden att tro, utan löpte djupare än så.

I december 1809 hade *Selskabet for Norges Vel* bildats,⁶⁰² i december 1811 hade hållits en stor nationalfest för att fira den norska nationen och de idéer och ideal som *Selskabet* stod för,⁶⁰³ och i juni 1813 hade Oslo universitet – en mycket viktig självständighetsmarkör – inlett sin verksamhet.⁶⁰⁴ Dessutom hade danske kungen Fredrik VI, i sin sista ämbetshandling som norsk kung precis innan undertecknandet av Kieltraktaten, gett sitt godkännande till etableringen av en norsk centralbank.⁶⁰⁵

⁶⁰¹ Kvadrigan packades i 15 stora lårar som sedan fraktades landvägen från Paris via Compiègne, Noyon, La Fère, Saint-Quentin (21 april), Beaumont, Bryssel (4 maj), Louvain, Tirlémont, Saint-Trond, Liège (8 maj), Aachen (9 maj), Jülich, Düsseldorf (10 maj), Elberfeld (12 maj), Schwelm, Unna, Hamm (15-16 maj), Soest, Lippstadt, Rietberg (18 maj), Bielefeld (20 maj), Minden (22 maj), Hannover (24-27 maj), Halberstadt (1 juni), Schönebeck, Magdeburg, Brandenburg, Werder, Potsdam (8 juni) och till byn Zehlendorf (9 juni) sydväst om Berlin, där restaureringsarbeten tog vid. Mellan Bryssel och Hannover var Kalmarsoldaternas och kvadrigans färdvägar i princip identiska, men Kalmartruppen låg före kvadrigan med några få dagar.

⁶⁰² Se kap 2 avsn 12

⁶⁰³ Se kap 3 avsn 19

⁶⁰⁴ Se kap 6 avsn 6

⁶⁰⁵ Se kap 18 avsn 6

Selskabet hade under flera år lagt grunden för ett nytt norskt nationalmedvetande, en patriotism, ett självförtroende, en identitet och stora visioner för landets ekonomi och utveckling, och en tilltro till nationens egen kapacitet och egna möjligheter. *Selskabet* hade sökt främja den norska kulturen på olika sätt. *Selskabet* hade varit nyckeln till den frihetskamp och norska nationalism som under våren 1814 drev utvecklingen mot sin spets. Alla stora händelser i denna riktning sen slutet av 1809 var inte isolerade tillfällen, utan delar av en större nationell rörelse, en vidsträckt frihetskamp för nationell självständighet och oberoende, där *Selskabet* spelade en central roll. Och våren 1814 var den norska allmänheten fullständigt smittad med självständighetsfeber.

Den konstitution, som man samlats i Eidsvoll för att utarbeta, skulle bli den fana som förenade norska medborgare av alla slag och alla skiftande politiska meningar till endrätlig samverkan för fosterlandets sak. Konstitutionen skulle utgöra det ankare som man skulle hålla sig fast vid i stormen, som man visste skulle komma. Blotta existensen av denna konstitution skulle bli ett starkt rotfäste för den norska nationalidentiteten och frihetstanken.

Och faktum är att Norge redan våren 1814 bar alla kännetecken av en självständig stat. Norge hade ett bestämt oomtvistat landområde, med ett folk som förenades genom ett språk, en härstamning och historia, samma etnicitet och religion, gemensam kultur, seder och sociala normer. Norge hade nu även ett eget penningväsende och förmågan att försörja sig självt. Man hade en egen organiserad statsapparat och förvaltning, en demokratiskt vald nationalförsamling och en egen försvarsmakt. Norrmännen utgjorde ett folk, en *nation*, och Norge var en *nationalstat*. Enligt folksuveränitetsprincipen⁶⁰⁶ så var den norska självständighetsförklaringen, konstitutionen och det emotsedda erkännandet av omvärlden egentligen bara formalia för att juridiskt fastställa detta.

Sveriges spioneri- och propagandaverksamhet hade varit omfattande i just Norge ända sen sommaren 1809, långt innan Christian August, sedermera Carl August, ens tackat ja till att bli tronföljare.⁶⁰⁷ Den svenska underrättelseverksamheten hade haft, eller kunde förväntas ha haft, koll på alla händelser av vikt och ett finger på pulsen i landet – den norska allmänna opinionen – i snart fem års tid. Ändå tycks man nästan helt ha missat, ignorerat eller avfärdat denna stora utvecklingsriktning i Norge. Trots att det, åtminstone utifrån ett historieforskningsperspektiv, borde ha varit alldeles uppenbart att stora förändringar skedde inom Norge och i dess förhållande till Danmark under denna period, och trots att diverse symboliska milstolpar gav uttryck åt denna process och röda tråd på ett nästan övertydligt sätt, så tycks man från svenskt håll varit närmast totalt tondöv och blind inför *kraften* i den norska självständighetsrörelsen, som hade mycket bred och djup förankring hos det norska folket. Svenska regimers approach kan istället snarast beskrivas som en blandning av oavbruten förnekelse, arrogans och parodisk inbilskhet, en barnlig optimism, och huvudpersonerna på den svenska planhalvan framstår, för att tala klarspråk, som en samling idioter.

Och denna svenska tondövhet och nonchalanta attityd intensifierades ytterligare under våren 1814, särskilt efter att det började bli uppenbart att Bernadotte skulle bomma i Frankrike och han vände sitt fokus mot Norge, legitimitetskvittot, plan B. Den svenska unionspropagandan – proklamationer, flygblad och broschyrer i massupplagor avsedda att spridas i Norge, ofta med direkta hot om konsekvenser ifall norrmännen ej skulle foga sig under den svenska regimens vilja – accelererades. Det vräktes in propagandablad i Norge som distribuerades via landshövdingar i gränslänen, militära befälhavare i samma trakter, befallningsmän, kronolänsmän och tulltjänstemän. Svenska desinformationskampanjer utmålade Christian Frederik som en objuden

⁶⁰⁶ Se exempelvis *Two Treatises of Government* (1689) av John Locke (1632-1704) och *Du Contrat Social* (1762) av Jean-Jacques Rousseau (1712-1778).

⁶⁰⁷ Se kap 2 avsn 7 (23 juli 1809 och framåt); se även t ex kap 5 avsn 10; kap 16 avsn 10

inkräktare och agitator, en frihetsmotståndare som inte alls stod på folkets sida utan var den som bar hela skulden till Norges spannmålsbrist, hungersnöd och elände. I effektfull kontrast tecknades Jean Bernadotte som frihetshjälten, människovännen, det norska folkets räddare och demokratins förkämpe. Samtidigt hade stamfadern som sagt beordrat en sträng blockad av alla Norges kuster för att utsvälta sina vördade tillkommande norska undersåtar och *tvinga* till sig deras kärlek. D v s stamfadern frambringade en katastrof, skyllde katastrofen på någon annan, och förkunnade att han själv var den ädle undsättaren som kunde avhjälpa katastrofen. Kaparfartyg utrustades för att beslagta alla skepp lastade med spannmål destinerade till Norge. Nu skulle de få lida så in i helvete, minsann, tills de erkände *det svenska kungahuset* som sin överhet! Professor Weibull anför att förespeglningarna om en riklig tillförsel av spannmål, så snart norrmännen fogade sig i föreningen med Sverige, troligen var den svenska regimens viktigaste argument för att tvinga Norge till underkastelse. Propagandan utmålade även vilka följor som en vägran skulle få för det norska folket. Det höjdes dock röster i Sverige, att Jeans egna hälsningar till norrmännen var så formulerade att dessa var mer till skada än gagn för Sveriges sak i Norge.

I sin upphetsning proklamerade Jean även att "alla utlänningar" som ej genast lämnade Norge skulle straffas som förrädare och att danskar skulle förklaras fredlösa. Adressen för dessa hot var Christian Frederik, som var född dansk. Jean yrkade även på att Christian Frederik, om han ej omedelbart gav vika, skulle offentligen desavoueras, utpekade som rebell samt uteslutas från den danska tronföljden.

Svenska krigsförberedelser inleddes för att framåt sommaren – med kanoner, gevär och bajonetter – återigen *tvinga* till sig norrmännens håg. I Sverige inkallades ytterligare beväringar för övningar och örlogsflottan gjordes stridsfärdig. Hotet om krig kommunicerades också till de ärade framtida undersåtarna på andra sidan bergen som utgjorde gränsen. Kraftig press sattes på Danmark, och stamfadern fick Storbritannien och Ryssland att medverka i den synkroniserade utpressningskampanjen mot Norge.

Men vad som skedde under våren, var snarare att Sverige och svenskarna blev *ännu mer hatade* genom människovännen stamfader Bernadottes utsvältningsåtgärder och hans övriga påtryckningsmedel. Och den svenska "kommunikationsstrategin" som det kallas, d v s propagandan, gentemot norrmännen gjorde snarast saken värre. Propagandan gav upprepade prov på självgodhet och naivitet hos svenskarna och en pinsam brist på förståelse för stämningarna i Norge. De personliga anklagelserna och hoten som utslungades av den store kommunikätören stamfader Bernadotte mot den populära ledaren Christian Frederik, gjorde mer skada än nytta.

Och vad skulle egentligen hela syftet och fördelarna vara med en union? Norge skulle bli "införlivat", "förenat", "underordnat" eller något åt det hållet, men vad skulle detta rent konkret innebära? Vad ville egentligen Sverige med denna onaturliga konstruktion? Signalerna från Sverige spretade i olika riktningar. Och varför sökte svenskarna desperat genomdriva detta projekt med eskalerande, oförsonliga utpressningshot och ultimatum, om nu unionstanken var så fantastisk för alla inblandade? Vilket giftermål slutar lyckligt som den ena partnern tilltvingar sig den andres bifall med vapen?

Även det svenska folket bedrogs. I en inlägg i *Stockholms Post-Tidningar* i början av mars hade den svenska regimen avgivit en käckt vilseledande bild av läget, givetvis. Den svenska allmänheten hölls annars okunnig om de i Norge inträffade händelserna och deras betydelse; den svenska regimen undanhöll ytterst medvetet sanningen för svenska folket.

Utänför bubblan Sverige med dess duktigt duperade folk, låg emellertid internationellt sett sympatierna utan tvekan hos norrmännen. En resenär skildrar hur man överallt i Danmark möttes av ovilja och bitterhet mot Sverige, samtidigt som norrmännens motstånd hyllades. Och en forskare poängterar att "i själva verket var den engelska opinionen från början rätt kompakt norskvänlig", där briterernas medverkan till sjöblockaden kommit till stånd mot deras egen vilja,

och endast genom påtryckningar från tsaren. Den brittiske militärofficeren och diplomaten Robert Wilson skriver i en dagboksanteckning i maj om norrmännens legitima sak:

”För min egen del, om jag blott hade hundra pund, skulle jag ge femtio pund för att hjälpa dem; och om jag kunde bidra till deras framgång, skulle jag inte känna mig vanhedrad över att antecknas som ’förrädare’ i regeringsarkiven. Det är inte Norge allena, utan sakfrågan – principerna som den politiska och faktiskt den sociala mänskliga konstruktionen är uppbyggd på – som borde engagera varje hjärta och varje hand, om så nödvändigt.”

Och genom samma tänkesätt så hyllades *folksuveräniteten* och *nationers rätt* runt om i Europa av människor som just avskuddat sig ett ovälkommet utländskt förmyndarskap, den franska ockupationen. Självstyre, oavhängighet, frihet och demokrati predikades.

Alla ansträngningar från svensk sida att under våren 1814 vinna Norge genom diplomatiska påtryckningar, skärpt blockad och intensifierad propaganda blev dock utan resultat. Kjölfreden var och förblev bara en löjlig pappersprodukt, som för övrigt inte för ett ögonblick gav Sverige någon ”rätt” till Norge.

Men Jean Bernadotte – hedersdoktor i statsvetenskap enligt diplomaten som han dikterat själv,⁶⁰⁸ hedersdoktor i statsvetenskap som saknade de mest elementära kunskaper i ämnet och istället improviserade sig fram – tyckte givetvis annorlunda. Under hela den gångna vintern hade han ivrat för att *franska* nationen skulle fredas från utländska intressens anspråk och besittningstagande, och att det *franska* folket absolut måste få välja både sin egen statsledning och konstitution. Men nu gällde tydligen inte samma vackra princip den *norska* nationen. Det *norska* folket skulle, tvärtom, underkuvas det svenska kungahuset vare sig det hade lust därtill eller ej. Detta var Jeans ”lön” för att ha lämnat walk-over vad gällde Finland samt stridigt så lojalt och tappert för koalitionen under fälttåget, tillika den gärning som ansågs behövas för att kunna återropa ”legitimitet” som svensk tronföljare.

Karriärprojekteringen i Frankrike hade försenat honom, men när rapporterna börjat inkomma om den norska resningens omfattning hade detta givetvis framkallat stor irritation. Varje ilbud hade mottagits med brådska och stor retlighet. En forskare har beskrivit hur ”hans sydländska blod kokade”. En annan forskare berättar hur han ständigt hade sin ”misstrogn och hatfyllda uppmärksamhet” riktad både mot Norge och Danmark. Få saker upprörde stamfadern så mycket som att bli motsagd; han tålde ej ifrågasättanden, i synnerhet ej av personer som han ansåg var obetydligare än han själv, d v s i princip alla. Norrmännens strävan sågs som *insubordination* – opposition mot makten! – fastän de givetvis inte hade någon sådan laglig eller moralisk överhet att svara inför. Möjligen var även denna opposition *i sig självt* alarmerande för stamfadern; om det norska folket vägrade att anse sig underkuvat även fastän en makthavare ”av Guds nåde” dikterade för dem att det skulle vara på det viset, vad skulle denna insubordination kunna sätta för exempel för det svenska folket? En historiker menar att Jean kring denna tid befann sig ”i så upprörd sinnesstämning – det rådde så ofta uppenbar motsägelse mellan hans ord och handlingssätt – att ingen, om ens han själv, kunde med visshet göra sig begrepp om hans verkliga mål och förehavandens syften”.

Nu över till Eidsvoll. Efter en dryg månads långa sammanträden var den norska riksförsamlingen klar med sitt stora arbete, *Norges Riges Grundlov*, som omfattade 110 paragrafer. Grundlagen var färdigreviderad och renskriven måndagen den **16 maj 1814**. Texten upplästes och antogs genast av riksförsamlingen, och undertecknades samma dag av riksförsamlingens president, vicepresident och sekreterare, och av övriga ledamöter senare. *Grundloven* daterades tisdagen den **17 maj**. Efter flera hundra års gemenskap med Danmark under gemensam kung, förklarade Norge sig som självständigt, och gav sig självt en konstitution som var en av världens modernaste. Samma dag valdes den 27-årige danske tronarvingen prins

⁶⁰⁸ Se kap 2 avsn 24

Christian Frederik enhälligt till kung av Norge. Han avlade ed på författningen att regera i överensstämmelse med landets nya konstitution och lagar, och mottog även av representanterna deras trohetsed mot honom och konstitutionen. Under stormande jubel och kanonsalut höll han några dagar senare sitt intåg i Oslo. Den fosterländska entusiasmen hade nu nått sin höjdpunkt.

Konstitutionen var progressiv i sin utformning och hämtade inspiration från USAs självständighetsförklaring från 1776 och konstitution från 1787. På samma sätt hämtade den intryck från den franska revolutionen som, utan de franska revolutionära excesserna, varit en viktig katalysator för bördsaristokratins undergång och begynnelsen av liberalism och demokratins genombrott. Dock grumlades de rena demokratiska idealen genom den personliga och reella kungamakt som skrevs in i *Grundloven*. De diskussioner som ledde fram till denna grundlag utgick emellertid från att regeringsformen skulle bygga på representativ demokrati; maktindelning mellan den lagstiftande, utövande och dömande instansen för att stävja maktmissbruk; mänskliga friheter⁶⁰⁹; avskaffandet av personliga eller ärftliga företrädesrätter och förmåner; samt införandet av någon form av allmän värnplikt där alla medborgare utan hänsyn till samhällsklass, börd eller förmögenhet var förpliktigade att försvara fäderneslandet. Norges lagstiftande församling skulle utgöras av en enkammarriksdag, Stortinget, till vilken alla självägande bönder hade rösträtt. Detta medan Sverige ännu i ytterligare ett halvt sekel skulle linka sig fram med sin medeltida, manipulationsåtkomliga fyrståndsriksdag.

Riksförsamlingen på Eidsvolls järnverk avslutades med att man alla samlades för att ta farväl av varandra. På uppmaning av marinofficeren Fabricius⁶¹⁰ slöt männen en vänskapskedja där man krokade i varandras armar och gemensamt utropade:

”Enige og tro inntil Dovre⁶¹¹ faller!”

Man skildes åt med gripenhet och tårar.

Norge hade alltså officiellt deklarerat sin självständighet och prins Christian Frederik formellt valts till Norges kung. Eidsvolförsamlingens möten och beslut har haft det största inflytande på Norges samhällsutveckling, och markerade en utgångspunkt och lade grunden för det statskick som landet än idag åtnjuter. Än mer än 200 år senare utgör stommen av *Grundloven* grunden för det moderna Norges samhällsordning. Som en parentes kan nämnas, att kung Christians första regeringsåtgärd var att avskaffa fysisk misshandel och prygel som bestraffningsmetod inom armén, vilket man ansåg vara ovärdigt ett fritt folk.

De församlade i Eidsvoll fullföljde sitt kall trots elak hårdför utpressning, och gick emot Sveriges och stormakternas hot om militära repressalier om Norge inte frivilligt fogade sig. Att i en sådan sits vidhålla sin rätt och proklamera sin egen autonomi, och deklarera sin självständighet och oberoende för sitt folk, kräver *mod*. Det kräver också en övertygelse om att ingen nations folk skall tvingas kompromissa sin oavhängighet och sitt eget demokratiska självstyre för någon annan mäktigare stats dikterade premisser. De församlade representanterna i Eidsvoll ägde ett sådant mod, precis som exempelvis de amerikanska grundlagsfäderna i Philadelphia sommaren 1776; mod att vägra subordinera sig.

Den norske historikern professor Kåre Lunden menar dock att Eidsvoll i själva verket huvudsakligen var en *defensiv* markör från norrmännens sida; den slog bara fast den status landet redan hade, men med det förtydligande tillägget att man nu var självständiga.

Så vad innebar *egentligen* Eidsvoll?

⁶⁰⁹ I det ursprungliga utkastet formulerat endast som tryckfrihet, men i den efterföljande debatten under arbetet med grundlagen innefattande även religionsfrihet, åsiktsfrihet och yttrandefrihet.

⁶¹⁰ Jens Schou Fabricius (1758-1841), norsk militärofficer och politiker

⁶¹¹ Dovre = kommun i Oppland fylke i centrala södra delen av Norge, som i flera avseenden länge haft en viktig plats i det norska folkmedvetandet. Dovrefjell är en norsk bergskedja som kommit att symbolisera det mäktiga, eviga, oföränderliga, trygga och jordförankrade.

Glädjeyra över självständighet... från vad? Man var ju redan fri från Danmark?

Svaret torde vara givet, men man lät även inskriva detta i själva Grundloven. § 14 lyder:

”Kungen får inte mottaga någon annan krona eller regering utan Stortingets samtycke, vartill två tredjedelar av rösterna krävs.”

§ 15 tydliggör detta än mer:

”Kungen ska *alltid* ha bekänt och bekänna sig till den evangelisk-lutherska religionen, handhava och beskydda denna.”

Dessa två paragrafer syftade alltså till att avskära först det svenska kungahuset i allmänhet, och sedan stamfader Jean Bernadotte i synnerhet. § 15 är direkt riktad mot Jeans bakgrund som katolik, innan han bytte religion med en fingerknäpp i Helsingör 1810.⁶¹² Historikern Gustaf Björnin, lutande sig mot professorn i statsrätt och folkrätt Carl Axel Reuterskiöld⁶¹³, samt med medhåll av andra historiker, menar att de stora besluten i Eidsvoll ”avklädda alla sina juridiska omklädnader, helt enkelt kunde sammanfattas i en enda stor protest mot föreningen med Sverige och särskilt mot Karl Johan och huset Bernadotte”.

Eidsvoll, ursprunget till den *syttende mai* som firats sen dess, är den viktigaste markeringen i norska nationens historia, som händelsevis alltså även råkar vara en oerhört kraftig markering mot släkten Bernadottes rotfäste. Man hade inga planer på att frivilligt låta sig bli stamfaderns legitimitetskvitto för den svenska tronföljden eller det svenska kungahusets undersåtar.

I ljuset av detta historiska faktum inträffade en intressant episod i nutid, för blott några år sedan. I slutet av 2013 gick inbjudningar ut bland annat till det svenska och danska kungahuset att delta vid en ceremoni i just Eidsvoll för att fira 200-årsjubileet av den norska självständighetsförklaringen i maj 2014. Detta skulle givetvis bli en stor händelse i Norge. Den danska drottningen tackade strax före jul ja till att närvara, men det svenska hovets propagandakansli, även känt som ”hovets informationsavdelning”, meddelade i början av januari 2014 att Carl Gustaf Bernadotte, artistnamn Carl XVI Gustaf, *inte* ämnade närvara i Eidsvoll i maj, med den förmätna motiveringen att man ”inte uppmärksammar andra länders helg- och nationaldagar”.

Både Carl Gustaf Bernadottes avböjande av Norges inbjudan samt den löjliga motiveringen bjöd författaren stort underhållningsvärde, ska erkännas. Med detta självmål avslöjade man sig. I Eidsvoll 1814 hade Norges markering varit mot det svenska kungahuset och stamfader Jean Bernadotte i synnerhet. På Stockholms slott 2014 rörde man, lite obetänksamt, att långsintheten satt i.

Denna minnesgoda markering från Bernadotte version 2014 fick stort utrymme i främst norska men även svenska medier, i upprörda ordalag. Tre dagar senare hade emellertid ättlingen Carl Gustaf Bernadotte ändrat sig, trycket i media blev väl lite obekvämt, och kansliet på slottet bekräftade att han nu trots allt skulle åka till Eidsvoll 2014 för att fira jubileet av norska nationens protest mot Jean.

Kapitel 19 avsnitt 21

ADLERCREUTZ RELEGERAS FRÅN HYLLNINGSKORTEGEN

Soldat Nils Forvass ankom den **17 maj 1814** från Herford till Minden. På vägen hade de passerat det enorma saltbruket *Königliche Saline Neusalzwerk* vid Bad Oeynhausen – en ort som vid

⁶¹² Se kap 2 avsn 15 (25 juni 1810); kap 2 avsn 24 (19 oktober 1810)

⁶¹³ Carl Ludvig August Axel Reuterskiöld (1870-1944), svensk jurist och politiker

tidpunkten hette Rehme – och som kommenteras i musikanten Sjöbergs fältdagbok som extraordinärt.

Regementet fick vila en dag i Minden innan marschen återupptogs den **19 maj** till Stadthagen, den **20 maj** på backiga och ojämna vägar till Hannover under stark majsol, den **21 maj** till Burgdorf, den **22 maj** till Celle följt av en rastdag. En dagboksskrivare kommenterar om Celle att "dess omgivningar av vattenfall och kvarnar m m äger mycken likhet med Norrköping". Den **24 maj** fortsatte man till Eschede, den **25 maj** till lilla vackra staden Ueltzen, den **26 maj** till byarna Bienenbüttel och Addenstorf, och den **27 maj** nådde mannarna Lüneburg, där man fick vila.

De marscherade genom samma trakter där de redan tidigare marscherat norrut i november och söderut i januari-februari. Då senast hade det varit djupsnö och isvindar rakt från sidan i 20 minusgrader. Nu var det försommar med ekar i lövsprickningen, fåglar och nyfikna djur överallt, och bönder som brukade jorden, utom på söndagar då bondfolket sågs uppklätt i högtidskläder och det ringde till gudstjänst i de byar som passerades. Vägarna var dock lika underhålliga som alltid; de igensnöade hårdfrusna hedarna hade förbytts mot svårframkomliga stråk över kärraktiga mossar, leriga åkrar, mjuka sandfält och oändliga ljunghedar där den s k "landsvägen" bara bestod av ett par djupa hjulspårskanaler som man skulle försöka följa, och backiga knöliga skogsvägar upp genom Tyskland mot Östersjön. Norra Tyskland hade vid denna tid, enligt många dagboksskrivare och memoarförfattare, och som redan nämnts tidigare i vår berättelse, sämre landsvägar än vad som kunde beskrivas. Inga Autobahnen riktigt ännu.

Den **29 maj** passerade man Elbefloden för sista gången. Det regnade hela denna söndag som om himlen varit öppen, och mannarna var genomvåta. I slutet av januari hade hela landskapet varit vitt och de hade promenerat över floden på isen.⁶¹⁴ Nu prunkade flodstränderna frodigt och grönt, dock så var vårfloren fortfarande ganska stark. Flödet hade varit så stort i april att hela nedre delen av staden Boitzenburg, som låg närmast floden, då varit översvämmad och invånarna fått åka båt för att ta sig runt. Floden hade varit tre gånger så bred som vanligt. Nu hade översvämmningen avtagit men strömmen var fortfarande stark, det "blåste duktigt" enligt en närvarande och flodbredden var 400-500 meter, så överfarten på pråmarna som användes tog lång tid. Manövreringen var svår innan varje farkost slutligen kunde bringas till Boitzenburgs brygga. De dyngsura soldaterna anvisades nattlogi i lador kring Boitzenburg.

Dagen därpå, den **30 maj**, inleddes med regn som sedan byttes mot blå himmel. Efter en extra rastdag vid Elbes norra strand i varmt och skönt försommarväder gav man sig av den **31 maj** för den sista etappen mot havet. Man stannade den natten i Wittenburg och de bakomvarande byarna Parum och Walsmühlen. Den **1 juni** nådde man Schwerin och den **2 juni** såg man återigen Wismar vid Östersjöns rand, denna vackra hansestad och trivsamma trakt där de kamperat i två och en halv månad föregående sommar, innan nattmarscherna påbörjats mot Berlin.⁶¹⁵

På andra sidan havet låg Sverige.

Det hade tagit Kalmars infanterister 41 dagar från Bryssel upp till Wismar, under vilka soldaterna tillryggalagt uppemot 1000 km till fots. Deras överbefälhavare hade emellertid rest lite fortare, ty han hade åkt kalesch hela vägen. Han närmade sig redan Stockholm.

Situationen var ju emellertid den, som redan utförligt avhandlats, att stamfader Bernadotte gjort sig mycket impopulär under fälttåget genom sitt opålitliga, svekfulla och falska uppträdande i flera avseenden. Flera ledare och generaler inom koalitionen såg honom som en hycklare, en charlatan av historiska proportioner, och även inom den bredare allmänna opinionen på kontinenten, inte minst i Frankrike men också annorstädes, spreds nedsättande

⁶¹⁴ Se kap 19 avsn 1 (27 januari 1814)

⁶¹⁵ Se kap 5 avsn 12, 15; kap 6 avsn 7, 12, 14; kap 7 avsn 1

omdömen om honom via bl a tidningar och satiriska bilder. Och vad gällde Sveriges nordiska grannländer så hade han sålt ut finnarna, gjort sig allmänt avskydd i Danmark enligt memoarskrivare, och utdömdes totalt av norrmännen som just utropat självständighet och antagit en konstitution med paragrafer som *direkt* riktade sig mot Jean Bernadotte.⁶¹⁶

Kvar fanns... Sverige. Livlinan, mutvinsten från 1810.⁶¹⁷

Och kvar fanns något slags återstående inberäknat stöd från hans kumpan och gynnare, den ryske tsaren, åt vilken stamfadern efterskänkt Finland.

Både ställningen i Sverige och förhållandet till Ryssland måste därför förvaltas. Vad gällde den externrekryterade tronföljarens auktoritet i Sverige så försvarades denna effektivast genom det allsmåttiga *budskapsföreträdet*, kontrollen över *narrativet* och i förlängningen den svenska *historieskrivningen*. Det spelade ingen roll vad som faktiskt hade hänt under fälttåget och vad som var sant eller ej – det enda som i slutändan spelade någon roll var vad svenskarna *trodde* var sant, i kombination med inflytelserika personers lojalitet.

Bearbetningen hade skett på flera fronter.

Genom utdelandet av ordnar, titlar, befordringar, medaljer och utmärkelser samt dispositionsrätter över fastigheter så korruperades de övre skikten av den militära organisationen och hans egen stab. Källmaterialet vittnar om hur det delades ut diplom och briljerade presentdosor efter fälttåget, för att köpa sig samhällselitens fasta stöd. Precis såsom sker än idag, i vår egen tid, så förvärvade stamfader Bernadotte dessa många nyckelpersoners lojalitet genom att spela på deras fåfänga, inbilskhet och ekonomiska begär. I de flesta fallen fungerade detta – deras integritet var uppenbarligen till salu och allt eventuellt visseblåsande tystades; deras invändningar mot stamfadern förpassades istället till privat brevkorrespondens och memoarlitteratur som ofta inte släpptes ut i fullt dagsljus förrän decennier senare.

Det egna *narrativet* upprätthölls genom tillkännagivanden och planterade tidningsartiklar i regimvänliga organ i hela Svea rike, varigenom den städse naiva svenska allmänheten, alltid lika mottaglig för hjältesagor, vilseleddes. Vi var redan berört Jeans proklamation till den svenska armén i maj,⁶¹⁸ vilken publicerades i flera svenska tidningar kring månadsskiftet maj-juni och vari kronprinsen refererar till "högtidliga fördrag" med andra stater som "försäkrar Norges förening med Sverige", och att Danmarks kung själv gjort dessa fördrag "oryggliga och heliga". Inget familjelugn och ingen "trevnad för Norden" kunde existera innan dessa fördrag verkställdes. Proklamationen påstår – med en rak lögn – att den norska "nationalviljan" var att implementera Kiefördraget och underkasta sig Sverige, men sedan hävdas också lite mer aggressivt att detta krig handlade om "Sveriges rättigheter". Proklamationen svajar alltså lite mellan huruvida det förestående kriget mot Norge gick ut på att ridderligt befria de stackars norrmännen som inget hellre önskade än att bli erövrade, eller om det handlade om att hårdhänt hävda "Sveriges rättigheter" mot en nation där ett sådant besök utifrån var oönskat. Proklamationen avslutas med att anspela på svenska "fäderneslandets väl" och soldaternas "ärofulla plikter" och hederskänsla som svenskar.

Ytterligare en packe medlöpare i den i realtid pågående revisionismen hittar vi i Sveriges sockenkyrkors predikstolar, där svartkapporna, dessa rundlagda mästrand pennalister med gravallvarlig basröst, en mäktig del av *öfverheten* och en viktig kanal för kungahusets *budskapsföreträde*, tryckte ner i truten på den ömkliga allmogen vad de skulle tänka och tycka om kriget på kontinenten och det förestående kriget mot Norge.

Genom brevkorrespondens duperades inflytelserika, gärna lagom skvallerbenägna nyckelpersoner inom Stockholmsetablissemang plus några övriga kanaler i Göteborg och

⁶¹⁶ Se kap 19 avsn 20 (de avslutande resonemangen inkl professor Reuterskiölds konstaterande)

⁶¹⁷ Se kap 2 avsn 21

⁶¹⁸ Jmfr kap 19 avsn 19

Skåne. Den främsta av dessa var givetvis Jeans adoptivmor Charlotta, som – ännu *hänförd* av mönsteradoptivsonen från Pau, denne svartkrullhåriga guldklimp – förtrollat redogjorde för Jeans förehavanden i Paris i sitt umgänge med Stockholmsetablissemangen.

Stamfader Bernadottes och Sveriges sorti från den europeiska scenen blev inte direkt en galaföreställning av Gustav II Adolfs eller Karl XII:s snitt. Jeans prestationer var diskutabla; en historiker kallar honom utan att hymla för ”politiskt och militärt misslyckad”. En annan svensk historiker, lektor Axel Åkerblom⁶¹⁹, beskriver hur *Sverigebilden utomlands* under många decennier påverkades av Jeans framträdande på den europeiska scenen 1813-1814:

”...ter sig den hjälp, vi lämnade i det gemensamma verket, såsom lam och därför betydelselös; ledaren av våra stridskrafter, Karl Johan, som *en feg och halvt förrädisk lycköskare*, vilken endast genom de preussiska fältherrarnas energiska påtryckningar kunde förmås att utträtta något med de under hans befäl stående förbundna trupperna, varvid han dock planmässigt och samvetslöst sparade de svenska kårerna.”

I slutet av maj hade Jean landstigit i Karlskrona för att aldrig mer under sin livstid lämna den skandinaviska halvön. Jean Bernadotte var en pajas som vanhedrat det svenska krigarnamnet och stundom betett sig *inte* som en värdig militärofficer nära slagfältet, utan en oresonlig snorvalp långt uppe på åskådarläktaren. Han hade inte levererat ett dyft till Sverige utan snarare fördärvat den rättsliga och institutionella återuppbyggnad av nationen som påbörjats 1809. Hans lögnaktighet var patologisk; heder och principer existerade inte i hans begreppsvärld annat än som vårdslöst utkastade *ord och fraser*, och denna destruktiva managementstil frätte också sönder tilliten *inifrån* i den svenska armén, i den svenska civila förvaltningen och i det svenska samhället i stort. Han var en invandrare som givits det allra ypperligaste stöd och de solidaste resurser i sin nya roll som svenska nationen kunnat uppbåda men ändå nonchalant flunkat sin SFI utan att bry sig ett uns, och hela externrekryteringen av honom hade varit baserad på en bluff.

Han kunde lika väl ha stannat i Frankrike.

Men Sverige var hans enda kvarvarande chans till en guldkantad karriäravslutning och privat förmögenhet, så narrativet som skulle ut till svenskarna var därför vida skilt från sanningen – ren desinformation – men sådana petiteser var av underordnad betydelse så länge den förhärskande uppfattningen inom Sverige blev ”rätt”. Omarbetningen av historien – kanske t o m självbillningen – var skrupelfri. Allting mynnade ut i att den ojämförliche krigslegendaren från Pau, adoptivsonen, tronarvingen, äntligen återupprättat den svenska krigaräran och stoltheten! Hurra! Detta var mannen som räddat hela Europa, halleluja! Redan under Jeans resa från Karlskrona upp mot Stockholm hade effekten av propagandan varit tydlig, enär folket längs vägen hälsat honom med ovationer och glädje.

Det fanns dock några som med aningen större ädelmod utmärkt sig under fälttåget, vid sidan om alla soldater. Svenska arméns generalstabschef *Adlercreutz*, en man av integritet, svenska arméns fadersfigur, hade under hela fälttåget stått upp för den svenska armén, arbetat oförtrutet för att hålla ihop organisationen, visat osvikligt förtroende för dess stridsduglighet, tagit de svenska soldaterna i försvar när stamfader Bernadotte smutskastat dem, och utan att rygga manat på stamfadern att vidta åtgärder och göra ingripanden i situationer där Sveriges anseende annars skulle solkats ännu mer. General *Boije* hade lett belägringen av Glückstadt, och tillsammans med Kalmars och Kronobergs soldater samt en del övriga mindre stödtrupper så hade till slut denna nästan okuvliga bastion fallit, vilket varit en mycket stor symbolisk seger, kanske den största under hela fälttåget, som i förlängningen haft betydelse för Danmarks kapitulation och Kielfredens undertecknande. Boije hade även lett avantgardet under större delen av fälttåget, som utstått flera hotande positioner och situationer. General *Skjöldebrand*

⁶¹⁹ Axel Åkerblom (1864-1937), svensk lärare, filolog och översättare

hade lett kavallerianfallet vid Bornhöft, och även om detta i det stora hela inte haft någon avgörande betydelse för vinterkriget i Holstein, så hade det varit en vacker uppvisning av gammaldags svensk djärvhet och visat vad den svenska armén ännu var kapabel att uträtta. General *Cardell*, slutligen, hade lett det snabbbrörliga ridande artilleriet och gjort två mindre insatser vid Grossbeeren och Dennewitz samt understött ryssarna på ett värdefullt sätt i en större strid vid Schönefeld strax utanför Leipzig, och därmed visat vid dessa större koalitionsstrider att svenska armén faktiskt var mycket snabb, professionell och haft med sig både vapen och en del ammunition hemifrån.

Dessa fyra generaler – Adlercreutz, Boije, Skjöldebrand, Cardell – förtjänade verkligen att publikt uppmärksammas. Historiker har i efterhand anfört, att just dessa fyra *borde* fått flankera sin överbefälhavares, Jean Bernadottes, kalesch vid återkomsten till Stockholm, för att som representanter för armén och dess insatser, och i förlängningen som representanter för svenska folkets och i synnerhet allmogens uppoffringar, också ta del av stockholmarnas hyllningar.

Detta var dock inte vad som skedde. Vid den svenska arméns hemkomst från det stora kontinentaleuropeiska kriget mot Napoleon, för Europas befrielse, skulle det bli hyllningar i Stockholm. Detta var givet, och det visste alla. Men istället för att låta den *svenska arméns* främsta män lysa, tog Jean Bernadotte detta storslagna tillfälle i akt för att låta *sig själv och Oscar firas allena*. Det var alltså ett slugt utnyttjande av det på förhand upphaussade hyllningstillfället att *placera den nya dynastin Bernadotte i centrum* och svenska armén blott i bakgrunden, i fonden, om ens det.

Svenska arméns generalstabschef Adlercreutz hade *vädjat* om att svenska armén skulle representeras på ett framträdande sätt i kortegen som skulle rulla genom huvudstaden, och själv föreslagit för Jean att han kunde åtfölja kronprinsens vagn till häst vid dennes sida under det högtidliga intåget i huvudstaden. Detta föll dock inte i god jord, utan stamfadern ”avvisade med *ovilja*” denna propå. Skälet var uppenbart. Hyllningskortegen för fälttågsinsatserna in mot Stockholm skulle bli en absolut formidabel PR-händelse, kanske den största någonsin, och liksom i många andra sammanhang så handlade det därför bara om en sak: att maximalt utnyttja detta till gagn för *honom själv personligen* och för den nya dynastin.

Adlercreutz förslag ratades alltså. Hela det övre skiktet av armén ratades. Fan, bort med den svenska armén helt och hållet! Istället koreograferades paraden in mot Stockholm så, att stamfader Jean och sonen Oscar, den levande symbolen för nästkommande generation i den nya ätten, åkte tillsammans i en öppen kalesch. Före och efter denna utvalda, förgyllda kalesch red anonyma borggardister i enhetliga uniformer, amatörsoldater som inte ens varit med i Tyskland, för den visuella inramningens skull. *Ingenting* skulle få dela glansen av huvudpersonens triumfatoriska entré.

Sonen Oscar hade ridit sin höge herr fader till mötes i Södertälje, medan kung Carl XIII och drottning Charlotta tillsammans prinsessan Sofia Albertina mötte honom klockan 19 i Fittja. Det var fredagen den **3 juni**. Trängseln var stor när följet på kvällen närmade sig Stockholm. Många hade begett sig ut ”i sin otålighet att möta Sveriges hjälte” som en utländsk observatör skriver i en rapport, den ryske ambassadören Stroganoff⁶²⁰. Hela södra landsvägen upp till 10 kilometers avstånd från Stockholm vimlade av vagnar, ryttare och fotgängare ur alla samhällsklasser.

Vid klockan 21 uppenbarade sig vid Hornstull den öppna kaleschen med Jean och Oscar. Där mottogs stamfadern av Stockholms överståhållare Carl Mörner⁶²¹ och en välkomstkommitté av stadens förnämaste män. Mörner hälsade Jean med ett tal som dröp av fjäskighet. Mörner förklarade allas ”kärlek och djupa vördnad” och tackade Jean för att han ”segerrikt” kämpat för ”mänsklighetens sak”, att han ”med ny ära hade höljt” det svenska folket, att valet av honom till

⁶²⁰ Gregor Alexandrovich Stroganoff (1770-1857), rysk diplomat

⁶²¹ Carl Carlsson Mörner af Tuna (1755-1821), svensk militärofficer, hovman, politiker och ämbetsman

tronföljare varit ”i så hög grad berättigat”, att svenska folket beundrade i honom ”hjälten” och älskade honom för den stora människa han var.

Trängseln var sedan jättstor längs kortegevägen genom Södermalm och folk hängde på staketen för att få en skymt. Den ryske observatören Stroganoff beskriver ”glädjerop från en ofantlig, av lyckan berusad folkmassa”. Elegant klädda damer viftade med näsdukar från fönstren och unga flickor strödde blommor på vägen och kastade lagerkransar in i Jeans öppna kalesch. Hela tåget kunde röra sig endast i sakta mak mot Slussen och Skeppsbron till följd av den ofantliga folkhopen, som trängde sig kring Bernadotternas vagn under livliga hurrarop och välsignelser. Kvinnor och män bar berlocker, som halssmycken eller i sina urkedjor, som tillverkats i Tyskland och som på den ena sidan hade Jeans bröstbild och på den andra hans namnchiffer ”CJ” under en krona. Den store frälsaren var just hemkommen – nedstigen? – från att ha uträttat stora dåd i Europa. Den modige krigaren som själv ställt sig i spetsen för Europas front mot Napoleon, den förtjänstfulle statsmannen som satt Sveriges och Europas intressen över allt annat – som de ju läst och hört om – hade åter landat i Stockholm. Halleluja! Sveriges storhet i Europa var återupprättad av denne hjälte! En dagboksskrivare berättar att ”han hälsades i sanning som en triumfator”, och den regimvänliga *Stockholms Post-Tidningar* skriver senare i sitt referat om denna afton:

”Intet språk, inga färger kan måla den glädje, den tillgivenhet, den förtjusning som på tusende olika sätt hos det tacksamma folket gav sig tillkänna.”⁶²²

Den utländske iakttagaren Stroganoff kallar i sin rapport svenskarnas uppträdande i denna stund för ”naivt”, vilket är en underdrift. Svenskarna är världens mest naiva folk till att börja med – gällde 1814, gäller ännu på 2020-talet – och just denna afton var det som om invånarna begivt sig man ur huse för att gemensamt sätta nytt världsrekord i naiviteten.

Jean Bernadotte visste att smida medan järnet var varmt. Den aningslösa, *hänförda* svenska hemmapubliken eggades ytterligare av en uttalad kommentar som *verkade* vara adresserad till Oscar uppe i kaleschen, men som artikulerades tillräckligt ljudligt för att kunna uppsnappas av den verkliga målgruppen, som var åskådarna närmast kaleschen:

”Är det inte skönt, min son, att *ge sitt liv för ett folk, som älskar oss!*”

Repliken fungerade perfekt enligt plan. Mot den höga ljudnivån hos den redan jublande och applåderande folkmassan, så lät stamfadern uttala dessa ord så pass högt att de kunde uppsnappas av folk närmast på gatan trots bakgrundsdolet, och orden upprepades sen från mun till mun. Verkligen, han hade ju *gett sitt liv* för dem! Så var det ju, självklart! Vilket kurage! Vilket moraliskt föredöme! Vilken plikt känsla! Vilken representant för svenska nationen!

Stamfaderns välplacerade replik var ett serveess som stegrade folkets obehärskade tillgivenhet ytterligare. Succén var ett faktum när frälsaren från Pau och hans son sakta rullade vidare i kaleschen mot Stockholms slott. Schinkel skildrar hur svenska folket visade sin ”livligaste beundran” för Jeans ”hjaltebragder”, vilka Schinkel menar jämställde honom med Gustav II Adolf och Karl XII. Schinkel lyfter även fram folkets ”hänförelse” över Jeans ”tapperhet” och ”ädelmod”, jämte hans ”fältherretalanger och statsmannaegenskaper” som var *minst* lika utmärkta som Napoleons.

Kaleschen eskorterades – i en storslagen militär inramning – de sista kilometerna av 50 kavallerister. Borggardet var uppställt på Skeppsbron när Bernadottes kalesch passerade förbi. På Strömmen låg mängder av svenska handelsfartyg med hissade flaggor. Det sköts kanonsalut på flera platser. De öppna fönstren längs vägen var fulla av människor, och allteftersom den

⁶²² Denna noggrant avfattade artikel, tre sidor lång, publicerades den 7 juni 1814 och är ett bra exempel på kraftfull propaganda i nyhetsformat som planterades in i svensk media, där avslutningen av artikeln går ut på att genom påhittade citat från ”en mängd unga karlar som på alla sidor omgav vagnen” ge bilden av att svenska män formligen tiggde om att nu genast få dra i krig mot Norge under Jeans befäl.

förgyllda kaleschen närmade sig slottet ökade trängseln som omgav den. Just i själva porten till slottet råkade en ung man klämmas av ett av hjulen på kaleschen. Jean lät då stanna hästarna och hoppade själv ner på marken för att hjälpa den sårade, en gärning som bringade folkhavet i extas. Hela Stockholm sjöd. Drottning Charlotta skildrar lyriskt i ett brev sin adoptivson vid detta ögonblick:

”Man kysste han händer, hans fötter, man vidrörde hans kläder såsom de hade varit ett helgons!”

Messias från Pau. Mästare i PR.

Efter att ha låtit överlämna mannen till en kirurg fortsatte han själv till fots till inre borggården. Den olycksdrabbade blev omhändertagen och fick förband, och när han återfick fattningen ropade han:

”Leve kronprinsen!”

Den **4 juni** hölls i Stockholms alla kyrkor Te Deum ”för att Gud i sin nåd låtit oss återfå vår älskade kronprins --- vår skyddsängel på denna jord”, som en person uttryckte det. Messiasyndromet⁶²³ igen.

De patriotiska hyllningarna i Stockholm riktades alltså mot den externrekryterade äventyraren från Pau som ägnat en stor del av de gångna åren att av trappan till Sveriges tron göra sig en egen stege till Frankrikes. Mannen som, i egenskap av Sveriges och svenska arméns främsta företrädare, totalkvaddat *Sverigebildens utomlands*, haft sina personliga karriäraspirationer i Frankrike i mer fokus än något annat under fälttåget, och som vid upprepade tillfällen förtalat och belackat den svenska armén. Och mannen som snart även skulle undansnilla de konkreta frukterna av den svenska arméns insatser under fälttåget – svenska statens förstådda erövring av Norge⁶²⁴ och ersättningen till svenska staten för arméns deltagande i kriget⁶²⁵ – till förmån för sin familj och efterkommande släkt *privat*.

Flera samtidsskildrare påpekar, och använder specifikt just det ordvalet, att det efter fälttåget faktiskt var frågan om inget annat än allmän blind *hänförelse*.⁶²⁶ Det var en enmansshow och succén var total. I *Sverige*. Tack vare budskapsföreträdet och kontrollen över narrativet, och en ändamålsenlig koreografi rakt igenom. Masshypnosens undanträngde alla tvivel.

Mest hypnotiserad av alla var nog drottning Charlotta, adoptivmodern. Stackars aningslösa Charlotta. Hennes dagbok visar hur hon okritiskt svalde varenda lögn som den käre Jean undfägnade henne. Tsar Alexanders förslag från Åbo att Jean skulle överta regentskapet i Frankrike hade kommit till hovets kännedom, ”men kronprinsen hade vägrat och sagt att han inte ville visa sig otacksam mot kungen”, upplyser Charlotta. Samma resoluta svar hade Jean givit honom i Trachenberg med tillägget att ”hans heder fordrade att han stannade i Sverige där han dessutom fann sig väl, samt att det icke var i hans smak att bli kejsare eller kung i Frankrike”, upplyser Charlotta. Och nu, hemkommen till Stockholm efter ett år på kontinenten, berättade Jean att även franska krigsfångar föreslagit honom att överta regeringen i Frankrike, upplyste

⁶²³ Termen ”Messiasyndromet” används här i bemärkelsen att en del folk tycks ha ett onormalt stort behov av att samlas kring och bejubla (inbillade) övermänniskor, hjältefigurer och halvgudar, även där tyvärr råmaterialet i botten ofta är ganska torftigt. Det finns en teori som säger att det främst är godtrogna och svaga människor (till bildning, förstånd, karaktär etc) som lättfärdigast tillskriver olika gestalter närmast övernaturliga egenskaper och sedan upphöjer dessa på ett absurt, perverst sätt. Dessa hänryckta beundrarskaror verkar själva ofta ha ett *inre behov* av att agera på detta sätt, d v s att *skapa* sina hjältefigurer, och i gruppsammanhang kan bland dessa skaror uppstå *masspsykos*. I Sverige är denna benägenhet hos en del av folket ganska tydlig. ”Olyckligt det land som har behov av hjältar” enligt Berthold Brecht, 1898-1956, tysk dramatiker, poet och regissör.

⁶²⁴ Se kap 21 avsn 9

⁶²⁵ Se kap 22 avsn 11

⁶²⁶ Jmfr kap 2 avsn 24

Charlotta. Och ett ombud hade skickats till Liège för att *övertala* honom men att han "alltid varit fast besluten att återvända till Sverige", upplyser Charlotta. Vidare lyder dagboken:

"Jag sade honom då:

'Men där hade ni fått en mer lysande ställning än här.'

'Jag hade likväl', genmålde kronprinsen, ' varit otacksam, och det är det värsta jag vet.'

Dessa ord gör honom heder. Han tillade:

'Jag visste, att fransmännen önskade befrias från Napoleon, och att man mot min vilja valt mig, om jag kommit till Paris. Det var orsaken till mitt dröjsmål. När jag slutligen anlände, förebrådde mig marskalk Ney och flera andra av mina vänner, att jag avböjt förslaget. De förklarade, att ännu vore tid att proklamera mig till Frankrikes suverän, alldenstund Louis XVIII då ej allmänt erkänts.'

Oj oj oj... Vad ska man säga? En ljugmaskin talar med en hänförd, *bländad* stackars gås.

Hursomhelst, den svenska opinionen var under fast kontroll. Men som nämndes ovan så behövde Jean även bibehålla beskyddet och stödet från tsaren – numera Europas mäktigaste person och den som stamfadern så kritiskt måste bibehålla som uppbackare av Norgeerövringen samt som försvarare av släkten Bernadottes ställning i Sverige mot de legitimistiska strömningarna i Europa, d v s mot prins Gustavs anspråk på den svenska tronföljden.

För att i detta skede vårda sitt tidigare periodvis ansträngda förhållande till tsaren,⁶²⁷ p g a sitt eviga förrädiska dubbelspel och illojalitet gentemot koalitionen, så inskränkte sig Jean nu inte till Gustaf Löwenhielms beskickning hos tsaren, eller sin egen brevkorrespondens. Den nye ryske ambassadören i Stockholm, Stroganoff, måste givetvis smöras upp till max. Ett ypperligt tillfälle för detta skulle ges bara ett par dagar efter återkomsten till Stockholm, söndagen den **5 juni**, när en storslagen kunglig bal hölls på slottet i den stora festvåningen, Karl XIs galleri.

Till denna fest hade omkring 300-400 personer inbjudits, inklusive hela den diplomatiska kåren. Den viktigaste gästen i Jeans ögon var mycket riktigt ambassadör Stroganoff. För att försäkra sig om Stroganoffs närvaro, hade han låtit utrikesminister Engeström innan balen meddela ryssen "att kronprinsen önskade ge ett prov på sin iver att odla de vänskapsförbindelser som förenade honom med tsar Alexander".

Festen öppnades med att en stor orkester spelade och framförde bl a ett högtidligt musikstycke komponerat till Jeans ära av poeten Oxenstierna⁶²⁸, framfört av samtidens främsta svenska operasångare, tenoren Karsten och sopranen Wässelius⁶²⁹. Dessa hyllningsverser var "en beställningsdikt av måttligt litterärt värde" enligt historikern professor Martin Olsson, vari Jean Bernadotte likställdes med Messias och sades vara "från himlen sänd", och ett "sändebud från de odödlige", och att det varit *han* – just det, Jean från Pau – som ordnat så att koalitionen besegrat Napoleon. Jean jämfördes med diverse krigshistoriska legender och påstods nu vara mer "dyrkad" av svenska folket än någonsin. Oxenstiernas patetiska floskelverk innehåller därutöver bl a följande kladdiga strofer över svenskarnas "lycka" över fransosen Jeans återkomst till Stockholm:

"Kallad nu av Önsknigen, i Sveriges famn tillbaka vänder. --- Försvinn sorgerna! Vår längtan bönhörd är. --- Framför dig och i ditt spår, må till tronen dit du går, vägen med oliv planteras. --- Gläds, Sverige, möt din Drott⁶³⁰, av Himlen återförd!"

Därefter började balen. I danssalen var alla fönster och arkader täckta med speglar och omfattade med lagergirlanger, och i alla fönsternischer stod korgar fyllda med levande blommor

⁶²⁷ Se t ex kap 16 avsn 12; kap 19 avsn 13, 16

⁶²⁸ Johan Gabriel Oxenstierna (1750-1818), svensk politiker och poet

⁶²⁹ Maria Jeanette "Wässelia" Wässelius (1784-1853), svensk operasångerska och skådespelerska

⁶³⁰ drott = fornnordisk konunga- och prästitel; en man som hade ett krigarfölje; kung, hövding, härskare; sedan kristendomen införts i Sverige betecknade ordet Gud

som bildade häckar. Salen upplystes av talrika ljuskronor och av en ljusramp utefter taklisten. Svenska fanor och flaggor förekom ymnigt, och ett nära sju meter högt monument som kung Carl XIII låtit resa i delen av salen mitt emot fönstren, en piedestal av gul marmor, kröntes med två andliga väsen i vitt som uppbar en stor byst av kronprins Jean, samt brinnande facklor. Sveriges och koalitionsmakternas flaggor omgav monumentet, allra överst lyste Nordstjärnan⁶³¹, och kanoner och lagerkransade svärd omgav en skylt på ena sidan med texten:

”Åt den fridälskande Segervinnaren, åtföljd av Äran, emottagen av våra hjärtan”

På den andra sidan löd texten:

”Åt hjälten som förenade vapnens ära med folkets välsignelser”

Monumentet var komponerat av den 33-årige arkitekten Fredrik Blom⁶³². Vi återkommer senare i vår berättelse till hur Jean tackade Blom för sina oförtröttliga bemödanden för det bernadotteska hovet under många år.⁶³³

Stroganoff hade givetvis infunnit sig, och det dröjde inte länge förrän ryssen, likt med en radar, uppsöktes av Bernadotte i vimlet. Den ryske ambassadören citerar själv i ett brev hur Sveriges kronprins och överbefälhavare sedan uttryckte sig, när han med stor entusiasm började ösa beröm över Rysslands enväldshärske tsar Alexander:

”Han är den störste av världens monarker! Tsaren känner mina känslor för honom och jag ska gärna ge uttryck åt desamma. --- Jag ber er försäkra hans majestät, och därvid begagna mina egna uttryck, *att hans system är mitt, att min sak aldrig ska skiljas från hans, att jag är hans man*⁶³⁴ och att han kan räkna på mig vart han än vill vända sig, om det så vore till Persien eller än längre!”

Implicit innebar detta att Jean Bernadotte till fullo ställde sig bakom den ryska annekteringspolitiken av mindre försvarslösa stater i Östeuropa, en stormaktspolitik som i resten av Europa hårt klandrades. Men icke av Jean, han var tsarens man vad gällde *allt*. När stamfadern yttrade dessa ord uppvisade han sin finaste galanta fasad, och tonen i rösten beskrevs som på samma gång osjälvisk som eldig och passionerad. Ännu ett fulländat teatraliskt framträdande av skådespelaren från Pau, en charm och övertygelse som Stroganoff tycks ha köpt med hull och hår.

Efter att ha skilts åt dök kronprinsen en kort stund senare upp igen hos Stroganoff på balen, denna gång i sällskap med sina adoptivföräldrar Carl XIII och drottning Charlotta, sonen Oscar samt prinsessan Sofia Albertina. Stroganoff berättar hur lovordandet av tsar Alexander var ett återkommande tema i konversationen.

Några dagar senare rapporteras Bernadotte ha uttalat till Stroganoff:

”Tsaren, er herre, *har i mig vunnit en undersåte* som är honom lika hängiven som ni själv kan vara!”

Vad stamfader Jean Bernadotte alltså gjorde nu i juni 1814, enligt Stroganoff själv och andra ögonvittnen, var alltså att han svor Ryssland och dess enväldshärske sin eviga vänskap och lojalitet. Sverige backade upp Rysslands supermaktspolitik och militära interventioner i tredje land till 100% med ett *carte blanche*, var Jean Bernadottes deklarerade policy, och han bedyrade samtidigt på ett översvallande sätt det skadliga av ett svenskt återförvärv av Finland. Dessa svepande oinskränkta lojalitetsdeklarationer gjordes alltså av den glimrande externrekryten, den *de facto* regenten i Sverige, till den forna ärkefienden Ryssland.

⁶³¹ Nordstjärnan = polstjärnan (Alfa Ursae Minoris)

⁶³² Fredrik Blom (1781-1853), svensk militärofficer, arkitekt och ämbetsman

⁶³³ Se kap 23 avsn 23

⁶³⁴ I ett källreferat av Stroganoffs rapport översätts denna strof med ”att jag uteslutande hängiver mig åt honom”; originaltexten lyder ”que je suis son homme”.

Ungefär vid samma tidpunkt, i början av juni, gjorde han offentliga uttalanden åt den svenska hemmapubliken där det hette att han snart skulle ge sig av mot Norge för att "försäkra Sverige frihet och oberoende". Hur fick stamfadern ihop den ekvationen? Åt den ryska regeringen och dess företrädare hette det att han var helt och hållet deras undergivne lydfurste och att Sverige skulle anpassa hela sin politik efter Rysslands önskemål, men åt det svenska folket hette det att han exemplariskt värnade om svenska nationens oberoende?

Jean Bernadottes uppträdande och ordalag mot Ryssland var egendomliga och stötande redan för samtiden, och direkt besvärande för exempelvis utrikesminister Engeström, som fann det mycket olustigt att Jean utan någon som helst *svensk* politisk eftertanke eller förankring, gav en blankofullmakt och svenskt stöd för rysk expansion i Östeuropa. Professor Höjer kommenterar att kronprinsens uttalanden förvisso kunnat anses som förödmjukande, men slätar givetvis över det i en bisats med att "de i viss mån var motiverade av stundens nödläge". Kan förtydligas att detta sk "nödläge" ej avsåg *Sveriges* intressen, utan enbart den nya inympade franska släkten *privat* för att försvara dess innehav av tronföljden. En rysk personlig garanti för Norgeerövringen – legitimitetskvittot – och en rysk personlig garanti för den bernadotteska släktens plats på Sveriges tron som, ställt på sin spets, skulle kunna försvaras med rysk militär på Stockholms gator.⁶³⁵

Med sådana *personliga* vinster på spel, vad gjorde det väl då om *svenska statens* politiska oberoende kohandlades bort och om *svenska staten* riskerade att i själva verket bli en rysk marionett? Bagateller!

Flera historiker lyfter fram hur farhågorna om gustavianska stämplingar – aktiviteter i Sverige, eventuellt med utländskt stöd, till förmån för prins Gustavs legitima rätt till Sveriges tronföljd – förföljde Jean under fälttåget i Tyskland. Han var ju rekryterad som krigarprins, så ett uppenbart misslyckande för Sveriges del under fälttåget kunde inneburi ett direkt ifrågasättande av Jeans behörighet till den svenska tronföljden. Så krigslegendarens strategi för att inte misslyckas blev sålunda att inte utsätta sig för risken för ett misslyckande, d v s inte delta själv – vilket kunnat avslöja honom som en slätstruken anförare – och inte ens låta den svenska armén delta. Utifrån ren självbevarelse, den egna karriären och Bernadottesläktens ställning visavi den legitime tronföljaren prins Gustav.

Den marknadsföringsmässiga inramningen vid återkomsten till Stockholm var därför ytterst viktig. *Sanningen* var av totalt underordnad betydelse; här handlade det bara om att låta extasen få fritt lopp över stamfaderns *förmodade framgångar, skenbara bedrifter*, det tillrättalagda narrativet, folkmassornas inbillning. Krigshjälten i kaleschen var en illusionist. Jean placerade skickligt sig själv och Oscar i blickfånget, allena, under allmän svensk *hänförelse*.

Kapitel 19 avsnitt 22

EN SISTA SCHNAPS I TYSKLAND

Regementet fick en rastdag i Wismar, i ruskigt regnväder, innan man förflyttade sig den allra sista biten. Den **5 juni 1814** nådde man byarna Allershagen, Bartenshagen och Rethwisch strax utanför Rostock. Där fick man vila.

De hade befunnit sig på kontinenten i över 400 dagar och marscherat en hel del. Buri, grävt och slitit. Ibland levt utan sömn, utan värme, utan mat. Utan vare sig torra kläder och strumpor, som soldathandboken ju föreskrev.⁶³⁶ Fälttåget kändes i benen, kändes i kroppen.

⁶³⁵ Se kap 4 avsn 12

⁶³⁶ Se kap 5 avsn 5

De soldatkompanier som inte lyckades hitta någon lada att sova i utanför Rostock fick sova eventuellt i tält, annars på marken under bar himmel, men det gick an så länge det inte regnade, i så fall dög det alldeles utmärkt denna tid på året. Officerare som färdats samma väg på hästrygg, i vagn eller i kalesch under större delen av fälttåget sov inomhus hos bönder och borgare i riktiga sängar under tjocka tyska dunbolster.

Landet vid kusten var sommarfagert, även om årstiden ännu inte var så långt framskriden som vid Rhens stränder. Nils besökte Rostock flera gånger, liksom andra svenskar. Det vimlade av svenska uniformer på gatorna. Nils kände staden, det var ju i Rostock allting börjat när de legat där i två och en halv vecka i maj 1813. Staden var sig lik med dess gator och torg kantade av ståtliga gavelhus och propra salubodar. Överallt i stråk och gränder pågick kommers och gatuliv. Här och där rörde sig studenter från Rostocks universitet.⁶³⁷ Men kanske mer än något annat just denna epok, så var ju detta Blüchers födelsestad, den store *Marskalk Vorwärts* hemort och ursprung. Napoleons nemesis och besegrare, Tysklands befriare, var en av stadens stora.

Måndagen den **6 juni** besökte Nils pingstmarknaden, *Rostocker Pfingstmarkt*.⁶³⁸ Längs gator och på salutorgen, i köpmäns handelsbodas och gatuförsäljares stånd utbjöds hundratals tingestar. Överallt osade grillar, pannor och grytor och det fanns törstsläckande drycker och förfriskningar därtill. Det vimlade av människor och det rörde sig i vimlet en hel del skickliga ficktjuvar, enligt en memoarskrivare.

Nils fann sin väg till *Marienkirche*. Den tornade upp sig i hörnet av Neuer Markt med sitt astronomiska urverk inuti, elva meter högt. Han stannade i kyrkan på exakt samma plats som han stått 13 månader tidigare. Men nu utan sina fyra vänner. Sina fyra bröder i fält.⁶³⁹

På insidan av den astronomiska klockan roterade kugghjulen i olika hastighet, runt runt, dag och natt, oupphörligt och evigt. Han stod och såg på den ofantliga klockan, den fascinerande maskinen. Han såg hur tiden rörde sig framåt och uret hela tiden ändrades, men ändå på något sätt förblev stilla.

Tiden.

Han försjönk i grubberier. I ett barns föreställningsvärld känns tiden oändlig, men kanske sprack den illusionen den där sommarmorgonen 1795 när far aldrig vaknat.⁶⁴⁰ Och han mindes tonerna som flöt genom luften från fönstret på glänt i den sjaskiga gränden i Leipzig, himlaboren musik på en plats där helvetet just svept förbi.⁶⁴¹ Och han tänkte på sina vapenbröder som helt plötsligt ryckts ur tiden utanför Glückstadts fästning, mitt framför honom.⁶⁴²

Hur mycket *tid* hade han själv kvar på denna jord?

Han betraktade klockverket i *Marienkirche* i Rostock, begrundade dess evighetskonstruktion, hur urtavlor och visarna tycktes säga att deras eget uppdrag är oändligt, men att varje människa som kommer dit, så liten och obetydlig i förhållande till det astronomiska urverket, bara har ett kort ögonblick till låns på denna jord.

Tick. Tock. Tick. Tock.

Det mäktiga urverket roterade sakta på, ljudlöst, och skulle aldrig stanna.

Tiden flöt iväg i universum. Obemärkligt, ohejdbart. Och försvann.

Nils ville hem.

Han greps av en *längtan*.

⁶³⁷ *Universität Rostock* grundades 1419 och är ett av norra Europas äldsta universitet.

⁶³⁸ Själva pingsten inföll en vecka tidigare (pingstdagen var den 29 maj 1814); pingstmarknaden ägde dock rum över flera dagar, inklusive denna vecka. *Rostocker Pfingstmarkt* har funnits sen år 1390.

⁶³⁹ Se kap 5 avsn 12

⁶⁴⁰ Se kap 1 avsn 2

⁶⁴¹ Se kap 15 avsn 15

⁶⁴² Se kap 17 avsn 10

Han ville hem till sin hustru Ingeborg och sin dotter Anna-Maja. Hem till sitt torp, sin bygd, sin frihet de timmar varje vecka som han slapp vara jordproletär. Han ville hem för att fylla sin tid med innehåll, med mening, för att hans stund på jorden var *ändlig*. Sekunderna och minuterna, åren, seklen flyktade vidare på den stora astronomiska klockan i kyrkan, försvann långsamt... men oupphörligt... och irreversibelt.

Det var dags att gå.

Tisdagen den **7 juni** upprättades embarkeringslistan för återfärden. De skulle resa med samma skepp tillbaka till Sverige som de anlät med till Rügen, örlogsfartyget *Manligheten*.

Mycket tidigt om morgonen fredagen den **10 juni**, i sommargryningens rodnad, bröt Kalmars mannar upp från lägren i byarna väster om Rostock och marscherade till Warnemünde, en by vid strandudden vid Östersjön norr om Rostock där embarkeringen skulle ske. Större skepp som *Manligheten* kunde ej gå uppströms ända in till staden Rostock.

Den sista marschen på tysk mark gick över flacka åkerfält, ängar och betesmarker och genom flera småbyar. Grenadjärerna ropade som en sista hälsning till de tyska byborna:

”Schnaps, Mutter, Schnaps!”

Detta uttryck, de svenska soldaternas standardfras för att beställa brännvin varhelst det fanns en sup brännvin att köpa, återges i många dagböcker och memoarer från detta fälttåg. Byborna vinkade ett uppskattande farväl åt de mörkblå knektarna från norr när de muntert passerade förbi. Ännu en gång ropade de alla i mörkröstad kör när soldatleden defilerade förbi de morgontidiga byborna, uttrycket de använt så många gånger och som kanske bokstavligen hållit många av dem vid liv under de kallaste, regnigaste och jävligaste höstveckorna, ännu högre så hela byn skulle höra:

”SCHNAPS, MUTTER, SCHNAPS!”

Detta var de svenska mannarnas, de trägna svenska fotsoldaternas sätt att tacka tyskarna och säga adjö. Tack för er vänlighet och gästfrihet, ert tålmod, ert stöd. Och tack för en och annan snaps. Dagen var kommen då de skulle lämna den europeiska kontinenten, och de allra flesta av dessa drängar och torpare skulle aldrig någonsin få möjligheten att återvända. Byborna ropade, hejade och vinkade åter uppskattande i retur.

Soldaterna nådde den vidsträckta sandstranden vid Warnemünde. Framför dem låg bara ett öppet hav. Några hundra meter ut från stranden låg för ankar flera linjeskepp, svenska örlogsfartyg, jämte fregatter och transportfartyg. Den svenska flottan.

Längs hela stranden var rörelsen livlig, och hela havsytan var täckt av mindre båtar som körde trupper i skytteltrafik ut till de väntande fartygen. Inne i hamnen på östra sidan om udden låg en mängd transportskepp för artilleriet, trossen och hästar. En del transportskepp, som lastats dagen innan, höll redan på att bogseras ut på Östersjön.

De bockades av systematiskt i protokollet, en efter en när de steg ombord på den stora öppna slupen som körde skyttel. Nils fick sitt streck i embarkeringsrullan. Han klev i den väntande båten och tog plats på toften. När båten var full sköts den ut från stranden, krängde lite på vågorna och roddes ut till *Manligheten*. Över tusen⁶⁴³ soldater och officerare hade räknats in innan örlogsskeppet lättade ankar, ungefär dubbelt så många som fartyget var dimensionerat för. Men nu var man på väg *hemåt*, och allt kändes överkomligt. Manskapet fick lägga sin packning på kanondäcken, mellan kanonerna. Nils gick upp på övre däck igen och betraktade från relingen hur de sista soldaterna forslades ut från land till fartyget.

Det berättas av en minnestecknare från ett annat regemente att avfärden från redde utanför Warnemünde fördröjdes ett par dagar p g a motvind. Det är oklart om detta även gällde den grupp fartyg som avseglade samtidigt som *Manligheten*. Hur som helst, under detta dröjsmål

⁶⁴³ Enligt embarkeringslistan upprättad den 7 juni var det 1018 mannar och befäl tillsammans som skulle borda *Manligheten* den 10 juni 1814; jmf kap 5 avsn 6 (15 april 1813).

passade de som kunde simma på att bada från de svenska örlogsfartygen, och kring ett av dessa "såg man ett par tjog huvuden omkring skeppet utan annan olycka, än att en full soldat, som varken ville eller kunde simma, drumlade ur en båt, upptogs livlös men under läkarnas händer återfick liv och blev nykter".

Det var med djupaste svårmod som Nils lämnade äventyret på den europeiska kontinenten bakom sig. Tusen minnen tumlade omkring i hans huvud, och upplevelser som skulle återberättas i generationer. Han hade fått se en liten bit av världen, som han aldrig skulle få återse, med en spännvidd från himmel till helvete. Han hade bevistat platser som han inte visste fanns, och bevittnat händelser som han aldrig kunnat föreställa sig. Samma känsla delades av de allra flesta i den svenska armén. En kapten i ett annat regemente skriver i sin dagbok:

"Vi lämnade nu med saknad den tyska jorden och dess gästfria invånare, där vi under ett års fälttåg haft så många glada och ledsamma dagar. Måtte dess innebyggare under fridens lugn få återhämta sig efter de olyckor och utpressningar av alla slag som de under kriget lidit. Minnet av det bemötande jag där erfarit skall alltid vara förvarat i ett tacksamt hjärta."

Order skreks ut till matroserna, ankaret hissades, segeldukarna fylldes av vind. Hela flottan av örlogsfartyg med svällda segel började röra sig och följde i varandras kölvatten, och efter kom transportfartygen, ett tjugotal till antalet. Vågorna kluckade och skummade mot träskrovet.

Han såg mot landremsan.

Det kändes som ett avsked.

Abraham, Lars, Peter och Petter fick aldrig återse Sverige. Deras sargade kroppar blev kvar någonstans vid Glückstadt.

Minnena sköljde nu över honom. Han mindes så starkt när de stått där vid Brandenburger Tor den där dagen i augusti 1813.⁶⁴⁴ Himlen hade varit blå, de hade kisat mot solen och skrattat åt varandras lustigheter och upptåg. Ett flyktigt ögonblick, en kort stund, precis innan det stundande kriget, när de känt sig så upprymda och bekymmersfria, i alla fall just den dagen. Starka, då de hade varandra. Innan kanonelden, innan bivackeldarna, innan matbristen. Innan kölden och sömnbristen i gyttjan på de mörka fälten i höstregnen. Innan vintern, snön och belägringen. Innan döden tagit allt det där ifrån dem. Han saknade dem så oerhört, han älskade dem, särskilt nu i denna stund.

Långsamt och stolt plöjde det svenska skeppet havets vidsträckta yta. Den europeiska kontinentens strandremsa blev allt smalare.

Nils blickade länge bort mot horisonten. Vemodet värkte i hans bröst.

Strimman av Tyskland försvann i fjärran.

⁶⁴⁴ Se kap 7 avsn 3

Kapitel 20

13 juni – 16 augusti 1814

Avsnitt

1. *På svensk mark*
2. *Ett anbud som inte antas*
3. *Bernadotte vill utplåna Danmark från kartan*
4. *Stamfadern och den brittiska pressen*
5. *Nya proklamationer till norrmännen*
6. *Krigsförberedelser*
7. *Puke och Hvaleröarna*
8. *Gruppering för styrkedemonstration*
9. *Affären vid Tistedalen*
10. *Så förbannadt fatiguerad*
11. *Bombningen av Fredriksten och Halden*
12. *Ett hemligt likadant anbud*
13. *Det stora svenska stryket vid Skotterud*
14. *Affären vid Rakkestad kyrka*
15. *Affären vid Hafslund*
16. *Affären vid Langnes skans*
17. *Måitre de la Norvège*
18. *Samtidigt i London*
19. *De nästan sista skotten*
20. *Konventionen i Moss*
21. *Jeans donquijotska väderkvarn*

PÅ SVENSK MARK

Fartygets skrov täljde fram genom böljan. Sent om småtimmarna, när natten och stjärnorna tonade ut och Aurora öppnade österns portar och det purpurroda gryningsljuset högtidligt bredde ut sig, och när solen senare majestätiskt höjde sig över havsytan, kändes kraften av att *leva*, styrkan i att få åse födelsen av en ny dag.

Det talas i källmaterialet om hur regementsorkestrarna livade upp stämningen på däck genom att spela musik, hur officerare skålade i punsch och möjligen fanns kanske även någon slatt brännvin kvar åt mannarna. Soldaterna åt och drack och spelade kort om dagarna; de två kortspel som mest frekvent nämns i dagbokslitteraturen är desamma som tidigare, *Farao* och *Boston*. Andra såg förstrött på eller spejade ut över det stora blå. Hos många fanns en känsla av melankoli och saknad, ett vemodigt farväl och återvändande, och samtidigt en växande och alltmer intensiv längtan efter hembygd och familj.

Ovanför deras huvuden välvde sig det gränslösa, under deras fötter svallade det dunkla och hemlighetsfulla. Den lilla människan befann sig mellan höjden och djupet, det oändliga och det eviga, på väg från ett krig till ett annat. För de svenska soldaterna gavs ingen vila, inget lugn för deras familjer, inga fäder för deras barn. Dagbokslitteraturen innehåller även noteringar om att det just var soldaternas sk "pliktskyldighet som svenskar" som kronprinsen vädjade till för att säkerställa innehavet av Norge, som *påstods* ha blivit resultatet av en överenskommelse med Danmark. Utprånglandet av detta narrativ var ganska slugt, då den svensk som ifrågasatte konceptet "pliktskyldighet" lätt kunde stämplas som svikare, förrädare. Få svenskar förstod att Norge faktiskt var en självständig nation, och ännu färre insåg vid denna tidpunkt att den absolut främsta bevekelsegrunden hos deras höga generalissimus var *personlig*; det var av *dynastiska* skäl som denna transaktion skulle framtvingas, för att *ge skenet* av att stamfadern genom Norge återgäldat svenskarna för förlusten av Finland, vilket därmed i ett slag, hokus pokus, skulle anses rättfärdiga tronföljarvalet – bedrägerivalet – i Örebro 1810, och göra den nya successionsordningen "legitim".

Under tiden som örlogsfartyget *Manligheten* skar genom södra Östersjöns vågsvall befann sig, som vi vet från tidigare,⁶⁴⁵ stamfadern redan i Stockholm. Där han lät sig storslaget hyllas för sina kraftfulla insatser under befrielsekriget på kontinenten, för Europas sak och för Sveriges sak. Den **13 juni 1814** – efter att Jean Ijugit för regeringskonseljen och påstått att en rysk armé på 45 000 man skulle, så snart han gav klartecken till dem, via Holstein och Jylland överföras till Norge för att strida för Sveriges sak – fattade statsrådet i Stockholm beslut om svenskt anfallskrig mot Norge och ställde erforderliga svenska skattemedel och resurser till förfogande. Dagen efter, tisdagen den **14 juni**, hölls ännu stor hyllningsfest på slottet.

Efter fyra dagar till havs dök Sverige upp vid horisonten. Mannarna skockades på däck och trängdes för att få en första skymt, och någon dagbok kommenterar att hjärtat bultade under uniformen. *Manligheten* ankrade på Ystads redd samma tisdagseftermiddag som den nämnda festen på slottet i Stockholm ägde rum, och soldaterna fick bråttom att samla ihop sin packning. Det luktade av sammandriven havstång i hamnen.

Tullen hade fått instruktion att lämna armén i fred, och ej genomsöka någon packning. Soldaterna hade inte särskilt mycket tullpliktigt med sig i bagaget, deras ynka avlöning hade åtgått till att dryga ut armékosten med annat ätbart och drickbart, lite snus och tobak, nöjen. Men högre befäl sades ha både det ena och det andra i sina kappsäckar. Bl a infördes till Sverige vapen, t ex flera kraftiga dubbelpipiga gevär, inhandlade i Belgien, i privat ägo utan att tullen kunde göra något.

⁶⁴⁵ Se kap 19 avsn 21

Soldaterna klev iland i en stad med hus av korsvirke och tegel. En del var sköna, andra hus såg mest ut som insmetade med lera mellan krokiga spjälor och hade halmtak. Försäljare ropade ut sina varor och tjänster, och det låg en doft av brännrotv i luften, som man eldade med. Det såg svenskt ut, det kändes svenskt, och män, kvinnor och barn talade svenska. Efter 14 månader på den europeiska kontinenten var de hemma.

Kompanierna organiserades och defilerade igenom Ystads irreguljära gator, en del stenlagda, mellan uppradade pilträd och trädgårdar fulla av ogräs och törnrosor, dynghögar och vattenpölar. Kalmar regemente anvisades lägerplats vid Sövestad ungefär 8 km norr om staden. Efter vila i Sövestad påbörjades den **17 juni** den långa marschen mot Norge. Det var ömsom mulet, ömsom soligt men landsvägarna var torra och det dammade där marschtåget slingrade sig fram. Man gick till Toarps gård, ungefär 2 km väster om Källstorp, därifrån vidare den **18 juni** till Glostorp utanför Malmö. Det flacka Skåne med sina rika vidsträckta mognande sädesfält och gula rapsfält lyste i solskenet, överströdda med kyrkor och gårdar som om det vore en tavla. Inom inhägnader betade grisar och kor. Här och där skymtade större gods och herresäten. Män och kvinnor arbetade med sina sysslor i sina vanliga arbetskläder och träskor, kvinnorna med ett blått band inflätat i sitt hår. Detta var 1811 års revolutionsbygder som de bevandrade, allmogeupprorens slätter.⁶⁴⁶ Nu var här lugnt.

Den **19 juni**, under regn och åska, nådde man Knästorp strax söder om Lund. Själva staden Lund passerades dagen efter, den **20 juni**, med domkyrkans höga torn i fonden. Nattläget förlades till Håkantorp nära Barsebäck, varpå följde ännu en rastdag. Den **22 juni** gick marschen till Ingelstorp utanför Helsingborg. Svenskarna mådde bra och var vid gott mod. Trots längtan efter hembygd och familjer så tycks de i detta skede ej ha uppfattat omvägen hem via Norge som ett större problem, då de flesta förväntade sig en relativt snabb och oblodig lösning, en uppgörelse i godo brödrarfolken emellan. Möjligen skulle lite vapenskrammel förekomma, men i så fall främst i förebyggande syfte och riktas mot kung Christian – som i den svenska regimens propaganda kallades för *prins* – och hans närmaste anhängare. Det fanns en tydlig förhoppning och förväntan att snart få komma hem. Stämningen var god, det sjöngs och skrålades soldatvisor. Befälen förbjöd de grövsta och mest oanständiga varianterna när knektarna marscherade genom en by eller stad. En mer rumsren marschsång, som sjöngs varannan rad med solostämman och varannan rad hela truppen i kör, illustrerar dock tillförsikten i truppen, samt en stor portion naivitet. Det ligger nära till hands att tro att ingen soldat skrivit denna, utan att texten författats av någon lite längre upp i pyramiden i avsikt att *inplantera rätt narrativ* i soldatleden.⁶⁴⁷ Solostämman börjar med första raden, kören andra, o s v:

”Det tolfte Carl i vintern kall, marscherade till Fredrikshall”

”Och döden mötte honom där, men hjältens död ej hämnd är”

”Nu hämndens timme slagen är, men svensken ingen hämnd begär”

”Än bjuda vi en fridsam hand; kom norrmän, knyten fridens band!”

”Och hyllen snart vår kung och far, som är så mild mot en och var”

”För Gud och kung och fosterland, kom norrmän knyten brödraband!”

”Då gå vi till vår fosterbygd, att leva uti fridens skygd”

”Musköten, alltid brukt med fog, bortbyts mot makan och en plog”

Stämningen bland fotsoldaterna var ganska munter. Troligen var de mest uppspelta över att ha svensk mark under fötterna igen. Det förekommer dock i litteraturen tecken på att entusiasmen hos *den svenska allmänheten* faktiskt var påtagligt dämpad. En samtida berättare framhåller den slående skillnaden mellan mottagandet i Preussen, Sachsen och resten av Tyskland, där svenskarna välkomnats som idoler och sanna vänner som helhjärtat stöttats av

⁶⁴⁶ Se kap 3 avsn 10-12, 16, 22-23, 25-26

⁶⁴⁷ Jmfr kap 5 avsn 12 (Livijns sångtexter)

lokalinvånarna. Nu, sommaren 1814 inför fälttåget mot Norge, möttes de av sina egna landsmän, enligt samme skildrare, av "idel avoghet och ovilja istället för en välkomsthälsning". Detta rörde sig inte om isolerade undantag, utan "samma erfarenhet och samma jämförelse gjordes av de flesta av kamraterna". Och en brittisk tidning rapporterade under våren om folkstämningen i Göteborg, och skrev att svenska folket "bryr sig föga om införlivandet av Norge till Sverige".

Det kan möjligen vara så att skillnaden i allmänhetens stöd för militärens närvaro i Tyskland respektive i Sverige, delvis förklaras av själva *uppsättet*. I det ena fallet handlade det om en synnerligen väl motiverad befrielse av länder och folk från ett främmande herravälde. I det andra fallet handlade det om att själv påtvinga ett annat land just ett sådant herravälde. Det hade utan minsta tvekan varit skillnad i folkförtjusningen i landet om svenska armén 1812 gått för att ta tillbaka det förlorade *Finland*, som tillhört Sverige i över ett halvt millennium. Nu 1814 gav man sig dock istället tämligen omotiverat och godtyckligt på *Norge*. Sveriges militära råstyrka var överlägsen, men dess moraliska kapital i denna situation var nära noll. Fanns en undermedveten känning av detta hos svenska folket, trots regimpropagandan? Förklarar detta i så fall svenska civilbefolkningens likgiltighet? Denna svenska kallsinnighet inför "förvärvet" av Norge blir än mer anmärkningsvärd, då man betänker att de svenska tidningarna självcensurerat bort all rapportering om händelserna i Eidsvoll den 17 maj. Den svenska pressen – rart anpasslig, som tidigare konstaterats⁶⁴⁸ – nämnde inte med ett ord om Eidsvoll förrän i augusti 1814.

Den **23 juni** tågade kalmarsoldaterna vidare till Ängelholm, bivackerade i Ärrarp strax norr om stan, och efter en dagsmarsch på över 30 km på självaste midsommar fredagen den **24 juni**, när det något ostadiga och mulna svenska junivädret de föregående dagarna gav plats åt sommarvärme och sol med många segel ute på Öresund och Kattegatt, nådde man fram till sin lägerplats vid Skummeslöv och Östra Karup nära Båstad. Efter midsommarfirande på kvällen fick man vila dagen efter. Den **26 juni** fortsatte fotvandringen norrut till Lilla Tjärby vid Laholm.

Arkivmaterialet pekar sedan mot att Kalmar regemente från Lilla Tjärby fick hästskjuts, s k kronoskjuts, för att snabbare kunna inställa sig i Göteborg. Den **27 juni** färdades man hopträngda på rekvirerade bondvagnar, på skakiga vagnsflak i stafett mellan skjutshållen, via Halmstad till trakten av Komleryd ca 10 km norr om Falkenberg. Den svenska sommaren i full blom och fågning svischade förbi. Fälten stod gula, några män ropade uppmuntrande till dem i byar och städer som passerades, barn längs vägen vinkade, och här och där skymtade de havet åt väster. Den **28 juni** fortsatte regementet – oklart om denna dagsetapp fullbordades på vagnsflak eller till fots – via Varberg till Järvelycke söder om Frillesås. Den **29 juni** fick man åter kronoskjuts via Kungsbacka till Göteborg. På tre dagar hade de tillryggalagt ungefär 170 km.

Kapitel 20 avsnitt 2

ETT ANBUD SOM INTE ANTAS

Norge ville inte bli bortgift till Sverige och man erkände inte innehållet i Kieltraktaten. Denna traktat innehöll mer maktspråk än kall juridik och någon solid rättsgrund. Norge visste att man hade all juridisk och moralisk rätt på sin sida. Kung Christian I av Norge skrev efter att han blivit vald av riksförsamlingen i Eidsvoll ett brev till sin branschkollega kung Carl XIII av Sverige, som förvisso var hövligt och formenligt men samtidigt satte ljuset på en del inkonsekvenser i den svenska argumentationen. Christian hävdade att han valts till kung av en nation som dess tidigare kung förklarar oavhängig. Detta handlingssätt borde inte fördömas av Carl XIII, som ju själv satt ett exempel i samma anda, då han ju 1809 låtit sig väljas till kung av en fri nation som hade avsatt

⁶⁴⁸ Se t ex kap 3 avsn 12

sin tidigare kung. Vidare sade Christian att han ansåg det som sin skyldighet att påminna Carl XIII om att han ju så många gånger deklarerat att han inget så ivrigt önskade som det skandinaviska folkets lycka – och denna lycka berodde nu på Carl XIII:s godtagande av Norges självständighet.

Jean Bernadottes utrikespolitik, och det legitimitetskvitto som Norgeerövringen var tänkt att bli, hade sålunda målat in sig i ett hörn som Carl XIII nu fick klä skott för. Men då Carl XIII, som det fanskap han själv var, saknade både stake och integritet så besvarades inte detta originalbrev utan *returnerades öppnat*. Man hade dessförinnan tagit del av innehållet genom en kopia som kuriren från Oslo hade med sig. Barnsligt och arrogant svenskt markeringspolitiskt spel som osar hyckleri på långt håll, ingenting mer än så.

Norrmännen gjorde sig samtidigt beredda att militärt försvara sitt oberoende mot sin granne i öster, samtidigt som den svenska armén drogs samman norr om Göteborg. Retoriken var från svenskt håll upptrissad. Kronprins Jean refererade till ”de förbundna makternas garantier”, ”Kieltraktatens garantier”, Sveriges ”rätt” till Norge, Sveriges ”herravälde” över Norge, o s v. Det var ej en suverän stat man skulle angripa utan en upprorisk landsända som skulle bringas till lydnad. Den svenske utrikesministern kallade norrmännen för ”insurgenter”⁶⁴⁹. Men varje norrman ville bara vara norsk, ej mer än så.

Men en av stamfaderns överenskommelser med de övriga koalitionsmakterna i Paris i april, var att låta en kommission försöka förmå dåvarande interimsgentemot Christian Frederik och norrmännen att frivilligt ge upp sitt motstånd mot en förening, för att bevara Europas nyvunna fred innan man lät ett nytt krig blossa upp. Denna kommission skulle utgå från Kieltraktaten, såsom dessa tolkades av Sverige. Kommissionen skulle bestå av en diplomatisk representant från var och en av de fyra stormakterna. De utsedda ombuden var den kortvuxne Martens⁶⁵⁰ från Preussen, den långa och vackre Orlov⁶⁵¹ från Ryssland, den beskedlige Foster⁶⁵² från Storbritannien och den levnadsglade Steigentesch⁶⁵³ från Österrike. Den **30 juni 1814** ankom denna kommitté till Oslo, och dagen därpå, den **1 juli**, träffade de kung Christian uti dennes lantliga boning i Ladegården strax sydost om centrala Oslo.

Bernadottes husbiograf Schinkel, stamfaderns lejda historiereviderande penna, passar i sin egen introduktion av kommissarierna på att undergräva karaktärer, pålitlighet och uppsåt hos ett par av dem, för att därigenom kasta en skugga över hela beskickningen som helhet, givetvis helt i enlighet med stamfaderns önskade narrativ. Dessa anklagelser upprepas följsamt av professor Höjer. Både Schinkel och Höjer menar att kommissarien Martens var samme person som Bernadotte förörrättat under slaget vid Dennewitz i september 1813, och att denne Martens därför hade ett inneboende agg mot honom.⁶⁵⁴

Faktum var snarare att kommissarierna initialt hade en mycket Kieltrogen och stram approach gentemot Christian Frederik. Det ursprungliga målet var utan tvekan att förmå Norge att subordinera sig. De hade några dagar innan blivit briefade om det svenska förhållningssättet av Essen i Vänersborg, och vid kommissariernas initiala gemensamma möte med kung Christian höll ryssen Orlov ett inledningsanförande som mynnade ut i ett strikt ultimatum; Norge måste underkasta sig Sverige annars väntade krig. Österrikaren Steigentesch uttryckte sig lika tydligt:

”Nu återstår er ej annat än att lyda befallningar.”

⁶⁴⁹ ”Insurgenter” är ett populärt ordval än i vår tid, när regimer och makthavare vill skymfa och skandalisera en grupp människor som i många fall endast strider för att bevara sin självständighet och nationella frihet från beslagtalande eller yttre manipulationer.

⁶⁵⁰ Troligen samme Martens som tidigare omnämnts i kap 8 avsn 5; jmf fotnot strax nedan.

⁶⁵¹ Michail Fjodorovitj Orlov (1788-1842), rysk militärofficer och politiker

⁶⁵² Augustus John Foster (1780-1848), brittisk diplomat och politiker

⁶⁵³ August Ernst von Steigentesch (1774-1826), tysk-österrikisk poet, författare och diplomat

⁶⁵⁴ Jmf kap 8 avsn 5. Det har från forskarhåll framförts olika förslag på vem Martens var vid Dennewitz resp i Oslo; professor Leggiere menar att det rör sig om två helt olika Martens, men detta antagande är troligen felaktigt.

Foster instämde fåordigt.

När kung Christian då ödmjukt invände att det väl var det norska folkets rätt att avgöra sitt eget öde, flammade Steigentesch upp och utbrast:

”Folket!? Vad har de att säga mot sina härskares vilja? Det vore att vända uppochner på världen!”

Steigentesch hotade även kung Christian med att han skulle förlora sin arvsrätt till den danska kronan om han framhärjade i sitt motstånd, samt att hans uppträdande även kunde innebära direkta repressalier mot Danmark.⁶⁵⁵

Efter det inledande gruppmötet hade kung Christian enskilda överläggningar med var och en av kommissarierna. Kung Christian ansågs allmänt som den mest utmärkte av den danska kungliga familjens prinsar. Han var lång till växten och hade ett vackert utseende. Han var bildad och förståndig, social i sitt umgänge, intresserad av vetenskap och konst.

Med sin vältalighet och vänlighet förklarade han för kommissarierna, var och en, på vilka grunder som den norska nationen och det norska folket hade deklarerat sin frihet och självständighet. Han framhöll det motsägelsefulla i hela den uppstådda situationen. Den norska nationalstaten var, juridiskt och moraliskt, oberoende och legitim och byggde på principen att den offentliga makten i landet utgick från folkviljan. Vad hade kommissarierna att invända mot detta? Varför skulle den norska nationen och det norska folket *mot sin vilja* subordineras svenska makthavare? Var det inte just detta som det stora befrielsekriget som just avslutats i Europa så tydligt exemplifierat; låt Frankrike styras av fransoser men låt samtidigt Tyskland styras av tyskar. Vem kunde invända mot detta? Var det inte respekten för varje fredligt folks rättigheter som varit utgångspunkten för befrielsekriget, eller hade dessa grundsatser nu ersatts av raka motsatsen; härskardemagogi, territoriell girighet och någons personliga maktanspråk? Symboliken i Napoleons avsättande hade väl knappast gått att ta miste på, så med vilka argument, *egentligen*, ville man nu frånta norrmännen sina medfödda rättigheter? Norge – med sina tydliga territoriella gränser, sin folkstam, sitt eget språk, sin historia, sin kultur och sina normer och värderingar, sina statsinrättningar och sitt penningväsende – kunde väl enligt samma principer inte förnekas sin egen lagstiftning, sin egen demokrati och rätten att välja sina egna företrädare? Var det verkligen kommissariernas *personliga övertygelse* som nu fick dem att argumentera *emot* dessa principer, eller var det blott deras *ringa plikt* att lägga fram dessa hotelser om krig på Bernadottes uppdrag?

Genom dessa väldigt solventa argument uppväckte kung Christian tvivel hos kommissarierna vad gällde deras uppdrag. Dagarna som följde hölls flera sammankomster. Kommissarierna fick ett alltmer gynnsamt intryck av kung Christian och hans lojalitet, personliga betydelse och ståndaktighet. De blev även varse det oblidkeliga allmänna nationalhatet mot svenskarna och det förakt för allt svenskt, som rådde i Norge. Kommissarierna kom därför snart att inse, att frågan inte var så svart-vit som kronprins Bernadottes diktat ville få den att framstå. Det fanns ju faktiskt en helt annan sida av storyn, nämligen Norges.

Kommissarierna, från sin ursprungliga instruktion som relativt ensidigt inneburit att forcera fram Norges acceptans av Sveriges tolkning av Kieltraktaten, intog nu successivt istället rollen av *medlare*. Trots att kommissarierna i sina officiella rapporter till sina uppdragsgivare pliktskyldigt repeterade sitt officiella mandat – att förmå Norge att hörsamma Kieltraktaten – så märks samtidigt en strävan hos dessa ombud att försöka medla fram ett samförstånd. Den officiella lojaliteten hos medlarna var tvungen att främst ligga på Sveriges sida, med hos dem märktes ökande personlig sympati för Norges sak. De gick därför utanför sitt mandat och försökte hitta en formel för en svensk-norsk förening där Norge erbjöds alla tänkbara fördelar och generösa villkor och bibehöll sin självständighet, sitt oberoende och sina egna konstitutionella rättigheter.

⁶⁵⁵ Se kap 20 avsn 3

Deras växande sympatier för norrmännens strävan och betraktelsesätt fick dem att arbeta för en för Norge så gynnsam lösning som möjligt. De skisserade på ett förslag som innebar föga mer än en nominell union med en mäktig roll för det nyinrättade ämbetet *vicekung*, en person som skulle vara baserad i Oslo och ej i Stockholm, möjligen Christian Frederik själv.

Kung Christian insåg samtidigt å sin sida att hotet om ett destruktivt krig var så reellt, att han öppnade för möjligheten att avsäga sig regentskapet och kliva åt sidan. Sakfrågan var för honom alltså viktigare än hans eget öde; hans egen nytta var underordnad nationens väl. Det viktigaste var att förhandla fram så bra villkor som möjligt för *Norge*, inte för honom själv personligen. Kung Christian medgav att föreningen kunde gagna Norge om den skedde under villkor som garanterade Norges frihet och självständighet. Han var redo att uppoffra sin personliga ställning och avsäga sig sitt ämbete som vald kung, men menade att denna avsägelse endast kunde ske till riksförsamlingen, som valt honom, vilket skulle göra det nödvändigt att sammankalla ett storting.

En forskare menar att detta var en strategi för att vinna tid, eftersom klockan tickade *för Norge och mot Bernadotte*, inte minst vad beträffade Europas sympatier i frågan.

Torsdagen den **7 juli** var kommissarierna färdiga med sitt förslag till en uppgörelse om vapenvila, för att undvika krig. Förslaget rörde tre huvudpunkter; Kung Christians egen ovillkorliga tronavsägelse, en viss lättnad av hamnblockaden, samt svenska militärstyrkors rätt att ockupera delar av norskt territorium inklusive några strategiska fästningar. Man lade fram förslaget för kung Christian i form av ett slutbud, ett *ultimatum*. Kommissarierna förklarade plikttroget att Norges förening med Sverige var "en av det europeiska jämviktssystemets grundpelare" och "skadeersättning åt Sverige", och de menade att detta förslag för vapenvila utgjorde den "yttersta gränsen" för vad kronprins Bernadotte kunde erbjuda. Ville inte kung Christian ge efter skulle detta innebära krig, hette det, och man hotade att ryska, preussiska och brittiska insatser på svenskarnas sida skulle understödja Sveriges sak och den svenska armén på olika sätt. I avskräckande syfte utmålade man dramatiskt konsekvenserna av ett sådant krig.

Kung Christian sammankallade regeringen jämte några av riksförsamlingens presidenter för att pröva kommissariernas förslag mot den norska grundlagen, samt avgöra vilka förändringar och tillägg i konstitutionen som skulle krävas. Frågan som ställdes var alltså om man kunde anta dessa förslag från de utländska kommissarierna utan att kränka Norges grundlag. Svaret var ett givet och enhälligt *nej*. Det ställda ultimatumet kunde ej antas av Norges regering utan grundlagsbrott. Kung Christian ställde sig dock inte avvisande till grundtankarna i förslaget, utan svarade formellt några dagar senare med ett *motförslag*. Detta motförslag var tekniskt sett ett avslag på det ställda ultimatumet, då ingen punkt i ultimatumet *oförändrad* antogs, men kung Christians motförslag var ändå en fullt motiverad kompromisslösning. Han förklarade sig bli villig att avsäga sig kronan för norska nationens skull – varken makten, prestige eller arvodet vägrade tyngre än freden – men han fortsatte att hävda att tronavsägelsen ej kunde vara ovillkorlig utan måste godkännas av Stortinget, som därför snarast borde sammankallas för att avgöra frågan. Kung Christian använde i ett direkt brev till kronprins Bernadotte formuleringar som i grunden gick ut på att all offentlig makt i Norge även fortsättningsvis måste utgå från folket. Istället för att använda fysiskt våld när principargumenten och folkviljan talade emot, så var det mest korrekta tillvägagångssättet att avträda sitt ämbete åt nationalförsamlingen, som givit honom det, menade kung Christian.

Utöver detta bifogade kung Christian dock något mer: *En plan för utformningen av en framtida union mellan de två länderna*. Detta dokument hade titeln "Grunder och bestämmelser för en union mellan kungariket Norge och Sverige, sådana som jag önskar framlägga dem för Stortinget". Förslagets huvudpunkt var att den svenska kungen skulle, som ett villkor för föreningen, *godta Eidsvollförfattningen med blott vissa nödvändiga justeringar*. Christian

Frederik bifogade till ett reviderat exemplar av Eidsvollförfattningen med textförändringar som skulle behöva göras.

Den svenske kronprinsen mottog detta i slutet av slutet av juli. Stamfadern hade nu sin chans – att säkra en ren personalunion⁶⁵⁶ med Norge, dvs gemensam unionskung, till priset av att Eidsvollförfattningen endast justerades så mycket som var nödvändigt för att anpassa den norska konstitutionen till den nya personalunionen med Sverige.

Jean valde att *avslå* Christian Frederiks motförslag.⁶⁵⁷

Men blott 11 dagar efter detta *officiella* avslag hade advokatsonen från Pau ändrat sig. / *hemlighet*.⁶⁵⁸

Det låg flera skäl bakom detta besynnerliga beteende.

Kapitel 20 avsnitt 3

BERNADOTTE VILL UTPLÅNA DANMARK FRÅN KARTAN

Efter att ha *geschwint* forslats upp med hästskjuts genom Halland och Bohuslän, verkade det vid ankomsten till Göteborg plötsligt inte vara lika brådslande längre att rusa vidare mot norska gränsen. Ryckigheten i den svenska arméns rörelser reflekterar i stor utsträckning de parallella diplomatiska förhandlingar som ägde rum på andra håll. Alltfler svenska trupper ansamlades emellertid i regionen, och vägarna fylldes allt tätare av trupper och transporter med krigsförnödenheter.

Efter några dagars stillablivande i Göteborg – i övrigt en stad med sjudande kommers, mycket svenskar och utlänningar och höga priser på allt, enligt en dagboksskrivare – hade Kalmar regemente successivt rört sig norrut igen. Man passerade Göta älv på en bro. På älven seglade fartyg i båda riktningar. Man tågade över Hisingen och fortsatte via Harestad, Kärna, Håлта, Solberga, Smundstorp och upp till Strandnorum. På torsdagsmorgonen den **7 juli 1814** körde båtar manskapet i skytteltrafik ut till Tjörn, där man senare på dagen samlades vid Valla stenkyrka. Den **8 juli** tog man sig den sista biten över till Orust och etablerade sitt läger kring byarna Kalseröd, Långelanda, Kollberg och Myckleby, och förblev där i över en vecka. Hela den andra divisionen intog kvarter på Hisingen, Tjörn och Orust. Det sades att ej sedan Karl XII:s dagar hade några svenska trupper legat förlagda där. Dagböcker berättar om kala klippor och vackert väderbiten natur, och om ett ymnigt utbud till försäljning av makrill, torsk, färsk hummer och annat från havet.

Tiden fördrevs mest med exercis för mannarna flera timmar om dagen med start första passet klockan 06 varje morgon, samt raster och sysslolöshet däremellan. Hur bråttom var det egentligen att konfrontera den norska armén? De svenska trupperna hade ingen aning om vilket spel som försiggick i toppen av organisationen, men de märkte dagligen effekterna av det. Ibland var logiken i utdelade order, kontraorder och eventuella förflyttningar, och den varierande graden av brådska i dessa order, omöjlig att få ihop för soldaterna.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ personalunion = union mellan flera stater med gemensam statschef (en union av stater som inte bara delar gemensam statschef utan också gemensamma institutioner kallas realunion eller politisk union). En personalunion kan vara väldigt löst integrerad med relativt få gemensamma band.

⁶⁵⁷ Se kap 20 avsn 6 (22-23 juli 1814)

⁶⁵⁸ Se kap 20 avsn 12 (3 augusti 1814)

⁶⁵⁹ Jmfr till exempel kap 4 avsn 11 och 13 (kufiskheten i militärnillet Jean Bernadottes orderutdelande och förvillandet av den svenska armén den 17 juli-10 oktober 1812); kap 10 avsn 1-3 (kufiskheten i militärnillet Jean Bernadottes orderutdelande och de svenska soldaternas hattiga rörelsemönster den 8-13 oktober 1813)

Den s k resningen i Norge – norrmännens legitima protester mot de svenska anspråken på överförmynderi över den norska nationen i evighet – ansåg stamfadern var klandervärd i sig självt, men i kanske än högre grad riktades hans irritation mot Danmark. Jeans uppfattning, som han gav luft åt vid upprepade tillfällen, var att det egentligen var Danmark som stod bakom resningen i Norge, och att Danmark hade *intalat* Christian Frederik att sätta sig emot Kieltraktaten. Jean påstod bl a att danskarna lyckats insmuggla 30 000 tunnor säd⁶⁶⁰ till Norge trots sjöblockaden. Han påstod också att han hade skriftliga ”bevis” för Danmarks direkta inblandning i det norska upproret i form av korrespondens, men några sådana belägg presenterade han aldrig. Men faktabevis eller ej – kronprins Bernadotte var ändå blint förvissad om att allt var Danmarks fel, alltihop, och han var orubbligt besluten att hålla Danmark ansvarigt för Kjöfledens verkställande.

Från såväl danskt som norskt håll så förnekade man att danska regeringen aktivt bistod och uppmuntrade upproret mot Sverige. Snarare så var det så att den danska regeringen utfärdade ett kraftfullt dekret som förbjöd allt samröre med Norge annat än genom svensk förmedling, och danskar som bröt mot denna order skulle straffas med fängelse eller straffarbete. Myndigheterna i Köpenhamn arresterade så även danskar som påstods ha haft kontakt med eller som försökt kontakta regeringen i Norge. Senare under maj så skärptes detta dekret ytterligare, där all kommunikation från Danmark med Norge belades med dödsstraff.

Men inget av detta gjorde någon skillnad för stamfadern, som likväl förblev låst vid sin egen uppfattning. Han hade sökt åvägabringa en samlad internationell diplomatisk press på Danmark under våren och försommaren. Detta inkluderade bl a krav på Danmark att den norske interimregenten, sedermera den valde norske kungen Christian skulle förklaras för landsförrädare och uteslutas ur den danska tronföljden. Detta hade ej förverkligats, vilket trissade upp Jeans irritation mot Danmark ytterligare.

Samtidigt berättas i källmaterialet om veckorna efter stamfaderns återkomst från kontinenten – trots *hänförelsen* han mötts av i Stockholm⁶⁶¹ – att dennes psyke framstod som än mer bipolärt än tidigare. Jean var mer lättretlig, misstänksam, betryckt och förbittrad, ett sinnestillstånd som han alltemellanåt försökte dölja ”med en forcerad livlighet, som skarpsynta iakttagare strax genomsådade” enligt en forskare. Hans mentala instabilitet hade bara förvärrats. En stark anledning till detta var *legitimismens* återinträde över hela Europa – överallt sopades spåren av den franska revolutionen bort och de gamla kungaätterna återställdes på sina troner. Överallt utom... i Sverige. Ännu.

I detta sinnesrubbade tillstånd fick nu Jean Bernadotte – människovännen från Pau, den s k ”sambäddaren” enligt det moderna tillrättalagda narrativet, tillika riddare av Danmarks högsta utmärkelse *Elefantorden* som han erhållit av Fredrik VI personligen⁶⁶² – den geniala idén att, helt enkelt, *förinta* Fredrik Vis rike. Stamfader Bernadotte ville utplåna Danmark från kartan.⁶⁶³

I slutet av juni och början av juli 1814, samtidigt som de fyra stormakternas kommissarier förhandlade med kung Christian om en fredlig lösning på Norgefrågan, satte Jean i verket hemliga planer på att *stycka* Danmark. Upplösa det. Uppgiften var emellertid så extremt grannlaga, att advokatsonen från Pau – den gränslöst kreativa projektmakaren – med stor omsorg och list såg till att dölja spåren av sina förehavanden. Om någonting skulle gå snett, gällde

⁶⁶⁰ 30 000 tunnor säd ≈ 4 400 m³ säd

⁶⁶¹ Se kap 19 avsn 21

⁶⁶² Jean Bernadotte erhöll den danska *Elefantorden* den 10 oktober 1808, och han var den fjärde personen som Fredrik VI utdelade denna orden till efter att ha tillträtt som kung. De tre innan honom var kejsar Napoleon (12 maj 1808), tsar Alexander (2 juli 1808) och kung Louis Bonaparte (1778-1846) (29 augusti 1808).

⁶⁶³ Jmfr kap 6 avsn 5 (mötet i Stralsund i juni 1813 med Thornton och Hope)

det att vara isolerad och immun från eventuella följdverkningar. Därför måste han förmå *någon annan* att framstå som huvudman för operationen.

Det redskap som han tänkte använda var i främsta rummet den ryska armékår under general Bennigsens befäl som vid tidpunkten befann sig i det nordvästra hörnet av Tyskland, i trakten av Hamburg. Denna armékår hade tsar Alexander tidigare ställt till Jeans förfogande. Den stod alltså under Jeans direkta kommando. Han kunde göra vad han ville med den.

Stamfadern gav nu sin förtrogne medhjälpare Gustaf Löwenhielm i uppdrag att, *delvis med rena lögner*, övertyga Bennigsen om att Danmark aktivt och konkret på olika sätt bistod det norska motståndet, och att Sverige var orubbligt beslutet att hålla Danmark ansvarigt.

Vad Bernadotte ville att Bennigsen *egentligen* skulle göra, var att börja med att ta hela Jylland i besittning. Men juristsonen ville inte utdela denna order själv till Bennigsen. Istället blev Löwenhielm instruerad att *muntligen* lotsa Bennigsen in i denna tankeriktning, och Löwenhielm skulle vid rätt tillfälle framföra som sin *enskilda* mening vilka åtgärder som Bennigsens trupper *borde* eller *skulle kunna* vidta, d v s invadera och ockupera Jylland.

Eftersom Bennigsens kår stod under Bernadottes kommando, och alltså verkade för Sverige, riskerade hela projektet ju även i förlängningen att kompromettera den svenske kungen, Carl XIII. Detta insåg Jean. En illegal ockupation av Jylland av trupper som stod under svenskt överbefäl skulle innebära ett direkt angrepp på Danmark och försätta Sverige i ett krigstillstånd med Danmark, några månader efter Kjölefreden. Gustaf Löwenhielm fick därför även specifika instruktioner att inte referera till, inte ens omnämna den svenska kungen, så känsligt var det. Kronprins Bernadotte var mycket noga med att inte blanda in sin adoptivfar Carl XIII:s namn och titel i detta, vilket han annars hade för vana att göra i sin retorik för att lägga kraft bakom sina egna åsikter och beslut – "kungen anser", "kungen önskar", "kungen har beslutat" o s v – trots att den gaggige, senile, oftast sängliggande kungen i fråga inte hade minsta susning ens om spørsmålens existens eller Jeans politiska spel. Men denna gången var insatserna för höga.

En sista bit av pusslet återstod. Även om Bennigsen kunde luras och var med på noterna, så måste den *officiella ordern* att ockupera Jylland komma från *någon*. Bennigsen kunde ej agera utan en sådan formell order.

Steg två i Löwenhielms hemliga uppdrag var därför att övertala Jeans bästis, tsar Alexander, att en energisk och avgörande militäroperation mot Danmark var nödvändig. På kronprinsens uppdrag skulle Löwenhielm använda all sin diplomatiska finess, alla sofismer som stamfadern matat honom med, för att avlocka tsaren samma slutsats om Danmarks skuld, samt en konkret ockupationsorder av Jylland med adress Bennigsen.

Genom att få *tsaren* att utdela ordern om en invasion och ockupation av Jylland, till trupper som de facto stod under svenskt överbefäl, så rentvådde Jean sig själv och Sverige i skuldfrågan. Därigenom kunde han utnyttja de utlånade trupperna *och* sin "vän" tsar Alexander för att främja sina egna syften.

I sitt yviga projekterande avslutades stamfaderns instruktioner med att låta Löwenhielm lista de stora fördelar för alla och envar det skulle innebära att utplåna Danmark: Tsarens släktingar i huset Oldenburg skulle få Holstein, hertigen av Mecklenburg skulle få Själland, Storbritannien skulle få några av de mindre öarna som ersättning för hjälpen med utsvältningsblockaden mot Norge, medan Sverige skulle få Schleswig, Jylland och Fyn.

Jo, just det, en sak till!

Löwenhielm skulle slutligen även fråga tsar Alexander, efter att denna erövring verkställts, om han inte önskade en egen liten gränsförbättring *mot Norge*. Samtidigt förekommer i källmaterialet utförliga skildringar av den ryske ambassadören Stroganoff i Stockholm om hur Jean baktalade Danmark och Norge vid sociala tillställningar, samtidigt som han betonade vikten av att *ryska* trupper i detta läge måste kunna agera offensivt både mot Danmark och Norge, med

beräkningen att dessa tankegångar skulle inrapporteras till den ryska regeringen, vilket också skedde.

Detta var kanske det mest oanständiga av samtliga Bernadottes oanständiga förslag i detta projekt. Stamfadern hade ju till det svenska etablissemanget sålt in den svensk-norska unionen med argumentet att detta skulle bli en stabilare säkerhetspolitisk enhet, än Sverige allena. Men nu bjöd han den militära supermakten Ryssland, opålitlig ärkefiende till de flesta av dess grannar, att erhålla en bit av den tänkta svensk-norska unionens territorium som en *muta* om detta Ryssland hjälpte honom utplåna Danmark!

Detta var ett uppdrag som ytterst få personer kände till. Upphovsmannen, advokatsonen, ville helt uppenbart inte lämna några fingeravtryck eller någon skriftlig dokumentation efter sig, inga bevis. Mycket litet sattes på pränt, men tillräckligt mycket för att flera forskare i efterhand kunnat kartlägga turerna i detta rent sinnesrubgade bernadotteska projekt, det senaste i raden. Projektet skulle inneburi en fullständig omritning av Nordeuropas karta, där Danmarks försvinnande var samhällsbyggarens från Pau ultimata mål.

Men trots sekretessen kring Jeans projekt, såg han samtidigt potentialen i att använda ett påstått "rykte" om Danmarks styckning inför kommissarierna, sändebuden som skulle försöka förmå kung Christian och norrmännen att *frivilligt* ge upp sitt motstånd.⁶⁶⁴ *Ryktens* ursprung och sanningshalt kan aldrig bevisas, men däremot användas såsom "indicier", och därmed som ett politiskt och förhandlingsmässigt maktmedel. Den skrupellöse manipulatören från Pau använde alla trick i boken, så även detta. Så Jean lät Tawast inför kommissarierna i början av juli ta upp detta "rykte", som kommissarierna tidigare aldrig hört talas om. Enligt kommissariernas olika depescher efter dessa möten med Tawast, kommenterade de att Tawast *beordrats* att göra dessa utspel – av Jean – och att syftet varit *provokativt* och var oförenliga med deras fredsfrämjande uppdrag och riskerade att korrumpera deras opartiskhet. De olika kommissarierna skrev hem till sina regeringar om det "rykte" som Tawast utmålat, som menade att *de europeiska stormakterna* låg bakom ett förslag att utplåna Danmark, eller att Preussen och Ryssland varit mest pådrivande. Holstein skulle tillfalla den ryske tsaren, Själland skulle tillfalla Preussen eller Storbritannien eller Sverige, Storbritannien skulle även få Fyn, o s v. Massor av olika fördelningsskast redovisades av Tawast, som, enligt Jeans instruktioner, även gick omkring och talade om att stormakterna redan beslutat detta, varför Danmarks agerande i detta läge var ovidkommande.

Jean, via sina lakejer och språkröret Tawast, spelade alltså ett högt spel. Dels agerade han i hemlighet för att faktiskt försöka driva Ryssland att invadera Danmark och Norge, och dels lät han medelst "rykten" hota alla stormakternas ombud, kommissarierna, med att Danmarks öde – styckningen – redan var beslutad av stormakterna, för att sätta akut press på Norgeförhandlingarna till Sveriges fördel.

Det höga spelet föll.

Kanske allra främst för att Jean "överskattat sin europeiska position och dess bärkraft", enligt professor Höjer. D v s Jean Bernadottes aktier stod så lågt i kurs överallt, och *Sverigebilden utomlands* var så bedrövligt krossad av densamme, att de europeiska stormakterna snarast skakade på huvudet åt dessa *lögner* – denna oändliga ström av lögner – som fransosen uppe på Stockholms slott hävde ur sig om en förestående stormaktsinvasion, likaså hans hybris, desperation och hans rena *trakasserande* av Sveriges närmaste grannar. Skulle det inte vara *fred* i Europa nu efter två decenniers revolutionskrig och Napoleonkrig? Vad fan höll karln på med?

Dessutom tog det Löwenhielm över 2000 kilometers kaleschåkande under flera veckors tid att hinna ifatt tsar Alexander, som var på resa genom Europa. De möttes först i St Petersburg i augusti. Tsaren var då rakt ovillig att tillmötesgå de stora anspråk som restes av Jean. Han ville

⁶⁶⁴ Se kap 20 avsn 2

inte ens ingå i en diskussion om detta vettlösa bernadotteska projekt.⁶⁶⁵ Han ville helt enkelt inte engagera sig i ännu mer bernadotteskt trixande, utan förklarade stramt för Löwenhielm:

”Att hålla mitt ord för att hjälpa er att äga Norge, *det* är huvudsaken.”

Därmed stängdes den diskussionen. Tsarens linje var att invänta nyheter från de svensk-norska förhandlingarna och kommissariernas arbete.

Kort därefter var Mosskonventionen ett faktum, och planen på Danmarks utplåning förföll.

Kapitel 20 avsnitt 4

STAMFADERN OCH DEN BRITTISKA PRESSEN

Händelserna och de fetstilade datumangivelserna i detta avsnitt gör ett avsteg från det strikt kronologiska system som tillämpas i resten av boken, och är i detta avseende fristående.

Att Sverige år 1814 skulle haft sann tryckfrihet är nys. Viss tryckfrihet existerade *nominellt*, men i praktiken var tryckfrihetsförordningen från 1810 satt ur spel, både genom den fula indragningsmakten från 1812,⁶⁶⁶ och genom den kultur av skrämshot, utpressning, mutor, planterade artiklar och andra metoder som team Jean Bernadotte och verktyget Wetterstedt etablerat för att tysta sina kritiker eller betvinga dem att förmedla rätt narrativ och åsikter. Den feiga svenska pressen, där blott ett fåtal innan Lars Johan Hierta⁶⁶⁷ vågade riskera sin karriär för sina principer,⁶⁶⁸ lade sitt redaktionella fokus inte på opartisk, sanningsenlig och konsekvensneutral nyhetsförmedling, utan på underdånig självcensur och i många fall ren desinformation, eller ett ängsligt navigerande längs kungahusets utstakade bana. Samhällsbyggaren från Pau och hans ryggradslöse möjliggörare Wetterstedt hade på kort tid mer eller mindre lyckats totalförstöra den öppna svenska samhällsdebatten och det fria demokratiska samtale, som i viss mån varit grundlagstiftarnas intention att inrätta. Åsikter som var obekväma för stamfaderns agenda filtrerades bort eller kvästes till förtegenhet. Svenska folket matades med nyspråk och en parallell verklighetsbeskrivning.

Sverige levde, redan 1814, under ett osynligt presstväng, ett informationsförtryck, en extremt hårt styrd åsiktslikriktning. Så kan det gå när man externrekryterar. Och de stora svenska mediekolosserna håller denna fana – utifrån självcensur, arbiträr devothet samt en överspänd beröringsskräck inför kontroversiella ämnen och sanningar – högt än idag.

Till skillnad från Sverige, där team stamfadern och hans verktyg satt den svenska tryckfriheten ur spel, så hade man emellertid i Storbritannien en fri press, fri åsiktsbildning och fri debatt. Den brittiska pressen var en maktfaktor som konstant skärskådade, analyserade och debatterade den brittiska regeringens politik och åtgärder, ibland med bifall och stöd, ibland med intensiv sylvass kritik och ett resolut fördömande. Pressdebatten i Storbritannien måste betecknas som mångfaldig, ocensurerad, skarp, rättfram, välartikulerad och väl underbyggd, samtidigt som där också fanns inslag av provokation, ironi och humor. Alltså så som debatten i fria medier ska fungera i en demokrati. Och man rapporterade om och analyserade givetvis

⁶⁶⁵ Den danske utrikesministern Rosenkrantz uttalande i samband med detta om Jean: ”Jag känner den svenske kronprinsen, han är i stånd till allt, full av snabba uppslag och har mycken ärelystnad. Han är århundradets skickligaste man, då han alltid får *andra* att göra, vad han själv vill ha gjort, utan att någonsin själv göra något och utan att ha medlen därför till sitt förfogande.”

⁶⁶⁶ Se kap 4 avsn 7

⁶⁶⁷ Lars Johan Hierta (1801-1872), svensk publicist, bokförläggare, entreprenör och politiker

⁶⁶⁸ Se kap 24 avsn 4

omvärldshändelser såsom Norges självständighetsförklaring, principdiskussionen bakom normmännens motstånd i ljuset av händelserna under våren 1814 i Frankrike, o s v.

Norges rättigheter som nation blev sålunda föremålet för en stundtals passionerad debatt inte bara i den brittiska pressen, utan även i det brittiska parlamentet, både i underhuset och överhuset. Medan det svenska folket huvudsakligen matades med *Sanningsministeriets* ensidiga narrativ – den svenska regimens kontroll av artiklars innehåll och vokabulär – är det intressant att kasta en blick på hur situationen i Skandinavien såg ut från britternas perspektiv i deras ofjättrade mediediskussion.

Den första rapporten om Norges underkännande av Kieltraktaten dök upp i *Windsor and Eton Express* den **20 februari 1814**, och nyheten repeterades i flera av storstädernas tidningar dagen efter. Stornyheten fick tidigt väsentligt utrymme och artiklarna drog ner flera rubriker som "Revolution i Norge" och "Självständighetsförklaring i Norge". Tidningen *Cobbett's Weekly Political Register* rapporterade om Norges oavhängighetsdeklaration den **26 februari**, men ställde sig samtidigt provokativt frågan varför denna händelse ej vunnit samma höga bifall, applåder och erkänsla från Europas ledare såsom "befrielsen" av andra kungarikena. Svaret, menade tidningen, är att det feodala etablissemanget egentligen aldrig tagit det europeiska *folkets* parti någonstans. Lovorden över europeiska staters "befrielse" har egentligen handlat om lättnaden över återställandet av gamla europeiska maktstrukturer, feodalismen, alltså ren självbevarelse. Norgefrågan bottenade ju däremot i *ett folks* oberoende och *folkets* rätt att självt välja sina företrädare, och detta, menade tidningen, hade dittills mötts med en obekväm tystnad.

Redan när de första nyheterna om Norges motstånd nått Storbritannien den andra halvan av februari om det norska motståndet mot Kieltraktaten, så hade detta omedelbart satt igång ett livligt åsiktsutbyte om de *moraliska tveksamheterna* kring den brittiska medverkan till en utsvältningsblockad mot ett folk som bara eftersträvade sin frihet. Det brittisk-svenska fördraget från mars 1813 fick ny aktualitet.⁶⁶⁹ I § 2 av detta fördrag stipulerades nämligen att Storbritanniens var förpliktigt att lämna understöd åt föreningen av Norge med Sverige, både genom sin bemedling, men även "genom att, om så vore nödigt, använda sin flotta i förening med de svenska och ryska stridskrafterna" för att åvägbringa denna förening. Förvisso sade samma paragraf att Sverige förband sig att "denna förening ska verkställas med allt möjligt undseende för och hänsyn till norska folkets lycka och frihet", men detta förhindrade givetvis inte Jean Bernadotte att tyranniskt påfordra en total hamnblockad för att *svälta* norrmännen till underkastelse, ett förfaringssätt som närmast är att likställa med folkmord. Och verkställandet av denna utsvältningsblockad föll alltså, som vi redan vet, på Storbritannien.

Den **9 mars** publicerade *The Statesman* en artikel med reflektioner över det europeiska befrielsekriget, där den svenske kronprinsen utmålades som en egoistisk, skrytaktig svikare inom koalitionen, och där hans krigsföring mot ett chanslöst Danmark och hans "förvärv" av Norge gisslades i skarpa ordalag:

"Efter att ha gått ut i krig, inte för att Danmark hade skadat Sverige utan för att Danmark innehade Norge, som Sverige ville ha, slöt han fred på villkor att detta avstods till honom, medan han samtidigt storsint gav en trivial tysk provins i utbyte⁶⁷⁰ för ett genuint och vidsträckt kungarike. Ingenting mer förnedrande för människans natur kan tänkas --- 'Invånarna' överläts likt vilddjuren på ett säteri --- eller negrer på en västindisk plantage, inte mer än tvåbenta lastdjur, och förklaras 'tillhöra som full och enväldig egendom' den svenske kungen."

Den **17 mars** publicerade *The Times* ett brev från en brittisk resenär i Norge, som konstaterade att "hela nationen, verkar det som, är fast besluten att motsätta sig annekteringen av Norge till Sverige, såvida de inte tillåts ställa upp sina egna villkor".

⁶⁶⁹ Se kap 4 avsn 20

⁶⁷⁰ D v s Pommern och Rügen, som var en del av Bernadottes och verktyget Wetterstedts bytesaffär; se kap 18 avsn 6.

Den **8 april** infördes i både *The Star*, *The Sun* och *The Times* en ögonvittnesrapport som beskrev norrmännens raseri mot svenskarna och effekterna av människovännen Jeans utsvaltningsblockad och framtvingade humanitära katastrof i Norge, stamfaderns eget folkmord:

”Dessa är, och det kan sägas om alla klasser av invånarna, rasande mot svenskarna. Systemet med utsvaltning som tillämpas av dem mot Norge har gjort ett alltför djupt intryck för att någonsin glömmas. I Trondheims stift har 5000 människor dött, som en konsekvens av att ha levt av ohälsosamt bröd, tillbakade eller rostade eller torkade fiskben, mossa och granbark. Vid öppnandet av dessa miserabla offers kroppar, hittades stora klumpar med absorberad terpentin i deras inälvor.”⁶⁷¹

Cobbett's Weekly Political Register refererade också i artiklar under våren till Jean Bernadotte med den fränaste sarkasm, och konstaterade rakt av lördagen den **23 april**:

”Hans kungliga höghet är en person som sannolikt inte kommer ge upphov till några särskilt våldsamt hugade känslor bland ens något dussin människor på den beboeliga planeten.”

The Star hoppades samma lördag att Jean Bernadottes territoriella girighet i slutändan skulle inskränka sig till Sverige, för att inte smolka den fredsglädje som rådde i Europa:

”Med all vår respekt för hans kungliga höghets talanger och integritet, önskar vi högst värdsamt att, i Louis XVIII:s och de andra arvsmonarkernas efterbild, han skulle nöja sig, i detta skede av allmän glädje, med Sveriges uråldriga gränser.”

Likaså uttryckte *The Morning Post* ett par dagar senare, den **25 april**, pessimism över att en påtvingad union någonsin kunde bringa full sinnesro i Norge:

”Vi vore ytterst tacksamma att upptäcka att något upplägg antagits, genom vilket Norges folk ej skulle behöva påtvingas ett utländskt herravälde, som de verkat fast beslutna att ej underkasta sig, och som de vilket är uppenbart alltid skulle vara otåliga med. --- Norge kan omöjligt någonsin förväntas bli ett fridfullt och lönsamt bihang till Sveriges krona.”

Flera mindre lokala tidningar samverkade i sin nyhetsrapportering och citerade samma källtexter. Nedanstående publicerades bl a i *Bath Chronicle and Weekly Gazette* den **28 april** i samband med spekulationer om Bernadottes avresa från Paris:

”Kronprinsen förväntas lämna Paris för att rikta sin uppmärksamhet mot underkuvandet av Norge. Detta företag är dock fullständigt inkonsekvent med de storslagna principer som han stred för några månader sedan. --- Sveriges kung⁶⁷² har beordrat en strikt blockad av Norges kust i avsikt att, med assistans av detta land, svälta de tappra norrmännen till underkastelse.”

Perth Courier var inne på samma spår när man samma dag gjorde en direkt jämförelse mellan Jeans usurpation av Norge med Napoleons usurpation av Europa:

”Vi skulle inte sörja över att se kronprinsen gäckad i sina förhoppningar, som smakar så mycket av hans tidigare chefs girighet.”

Worcester Journal tog också norrmännens parti:

”Bytet av överhöghet över Norge från den danska till den svenska monarken är ytterst impopulärt i Norge. --- Vi är bundna av traktat med Sverige att assistera henne med vårt marina samarbete för att garantera besittning av Norge, men ändå kan man inte annat än känna djup sorg över att se norrmännen överflyttade till en makt gentemot vilken de verkar ha en sådan bestämd motvilja att bli förenade.”

⁶⁷¹ Citatet nämndes redan i kap 19 avsn 16.

⁶⁷² Kung Carl XIII hade, som tidigare förklarats, knappast något reellt inflytande på Sveriges utrikespolitik över huvud taget sen frälsarens från Pau ankomst i Stockholm senhösten 1810, och Carl XIII var under fälttåget helt bortkopplad från alla beslut av vikt. Allting styrdes enskilt av hans käre adoptivson. Dock så lät Jean Bernadotte då och då referera till sin oinvidade adoptivfars kunganamn och titel – ”kungen anser” det ena och det andra, ”kungen har bestämt” si och så – för att lägga extra tyngd bakom *sin egen* politik eller för att använda den svenske kungens auktoritet som täckmantel, frontfasad, målvakt, när hans egen fräcka politik skulle förankras eller kommuniceras till olika målgrupper.

The Morning Post, som stod den sittande konservativa Toryregeringen nära och därför normalt ogillade liberala strömningar som gavs prov på i Norge, kommenterade ändå de brittiska traktatsförpliktelserna, utsvältningen och Bernadottes konfiskering i följande skarpa ordalag den **30 april**:

”Vi som kämpade för de förtryckta spaniorerna⁶⁷³ hjälper till att förtrycka norrmännen. Vi som undsatte de svältande ryssarna⁶⁷⁴ försöker att svälta ut norrmännen. --- Vi borde högljutt beklaga det hårda tvång som ålagts oss, att forcera en nation som hade tillräckligt med glöd att kämpa för frihet under de mest fruktansvärda påfrestningarna, att tvingas underkasta sig en utländsk monark. Det vore i sanning plågsamt att betänka att vi som har åvägbringat frigörelsen av en så stor del av Europa, skulle uppfordras att kedja fast en enda olycklig nation. Om norrmännen känner såsom berättas, förstår vi knappast hur ett brittiskt hjärta skulle kunna stå emot deras vädjan när de kommer att klaga över att deras land görs till ett undantag från kontinentens alla andra länder – att överallt annars så tycks rättvisa och förskoning ena och hela de olycksaligas blödande sår – men att Norge allena utsetts till att bli skamfläcken på Europas karta, där rätt och fel tycks ha gått förlorade ur sikte, och där den starkes rätt skulle få råda. --- Om norska folkets resning är spontan och opåverkad av Danmark, så vore det i Sveriges kronprins eget intresse att ge efter för norrmännens önskingar. Han skulle utvinna mer styrka från tacksamma grannars välvilja, än från det motvilliga biståndet av ett knotande folk, vars hopp blivit slaktat på hans ärelystnads altar.”

Likaså hade *Bell's Weekly Messenger* den **8 maj** en utförlig pedagogisk förklaring, på ledarplats och över en halv tidningssida, till det uppkomna läget på den skandinaviska halvön, där man dock framförde att Norge tyvärr, hur principiellt förkastligt det än verkade för en frihetsälskande britt, kunde komma att bli ett nödvändigt offer för att utjämna alla korsande anspråk och erhålla lugn i Europa efter Napoleonkrigen. Samtidigt klandrades stamfadern hårt från flera håll. *Bristol Times and Mirror* skrev lördagen den **14 maj** om Norgeerövrarens förstörda anseende:

”Kronprins Bernadotte --- bemöttes med tydligt avvisande, för att ej säga förakt, av de allierade suveränerna i Paris. Han kvardröjde där tio dagar i surmulen ensamhet, sedan gav sig iväg i förtret.”⁶⁷⁵

När rapporter från Eidsvoll börjat dyka upp om varthän den norska riksförsamlingen strävade och vilka stora beslut som snart kunde bli verklighet, och när folksuveränitetsprincipen och Storbritanniens medverkan till utsvältningen av norrmännen debatterades i det brittiska parlamentet, tog Norgedebatten ny fart i den brittiska pressen. Principfrågan lyftes fram allt skarpare och tonläget stegrades. En av de mer etablerade tidningarna, *The Times*, intog samma lördag en konservativ hållning och argumenterade för nationers ”erövringsrätt” – d v s den tjusiga maximen att den som är stark nog att förgripa sig på någon som är svagare, helt enkelt har rätten att göra så – men tidningen lät trots detta sympatier för norrmännens integritet och rätt till självbestämmande komma på pränt:

”De hade och har rätten att motsätta sig vilken utlänning som helst som hävdar rätten att regera över dem. --- Vi, för vår del, respekterar norrmännens patriotiska känslor, och vi hoppas och litar på, att genom brittiskt intervenerande kommer de tillförsäkras fullständigare politiska rättigheter än de någonsin åtnjöt under den danska spiran.”

Londontidningen *The Examiner*, som i motsats till *The Times* hade en tydlig liberal hållning, lät söndagen den **15 maj** Norgefrågan uppta hela förstasidan och större delen av sidan två, och

⁶⁷³ Spanska självständighetskriget (Peninsular War) 1808-1814

⁶⁷⁴ Under Napoleons ryska fälttåg 1812

⁶⁷⁵ Jmfr kap 19 avsn 16

med svidande kritik beskyllde de understödjarna i den brittiska regeringen av Jean Bernadottes erövringsföretag för hyckleri och pinsam dubbelmoral:

”Felsteget är så bjärt, ställt i motsats till allt som världen nyligen bevittnat. --- Varenda en som väljer att använda sin synförmåga kan se, att ministrarna har gjort tvärtom, med en länge förhalad och usel slags opportunism, mot allt som de har talat och slagits för, med den mest inspirerande framgång, i deras avgörande kamp mot Bonaparte.”

The Examiner prisade norrmännens goda karaktär och kallade det händelseförlopp som Bernadotte prompt skulle framtvinga, med brittiska regeringens support, för ”vit slavhandel”. Tidningen passade även på att påminna läsarna om Jeans tveksamma bemödanden för brittiska intressen under koalitionskampanjen mot Napoleon, ett ytterligare skäl för brittiska regeringen att ej slppt stillatigande och undfallande efterkomma hans minsta önskemål nu och begå allvarliga folkrättsliga och moraliska övertramp. *The Examiner* publicerade även insändare som kritiserade den brittiska regeringens deltagande i utsvaltningsblockaden mot norrmännen. Efter att Sverige på sommaren inlett krigshandlingar mot Norge hamnade detta återigen på förstasidorna. *The Examiner*, med rubriker som ”Imitation av Bonapartes uppträdande av Norges inkräktare”, högg återigen mot sin regering för att den ”assisterade en av Bonapartes tidigare generaler i att utsvalta och beskjutna norrmännen till underkastelse”.

Samma söndag följde *Bell's Weekly Messenger* upp sina tidigare reflektioner på ämnet när man, även denna gång på förstasidan, publicerade en skildring av en högt uppsatt anonym källa i Paris som beskrev Sveriges kronprins förnedrande sorti från staden, där stamfadern utmålades som en illa sedd förlorare:

”Aldrig förr spelade någon man sina kort så dåligt som Sveriges kronprins. --- Istället för att vara personen som ledde de allierade arméerna vid deras intåg i Frankrike, och bli ansedd i historien som Bonapartes besegrare, har han nu smugit tillbaka till Sverige utan trumma eller trumpet efter att ha bott några dagar i Paris, obemärkt och föraktad.”⁶⁷⁶

The Chester Courant skrev den **24 maj**, innan slutresultatet av Eidsvoll var känt i Storbritannien, en lång artikel på ämnet, som innehöll:

”Norges sak är väldigt enkel, och den plikt som det ålägger oss, fastän ej angenäm, är väldigt tydlig. De allierades åtgärder mot detta land fordrar inget ytterligare bevis på deras orättfärdighet, än att kontrasteras med deras åtgärder mot andra länder, som alla varit framme för att applådera. Denna applåd skulle förlora allt sitt värde --- och all dess sanning och skönhet --- om principen som den vilar på övergavs det ögonblick den leder till censur.”

I skärande ordalag klandrade artikeln falskheten hos alla de som gisslat Napoleon för dennes förakt för folkviljan och malligt stoltserat med att de hyllar nationers och folks rättigheter, men nu plötsligt saknar både samvete och anständighet att stå upp för samma principer när det handlar om Norges rätt. Tidningen förutsåg att historiens dom över dessa hycklare skulle bli hård:

”För vår egen del kan vi inte tro att beröm, så prostituerad och värdelös på dess blotta utsida, kan uppskattas av de som den smörjer; de måste betrakta det som en skam snarare än ära. --- En mer bedrövlig upplösning på det stora drama där Europa är den majestätiska teatern, kan ej tänkas. Historien kommer ej underlåta att se det i detta ljus.”

The Observer kallade den **5 juni** stamfaderns underkuvande av Norge för ett ”principiöst projekt” och förutspådde stora svårigheter att få detta att fungera. Man rapporterade i en separat notis samma dag att den svenskvänliga politiska falangen i Norge nu var fullständig stukad. *The Public Ledger and Daily Advertiser* uttryckte den **13 juni** också kraftig skepsis mot projektet, sympati för norrmännen och kallade hela anordningen för en ”överilad konstruktion”. *Cheltenham Chronicle* talade den **30 juni** klartext om vad man ansåg om upphovsmannen till Norgesvälten och unionen:

⁶⁷⁶ Jmfr kap 19 avsn 16

”Kronprinsen är på väg att besudla den ära han erövrade, i sina strävanden att underkuva ett dygdigt och modigt folk.”

Så långt den brittiska pressens fördömande av Bernadottes politik och ogillandet av honom personligen, fastän det som anförts här ovan bara är ett skrap på ytan. Och som sagt, detta exkluderar tidningsreferaten från överläggningarna i det brittiska parlamentet, där Sveriges kronprins också anklagades mycket hårt, allt taget till protokollet, för trolöshet, förräderi, svek och dubbelspel. Historikern Björlin sammanfattar i sin bok om det norska fälttåget:

”En stor del av utlandets press, särskilt de engelska oppositionstidningarna, uppmanade norska folket att stå på sin sak och smickrade det för dess beslut att kämpa till siste man hellre än att låta sälja sig som slavar åt svenskarna.”

Den brittiska allmänna opinionen hade mycket starka sympatier för Norge, och norrmännen sågs som kämpar för nationell och medborgerlig frihet mot utländskt förtryck. Likaså framkallade den svenska blockadpolitiken stark humanitär indignation. Den **8 juli** skrev Sveriges Londonambassadör Rehausen till utrikesminister Engeström i Stockholm om Sveriges nya ställning i världen under Jeans rådande:

”Vi behövs nu ej mer. Vi är tvärtom till last, ty aldrig har jag erfarit något så motbjudande och för vilket engelska regeringen visat så mycket fruktan att förlora popularitet som den norska saken. --- Därtill får jag i förtroende lägga, att *hans kungliga höghet* ej allenast förlorat i England den entusiasm, varmed hans gärningar och proklamationer ansågs, men att *tusende anekdoter till dess nackdel överallt berättas*, kommenteras i aviser och lämpas till den av oppositionspartiet förhatligt gjorda expeditionen mot Norge.”

Mycket av det mycket skarpa klander av Jeans politik som ambassadören refererar till kom upp till ytan i brittiska parlamentsdebatter, som ofta citerades ordagrant av tidningarna. Det är också ej osannolikt att, särskilt i mindre vänsterliberala aviser och pamfletter, förbittringen mot Sveriges kronprins som person yttrade sig än grällare, likaså att det muntliga meningsutbytet i politiska kretsar och salonger hade ett mer frispråkigt och hätskt tonläge mot honom än vad som framkom i olika artiklar, precis som Rehausen antyder.

Den konservativa brittiska regeringen upprätthöll, någorlunda, blockaden mot Norge men inte utav välvilja gentemot stamfadern, som de också misstrodde och tyckte genuint illa om, utan utav ren gammaldags rakryggad ärlighet och principfasthet, d v s att en ingången överenskommelse måste respekteras. *Pacta sunt servanda*. Det finns dock flera belägg i källmaterialet på att de själva *hatade* utsvältningsaktionen, men såg sig moraliskt bundna av kontraktets bokstav. Utöver detta minimum var man, såsom historikern Zamoyski understryker, ”extremt ovillig att assistera Bernadotte på något sätt”. Vid ett senare tillfälle tillstod den brittiske premiärministern Liverpool till sin utrikesminister Castlereagh:

”Jag erkänner att jag ett tag kände att frågan var den mest besvärliga och penibla av alla i vår Europapolitik.”

Överlag nämndes dock i princip ingenting i snäll och devot svensk media om resningens magnitud i Norge eller den humanitära katastrofen och de brott mot folkrätten som den externrekryterade svartkrullhåriga frälsaren Jean Bernadotte ägnade sig åt. Om Eidsvoll nämndes nada. Först då den svenska armén blivit i Sverige återsamlad och det förestående kriget med närmaste grannen förestod, började man underrätta den svenska allmänheten, omsorgsfullt utportionerat och tillrättalagt. Den något märkliga svenska mediesituationen passerade inte obemärkt i Storbritannien, och exempelvis *Hampshire Chronicle* kommenterade i slutet av juni hur de svenska tidningarna var fyllda med yttranden till och från stamfadern som verkade syfta till att pressa in i svenska folkets huvuden det påbjudna Norgenarrativet, kombinerat med stamfaderns egen trygga försäkran att hela Europa stod bakom honom i detta projekt.

I det budskap som skulle ut från den svenska makteliten till det aningslösa svenska folket hette det att klickerna som ledde den "olagliga" rebellrörelsen i Norge var ett litet gäng "insurgerer" med "prins Christian" i spetsen, och att de som dragits med i denna rörelse bara var vilseledda. Utrikesminister Engeström, den byråkratische åsnan som fått mersmak för Jeans propagandametoder, försökte även få den brittiska pressen att ta in unionsvänliga artiklar, propagandaartiklar författade på uppdrag av den svenska regimen, som följde det svenska narrativet. Att få den brittiska pressen och den brittiska allmänna opinionen att byta åsikt i frågan var dock givetvis omöjligt.

Det fanns alltså två parallella framställningar om Norge; en fri och öppen debatt utanför Sveriges gränser om principiella frågeställningar m m, och en kontrollerad och stängd envägskommunikation inom Sveriges gränser som höll sig till det bernadotteska narrativet och nyspråket.

Avslutningsvis i detta avsnitt önskar författaren göra en generell anmärkning. Huvudkällan för detta avsnitt är de enorma samlingarna tillhörande *British Library* med i skrivande stund över 50 miljoner digitaliserade tidningssidor. Vid studerandet av den brittiska nyhetsrapporteringen och offentliga debatten på exempelvis 1810-talet överraskas man på ett positivt sätt av både det rika faktainnehållet, analyserna, argumentationen och åsiktsutbytet. I jämförelse framstår den svenska offentliga debatten under samma period – och detta levde kvar i flera decennier, och anstrykningar av den svenska överhetslydnaden, medgörligheten och feiga självcensuren finns kvar än idag – helt uppenbart undertryckt, vingklippt och sorgligt fogligt efter regimens linje. Den i många fall revisionistiska svenska nyhetsrapporteringen under denna viktiga epok har – *tyvärr* – troligen även satt djupare spår i den svenska historieforskningen; det tycks kunna skönjas här och där att flera svenska historieskrivare ännu inte helt kommit ifrån den snällt regimlydiga verklighetsbeskrivningen som började pressas ner i svenska folkets trutar redan för 200 år sedan, och som tydligt återspeglas i den svenska nyhetsrapporteringen från den tiden.

Kapitel 20 avsnitt 5

NYA PROKLAMATIONER TILL NORRMÄNNEN

Historikern Gunnar Carlquist skriver om denna tid:

"Norska nationen *hatade* svenskarna --- och detta hat hade stigit till sin höjd genom blockaden av Norges hamnar, som blivit förkunnad å svenska regeringens sida, för att genom brist på föda slutligen förmå norrmännen att samtycka till föreningen."

Priset på spannmål steg kraftigt i Norge under sommaren, från redan höga nivåer, när sannolikheten för krig ansågs öka. Historikern Björlin lägger till att många norrmän hoppades på Storbritanniens solidaritet, och att britterna "icke i längden skulle tillåta att Sverige använde ett så lumpet medel som *utsvältning* för att betvinga ett för sin frihet kämpande, civiliserat folk". Historikern Bohnstedt sätter dessa bernadotteska krigsförbrytelser i perspektiv:

"Den man, vars verk unionen är, tvekade ej heller, ehuru han själv hade den franska revolutionen att tacka för sin uppkomst, att med vapenmakt försöka genomföra ett beslut, så stridande mot denna revolutions grundtanke."

Björlin igen:

"Stämningen mot Sverige blev så bitter och oförsonlig, utfallen mot Karl Johan så hetsiga och för hans personliga heder kränkande, att få hade lust mera att tala om en fredlig underhandling."

Adlersparre hade analogt i ett brev dessförinnan konstaterat att den lilla kvarvarande svenskvänliga klicken i Norge "är nu i en förödmjukande belägenhet, svag och dagligen bortsmältande".

Historikern professor Nils Edén⁶⁷⁷ konstaterar kasst att den svenska linjen var att om norrmännen ej frivilligt gav upp och underkastade sig den svenska tolkningen av Kieltraktaten, "så måste de tvingas med vapenmakt". För den som känner att den behöver ytterligare belägg för den svenska enmansregimens inställning, så finns även ett dokumenterat uttalande från samhällsbyggaren Jean själv, där han retorisk frågade i fyra vittnens närvaro "om Sveriges kung ej hade samma rätt över norrmännen, som segraren över de besegrade".

Sverige hade vid tidpunkten knappt 2,5 miljoner invånare och Norge knappt 900 000. Sverige var militärt överlägset, och skulle genom ett krig helt enkelt obstinat genomdriva vad som ibland kallas för "den starkes rätt". Problemet med konceptet "den starkes rätt" är emellertid att det ofta används som förevändning – oftast uttryckt genom eufemismer, d v s förskönande, förmildrande eller beslöjande omskrivningar – när inga bärkraftiga argument återstår. Man tar genom "den starkes rätt" sin tillflykt till floskelargumentation som är etiskt ihålig, moraliskt bankrutt och i grunden helt förkastlig.

Och detta var vad det svenska propagandamaskineriet nu gjorde.

Söndagen den **10 juli 1814** utfärdades en proklamation till norrmännen i kung Carl XIII:s namn. Texten hade emellertid i två omgångar granskats, redigerats och godkänts av adoptivsonen Jean. Denna proklamation är intressant ur flera perspektiv. För det första är den relativt lång, över 1300 ord i den svenska versionen. För det andra så kan den läsas nästan en parodi på det svenska narrativet och den vokabulär som *Sanningsministeriet* i Stockholm ville skulle användas. För det tredje så blottar innehållet att man på den svenska sidan om gränsen var fullkomligt tondöv inför stämningarna i Norge.

Hela det norska folkets samfällda frihetskamp, hela den norska självständighetsrörelsen som byggts upp under flera års tid, reducerades i den smått löjliga proklamationen till trotsighet hos "en enskild person med några få dess anhängare". *Kung Christian* refererade man till som "*prins Christian*", och man påstod att han "är den, som *ensamt* tillåter sig att missbruka ert förtroende och förleda er till en brottslig motsträvighet". Man passade på att skymfa honom även senare, och kallade honom och hans motstånd för "en främmande ämbetsmans brottsliga obetänksamhet" som norrmännen, Carl XIII:s egna "vilseförda undersåtar", borde ogilla. Själva tanken på ett fritt och oavhängigt Norge utfärdades som ett "bländverk" vilket "upproriska och ränkfulla främlingar" – läs danskar – påstods ha lurat i folket.

Riksförsamlingen som samlats på Eidsvoll, folkrepresentationen som utgjorts av ett slags tvärsnitt av Norges befolkning,⁶⁷⁸ avspisades nedlåtande som "denna tillställning", och den omtalade demokratiska folkrepresentationen i Eidsvoll ansågs inte överensstämma "med Nordens uråldriga sedvanor", d v s upplägget där en hårfin feodal elit bestämde över alla andra, packet. Själva resultatet i Eidsvoll – självständighetsförklaringen och grundlagen – svarade "icke emot nationens sanna fördelar". Man kallade Eidsvollförsamlingen för "lagstridig" och förklarade alla dess beslut "ogiltiga, utan kraft och förbindelse", och Carl XIII förbjöd uttryckligen var och en av sina påstådda norska undersåtar att "på något sätt hörsamma eller efterleva" dessa beslut.

Som skäl för det förestående kriget angavs "de högtidligaste förbund" med andra stater och "Sveriges obestridliga rätt" till detta tvångsäktenskap "för alla de uppoffringar vi under ett blodigt och ärorikt fälttåg frivilligt gjort". Norge var alltså belöningen för Bernadottes och den svenska arméns hjältemodiga insatser mot Napoleon. Proklamationen drev också den linje som omnämnts tidigare, d v s den moraliskt bankrutta argumentationen som menar att den starkare

⁶⁷⁷ Nils Edén (1871-1945), svensk historiker, ämbetsman och politiker

⁶⁷⁸ Se kap 19 avsn 15 (10 april 1814, beskrivningen av inledningen på Eidsvoll)

parten har rätt att bete sig hur som helst mot en svagare part. Proklamationen sade att norrmännen hade en sista chans att ge upp innan Sverige "med styrkans utveckling" skulle genomdriva detta, och "innan vi låter vapnen ge vikt åt vår rättvisa sak". Senare hotades "med hela vår krigsstyrka --- för att utan ytterligare uppskov ta detta rike i besittning".

Texten gav flera prov på den bernadotteska retorik som vi sett tidigare. Förnekelsen av den svenska kungamaktens överhöghet – och underförstått även tronföljden – kallades för "hemliga stämplingar" av fiender till "det allmänna lugnet" som syftade till att "undergräva den skandinaviska halvöns framtida sällhet". Detta var ett "tillstånd av söndring och upplösning" och inget mindre än "ett uppror emot er lagliga Öfverhet", hette det. Dessa stycken i proklamationen avslöjar två saker. Dels att den *svenska* publiken var en minst lika viktig målgrupp för denna proklamation som norrmännen, samt dels att *det svenska kungahusets ställning* var, enligt proklamationens överkontrollant, av central betydelse i hela unionsprojektet.⁶⁷⁹ Med andra ord kan man redan här tydligt utläsa vad unionen i Jeans ögon egentligen handlade om – försvaret av den tronföljd som han mutat till sig 1810,⁶⁸⁰ samt konsolidering av sin *personliga* maktställning. Statsrättsliga teknikaliteter var av klart underordnad betydelse för den rakt inkompetente hedersdoktor i statsvetenskap, som vi ska se längre fram.⁶⁸¹

Tonen i Carl XIII:s proklamation var, trots några trevande försök att sträcka ut en hand, översittaraktig och förmäten. Tonen blev stundtals nedlåtande, där i synnerhet den demokratiska idéläran förkastades visavi de i Sverige förhärskande feodala, rojalistiska och aristokratiska traditionerna. Dessa strömningar i Norge – som i grunden byggde på de franska revolutionsidealerna frihet, jämlikhet och broderskap – retade givetvis den svenska öfverheten, och i synnerhet den forne franska revolutionskämpe själv, den f d idealisten från Pau som på äldre dagar bytt planhalva när syltburken blev mer lockande på den sidan. Norge kallades i proklamationen för "detta till oss redan avträdde kungarrike", och han kallade norrmännen för sina "samtliga undersåtar". Carl XIII befälde därför alla norrmän att "skynda att med undersåtligt nit och undergivenhet efterleva alla de bud och befallningar" som utfärdades å hans vägnar. Och vad gällde Norges grundlag, som ju Norges folk naturligtvis ville författa själva, yttrade gubbstrutten att denna skulle tas "till vår konungliga prövning".

Ovanstående en summering av Carl XIII:s proklamation, som i princip underkände hela folkrätten, den norska demokratin och nationen, och som även vittnade om en bristande intellektuell förmåga att inse att Danmark ej avträtt Norge till Sverige, utan avträtt Norge till Norge.

Givet Carl XIII:s hälsotillstånd vid tidpunkten, är det emellertid ytterst tveksamt om han själv ens sett denna proklamation. Gubbskrället – förvirrad, trött, oförmögen att gå själv, oförmögen att uttrycka sig, totalt förfallen – fungerade återigen bara som målvakt, galjonsfigur, omslagspapper. Det var människorna i Jeans närmaste krets som tog fram utkastet, främst tillförordnade hovkanslern Carl Gustaf von Brinkman, och det var stamfadern själv som redigerade och godkände. I den inledande strofen kallar Jean sig själv för Carl XIII:s "kärlekslige herr son, Sveriges kronprins", och lyfter fram sin militära pondus genom att påminna om att han går "i spetsen för våra arméer till lands och sjöss". Hurra för militärnillet Jean, alltså. Proklamationen är, som helhet, inget mer än ett tjusigt exempel på härskartekniker när den totalitära makten och maktgirigheten känner sig hotad eller inte får sin vilja fram: den beskyller, undergräver, förklarar godtyckligt andra auktoriteter och företrädare för olagliga/illegitima/obehöriga, varnar för svåra följder, samt hotar med repressalier för de

⁶⁷⁹ Jmf r t ex kap 3 avsn 12; kap 17 avsn 9; kap 21 avsn 5; kap 22 avsn 1; kap 24 avsn 23

⁶⁸⁰ Se kap 2 avsn 21

⁶⁸¹ Om unionens obeständighet och bräcklighet se t ex kap 3 avsn 1; kap 20 avsn 20, 21; kap 21 avsn 1, 3, 5, 9; kap 23 avsn 9, 21; kap 24 avsn 8; kap 25 avsn 13, 18, 20.

individer som hörsammar rebellernas budskap. Den har en underton av att vilja *tvinga* normmännen till underkastelse.

En vecka senare, söndagen den **17 juli**, utfärdades ännu en proklamation till normmännen. Denna gång var det kronprinsen själv som stod som avsändare. Den var aningen kortare än Carl XIII:s dito men ändå tillräckligt utförlig, ca 850 ord på svenska. Den kan sägas vara mer välformulerad än den som skickats ut en vecka tidigare, samtidigt vida mer högtravande och pompös. Brittiska tidningen *The Examiner* kallade den "absurd" och full av "drumlig arrogans". Denna proklamation innehöll en längre utläggning på temat *varför* Norge nu tillhörde Sverige. Precis som Napoleon brukat göra i sina erövringsproklamationer så återopade Jean närhetsprincipen – Norge låg helt enkelt bra till, och detta i sig självt var nu tydligen ett argument för annektering. Stamfadern upprepade den klassiska klyschan att "naturen bestämt" att de två olika nationerna skulle höra ihop, därför att de delade samma halvö. *The Examiner* kommenterade detta trams, jämte en syrlig vink att den främmande fågeln Jean inte heller kändes given i den svenska tronföljden:

"Normmännen var, i vilket fall som helst, inte 'ämnade av naturen' att regeras av en franskos. Och om mästern Bernadotte inte sköter sig, kanske svenskarna gör denna upptäckt för sig själva."

Därefter anförde Jean som skäl Kieltraktaten och, med en riklig dos advokatyri, alla de uppoffringar som han och Sverige gjort för Danmark. Detta inkluderade en uppräkningslista av allt som Danmark fått i utbyte för Norge, inklusive bl a bibehållandet av tullmonopolet i Öresund, efterskänkandet av mångmiljonbelopp, samt löfte om överlåtelse av Svenska Pommern. Med andra ord, tydligare än så kan knappast *quid pro quo* formuleras. Vad Jean i praktiken sade, även om han själv ej insåg det, var att normmännen blivit hans genom en *bytesaffär*, ett köpsläende. Norge och normmännen var *sålda*, och han påstod att han hade köpt allt.⁶⁸²

Därefter anförde han de fördrag som Sverige ingått med de europeiska stormakterna.

"Att Norge och Sverige ska höra tillsammans, är fastställt och bekräftat av världens största makter. --- De stora makterna *vill* se denna förening."

Stamfadern rosade sina garantier, de fyra stormakterna som han hade i ryggen, och prisade "deras ära, deras fördelar, traktaternas helgd". *The Examiner* översätter detta hittepånarrativ till klartext med "deras skam, deras egennytta, konspirationers orättfärdighet".

Stamfadern återopade återigen djungelns lag, och undervisade för det norska folket att "små stater --- är ett spel i de störres hand", och han frågade retoriskt om normmännen verkligen vågade sätta sig upp och "ensamma kämpa mot både svenskarna och de monarkers härar" som han hade avtal med. Ingen skulle önska att svenska arméns lagrar "skulle färgas med ert blod", *men*, varnade han, "Sverige ska ej nedlägga vapen förrän det tillvägbringat en förening". Norska folket borde därför "förekomma olyckorna av ett krig". I en separat not till kommissarierna skrev han samma dag att han var övertygad om "att Norges väl krävde att man gav efter för *den starkares rätt*". Just de orden.

Tre saker är att anmärka på i Jeans proklamation.

För det första så var samtliga de anförda argumenten nonsens. Juristsonen från Pau ville fortfarande inte inse det juridiska faktum som fastlade att Danmark ingalunda överlämnat Norge åt Sverige; Danmark hade återlämnat Norge *åt Norge*. Det stod normmännen helt fritt rättsligt, principiellt och moraliskt att avgöra sin egen framtid. All annan krystad bevisföring var bara oväsen, alternativt en pinsam manifestation av inkompetens inom ämnet juridik.

För det andra så är de uppblåsta referenserna till internationell storpolitik och Sveriges traktater med tredje parter bara löjlige tramsiga. Bara för att Ryssland 1808-1809 gjort orätt mot Sverige, gav det inte Sverige någon automatisk "rätt" att 1814 begå en lika stor oförrätt mot ett oskyldigt tredje land som inte haft ett dugg med Rysslands territoriella plundring att göra.

⁶⁸² Se kap 18 avsn 6

Sverige kunde skriva vilka avtal det än behagade med Ryssland eller någon annan, men Norge, ett oberoende tredje land, hade inte ett dyft att göra i dessa bernadotteska ekvationer. Dessvärre var det denna filosofi som Jean stödde sitt Norgeangrepp på, d v s en fullständigt ihållig moralisk grund, både i ett samtida och nutida perspektiv.⁶⁸³

För det tredje så framhävde Jean i denna proklamation fördelar för norrmännen som inte förekommit i den tidigare proklamationen på samma sätt, samtidigt som han kraftigt angrep kung Christians karaktär och uppsåt. Stamfadern utlovade att "nationens allmänna vilja" skulle få höras och han menade att "låt denna vilja bestämma sina lagar" under Sveriges kungs beskydd. Sveriges kung skulle garantera norrmännen fred samt "självständighet, frihet och försäkring av alla era rättigheter".

Dessa allmänna löften om frihet och självständighet understryks dock starkt av att Bernadotte placerat dem allra sist och låtit hela proklamationen avslutas av och utmytna i dessa löften. Allt tal om olagligheten av Eidsvollförsamlingen saknas. Denna avslutning gav en tydlig fingervisning om vad detta, hela unionen, egentligen handlade om. Nämligen att krasst så skulle en union inte innebära någon särskilt stor skillnad alls för Norge jämfört med idag utom på en enda punkt: vem som innehade kungamakten. Återerövringen av Finland, senare "erövringen" av likvärdig territoriell ersättning för att kompensera för förlusten av Finland, som var den gärning varmed externrekryten Jean förväntades rättfärdiga sin plats i tronföljden, kokade alltså ner till detta: en "union" av två skilda länder som inte behövde vara synkroniserade på några sätt, utan *endast* hade en gemensam kontaktyta i form av kungamakten. Ett skyltfönster, inget mer.

Klockan tickade och Jean måste bärga hem sitt legitimitetskvitto på ett eller annat sätt, och var villig att kasta all substans överbord som en union värd namnet skulle kunna fyllts med. Utom just den personliga länken, den gemensamma kungamakten, själva *symbolbilden* av en union, eller snarare *illusionen* av en union om man så vill.⁶⁸⁴

Kapitel 20 avsnitt 6

KRIGSFÖRBEREDelser

Kalmar regemente hade legat kvar på Orust i en och en halv vecka, i trakten kring Möckleby och Långelanda. Men den **17 juli 1814**, efter att stamfadern ankommit från Stockholm till Vänersborg och övertagit det direkta befälet över de kommande krigsoperationerna, utfärdades en generalorder om hela arméns förändrade indelning inför anfallet mot Norge. Nils och hans regementskamrater kom att tillhöra den andra armékårens andra division och tredje brigad. Denna brigad skulle utgöra den andra divisionens avantgarde, och bestod av Kalmar, Västgöta och Västmanlands regementen. Samma dag utgick order att andra armékåren skulle samlas så nära norska gränsen som möjligt, för att kunna överskrida denna i slutet av månaden.

"Ögonblicken äro dyrbara, och för att bli färdig på utsatt tid får man icke förlora en minut", avslutade generalissimus sin order.

Kalmariterna bröt upp från Orust redan samma dag och sattes i marsch mot Tanums härad i norra delen av Bohuslän. Man nådde denna dag till Högås och fortsatte klockan 03 på morgonen den **18 juli** till Kviström, nära Munkedal. Vägen norrut från Uddevalla var bred och god, med

⁶⁸³ Jmfr kap 4 avsn 1 (fotnotskommentar med resonemang kring en negativ form av "pay it forward" eller *Den gyllene regeln*)

⁶⁸⁴ Jmfr t ex kap 21 avsn 1, 3, 5 och 9; kap 23 avsn 9, 21; kap 24 avsn 8; kap 25 avsn 13, 18, 20

höga och kala klippor och berg på båda sidor. Här och där mellan de grå klipporna till vänster framskytmade det blå havet i gryningsljustet.

Man visade från stormakternas sida tröghet och motvilja att agera medlöpare till Bernadottes militära erövring av Norge. De ryska stödtrupperna vid Hamburg visade sig väldigt trögrörliga. Jean hade i juni även bett om preussiska stödtrupper, och lovat att använda dem med samma stora aktsamhet som han använt de svenska trupperna i "Preussens" krig året innan.⁶⁸⁵ Men inga preussare skulle medverka till Sveriges konfiskering av en oskyldig grannstat, just som det europeiska befrielsekriget avslutats där syftemålet varit det diametralt motsatta. Resultatet av alla Jeans ansträngningar att vinna sina bundsförvanternas aktiva medverkan var mycket magert. Det inskränkte sig egentligen till den brittiska blockaden av de norska kusterna. En historiker anmärker att det gått upp väl sent för honom hur mycket hans fortsatta framgångar berodde på just Storbritannien. I London rådde samtidigt som bekant djup besvikelse och bitterhet mot charlatanen Jean personligen, inte minst efter dennes pantomimföreställningar mot Frankrike på Europas slagfält. Så från att ha haft en överlägsen, arrogant och ofta retlig inställning till Storbritannien och dess diplomater under lång tid så, var stamfadern nu "förvandlad till en ängslig supplikant" enligt en källa.

En uppgift i källmaterialet gör även gällande att Jean Bernadotte ville sänka åldersgränsen för krigstjänstgöring i den svenska armén till 16 år, i syfte att kunna uppbåda ännu fler drängar, men att detta möttes av starkt motstånd från flera håll. Så trots att Sverige på pappret ändå skulle vara fullständigt överlägset Norge i det kommande kriget så kan man vid denna tid, juni-juli 1814, ändå notera ett visst *klenmod* hos exmarskalken, den externrekryterade fantastiske härföraren från Pau. Därför att den här gången var han, för ovanlighetens skull, *tvungen att göra jobbet själv*, och han måste vinna en *övertygande* seger annars kunde den svenska karriären vara i fara. Denna situation blottade hos Jean, trots alla hans stora ord i diverse proklamationer och kaxig retorik, en viss *osäkerhet över sin egen duglighet*. Nu kunde han inte längre bara *låtsas* vara en stor arméchef och ta skydd bakom en *image*; snart skulle, som det verkade, allt sättas på prov.

Både i Norge och i Sverige pågick krigsförberedelserna. På båda sidorna hade man hållit krigsråd och diskuterat operationsplaner i flera veckors tid. På stamfaderns utsvältningstaktik och framtvingandet av en humanitär katastrof – ett krigsbrott innan kriget ens börjat – så rådde hungersnöd i Norge. De norska trupperna led av brist på livsmedel, beklädnad och ammunition. Provianten, i den mån sådan fanns, bestod mest av omalen havre och torr fisk. Den rörliga norska krigsstyrkan var endast drygt 22 000 man. Faktorer som talade till norrmännens fördel var den svårframkomliga terrängen, de strategiska gränsfästningarna, det goda soldatmaterialet med härdade gutter som kunde terrängen, och en stark nationell samling och övertygelse om att deras sak – försvaret av den norska nationens frihet och oberoende – var rättfärdig. Sammantaget var dock den norska armén, såsom militär kraft, i uselt skick både i fråga om ledarskap, officerskår, organisation, utbildning, stridsvana, beväpning och försörjning.

Samtidigt uppgick de svenska landtrupperna som mobiliserats vid gränsen till över 45 000 man, betydligt fler än under fälttåget i Tyskland. Man hade en duglig officerskår och starka friska mannar, en väl inövad organisation och var ordentligt beväpnad. När det gällde flottornas storlek och förmåga så var Sveriges överlägsenhet ännu större. Sveriges krigskassa var också relativt välfylld då kriget i Tyskland hade kostat Sverige ganska ringa, eftersom underhållet under själva fälttåget där till största delen finansierats med brittiska bidrag.

⁶⁸⁵ Professor Scott anmärker i sin avhandling att just detta yttrande av Bernadotte sommaren 1814 är ytterligare ett definitivt bevis på den passivitetspolicy som han styrde den svenska armén med under fälttåget på kontinenten 1813-1814, vilket i längden ådrog Sverige ett brett och kraftigt fördömande och stor vanära. Därutöver är det anmärkningsvärt att stamfadern i detta uttalande förminskar, på ett manipulativt och oförskämt sätt, det nyss avslutade koalitionskriget för Europas befrielse – för alla staters inkl Sveriges oberoende, för europeisk fred och återställd frihandel vilket storligen gynnade Sverige – till "Preussens" krig, ett krig som Sverige dessutom fått rikligt betalt för att verksamt delta i.

De svenska soldaternas beklädnad och utrustning var i ett förträffligt skick. Varje soldat hade i sin ränsel bandage och kompresser, för första hjälpen, samt tre reservportioner mat, bl a suckariebröd⁶⁸⁶, som soldaten utan befälsorder ej fick röra. Stränga och täta visitationer befalldes för att kontrollera att soldaterna följde detta direktiv. Den övriga torrfödan skulle framskaffas genom krigskommissariatets försorg.

Men si där började den svenska organisationen svaja.

Marktruppernas krigsförberedelser var noggranna och skyndsamma, dag och natt med stort lagarbete. Den svenska allmogens uniformerade söner beskrivs i detta skede som flitiga och samvetsgranna. Men en liten detalj som fungerade mindre väl var emellertid just den s k *krigskommittén*. Detta var en projektgrupp vars uppgift var att ansvara för underhållet och försörjningen av den svenska armén inklusive soldaters proviantering, avlöningar, löpande utgifter, munderingar m m. I alla krig är soldaternas matförsörjning av största betydelse. Men denna skara mellanchefer i den svenska krigsorganisationen, som på sedvanligt mellanchefermaner tycktes vara mer absorberade av sin titel och ställning än uppfyllda av personlig arbetsiver och pliktkänsla, fumlade med såväl krigskassan som matförsörjningen. Bokföringen glappade, kassorna gapade tomma och pengar saknades t o m till knektarnas tobaksskilling.

Det var högsommar 1814 och hemmaplan, Sverige. De första skördarna för året hade redan bärgats. Infrastrukturen i form av ypperliga landsvägar och tillgången till bra lagermagasin lämnade inget att klaga på. Krigskommittén hade haft flera månader på sig att förbereda sig, och fått sig tilldelat stora finansiella resurser.

Ändå gick det snett. Tvärsnett.

Så sent som i mitten av juli hade krigskommittén knappast gjort några förberedelser för den svenska armén där tiotusentals man sammandragits i Bohuslän. Man visste mycket väl var Norge låg på kartan, tillika svenska arméns marschväg upp mot norska gränsen. Ändå var logistiken ett skämt. Man hade inte planerat alls för truppernas förflyttningar, än mindre iordningsställt så att proviant åt soldaterna och furage åt hästarna skulle finnas på sina rätta platser. Tillgången på bröd var helt avgörande för krigets framgång. Professor Martin Hårdstedt har skrivit ett helt kapitel om detta i sin bok om Finska kriget, och konstaterar bland annat:

”Krigets trivialiteter som handlade om transporter, leveranser och lagerhållning av förnödenheter tillhör knappast krigets ärofulla och uppmärksammade sidor. Lika fullt var de avgörande för att krigföringen över huvud taget skulle vara möjlig.”

Men denna gång gick det som sagt fel. På svenska arméns hemmaplan. Magasintrossen saknade all organisation. De 14 olika proviantmagasin och 12 olika magasin för hästfoder som man tidigare under sommaren lagt upp, låg utspridda över flera landskap långt från krigsområdet. Likaså hade man låtit baka bröd i långt avlägsna städer, och åtgångsberäkningarna hade varit slarvigt gjorda. När maten och fodret, väldigt sent påkommet, skulle transporteras till armén som befann sig mellan Göteborg och Strömstad, saknades hästar. Så sent som den **19 juli** så höll man fortfarande på att rekvirera transporthästar, sammanlagt nästan 800 stycken, för att hämta provianten från de avlägsna magasinerna, och man fick bilda tre nya kompanier av halvinvalider som ej kunde delta i full krigstjänst för att assistera och skydda dessa transporter. Hela transportlogistiken var så valhänt, ogenomtänkt och impulsivt hanterad utan minsta framförhållning, att allmogen inte kunde undvara så stora resurser på studs, utan undångömde hästar i skogen istället för att ställa dem alla till arméns förfogande. Detta ledde i sin tur till att kommittén måste rekvirera hästar från än mer fjärran delar av landet för att klara mattransporterna.

⁶⁸⁶ suckariebröd = hårt och torrt skorpliknande rågröd skuret i fyrkanter

De trupper som mot slutet av juli utgjorde själva fronten – däribland Kalmar regemente – fick själva organisera hämtandet av sin mat och höet till sina hästar, men på grund av bristen på arbetshästar i hela regionen uteblev flera av dessa leveranser till avantgardet. Det berättas i dagböcker hur svenska soldater vissa dagar gick helt utan mat, och hur regementen lånade det sista som fanns av sparad föda mellan varandra så att alla skulle klara sig någon dag till.

Den svenska krigskommittén, ledd av 38-årige herr generalintendent Billberg – sedermera adlad af Billbergh⁶⁸⁷ och påstucken Nordstjärneorden – präglades av apatisk byråkrati, obrådsk och inkompetens. Myndighetsnonchalansen och avsaknaden av framförhållning, organisation och nit i förvaltningen var bedrövlig, trots att man haft oceaner av tid att förbereda sig och en präktig budget för ändamålet. Denna projektgrupps insatser karaktäriserades rakt igenom av undermålighet och försumlighet.⁶⁸⁸

Det hade tydligen varit för mycket begärt av herr generalintendenten att de svenska mannarna, efter strapatserna i Tyskland, nu åtminstone skulle få äta sig mätta. Födan kom istället att bestå av sur mjölk och tunt torrt bröd, och beskrivs i källmaterialet som väldigt mager. En minnestecknare klagar på "det dåliga havrebröd och usla födoämnen som nu begynte höra till dagliga spisordningen", just som det var skördetider i flera stora svenska regioner. På sina håll sökte trupper dryga ut den magra armékosten genom att skjuta sjöfåglar och fånga gäddor i någon närbelägen sjö, vilka sedan tillreddes över eld och i grytor, men med blandade resultat. Man samlade även ihop privata besparingar i något regemente för att tillsammans köpa ett får av någon bonde.

Som sagt, det var högsommar, skördetider och hemmaplan, med oceaner av tid att göra förberedelser på, men försörjningslogistiken för armén fallerade totalt. Och ju större inkompetens man demonstrerade i spetsen av denna fars, desto större sannolikhet att så småningom tilldelas någon slags utmärkelse.

Onsdagen den **20 juli**, med avmarsch som vanligt i dunklet strax innan gryningen, gick Kalmar till Rabbalshede.

Samma onsdag befann sig generalissimus i Göteborg. Därifrån avlät Jean ett arrogant brev till Norges kung Christian, vari han markerade sin egen överlägsenhet där han kom åt. Kung Christian reducerades vid upprepade tillfällen till "en dansk prins" och en "främling" som hade "föret" och "förvillat" Norge, en nation som tyvärr blott "förblindats" av honom. De inrättningar som tillkommit i och med Eidsvoll kallades "olagliga myndigheter som man varken kan eller bör erkänna", och Jean påstod att dessa inrättningar arbetade rakt emot Norges intressen. Kung Christians legitimitet som demokratiskt vald regent undergrävde Jean – borgarsonen som mutat till sig den svenska tronföljden – genom att framkasta att kung Christian inte alls framröstats utan i själva verket "usurperat" sin makt, alltså tillgripit och stulit den. Kung Christian anklagades vidare för att använda sin ställning för att "framkalla" ett inbördeskrig i Norden. Det var emellertid bara en tidsfråga innan Norge skulle "erkänna sina plikter mot sin laglige suverän", alltså Carl XIII. Jean påstod mot slutet att "världens drottning"⁶⁸⁹ – alltså den allmänna opinionen – redan var *emot* kung Christian. Detta var givetvis också en ren lögn. Hela Jean Bernadottes brev var som ett litet ABC i lögn och härskartekniker.

Avantgardebrigaden ankom den **21 juli** till trakten kring Hovsäter, precis vid den norska gränsen. Ju närmare soldaterna nalkades Norge, desto mer ofruktbart såg landet ut att vara. Idel kala berg, och här och där i klyftorna växte små krokiga tallar. En och annan enslig risig koja

⁶⁸⁷ Johan Peter af Billbergh (1776-1850), svensk ämbetsman

⁶⁸⁸ I *Svenskt biografiskt handlexikon* (1906) påstås att Billbergh förenade "stort nit och duglighet och sparade aldrig sina krafter". Omdömena i källmaterialet om krigskommittén 1814, som leddes av Billbergh, går dock i rakt motsatt riktning.

⁶⁸⁹ Se kap 4 avsn 7 (begreppet "världens drottning" för den allmänna opinionen användes av stamfadern vid flera tillfällen, med innebörden att *folkets perception av verkligheten* var överordnad *sanningen*)

framskymtade. Men efter en besvärlig marsch dök Tanums vackra prästgård upp vid ett vägskäl, omgiven av trädgårdar, åkrar och ängar. Man vek av österut och fortsatte i flera timmar mot sjön Södra Bullaren på en ännu sämre väg. Kalmar regemente bivackerade kring byn Bullarby, vid midjan mot Norra Bullaren.

Generalissimus ankom samma dag till Uddevalla, där han följande dag, fredagen den **22 juli**, träffade kommissarierna som i Oslo förhandlat med kung Christian. Dessa delgav Jean resultatet av sina förhandlingar i Oslo, vilket som bekant resulterat i ett motförslag från kung Christian som var en kompromisslösning där han förklarat sig villig att avsäga sig regentskapet mot vissa krav på bibehållen norsk demokrati och att Eidsvollförfattningen skulle bevaras med blott nödvändiga tekniska justeringar även vid en union.⁶⁹⁰

Bernadotte gav sig själv nu utrymme att demonstrera allt sitt förakt och sin inbillade överlägsenhet gentemot medlarna. Han gav sig särskilt på ryssen Orlov, som han misstänkte hyste personliga sympatier för Norges sak. Jean Bernadotte, som flera år tidigare inrättat en Stasiverksamhet i Sverige och som ej litade på *någon*, hade givetvis sett till att *spionera* på kommissarierna under deras värv, precis som han hade lejda informatörer överallt annorstädes där han kom åt. Den externrekryterade Jean från Pau spände så ögonen i den ryske diplomaten, 25 år yngre än han själv, och sade med frän översittarton, bitande och förebrående:

”Nå välan, general Orlov, er beskickning har varit utan resultat. Jag väntade mig det! Man finner ingenting utan genom uppriktighet och redlighet!”

Undermeningen var alltså att Orlov spelat falskt. Orlov urskuldade sig men stamfadern fortsatte sin lilla imprompturättegång på mattan i audiensrummet. Orlov menade att med vissa svenska eftergifter skulle det eventuellt gå att faktiskt nå en unionslösning. Stamfadern svarade med all nedlåtande sarkasm han förmådde uppståda:

”Aha! Eftergifter! Å verkligen! Står det också i era instruktioner att ni bör tala till förmån för en konstitution i Norge? Det är sannerligen ståtligt! Fastän ombud för en oinskränkt makt så är det *ni* som mest ordar om frihet och politiska rättigheter!”

Orlov stod emellertid på sig och försökte förklara att ett krig ej skulle vara den bästa lösningen ur flera aspekter, dels p g a att Norge var väldigt svårtillgängligt för en anfallande armé, och dels då normännen stod enade kring tanken på att vara oberoende. Detta fick den psykiskt ostadige Jean att brusa upp, höja rösten, anklaga Orlov rakt ut för falskspel, samt tala om att han redan sänt en särskild kurir till dennes chef, tsar Alexander, för att berätta om Orlovs ”uppförande”. Magnus Brahe beskriver från detta möte med kommissarierna, i ett privat brev, hur Jean arbetade upp sig till ren ursinnighet. Samhällsbyggaren från Pau vrålade av vrede, enligt historikern Rune Stenssons⁶⁹¹ referat:

”...om han så skulle föra krig i tusen år och utrota halva Sveriges och hela Norges befolkning och om kungen av Sverige inte skulle härska i Norge över annat än ödelagda skogar, berg och slätter, så måste ändå denna förening bli till!”

I fyra timmar höll Jeans mästrande på, vari han i princip oavbrutet idiotförklarade förhandlingarna, och tvingade dem att återvända till Norge och tala allvar med, citat, ”den danska prinsjäveln”.

Så långt Jean Bernadotte.

Den **23 juli** avvisade han likaså tvärt kung Christians lämnade motförslag för en kompromisslösning, genom en not till kommissarierna, vilket följdes av en något utförligare förklaring söndagen den **24 juli** från utrikesminister Engeström till kommissarierna med samma innehåll.

⁶⁹⁰ Se kap 20 avsn 2

⁶⁹¹ Rune Stensson (1912-1988), svensk historiker

Stamfaderns ställningstagande innebar i praktiken ett rakt och bestämt avslag på kung Christian förlikningsförslag, inklusive användandet av Eidsvollgrundlagen som utgångspunkt för Norges del i en framtida union, med bibehållandet av stor inre norsk självstyrelse. Men som redan nämnts tidigare, skulle allting i en nära framtid ta en helt ny vändning.⁶⁹²

Innan dess dock, ett litet *symboliskt* krig. Samma söndag skickade Bernadotte en hemlig skrivelse till Essen i Vänersborg, som nådde Essen sent på natten. Ordern var att samla andra divisionen precis vid gränsen, så att denna på lördagen, sex dagar senare, kunde rycka över gränsen. Ordern passades vidare till avantgardes- och divisionscheferna, med uttrycklig befallning att den skulle hållas hemlig.

Kapitel 20 avsnitt 7

PUKE OCH HVALERÖARNA

Generalamiral Puke hade oinskränkt makt och myndighet över hela den svenska flottan. Det var han som bestämde. Han var ålagd att utfärda alla order och befallningar som ändamålet fordrade.

Efter att i början av juli ha mottagit ett brev från generalissimus om vikten av tidiga framgångar i kriget till sjöss, började Puke samråda med sin 20 år yngre flaggkapten Klint⁶⁹³ om flottans kommande operationer. Klint, analytisk och strukturerad, framhöll att det *egentliga* målet för flottan till sjöss var att underlätta för arméns framryckande på land längs kusten mot Tistedalen, och *därför* var erövrandet av Hvaleröarna av största vikt.

Puke ville emellertid inte höra talas om några sådana avancerade förklaringar. Han hävdade att han inte hade en aning om vad landarmén tänkte göra, och han betvivlade högeligen att någon samverkan mellan armén på land och flottan till sjöss ingick i fälttågsplanen. Puke fann det högst besynnerligt att armén och flottan ställdes i sådant beroende av varandra. Han utbrast förargat:

”Vad fan ha vi med armén att göra? Den får slåss på landet och vi på sjön, och må var och en göra sitt bästa!”

Men Klint nöjde sig inte med detta. Han ville på egen hand utreda olika scenarier och den strategiska roll som svenska flottan bäst kunde anta i krigets inledning. För att i lugn och ro studera alla förutsättningar och variabler, lät han en eftermiddag anordna en fest för hela besättningen på chefsfregatten *Galathea* då den låg i stiltje utanför Strömstad, med de norska och svenska kusterna i sikte. Regementsmusiken blåste på för fullt, det var livlig dans och stim på övre däck, och Puke var också road av tillställningen. Under tiden som festen pågick drog sig Klint undan för att i avskildhet studera alla kartor och sjökort. Resultatet av hans noggranna analys blev en omfattande generalplan för krigsoperationerna till sjöss. Klints väl genomarbetade plan menade, att även fastän huvudmålet med svenska flottans och arméns operationer var Oslo, skulle i krigets inledning erövringen av Hvaleröarna, kontrollen av Singlefjorden, blockaden av Iddefjorden och erövringen av Fredrikstad vara centrala. Just erövringen av fästningen Fredrikstad skulle vinna en fast operationsbas åt armén på land, vilken med lätthet kunde understödjas av flottorna och från sjösidan förses med krigsförråd av alla slag. Därför borde arméns och flottans första bemödanden riktas på erövringen av Fredrikstad. Blev norrmännen slagna vid Hvaleröarna kunde svenska flottan spärra inloppen till den hamnen. Därför var

⁶⁹² Se kap 20 avsn 12

⁶⁹³ Gustaf af Klint (1771-1840), svensk sjöofficer och kartograf

området kring Hvaleröarna, som tillhörde Norge, av väsentlig strategisk betydelse för båda sidorna.

En stor del av den svenska sjömakten var redan samlad i Strömstads hamn och vid Kosteröarna; örlogsfartyg och kanonbestyckade fregatter, flera dussin kanonslupar, mörsarefartyg och avisfartyg samt ett större antal ammunitions-, proviant- och sjukfartyg och kokslupar. Norge skyddade redan Hvaleröarna med en flottilj, om än en liten sådan, bara några få nautiska mil norr om Nordkoster.

En morgon gav sig Puke av till Vänersborg för att uppvakta kronprins Bernadotte, som vid tidpunkten väntades dit på genomresa. Innan Puke for, fick Klint möjlighet att läsa upp sin promemoria och önskade att innehållet delades med ledningen för landarmén. Puke var initialt tämligen likgiltig för saken, men lovade till slut att ta Klints redogörelse med sig på sin resa och, om tillfälle yppades, visa upp den. När Puke några dagar senare återkom till Strömstad hade han dock inte koordinerat eller kommit överens om någonting gällande flottans operationer visavi de övriga militäroperationerna. Han hade endast "hört" att kronprinsen heller inte ville antaga någon bestämd fälttågsplan utan sagt sig vilja agera utifrån omständigheterna.

Några dagar senare antogs emellertid Klints strategiska förslag av den svenska krigskonseljen. Jean Bernadotte betonade vikten av ett *snabbt* avgörande mot norrmännen, och menade att en tidig och offensiv insats av svenska flottan var viktig för hela krigets utgång. Genom pålitliga underrättelser från Oslo visste man att norrmännen ansträngde sig av alla krafter för att komma först med sin sjömakten till Hvaleröarna, en position av stor strategisk betydelse även för norrmännen för att kunna försvara såväl Fredrikstad som inloppet till Oslofjorden. En attack mot den norska flottiljen vid Hvaleröarna borde därför, helt enligt Klints plan, vara den första manövern som den svenska flottan genomförde. Generalissimus hade så beslutat att Hvaleröarna skulle attackeras innan armén sattes i rörelse. Puke förmanades att hålla sig beredd att på första signal gå fram till anfall.

Den **24 juli 1814** skickade kronprinsen brev till Puke att ofördröjligen sätta attacken i verket. Han förmanade honom att använda all nit och drift gentemot norrmännen, så att ej en enda minut gick förlorad. Puke mottog brevet med befallningen den **25 juli**. Krigsoperationerna till sjöss inleddes tisdagen den **26 juli**. Samma dag överlämnades den svenska krigsförklaringen av överstelöjtnant David Stierncrona till de norska förposterna vid Svinesund.

Det var en klar solskensdag. Inomskärs var det alldeles lugnt, men längre ut vid Koster blåste en frisk bris⁶⁹⁴, sydostlig till sydlig vind, sedermera sydvästlig till västlig. Puke ansåg dock på morgonen att denna vind var alltför svag för att de skepp och fregatter som låg för ankar vid Nordkoster skulle kunna passera fjärden, där vattenströmmen kom starkt emot. Klockan 10:30 kom emellertid nytt besked att vinden var tillräcklig för avsegling, och genast gavs order att lämna ankar. Motströmmen var dock så stark i förhållande till vinden, att man knappt kom ur fläcken. Man försökte med hjälp av kanonslupar bogsera de svenska örlogsfartygen, utan större framgång, och ägnade också stor möda åt att "varpa" samma skepp. Detta innebar att ett ankare roddes ut ett stycke framför varje fartyg och släpptes ner, varpå en kraftig vinsch – ett s k gångspel – användes för att hala in ankartrossen och på så vis *dra* fartyget framåt. Det gick sakta och arbetet var enormt tungt. Vid klockan 18 på kvällen hade de större svenska örlogsfartygen bara hunnit en handfull sjömil och befann sig fortfarande på svenskt territorium, vid Nord-Hällsö och Syd-Hällsö. Vinden hade då även mojnats av, så man avbröt seglingen och ankrade på platsen.

Ett mindre svenskt fartyg, briggen *Experiment* med löjtnant Osterman⁶⁹⁵ ombord, hade under eftermiddagen kunnat överlämna en meddelande till högste befälhavaren på den norska

⁶⁹⁴ En källa anger "laber kultje" (svag kuling), vilken är likvärdigt med "frisk bris" och motsvarar 6-8 m/s.

⁶⁹⁵ Christofer Didrik Osterman (1787-1868), svensk sjöofficer och ämbetsman

flottiljen, kommandörkapten Fasting⁶⁹⁶, med uppmaning att underkasta sig Sveriges kung. Fasting hade svarat att han inte erkände den svenske kungen som sin herre, och försäkrade att han med alla krafter skulle sätta sig till motvärn, trots Sveriges överlägsenhet. När Puke fick detta besked var han redan på ett vresigt humör över vädret, vinden och motströmmen, och i sitt uppretade tillstånd beslöt han att skjuta upp hela attacken till följande dag.

Så snart Osterman vänt om till den svenska eskadern, hade emellertid Fasting genom optisk telegrafering med fastlandet underrättat kung Christian om sin ställning och de dåliga oddsen i den stundande striden. Klockan 19 fick Fasting till svar, att han icke borde ge norska flottan i pris åt en alltför överlägsen motståndare. Fasting bestämde sig därför för att redan samma natt dra sig tillbaka till västra sidan av Oslofjorden. Vid klockan 23 påbörjade den norska flottiljen återtåget med hela sin styrka, undantaget endast åtta kanonslupar och 50 jägare som kvarlämnades som eftertrupp i Herfölsundet, Herfölsrenna, närmast den svenska gränsen. Hela denna norska manöver skedde utan att man på de svenska fartygen hade minsta aning därom.

Först i gryningen den **27 juli** började de svenska utkiksposterna misstänka att allt inte stod rätt till på norska sidan, och man såg en stund senare också hur norrmännen flydde i full rodd öster om Kirkeön, Kirkøy, den största av Hvaleröarna. Utkiken signalerade genast detta. I en hast blev det liv och rörelse ombord på de svenska fartygen. Alla och envar ville nämligen komma först i förföljandet. Likväl var det vindstilla, så de svenska skeppen kunde inte komma ur fläcken. När de sist kvarvarande norska trupperna skyndsamt anträdde återtåget var svenskar på väg emot dem i roddbåtar. Marginalen var bara 10 minuter i norrmännens favör. Vad som följde denna arla vackra onsdagsmorgon var en flåshurtig komisk kapprodd vid Hvaleröarna – den enda manöver under hela kriget där de svenska och norska "flottorna" tampades! De norska båtarna var emellertid mycket mer lättrodda och välbemannade än de svenska, och hade redan ett stort försprång, och hann undan. Inte ett enda skarpt skott avlossades.

Medan örlogsfartygen låg överksamma hela dagen på stiltjen, så intog svenska roddburna landstigningstrupper öarna Herföls, Søndre Sandøy, Nordre Sandøy och Kirkøy på den norska sidan om gränsen. Lokalbefolkningen sägs ha tagit emot dem väl.

För varje timme som gått hade generalamiral Puke emellertid blivit alltmer vresig. Sedan han gjort en mängd olika försök att övervinna strömmen, vilka misslyckats det ena efter det andra, avslutade han sin dag med att ge fritt utlopp åt sin häftiga förbittring. Man kunde styra och ställa hur man ville, brusade han, bara man lämnade honom i fred till följande morgon. Därpå lämnade han däck och gick ner i sin kajuta.

Samma kväll ankom generalissimus till Strömstad. Vid Jeans framkomst möttes han av Pukes flaggadjutant, major Fischerström⁶⁹⁷, som avlade rapport om flottornas senaste operationer. Stamfadern, som hade hoppats att den norska flottiljen, om ej erövrad, åtminstone skulle vara ganska illa tilltygad, blev upprörd. Jean jagade upp sig över "misslyckandet". Situationen bjöd en ypperlig möjlighet att förminska någon eller något i andras närvaro. Stamfadern inledde en ljudlig avhyvling av de svenska insatserna och en utskällning av Fischerström – den oskyldige budbäraren – inför flera samlade generaler:

"I det enda fall där örlogsflottan kunnat gagna, har den förfelat sin bestämmelse!"

Jean Bernadotte mästrade och klandrade med egenkomponerad dramatik och överdrifter. Han framkastade att fälttåget nu till stor del redan var misslyckat på den skraltiga svenska flottans ineffektivitet. Hur han tänkt sig att segelfartygen skulle kunnat segla motströms utan vind framgick ej, bara att den urkassa starten på kriget mot Norge helt enkelt var någons *fel*. Han avslutade sin straffpredikan med att ge en sträng befallning om täta lägesrapporter från Puke.

⁶⁹⁶ Thomas Fasting (1769-1841), norsk sjöofficer och politiker

⁶⁹⁷ Nils Johan Fischerström (1781-1858), svensk sjöofficer

Historikern Björnin påpekar dock nyktert, att generalissimus från Pau i all sin magnifika överkänslighet och teatraliska upphetsning, glömde att det huvudsakliga målet med flottans inledande operationer faktiskt ändå var vunnet. Norge hade ju faktiskt retirerat från Hvaleröarna, Sverige kontrollerade den norska kusten från Svinesund till Iddefjorden och Fredrikstad, och den svenska landarmén hade inga störningar att befara från sjösidan utan kunde räkna med gott stöd och försörjning. Allting helt enligt Klints plan som antagits av den svenska krigsledningen.

Tidigt på morgonen den **28 juli**, Innan Fischerström återkommit ombord, hade en behaglig sydlig vind börjat blåsa. Ögonblicket var alltså kommet då de svenska örlogsfartygen kunde börja agera. Men vem förde befälet? Puke hade högljutt av sagt sig all vidare ledning av flottans operationer. Flaggkapten Klint måste därför handla på eget ansvar. Klint, som fortfarande var övertygad om fästningen Fredrikstads betydelse för hela krigets utgång, beslöt att rikta sina ansträngningar mot denna.

Klint gav så flottan order att lyfta ankar och segla upp i Fredrikstads skärgård. Det var en djärv seglats, särskilt som vattens rätta djup var osäkert, men generalamiral Puke låg fortfarande och sov i sin kajuta, dit ingen vågade inträda. Allt gick dock väl, och snart var alla inloppen till hamnen spärrade. Sverige hade, på Klints initiativ i Pukes bortavaro, framgångsrikt blockerat den strategisk viktiga Fredrikstad från sjösidan. De ståliga skeppen *Åran* och *Dristigheten* samt fregatten *af Chapman* låg vid västra inloppet, *Gustaf den store* och *Manligheten* hade uppseglat öster om Hvaleröarna och kastat ankar i Singlefjorden, medan chefsfregatten *Galathea* samt fregatterna *Eurydice* och *Camilla* hade slutligen gått fram genom Löpersundet, Løperen, och lagt sig i sikte av själva Fredrikstad. I området fanns också mängder av svenska kanonslupar. De svenska landstigningstrupperna hade samlats på den nordligaste av Hvaleröarna, färdiga att övergå till fastlandet.

Vid lunchtid hade Sveriges flotta alltså spärrat alla inloppen till de strategisk viktiga fästningarna Halden och Fredrikstad, tagit kontrollen över Iddefjordens utlopp med den för landarmén viktiga passagen vid Svinesund, och kontrollerade mer än tio nautiska mil norsk skärgård upp mot Oslofjorden. Sverige hade positionerat sig helt optimalt för det fortsatta fälttåget när armén på land snart skulle börja förflytta sig norrut.

Solen lyste. Allting var en klockren iscensättning av Klints strategiska plan. Anordningen var *perfekt*.

Just då kom Puke upp på däck, sömndrucken och tvär. Han, som aldrig velat se och än mindre studera någon karta över det norska kustlandet, kunde inte begripa vad som pågick. Just som chefsfregatten *Galathea* intog sin slutliga position och fällde ankaret vid Kjøkøya, vilket fulländade tavlan med den svenska flottans samlade kraft i bukten utanför Fredrikstad, rann sinnet över på honom:

”Vad fan ha vi här att göra?”

Generalamiral Puke brydde sig emellertid inte om att justera de gjorda dispositionerna, då han en gång för alla, sade han, av sagt sig att leda dylika operationer. För övrigt hade han inte tid, då han vid 14-tiden skulle segla in till Strömstad och uppvakta Carl XIII, minsann, som samma afton väntades dit för att ”ännu en gång få föra sin flotta i elden” som det hette. Efter att Puke underrättats av Fischerström om Bernadottes urladdning mot den svenska flottan föregående kväll, upprepade Puke återigen att han avsvor sig allt befäl över flottorna, och han svor även en helig ed att aldrig mera sätta sin fot på däck.

Så långt Puke, som 14 dagar senare av kronprins Bernadotte utnämndes till *En av rikets herrar* för sina fantastiska gärningar under kriget mot Norge. Motiveringen, för att låna kronprinsens egna ord, var Pukes ”dispositioner och den iver ni ådagalagt vid deras sättande i verket”. Några månader senare, utan några ytterligare mellanliggande bedrifter, upphöjdes Puke

till greve. Vackra illustrationer av den karikatymässiga svenska belöningskulturen och det parodiska svenska adelsbetitlandet. Tidlös svensk antimeritokrati i ett nötskal.⁶⁹⁸

Avslutningsvis en kort kommentar om kung Carl XIII:s närvaro. För det första var gubben ett vrak, och enligt det dåvarande justitierådets i Svea hovrätt anteckningar, Gustaf Wathier Hamilton, så kunde kungen inte gå själv och knappt tala. Ändå hade han låtit sig skjutas till Västkusten för att beskåda drabbningen samt ”nyttja salta bad”. Historikern Sten Sjöberg kommenterar detta:

”Hedvig Elisabeth Charlotta gjorde energiska invändningar. Enbart resan till kusten kunde ta livet av den bräcklige åldringen. Kronprinsen, möjligen med förhoppningar om en snar tronbestigning, bagatelliserade farhågorna.”

General Skjöldebrand beskriver i sina memoarer när Carl XIII anlände till Strömstad och gjorde en, mest symbolisk, ombordstigning på linjeskeppet *Gustaf den store* någon av dessa dagar:

”Det var rörande att se den gamle kungen gå till stranden ledd av två hovmän, som behövde sin styrka att stödja honom, så att hans knän ej sjönk till marken, att se honom lyftas i slupen med kungliga flaggan, hälsad av alla de skeppskanoner som låg i hamnen och på redan. --- Han såg nu så döende ut, att skäl var att frukta, att han ej skulle hinna med livet till sitt storamiralskepp. Men oceanens friska luft liksom upplivade honom.”

Ännu en styrkeuppvisning av den svenska sjömakten.

Minnestecknaren Salomon Brelín berättar hur kronprins Jean ville gärna ansluta till kung Carl XIII ute på *Gustaf den store*, inte minst för PR-värdet av de två tillsammans på det ståtliga svenska flaggskeppet, men tordes ej:

”Han ville gärna fara ombord till konungen, men sjön är ej hans sak, och han vågade ej därpå. --- Allt väntade kungen, att kronprinsen skulle komma ombord. Slutligen sade konungen: ‘Om han är rädd för sjön, så är jag det ej. Laga slupen i ordning. Jag far iland.’ --- På bryggan stod kronprinsen till mötes.”

Kapitel 20 avsnitt 8

GRUPPERING FÖR STYRKEDEMONSTRATION

Samma dag som flottan säkrade Hvaleröarna och hela inloppet till Fredrikstad, befann sig den andra armékåren på land vid Norra Bullaresjön. Det var torsdag den **28 juli 1814**. Ett högtryck låg över Skandinavien, det var 23 grader i skuggan, möjligen ännu mer. I en dagbok kallas hettan för ”kvävande”. En hel brigad infanterister – Kalmar regemente och Nils Forvass ingick i denna brigad – fick i uppdrag att rensa den dåliga, snåriga vägen norrut mellan Hovsäter och Vassbotten, en sträcka på knappt 5 km. Hundratals man skickades iväg med yxor och spadar. De högg ner träd och röjde bort buskiga grenverk, grävde och drog. På flera ställen sluttade stranden så skarpt, att breddandet och utjämnandet av den trånga knöliga stigen som löpte längs den glittrande sjön blev extremt mödosamt. Det knöliga spåret genom skogen var stenigt, rotigt och igenvuxet. Men Nils och de andra hade svingat en yxa och gjort grova vägarbeten förr. Drängarna slet hela dagen. Svetten rann nerför ryggar och tinningar men de manades på att skynda, skynda, för in i Norge skulle de, hela armékåren. Denna trakt var glesbefolkad, men i källmaterialet nämns att den lokala svenska allmogen på flera ställen hjälpte armén med vidlyftiga vägarbeten. Möjligen var så fallet även här mellan Hovsäter och Vassbotten.

⁶⁹⁸ Jmfr kap 24 avsn 20

Under tiden som detta slit för drängsoldaterna pågick så kommenterar en officer vid ett annat regemente, som ej deltog i arbetena, hur trakten vid Bullaren var "rätt vacker" och hur man i hans kvarter spenderade tiden med att meta abborre.

Samtidigt visste man att den norska armén, var än den exakt befann sig, var koncentrerad i sydost mellan Oslo och ner mot svenska gränsen. Bland befäl och soldater rådde viss osäkerhet om när och hur den första träffningen skulle utfalla, den var onekligen bara någon dag eller två bort, kanske återstod blott timmar tills de blåklädda svenska och rödklädda norska mannarna med gevär skulle råkas.

Soldaterna sov direkt på backen i sina uniformer, på gräs eller kanske några kvistar av granris. Någon råkade ligga på ett bo av svartmyror och gick och kliade sig hela morgonen.

Fredagen den **29 juli** vid lunchtid samlades hela den andra armékåren vid Vassbotten, alltså precis vid norska gränsen. Svenska armén instruerades att de endast stred "emot de upprorsstiftare och främlingar, vilka endast ha Norges olycka till föremål" och icke mot det norska folket. Armén var skyldig Norges invånare välvilja och beskydd, hette det.⁶⁹⁹ Samma dag utfärdade kung Christian en proklamation till den norska armén där han förklarade att kriget var beslutat och redan inlett från svensk sida.

Det antyds i källmaterialet att de svenska trupperna hade svårt att finna ro i den stora bivacken under natten. Kanske på att det var väldigt mycket folk, hästar, artilleri och tross hopträngd på en liten yta. Kanske var det för värmen; denna fredag hade varit årets varmaste dag med 25-30 grader i skuggan i hela södra Sverige, och den kvava utmattande värmen dröjde kvar sent på kvällen. Eller kanske hade de svårt att finna ro för att detta var första gången under hela fälttåget 1813-1814 som svenska armén skulle göra en samlad offensiv militär manöver i full skala.

Svenska ledningen hade tidigare spridit ut ett rykte – desinformation – att den svenska huvudmanövern skulle gå ut på att sjövägen landsätta en stor expedition någonstans i Oslofjorden. Ryktet skulle planteras med stor försiktighet och alla som invigdes i hemligheten skulle åläggas den strängaste tystnad. Detta hysch-hysch åsyftade att ge sken av att informationen var tillförlitlig. Dessutom skulle man framkasta antydningar om samma manöver till utvalda personer i den norska civilbefolkningen, som var kända för sin opålitlighet och som man visste skulle föra ryktet vidare till den norska försvarsledningen. Det är emellertid oklart i vilken utsträckning denna svenska ryktesspridning haft någon verkan. Det var redan tämligen uppenbart vilken väg som armén skulle ta, särskilt när 7700 man hade stått och stampat i en vecka på samma plats vid landgränsen i väntan på klartecken.

Analogt hade norrmännen också planterat ett rykte bland svenskarna, att norska trupper hade för avsikt att infalla i Värmland. När detta rykte nådde Bernadotte, evigt misstänksam till sitt väsen, gjorde han förberedelser att med omedelbar varsel kunna inkalla alla vapenföra män i fem län och transportera dessa mot värmländska gränsen.

Lördagen den **30 juli** klockan 04 skedde uppbrottet. Svenska arméns andra armékår korsade norska gränsen vid Vassbotten, där själva gränslinjen utgjordes av en liten porlande bäck⁷⁰⁰, stenig och blott en dryg meter bred enligt fänrik Schmidt.

De klev över.

De var inne.

På andra sidan låg den norska byn Holtet. Men inget motstånd stod att finna. Inga fiender, inga skott.

Marschen fortsatte rakt norrut, väster om tjärnen Gatetjernet mot Søndre Enningdalens kyrka. Den tredje brigaden, med Kalmar och Nils, korsade bron över Rørselven och fortsatte över

⁶⁹⁹ Jmfr kap 20 avsn 11, 21 (utpressningen mot invånarna i Halden och artilleribeskjutningen av Halden)

⁷⁰⁰ Kitterødbekken

gårdarna Svingen, Solhaugsten, Goldenbyarna eller "Gullgårdarna" som det står i en journal, dalgången Svindal, Svenningsbø och Bøen. Klockan 10:45 stod trupperna åter samlade på fälten vid Glenne, Ende och Berby, med tredje brigaden och avantgardet åt Glenne.

Truppförflyttningen hade tagit tid, minst sex timmar, fastän tredje brigadens marschväg dittills varit blott 13 km. En dagboksskrivare, löjtnant Wester vid Västgöta regemente, beskriver vägen som "horribel". Det verkar, utifrån moderna topografiska kartor, som om en stor del av marschen ändå gått genom dalgångar och över fält, men norrmännen hade saboterat framkomligheten med fällda träd och andra grova barrikader över de smala klövstigar som gick genom skogar och bergspass. Avantgardet ledde marschen, och direkt efter denna grupp följde arbetsmanskaper med yxor och spadar för att röja vägen genom de barriärer och hinder som norrmännen uppslängt överallt. Alla regementens timmermän följde direkt efter den svenska täten. Därefter följde huvudarmén och resten. Det militära motståndet var dock i princip obefintligt denna första dag. Osäkerheten var ändå stor, och de svenska förutsättningarna var motiga. Norrmännen hade haft ypperliga förutsättningar att störa svenskarnas frammarsch, om de velat, men de var försvunna. Kapten Kröningsvärd om denna etapp:

"Hade norrmännen gjort ihärdigt motstånd, hade vi säkert behövt flera dagar för att tränga oss fram, och det med betydlig manspillan."

Bernadotte, mästare på mutor, avlönade rundligt lokala informatörer, agenter, för tips om var motstånd var att vänta. Apropå Jean, så infann han sig vid lunchtid helt oförmodat vid den andra armékårens fältläger i Berby, åtföljd av sin son Oscar, 15 år gammal, samt givetvis hela generalstaben och en svans av adjutanter. Efter ett kort samtal med general Sandels återvände kronprinsen med sitt släptåg.

Kvällen var vindstilla, tyst och kvalmig. Inte ett löv rörde sig på björkarna.

Den **31 juli** formerades trupperna ett par kilometer längre uppåt Ørelva, vid Prestebakke. Det skulle bli ännu en varm dag, om än några få grader lägre än tidigare. Tåget sattes i marsch klockan 08. Marschen gick norrut mellan Iddefjorden och Ørsjøen. I någon kilometer eller två kunde de gå utan hinder, men sedan blev det avsevärt svårare att komma fram. Kung Christian hade befallt att alla vägar som ledde genom gränstrakterna skulle göras ofarbara, och denna befallning hade följts med sådant nit, att hela vägen, eller rättare sagt gångstigen över fjället, liknade en enda stor förhuggning. Kapten Kröningsvärd vid Västmanlands regemente skrev denna söndag i sin dagbok:

"Det var ej någon riktig väg vi tågade, utan endast en klövstig som dessutom överallt var genom förhuggningar så fördärvad, att vi måste för det mesta upphugga ny väg bredvid den gamla. --- Alla broar var över älven upprivna, och för övrigt endast fjäll och moras⁷⁰¹."

Tidigare nämnda dagboksskrivaren Wester instämde:

"Vägen var ännu horriblare än den till Glende."

Dessbättre var förhuggningarna dock så illa gjorda, att de flesta kunde kringgå ganska enkelt vid sidan av gångstigen. De lokala invånarna hade nämligen klagat över att de ej kunde färdas med åkdon till Halden. Kung Christian hade därför givit dem tillstånd att vid sidan om förhuggningarna upptaga "smygvägar", vilka svenskarna också delvis kunde begagna sig av. Det var emellertid ett hårt slit att komma framåt, och det rapporterades från andra enheter att mannarna på flera ställen fått *bära* de blytungade kanonerna genom den svårframkomliga och backiga obygdens för att kunna föra dem med sig, genom skog och ödemark, över berghällar och djupa diken. Det svors ve och förbannelse över det gudsförgäta landet som de var kallade att "invadera".

⁷⁰¹ moras = delvis med snårskog (och dylikt) bevuxet, sankt och sumpigt, oländigt och svårframkomligt landområde; mad, myr, träsk

Mindre skottlossning från små norska truppenheter ägde rum vid Lundene och Herrebøkasa när den svenska spetsen nalkades, men dessa tog snart till flykten med sådan fart att de ej kunde upphinnas. Inga förluster på någon sida.

Den sista biten följde de Budalens östra klippavsats. Till vänster om dem sluttade det brant ner mot älven. På eftermiddagen nådde de byn Bøklevene. Där öppnade sig ett panorama över den vidsträckta dalgången Iddslätten med dess grönskande ängar, många välbyggda lantgårdar, yppiga sädesfält samt Fredrikstens fästning uppe på klipporna i fonden, knappt 5 km bort. Landsvägarna nere på slätten slingrade sig fram genom det norska sommarlandskapet. Nedstigningen från fjället var brant men vacker, och solen lyste i deras ansikten.

Dagsmarschen beräknas till ca 17 km och tog en stor del av dagen. Dagböckerna vittnar om att det var tungt och mödosamt att forcera dessa berg, den oländiga terrängen och normännens barrikader med allt manskap, hästar, artilleri och tross. Brigadgeneral Nils Gyldenstolpe⁷⁰² skriver:

”Genom svenska truppernas ihärdighet att övervinna de hinder, som den allra vildaste terräng nästan vid vart steg lade i deras framåtande, kom även all tross med, vilket ska synas nästan otroligt för den som ser lokalen och vet vad en fiende med blott sunt förnuft i en sådan terräng kan göra.”

Med andra ord, norska krypskyttar och bakhåll *hade* kunnat orsaka mycket död och stora förluster. Men knappt någon enda fiendesoldat hade syns till. Istället blev det bestående intrycket själva landskapets karga råhet, påfrestning, skönhet och mäktighet.

De svenska soldaterna samlades i området kring Idd kyrka. De tog av sina ränslar, tog av sina skjortor, sköljde sina ansikten och fyllde sina flaskor med friskt svalt vatten ur porlande bäckar. På samma slätt samlades även övriga svenska trupper som haft en annan uppmarschväg.

Hela den andra armékårens bivacker ordnades på en linje snett över Iddslätten, 20 000 man. Kalmar regemente bivackerade ungefär 500 meter från Idd kyrka invid Bø och Nordby gårdar. De låg ungefär 4 km fågelvägen från Fredrikstens fästning, en av normännens viktigaste försvarsbastioner. Även om det varit sparsamt med konfrontationerna dittills, var det bara en tidsfråga när och var svenskarna skulle stöta på seriöst motstånd.

Den sista kvällen i juli var en vacker och underbart skön sommarafton. Luften var frisk och sval och fylld av doft av gräs, blomster och bärgat hö. Klockan var bara 20 när tapto spelades och manskapet skulle gå i nattvila, men det var fortfarande ljust och himlen var hög och blå.

Kapitel 20 avsnitt 9

AFFÄREN VID TISTEDALEN

Natten till måndagen den **1 augusti 1814** förflöt lugnt i bivacken vid Idd kyrka. Vid midnatt fick kårchef Essen mottaga nya direktiv från Bernadotte, som innebar att ofördröjligen uppfordra kommandanten på Fredriksten att kapitulera, samt att utsända en stark avdelning framåt Tistedalen för att rekognoscera. Tistedalen är dalsänkan längs älven Tista mellan Femsjøen och Iddefjorden. Tista är bara fem kilometer lång, men var för den svenska landarméns fortsatta avancemang norrut strategiskt viktig.

Essen gav redan klockan 03:30 order för dagens operationer. Kalmars första bataljon, fortfarande med menige soldat nummer 47 Nils Forvass, var del av den spanartrupp som togs ut för expeditionen mot Tistedalen. Truppen leddes av generalmajor Pehr Brändström och bestod

⁷⁰² Nils Gyldenstolpe (1768-1844), svensk militärofficer, hovman och ämbetsman

av 1500 man, två lätta kanoner och en skvadron husarer. Detachmentet skulle enligt ordern klockan 08 stå samlat vid Idd kyrka, men sattes inte i marsch förrän klockan 09.

Efter att denna trupp lämnat Idd kyrka för Tistedalen, sändes vid 10-tiden kapten Otto Palmstierna, stabsadjutant hos Essen, som parlamentär åt ett annat håll, till den strategiskt viktiga och notoriskt svårforcerade fästningen Fredriksten. Kontakten med norrmännen ägde rum i försvarsanläggningen på Overberget, som ligger strax söder om huvudfästningen. Med sig hade han ett brev från Essen med uppmaning att kapitulera "enligt Kieltraktaten", samt ett brev från Danmarks kung Fredrik VI med en uppmaning till general Ohme⁷⁰³ att överlämna fästningen Fredriksten åt svenskarna. General Petersen⁷⁰⁴, nummer två på fästningen, svarade emellertid, sedan han läst breven, att den danske kungen löst norrmännen från deras ed till honom och därigenom blivit ett fritt folk. De hade nu istället svurit trohet åt Norges konstitution och Norges kung Christian. Palmstierna begärde och erhöll detta svar skriftligen. Sveriges begäran avslogs därmed. Fredriksten, platsen där Karl XII stupat, skulle stå på sig, och, som vi ska se senare, bli det sista symboliska fästet för tvekampen mellan Bernadotte och Norge.⁷⁰⁵

Vi återgår till rekognoseringstruppen med Kalmar regemente som skulle undersöka om broarna över älven Tista var rivna, möjliga passager, samt de norska försvarsställningarna på den norra stranden. Det var återigen en mycket varm dag med stark sol. Uppmarschen krävde längre tid än beräknat, och de närmade sig Øberg först vid lunchtid. Under marschen syntes ingen fiende till. Øberg ligger knappt 2 km från Fredriksten och ungefär lika långt från älven.

En del fick göra halt nära Øberg, medan en annan del fick fortsätta ner mot älven. Men knappt hade den mindre rekognoseringsstyrkan mot älven, som leddes av överstelöjtnant Düben⁷⁰⁶, mottagit ordern förrän de fick ta emot skottlossning från just Øberg. Med ett raskt bajonettanfall lyckades svenskarna jaga undan de norska jägarna som tagit ställning där. Norrmännen flydde tillbaka över älven och rev upp den sista bron efter sig. De hade tidigare även låtit förstöra flera andra broar över älven.

Hela den norra älvstranden var besatt av norska skyttar, uppskattningsvis 400 till antalet, som underhöll en jämn eld mot svenskarna. Norrmännen dolde sig bakom hus och gärdesgårdar på andra sidan. För att förjaga de norska jägarna drog svenskarna upp de två mindre kanonerna som truppen fört med sig och gav eld, men dessa var alldeles för små för att kunna göra någon verkan på det långa avståndet. Under en skenmanöver där svenskarna låtsades reparera den nys förstörda bron, skickades en mindre grupp svenska soldater, en bataljon av Västmanlands regemente och en jägartrupp, fram till ett vad på norrmännens vänstra flank, Sveriges högra. Svenskarna stormade denna övergång i ett raskt anfall. Norrmännen anträdde genast återtag, varefter stora svenska truppmassor senare kunde gå över älven och ta ställning norr om Veden. Man kunde sedan reparera en förstörd bro, och detta arbete bedrevs med sådan fart att artilleriet och husarerna före kvällen också kunde passera över älven.

Brändströms trupper fortsatte under eftermiddagen och kvällen att rekognosera norra sidan av älven Tista, och fann att det norska motståndet i närheten sannolikt var begränsat, och att den norska huvudstyrkan troligen stod längre norrut, vid Sandesund och Hafslund vid Glommafloden, 25 km åt nordväst fågelvägen. Det talades bland civilbefolkningen om att visst motstånd eventuellt var att vänta vid Ingedal, halvvägs mellan Halden och Fredrikstad, men i stort sett verkade vägen fri en bit till.

⁷⁰³ Johan Andreas Cornelius Ohme (1746-1818), dansk-norsk militärofficer

⁷⁰⁴ Johan Daniel Fredrik Petersen (1757-1816), norsk militärofficer

⁷⁰⁵ Se kap 20 avsn 11 och 21

⁷⁰⁶ Carl Joakim von Düben (1783-1834), svensk militärofficer

De svenska förlusterna denna dag var 3 döda och 13 sårade i strid. På den norska sidan ska förlusterna ha varit betydligt större. Enligt en norsk uppgift saknades över 100 man i slutet av dagen, som kan ha dödats, tillfångatagits eller på annat sätt försvunnit/avvikit.

Brändströms avantgarde, däribland Nils Forvass, tog ställning för natten norr om Veden, med väl utspridda förposter och roterande nattvak.

I det svenska högkvarteret var man under dagen annars fullt sysselsatt med mer logistikbekymmer. Den svenska armén behövde mat, men alla matkärror befann sig stillastående vid Loviseholm i Dalsland och inte kunde komma vidare in i Norge den vägen som trupperna tagit, över Prestebakke. Krigskommitténs avsaknad av planering och framförhållning blev nu fullt åskådlig för alla och envar. Alla dessa lastade kärror vid Loviseholm fick order att skyndsamt ge sig av via en mycket lång och omständig omväg på den svenska sidan, i en vid båge på halvtaskiga vägar via Långevall-Hovsäter-Skee ända till Krokstrand på Iddefjordens västra strand, svenska sidan, och där omlastas och fraktas norrut på sjön i båtar till den svenska andra armékåren vid Iddslätten. Detta innebar en omväg på land på 60 kilometer, därefter omlastning och sjötransport. En ammunitionsdepå fick ta samma omväg.

Kapitel 20 avsnitt 10

SÅ FÖRBANNADT FATIGUERAD

Natten var lugn. Det blev alltmer uppenbart att de norska militärstyrkorna på bred front dragit sig tillbaka, och befolkningen kring Halden sade att norska huvudstyrkan samlats bakom floden Glommen och bestod av 6000-7000 man varav 600 hästjägare. Samtidigt hade den svenska krigsledningen ett väl utvecklat spionerisystem med avlönade informatörer som också bekräftade dessa uppgifter.

Strax innan svenska armén anlät till Iddslätten hade även de norska förposterna på norra stranden av Svinesund helt oväntat dragit sig tillbaka och försvunnit. Den svenska första armékåren kunde därför ostört bereda övergången av Svinesund. Stora pråmar hade redan tillverkats och var förlagda i en depå på Nordre Sandøy. Tisdagen den **2 augusti 1814** klockan 02 började svenska trupper röja skog för en ny landväg vid Svinesund, en bit till väster om den normala överfarten, närmare mynningen, och pråmarna bogserades med roddbåtar över 5 sjömil från den lilla hamnen vid Makø in mot sundet. Dessa pråmar, sammanlagt 17 stycken, länkades ihop till en lång pontonbro.⁷⁰⁷ Arbetet var klart vid lunchtid, varvid svenska trupper, hästar och artilleri i hela den första armékåren hurtigt och utan motstånd kunde passera över till Norge. Ljunggren lämnar oss följande skildring av övergången vid Svinesund:

”De båda stränderna framställde i detta ögonblick en tavla, värd att behandlas av en skicklig målare. På svenska sidan hade i en hast alla höjder blivit starkt befolkade. I var bergsklyfta blänkte gevär, i alla vägens krökningar nedåt sundet vimlade tågande soldater, ibland vilka syntes hästar, kanoner, trossvagnar. Nedanför på vattnet utbreddes sig så stolt den nya pontonbryggan, som ändå sviktande böjde sig under tyngden av människor och krigsattiralj. Nära därintill simmade de kanonslupar, under vilkas skyddande eld man ämnat slå bryggan om fienden velat bestrida oss under passagen. Nu bidrog de endast att göra anblicken än mer imponerande, och deras åror, som skulle kvarhålla dem mot strömmen, slog hundratals ringar på den spegelklara vattenytan. På norska sidan åter försvann täten av kolonnerna mellan de högsta klipporna, sedan soldathoparna klättrat dit upp på den slingrande bergsvägen.”

⁷⁰⁷ Pontonbronns exakta placering är ej helt tydlig utifrån källmaterialet, men torde ha varit någonstans mellan vår tids gamla och nya bilbroar över Svinesund, strax nedanför den f d skansen Sundsborg.

Detta var alltså första armékårens passage in i Norge vid Svinesund på tisdagen. Vi återknyter nu till andra armékåren, som tagit sig upp en annan väg längre inåt landet och på tisdagsmorgonen huvudsakligen befann sig ca 11 km österut, vid Tistedal.

Den övergripande riktningen för hela den svenska armén var givetvis mot huvudstaden, Oslo. När nu landgränsen var forcerad på flera ställen, och den svenska flottan från sjösidan kunde freda delar av framryckningen, utgjordes de norska fördelarna dels av strategiska fästningar, samt terränghinder såsom fjordar, floder och oländiga bergstrakter. Detta fick andra armékåren vidkännas samma tisdag som första armékåren skönt defilerade över vid Svinesund.

Andra kåren befann sig bara några få kilometer från den i de svenska krigarhävdena ökända fästningen Fredriksten vid Halden. För att inte komma inom skotthåll från fästningens kanoner under sin fortsatta förflyttning mot Oslo, måste mannarna välja en omväg som var extremt krånglig, oländig och näst intill oframkomlig.

Brändströms avantgarde, spaningstruppen som bivackerat vid byn Veden norr om Tistedal, påbörjade sin dagsmarsch västerut. Resten av trupperna följde samma väg. Stundtals gick det an, stundtals stod det stilla. Arbetsmanskaper med yxor och spadar fick återigen hjälpa till att röja så att terrängen ens blev framkomlig. Den sträckning man tog sig fram gick via Heiderød, Strupe, Berg och Torpum. Ett tiotal kanonskott avlossades från fästningen mot de svenska trupperna då de passerade Heiderød. Dessa skott avlossades dels från Fredrikstens huvudvall, dels från skansen Gyldenløve ett par hundra meter öster om Fredriksten. Skotten åstadkom viss oreda bland den svenska trossen, som redan förut haft svårt att ta sig fram över den mycket grova gropiga färdvägen.

Terrängen var eländig, bedräglig. Och det var inte bara tusentals man som skulle fram utan även hästar, artilleri och tross skulle pressas igenom. Dagsmarschen var extremt ansträngande. Naturen och landskapet beskrivs dock i källmaterialet som väldigt vackert. Under hela marschen hade trupperna, fastän utmattade, funnit avkoppling i den vackra utsikten över dalgångar med lantställen tillhörande Haldens invånare.

Inför Norgefälttåget hade man varit tvungen att bestämma hur mycket artilleri som svenska armén borde eller kunde medföra i ett mycket bergigt land, som i hög grad skilde sig från det platta Tyskland. Artillerichefen Suremain och generalstabschefen Adlercreutz hade haft en pragmatisk ansats och såg stora bekymmer, resursunderskott, logistikutmaningar och risker med att släpa med sig för mycket åbakigt artilleri uppe i den karga vildmarken. Generalissimus Jean, däremot, "ville ha *mycket* artilleri för att *imponera*", enligt artillerichefen Suremain. Det landade dock denna gången i att Suremain och Adlercreutz linje fick företräde. Artilleripjäserna som släpades med av andra armékåren över fjällan var relativt små, men givet förutsättningarna, och allt annat som skulle med, blev företaget i sig ändå ett rent helvete.

Löjtnant Wester kommenterar i sin dagbok denna tisdag hur "så förbannadt fatiguerad⁷⁰⁸" han blev av denna dagsmarsch, mer medtagen än någon gång tidigare.

Men trots dessa förutsättningar så nådde man igenom. Alla var dock oerhört medtagna. I en officiell dagrapport till Jean anhöll Essen om en vilodag för dessa trupper på onsdagen, efter "den allvarsamma verksamhet, med vilken samtliga trupper sig utmärkt".

Slitet kändes i soldaternas armar, ben, ryggar, fötter och händer. Ungefär som efter några jävligt tunga dagsverken i sträck under slåttern hemma i Frödinge.

Slåttern, ja.

Tankarna gled lätt iväg mot hembygden. Det var sommar och de befann sig denna afton fortfarande bara drygt 5 km från närmaste svenska gräns, trots att de funnit sig på norsk territorium i nästan fyra dygn, på den omständiga marschvägen via Enningdalen, Prestebakke och Iddslätten.

⁷⁰⁸ fatiguerad = utmattad, uttröttad, utpumpad, dödstrött, kraftlös

På kvällen kunde den utvilade första armékåren och den slitna andra armékåren förenas i den bördiga nejden mellan Torpum och Hjelmungen, några kilometer väst-nordväst om centrala Halden. Kalmarsoldaternas läger låg vid Nygård. Bivacker betäckte snart alla sommarkoftande ängar, en vacker syn. 20 000 svenska soldater befann sig på platsen. Vart man än vände sig syntes människor, och hundratals eldar brann för värme och gemenskap. Som bränsle till dessa rev de svenska soldaterna ner varje gärdesgård inom synhåll. Höga flammor sträckte sig mot kvällshimlen. Munterhet, sång och musik hördes hela natten igenom och upprepades av eko från kringliggande berg.

Men plötsligt gick larmet, då det hörts skottväxling från svenska förposter norrut. En större norsk infanteristyrka hade visat sig längre upp på Ingedalsslätten eller "Ingedalsravinen". Befallning gick ut att förposterna måste förstärkas. Dansen och det glada festandet avbröts tvärt och hela den andra divisionen, 11 bataljoner och en skvadron, fick rycka fram med gevär till understöd. Ordnade regementsvis ställdes de upp och fick träda i marsch i den ljumma sommarkvällen över bördiga åkrar och ängar. Förflyttningen blev dock ganska kort. Strax kom rapport om att norrmännen dragit sig tillbaka. Soldaterna fick slå upp nya bivacker på stället där den befann sig.

I det norska högkvarteret var man väl medveten om den svenska arméns avancemang och ställningar, men ovissheten om var svenskarna skulle göra sin huvudattack skapade huvudbry. Bristande krigserfarenhet hos den 27-årige kung Christian skapade stress och oro. Kung Christians order låg hela tiden ett steg efter svenskarnas rörelser och erövringar, och var därför irrelevanta och omöjliga att realisera redan när de nådde hans officerare. Orderna var dessutom ibland tvetydiga och motsägelsefulla. Den snabba händelseutvecklingen mellan de norska förposternas reträtt å ena sidan, och den svenska flottan och den offensiva landarmén å andra sidan, samt leddiderna i kommunikationerna med det norska högkvarteret, försatte det norska krigsmaskineriet i en slags låsning och fick kung Christian att t o m misstänka förräderi och ordertrots.

Kung Christian var en god, ödmjuk, bildad man med rena intentioner, och han var en skicklig folkleddare. Men han var ingen framstående militär befälhavare, vilket gjorde att hans försvarsanordningar klickade totalt även mot en medelmått, med europeiska mått, som generalissimus Jean från Pau. Trots att egentligen ingenting av vikt eller stort allvar ännu inträffat mellan Sverige och Norge, så poängterar t o m professor Höjer att redan efter några dagar så märktes på den svenska sidan "åtskillig stockning i arméns operationer", Sverige hade redan "blottat brister i deras ledning", uppvisat "en viss svaghet i stabstjänsten", samt att arméns indelning "var mindre lyckad vald". Höjer undviker givetvis att tala om i klartext för sina läsare vad detta egentligen betyder, nämligen att den högst ansvarige för den svenska armén, den externrekryterade krigslegendaren från Pau, gjorde *en föga imponerande insats* som chefsstrateg och överbefälhavare, oaktat norrmännens underläge.

Själva råmaterialet, fundamentet av trupperna, var det nog egentligen inget större fel på vare sig på den norska eller den svenska sidan; det var slitstarka, tåliga allmogekarlar, skötsamma, orädda, fokuserade, plikttrogna. På den norska sidan brast mannarna förvisso i nylig erfarenhet, medan det svenska soldatmaterialet hade drillats dagligen i 15 månaders tid och flera hade, om än tillfälligt, upplevt skarpa lägen. Råämnet på båda sidor var sålunda starkt. De stora bristerna låg högre upp i krigsledningen, på båda sidorna.

BOMBNINGEN AV FREDRIKSTEN OCH HALDEN

Det låg en tät dimma över landskapet tidigt på morgonen onsdagen den **3 augusti 1814**, men denna skingrades på förmiddagen när temperaturen steg. Under denna vilodag inspekterades alla persedlar, vapen, beklädnad och utrustning så att gevär som sköt dåligt kunde bytas ut och söndriga kläder lagas. Där rådde optimism och tillförsikt inför den vidare utvecklingen, särskilt då alla norska trupper som man dittills påträffat i princip utrymt sina ställningar, som i sig varit alldeles förträffliga, nästan så snart svenskarna visat sig.

I det norska lägret rådde fortfarande osäkerhet om den punkt där svenskarna skulle göra sin stora offensiv. Kung Christians ordergivande tedde sig nyckfullt och dåligt koordinerat. Hans dispositioner var utpräglat defensiva, i viss mån villrådiga. Det är uppenbart att han hade stor respekt för den svenska militära förmågan, och han var även osäker på vilken väg som svenskarna skulle ta sig till Oslo. Istället för att bygga en stark front mot det område där de svenska armékåreerna de facto befann sig, reducerade han en del av dessa resurser i ren spekulation att svenskarna kunde ta sig mot Oslo andra vägar, för att vara beredd på varje tänkbart scenario. Han klöv itu och splittrade det norska försvaret alltmer, lät dem marschera långa sträckor i svår terräng helt i onödan via order och kontraorder, spred ut dem över stora områden, trots att hela den svenska flottan och lejonparten av de svenska marktrupperna med sitt artilleri och kavalleri nu låg stilla och helt överksamma i trakten av Halden. På onsdag eftermiddag hade svenskarna 27 400 man samlade mellan nationsgränsen i Iddefjorden vid Svinesund och byn Hjelmungen några få kilometer norrut.

Det uppges också i källmaterialet att kung Christians personliga uppträdande blev alltmer besynnerligt. På förmiddagen hade 27-åringen bara talat om att strida i spetsen för sin tappra armé samt för detta ändamål iklätt sig en simpel kaskett⁷⁰⁹ och uniform, och han uttryckte grämselse över Sveriges agerande. Men på eftermiddagen, efter bara några få timmar, såg han modstulen ut, som om allt hopp var förlorat.

Kung Christian och hans närmaste började emellertid förbereda en motoffensiv. Flera norska bataljoner samlades i trakten av Rakkestad söder om floden Glommen, ungefär 30 km norr om svenskarnas ställningar.

Bernadottes fokus denna dag låg på Fredrikstens fästning vid Halden, precis invid svenska gränsen, som fortfarande hölls av norska armén. Fästningen hade ju ett par dagar tidigare avslagit hans krav på kapitulation,⁷¹⁰ och till följd därav hade stamfadern – irriterad över den helt juridiskt korrekta motiveringen att Danmark ej avträtt Norge till Sverige utan till norrmännen själva, d v s Norge var fritt och tillhörde dess invånare – beslutat att bombardera Fredrikstens fästning från sjösidan. Denna fästning vore förvisso en bra punkt att vinna kontroll över, men inte på något sätt nödvändig eller ens särskilt betydelsefull för det fortsatta kriget. Dock så var själva maktdemonstrationen viktig för stamfadern, *prestigen*, likaså det stora *symbolvärdet* i att detta var fästningen som en av de allra största, Karl XII, ej kunnat bemästra utan som istället blev hans dödsplats.

Jean Bernadotte var, som tidigare i vår berättelse konstaterats med stöd i källmaterialet, en slätstruken general. Han var också ganska feg. Men han *behövde* detta lilla svensk-norska krig för PR-värdets skull, för att upprätthålla och stärka bilden av sig själv som ”fältherre” och som återställare av ”den svenska krigarären”. I denna ekvation passade symboliken i att få Fredrikstens fästning på fall in perfekt, även fastän själva övningen i sig självt var meningslös.

⁷⁰⁹ kaskett = mössa av skinn eller tyg med skärm fram och ibland även bak, ibland med uppvikta klaffar vid sidorna

⁷¹⁰ Se kap 20 avsn 9 (1 augusti 1814)

Fyra kanonslupar och tre mörsarefartyg hade rott in i Iddefjorden. Vid klockan 18 på onsdagen kom de fram till ön Brattøya strax utanför Halden och Fredriksten, där de fällde ankar. Överstelöjtnant Jacob Cederström – just det, *den* Jacob Cederström, "Träbenet", som hade driftig medverkan i kuppen mot Gustaf IV Adolf⁷¹¹ och lynchningen av Axel von Fersen⁷¹² på sitt samvete – förde nu befälet över denna sjöstyrka. Han själv begav sig i en liten roddbåt till hamnen i Halden, för att till kommandanten på fästningen och till staden Haldens magistrat framföra Bernadottes utpressningshot. Denna utpressning bestod i att om de ej frivilligt *subordinerade sig* att lyda under det svenska kungahuset, skulle bombardemanget av fästningen påbörjas två timmar senare. Fästningskommendanten gav emellertid samma svar som givits två dagar tidigare till Essen, att han var svuren lojal mot kung Christian och därför skulle försvara fästningen. Samma krav på subordination riktade Bernadotte mot Haldens civila befolkning. Haldens magistrat var mer ambivalent och vågade varken acceptera eller avvisa Jeans krav på underkastelse. Vid återkomsten till de bestyckade svenska båtarna som låg ankrade vid Brattøya beordrade Cederström sålunda att målet för beskjutningen skulle vara fästningen, men att själva staden i möjligaste mån skulle skonas.

Efter att två timmar förflutit avlossades det första svenska kanonskottet. Bombardemanget fortsatte sedan till klockan 22:45, efter att mörsarna skjutit 20 skott. Fästningen var dock i princip oskadd. Avståndet hade varit för långt, och nästan alla kulor hade dimpt ner framför murarna. Fästningens svarseld hade inte gjort svenskarna i bukten någon åverkan heller. Dock hade flera svenska kanonkulor, på grund av mörsarnas korta räckvidd, fallit ner på gator i staden, trots att man sagt sig vilja försöka skona Halden. Lokalinvanarna upplevde detta som ett *avsiktligt* svenskt beskjutande av Halden där civilbefolkningen befann sig, enligt norska källor. Förvirringen var därför mycket stor. Många stadsbor flydde ut på landsbygden, medan några skyndade att gömma sina pengar och värdesaker.

Cederström anhöll då hos Bernadotte om en bataljon infanteri till betäckning för att kunna omplacera de svenska mörsarna till Sauøya istället, ett skär precis vid Haldens hamn, där kanonerna både skulle komma betydligt närmare fästningen och samtidigt lyftas upp på en något högre elevation.⁷¹³

Torsdagen den **4 augusti** strax efter klockan 06 började Cederström ånyo bombardera fästningen från sina roddfarkoster. Men fästningens artilleri kunde nu bättre rikta kanonerna, med följderna att de svenska båtarna led avsevärd skada. Bl a strök en kula utmed sidan av en av kanonbåtarna och slog av alla åror. Samtidigt var de svenska pjäserna i dåligt skick och manskapet till sjöss oövat, vilket gjorde att ett par båtar fick tas ur spel. En annan svensk mörsarebåt började läcka och kunde endast med ihärdig pumpning hållas flytande. Ytterligare incidenter bidrog också till att svenska anfallet mot Fredriksten från sjösidan var i underläge när skjutningen upphörde vid klockan 08.

Klockan 14 återupptogs bombardemanget. När detta varat en stund rapporterades att vit flagg hissats på fästningen. Svenskarna avbröt eldgivningen och en officerare skickades in till Halden. Denne kom senare tillbaka med tre invånare i staden. Det klargjordes då att avsikten med den vita flaggan ej innebar omedelbar kapitulation, utan endast en vädjan om uppskov med svenskarnas bombardemang till dess att representanter från staden Halden fått förhandla direkt med Bernadotte. Cederström avtog denna begäran men lovade att vidarebefordra samma vädjan i skriftlig form till sin överbefälhavare.

⁷¹¹ Se kap 2 avsn 3

⁷¹² Se kap 2 avsn 15

⁷¹³ Det framgår ej i källmaterialet exakt var på Brattøya respektive Sauøya som skjutpjäserna uppställdes, men utifrån detaljerade höjdkurvor (ekvidistans 1 meter) syns att dessa eventuellt kan ha placerats på en plattform på 66-67 m ö h på sydöstra delen av Brattøya, och på hjässan på 76-77 m ö h på Sauøya.

Klockan 21 fortsatte därför kanonstriderna i bukten nedanför Fredriksten. Skadorna på fästningen var emellertid fortsatt ringa. Cederström skyllde återigen den svenska eldgivningens oförmåga att skada fästningen på pjäsernas låga belägenhet i förhållande till fästningen. Dessa måste, framhöll han för Jean, "högre till väders". Cederström hade ännu inte fått det infanteriunderstöd han begärt för att landsätta mörsare på Sauøya.

Stamfadern – som insåg att ett svenskt *misslyckande* i denna strid mot Fredriksten, som han själv initierat, skulle se illa ut för honom själv – irriterades över Cederströms rapporter och resultat, och beordrade att 20 ytterligare mörsare skulle transporteras från Göteborg till Halden för att medverka till bombardemanget av Fredriksten från landsidan. Jean hade under torsdagen även givit order till general Vegesack – känd som den bryskaste, hårdhäntaste och elakaste av alla i det övre skiktet av den svenska militärhierarkin – att låta omringa fästningen samtidigt som han skulle "underrätta Haldens invånare att de måste erkänna hans majestät konungens av Sverige myndighet såsom konung i Norge vid *straff*, och att de i annat fall kommer att bli behandlade såsom *upprorsmän*". D v s *tvinga* Haldens civila invånare att uttala sin trohet för det svenska kungahuset, annars misshandla dem fysiskt som om de vore samhällsomstörtare.

Stamfader Bernadotte fortsatte i ordern till Vegesack:

"Han bör även uppsöka en lämplig plats, där man kan uppföra ett batteri för grövre kanoner, som kan beskjuta fästningen med *glödande kulor*."

Utöver letala maktmedel – "den starkes rätt" som det käckt kallas – så nyttjades även andra metoder för att betvinga fästningen. Bernadotte såg ett behov av kraftigare psykologisk krigföring gentemot norrmännen. Det berättas i källmaterialet hur en kapten vid hans livgarde delat ut pengar bland gatpojkar i Halden på ett sätt som får det att framstå som åsiktsmutor, för att skapa någon slags svenskvänlig folkstämning eller kapitulationsmentalitet underifrån. Därutöver hade Jean inlett "hemliga operationer" som riktade sig "mot fästningskommendantens och besättningens ståndaktighet". Enligt historikern Björlin så satte Bernadotte *inte* främst sitt hopp till militär skicklighet och styrka för att övervinna fästningen, utan snarare, får man förmoda, förlitade han sig i detta skede mer på en mix av övertalning, utpressning och, givetvis, *mutor*. Hans favoritmetod. Tankarna går till Sveaborg 1808.⁷¹⁴

Som nämnts tidigare, så spelade fästningen ingen roll för det fortsatta svenska avancemanget norrut nu i augusti 1814. Fredriksten var helt irrelevant för den fortsatta svenska krigföringen. Allting var bara symbolpolitik. Artillerigeneralen Suremain konstaterar i sina memoarer att Bernadotte drevs av "äran att ha satt sig i besittning av en plats som aldrig varit intagen och framför vilken Karl XII stupat". Stamfadern var besatt av att underkua den ovidkommande fästningen till varje pris och med vilka knep som helst. I ett brev till sin adoptivfar kung Carl XIII, ett brev som osade av självgodhet, skrev Jean att han hoppades att Fredriksten skulle falla inom 8-10 dagar, och tillade malligt:

"Och sålunda ska vi inom 14 dagar ha gjort för Sveriges ära vad konungarna era företrädare icke förmått göra på 400 år."

Men för det första var Jean från Pau knappast rätt person att tala om "Sveriges ära" vad avsåg bedrifter i krig,⁷¹⁵ och för det andra så är hans jämförelse av sig själv med såväl Karl X som Karl XII rent löjeväckande.

Natten mot fredagen den **5 augusti** fortsatte det svenska bombardemanget. Artillerielden hade dock ytterst begränsad verkan på fästningen Fredriksten, men skadorna i staden Halden var förödande. Hela den civila stadsbebyggelsen och civilinvånarna drabbades. Det var återigen frågan om vad som idag skulle kallas *krigsbrott* – precis som stamfaderns livsmedelsblockad och utsvältning av det norska folket – och lokalbefolkningen kunde inte uthärda detta mer. På

⁷¹⁴ Se kap 1 avsn 5

⁷¹⁵ Jmfr kap 5-19

fredagskvällen ankom så en deputation⁷¹⁶ från Halden till Bernadottes högkvarter. De förklarade stadens och människornas olycklighet. Då de bett om respit hos Jacob Cederström, hade denne, givetvis på ett så arrogant sätt som han bara mäktade med, svarat att han endast tänkte vänta tills kanonerna blivit avkylda och manskapet ätit lunch, sen tänkte han börja igen och hålla på tills de lovat svära Carl XIII trohetseden.

Deputationen som infunnit sig hos Bernadotte bönföll därför nu om endast 24 timmars vapenstillestånd och, om detta nekades dem, att få vara neutrala. Dessa representanter för Haldens invånare sade att de gärna skulle avlägga trohetseden till den svenska kungen, men var oroad för att de då omedelbart själva skulle utsättas för bombardemang från fästningen.

Samhällsbyggaren och människovännen Jean Bernadotte kontrade kyligt med att om Haldens invånare inte senast klockan 11 följande morgon avlagt trohetseden till den svenska kungen, skulle de svenska kanonmynningarna även riktas direkt mot staden och med avsikt bomba den och civilbefolkningen sönder och samman. D v s ett krigsbrott utan dess like, även med en samtida moralisk måttstock år 1814. När en av delegaterna från Halden då antydde möjligheten att stadens invånare i så fall lika gärna själva kunde sätta eld på sina bostäder precis som de gjort 1718 när Karl XII försökt inta fästningen, blev den psykiskt labile Jean rasande. Ett fullständigt okontrollerat vredesutbrott hos den svartkrullhårige fransosen, en fräsande bernadottesk gaskonnad, fullständigt vild. Han hotade att om civilbefolkningen gjorde motstånd på det sättet skulle borgerskapet i Halden halshuggas! All *skenbar* välvilja gentemot det norska folket inför kriget var genom detta vansinnesutbrott som bortblåst. Eller rättare sagt, denna urladdning avslöjade vad Jean *egentligen* tyckte om personalen i den stat han föresatt sig erövra.⁷¹⁷

I ett brev till Carl XIII denna dag skrev adoptivsonen Jean att han var fast besluten att "med *våld* bemäktiga mig denna fästning, om jag ej kan erhålla den genom kapitulation", och om det inte vore för alla danska intriger, som stamfadern såg precis överallt, så kunde han "försäkra ers majestät att den svenska fanan ska inom 2 gånger 24 timmar vaja från Fredrikshalls murar".

Vid lunchtid följande dag mottog Bernadotte så en skrivelse från Haldens magistrat, ämbetsmän och borgerskap, alltså stadens alla främsta företrädare, där de endast som en följd av *kronprinsens befallning* – underförstått med klart dämpad egen entusiasm – avlade tro- och huldhetsed till sin "allernådigste kung, Carl XIII, kung av Sverige och Norge". Jean reagerade emellertid missnöjt på formuleringen "efter hans kungliga höghet kronprinsens av Sverige och Norge nådigaste *befallning*". Jean ville se norrmännen bedyra sin underkastelse utan referens till hans specifika *befallning* åt dem att göra så, d v s utan att de *kvalificerade* sitt uttalande. Han ville även se fler underskrifter. Jean fick sin vilja fram, representanterna för invånarna i Halden förödmjukades inkomma med nya versioner av sin trohets- och hyllningsbetyran till Sveriges regent. I utbyte hade den redan hårt ansatta civilbefolkningen hoppats på förskoning från svenskarnas bombardemang, som Jean ställt i utsikt för dem. Men efter att Jean fått som han ville – alltså kuvat de civila och obeväpnade invånarna med hot om halshuggning och tilltvingat sig ett löjligt skriftligt "bevis" för folkets genuina kärlek och tillgivenhet för det svenska kungahuset – sträckte sig den svartkrullhårige människovännen från Pau nu endast så långt att han lovade att Haldens invånare skulle *underrättas* 8 timmar innan varje nytt bombardemang, samt att invånarna skulle få *köpa* brödsäd mot betalning för att underlätta den ansträngda proviantsituationen i staden!

⁷¹⁶ Kanslirådet Carl Adolph Dahl (1769-1819), stadskapten David Faye (1770-1835) och stadsfullmäktige Jørgen Jørgensen (1785-1830)

⁷¹⁷ Jmfr kap 20 avsn 8 (29 juli 1814, med Jeans allvarliga deklaration att den svenska aktionen i Norge ej var riktad mot det norska folket utan att svenska armén var skyldig Norges invånare välvilja och beskydd)

Återigen en bluff alltså. Och t o m denna bluff var en bluff, då underrättelsefristen så småningom reducerades till noll!⁷¹⁸ D v s oaktat dessa löften så gjorde Jean som han behagade oavsett.

Utfästelser och ingivna förhoppningar åt andra, följt av svek utan några som helst moraliska betänkligheter. Nästan alla hans engagemang med andra människor mynnade ut, förr eller senare, i lögner och bedrägerier. Denna gång mot den hederliga civilbefolkningen i Halden. Utan en fiber av skam i kroppen. Känns beteendemönstret igen?

Kapitel 20 avsnitt 12

ETT HEMLIGT LIKADANT ANBUD

Utgångspunkten för Bernadottes anfälls krig mot Norge sommaren 1814 var Kieltraktatens genomdrivande enligt hans tolkning. Kieltraktaten stipulerade att alla Danmarks "rättigheter och anspråk" på Norge skulle upphöra. Sverige skulle överta alla Norges "förmåner, rättigheter och avkastningar --- med full äganderätt och suveränitet", och Norge skulle utgöra "ett kungarike förenat med Sveriges rike". Som stöd för Kieltraktaten återopades frekvent stormakternas löften till Sverige. Artikel 5 i fördraget med Ryssland i april 1812, artikel 2 i fördraget med Storbritannien i mars 1813 samt artikel 5 i fördraget med Preussen i april 1813 förkunnade i princip samma sak, nämligen att Norge skulle "integreras" och "införlivas" och bli en permanent del av kungariket Sverige.

Detta var likaså vad den svenske utrikesministern förstod var premissen; Engeström hade i direktiv till landshövdingarna i gränslänen talat om Norges "införlivande med Sverige", och i protokollet från det regeringssammanträde i Stockholm som först diskuterat konsekvenserna av Kielöverenskommelsen betraktades Norgeföreningen som "en länge önskad utvidgning av Sveriges naturliga gränser", alltså en ren och rak kompensation för förlusten av Finland 1809, d v s just det som krigshjälten från Pau 1810 externrekryterats för att åstadkomma.

Den svenska hållningen var alltså att om inte Norge frivilligt ville underkasta sig Kiel, måste de tvingas till detta med vapen. Som professor Nils Edén formulerar det svenska synsättet, "det var ej en suverän stat man stod i begrepp att angripa, utan en upprorisk landsända som skulle bringas till lydnad".

Givet det myndiga tonläget från svensk sida, och de rent fientliga utfallen mot Eidsvollgrundlagen, likaså hans egna prestigespel mot varenda diplomat som korsade hans väg, samt hans retoriska språk inför den svenska armén, så var stamfadern *tvungen* att inleda ett krig mot Norge. Han *behövde* detta krig. Men flera klarsynta historiker poängterar att detta snarast handlade om hans egen image och auktoritet inför hemmapubliken, samt, såsom Sten Sjöberg påpekar, "för att lägga en god folkpsykologisk grund för den bernadotteska dynastin".⁷¹⁹ Hans egen militära prestige. Detta var chansen – ävensom det var Goliat mot David i fråga om militär kapacitet – att visa för hemmapubliken vem som var den tappra, överlägsne krigshjälten. Ett symboliskt krig, i verkligheten mer teater än allvar.

Jean var mycket medveten om vikten av att till Sverige leverera någon slags militär framgång, och det var "erövringen" av Norge som skulle symbolisera detta, och för svenska

⁷¹⁸ Se kap 20 avsn 17 (12 och 13 augusti 1814); kap 20 avsn 21

⁷¹⁹ Bland de mer absurda avarterna på den framtida mytbildning om Jean som "krigshjälte" som grundlades av Jean själv, och som omsorgsfullt odlats av hans efterkommande till dags dato, hör exempelvis löjeväckande avbildningar av Jean från Pau som krigsguden Mars, en rent dum och jönsig slags revisionism som vi tidigare i berättelsen snuddat vid; jmf t ex kap 8 avsn 7, 10; kap 15 avsn 8; kap 18 avsn 12; även kap 22 avsn 18; kap 24 avsn 23 (fotnot om minnesmedaljen av 25 år som regent).

etablissemanget och folket visa att hans kronprinsvärdighet var berättigad, legitim. Här skulle han få en chans att visa sin storslagna krigiska tapperhet, minsann! Att kalla det krig är dock att ta i. En stark, frisk, välutrustad svensk armé och flotta ställdes upp mot ett motstånd som knappt ens existerade. Krigets utgång var given på förhand. Den meriterade professor Charles Webster, verksam vid bl a universiteten Cambridge, Harvard, Oxford och London School of Economics, drar sig för att ens kalla sammandrabbningarna mellan Sverige och Norge 1814 för ett krig, utan benämner det "ett *slags* krig" där stridandet "aldrig varit särskilt seriöst". Professor Höjer konstaterar "att det knappast kan dragas i tvivelsmål, att *han öppnade fientligheterna i den bestämda avsikten att snarast möjligt åter avsluta dem* med en uppgörelse i godo". Och professor Scott skriver:

"Äran fordrade ett krig, men kriget var över nästan så snart det börjat."

Ett annat skäl som framförts av forskare för iscensättandet detta minikrig, var för att den listige advokatsonen från Pau därigenom hoppades undslippa överlämnandet av Pommern och kontantersättningar till Danmark, som Kielfördraget ju tydligt stipulerade. Professor Höjer:

"Kronprinsen hade gjort avträddandet av Pommern och utbetalningen --- beroende av att föreningen med Norge *genomfördes utan krig*. I och med att de första skotten lossades, skulle Sverige alltså vara befriat från besvärliga förpliktelser."

Snacka om incitament att avlossa några skott!

När det symboliska kriget väl var igångsatt, hade sedan stamfadern flera skäl att söka *avsluta* detta snabbt. Om utvecklingen händelsevis *skulle* leda till en större drabbning mellan hans armé och fienden, fanns denna gång inga preussare som Bernadotte kunde skicka fram för att ta smällen utan nu var Sverige tvunget att göra jobbet självt, med de faror och propagandarisker som det kunde innebära. Sedan var det moraliskt diskutabelt att föra krig mot ett folk som han ju själv ansåg redan var det svenska kungahusets undersåtar. Detta Bernadottes eget resonemang innebar ju faktiskt att det här 1814 snarast var frågan om ett *inbördeskrig*. Sverige hade möjlighet att vinna en förkrossande seger och en förödmjukande norsk kapitulation, men vilken grund för förtroende för den svenska makten skulle detta lägga för framtiden? Den framtida samlevnaden skulle onekligen försvåras av opåkallad blodspillan. Och trots utsvältningsblockaden så var det en beständig strävan i Jeans propaganda i Norge att få den allmänna opinionen i Norge på sin sida, att "vinna" det norska folket för föreningen. En annan aspekt var att detta krig bedrevs under kunglig svensk flagg *mot* ett folk som genuint blott önskade sin egen frihet från överförmynderi, samtidigt som hela Europa just avslutat ett befrielsekrig med samma syftemål, att slippa oinbudet förmynderi. Jean jobbade här mot klockan, eftersom Norges sak redan väckt starka sympatier i många andra länder, och dessutom kunde, såsom en historiker formulerar det, "den illegitime svenske kronprinsen icke i längden med säkerhet räkna på de stora makternas stöd". Stormakternas entusiasm inför Sveriges särpolitik tynade. Opinionsen i Storbritannien var särskilt stark emot hans Norgeprojekt, och detta i ett skede då han behövde Storbritanniens stöd, inte minst vad gällde slutavräkningen och Guadeloupe.⁷²⁰ Ytterligare en faktor som talade emot ett utdraget krig, var att ett fälttåg i det karga norska berglandskapet på hösten och vintern skulle bli både allt besvärligare och kostsammare för Sverige. Ett vinterkrig skulle bli hopplöst, och de resurser som kunde komma att krävas fanns helt enkelt inte. Snarare kunde detta medföra stora norska relativa fördelar. Snart skulle under hösten även Wienkongressen inledas för att fastlägga Europas karta och maktförhållanden efter Napoleonkrigen, och det fanns utomordentligt starka skäl för Jean att vilja ha nått ett avgörande i Norgefrågan innan dess, att äga ett *fait accompli* – ett fullbordat faktum – inför kongressen. Om Norgefrågan fortfarande var olöst, skulle Wienkongressen kunna styra detta i en helt annan riktning.

⁷²⁰ Se kap 20 avsn 18

Ännu ett skäl som framförts av forskare till ett snabbt avslut och en hemlig uppgörelse med kung Christian, var att Jean ville styra med detta *själv* utan inblandning av utländska kommissarier, utländska regeringar eller fredsbevarande styrkor från tredje land vid olika gränsfästningar. Stamfadern såg Norge som *sitt* projekt och skydde utländsk inblandning i formaliteterna; det var *hans* framtida union som skulle dansas. Stormakternas medlarroll och representantskap skulle påverkat formerna för den svensk-norska unionen och troligen även villkoren. Han ville därför helt enkelt utestänga allt medlarstöd, all sakkunskap och inblandning i de fortsatta svensk-norska överläggningarna, och tog detta initiativ bakom ryggen på kommissarierna. Särskilt mån var han att utestänga Ryssland. Han litade i grunden inte på tsaren – och hade kanske aldrig gjort – och ville smida sin union på hela den skandinaviska halvön medan järnet var varmt; plötsligt kunde tsarens välvilja vara borta, förmodade Jean, om han skulle komma att betrakta denna union som en alltför kraftfull motvikt mot Ryssland i norra Europa.

Slutligen så var Norgefrågan absolut central för hela Jean Bernadottes personliga karriär inte bara i Sverige, utan även i Frankrike. Enligt professor Höjer hade han – trots de omintetgjorda karriärförväntningarna och förödmjukelsen i Paris några månader tidigare – inte gett upp hoppet om att återkomma i en ledande roll i Frankrike. Han förutsåg att det folk som gjort revolt mot den franska feodalismen 25 år tidigare inte skulle finna ro i en återgång till samma system. Han såg där en möjlighet att, i den franska allmänna opinionens ögon, återigen framstå som ett tydligt liberalt alternativ till de konservativa Bourbonerna som just återvänt; en progressiv regent på folkets sida. Och detta varumärkesbyggande började med Norge. Man kan i Jeans brevväxling med trollpackan fru Staël, som återkommit till Paris, under denna tid se ett tydligt samband mellan händelseutvecklingen i Frankrike och hans norska politik. Det gällde alltså om att låta Norge framstå som ett föredöme vad gällde kombinationen av ett liberalt samhälle under en hygglig kungamakt. I juni hade fru Staël skildrat det redan pyrande franska missnöjet med Bourbonerna och skrivit:

”Framgången för ert kunglig höghets *norska* affär kommer att vara av stor betydelse i sin verkan *här*. Vi gör vad vi kan för att hålla minnet av er levande.”

Lite senare samma månad skrev hon att det franska missnöjet sökte ett fokus, en samlingspunkt, och tidigare i juli hade fru Staël skrivit:

”Vad som bör *gå före allt annat*, det är Norge. I ert eget intresse – och följaktligen i vårt – måste ni lyckas i denna sak. Sedan den väl en gång är börjad, beror ert öde därav. --- *Det vore klokt av er att rätt och slätt godtaga den författning som norrmännen nyss givit sig själva, och endast kräva att Sveriges kung sätts i prins Christians ställe.*”

Jean begärde även att Elof Signeul – Uppsalaakademikern, diplomaten, myglaren och quislingen som satte Jeans internationella karriärhoppande framför sina egna plikter mot Sverige⁷²¹ – såg till att alla hans grandiosa bulletiner, proklamationer etc från det norska fälttåget infördes i den franska pressen. Jean strävade energiskt att dra nytta av sin generösa politik mot norrmännen för sin agitation i Frankrike. Analytiker menar att hans bulletiner och proklamationer var skrivna lika mycket för den franska oppositionen, som den nominella adressaten det norska folket.

Även om hans *franska* förhoppningar ännu en gång skulle kullkastas, så var den *svenska* karriären hans sista livlina. Norge var och förblev legitimitetskvittot. Men advokatsonen, med näsa för opinionsstyrning, ansåg att det räckte med att Norge *såg ut* som ett förvärv, utan att detta föreningsbygge, under ytan, egentligen behövde vara så genuint och gediget som han kanske tänkt sig från början och som andra förväntade sig. Det räckte med ett tillräckligt prydligt omslagspapper. Att paketet sedan var tomt fick bli ett problem för framtida generationer.

⁷²¹ Se kap 2 avsn 16-17, 21; kap 18 avsn 12; kap 19 avsn 4

Schinkel formulerar det som att detta var kronprins Bernadottes sätt att "med någorlunda bibehållen ära --- dra sig ur det våldliga spel vari han invecklat sig själv och landet".

Så alltmedan svenska armén inte hunnit längre än *precis* innanför gränsen i Norges sydöstra hörn, hände i början av augusti något säreget. Bernadotte hade tillkallat till sig den norske storköpmannen Carsten Tank⁷²², tidigare norskt statsråd och vän med kung Christian. I källmaterialet beskrivs Tank som vräkig, skrytsam och med dyra vanor. Statssekreterare Wirsén, del av Jeans krets, kommenterar senare i augusti i ett privat brev till en vän att "herr Tank behagar mig alldeles intet; han måtte vara en stor *bov*". Drottning Charlotta beskriver Tank som "mindre pålitlig". Dagbokskällor från norska politiker beskriver några år senare Tank som "osedvanligt dålig" och som "prostituerade sig" för att göra sig populär i olika sammanhang men utan tecken på kompetens eller fasthet, och kollegor talade bakom hans rygg med ironi och hån. Alltså en skälm, verkar det som. Alltså just den typ av person som Jean Bernadotte så gärna kollaborerade med i ljusskygga ärenden.⁷²³

Tank bodde på *Rød herregård*⁷²⁴ i den västra delen av staden Halden, och hans ankomst till det svenska högkvarteret ägde rum under den lögnaktiga förevändningen att det gällde Haldens kapitulation.⁷²⁵

Kort efter Tanks ankomst till stamfaderns fälthögkvarter utfärdades till honom ett pass med rätt att fritt passera ut och in genom de svenska militära förposterna, alltså en fullständig rörelsefrihet och immunitet. Efter att ha överlagt med Jean i två dagar, avreste Tank den **5 augusti 1814** tillsammans med prosten Peter Hount⁷²⁶, som varit närvarande vid Eidsvoll, till kung Christians högkvarter med ett förhandlingsförslag från kronprinsen. Detta nya *hemliga* anbud from Jean var på väsentliga punkter överensstämmande med det anbud på förlikning som kung Christian lämnat tre veckor tidigare,⁷²⁷ men som Jean öppet inför sin omgivning fräst och gormat över.⁷²⁸ Nu hade han svängt runt, och denna fördolda omsvängning var fullständig: *den norska Eidsvollförfattningen skulle godkännas av den svenske kungen*. Jean skulle, som ombud för Carl XIII, *anta Eidsvollkonstitutionen* utan andra förändringar än de som var nödvändiga för båda rikenas förening, och dessa tekniska modifieringar skulle han och Stortinget komma överens om gemensamt. Dessutom utlovades full glömska av det förflutna och fullständig amnesti för alla civila och militära ämbetsmän.

Med andra ord, stamfader Bernadotte erkände plötsligt i princip Eidsvollgrundlagen, hux flux, som ju utgjorde själva fundamentet för Norges självständighet! Så sent som i mitten av juli hade ju både Carl XIII och adoptivsonen Jean i proklamationer avfärdat detta verk som lagstridigt och frambringat av en upprorisk sammanslutning, och man hade hela tiden obstinat hänvisat till Kieltraktaten som den rättsliga grundvalen för Norges ställning i förhållande till Sverige. Nu gjorde Jean en radikal helomsvängning – han antog *i smyg* de villkor som han precis ljudligt förkastat, *utan att meddela någon i den svenska regeringen, än mindre sin adoptivfar kungen*.

När Tank och Hount nådde kung Christian, visade sig denne genast benägen för en uppgörelse på de föreslagna villkoren.⁷²⁹ Han skrev ett brev direkt till Bernadotte om detaljerna kring de föreslagna grundvalarna, där han i princip även gick med på kravet om ovillkorlig abdikation. Grunderna i fredsuppgörelsen, och därmed unionen, var därmed snabbt etablerade.

⁷²² Carsten Nielsen Tank (1766-1832), norsk affärsman och politiker

⁷²³ Jmfr kap 17 avsn 7 (fotnot i samband med introduktionen av Viel-Castel)

⁷²⁴ Nuvarande adress Herregårdsveien 10

⁷²⁵ Jmfr kap 20 avsn 21

⁷²⁶ Peter Ulrik Magnus Hount (1769-1815), dansk-norsk präst

⁷²⁷ Se kap 20 avsn 2

⁷²⁸ Se kap 20 avsn 6 (22-23 juli 1814)

⁷²⁹ Se kap 20 avsn 17 (pådrivande skäl från kung Christians perspektiv bakom beslutet att träffa en snabb uppgörelse)

Som nämndes, så höll emellertid stamfadern dessa privata bestyr, som i allra högsta grad rörde Sverige som stat, helt dolda för sin svenska omgivning. Enligt professor Weibull skedde allt "i djupaste hemlighet" och "ingen svensk i Carl Johans omgivning synes ha ägt kännedom om vad som försiggick". Jean skötte detta *egenmäktigt*. Endast hans förtrogne franske handsekreterare och barndomsvän Camps hade insyn. Camps utformade förslaget enligt chefen Jeans instruktioner, och norrmannen Tank fick renskriva det. Och som agent och överräckare av anbudet till kung Christian, i svenska statens namn, valde han heller inte en svensk person utan en norрман. När kung Christian sedermera några dagar senare svarat positivt på Jeans förslag, meddelade han sin adoptivfar Carl XIII detta på ett *avsiktligt vilseledande* sätt, ofullständigt och bedrägligt. Jean fick det att framstå som att *initiativet varit norrmännens*, som *anhöll* om en uppgörelse, som *bönfallit* om fred och var berett att gå med på de svenska kraven. Samma vilseledande narrativ spred han till andra. Professor Weibull igen ur sin doktorsavhandling:

"Brevet har en formulering som var *avsedd att vilseleda*. --- Carl Johan *framställde* inför Sveriges kung och statsråd förhandlingarna som ett resultat av *Christian Frederiks initiativ*."

Weibull framhåller det uppenbara, nämligen att kronprins Bernadotte var rädd att kompromettera sig, och att han därför aktivt försökte dölja sin roll som initiativtagare till lösningen som innebar att Eidsvollgrundlagen antogs. Sanningen var att det ju var *han själv* som, i löndom, *gav vika i alla stora principfrågor* som han storordigt mästrat om, och *för sin personliga karriär* skull gick med på allt som Christian Frederik ursprungligen föreslagit, anbudet som nått honom bara två veckor tidigare. Jeans spel nu gick ut på att *få det att framstå* som att kung Christian – underförstått under press från den svenska militära offensiven – tillskyndat att begära förhandlingar och lagt fram förslag, och att dessa tillgodosåg de svenska kraven. Detta kallblodigt ränkfulla narrativ presenterades av Jean på detta sätt, enligt professor Weibull, därför att han "visste att han handlade *mot* den svenska kungens och hans rådgivares intentioner" vad gällde hela unionens struktur. Det fanns ingen hållfasthet, ingen mening i det som Jean plötsligt tog initiativ till och gick med på, annat än upprättandet av *en vinglig och kortsiktig fasad av en union* med kungamakten som den enda gemensamma nämnaren.

Men det var just den *fasad* han behövde i detta läge. En "union", må den vara hur ihålig som helst. Legitimitetskvittot. Snabbt.

Allting skedde hastigt, förtäckt och bedrägligt, ungefär som vid buskisvalet i Örebro 1810 när han genom en mellanhand mutat till sig tronföljden.⁷³⁰

Jean Bernadotte *förstod* att han bedrog den svenska kungens, regeringens, statsmäns och militärledningens uppfattning om avsikterna med Norgeprojektet. Han fruktade, med rätta, att om dessa förstått vad han höll på med bakom deras rygg, om de känt till sanningen, skulle de mycket väl kunnat motsätta sig hans planer. Men djupt nere i arkiven har sanningen legat begravd, och "inför eftervärlden har Carl Johans roll som initiativtagare till förhandlingarna i Moss inte kunnat döljas", menar professor Weibull, och konstaterar att hans handlingssätt – återigen hans benägenhet att spela efter egna regler när det honom behagade – är "ett av de stora problemen i samband med unionens tillkomst".

Mellan att offentligen och oförsonligt ha kallat allt som hade med Eidsvoll att göra för "lagstridigt" och publikt häckla Eidsvoll med sitt översitteri och invektiv, till att kort därpå i största hemlighet godkänna Eidsvollkonstitutionen, fanns alltså en enorm inkonsekvens. Skälen bakom denna motsägelse har berörts ovan, och vi kommer även återkomma till ämnet. Det handlade om ren egennyttan, den egna karriären, den egna dynastin, och ingenting annat. Och denna egoism var huvudskälet bakom det fuskbygge som själva den svensk-norska unionen kom att bli, en ohållbar fasadkonstruktion, kosmetika för att "rättfärdiga" bedrägerivalet i Örebro 1810, redan från allra första början.

⁷³⁰ Se kap 2 avsn 21

DET STORA SVENSKA STRYKET VID SKOTTERUD

Vid denna tidsepok så utgjorde naturhinder – hav, sund, sjöar, floder, oländiga berg, förkastningar, myrar, svårframkomlig terräng, o s v – formidabla försvarsvärn mot en annalkande fiende. Norge företedde många sådana hinder. Ett av de mest uppenbara, som den svenska landarmén måste forcera på sin väg mot Oslo, var den mäktiga floden Glommen. I början av augusti närmade sig olika truppförband denna strategiskt viktiga delare på olika punkter, där norska truppförband fanns utplacerade. Vi ska i detta samt följande tre avsnitt studera några svenska ansatser mot Glommen, på olika platser inom loppet av några få dygn, som alla resulterade i svenska dödsoffer.

Vi börjar en liten bit norrut. Carl Pontus Gahn⁷³¹ var chef över den tionde brigaden, som skulle äntra Norge rakt österifrån och korsa gränsen från Värmland. Hans mannar bestod av värmlänningar och västerbottningar. Precis vid månadsskiftet juli-augusti hade Gahn med 1400 man och sex kanoner överträtt landsgränsen mellan Eda och Magnor, ungefär 36 km nordväst om centrala Arvika. Efter flera mindre konfrontationer med norska försvarsgrupperingar, som slutat med norsk reträtt och fortsatt svenskt framåtskridande, hade Gahn efter ett par dagars marsch närmat sig Lier, som låg på en höjd där åtskilliga norska förskansningar var uppförda, ungefär 5 km söder om Glommen och fästningen Kongsvinger.⁷³²

Gahns specifika instruktioner hade i grunden endast gått ut på att väcka uppmärksamhet, hota och provocera fienden, men undvika strid såvida han ej var säker på utgången. Syftet hade varit att tvinga norrmännen att behålla sin relativt tunga försvarsstyrka vid Kongsvinger, och helst allokera än mer manskap dit. Detta manskap skulle därmed givetvis ej kunna delta i försvaret av Oslo längre söderut, där det svenska huvudanfallet skulle äga rum.

Djärv av sina tidigare framgångar under marschen mot Kongsvinger, hade Gahn emellertid fattat det olycksdiga beslutet, tvärtemot sin instruktion, att attackera de norska försvarsställningarna vid Lier fastän han visste att alla fördelar var på norrmännens sida. Denna svenska kaxighet straffade sig dyrt. Norrmännen, under överstelöjtnant Krebs⁷³³ befäl, hade i stort sett hållit sina positioner och åsamkat Gahns trupper stor skada – hela 31 döda och 71 sårade svenskar, jämfört med 3 döda och 24 sårade norrmän.⁷³⁴

Trots denna besvärande, totala svenska förlust hade den svenska anspråksfullheten inte tagit paus. Två dagar efter slaget vid Lier hade Värmlands landshövding, Elias von Eckstedt⁷³⁵, gjort entré i ungefär samma trakter och med militär uppbackning tvingat det stackars norska sockenfolket att avlägga trohetsed till Carl XIII. Historikern Björnin kallar detta för "en ceremoni som efter vad som nyss ägt rum vid Lier förefaller inte blott onödig utan rent av skadlig".

Inte bara detta. Gahns tämligen saktfärdiga reträtt mot den svenska gränsen hade snart genom bygdens folk kommit till Krebs kännedom. Lokalbefolkningen stod givetvis alltid – löjliga trohetseder eller ej – på Norges sida och underrättade Krebs om allt. Krebs hade då låtit 2500 man, inklusive många jägare och skarpskyttar samt flera kanoner, ta upp jakten och rikta en attack mot Gahns svenskar. Krebs hade delat upp sin norska kår i två delar, och låtit en del smyga runt svenskarna i skogen ända ner till Skotterud, och därmed spärra återtaget för Gahn. Sålunda skulle snart hela den svenska truppen bli attackerad från två håll av två norska styrkor, numerärt överlägsna.

⁷³¹ Carl Pontus Gahn af Colquhoun (1759-1825), svensk militärofficer

⁷³² Frontlinjen gick ungefär vid Sjøli-Granli-Askehuset-Vrangsaga.

⁷³³ Andreas Samuel Krebs (1766-1818), norsk militärofficer

⁷³⁴ Slaget vid Lier den 2 augusti 1814

⁷³⁵ Elias von Eckstedt (1766-1814), svensk ämbetsman

Detta var också just vad som skedde.

När det svenska nattlägret i Matrand-Midtskog, en plats bara en halv dagsmarsch från Sverige, anfölls i en överraskningsattack den **5 augusti 1814** klockan 03, hade en livlig eldstrid utbrutit på platsen. Smattret varade i tre timmar och norrmännen visade med stor frenesi att de var villiga att försvara sitt land, innan svenskarna anträdde återtåget, vilket skedde i bästa ordning. Svenskarnas tanke med att hålla stånd så länge i Matrand var att ge den svenska trossen ett försprång och tid att komma undan.

Men ungefär samtidigt inkom rapport om att just denna tross, som åkt i förväg, anfallits vid Skotterud av en överlägsen norsk styrka och höll på att totalförstöras. Gahn skickade genast förstärkning för att skydda trossen och accelererade sitt eget återtåg med resten av truppen. Men det var redan för sent. De sönderskjutna trossfordonen spärrade vägen vid Skotterud, och svenskarna var nu inspärrade i en livlig korseld. Gahn själv kallar i sin rapport det som följde för en "massaker" och han befarade en "total undergång". Svenskarna var omringade och beskötts intensivt.

Gahn befallde chefen för Västerbottens regemente, överste Knorring⁷³⁶, att med en av sina bataljoner göra sitt yttersta för att försöka bryta sig igenom den norska kedjan som blockerade återtåget. Historikern Björnin återberättar:

"Med fälld bajonett stormade västerbottningarna uppför backen och bröt sig, emot Gahns förmodan, tvärs igenom fiendens kedja och hans där bakom stående slutna trupper, varefter Knorring tog befälet över trossbetäckningen med dess två kanoner samt började röja vägen fri från de nedskjutna anspannen."

Det slutade emellertid inte där. Kort därpå var ställningen för huvudstyrkan åter lika kritisk, när norrmännen fortsatte att skjuta intensivt från flera håll. Gahn gav en liknande order åt kapten Kuylenstierna⁷³⁷, som med sin artilleriavdelning, under betäckning av svenskt infanteri, anföll de norska blockerande skyttelinjerna med största häftighet, mejade ner allt i sin väg och bröt sig igenom de tredubbla norska jägarkedjorna. Senare måste denna övning upprepas, för att rädda den svenska arriärgardet, varpå Sverige led stora förluster under oerhört häftig norsk eldgivning och även var tvungen att överge en kanon.

Gahn och hans svenska trupp kom till slut undan efter 4-5 timmars fientlig korseld från en överlägsen fiende. Men priset för den svenska dumdristigheten – eller det svenska intrånget i Norge över huvud taget, för den delen – blev högt. Sverige förlorade 335 döda och sårade tillsammans, samt räknade 40 döda hästar. Dessutom tog norrmännen många svenska fångar. Det var det största enskilda svenska avbräcket under hela fälttåget. Norrmännens förluster var 50 döda och 64 sårade. Allt detta bara några kilometer från landgränsen.

Rent strategiskt för hela krigets utgång hade drabbningarna vid Lier och Matrand-Midtskog-Skotterud ingen betydelse, men moraliskt så stärkte det norrmännens försvarsvilja och tillit till sin egen förmåga. Och blottade viss storsvenskhet. Det norska högkvarteret var inte sent att utfärda en proklamation till armén som talade om den "glimrende" seger man vunnit. De svenska krigsfångarna fördes till Kongsvinger och distribuerades sedan mellan de större städerna i Norge, för att förevisas för invånarna och på så vis höja deras mod och självtillit.

Landshövding von Eckstedt, som dagen innan stöddigt mer eller mindre dikterat för norrmännen i trakten att svära trohet till gubbstrutten Carl XIII, blev själv skjuten i Skotterud och plundrad inpå bara kroppen.

⁷³⁶ Lars Jacob von Knorring (1769-1845), svensk militärofficer

⁷³⁷ Vilhelm Gustaf Kuylenstierna (1784-1830), svensk militärofficer

AFFÄREN VID RAKKESTAD KYRKA

Innan Gahns stora motgångar blivit kända i det svenska högkvarteret, så skärptes intensiteten i den svenska psykologiska krigföringen. General Vegesack fick i uppdrag att sprida ut att svenska armén var 80 000 man stark, alltså en pervers överdrift, samt att Norges förening med Sverige var oåterkalleligen bestämd. Vegesack skulle heller aldrig försumma ett tillfälle att övertyga invånarna om gagnlösheten av att göra motstånd, det var lika bra för dem att ge upp.

Denna typ av instruktioner, i syfte att trumma ut den svenska militära överlägsenheten och att så defaitism på den norska sidan, hängde givetvis intimt samman med Bernadottes taktiserande med Tank, där ju han själv *hemligen* tagit initiativet till en fredslösning med utgångspunkt i Eidsvollförfattningen. Genom att på olika sätt *offentligen* accentuera den svenska militära styrkan och den norska underlägsenheten, skulle det fabricerade narrativet – att det var det underlägsna Norge som förtvivlat pockade på för att få till en förhandlingskompromiss med Sveriges kronprins – ju verka så mycket mer logiskt och trovärdigt.

Innan Jean fått något besked från kung Christian på sitt förslag via Tank, fortsatte den svenska armén att röra sig mot floden Glommen. Kalmar regementets första bataljon, avantgardet med Nils Forvass, hade under överste Gustaf Magnus Adlercreutz befäl, generalstabschefens son, fått göra en nattlig rekognosering från Hjelmungen några kilometer norrut fram till Ingedals kyrka. Ungefär 15 km västerut från denna kyrka hade Fredrikstad, ganska oförmodat, kapitulerat senare samma dag, där ju den svenska flottan sedan några dagar tillbaka redan ägde hela bukten utanför.

Andra rekognoseringar återkom med information att norska styrkorna tätnade kring just Glommen, och att norska artilleribatterier stod uppställda på platser norr om Glommen som besköt svenskarna livligt med gevär och artilleri så fort någon visade sig. Allteftersom svenska rekognoseringstrupper, detachment och mindre truppenheter gjorde manövrar mot Glommen, blev möten med norrmän och skärmytslingar alltmer frekventa, mer överraskande och mer jämbördiga. Avståndet mellan de svenska och norska fronterna minskade. Den tidigare norska reträttbenägenheten precis vid svenska landgränsen några dagar tidigare var inte längre lika given; det *fanns* en front, en militär skiljelinje.

Den viktiga vägkorsningen Rakkestad, några kilometer från Glommen, hade blivit ett nav för norska militärstyrkor. Svenskavlönade spioner hade uppgivit att Norges ställning där var stark och att norrmännen berett sig på att kraftigt försvara denna plats. Att vinna kontrollen över denna punkt skulle vara betydelsefullt för att trygga den svenska arméns högra flank under den fortsatta framryckningen.

På kvällen den **5 augusti 1814** befann sig upp till 6600 norskar i eller kring Rakkestad, inklusive förposter och detachment. Samma afton klockan 18 anlände även kung Christian till just Rakkestad, och uppges där ha tagit nattvarden tillsammans med alla sina trupper under högtidligt löfte att kämpa till siste man. Men bara några timmar senare hade han beordrat reträtt – igen – alltså redan *innan* svenskarna ens dykt upp vid Rakkestad. Detta beslut fick kung Christian i efterhand mycket kritik för. Reträkten sådde även misströstan och nedslagenhet bland de norska trupperna, och stukade kraften i den norska armén. När uppbrottet skedde uppkom också samma oreda som efter ett förlorat slag.

Lördagen den **6 augusti** fortsatte en svensk kår under Vegesacks kommando sitt avancemang mot Rakkestad på steniga vägar, över kuperat land och genom svårforcerade skogar. Strax efter klockan 08 nådde man fram till närheten av Rakkestad. Enligt underrättelseinformation sades norrmännens armé i området vara stark. Man närmade sig byn söderifrån via Bjørnstad, och fann att bron över Rakkestadelva nedanför kyrkan var riven, och

uppe på krönet av kyrkbacken mitt emot stod ett par kanoner uppställda i en mycket fördelaktig upphöjd position. Passagen vid Rakkestad försvarades fortfarande av ungefär 3000 norrmän.

Norska soldater sköt kontinuerligt mot Vegesack medan han rekognoserade området. När fler svenskar började anlända ryckte de blåklädda fram mitt emot kyrkbacken, där den rivna bron legat, och besvarade norrmännens eld. Ytterligare svenskar anlände och tog sig ner till vänster om den rivna bron, mot ett möjligt övergångsställe. Skottväxlingen mellan de båda stränderna blev nu ganska livlig. I synnerhet så var norrmännens eldgivning häftig och de två norska kanonerna uppe på kyrkbacken arbetade ihärdigt. Två svenska kanoner fördes då fram och avfytrade kartescher – klusterbomber – mot det norska kanonbatteriet, så att de svenska infanteristerna skulle kunna arbeta mer ostört.

När svenska kårens huvudstyrka anlände till Rakkestad pressade alltfler nedåt älven och hjälptes åt att bygga en militär fältbro. De värmländska jägarna arbetade oförtrutet med detta och snart var den provisoriska övergången färdig, varpå svenskar rusade över med fälld bajonett. Norrmännens högra flygel blev fullständigt överrumplad och trängdes tillbaka bakom några gärdesgårdar. Svenskarna skulle snart även ha erövrat de norska kanonerna uppe vid kyrkan, om inte norska manskapet i sista ögonblicket räddat dessa från att bli svenskt krigsbyte och med mankraft dragit dem bakom de norska jägarkedjornas skydd. Norrmännen förlorade endast sin ammunitionsvagn.

Norrmännen var nu i reträtt, och svenskarna var angelägna att ta upp förföljandet, men från skogsbrynet nordväst om Rakkestads prästgård bjöd norrmännen ett intensivt motstånd med sina jägares musköteld, och den ojämna terrängen gav norrmännen stora fördelar. Under tiden hade några officerare vid Kalmar regementes andra bataljon, ivriga att delta, *simmat* över älven och hämtat båtar på den norska sidan, som de tillsammans med annat material byggde en andra provisorisk bro med, en bit bort från den första bron. Denna nya övergång hjälpte svenskarna att med nya mannar bryta igenom norrmännens jägarkedja vid skogsbrynet, som då hastigt drog sig tillbaka.

Stridens utgång var given. Fienden hade flytt åt alla håll. Svenskarnas förlust var 15 döda och 36 sårade.⁷³⁸ Norrmännen förlorade uppskattningsvis 100 man i döda och sårade. En norsk parlamentär föreslog senare ett vapenstillestånd på några timmar för att begrava de döda norrmännen. Den hårdkokte general Vegesack svarade, att om de norska trupperna blott ville bekväma sig att stanna så skulle han sörja för begravningen av dem allesamman.

Klockan 15 var den gamla bron vid Rakkestad återställd så att även svenskt kavalleri och artilleri kunde gå över.

Kapitel 20 avsnitt 15

AFFÄREN VID HAFSLUND

Några timmar efter att skottväxlingen vid Rakkestad kyrka upphört inleddes på en annan plats upptakten till en ny träffning. Lördagen den **6 augusti 1814** klockan 17 sattes den andra

⁷³⁸ 49 av de 51 dödade och sårade svenskarna vid Rakkestad var meniga soldater, d v s 96%, vilket återspeglar vilka som befann sig i frontlinjen. Vid utdelandet av befordringar, titlar, förtjänsttecken och allehanda karaktärsfullmakter för individuella prestationer i fält tenderade emellertid förhållandet att vara det omvända under hela fälttåget 1813-1814, där dessa nästan uteslutande tillföll officerare, gärna av s k börd, som ofta enligt olika vittnesmål inte varit i närheten av någon front eller någon strid, kanske inte ens i närheten av platsen där slaget inträffade, och ej personligen berörts av en enda utdelad militär order. Detta parodiska godtycke i utdelandet av distinktioner förtar givetvis hela vitsen med systemet, undergräver dess trovärdighet och legitimitet, och får onekligen dessa vederbörligen att framstå som lojalitetsmutor snarare än seriösa prestationsutmärkelser. Jmf t ex kap 15 avsn 11; kap 21 avsn 4; kap 24 avsn 20.

divisionen i marsch från Hjelmungen, alltså bara 6-7 km från Svinesund, riktning norrut. När divisionen nådde Skjeberg ett par timmar senare fick huvudstyrkan göra halt, medan två bataljoner samt pontonjärkompaniet⁷³⁹ och 50 sappörer avdelades och fick fortsätta framåt under överste Gustaf Magnus Adlercreutz befäl. Med sig hade man även 6 kanoner. Denna mindre trupp hade i uppdrag satt besätta Sandesund⁷⁴⁰, en strategiskt viktig övergång över floden Glommen, och i förlängningen att ta Tunøya i besittning. Tunøya är södra Norges största ö, 82 km² stor, och var vid tidpunkten en knutpunkt för flera viktiga vägförbindelser.

I denna avdelade trupp ingick Kalmar regementes första bataljon och Nils Forvass. Det var en mulen och varm dag, uppehåll men kvalmig luft. Mörka åskmoln täckte himlen. Senare började det regna oavbrutet, vilket gjorde vägarna sörjiga och klafsiga. Efter flera timmar nådde man södra stranden av Glommen mitt emot Sandesund. Det fortsatte att regna hela kvällen och natten.

En rekognosering i daggryningen söndagen den **7 augusti** upptäckte två norska kanonbatterier på motsatta sidan vid Sandesund; den ena med sju, den andra med fyra kanoner, strategiskt placerade. Detta gjorde en övergång där näst intill omöjlig. Svenskarna ämnade anlägga en pontonbro över älven och undersökte under dagen alla tänkbara alternativa övergångsställen, men vattnet var på de flesta platser alltför strömt för att kunna slå en tillfällig bro. Man övervägde Nordre Moum, men bestämde sig till slut för Vesten.⁷⁴¹ På kvällen började man anlägga artilleriavdelningar vid Vesten för att skydda den planerade pontonbron.

Nedre Glommen var som smalast vid Hafslund, och ute i floden fanns en stenig kobbe, men här var också strömmen som våldsammast. Ett svenskt forcerande av de norska försvarsställningarna vid Hafslund kunde vara förenat med stora risker och svårigheter.

Som det föll sig, så ankom ingen mindre än fältmarskalk Essen med sitt galonerade och medaljerade följe till Hafslund denna söndagsafton klockan 19, för att där inrätta sitt högkvarter. Essen och hans "manstarka svit av adjutanter" intog den ståtliga herrgårdsbyggnaden *Hafslund hovedgård*⁷⁴², ett stort tvåvånings stenhus med flyglar och trädgårdar, enligt en minnestecknare "det grannaste ställe jag hittills sett i Norge". Nedanför Essens boställe låg, på andra sidan av ett smalt sund, Rødsøya. Bron över det smala sundet var riven av norrmännen sedan några dagar tillbaka, men på andra sidan sundet noterades en mindre postering norska jägarsoldater. För att få en lugn och god nattsömn lät Essen hämta Kalmar regementes första bataljon från den stora divisionsbivacken i Skjeberg, med vår protagonist Nils Forvass, för att besätta stranden vid Hafslund och under natten vakta den svenska sidan, så att Essen själv kunde sova lugnt. Planen var även för kalmariterna att följande morgon rikta en attack mot Rødsøya och överväldiga fienden.

Strax innan mörkningen upptäcktes dock hur båtar från Tunøya landsatte ytterligare 200-300 norska soldater på Rødsøya, vilka smög in och dolde sig i skogen. Det var omöjligt att bedöma norrmännens antal, stridsförmåga och intentioner. Detta bekymrade emellertid inte Essen, som gick till sängs och överlät säkerhetsansvaret för högkvarteret på sin stabschef Gyldenstolpe.

Kalmar regemente tog stranden i besittning framför en trädgårdsmur. På andra sidan det smala sundet såg de norska skyttar som gömde sig i skogen. Det var som sagt inte möjligt att gissa den norska truppens storlek, fiendens kapacitet var okänd. När Kalmar regemente omkring

⁷³⁹ pontonjär = del av ingenjörstrupperna med särskild inriktning på konstruktion av broar, bryggor och övergångar över vattendrag

⁷⁴⁰ Sandesund är idag en stadsdel i södra delen av Sarpsborg.

⁷⁴¹ Troligen ett par hundra meter öster om Vestenodden, udden där floden smalnar av och gör en krök åt vänster. Flodens bredd vid det tänkta pontonbrostället var ca 180 meter.

⁷⁴² Nuvarande adress Statsminister Tørrs vei 2

midnatt mot måndagen den **8 augusti** skulle börja iståndsätta den förstörda bron till Rødsøya,⁷⁴³ inledde genast de norska jägarna en intensiv eldgivning. De kom framspringande mellan några byggnader på andra stranden, och i skydd av några brädstaplar och en gärdesgård som gick längs med stranden besköt de svenskarna frenetiskt. Det smattrade häftigt och kulorna ven längs hela sundet, där norrmännen hade de svenska infanteristerna inom säkert skotthåll. Den norska eldgivningen var oupphörlig och intensiv, och ingen kunde visa sig på den svenska sidan "utan att locka skott". I mörkret var träffsäkerheten dålig men en kalmarsoldat dödades och en sårades.

Flera kulor ven även förbi soldatlinjen och krossade fönster i Essens boning i Hafslund. Essen måste insett det spända läget, men kvarstannade i sin sköna säng trots att muskötsmattret och kanonelden pågick i flera timmar. Han ville sova och förlitade sig på att de svenska soldaterna på stranden gjorde sitt jobb. Huruvida denna inställning hos Essen bottnade i nonchalans, arrogans, lättja eller ett uppenbarligen väldigt starkt förtroende för de soldater som han specifikt anlät för uppgiften – Kalmarveteranerna från Glückstadt – är oklart. Hans stabschef Gyldenstolpe refererade kaxigt i sin journal till striden som "buller" och "lappri", och vad Essen beträffade "gjorde fältmarskalken sig icke den mödan att lämna sin säng".

Förstärkning anlände klockan 01 i form av en bataljon från Västgöta regemente.⁷⁴⁴ Skjutandet fortgick under småtimmarna. Klockan 04 ankom två svenska kanoner som rekvirerats från bivacken i Skjeberg. Kanonerna ställdes skyndsamt upp och avfyra några klusterbomber mot norska sidan, vilket överraskade och tystade fienden för stunden. Därefter stormade västgötasoldater och kalmariter över till Rødsøya. De norska jägarna gav upp sina ställningar och flydde mot sina båtar på andra sidan ön. Västgötarna var först med att ta upp jakten och rusade efter, men när de kom till en öppen glänta i skogen på ön, som måste passeras, kunde norsk artilleri på Tunøya hålla svenskarna tillbaka. Ytterligare en svensk soldat dödades och två underofficerare sårades vid detta tillfälle. Norrmännen fick sitt försprång, och hann fly undan i båtar från norra udden av Rødsøya.

Ön Rødsøya kunde då tas i besittning av svenskarna, som placerade ut nödvändiga fältvakter. Dessa soldater, västgötarna och kalmariterna, fick i den efterföljande avrapporteringen mycket beröm för visat fokus och fattning under drabbningen vid Hafslund.

Ungefär klockan 07 på måndagsmorgonen avslutades affären vid Hafslund. Allt blev äntligen åter tyst och lugnt. Då kom en norsk parlamentär över Glommen och klev iland hos svenskarna. Hans bud var att norska armén just erhållit order att inställa alla fientligheter, och begärde vapenstillstånd även från svenskarnas sida. Strax därefter kom rapport om att samma sak inträffat vid Sannesund; en norsk parlamentär hade kommit över floden och begärt stillstånd, då fredsförhandlingar sades pågå. Svenskarna tillmötesgick norrmännens anmodan, men Essen begav sig i sin kalesch till Fredrikstad för att få detta bekräftat av Bernadotte. När vagnen med Essen kom åter till Hafslund klockan 18, medförde han Bernadottes *avslag* på norrmännens förslag om vapenvila! Det var ingen ände på stamfaderns dubbelspel. Tre dagar tidigare hade han själv tagit initiativet till en fredsuppgörelse, som han kunde vara ganska säker på att kung Christian kunde och ville gå med på, en uppgörelse som skulle förhandlas bakom kulisserna. Men nu ville han *offentligen*, för PR-värdets skull inför det svenska generalitetet och hans eget allmänna renommé, samt dessutom eventuellt för att konfundera och sätta ytterligare press på

⁷⁴³ Björlin 1893 s 224 påstår att reparationen av bron till Rødsøya ej inleddes förrän västgötarna ankommit klockan 01, men förpostchefen Adlercreutz egen rapport i Krigsarkivet säger att kalmariterna inledde iståndsättandet av bron vid midnatt.

⁷⁴⁴ Björlin 1893 s 224 menar att skottväxlingen ej utbröt förrän Västgöta regemente anlät, men Adlercreutz rapport låter förstå att Kalmarbataljonen inledningsvis kämpade ensam mot norrmännen, innan förstärkning erhöles. I inledningsskedet av striden denna natt var det bara Kalmar som uppbar förluster, vilket också kan indikera att dessa stred själva eller i en mer framskjuten position under inledningsskedet.

kung Christian, leka överlägsen och svårbevekt fältherre som minsann kommit hit för att kriga. Yta och innehåll – *omvärldens uppfattning* kontra *de verkliga förhållandena* – var två helt olika saker vad gällde stamfadern, ända sen augusti 1810, och långt innan dess, och användes flitigt för att vilseleda och manipulera.

Svenska armén kontrollerade det norska territoriet mellan Halden och Fredrikstad, och på måndagskvällen började norrmännen utrymma Tunøya, en förträfflig övergångsplats över Glommen. Sverige stod berett att passera Glommen med en överlägsen anfallsstyrka och marschera mot Oslo, tre fyra dagsmarscher bort.

Konfrontationen vid Hafslund, som bidragit till denna fördelaktiga ställning för den svenska armén, skulle bli Kalmar regementes sista väpnade strid i krig – någonsin.⁷⁴⁵ Det hävdas ibland i den lite slarviga historieskrivningen att träffningen vid Rakkestad⁷⁴⁶ var Kalmars sista, men detta är fel. Hafslund ägde rum nästan två dygn senare.

Det är lite synd att Rune Frode⁷⁴⁷, i sitt omfångsrika verk om Kalmar regemente som gavs ut 1984, i kapitlet om regementets krigsbedrifter ej tydligare framhäver Kalmars förtroendeuppdrag i det svenska avantgardet under större delen av fälttåget 1813-1814, ej förklarar Kalmars roll vid belägringen av Glückstadt och ej nämner Kalmars sista stridigheter vid Hafslund.

Kapitel 20 avsnitt 16

AFFÄREN VID LANGNES SKANS

Det finns olika sätt att analysera krig på. Olika forskare kan i efterhand – vid ett skrivbord eller en dator – lägga sina egna pussel utifrån utdelade order på båda sidor, detaljerade kartor, trupperörelser, sammanstötningar med fienden, rapporter m m, kryddat med korrespondens och överläggningar av politisk natur, privata brev och memoarlitteratur, och försöka skönja olika teman och mönster och dra sina egna olika slutsatser. Ibland blir denna övning som att utvärdera schackpartier i efterhand, och det händer ej sällan att olika utredare kommer till skilda slutsatser.

Vi har i de föregående tre avsnitten kastat ett öga på några episoder mellan Lier och Skotterud, vid Rakkestad kyrka och vid Hafslund som alla ägt rum till följd av den synkroniserade svenska militära rörelsen mot floden Glommen, för att illustrera några av de konfrontationer som förekom. Framställningen av de svenska och norska krigshändelserna sommaren 1814 är emellertid i denna bok ingalunda fullständig eller särskilt djuplodande, utan blott anekdotisk. Avslutningsvis skildras här ytterligare en sådan händelse, den svensk-norska sammandrabbningen vid Langnes skans, som ibland räknas som den senaste större striden av betydelse i Skandinavien, oaktat händelserna vid Kjølbergs bro och Fredriksten som vi också kommer att bevista separat inom kort.

Langnes ligger precis vid Glommen drygt ett par kilometer nordväst om Askims kyrka i norska Askim, och bara 40 km från centrala Oslo. Vid Langnes udde hade norrmännen byggt en pontonbro för att kunna dra tillbaka sina styrkor till den borte sidan av Glommen, samt upprättat omfattande försvarsvärn på den främre sidan om floden för att kunna skydda denna bro. Den norske översten Hegermann⁷⁴⁸ lät uppföra långa skansvallar på moränryggen som korsade näset, och bestyckade dessa med fyra kanoner, samt placerade ett batteri med

⁷⁴⁵ Jmfr kap 25 avsn 25 (avvecklingen av Kalmar regemente enligt riksdagsbeslut den 26 maj 1925)

⁷⁴⁶ Se kap 20 avsn 14

⁷⁴⁷ Rune Bertil Einar Frode (1921-1996), svensk frisör, bygdehistoriker och författare

⁷⁴⁸ Diderich Hegermann (1763-1835), tysk-norsk militärofficer, ämbetsman, statsråd, industriman

ytterligare fyra kanoner på en liten kulle bakom dessa vallar. Han bemannade hela inrättningen med talrika norska skyttar. Skansen var välbyggd och effektiv.

Svenska trupper under general Vegesacks och överstelöjtnant Bror Cederströms befäl marscherade sent på måndagskvällen den **8 augusti 1814** mot den norska försvarsinrättningen vid Langnes vid Glommen. Väpnade norska spaningspatruller hade utsänts för att observera och om möjligt obstruera svenskarnas frammarsch mot det viktiga brohuvudet, och flera konfrontationer ägde rum i augustimörkret. Vegesack skriver i sin rapport om en nästan oavbruten förpostfäktning under natten. Det var ovanligt dåligt väder med regn och rusk.

Innan svenskarna riktigt nått hela vägen fram till Langnes, riktade norrmännen tisdagen den **9 augusti** klockan 04, just som dagen börjat gry, ett överraskande större chockanfall mot de annalkande svenskarna. Svenskarna var manstarka, det visste man, men både Hegermann och de norska trupperna ville ivrigt mota inkräktarna offensivt. Större delen av den norska styrkan ryckte nu ut från brohuvudet.

Det berättas i källmaterialet om hur en norsk kapten i detta skede kom ifrån sina trupper och hamnade i kontakt med en svensk soldat inne i skogen. Svensken laddade lugnt sitt vapen, lade det mot kinden och riktade sin flintlåsmusköt mot norrmannen. Men det klickade! Krutet i svenskens gevär var vått av regnet så han kunde inte avfira något skott. Den norske kaptenen drog då sin sabel och högg den svenska soldaten i ansiktet, och tog geväret. En annan norрман dök i detta ögonblick upp och stötte ner svensken. På likartade sätt slogs blå svenskar och röda norrmän i skogarna precis söder om Langnes med bajonetter och gevärskolvar, då skotten inte ville brinna av i vätan.

Svenskarna kunde så småningom ungefär klockan 05, när närstriderna rasade som häftigast, kontra och pressa tillbaka norrmännen innanför sina skansvallar. Svenskarna kom så nära som hundra steg från de norska kanonmynningarna. De svenska styrkorna riktade sedan under morgonen och förmiddagen flera attacker mot Langnes skans, men alla dessa offensiver möttes av stark norsk moteld varje gång. Norrmännen på Langnes skans hade även understöd av artilleri från andra sidan Glommen, så svenskarna besköts med kanoner från två olika håll. Dessutom måste svenskarna passera över en öppen åker, fullständigt lerig av regnet, och blev uppenbara byten, likt rådjur på en öppen slätt, för norska kanoner och gevär. Överste Hegermann beskriver efter ett välriktat norskt kanonskott mot en svensk anfallskolonn hur det såg ut som "en vagn hade farit genom den från täten till kön". Det sägs att stupade svenskar låg hopvis på varandra. Inledningsvis var den svenska disciplinen kompakt och utmärkt, men efterhand blev de svenska leden alltmer oordnade enär de slets isär av de norska kanonsalvorna. De svenskar som sökte tillflykt från den kraftiga norska beskjutningen i byggnaderna på Langnes gård fick snart fly från husen, som blev sönderskjutna av det norska artilleriet.

Slaget rasade hela förmiddagen i regn och gyttja. Svenskarna, numerärt överlägsna med 3000 man mot norrmännens 2000 man, prövade flera olika formationer och angreppssätt utan att lyckas, de blev hela tiden tillbakakastade. Svenska krypskyttar försökte t o m klättra upp i träd och ifrån dessa platser bättre kunna beskjuta de norska artilleribatterierna, men Hegermann riktade kanonerna mot dessa krypskyttar, som drog sig tillbaka efter flera välplacerade skott.

Vegesack slog till reträtt omkring klockan 10 på tisdagsförmiddagen.

Norrmännen lyckades hålla Langnes skans, men de svenska jägarsoldaternas eld hade samtidigt visat på skansens sårbarhet. Förr eller senare skulle den falla, särskilt om svenskarna snart skulle rulla upp egna kanoner. Kung Christian, som övernattat på Spydebergs prästgård 3,5 km därifrån, väcktes av skotten. Just som han nådde pontonbron vid krigsskådeplatsen bars liket av en av de dödade norrmännen, artillerilöjtnant Andreas Hauch⁷⁴⁹ som fått ett skott genom huvudet av en svensk gevärskula, över. Kungen yttrade då:

⁷⁴⁹ Andreas Fredrik Hauch (1793-1814), norsk militärofficer

”Min Gud, är jag skuld till allt detta? För mycket blod för min skull!”

Överste Hegermann ankom just då på sin häst och utbrast till kungen:

”Vi har segrat, ers majestät. Nu ska vi förfölja fienden.”

Kungen svarade:

”Men min Gud, Hegermann, har du ännu icke uppoffrat nog av dessa vackra människor?”

Därefter gav kung Christian order om att skansen skulle överges och pontonbron rivas. De norska officerarna protesterade, men ordern kvarstod. Brohuvudet övergavs, tre kanoner måste dumpas i Glommen eftersom det saknades hästar att dra dem, bron bröts upp och pråmdelarna flöt bort med strömmen.

Den stora ömsesidigt konfrontativa drabbningen vid Langnes skans mellan två skandinaviska arméer var över. Norges förluster var 6 döda och 9 sårade. Sveriges förluster brukar uppskattas till över 100 döda och sårade tillsammans. Förlusterna inträffade främst under stormningarna över det leriga fältet rakt mot den norska kanonelden.

Norge vann denna strid. Man hade visat att man kunde bjuda Sverige, som var överlägset på pappret, en match. Icke desto mindre så var Norges överbefälhavare kung Christian fortsatt väldigt reträttbenägen, till den norska arméns stora frustration. Oaktat detta var det bara en tidsfråga innan Sverige skulle vinna kriget som helhet, om det fått fortsätta.

Kapitel 20 avsnitt 17

MAÎTRE DE LA NORVÈGE

Som tidigare redogjorts, så hade alltså på stamfader Bernadottes initiativ förhandlingar inletts om en uppgörelse som gick ut på att låta Norge bibehålla den konstitution som den norska riksförsamlingen stiftat i Eidsvoll, d v s just den grundlag som han själv inför andra ljudligt smädat och förkastat.⁷⁵⁰ Det viktigaste kravet från Jeans sida, som allting kokade ner till, handlade inte om Eidsvoll, om grundlagen, om den konstruktionsmässiga och juridiska basen för unionen – utan istället om den relativt perifera detaljen att kung Christian gav upp sitt ämbete och lämnade landet och att istället det svenska kungahuset skulle erkännas i hans ställe. That’s it. Den springande punkten var endast den officiella kungamakten, titeln. Den svensk-norska unionens tekniska fundament, uppbyggnad, stabilitet och syfte var näst intill icke-frågor för hedersdoktorn i statsvetenskap.⁷⁵¹

Även fastän han dittills endast skickat iväg norrmännen Tank och Hount till kung Christian med ett sockrat anbud,⁷⁵² utan att ännu hört någonting tillbaka, var det svårt för honom att bärga sig. Redan ett par dagar efter deras avsändande gav stamfadern order till sina befälhavare vid den svenska fronten att ålägga *norska* präster att inför sina församlingar läsa bönen för den *svenska* kungen och det *svenska* kungahuset. Alltså inte en bön för försoning, inte för brödraskap, inte för en gemensam gynnsam framtid de fria folken emellan – utan en bön för den svenska feodalismen, punkt. Det var där hela Jeans ekvation började och slutade, och han använde sig av Guds herdar till att pressa ut detta budskap till norrmännen om vem som var deras öfverhet.

Kung Christian hade, som tidigare berättats, mottagit Tank och Hount med anbudet från den svenska kronprinsen. Trots de moraliskt stärkande norska framgångarna söder om

⁷⁵⁰ Se kap 20 avsn 12

⁷⁵¹ Se kap 2 avsn 24 (ang det självdikterade diplommet från Giessen)

⁷⁵² Se kap 20 avsn 12

Kongsvinger⁷⁵³ och vid Langnes skans⁷⁵⁴, så började man i det norska högkvarteret inse att man ej i längden skulle klara av att försvara Oslo. Trots det goda frontalhindret, Glommen, så var den norska arméstyrkan bara en tredjedel så stor som den svenska och utspridd över ett vitt område. I grunden var den underlägsen den svenska armén. Erkännandet av detta faktum började nu även höras bland kung Christians närmaste. Dessutom hade norrmännen proviantering för bara någon vecka till. Fredrikstad hade redan fallit, Fredriksten var belägrad, den svenska flottan var samlad nära inloppet till Oslofjorden. Det brukar även sägas, åtminstone i svensk historieskrivning trogen det kungliga narrativet, att de norska krigsrörelserna skred på mycket lamt och utan något egentligt mål eller sammanhang. Det gjordes misstag och misstolkningar av order, företogs onödiga fram- och tillbakamarscher, och hela den norska krigsapparaten tycktes ha råkat i olag.⁷⁵⁵

Efter att Hegermann förbjöds att förfölja den svenska truppen efter segern vid Langnes skans på förmiddagen tisdagen den **9 augusti 1814**, beskrivs den norska armén denna dag som i huvudsak överksam eller reträttbenägen. Stilleståndet och passiviteten bland norska trupper har senare förklarats med att de till följd av ständiga marscher i dåligt väder och i avsaknaden av föda inte längre var stridsdugliga. De mest seniora norska officerarna förklarade att det ej skulle gå att förhindra att svenska armén inom kort inryckte i Oslo. Bernadottes ordonnansofficer Nauckhoff skildrar Norges och norrmännens belägenhet vid detta tillfälle i sina memoarer:

”Norska armén på alla punkter tillbakaträngd, hela södra delen av landet ockuperat av svenska trupper, med undantag av Halden. --- Norska armén blottad på allt, modfälld, utsvulten, vilket mer än väl intygades av fångar. --- Svenska stridsstyrkan väl försedd med förnödenheter av alla slag och livad av krigslust.”

Nauckhoff och många andra menar att de svenska fördelarna redan var så stora att krigets utgång var oomtvistlig, att ”det endast återstod att upphämta resultaten, vartill ej annat erfordrades, än att låta fortsätta och fullborda kårens rörelse mot Oslo”. Han fortsätter:

”Svenska högkvarteren⁷⁵⁶ hade därefter kunnat förläggas till Oslo, regleringen av Norges angelägenheter, baserad på fredstraktaten i Kiel, obehindrat sättas i verket och jämväl, innan vinterns inbrott, hinna bringas till slut. Något verksamt motstånd hade i sådant sakernas läge icke varit att befara --- än mindre någon insurrektion, ty därtill var Norge för vanmäktigt.”

Stämningen var samtidigt på topp i det svenska krigshögkvarteret, som förlagts till Fredrikstad. Kriget hade bara pågått någon vecka och svenskarna förstod hur de överskattat det norska militära motståndet, och räknade nu hem den förestående segern. I ett brev denna vecka skriver generalstabschef Adlercreutz till utrikesminister Engeström:

”Allting går bättre än vi kunnat föreställa oss. Prins Christian och de visa, som omger honom, tycks alldeles ha förlorat huvudet. Åtminstone bär de sig åt som de aldrig hört talas om konsten att göra krig. --- Detta korståg ska sluta snart och lyckligt, om ej besynnerliga evenementer⁷⁵⁷ mellankomma.”

Intressant i sammanhanget, särskilt mot bakgrund av Bernadottes order om att de norska prästerna skulle be för svenska kungahuset – helgden av det svenska hovet skulle pressas fram via Guds språkrör – är att Adlercreutz i sitt brev använder termen *korståg* och inte fältttåg. En liten freudiansk felskrivning männe, fyra decennier innan Freud⁷⁵⁸ föddes.

⁷⁵³ Se kap 20 avsn 13

⁷⁵⁴ Se kap 20 avsn 16

⁷⁵⁵ Jmfr kap 20 avsn 10 (kommentar om kung Christians bristande krigserfarenhet)

⁷⁵⁶ Skrivs i plural i originalkällan; eventuellt menas här ej endast kronprinsens högkvarter utan även flottans och de olika armédivisionernas baser.

⁷⁵⁷ evenement = särskild händelse, viktig eller stor begivenhet, tillställning; ordet *evenement* är det norska ordet för evenemang, och finns ej upptaget i SAOB men däremot NAOB (Det Norske Akademis ordbok)

⁷⁵⁸ Sigmund Freud (1856-1939), österrikisk neurolog

Trots det myckna, ständiga regnandet de senaste dagarna, som gjort alla kläder sura och kalla och som aldrig tycktes upphöra, så rådde i de svenska leden viss glädje, upprymdhet och ett gott självförtroende efter de snabba framgångarna där nu den största naturliga barriären, nedre Glommen, redan överskridits av landarmén, och den svenska flottan regerade till sjöss. Från Jean utgick även en order om en generell bonus åt de svenska soldaterna för att hålla dem på gott humör, att varje dag som det regnade skulle varje man få *två* supar brännvin istället för bara en.

Svenska landarmétrupper fortsatte att på bred front sakta röra sig norrut. Rekognoseringstrupper vittnade om att stora områden i princip var utrymda av norrmännen, och de mindre sammanstötningar med norska soldater som förekom slutade oftast med att de rödklädda flydde. Skjuta och springa var norrmännens taktik. Förstörda broar över älvar och vattendrag stoppade inte svenskarna. Norrmän hade även börjat desertera i hoptal, och stämningen i norska armén sades vara nedslagen. Desertörer berättade om dåliga kläder, dålig utrustning och dålig mat; allt de fick i den norska armén var torkad fisk, och norrmännen hade proviant för bara någon vecka till. Gevären var rostiga och inte längre stridsdugliga.

Det fanns givetvis en insikt hos kung Christian om sitt alltmer trängda läge. Han oroades särskilt över ett kommande svenskt huvudanfall över Kjølbergs bro och ett fortsatt avancemang av den svenska huvudarmén norrut mot Moss och Oslo.

Men vid lunchtid denna tisdag återkom Tank och Hount till Jeans högkvarter i Fredrikstad. Med sig hade de kung Christians svar på Jeans anbud. Detta svar innebar i princip ett accepterande av stamfaderns föreslagna villkor, inklusive vad professor Yngvar Nielsen kallar för en "obetingad" tronavsägelse, d v s absolut, ovillkorad, förbehållslös. Kung Christians anmärkningar rörde främst några tekniska detaljer kring denna tronavsägelse och hans egen ställning därefter; dessa frågeställningar var skäliga men relativt enkla att sammanjämka. Avslutningsvis uttryckte han en önskan om ett personligt möte med sin motståndare så snart vapenvilan inletts, för att i förtrolighet kunna tala med Sveriges kronprins "om sättet varpå man ska ordna de saker, som ömsesidigt ligger oss varmt om hjärtat för de skandinaviska folkens lycka, och som inte kunde bli bättre behandlade än vid en sammankomst".

Kung Christians svar var sålunda konstruktivt och tillmötesgående. Icke desto mindre så kände sig Bernadotte *kränkt* av att inte ha fått ett rakt, rent, korthugget, definitivt "ja" tillbaka på sitt ursprungliga anbud, utan några ytterligare kommentarer. Hedersdoktorn i statsvetenskap, Jean Bernadotte, gillade tydligen inte statsrättsliga detaljer. En historiker beskriver hur stamfadern stött yttrade att ingen kunde lita på "prins Christian", och att Jean blev så frustrerad att han "för att imponera" beslöt att sätta i verket sin "stora plan" som totalt skulle inestänga hela den norska armén mellan Glommen och Moss. I privata brev till bl a fältmarskalk Toll i Skåne beskrev han denna plan som gick ut på en samlad svensk totaloffensiv med över 40 000 man ur landarmén och hela flottan mot de norska ställningarna, och avslutade karskt med reflektionen att "vår framgång hade inte varit tvivelaktig".

Som vanligt när det gällde krigslegendaren från Pau så stannade det dock med *ord*, alltid dessa väldiga *ord* och hyperboler och dramatiserade föreställningar. Hans utdelade konkreta order denna dag inskränkte sig till ett fortsatt brobygge vid Fredrikstad samt kontrollerade uppvisningsmanövrar uppåt Mosstrakten med ett par fartyg och en grupp kanonbåtar "för att skrämra stadens invånare".

Kalmar regementes första bataljon kvarblev i Hafslund där de bevakade sundet, uppbackade av 6 kanoner.

Kung Carl XIII, badkarsseglaren, roddes av sina personliga assistenter in till kronprins Jean vid högkvarteret i Fredrikstad samma kväll för att hälsa på. Hela staden var illuminerad om aftonen. Den käre svartkrullhåriga adoptivsonen från Pau med de blixtrande sylvassa ögonen

erhöll då den gaggige, förkalkade, kasserade kungens förnyade fullmakt att *oinskränkt* agera å Sveriges räkning i det fortsatta kriget och de förestående fredsförhandlingarna.

Kungen lämnade Fredrikstad och krigsskådeplatsen på förmiddagen onsdagen den **10 augusti**, för att istället besöka Strömstads salta havsbad. Så snart gubben var ute ur dörren så färdigställde Jean en proklamation till norrmännen. Denna proklamation är synnerligen talande för Jeans hela baktanke med denna "förening" av de två länderna. Innehållsmässigt så deklarerade denna proklamation att Jean, som ombud för Carl XIII, erkände Eidsvollkonstitutionen utan andra ändringar än de nödvändigaste för föreningen; att allt var förlåtet vad beträffade norrmäns motstånd mot föreningen; samt att alla norska och danska civila och militära ämbetsmän hade full amnesti och skulle behandlas med respekt och välvilja. Med andra ord, han vek ner sig för precis allt som han med de myndigaste kraftord, mest skärande invektiv och högljuddaste haranger argumenterat emot tidigare. Norge skulle få behålla sin grundlag, sitt självstyre, allt, rubbet, förutom just den symboliska kungamakten.

Proklamationen förstummade kronprinsens omgivning i det svenska krigshögkvarteret i Fredrikstad.

Luften gick ur.

Vad var detta frågan om?

I det svenska högkvarteret hade innan proklamationen funnits en naturlig, rättmätig och fosterländsk yttrad glädje över de militära framgångarna, men denna uppsluppenhet hade ogillats av Bernadotte som istället, magisteraktigt, tillrättavisat den svenska militärledningen för sin tillförsikt.

Och nu plötsligt hissade Sverige, som hade den solida överhanden, som snart skulle ta hem denna promenadseger, i princip vit flagg.

Vad var det *egentligen* som Jean var ute efter?

Han var ute efter endast etiketten "union" i sig. Denna "union" hade reducerats till en simpel term, ett uttryck utan substans. *Men detta var hans legitimitetskvitto*. För hedersdoktorn i statsvetenskap räckte det med själva förpackningen. Det *enda* som Jean kompromisslöst höll fast vid var att kung Christian skulle avsäga sig ämbetet och lämna landet, och att det svenska kungahuset skulle träda i hans ställe. Skalet. Inramningen. Symbolvärdet.

Inledningen av Jeans proklamation är talande. Den lyder som följer:

"Vi Carl Johan, *kronprins i Sverige och Norge*, förklarar härmed i kraft av de fullmakter *kungen av Sverige och Norge*, vår nådigaste herre, oss givit..."

Däri ligger vederlaget för Eidsvoll och Norges självständighet – ett omslagspapper, en ny titel, ett legitimitetsbevis som skulle göra Jean Bernadotte "kvitt" med Sverige. Vid dvärgen Otto Mörners "initiativ" i juni 1810 och den hänförda svenska riksdagens externrekrytering i augusti samma år av denne multitalang från Pau, så hade *det svenska landskapet Finland i retur, eller likvärdig ersättning för Finland*, varit grundpremissen. Men det blev vare sig något Finland i retur eller några andra landvinningar, ingen kompensation för det förlorade, ingen gottgörelse, inte ens ett återupprättande av det svenska anseendet, *Sverigebilden utomlands*, utan snarare rakt tvärtom. *Det bidde en tumme*.⁷⁵⁹

Allting mynnade för *Sveriges* del ut i... ingenting. Alla svenska soldaters liv som offrats eller riskerats saknade annat syftemål än rent privata intressen. Sverige var utskämt i Europa,

⁷⁵⁹ Uttrycket kommer från den svenska folksagan *Mäster skraddare*. Den handlar om en man som gick till skraddaren med en bit tyg att göra en rock av. Rocken skulle vara klar på lördag lovade skraddaren. Mannen fick på lördagen beskedet att det bidde ingen rock men det bidde ett par byxor som skulle vara färdiga nästa lördag. Sedan fick han upprepade lördagar beskedet att det bidde inga byxor, bidde ingen väst, bidde ingen mössa och bidde inget par vantar. Slutligen fick mannen den sista lördagen beskedet att "det bidde en tumme".

samtidigt som "belöningen" till Sverige för all nationalångest efter förlusten av Finland blev noll. Bara en plym, men knappt ens det.

Till Moss avsändes adjutant Gustaf Toll⁷⁶⁰ med ett personligt brev från stamfadern till kung Christian, vari Jean refererade till vad som just anförts ovan:

"Såsom min kungs adoptivson, såsom arvtagare till hans tron, har jag plikter att uppfylla emot denne monark och emot den nation, som utkorat mig."

Stamfadern avböjde i brevet att träffa kung Christian innan denne av sagt sig tronen, men den sympatiske Dr Jekyll förklarade sig därefter "livligt önska få se och tala med ers kungliga höghet" och "oändligt gärna bege mig dit ers kungliga höghet kan önska" samt att "bevisa ers kungliga höghet att de känslor ni ingiver mig --- är de som tillhöra en uppriktig och verklig vän".

Alltså i princip raka motsatsen till sina enskilda uttalanden om samma person, ty till Moss avsände han samtidigt också general Magnus Björnstierna för att driva förhandlingarna mot ett avslut, och innan Björnstiernas avresa hävde den mentalt rubbade Mr Hyde argsint ur sig följande:

"Säg honom, att om han inte genast avkläder sig den makt han usurperat ska jag inte nedlägga vapnen förrän man levererat honom i mina händer! Ni ska tillägga att jag ska låta döma honom genom en krigskommission såsom rebell emot den lagliga makten! Enligt alla civila och militära lagar är han sin död värd!"

Så långt stamfaderns psykiska obalans. Ruggigt men sant.⁷⁶¹

Ungefär då så började kännedomen om de svensk-norska förhandlingarna sprida sig i de svenska staberna och officersleden, likaså innehållet i Sveriges proposition som, ännu en gång, innebar en fullkomlig svensk walk-over.⁷⁶² Som nämndes ovan så hade stämningen bland svenskarna varit uppsluppen och hängiven efter de stora inledande militära framgångarna, men kännedomen om kronprins Bernadottes proklamation där nu Eidsvollkonstitutionen – och därmed Norges *de facto* självstyre och oberoende – i princip erkändes fullt ut, "fullständigade överraskningen, som betog hans omgivning i högkvarteret" enligt en historiker, som tillägger att "svenska pulsar aldrig slagit i hans bröst", underförstått att Jean aldrig agerade utifrån ett svenskt nationalistiskt perspektiv, utan utifrån egna personliga prioriteringar, d v s egenyttnan.

En annan historiker skriver att man först inte ens ville tro på ryktet om förhandlingar just som Sverige hade ett så ypperligt övertag, men när order började komma om att uppskjuta tänkta manövrar så ödelades all entusiasm "och den rådande segervissheten började nu efterträdas av viss förstämning". Inga krigsföretag av betydelse ägde längre rum, påpekar ytterligare en historiker, och alla svenska rörelser blev lama. De svenska trupperna hölls relativt passiva, och det stabila momentum som svenskarna haft kom helt av sig.

Här hade svenska armén levt hårt i fält i månader i Tyskland, därefter *ej* återvänt till sina hem och familjer och gårdar utan istället marscherat upp från Bryssel och med plikttrogenhet, blind orderlydnad och med enorma ansträngningar över bergskammar och genom skogar huggit och slitit sig fram med kanoner och tross. Många vapenbröders liv hade offrats sedan inkallelsen våren 1813. Nu väntade den definitiva segern, priset. Skulle då generalissimus plötsligt ge upp allt detta, kasta bort möjligheten, annullera allt som svenskarna trott sig kämpa för? Vad hände

⁷⁶⁰ Gustaf Philip Adam Toll (1782-1865), svensk militärofficer

⁷⁶¹ Se t ex kap 9 avsn 13; kap 24 avsn 24

⁷⁶² Begreppet *walk-over* är ett genomgående tema på flera plan under dessa år; t ex när Sverige först övergav Finland (se kap 1 avsn 5, 7 och 8; kap 2 avsn 2 och 8), sedan när Bernadotte försummade att kräva tillbaka Finland vid århundradets förhandlingstillfälle (se kap 4 avsn 12), sedan när han under fälttåget på kontinenten underlät att göra det svenska namnet heder i den uppgörelse med stormakterna som låg till grund för kompensation för Finland (se kap 5-19), och nu när han återigen åsidosatte arméns och nationens förväntningar för hur kompensationen för Finland skulle gestaltas och låt sin hemgift till Sverige, "föreningen" med Norge, utgöras blott av ett rojalistiskt omslagspapper.

med talet om ”upprorsmakare” och att ”införliva Norge som en del av Sverige”? Efter allas mödor gavs i slutändan allt bort.

Om man nu tvingat ut den svenska armén i fält för *tredje* sommaren i rad,⁷⁶³ och själv startat detta senaste och uppenbarligen väldigt angelägna krig, så borde väl ändå ett sådant krig ha något *syftemål*, tyckte man i de svenska officersleden.⁷⁶⁴ I exempelvis Skjöldebrands memoarer framgår att man ansåg att Sveriges läge var så fördelaktigt att man hade en god möjlighet att vinna en mer *avgörande* seger inom bara några dagar. Därför trodde svenskarna att det ju självklart måste ha varit kung Christian som, givet hans trängda situation, tagit initiativet till dessa förhandlingar. Med andra ord, hade man förstått att det faktiskt var *stamfadern* som en vecka tidigare, efter några få dagars ”krig”, plötsligt sökte en uppgörelse där Sverige gick med på i princip allt som norrmännen önskade sig, hade besvikelsen blivit ännu kraftigare.⁷⁶⁵

Icke desto mindre stod den svenska armén plötsligt handfallen. Inkonsekvenserna var för stora för någon att begripa vid tillfället. Man kliade sig i huvudet. Det adderade helt enkelt inte upp. Och när Skjöldebrand fört utsvaltningsblockaden på tal, som stamfadern med hätskhet och styrka pådrivit i flera månader och som resulterat i allmän nöd och många dödsoffer i Norge, så var nu abrupt kommentaren:

”Bah! Vill du att jag ska svälta en nation, som jag i vilket fall ska regera över?”

Det fanns ingen konsekvens, ingen röd tråd, ingen logik och inga principer i stamfaderns ord och agerande. Omgivningen var förbryllad.

Torsdagen den **11 augusti** blev en lugn och stilla dag över hela krigsteatern. Regnet silade fortfarande ner. Det var tyst. Nils Forvass vid Kalmar regemente låg kvar vid Hafslund och det brusande vattenfallet, som överröstade de blanka regndropparnas varsamma trillande från blad till blad på träden och ner i det höga fuktiga gräset. Det var svalt i luften, dävet, kändes rått. Många soldater ute i bivackerna, både på den svenska och norska sidan, började ådra sig förkylningar och annat. Mannarna fick en extra brännvins-sup var dag det regnade, men helst önskade de slippa vätan och nattkölden.

Alla väntade. På något. Men vad?

Samma sak fredagen den **12 augusti**. Regnandet fortsatte. En lågmäld och händelselös dag. Vapen rengjordes, kokkittlar rök och det hostades ständigt. Trupperna låg direkt på den uppblöta jorden utan annat skydd mot fukten än bivackeldarna. Efter att alla gärdesgårdar eldats upp hämtade man virke från skogarna. Men landet tillfogades minst möjliga skada, och en beundransvärd ordning iaktogs i alla manövrar. Kalmar regementes första bataljon hade inte rört sig på flera dagar, och Nils förblev vid Hafslund.

I det svenska högkvarteret i Fredrikstad var dock stämningläget lite spändare. Där varken frös man eller led några brister, och ”kände föga av krigets besvärligheter” enligt en närvarande minnestecknare. Icke desto mindre fanns där påfrestningar av andra slag, såsom stamfader Bernadottes volatila humör. Han hade inte hört en rad från Björnstjerna och förhandlingarna i Moss. När det led framåt lunchtid på fredagen förlorade han så tålmodet och fattningen, brusade upp från noll till hundra och befallde major Otto Fredrik Pålman att avresa till Halden med order till artillerichefen Suremain att påbörja bombardemanget av den belägrade fästningen Fredriksten klockan 18 eller senare. Hans storsinta löfte om att de civila invånarna i själva staden Halden skulle få åtta timmars varsel innan kanonkulorna började fara i luften mot fästningen, var glömt eller ignorerades.⁷⁶⁶ Ett löfte var ju för Jean bara ett löfte, d v s *luft*. Framåt

⁷⁶³ Sammandragningarna 1812 skildras huvudsakligen i kap 4 avsn 11 och 13.

⁷⁶⁴ Jmfr kap 20 avsn 12

⁷⁶⁵ Se kap 20 avsn 12

⁷⁶⁶ Se kap 20 avsn 11

kvällen, när han lugnat ner sig, ändrade han sig beträffande Fredrikstens bombardemang, och avsände en ny adjutant med order till Suremain att uppskjuta bombardemanget tills vidare.⁷⁶⁷

Sent på natten mot lördagen den **13 augusti** ankom adjutant Gustaf Toll från Moss med en lägesrapport från Björnstjernas förhandlingar med kung Christian. Björnstjerna förklarade de olika tvistefrågorna och preliminära överenskommelserna, och tillstyrkte att man skulle försöka driva fram ett avtal under dessa premisser. Björnstjerna skrev att så snart detta var fullbordat, kunde kronprinsen anse sig såsom *maître de la Norvège*, herre över Norge. Björnstjerna tillade att kung Christian egentligen nu endast sökte en klädsam sorti från sin trassliga situation.

Nyheter från Moss var alltså goda, men tydligen inte tillräckligt goda. Stamfadern resonerade med sig själv och målade upp kung Christians avsikter som konspiratoriska, intrigerande, där Jean återigen anklagade sitt hatobjekt Danmark för att ligga bakom en stor komplott. Jeans obehärskade, koleriska sydländska lynne brusade upp. Sverige hade redan gett efter, Norge skulle kväsas med våld och hans stora offensiva plan skulle därför återigen sättas i verket, vapnen skulle fälla avgörandet. Mr Hyde hetsade upp sig till raseri. Hans humör oscillerade ofta mellan å ena stunden stillsamt och resonligt, å nästa stund irriterat och aggressivt. Ibland blev dessa ytterligheter i hans humörsvängningar så absurda att hans omgivning undrade hur det egentligen stod till inne på kontoret. Karl var störd. På riktigt. Kronprinsens beteende blev en karikatyr av honom själv, seriefigursaktigt, som ibland var svårt att ta på allvar för folk som var tvungna att åse teatern.

Order utfärdades ånyo tidigt på lördagsmorgonen till Suremain att nu genast börja bombningen av fästningen Fredriksten.⁷⁶⁸ Förvarningsfristen som utlovats Haldens civilbefolkning hade sålunda reducerats till noll, annullerats. Order gick även ut till de svenska armékårscheferna att sätta tiotusentals man i rörelse framåt på alla fronter. Redan klockan 18 på lördagen skulle generalmajor Gustaf Fredrik Mörner anfälla Kjølbergs bro, ungefär 7 km norr om det svenska högkvarteret i Fredrikstad.

Men när Mr Hyde senare på lördagen lugnat ner sig, ju längre det lidit på dagen, återkallades de flesta order som utdelats under morgonens vredesattack. Den angenäme Dr Jekyll var tillbaka, och han sköt ännu en gång upp sin omtalade stora synkroniserade offensiv, inklusive den svenska skräm- och maktdemonstrationsoperationen med flottan längs den norska kusten. Ordern att förbereda ett anfall mot Kjølbergs bro tycks dock ha kvarstått.⁷⁶⁹

Efter att ha överlagt med flera rådgivare i det svenska högkvarteret, kom kronprins Bernadotte fram till att om bara *uttryckssättet* i avtalsvillkoren omformulerades lite grann, kunde man möjligen använda det liggande fredsförslaget som utgångspunkt.

Han beslöt att samma kväll avsända generallöjtnant Skjöldebrand till kung Christian med ett sista avtalsförslag, i enlighet med de redan liggande koncepten men utformat så att inte den minsta öppning mera återstod att diskutera några som helst detaljer. Jean skickade även med ett privat brev till Björnstjerna med instruktion till honom att förklara för kung Christian, att dessa villkor i traktatsförslaget var slutgiltiga och ej förhandlingsbara. Det var först framåt midnatt eller inpå småtimmarna på söndagsmorgonen som Skjöldebrand kunde bege sig från Fredrikstad mot Moss.⁷⁷⁰

⁷⁶⁷ Uppgiften att en adjutant avsändes till Suremain med order att inhibera bombardemanget den 12 augusti är hämtad ur Björnin 1893 s 289. I Suremain's egna memoarer s 305 framgår emellertid ej att denna order framkommit, utan snarare att förberedelserna fortsatte oavbrutet och att själva bombardemanget de facto påbörjades på morgonen den 13 augusti.

⁷⁶⁸ Enligt tidigare fotnot är det oklart om Suremain nåddes av någon inhiberingsorder dagen innan. Suremain inledde sitt bombardemang av Fredriksten på lördagsmorgonen den 13 augusti.

⁷⁶⁹ Mörner refererar i sin rapport om anfallet mot Kjølbergs bro till Jeans order som utdelats och erhållits den 13 augusti.

⁷⁷⁰ Källmaterialet går isär en aning beträffande när Skjöldebrand kom iväg från Fredrikstad mot Moss. Han färdades i en hästdragen berlinervagn och passerade Kjølbergs bro. Han blev avsiktligt uppehållen av norrmännen på platsen ett par

SAMTIDIGT I LONDON

Exakt samtidigt som Mossförhandlingarna gick in i slutskedet hände det saker på andra sidan Nordsjön, i London. Det gällde Guadeloupe.

I tidigare avsnitt har vi sett hur fördraget mellan Sverige och Storbritannien inför kriget mot Frankrike byggde på *reciprocitet*, ömsesidighet. Denna traktat mellan staten Sverige och staten Storbritannien innebar både förpliktelser och fördelar för båda parterna. Svenska staten förband sig att med 30 000 man deltaga i en gemensam militäroperation på kontinenten samt upplåta depåer för brittiska handelsvaror i Göteborg, Karlshamn och Stralsund under 20 års tid. Brittiska staten subventionerade denna svenska armékår finansiellt, förband sig att överlåta Guadeloupe till Sverige samt understödja Sveriges erövring av Norge.⁷⁷¹

Som en följd av Napoleons och Frankrikes fall hade en ganska omfattande process inletts där olika mellanstatliga ersättningsanspråk skulle jämkas mot gottgörelser och kompensationer i form av landområden, kolonier, andra beslagtagna tillgångar och kontantbetalningar.

Guadeloupe hade sen ca 3000 år före Kristus befolkats av den amerikanska ursprungsbefolkningen och sålunda tillhört "guadeloupierna" själva. Dessa motstod på 1500-talet flera spanska kolonisationsförsök. 1635 lyckades franska kolonistörer till sist ta ön i besittning. Ett folkutbyte inleddes, som närmast skulle kunna betraktas som etnisk rensning, där ursprungsbefolkningen utrotades eller deporterades när plantageägande vita fransosier och deras köpta svarta slavboskap från Afrika flyttade in. Guadeloupe införlivades med Frankrike 1674. Storbritannien innehade ön under en kortare period 1759-1763 varpå slavimporten och den ekonomiska tillväxten – som gick hand i hand – tog ny kraftig fart. Efter ett misslyckat försök 1794 återtog britterna ön 1810, innan man 1813 utlovade den som kompensation till svenska staten för den svenska arméns energiska insatser mot Napoleon.

Så vems var nu egentligen Guadeloupe? De vita svenskarnas, de vita britternas, de vita fransosernas, de svarta slavarnas eller den bruna ursprungsbefolkningens?

Genom "den starkes rätt" – en maxim som går ut på att den med farligast vapen i hand får sin vilja igenom hur olagligt och omoraliskt dennes värv än är, en geopolitisk grundsats som för övrigt tycks gälla än idag – så fick indianerna som var där först och negrerna som utförde allt arbete på ön ursäktas; den mycket lukrativa paradisen förblev i den vite mannens besittning, han som seglat dit från andra sidan jorden och helt enkelt bara hävdade att ön var hans. Mellan de vita folkstammarna fanns det dock en del att reda ut. Britterna hade stulit den av fransoserna och sedan lovat bort den till svenskarna. Fransoserna själva ville ha den tillbaka.

I mitten av maj 1814 hade det fortfarande varit osäkert om Sverige faktiskt skulle få Guadeloupe av Storbritannien. Bernadotte hade då i ett brev till ambassadör Rehausen i London framhållit vikten av denna affär och att "vi måste göra allt vad i vår förmåga står för att få behålla denna ö, men om vi är absolut tvungna att avstå från den, såväl som från allt hopp att erhålla penningar av Frankrike, så påyrka åtminstone att vi få Surinam". Stamfadern, alltid kreativ, hade även dryftat även andra ersättningsalternativ såsom en del av Holländska Guyana.

Den lösning som så småningom utkristalliserats gick emellertid ut på att Sverige skulle avstå Guadeloupe till Frankrike, som via Storbritannien skulle kompensera svenska staten med 24 miljoner francs. Alltså en trepartsuppgörelse. Jean Bernadottes uppfinningsförmåga hade då tagit ny fart. I sina instruktioner till sin förhandlare i Paris, ingen mindre än det pålitliga verktyget Wetterstedt, hade han velat få till stånd en *hemlig* överenskommelse med Frankrike. Denna

timmar, men fick tillåtelse att fortsätta mot Moss strax efter att eldgivningen utbrutit vid Kjølbergs bro, vilket skedde någon gång i gryningen.

⁷⁷¹ Se kap 4 avsn 20

strikt hemliga och separata artikel i det svensk-franska fördraget skulle innebära att vid svenska statens överlämnande av Guadeloupe till franska staten, så skulle ändå den svenske kungen *personligen* – d v s inom en relativt snar framtid Jean själv – *ändå* få disponera *delar* av Guadeloupe eller den ekonomiska avkastning som kolonin genererade. Jean till verktyget:

”Emedan detta är en *enskild* uppgörelse med Frankrike, ska ni uppbjuda all er förmåga att erhålla någonting. --- Se till framför allt att det blir en *hemlig* artikel, som England ej kan begagna sig av för att neka oss en holländsk koloni. --- Ni inser väl att detta bör vara oberoende av förhandlingarna som ska öppnas med England.”

Med andra ord, girigheten och intrigmakeriet gick så långt, att i denna trepartsuppgörelse hade advokatsonen från Pau sett en möjlighet att tillskansa sig något från *både* Frankrike och Storbritannien. Han hade alltså hoppats bärga hem ekonomisk gottgörelse för samma gengåva två gånger, och i slutändan säkra en stor personlig ekonomisk vinst för sig själv.

Förhoppningarna hade emellertid omintetgjorts. Guadeloupe var Guadeloupe och skulle skrivas över på Frankrike, utan någon slags innovativ fragmentering eller fiffiga förbehåll. Blotta tanken på att Frankrike skulle avstå delar av Guadeloupe eller dess avkastning till Sverige, som erhållit denna ö genom att delta i ett krig mot Frankrike, eller till Carl XIII och i förlängningen Jean Bernadotte personligen, måste tätt sig tämligen magstark för de franska förhandlarna när idén framkastades.

Stamfaderns engagemang i den svensk-franska traktaten om överlåtelsen av Guadeloupe hade dock inte slutat där. Efter att överenskommelsen träffats, hade han i juni uttryckt missnöje över hur denna var *stiliserad*. Advokatsonen hade velat att även den *svenska successionsordningen* skulle nämnts i själva överlåtelseparagrafen, såsom skett i motsvarande artikel i de ursprungliga traktaten med Storbritannien. Hans avsikt med detta hade givetvis varit, återigen, att *plantera ett frö för framtida kompensationskrav* från honom själv mot svenska staten, samtidigt som det varit en möjlighet att markera att den gamla successionsordningen – Vasaätten – var suspenderad. Fastän Guadeloupe var del av en avräkning stater emellan, var Jeans baktanke under hela processen att *genom att medvetet låta grumla till de juridiska formuleringarna* om vilken juridisk person som erhållit och vilken juridisk person som senare försålt Guadeloupe, kunde han hopsamla de halmstrån han behövde för att i ett senare skede ta denna ordakrobatik flera steg längre; dessa märkliga *skrivsätt* skulle senare kunna utnyttjas som grund för otillbörliga kompensationskrav. Översatt till förenklad och modern svenska, så hade stamfadern velat att avtalet som reglerade överlåtelsen av Guadeloupe skulle säga att det var ”svenska staten och Bernadotteätten” som överlämnade denna koloniö till Frankrike. Hur befängd idén än kan låta, skulle detta i ett senare skede kunna användas av den sluge advokatsonen för att duperas/övertala sin undergivna och spaka svenska ministär att Guadeloupeersättningen var *hans*, och lägga fram motsvarande proposition inför en välmutad riksdag att vidimera.

De franska förhandlarna hade dock avslagit även detta påhitt att blanda in successionsordningen och inte velat skriva in konstigheten i det svensk-franska fördraget. Guadeloupe skulle skiftas från svenska staten till franska staten, varken mer eller mindre, punkt. Jean hade givetvis blivit missnöjd.

Nu över till den andra delen av denna trepartsuppgörelse, den svensk-brittiska traktaten som reglerade compensationen till Sverige för att ha avstått Guadeloupe till Frankrike. Detta fördrag undertecknades i London lördagen den **13 augusti 1814**. Den ersättning som svenska staten beviljades för Guadeloupe uppgick som sagt till 24 miljoner francs⁷⁷², ca 1 miljon pund,

⁷⁷² 24 miljoner franska francs år 1814 motsvaras år 2020 av ca 1,2 miljarder kr (KPI), 3,6 miljarder kr (guldprisindex) alt 38 miljarder kr (arbetarlöneindex)

ett mycket stort belopp. Återigen skippades det ordakrobatiska tramset om successionsordningen. Artikel 1:

”Hans storbritanniska majestät samtycker till att betala och hans svenska majestät till att emottaga en summa av 24 miljoner francs såsom fullständigt och tillfredsställande ersättning för sina rättigheter enligt artikel 9 i Paristraktaten.”

Det behöver ej påpekas återigen hur de gängse stilistiska omskrivningarna för *staten* fungerade.⁷⁷³ Alltihop, från början till slut, var en uppgörelse *stater* emellan. Utformningen av resten av Londonfördraget fastlägger utan utrymme ens för diskussion att dessa 24 miljoner francs skulle tillkomma *svenska staten*, vilket återigen professor Alin med flera utrett med tydligaste pedagogiska skärpa.

Faktum är, såsom påpekas av historikern Sten Sjöberg, som studerat Guadeloupefrågan mer ingående än de flesta, att ”*alla* svenska ämbetsmän som på något sätt var anknutna till förhandlingarna om ersättningstraktaten uppfattade 1814-1815 Guadeloupe som *svensk statsegendom*”. Ambassadör Rehausen i London skrev att förhandlingarna gällde det avtal som skulle bereda *Sverige* ersättning för Guadeloupe. Den svenske diplomaten d’Ohsson⁷⁷⁴ skrev bara någon vecka innan Londonfördraget att det är med *Sverige* som Storbritannien vill träffa överenskommelsen. Utrikesminister Engeström refererade till ersättningssumman på 24 miljoner francs som *svenska statens* tillhörighet. Statssekreterare Wirsén omnämner också ersättningssumman som en *statlig* tillgång. Statssekreterare Mörner⁷⁷⁵ refererade till Guadeloupe som en *statlig* tillgång. Justitieminister Gyllenborg förtydligade att ersättningen för Guadeloupe tillhörde *riket*. T o m från verktyget Wetterstedt finns flera skriftliga bevis på att han ansåg att Guadeloupe tillhörde *staten* och att den monetära ersättningen vid en transaktion tillhörde *Sverige*. Wetterstedt t o m hånade vid ett tillfälle en kollega för att denne inte förstod att lösepenningen för Guadeloupe tillhörde *svenska staten* och ej var privat egendom. Och lagen om ultramarinska besittningar, alltså kolonier, som Jean och verktyget Wetterstedt fifflade igenom riksdagen 1812,⁷⁷⁶ omfattade endast *nyttjanderätten* till förmån för svenska regeringen, men ej *äganderätten*, som det var frågan om i det här fallet.

Även briter, såsom ambassadören och diplomaten Thornton och utrikesminister Castlereagh, refererade både till Guadeloupe som *Sveriges* tillgång och ersättningen på 24 miljoner francs som kompensation åt *Sverige*.

Och faktum är att t o m stamfadern vid flera tillfällen, direkt eller indirekt, *officiellt* låtit förstå att Guadeloupe tillhörde svenska staten. Exempelvis i genmälet på Napoleons artikel i *Leipziger Zeitung* i början av oktober 1813 så ägnade hans språkrör Schlegel, med formuleringarna godkända av Jean, nästan två sidor åt att förklara att Guadeloupe ingalunda var Bernadottes enskilda tillgång utan *Sveriges*.⁷⁷⁷

Men privat hyste den sluge Jean helt andra planer. Så snart bedragaren från Pau blivit underrättad om uppgörelsen i London och beloppets storlek, att *Sverige* skulle erhålla 24 miljoner francs i ersättning för Guadeloupe, skrev han till Désirée i Paris:

⁷⁷³ Se kap 4 avsn 20

⁷⁷⁴ Abraham Konstantin Mouradgea d’Ohsson (1779-1851), svensk diplomat och historiker

⁷⁷⁵ Adolf Göran Mörner av Morlanda (1773-1838), svensk politiker

⁷⁷⁶ Se kap 4 avsn 3

⁷⁷⁷ Se kap 9 avsn 13

”Våra förhandlingar om gottgörelse för återlämnandet av G har tagit en gynnsam vändning. Jag hoppas kunna tillförsäkra dig åtminstone tvåhundra tusen livres⁷⁷⁸ i ränta. Tala icke om det för någon!”⁷⁷⁹

För det första var det svenska statens pengar, ej någons personligen. För det andra skulle några pengar inte börja utbetalas av Storbritannien förrän det mellanstatliga fördraget ratificerats, vilket ännu skulle dröja lång tid. För det tredje fanns det, enligt de svenska ministrarnas och ämbetsmännens tydliga deklARATIONER ovan, föga stöd för uppfattningen att detta var någon annans pengar än svenska statens.

Men trots detta, så snart som Jean sett beloppet på papper, talade han alltså *redan i augusti 1814* i ett privat brev till Désirée om en livränta, en livstids pension, på 200 000 livres. Detta var nästan ett år innan frågan om Guadeloupe-medlen över huvud taget skulle behandlas på 1815 års riksdag!⁷⁸⁰ Redan där och då fanns där alltså *ett uppsåt och en plan* att på något påhittigt sätt kapa åt sig en privat förmögenhet i denna mellanstatliga transaktion.

Och han visste att ämnet var väldigt grannlaga, han hyschade hustrun i brevet.

Stora statliga pengar som snart skulle bli privata.

Moraliskt anstötligt för svenskarna, detta skulle kräva takt och största finess.

Sssch! Hemligt!

Vår familj och släkt ska bli *rika* på svenska statens bekostnad!

Målmedvetenheten och uppsåtet hos bedragaren från Pau är alldeles uppenbara.

Kapitel 20 avsnitt 19

DE NÄSTAN SISTA SKOTTEN

Svenska armén hade vid denna tidpunkt, när alla förflyttningar och stridigheter pausats i avvaktan på utgången av förhandlingarna mellan Sveriges kronprins Jean och Norges kung Christian, bra strategiska fördelar och goda möjligheter. Glommen hade forcerats på flera punkter, armén kunde lätt fortsätta att avancera norrut om en sådan order kom.

Det fanns dock en plats på kartan som hette Kjølberg som låg ungefär 7 km norr om det svenska högkvarteret i Fredrikstad. Där fanns en bro över Seutelva som fortfarande hölls av normmännen. Platsen var ingalunda av kritisk betydelse för Sveriges del vid en fortsatt krigföring norrut, men skulle öppna upp en mycket bra marschväg mot Oslo via Moss. Därutöver inbegrep möjligen platsen Kjølbergs bro viss prestige och symbolik då detta var det norska fäste som nu låg närmast det svenska högkvarteret, och svenska trupper hade redan mer eller mindre sopat rent på väpnat norskt motstånd i hela trakten i övrigt.

⁷⁷⁸ 200 000 franska livres år 1814 (1 livre tournois ≈ 1 fransk franc) motsvaras år 2020 av ca 10 mkr (KPI), 30 mkr (guldprisindex) alt 320 mkr (arbetarlöneindex)

⁷⁷⁹ Detta brev från Jean till Désirée är daterat Trøgstad den 21 augusti 1814. (Trøgstad ligger ca 13 km öster om centrala Spydeberg snett söder om sjön Øyeren, och ca 44 km sydost om centrala Oslo.) Brevet skrevs alltså genast efter att Jean fått underrättelse om Guadeloupeuppgörelsen i London 8 dagar tidigare. Jean nämner inte Guadeloupe vid namn i brevet utan använder endast den kryptiska förkortningen ”G”. Den livränta eller evighetsränta som Jean omnämner till Désirée visar att han *redan där och då* hade en plan för vad han *personligen* tänkte utvinna ur denna mellanstatliga transaktion, något som förverkligades ungefär ett år senare (se kap 22 avsn 11). Hemlighetsmakeriet och tonen i brevet visar att han visste att denna plan var ytterst grannlaga – *en kupp* – där han agerade egenmäktigt och i skärande dissonans mot alla andra som var insatta i saken, och att detta upplägg även skulle innebära att han måste bedra Sveriges riksdag, ännu en gång.

⁷⁸⁰ Se kap 22 avsn 11

Jeans ursprungliga order lördagen den **13 augusti 1814** att anfälla Kjølbergs bro tycks ha kvarstått, även om de flesta andra offensiva åtgärderna som Mr Hyde slungat ur sig inhiberats.⁷⁸¹ Redan tidigare under veckan hade en svensk rekognoseringstrupp under överste Haijs⁷⁸² ledning en afton stött ihop med en överlägsen norsk styrka precis söder om Kjølbergs bro, där norrmännen i två omgångar motat tillbaka svenskarna. Följande dag när Haij på nytt närmat sig Kjølbergs bro hade norrmännen retirerat till högra älvstranden och förstört bron över Seutelva efter sig. När den svenska jägarkedjan kommit ner till stranden hade den mottagits av en livlig norsk gevärseld, understödd av sex mindre kanoner. Svenskarna hade svarat med klusterbomber från fyra kanoner som radats upp på en höjd. Efter en halvtimmes skottväxling hade ett uppehåll gjorts, varpå båda sidorna hade flyttat tillbaka sina positioner något. Svenskarna hade vid detta tillfälle ej kunnat forcera själva bron.

Men nu skulle ett nytt försök göras. Så snart generalmajor Gustaf Mörner vid Kjølbergs bro, som ledde den därvarande svenska truppen på platsen, nåddes av Jeans order på lördagen, började han genast vidta åtgärder. För att kunna forcera övergången beordrade han mannarna att fälla träd i skogen för att återställa den upprivna delen av Kjølbergs bro. När norrmännen på den motsatta stranden märkte denna aktivitet sände de över en parlamentär som hotade att norska jägare skulle beskjuta svenskarna om de försökte reparera bron. Mörner svarade att norrmännen kunde göra vad de ville eller förmådde, då han ändå inte tänkte rätta sig efter deras önsningar. Samtidigt anskaffades skyndsamt båtar och pråmar för att kunna övergå älven en bit nedströms.

Alltmedan dessa förberedelser redan pågick vid Kjølbergs bro, blev söndagen den **14 augusti** strax efter klockan 03 – mitt i natten – kronprinsens ordonnansofficer Otto Nauckhoff inropad till sin chef i Fredrikstad. Jean, nervös över såväl förhandlingarna i Moss samt hur eftervärlden skulle tolka det faktum att norrmännen *fortfarande* innehade ett strategiskt fäste bara några kilometer från det svenska krigshögkvarteret, instruerade Nauckhoff att omedelbart rida till Mörner med order att påskynda anfallet av de norska försvarsställningarna vid den rivna bron samt korsa älven. Nu, genast! Nauckhoff berättar själv:

”Prinsen gav mig åtskilliga förhållningsorder med avseende på verkställigheten, befallde mig att övervara utförandet och först återvända med rapport sedan dess befallning till alla delar blivit fullgjord.”

Nauckhoff gav sig snabbt av.

Mörners förberedelser på platsen började samtidigt bli klara. När virket var hugget och de grova stockarna iordningställda släpades materialet i gryningen ner till älvstranden. De norska jägarna öppnade då en livlig eld, som jagade både det svenska arbetsmanskapet och betäckningstruppen hals över huvud tillbaka in i skogen. De svenska kanonerna uppe på höjden försökte rensa området, men de norska jägarna, som skyddades av stora stenar och berghällar, fortsatte tappert sitt skjutande och förhindrade därigenom broarbetet.

Mörner befallde då överste Calle Skjöldebrand, kavallerigeneralens son, att korsa älven knappt 500 meter nedströms där båtarna och pråmarna samlats ihop, med en trupp på ca 70-75 jägare från livgrenadjärregementet i Linköping. Så skedde skyndsamt. Livgrenadjärerna gömde sig först bakom den låga strandvallen i väntan på att fler från regementet skulle skeppas över. När detta dröjde så inleddes anfallet i alla fall. Den lilla svenska truppen rusade upp från sitt gömställe, hurrades. Norrmännen var helt oförberedda på att svenska militärer plötsligt kommit över på deras sida. Överste Calle Skjöldebrand rusade fram i täten för den främsta jägarplutonen. En norsk styrka organiserade ett motanfall och tog skydd bakom några byggnader, men Skjöldebrands mannar fortsatte djärvt att avancera framåt. De norska krigarna

⁷⁸¹ Se kap 20 avsn 17 (senare delen)

⁷⁸² Erik Henrik Wilhelm Haij (1773-1821), svensk militärofficer

var många gånger fler än östgötarna, omkring 600 man, men det svenska anfallet var så oväntat och resolut att norrmännen snabbt lämnade sin ställning. Just i detta skede träffades Skjöldebrand av en kula i benet, strax ovanför foten, och ådrog sig en skada som så småningom skulle leda till hans död drygt två och ett halvt år senare.

Samtidigt hade nu båtarna och pråmarna hunnit hämta över ännu fler svenskar, som skyndade sig att delta. Även general Adlercreutz hade infunnit sig och hejade fram svenskarna. Snart var norrmännen bortträngda från området kring Kjølbergs bro, som åter i hast kunde iståndsättas. Mörner med den resterande svenska kåren och svenska artilleripjäser gick över och avancerade på landsvägen norrut, och förföljde norrmännen som backade tillbaka relativt oordnat. De blå fortsatte under förmiddagen att driva tillbaka rödockarna. Strax efter lunchtid denna söndag ljöd de sista skotten, i trakten av Ørmengårdarna drygt 3 km norr om Kjølbergs bro.

Sedan var det tyst.

Fridfullt.

Tre svenskar dödades i striden vid Kjølbergs bro denna söndag, varav den 31-årige Berndt Storm⁷⁸³ från Bohusläns regemente, härrörande från Solberga socken nordväst om Kungälv, tros vara den som mottog det sista dödande skottet.⁷⁸⁴

I svensk krigshistoria tenderar just händelserna kring Kjølbergs bro dock att uppförstoras en aning, på flera sätt och av flera skäl. Med diverse framkrystade, mer eller mindre relevanta och långsökta definitionsmässiga förbehåll så påstås det ibland att Kjølbergs bro markerar den "sista" gången Sverige befann sig i krig och att Sverige sedan Kjølbergs bro "varit ett land som haft fred i över 200 år", o s v.

Kjølbergs bro, som av både generalmajor Mörner och generalstabschef Adlercreutz betraktades som en mindre tvist, en liten affär, var varken den sista svensk-norska militära konfrontationen, skottväxlingen eller händelsen under detta fälttåg. Det är inte heller den sista gången svensk militär och svenska vapen, på uppdrag av Sveriges regering, satts in i strid mot definierade mål i utlandet, eller som samma regering understött utländska militära aktiviteter med svensk logistik, teknisk support, militär personal, underrättelseinformation, export av militärmateriel, utrustning, service o s v. Att på något märkligt självbelåtet vis försöka trola bort Sveriges militära meriter under de senast förlupna två seklen är missledande, ett egenrättfärdigt hyckleri för att passa in den tämligen självgoda svenska nationella självbilden och identiteten, men detta är en annan diskussion som inte får rum i denna bok.

Episoden vid Kjølbergs bro inbegrep definitivt *inte* de sista skotten under detta fälttåg. Vi återkommer strax till de egentliga sista skotten, nämligen Jeans åtrådda symboliska trofé, hans renodlade prestigeprojekt – betvingandet av fästningen Fredriksten vid Halden. Uttrycket "de sista skotten" sparar vi därför till detta kapitels sista avsnitt.

⁷⁸³ Berndt Storm (1783-1814), svensk soldat (vissa efterforskningar har gjorts för att utröna Berndt Storms civila sysselsättning innan han rekryterades 1812, men utan framgång; han tillhörde Bohusläns regemente, hans hemsocken var Solberg i Bohuslän, han var ogift och hade inga barn, dock samboende med sin tilltänkta, änkan Ellika Olofsdotter (1769-?) som hade två barn från tidigare gifte.

⁷⁸⁴ Berndt Storm förmodas i historieskrivningen ha avlidit på stället. Det finns dock många dokumenterade fall i källmaterialet där svenska soldater exempelvis träffades av muskötskott – t ex vid Rakkestad eller Hafslund – men avled först flera dagar senare. Att Berndt Storm avled på platsen där han sköts, kanske omgående eller inom några minuter, har bidragit till betydenheten av hans död. Faktum är dock att flera svenska soldater, efter att ha blivit träffade av fiendeeld i strid den första halvan av augusti, avled *efter* Berndt Storm, d v s efter ett utdraget lidande och tynande på exempelvis det svenska fältsjukhuset i Fredrikstad.

KONVENTIONEN I MOSS

Just som militära förberedelser ägt rum på tvenne sidor om älven och striderna brutit ut vid Kjølbergs bro på söndagsmorgonen den **14 augusti 1814**, hade general Anders Skjöldebrand passerat platsen med kronprins Bernadottes slutgiltiga förhandlingsinstruktioner till Björnstierna, som befann sig i Moss. Skjöldebrand färdades i en öppen berlinervagn⁷⁸⁵ och beskriver i sina memoarer hur eldgivningen vid bron var "tämligen livlig både med kanoner och musköteri --- och några kulor hördes vina över våra huvuden". Detta var strax innan hans egen son träffades i benpipan av ett ödesdigert skott ej långt därifrån.⁷⁸⁶

Vid sin ankomst till Moss fann Skjöldebrand, redan innan han presenterat stamfaderns slutbud, att det mesta i princip redan var klart och resultatet för Sveriges del var i linje med eller t o m något *bättre* än vad Skjöldebrand hade instruktioner att påfordra. Med andra ord, Bernadotte hade varit villig att gå kung Christian *ännu längre* till mötes än vad som nu faktiskt krävdes. Dessförinnan hade Jean – enligt forskare – troligen gett Björnstierna *munliga* instruktioner att träffa en uppgörelse om en svensk-norsk personalunion närmast *till vilket svenskt pris som helst*.

I det som en gång var tänkt att bli en "erövring" av Norge, en svensk territoriell utvidgning, ett "införlivande" av provinsen Norge i ett nytt gemensamt rike, en fusion av de två, så samtyckte nu Jean Bernadotte å Sveriges vägnar istället att Norge skulle få bibehålla den konstitution från Eidsvoll som utgjorde grunden för Norges genuina självständighet, oavhängighet och autonoma liberala demokrati. Sverige fick enligt Mosskonventionen endast rätten att *föreslå* de ändringar som var *nödvändiga* för att avpassa Eidsvoll till unionsförhållandet, allting underställt Stortingets godkännande och beslut. Stortinget hade ej rätt att avgöra *huruvida* en förening borde äga rum, men kunde i allra högsta grad bestämma *på vilket sätt* som föreningen skulle anordnas. Stortingets skyldighet stannade vid att *inlåta sig till förhandlingar* med den svenska kungen, ingenting mer. Detta var allt som det kontinentaleuropeiska och norska fälttåget resulterat i. Det hela mynnade alltså mer eller mindre ut i att man efteråt möjligen kunde *säga* att Norge ingått i en union med Sverige, men i realiteten var Moss blott ännu en stadfästelse av samma slag som Norges framtidsvisionärer antagit i samband med stiftandet av *Selskabet for Norge Vel* 1809.⁷⁸⁷

Vi har redan tidigare i berättelsen anfört skäl till varför Jean var så ivrig att nå ett avslut i Norgefrågan. Dels så var ju hela idén med att starta ett våldsamt bråk mot någon som man ville bli tillsammans med helt befängd till att börja med. Hellre ville han "vinna" det norska folket för föreningen, köpa norrmännens tillit medelst svenska eftergifter och god PR. Jean var också noga med att understryka sina eftergifter för att "ge ett prov på sina tankesätt mot norska folket och krigshären". Detta var för övrigt ett väldigt typiskt bernadotteskt mönster, ett karaktärsdrag, att alltid *påminna om och understryka* sin egen skenbara storsinhet så fort han avvek från sin ursprungsposition, en slags självgodhetsretorik, såsom för att, *beräkande*, lägga grunden för en kompensationsförväntan eller ett latent motkrav; en oreglerad skuld från omvärlden till honom.

Andra skäl att nå ett snabbt avslut, som också nämnts tidigare, var att det samtidigt fanns ett tryck från de allierade att nu inte störa freden i Europa, samtidigt som omvärldens sympatier stadigt växte för Norges självständighetssträvan. Han ville även undvika ett svårt och kostsamt vinterkrig i de norska fjällerna, särskilt då Sverige nu stod för alla krigskostnader utan något brittiskt sponsorskap, och särskilt då en sådan kamp lätt kunde urarta i ett långvarigt gerillakrig. Ett tungt skäl var även att stamfader Bernadotte ville att den svensk-norska föreningen skulle vara

⁷⁸⁵ berlinervagn (berlinare) = övertäckt och elegant men hållbar stötdämpad resvagn med två säten invändigt

⁷⁸⁶ Se kap 20 avsn 19

⁷⁸⁷ Se kap 2 avsn 12

fullbordat faktum, som ej lätt skulle kunna ifrågasättas eller reverseras, innan Wienkongressen inleddes i oktober, där Europas nya karta skulle bestämmas. Ett annat avgörande skäl bakom hans vilja att låta Norge framträda som en så självständig och liberal nation som möjligt, var att genom detta skyltfönster vinna anhängare i Frankrike, eftersom han, understödd av sin egen lilla hejarklack med bl a fru Staël, ännu såg detta som en karriärmöjlighet.

Men det argument som allra mest låg bakom angelägenheten att få detta fuskbygge snabbt på plats, är att Jean – hur hafsigt, svajigt och defekt denna ”union” än var konstruerad; en skraltig fasad med ingenting bakom – var ivrig att visa upp sin ”prestation” som ett ”kvitto” att nu hade han minsann levererat svenskarna gottgörelse för Finland, nu kunde ingen ifrågasätta bedrägerivalet 1810 och hans behörighet till tronföljden, som den oförskräckte härförare och skicklige statsbyggare han ju var.

Precis som kronprins Bernadotte så hade även kung Christian också flera skäl att vilja få detta överstökat, fastän annorlunda sådana. Vägen låg i princip öppen för den svenska armén och flottan till Oslo. Den norska armén saknade livsmedel, vapen och beklädnad, samtidigt som ingen militär eller humanitär hjälp var att vänta från utländska makter. Han ville samtidigt komma ur sin personliga rävsax och, genom en konvention i Moss, trygga det norska folkets framtida frihet och självständighet som en sista välgärning för nationen, innan han själv för gott lämnade den norska arenan. Det påstås att när Skjöldebrand dök upp vid huvudbyggnaden till Moss järnverk, den s k Konventionsgården⁷⁸⁸, stod utanför redan kung Christians förspända kalesch, vänd mot Oslo.

Skjöldebrands memoarskildring av förhandlingarnas slutskede inne på Konventionsgården i Moss har en påtagligt självgod och hånfull prägel. Det förekommer på flera ställen exempelvis pikar att kung Christian, i rummet med Skjöldebrand och Björnstjerna och de norska förhandlarna Aall⁷⁸⁹ och Collett⁷⁹⁰, skulle ha hört kanonskott och ryckt till vid vartenda ett. Om Skjöldebrands insinuation är att dessa skott kom från striderna vid Kjølbergs bro verkar detta påstående vara en efterhandskonstruktion, ett falsarium. För det första är avståndet mellan Konventionsgården i Moss och Kjølbergs bro över 23 km. För det andra ligger Konventionsgården i Moss på elevationen ca 15 meter över havet,⁷⁹¹ och mellan denna plats och Kjølbergs bro ligger flera skogbevuxna åsar som är 70-100 meter höga, vilka torde så gott som fullständigt ha dövat ljudbilden från Kjølbergs bro. För det tredje befann de sig inomhus i Moss, och byggnaden ligger på andra sidan av en dåvarande brusande fors med tillhörande ljudkuliss. För det fjärde så ägde den mesta kanonelden vid Kjølbergs bro rum ungefär när Skjöldebrand passerat platsen i gryningen. När Skjöldebrand flera timmar senare träffade kung Christian i Moss hade kanonelden i området kring Kjølbergs bro upphört sedan länge, och de strider som ebbade ut på förmiddagen bestod främst av mindre skärmytslingar mellan svenska och norska jägarsoldater, d v s smatter i jämförelse, som omöjligen kan ha hörts till Moss. Vid Fredrikstens fästning vid Halden förekom förvisso kanoneld denna söndag, men avståndet därifrån till Konventionsgården i Moss är hela 54 km, med ljuddämpande naturhinder emellan och det stora öppna havet västerut där ljudet inte hade något att studsa mot. Även om buller från Halden faktisk nådde hela vägen till Moss, kan detta buller omöjligen haft särskilt många decibel kvar inne i konventionsrummet med vattenfallet strax utanför, och ej den kraft som Skjöldebrand vill påskina i sina memoarer.⁷⁹²

⁷⁸⁸ Nuvarande adress Verket 22

⁷⁸⁹ Niels Aall (1769-1854), norsk godsägare och statsman

⁷⁹⁰ Jonas Collett (1772-1851), norsk ämbetsman och politiker

⁷⁹¹ Förhandlingarna ägde dock rum på övervåningen.

⁷⁹² Ett svenskt vittnesmål, fänrik Schmidts dagbok, från Askim kirke i Norge på söndagseftermiddagen, en plats som ligger på ett likvärdigt avstånd som Moss från Halden, bekräftar att kanonelden från Halden var hörbar. Fänrik Schmidt befann sig emellertid utomhus, och det är ej omöjligt att bullret från Halden kunde färdas mer obehindrat uppför Glommedalen till Askim.

Även på andra sätt lyser Skjöldebrands eget högmod och förakt för kung Christian igenom i denna episod av hans memoarer, med pikar och gliringar där han kommer åt. Och på sätt och vis är denna attityd hos Skjöldebrand förståelig. Det var ju nämligen faktiskt så, att Norge och kung Christian till slut blev *vinnarna* i detta krig och i denna förhandling. Genom att låta Norge få behålla sin Eidsvollkonstitution – som han tidigare med all sin intensiva retorik, sylvassa sarkasm och bitande bitterhet *fördömt* och deklarerat för lagstridig – så etablerade Jean Bernadotte i praktiken inte alls ett betryggande fundament för en bestående union, utan snarare en bas för en kommande skilsmässa och ett framtida helt självständigt Norge. Inte undra på att normmännen reste en staty och uppkallade en paradgata i Oslo efter Jean.⁷⁹³ Vi kommer att titta närmare på denna aspekt av Mosskonventionen i nästa kapitel,⁷⁹⁴ men redan för samtiden var detta uppenbart. Skjöldebrand i sina memoarer, med påtaglig grämlse:

”Ändamålet var att göra föreningen lättare, men följden var, att den blev mer skadlig än gagnelig, att den *ej i längden kan äga bestånd*. --- Det var i Moss som Eidsvollska konstitutionen *hade kunnat* avskaffas. --- Jag hoppades att efter nogare betänkande ratifikationen skulle vägras och arméns framgång begagnas och fortsättas.”

Skjöldebrand hade nu alltså, mot sin innersta vilja och sitt samvete, dels tvingats mäkla bort Finland till Ryssland i Fredrikshamn i september 1809,⁷⁹⁵ och nu tvingats efterskänka *den tänkta ersättningen för Finland* till normmännen själva i Moss i augusti 1814. Det var alltså två svidande storförluster för *Sverige som stat* som ödet nödgat Skjöldebrand att skriva under. Därför är det förståeligt att han var fullständigt uppdämd av förtret vid Moss, och han skriver själv om att han var på dåligt humör under återresan till Jean i Fredrikstad.

Förhandlingarna var avslutade, konventionen var översatt till franska, renskrivna och undertecknade fram mot klockan 20 på söndagskvällen. Den ratificerades omgående av kung Christian. Vid sin återkomst till Fredrikstad försökte Skjöldebrand övertala Bernadotte att *inte* ratificera Mosskonventionen, att *Sverige* hade alla starka kort på hand. En sista chans, ett sista försök av generalen att rädda unionens framtida fortbestånd och Sveriges ära. Skjöldebrand menade, precis som den övriga arméledningen, att svenskarna ju hade ett sådant mäktigt övertag och ypperligt läge att med bara någon veckas fortsatt aktivitet göra föreningen mer *definitiv* på väsentligen bättre och stabilare villkor, och alltså uppnå ett mycket fördelaktigare och långsiktigare resultat för *Sveriges* del. Men förgäves. Stamfadern lyssnade inte. Han dröjde ej med att ratificera Mosskonventionen, som befäste Eidsvoll som utgångspunkt och därmed i förlängningen Norges suveränitet.

Bud gick ut till hela den svenska armén att kriget var över. Eller *nästan* över. En liten detalj återstod.

Kapitel 20 avsnitt 21

JEANS DONQUIJOTSKA VÄDERKVARN

Jean Bernadottes temperament denna söndag den **14 augusti 1814** var, naturligtvis, obalanserat och lättretligt. Norge skulle bli *hans* – den svenska och den norska kungamakten skulle bli en samfäll inrättning – men i övrigt var föreningen, såsom han själv via *hemliga* underhandlingar utan några svenskars inblandning föreslagit den,⁷⁹⁶ en fullständig svensk walk-over och

⁷⁹³ Se kap 21 avsn 9; kap 25 avsn 20

⁷⁹⁴ Se kap 21 avsn 1

⁷⁹⁵ Se kap 2 avsn 8

⁷⁹⁶ Se kap 20 avsn 12

utförsäljning av de motiv och premisser som legat till grund för valet av tronföljare i Örebro i augusti 1810.⁷⁹⁷ Gottgörelsen för förlusten av Finland, hemgiften åt Sverige, hade reducerats till ett löjligt omslagspapper; kungens nya titel och dubbla apanage var allt som skulle bli, utan någon övrig substans.

Skulle svenskarna köpa detta? Skulle detta räcka som legitimitetsbevis? Skulle svenska folket gå på finten att han, den externrekryterade krigslegendaren från Pau, inte bara återupprättat den svenska krigarären från Gustav II Adolfs och Karl XII:s dagar i en europeisk kontext, utan nu även lett Sverige till en bravurmässig triumfartad seger mot norrmännen, som underkuvats och tvingats in i unionen på de villkor som Sverige dikterat för dem? Skulle den allmänna opinionen, och den svenska historieskrivningen, köpa all denna bullshit? Hade han pantomimkrigat tillräckligt nere på kontinenten och i Norge för att inför samtiden och framtidens svenska historiker kunna upprätthålla denna illusion, denna förfalskade hjältesaga?

Inte undra på att han var rastlös och ilsk denna dag.

De senaste dagarna hade order och kontraorder blandats friskt. Ena timmen skulle hela den svenska krigsmakten tillintetgöra den norska i en synkroniserad manöver, nästa timme var det avblåst och alla skulle stå stilla. Trots att Skjöldebrand nyss avsänts till Moss med ett slutgiltigt avtalsförslag, blev Jean på söndagsförmiddagen snabbt åter otålig och fick plötsligt för sig ännu en gång att sätta sin stora offensiva attackplan i verket. Men inte heller denna gång realiserades idéerna.

Dock fanns *en* militär framgång – i det rådande läget helt militärstrategiskt obetydlig, men symboliskt och PR-mässigt blytung – som han ännu inte hade lyckats ernå men intensivt åstundade för sitt eget varumärkesbyggande: Fredrikstens fästning vid staden Halden. Vi har redan tidigare redogjort för hur stamfadern var närmast besatt av denna trofé, och redan hunnit med att skriva skrytsamma brev om sin avsikt att få Fredriksten att kapitulera, för att höja "Sveriges ära" och åstadkomma vad tidigare svenska kungar "icke förmått göra på 400 år".⁷⁹⁸

För att säkra denna trofé och "erövra" fästningen där Karl XII stupat så hade emellertid serafimerriddaren Jean Bernadotte tillgripit konstgrepp som i grunden ej var särskilt ridderliga.

Redan i samband med den allra första kontakten mellan svenska officeren kapten Otto Palmstierna och den norska styrande besättningen av fästningen,⁷⁹⁹ hade det framkommit vid ett samtal mellan Palmstierna och en äldre, icke namngiven norsk officer, att den norska stridsförmågan förvisso var otillräcklig jämfört med de svenska militära resurserna, men att *plikten* krävde att norrmännen upprätthåll motståndet. Det fanns alltså tidigt en insikt hos Bernadottes fiender om deras fysiska underlägsenhet och sårbarhet, men det som upprätthåll motståndet, norrmännens främsta värn, var principer och stridsmoral.

Detta hade Jean direkt tagit fasta på vad gällde Fredrikstens fästning. Intuitivt visste han att om han korruperade den norska disciplinen – pliktkänslan, kammoralen – inom fästningsvallarna, skulle segern snabbt kunna bärgas hem. Jean Bernadotte, som ofta använde *mutor* som verktyg för att köpa andra människors heder, hade skridit till verket.

Två eller tre dagar efter Palmstiernas besök och iakttagelser, indikerar källmaterialet att Jean använt sin bulvan Carsten Tank för ett uppdrag till Fredriksten för att söka övertala kommandanten att överlämna fästningen till Sverige, eller åtminstone för besättningen på fästningen att sätta sig i förbindelse med förtroagna personer i Halden. Med andra ord, om Fredrikstens kommandant trots Tanks bemedling inte kunde förmås att kapitulera, hade Jean velat att åtminstone en *kommunikationskanal* mellan ombud i Halden och representanter i

⁷⁹⁷ Se t ex kap 2 avsn 16; kap 3 avsn 1

⁷⁹⁸ Se kap 20 avsn 11

⁷⁹⁹ Se kap 20 avsn 9 (1 augusti 1814)

fästningen skulle inrättas, d v s en länk för att kunna köpslå med andra potentiella femtekolonnare innanför murarna.

Kort efter Tanks försök att få Fredriksten att falla till föga, hade den 31-årige arméöversten Gustaf Peyron⁸⁰⁰, som lett en av de belägringskårer som isolerat Fredriksten på olika platser runt om fästningen, varit delaktig vid insamlandet av Haldenrepresentanternas "trohetsbetygelser".⁸⁰¹ Han hade i samband med detta kommit i förbindelse med flera informatörer och agenter som vittnat om mycket missnöje bland manskapet på fästningen. Peyron hade då på Bernadottes uppdrag börjat bearbeta fästningens manskap på ett annat sätt. Med *mutor* skulle det norska manskapet övertalas att massdesertera, samt att sabotera den egna fästningens kanoner och göra dem obrukbara. Dessa åtgärder skulle bereda svenska infanterister ett läge att storma fästningen med säker seger som utgång.

När artillerigeneralen Suremain fått höra talas om det bernadotteska-peyronska projektet hade han blivit vansinnig, och varnat kronprinsen i skarpa ordalag för att projektmakeri av denna ohederliga art kunde "aldeles skämma bort affärerna", som en historiker uttrycker det, d v s kraftigt kompromettera inte bara kronprinsen själv utan skämma ut den svenska armén som helhet. Suremain hade hotat att ställa sin befälstjänst till förfogande om detta underhandsspel fortgick. Det fanns något som kallades *heder* även i krig.

Bernadotte, tondöv, hade svarat med att erbjuda Suremain mutpengar för spioner och infiltratörer i fästningen, jämte löftet att om Suremain trodde sig kunna muta till sig fästningens snara kapitulation eller fall, så skulle Jean betala *vilken summa som helst*. Mutkassan var *obegränsad*, bara målet uppnåddes, hade kronprins Bernadotte meddelat.

Stamfaderns mutbenägenhet i ett nötskal. En metod han älskade.

Projektet hade dock förfallit. Peyron hade endast lyckats utvinna något slags löfte om medverkan från 13 personer, mest meniga soldater, men dessa mutade medlemmar i komplotten hade snart hoppat av både från fästningen och från det bernadotteska-peyronska projektet, då de trott sig påkomna av kommandanten.

Jeans mål att bemäktiga sig Fredriksten hade emellertid kvarstått. Och det skulle ske med våld. En svensk officer kommenterar dock i sin dagbok, att fästningen var närmast ointaglig med våld; det enda som kunde få fästningen att kapitulera var *hunger*, d v s brist på förnödenheter. Men utsvältning fordrade tid, och tid var något som Jean *inte* hade.

Det svenska bombardemanget av Fredriksten hade fortsatt intensivt under lördagskvällen. Fästningen troddes ha lidit stora skador. Bl a hade ett krutmagasin inne i fästningen sprängts i luften. Under natten mot söndagen hade svenskarna gjort skenattacker mot fästningen för att oroa och uttrötta manskapet.

Men fästningen hade stått pall och norrmännen hade fortsatt att förvara sig livligt och tappert.

Tidigt på söndagen hade bombardemanget återupptagits.

De svenska artilleribatterierna dundrade på. Men det var inte bara Fredriksten som drabbades. Även staden Halden led mycket stora skador. Ett batteri svenska mörsare – en typ av kortpipiga artilleripjäser som ofta användes för att förstöra bebyggelse – avfyra kulor mot fästningen, men dessa nådde inte ända fram. Istället föll många kulor ner i staden Halden och orsakade stor förödelse, stress och oro hos civilbefolkningen. På söndagsförmiddagen besökte därför några invånare från Halden Bernadotte, som råkade befinna sig i en by i närheten, och klagade bittert över det svenska bombardemanget som ju drabbade dem hårt. Flera av Haldens invånare hade dödats och hus raserats. Människovännen Jean svarade då:

⁸⁰⁰ Gustaf Abraham Peyron (1783-1852), svensk militärofficer och politiker

⁸⁰¹ Se kap 20 avsn 11 (5 augusti 1814)

”Vad säger ni! Bomber faller ner i staden, på fredliga invånare! Det är emot min avsikt och mina order; jag har strängt förbjudit general Suremain detta! Han är ansvarig härför, och jag är man att låta skjuta honom, därför att han inte lytt mig! Gå, mina vänner, jag ska sätta allt i ordning, och var lugna, det ska inte hända mer!”

Det goda folket från Halden lämnade Jean Bernadotte, tacksamma och alldeles *hänförda* över den svartkrullhåriga kronprinsens ädla sinnelag. Stadsborna var förtjusta i den tron, att det minsta som nu kunde hända general Suremain var att han med sina egna pengar skulle åläggas att betala för den skada som de svenska bomberna vållat i Halden.

Denna anekdot har dock en intressant fortsättning. Artillerigeneralen Suremain – av många oberoende samtida vittnesmål beskriven som en fullständigt hederlig, pålitlig och karaktärsfast person⁸⁰² – hade *själv* samma morgon reagerat på att många av den svenska mörsarnas kanonkulor inte nådde sitt mål utan föll ner i staden och orsakade förödelse. Den rättrådige officeren Suremain hade funnit denna rena *terror* som drabbade civilbefolkningen oacceptabel, och därför velat flytta hela batteriet med mörsare till en annan plats, där de både skulle nå fästningen bättre och samtidigt skona staden. Denna förflyttning av batteriet skulle dock kräva att mörsarna blev obrukbara i ungefär 24 timmar. Resten av artilleriet skulle upprätthålla den svenska eldgivningen mot själva fästningen under tiden.

Suremain, rättskaffens som han var, ansåg dock att han behövde Bernadottes godkännande för denna omplacering av mörsarna och det tillfälliga upphörandet av mörsarebeskjutningen. Han begav sig till kronprinsen i samma närbelägna by. Innan Suremain ens hunnit framföra sitt ärende propsade kronprinsen:

”Nåväl, när ska vi ha platsen?”

D v s när skulle fästningen Fredriksten vara erövrad.

Suremain förklarade att de svenska mörsarnas placering orsakade stora skador i staden och drabbade de civila, som led oerhört av kulregnet. Suremain ville skona staden och därför flytta mörsarna. En ompositionering skulle även göra beskjutningen av själva fästningen mer effektiv. Flytten skulle dock innebära ett uppehåll i mörsarnas eldgivning under ett dygn, men den tunga beskjutningen från andra positioner kunde fortgå hela tiden.

Jean svarade överlägset och sarkastiskt:

”Var tusan har ni lärt er kriget, eftersom ni har så vackra betänkligheter? Krig och medkänsla hör inte ihop! Om några bomber faller ner i staden ska dess invånare endast så mycket ivrigare vilja att fästningen ger sig, och ska förmå kommandanten att kapitulera!”

Stamfaderns patologiska ljugeri och dubbelspel utan skrupler i ett nötskal. Och likgiltighet inför begåendet av krigsbrott mot Norges civilbefolkning, precis som med utsvältningsblockaden.

Suremain vädjade återigen till den sk människovännen från Pau och menade att det ju blott rörde sig om en dags uppehåll hos en begränsad del av den svenska artillerikapaciteten, för att bespara staden stor förstörelse. Detta kulregn, förklarade Suremain, riskerade ju även att förstöra den goodwill för Bernadotte som fanns kvar i Halden. Stamfadern vidhöll dock sin linje och vägrade ändra sig. Bombardemanget skulle fortsätta, inklusive mörsarnas salvor som regnade ner över Halden. Suremain var tystad, men förargad inombords över att ens ha tillfrågat överbefälhavaren istället för att agera efter eget omdöme.

Den svenska artilleribeskjutningen återupptogs på söndagseftermiddagen, än intensivare än förut. Timglasat höll på att rinna ut, det visste stamfadern. Tiden tynade snabbt bort för honom om han skulle hinna att *med militära medel* tvinga fram en kapitulation av Fredriksten innan uppgörelsen med Norge *officiellt* var i hamn och den formella allmänna vapenvilan trädde i kraft. Snart skulle Mosskonventionen vara ett faktum, det var männe frågan om blott timmar, minuter kvar.

⁸⁰² Se text kap 3 avsn 4

Fredriksten var den stora hägrande symboliska segertrofén som Jean hade nämnt som referens i sin egen jämförelse med Karl XII som härförare, hans egen lagerkrans som han redan på förhand höjt över 400 års svensk kungahistoria.

Men Fredriksten hölls fortfarande av Norge.

Och klockan tickade.

Don Quijote, med en fix idé att bekämpa sin omedgörliga väderkvarn för egna inbillade ridderliga meritpoäng, beordrade därför på söndagskvällen obstinat att bombardemanget av fästningen skulle fortsätta *oavbrutet* utan annat uppehåll än vad som krävdes för artilleristernas vila. Staden Haldens civila invånares öde var av ändlöst underordnad betydelse. Historikern Björlin påpekar korrekt att man på "svenska sidan" – läs hos kronprins Bernadotte, som var nitiskt mån att dana sitt varumärke genom att besegra fästningen – "hoppats i det längsta att Fredriksten skulle falla".

Även den kommande natten mot måndagen den **15 augusti** framkallade de svenska styrkorna runt fästningen larm mitt i natten och gjorde skenattacker i syfte att störa fästningens nattro och fullständigt trötta ut det norska befälet och manskapet där. Den svenska livgrenadjärbataljonen var under en lång stund mellan klockan 01 och 02 inblandad i skottväxling med den främsta norska vaktkedjan. Nota bene, denna smattrande svensk-norska infanteristrid ägde alltså rum mer än ett halvt dygn *efter* att "de sista skotten" vid Kjølbergs bro ekat ut.

Som förklarades i föregående avsnitt, så hade Mosskonventionen framemot klockan 20 på söndagskvällen undertecknats av Sveriges och Norges ombud, och omgående ratificerats av kung Christian. *Men inte av Jean*. Detta dröjsmål med ratificeringen gav honom några timmars extra spelrum. Den svenska artilleribeskjutningen av Fredriksten fortsatte därför även på måndagen. Bl a dundrade de svenska kanonerna i en och en halv timme från Sauøya. Efter intensiv beskjutning under förmiddagen gjordes ett uppehåll i eldgivningen, och Peyron sändes för att höra om normännen var villiga att ge upp frivilligt, alltså kapitulera. Peyron medförde även ett brev från Tank i Moss, som sade att fästningen utan tvivel snart ändå skulle få order att överlämna befälet till Sverige. Detta var alltså återigen ett knipslugt försök från Jean där han ville få fästningen att ge sig frivilligt innan den officiella slutsignalen för kriget, med motiveringen att försvaret av fästningen ju ändå snart skulle förlora sin praktiska betydelse när stridigheterna upphörde.

Peyron försökte t o m intala Fredrikstens befälhavare att "det vore bättre att *genom en frivillig underkastelse göra sig värdig kronprinsens ynnest*" än att uppskjuta det oundvikliga och frambringa mer agg hos Bernadotte under tiden. Kontentan i detta argument var alltså, att om fästningen trotsade sina gällande militära order från den norska krigsledningen och i praktiken deserterade – ett kritiskt allvarligt disciplinbrott – innan det svensk-norska krigets officiella slut, så skulle detta vinna krigslegendaren Jean Bernadottes respekt och gillande.

Fästningskommendanten general Petersen böjde sig inte för vare sig kulregn eller sådana jönsiga floskler. Han vägrade att ge upp. Petersen svarade att han skulle vanhedra sig om han gav upp en sådan plats som Fredriksten frivilligt, utan att *tvingas* därtill, och att han skulle försvara sig så länge detta stod i hans makt, d v s så länge *hans egna överordnade* ej gav honom andra order. Med andra ord, Petersen betackade sig för "kronprinsens ynnest" som skulle vinnas genom att *desertera* från det militära uppdrag som han av sin egen befälhavare tilldelats, till dess att vederbörande gav andra direktiv. Ett fullt korrekt agerande. Petersen var en man med karaktärsfasthet, pliktkänsla och klara principer. Alltså den diametralt raka motsatsen till exempelvis fanskapet Cronstedt.⁸⁰³ Och raka motsatsen till Jean från Pau. Skjöldebrand har i sina memoarer beskrivit Petersen:

⁸⁰³ Se kap 1 avsn 5

”Kommendanten där var en gammal, tapper och hederlig man. Han ville ej veta av några parlamenteringar, utan försvarade sig. --- Den gamle kommendanten var obeveklig. Han uppgav ej fästningen, förrän hans så kallade konung uppgav alltsammans.”

Efter att Peyron återkommit från besöket på fästningen återupptogs artilleribeskjutningen.

Mosskonventionen ratificerades av Jean någon gång under måndagseftermiddagen.⁸⁰⁴ Kriget i Norge 1814 var därmed officiellt slut. Men det svensk-norska kriget vid Fredrikstens fästning vid Halden – den svenska artilleribeskjutningen och fästningens envetna moteld – pågick emellertid fortfarande till *långt in på kvällen, många timmar efter ratificeringen, och nära ett och ett halvt dygn efter att striderna avstannat vid Kjølbergs bro.*⁸⁰⁵

Det sades att alla hus och byggnader inne i fästningen, med undantag av kommendantens bostad, var ödelagda. *Men fästningen stod pall! Fredriksten gav ej upp!*

Jean förlorade mot sin väderkvarn.

Först någon gång sent på måndagskvällen, strax efter klockan 23, ankom slutligen order från Bernadotte via adjutant Stierncrona till artillerigeneralen Suremain att upphöra med den svenska eldgivningen. Mosskonventionen hade trätt i kraft och blivit ratificerad, varpå Sverige och Norge slutit en vapenvila. En liknande order från kung Christian skulle överlämnas av överadjutant Brock⁸⁰⁶ till fästningskommendanten Petersen. Kurirerna blev insläppta genom fästningsporten klockan 23:30. General Petersen och hans officerare samlades i kommendantshuset. Rum och fönster var sönderskjutna. Det var mörkt. Det regnade ute. På bordet i det dunkla ouppvärmda rummet flämtade några talgljus.

Brock framförde sitt ärende.

Det var över nu.

Vapnen fick vila och Mosskonventionen tog över från denna stund.

Sveriges militära våld mot sin utsedda trolovade Norge hade resulterat i en tvåsuppgörelse om ett slags konvensansförhållande utan kärlek och utan tillit, en nödlösning och hopradsad deal vars innehåll och bärighet för framtiden man redan då befarade var mycket sköra.⁸⁰⁷

Men viktigast av allt i denna stund, återigen: Fredriksten hade stått pall. Fästningen var sargad, men aldrig övervunnen eller uträknad. Den hade in i det sista vägrat låta sig bli ett fåfångans pris, ett symboliskt krigsbyte, och hade inte vikt ner sig för vare sig Bernadottes utförsök eller kulregn. Fredriksten var militärt obesegrad. Jean Bernadotte, Suremain och den svenska armén hade *ej* lyckats militärt övervinna den belägrade fästningen Fredriksten vid Halden innan kriget avblåstes. Jean, som genom hela livet, troligen som en följd av sin traumatiska barndom,⁸⁰⁸ saknade självkänslan och tryggheten inombords att kunna erkänna ett eget misslyckande, ville dock givetvis ändå spegla utgången som en svensk framgång, *ej* norsk. Han skrev i ett brev till utrikesminister Engeström samma måndag:

⁸⁰⁴ Den exakta tidpunkten är oklar, men Essen erhöll klockan 17:30 kurirbud i Hafslund om att Mosskonventionen ratificerats av Bernadotte i Fredrikstad. Avståndet mellan Fredrikstad och Hafslund är ca 13 km fågelvägen, och var ca 15 km landsvägsvägen. Ratificeringen skedde troligtvis ej före kl 15.

⁸⁰⁵ Författaren har låtit göra efterforskningar på Krigsarkivet om några svenska dödsfall kan identifieras i samband med slutstriderna vid Fredriksten, men utan framgång. Det är möjligt – men ännu ej styrkt – att Berndt Storm vid Kjølbergs bro *ej* var den siste svensken som stupade under detta fälttåg, utan att senare dödsoffer inträffade vid Fredriksten den 14 eller 15 augusti. Hur som helst var skotten vid Kjølbergs bro ingalunda de ”sista skotten”, och *ej* heller var Kjølbergs bro platsen för den ”sista striden”, och den 14 augusti 1814 var heller inte den ”sista dagen av krig” innan den långa freden. Striderna vid Fredrikstens fästning pågick ca 1½ dygn efter att skottväxlingen vid Kjølbergs bro tystnat, fram till sent på kvällen den 15 augusti 1814.

⁸⁰⁶ Ludvig Frederik Brock (1774-1853), dansk-norsk militärofficer

⁸⁰⁷ Jmfr kap 21 avsn 1, 3, 5, 9; kap 23 avsn 9, 21; kap 24 avsn 8; kap 25 avsn 13, 18, 20

⁸⁰⁸ Se kap 9 avsn 13; jmfr kap 24 avn 24

”Låt alla våra diplomatiska representanter veta om denna viktiga händelse --- att när 30 kanoner spelat mot Fredriksten, och just när allt var klart för slutattacken, så kom order för fästningen att kapitulera.”

Ack så det kan gå. Och ack så man listigt kan förvrída narrativet med klipska ordval och ordvändningar, och få det att låta som att fästningen *ungefär* föll.

Mitt i natten mot tisdagen den **16 augusti** inleddes det norska överlämnandet och det svenska fredliga besittningstagandet av Fredrikstens fästning, som varit en del av Mossuppgörelsen. Senare på tisdagen, när det dagats, utmarscherade den utmattade men ack så hedervärda norska besättningen ur fästningen, som vare sig förlorat eller kapitulerat.

De svenska trupperna, uppställda på rader utanför, visade norrmännen sin genuina respekt med honnör.

Kapitel 21

19 augusti – 1 december 1814

Avsnitt

1. *Vad var det som hände?*
2. *Vakter och raster*
3. *Upplagt för skilsmässa*
4. *En syndaflod av karaktärsfullmakter*
5. *Kommissarierna och Stortinget*
6. *Jean och Alexander, igen*
7. *Mitt ibland vapnens då*
8. *Wienkongressen*
9. *Unionen som blev en illusion*
10. *Den redbare svenske soldaten*
11. *En täljflisa ur Karl XII:s träkors*
12. *Hemförlovning*
13. *Mötet vid grinden*

VAD VAR DET SOM HÄNDE?

Ah, detta gyllene *budskapsföreträde!* Kontrollen över vilken berättelse som ska berättas, vem som ska firas och vem som ska nedsättas eller ignoreras, vilken pseudoverklighet som ska skildras, vilket narrativ som ska gälla, som ska planteras in i folkmedvetandet och annalerna. I stort och i smått. *Budskapsföreträdet!*

I ett brev till hustrun Désirée strax efter Mosskonventionen, lugnade stamfadern henne med den betryggande försäkran att "du behöver ej längre oroa dig för de faror krigsutsikterna kunde utsätta mig och Oscar för", med undermeningen att detta hade varit ett vådligt, riskfyllt krigsprojekt. Jean – som själv inte alls forcerat några omöjliga floder eller bergspass utan ridit och åkt kalesch raka vägen från Strömstad till Fredrikstad över en pontonbro och på beskedliga låglandsvägar – passade i samma brev till hustrun på att göra en liknelse av sina egna förutsättningar med de omöjliga villkoren i en av antikens mest kända drabbningar, slaget vid bergspasset Thermopyle⁸⁰⁹ i Grekland mellan hundratusentals greker och perser nästan 2300 år tidigare:

"Efter att ha gått över floder och forcerat pass värre än dem vid Thermopyle, kom vi fram till Glommen. --- *Fästningen Fredriksten hade redan gett sig och dess garnison underkastat sig Sveriges kung.* --- Det är nyckeln till Oslofjorden. Prins Christians armé blev kringrand av den rörelse jag hade gjort. --- I denna situation erbjöd sig prins Christian att överlämna makten till nationen och föreslå vapenvila."

Stamfadern inte bara glorifierar sin egen fälttågsinsats, utan blåljuger när han låter förstå att Fredriksten kapitulerat och att det var "prins" Christian, Norges kung, som gav vika och bönföll om en fredslösning på stamfaderns villkor.⁸¹⁰ Troféen Fredriksten, som Jean Bernadotte i sanning aldrig militärt lyckades kuva, ägnas ytterligare ett stycke för att understryka magnituden av bragden:

"Fredrikstens fästning ockuperades av den svenska armén efter två dagars bombardemang. --- Man har kallat denna fästning 'Nordens Gibraltar'⁸¹¹, det var framför den som Karl XII dödades."⁸¹²

Så långt krigslegendarens från Pau narrativ i privatbrevet till hustrun.

Via den svenska pressen och de svenska predikstolarna matades svenska folket med en liknande version av samma hjältesaga. Regimens propagandaorgan *Inrikes Tidningar* skildrade tappra svenska krigsinsatser i Norge, samtidigt som den högdragne Essen, tilltänkt guvernör över Norge, påstods redan ha vunnit norrmännens "förtroende och tillgivenhet".⁸¹³ I en redogörelse över konventionens tillkomst heter det att Björnstierna och Skjöldebrand skickades till Moss "för att till *prins* Christian framföra kronprinsens beslut över de föreslagna villkoren". *Kung* Christian reducerades alltså i vanlig ordning i denna retorik, samtidigt som den sluga formuleringen återigen låter påskina att det kraftlösa Norge vädjat om fred medan Jean Bernadotte, som den orubbliga auktoritet han var, myndigt beslutat om norrmännens vädjan kunde godtas. *Norrköpings Tidningar* hängde på i samma anda, och hävdade rakt ut att "prins Christian" var den som föreslagit fredsvillkoren, vilka kronprinsen därefter tagit ställning till. Östgötarna fick samtidigt veta att Mosskonventionen var "lika hedrande för armén som förmånlig för båda riken". *Lunds Weckoblad* körde samma falska vinkling av händelseförloppet, likaså *Carlskronas*

⁸⁰⁹ Slaget vid Thermopyle den 20 augusti alternativt den 8-10 september 480 f Kr

⁸¹⁰ Jmfr kap 20 avsn 12

⁸¹¹ Stamfadern "lånade" här, för extra dramatisk effekt, det binamn som brukade användas för fästningen Sveaborg; se kap 1 avsn 5.

⁸¹² Jmfr kap 20 avsn 11, 21

⁸¹³ Jmfr kap 19 avsn 3

Weckoblad som dessutom förtydligade för sina läsare att det minsann var "prins Christian" som avsänt en deputation och bett om fred, varpå den myndige svenske kronprinsen förestavat villkor som norrmännen sonika hade att rätta sig efter.⁸¹⁴

Varje historiker med självaktning vet idag att detta inplanterade narrativ var förbannad dikt, men likväl var detta budskapet som skulle prånglas ut och monopolisera det samtida folkmedvetandet i Sverige. Regimorganet *Inrikes Tidningar* avslutade med att lovorda de nyckelpersoner i Bernadottes *senior management* som gjort detta möjligt. *Norrköpings Tidningar* pushade att Jean undertecknat Moss "enligt konungens auktorisation". Genom att hänvisa till kung Carl XIII som ytterst ansvarig, och genom att namnge och tacka de mest framträdande personerna i den svenska armén och flottan för Mosskonventionens tillkomst – Essen, Adlercreutz, Puke m fl – så åstadkom Jean två saker; dels förstörde han händelsen i sig, dels klistrade han även fast dessa personers namn och rykte vid Mosskonvention, d v s Jean försökte konstruera en omedelbar association mellan alla dessa officerare och konventionen och därigenom göra det svårare för omvärlden att senare kritisera honom *enskilt* för resultatet.

Den **19 augusti 1814**, just som Stockholm nåtts av expressbudet från Fredrikstad att Sverige "vunnit" kriget mot norrmännen, som tvingats sluta fred på villkor som dikterats av Bernadotte, greps den svenska huvudstaden av – aningen förhastad – *hänförelse* och extas. Stockholm var "fullt av glädje" skriver ett samtida ögonvittne och flera ståtliga byggnader i staden illuminerades på kvällen. Lördagen den **20 augusti** hölls en stor galamiddag på Börshuset i Gamla stan för uppemot 300 personer för att fira den svenska framgången, som man förvisso inte hade några detaljer alls om ännu, men Sverige hade ju besegrat norrmännen och rimligen förestavat fredsvillkoren så det fanns inga skäl att betvivla att detta innebar en verklig återupprättelse för förlusten av Finland! Hurra! En samtida skildrare beskriver hur sällskapet "ätit och supit duktigt" för att fira Mosskonventionen innan innehållet var känt, och att varje kuvert kostat 20 riksdaler⁸¹⁵.

Vi gör en liten resumé:

Kort efter Napoleons avsättning i april hade Bernadotte åberopat svenska soldaters "plikt" att vända sig mot Norge. De hade lojalt uppmarscherat från Bryssel, blint hörsammat sina order. Den andra armékåren hade med stora ansträngningar huggit sig fram genom skog och släpat fram kanoner och tross över karga berg. Svenska avantgardet och vissa enskilda truppförband hade varit inblandade i några isolerade strider med norrmännen – vid t ex Tistedalen, Skotterud, Rakkestad, Hafslund, Langnes skans, Kjølbergs bro och givetvis Fredriksten⁸¹⁶ – där kanske ett par hundra soldatkamraters liv hade offrats sammanlagt, men det hade aldrig utvecklats till någon större sammandrabbning mellan de två arméerna. Överlag hade det norska försvaret visat sig reträttbenäget och skyggt, och svenskarna hade insett att de överskattat det norska motståndet. Det hade varit solklart att den svenska flottan och armén var ojämförligt starkare. Alla svenska vittnesmål, i dagböcker, brev och memoarer, är ense om att alla fördelarna hade varit på Sveriges sida, resursmässigt och psykologiskt.

De högre norska befälen hade gjort samma analys. Faktum är att såväl norskt manskap som materiel befunnit sig det jämmerligaste skick, den norska krigföringen varit ofokuserad och planlös, och provianten snart skulle ta slut.

Stämningen hade därför varit hög i det svenska högkvarteret, man hade haft ett ypperligt läge där Norge redan varit nere för räkning. Snart skulle man vara i Oslo och fullborda övertagandet av Norge. Generalstabschefen Adlercreutz hade optimistiskt skrivit i ett brev till

⁸¹⁴ Jmfr kap 20 avsn 12

⁸¹⁵ 20 riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 2600 kr (KPI), 7900 kr (guldprisindex) alt 95 000 kr (arbetarlöneindex)

⁸¹⁶ Se kap 20 avsn 9, 11, 13-16, 19 och 21

utrikesminister Engeström några dagar innan Moss – samtidigt som Jeans hemliga förhandlingar via sin norska agent Tank pågått som bäst bakom båda deras ryggar – att ”allting går bättre än vi kunnat föreställa oss”.

Men plötsligt hade allt avblåsts.

Stopp.

Stå stilla.

Jeans ordonnansofficer Nauckhoff skriver om den paffhet som inträffade när chefen ”istället för att fullborda verket, stannade” och ”istället att med ett drag göra matt och sluta spelet, beviljade motpartiet stillestånd!”. Professor Weibull konstaterar att ”Moss avbröt plötsligt och till synes utan anledning det framgångsrikt påbörjade fälttåget”.

Vad var det som hände?

Flera dagböcker vittnar om att de svenska trupperna i flera dagars tid efter Mosskonventionen hölls i total okunskap om ”fredens” innehåll. Sverige... hade vunnit... eller vad? Ingen förstod innebörden av den plötsligt uppkomna situationen. Fänrik Schmidt skriver i sin journal fem dagar efter Mosskonventionens undertecknande att ”man levde i lägret i en tråkig ovisshet”. Dagen efter, samma lördag som den förhastade firarbanketten på Börshuset i Stockholm ägt rum utan att veta ett jota om vad det var man firade, skriver Schmidt i den svenska armén på plats i Norge att ”i en tråkig okunnighet förgick också denna dag”.

Efter en styrkedemonstration, som i efterhand framstår som teatralisk, slutade allt abruptt blott några få moment efter att aktörerna tagit plats på scenen.

I mitten av juli hade kung Christian erbjudit sig att sammankalla ett storting, avsäga sig tronen till Stortinget till förmån för Sveriges kung, mot att Eidsvoll godtogs med endast de förändringar som var nödvändiga för att bilda en svensk-norsk union.⁸¹⁷

Kronprins Bernadotte – utåt sett – hade tvärvägrat, hånat, smädat, ställt till scener, markerat sin storhet, igångsatt ett krig. Men hade allt detta bara varit *teater*, för att få det att *verka* som att kriget var nödvändigt, för att uppstylat få allting att *se ut* som en nödtvungen ”kamp” för det stora svenska målet, en förening med Norge? Ty kort därpå, efter en hemlig norsk agents bemedling, hade ju Jean plötsligt *hemligen* gått med på just detta; att kung Christian skulle avsäga sig tronen till Stortinget till förmån för Sveriges kung, mot att Eidsvoll godtogs med endast de förändringar som var nödvändiga för unionen.⁸¹⁸ I princip exakt som kung Christian föreslagit.

Med facit i hand så hade kriget i princip varit totalt meningslöst. Jeans ordonnansofficer Nauckhoff – sedermera stamfaderns adjutant, kabinettskammarherre och hovmarskalk och sålunda väl insatt i chefens levnadshistoria och tänkesätt – menar det finns ”ingen annan förklaringsgrund, än att han inte *ville* göra matt”. Allting kokade nämligen ner till inte mycket mer än ett dyrt propagandagig, för att inför hemmapubliken uppvisa sig som den tappra härförare som bärgade hem den ack så åtråvärda föreningen. En föreställning. Professorn i historia Nils Edén skriver att Jean ”genom det korta kriget uppfyllt *skenet* av ett strängt vidhållande av det svenska programmet”.

Mosskonventionen måste säljas in åt hemmapubliken som en svensk seger för att rädda externrekryten Jeans ansikte. Förhoppningen var att den inledande lilla krigsuppvisningen skulle kunna lanseras inför den svenska allmänheten som ett upprätthållande av Sveriges militära stolthet och heder, och att ockupationen av lite norskt territorium inklusive några strategiska fästningar skulle markera svensk myndighet och att Sverige ägde påtryckningsmedel inför förhandlingarna om föreningens utformning. Detta stöds från forskarhåll.

Men vad innebar då Mosskonventionen egentligen? Mosskonventionen innebar inget mindre än ett folkrättsligt erkännande från svensk sida av hela det norska självständighetsverket,

⁸¹⁷ Se kap 20 avsn 2

⁸¹⁸ Se kap 20 avsn 12

endast med undantag av den valde kungens person. Kärnan av Eidsvollförfattningen skulle bibehållas, vilket innebar ett implicit svenskt erkännande av Norges suveränitet, oavhängighet, självstyre. I utbyte skulle Sveriges kung även få kalla sig Norges kung. Detta var i praktiken hela dealen.

Sveriges sanktion av den norska självständighetsförklaringen var anmärkningsvärd då ju stamfader Bernadotte dittills stämplat denna som upprorisk och illegitim. Och i sin adoptivfar kung Carl XIII:s namn hade ju bara fem veckor innan Moss en proklamation högtidligen förklarat Eidsvollförsamlingen för "lagstridig" och Eidsvollkonstitutionen för ogiltig⁸¹⁹. Men nu, plötsligt, skulle alla meningsmotståndare – f d "upprorsmakare" – ges full amnesti och Eidsvoll hade beredvilligt godkänts som Norges grundlag. Genom Mosskonventionen gjordes en fullständig reträtt från retoriken som dominerat Jeans haranger och översittarattityd under hela 1813-1814.

Därutöver lämnades det till Norges fria samtycke hur föreningens vidare bestämmelser skulle avfattas. Sveriges kung hade rätt att *föreslå* ändringar till Eidsvoll, men Stortinget ägde rätten att *besluta* om dessa förändringar. Professor Herman Rydin konstaterar torrt att "Stortinget var endast förpliktat att inlåta sig i underhandlingar med Sveriges kung, inget mer". Sverige hade alltså egentligen inte krigat till sig någon annan förmån än *rätten att förhandla* med Stortinget, där Norge självt skulle få bestämma hur de tyckte att den s k "unionen" skulle utformas.

Redan några dagar efter Mosskonventionen började det gå upp för svenska ministrar, ämbetsmän, officerare vad den externrekryterade fransosen gjort och vad Moss innebar. Statssekreterare Wirsén skrev till utrikesminister Engeström att "erkännandet av Eidsvollkonstitutionen på sätt som skett i mitt tycke kan lämna rum för många bekymmer". Ett understatement. Den **21 augusti** skrev samme Wirsén till sin kollega statssekreterare Mörner⁸²⁰ om vikten av att man "går med ordning och konsekvens tillväga --- och framför allt, inte lovar mer än man ämnar och kan hålla". Samma dag skrev Wirsén till sin vän landshövding Hans Järta att Bernadotte gärna fick utebli från den kommande riksdagen, och han tog återigen upp dennes benägenhet att ställa ut vidlyftiga löften, i detta fallet till norrmännen:

"Det vore ock rätt väl, om han ej kom till riksdagen, åtminstone icke i början, ty han lovar dem för mycket och precipiterar⁸²¹ affairerne."

Mosskonventionen publicerades i *Inrikes Tidningar* den **23 augusti**. När innehållet blev känt för alla och envar, förbyttes förtjusningen som gripit huvudstadens invånare fyra dagar tidigare – se ovan – i "allmän bestörtning". Man läste konventionen om och om igen. Vad var detta för jävla kرافs? Människor var förbryllade, konfunderade. Förbannade. *Vann* inte Sverige?

Skjöldebrand och Björnstjerna stod som Sveriges undertecknare. Crusenstolpe skriver medlidsamt om denna personliga förnedring för den svenske generalen Skjöldebrand, som han säger "var ärlig och god svensk" men som "tvingades likväl av *omständigheterna* att med sitt namn bekräfta *två för Sverige så kränkande akter*, som fredsslutet i Fredrikshamn⁸²² och konventionen i Moss". En annan källa skriver att "man skrek högljuddare över Skjöldebrands slapphet i Moss än i Fredrikshamn". Mosskonventionen var som salt eller kanske t o m *saltsyra* i ett oläkt sår.

Så vilka var då dessa "omständigheter" i fallet Moss? Skjöldebrand själv ger oss svaret i sina memoarer, som talar om hur han kände nationens besvikelse efter publiceringen:

⁸¹⁹ Se kap 20 avsn 5 (10 juli 1814)

⁸²⁰ Adolph Göran Mörner af Morlanda (1773-1838), svensk ämbetsman, politiker och hovman

⁸²¹ precipitera = omkullkasta, störta i förvirring, gå alltför brådstörtat tillväga, försämra ställningen för någon eller något

⁸²² Se kap 2 avsn 8

”Hela den svenska nationen blev en tid uppbragt på mig, som avslutat denna konvention. Det var heller inte underligt. Ta bort prins Christians avsägelse av kronan, vad återstår? Stillestånd och eftergifter å vår sida.”

Det handlade sålunda blott om tronfrågan. *Endast* kungamakten. Någons egenintresse. För *Sveriges* del, däremot, betydde Mosskonventionen egentligen inte ett skvatt. T o m den hängivne beundraren professor Höjer delar samma analys:

”Ur *dynastisk* synpunkt --- utgjorde den en stor framgång för Carl Johan. Men för *Sveriges* vidkommande var den icke odelat gynnsam.”

Höjer, denna gången i linje med i princip alla andra, tillstår att Jean uppenbarligen var ”villig att offra åtskilligt av dess innehåll” samt att ”*hans* intressen och *Sveriges* ej var alldeles identiska”. Personliga, karriärmässiga, dynastiska skäl överskuggade allt, medan den svenska nationen ju eftertraktade kompensation för förlusten av Finland, vilket inkluderade en territoriell utvidgning och en verklig fusion av länderna, även institutionellt, kulturellt och ekonomiskt; en samhörighet som för svenska folket skulle *kännas* som ersättning för det bortslitna Finland. Detta hade ju också varit exakt vad krigslegendaren Jean externrekryterats för vid bedrägeririksdagen i Örebro 1810, där Firma Fuffens & Båg, Fournier och Bernadotte, sålt in borgarsonen från Pau som just precis den tappre erövrare och frälsare som Sverige så desperat eftertraktat.⁸²³ Men nu, i samband med Moss, en milstolpe mot förverkligandet av den svenska upprättelsen, utvidgningen och återuppbyggandet, brydde sig Båg föga om detta. Allt efterskänktes förutom den symboliska förenade kungatiteln, som skulle bli hans när väl adoptivfadern trillade av pinn. Stamfaderns framtida hovman Nauckhoff kommenterar också att orsakerna till Moss återfinns ”helt och hållet inom personlighetens område”; Moss blev en produkt av den externrekryterade tronföljarens oavårliga verksamhet för ”betryggande av sitt dynastiska intresse i Sverige”, ett renodlat egenintresse. Rekryteringen av Messias från Pau, han som skulle återupprätta Sveriges fornstora anseende, var inte svenska riksdagens bästa drag 1810. Allt var bara fiktion. Och med Moss rann allt slutligen ut i sanden.

Stamfadern – med ”...en vidsträckt och exakt kunskap om saker som rör historia, statistik, statsvetenskap och nationalekonomi” enligt hans egenkomponerade hedersdoktorsdiplom⁸²⁴ – såg saken som klar med Moss. I och med att kungen skulle utgöras av samma person i båda länderna, den enda definierade länken mellan de två självständiga staterna, så var saken klar. Resten av unionsbildningen och framtidsbygget var dock bara luft. Och under den rojalistiska plymen, bakom hedersdoktorsdiplomets *ord*, fanns ingen statsbyggarkonst eller substans alls, bara nonchalans och inkompetens. Om Jean verkligen besuttit genuin kunskap i konstitutionella frågor och grundläggande statsvetenskap, skulle han eventuellt ha förstått själv att Moss var en *ytterst bräcklig grund* att bygga en union på, om detta ens kunde kallas för en grund över huvud taget. Så snart detaljerna kring Moss blev kända bland svenskar i slutet av augusti 1814 så insåg man genast och överallt att det den framtida unionens hållfasthet skulle bli ytterst vanskelig.

Professor Edén, som utrett Mosskonventionens brister, påpekar bl a att konventionen för övrigt har karaktären av en internationell traktat, som ingås av två skilda, självständiga stater. Professorn i statsvetenskap Rudolf Kjellén, som studerat unionsfrågan mer än de flesta, har konstaterat om Mosskonventionen:

”Läser man nu dessa villkor så har man verkligen svårt att tro, att det är en segrare som dikterat dem – så gynnsamma är de för Norge.”

Han tillägger att norrmännens befrielsesträvan hade sålunda ”fått en lön, som de väl aldrig själva väntat”, till skänks av Sverige. Professor Weibull skriver att ”villkoren i konventionen syntes

⁸²³ Se kap 2 avsn 21

⁸²⁴ Se kap 2 avsn 24

också uteslutande vara till norrmännens fördel”. Historikern Johan Bohnstedt uttrycker det analogt:

”Nog var det ett i historien enastående fall, när Sverige överföll Norge med krig, icke för att underkuva det eller göra det till ett lydrike under sig, utan för att förmå det till, att såsom självständig stat, utrustad med friare författning än Sverige, ingå en personalunion med detta land.”

Den **25 augusti** skrev August von Hartmansdorff⁸²⁵ i ett privat brev att Mosskonventionen gjort ”samma intryck som om jag istället för min flicka omfamnat en snökärring, och lika bestört har man blivit i allmänhet”. Samma dag skrev Wirsén ett privat brev till utrikesminister Engeström, som inleddes med orden:

”Vi fortfara att här vara uti en nog inqviettant⁸²⁶ crisis.”

Det abrupta och oförståeliga avbrytandet av kriget hade inte bara skapat snopenhet på den svenska sidan, utan även väckt förundran och misstänksamhet på den norska. Svenskarnas blotta fortsatta närvaro innanför Norges gränser, och osäkerheten kring vad konsekvenserna av Mosskonventionen *egentligen* kunde innebära för dem, hade bara spätt på norrmännens misstro mot Sveriges kronprins och svenskarna. Wirsén spådde att Norge skulle bli väldigt svårt att regera för en svensk styrelse, som ingalunda kunde räkna med aktning och respekt. Norrmännen ville helt enkelt inte ha *något* med Sverige eller Jean Bernadotte att göra. De knöt näven i fickan, och Wirsén kommenterade i sitt brev att ”i städerna där inga svenskar finns, yttrar man sig ännu med bitterhet”.

Den **26 augusti** skrev Wirsén till landshövding Hans Järta ett brev innehållande följande stämmningsbild från det svenska fälthögkvarteret i Fredrikstad där Jean befann sig:

”Jag är nästan fullkomligen övertygad att armén, utan att lossa ett skott, kunde marschera in i Oslo. --- Jag sänder här ett exemplar av konstitutionen, som vi nog handlöst antagit. Var nådig betänk hur sammansmältningen kan ske och --- ärendena må få gemensamhet och tillbörlig form. Här är de icke mycket hemma i dessa saker. --- Jag är liksom i en bisvärm, det yrar folk omkring mig, och jag hinner varken ett eller annat för bara fjäsk.”

Den **27 augusti** skrev utrikesminister Engeström till statssekreterare Wirsén, resignerat:

”Jag bekänner uppriktigt min övertygelse att statsrådet såsom statsråd har ingenting att göra med de norska ärendena.”

D v s vad Engeström menade var att hela Norgesaken tydligen verkade vara en helt och hållet enskild bernadottesk angelägenhet, där svenska regeringen varit och förblev utestängd från inflytande eller insyn.

Måndagen den **29 augusti** skrev den politiske nestorn Michaël Anckarsvärd i ett privat brev om stämningen i Uppsala och Stockholm efter att Mosskonventionen publicerats en knapp vecka tidigare:

”Här talar man ej om annat, somliga med bestörtning, andra med förundran och några med bitterhet. Man finner det besynnerligt att man förhandlar med en person som i våra blad varit ansedd som rebell, och med honom avslutar en konvention och ett stillestånd just i den momang då efter arméernas hållning man hade full anledning att anse rebellerna kringrända och totalt förlorade. En konvention, varuti alla fördelar synbart är på Christians sida, varuti Sveriges kung förbinder sig att anta den konstitution han så nyligen i sin proklamation förklarar för noll. --- Om --- det skulle beslutas att förena Norge med Sverige, synes enda förmånen därav för Sverige bli att dess kung får kalla sig Sveriges och Norges kung.”

⁸²⁵ Jacob August von Hartmansdorff (1792-1856), svensk ämbetsman och politiker

⁸²⁶ inqviettant = Wirséns egen försvenskning av det franska ordet *inquiétant* som betyder oroväckande, illavarslande, enerverande, gruvsam, kuslig. Ordet finns ej upptaget i SAOB.

Justitierådet Gustaf Wathier Hamilton beskriver också det breda missnöjet i Sverige med Bernadottes walk-over, just som segern var inom nära räckhåll, där han ej tog chansen att skapa den förening som han tidigare talat om:

”Denna konvention väckte förundran och missnöje i Sverige. Man kunde ej begripa, att kronprinsen velat försumma det tillfälle vapenlyckan erbjöd honom att fullborda en förening, som länge varit målet för hans önskningar och som borde trygga den skandinaviska halvöns självständighet.”

Även i litterära och intellektuella kretsar hade man starka åsikter om Bernadottes nonsensuppgörelse i Moss. Samma måndag mottog Jakob Adlerbeth ett brev från kollegan Lorenzo Hammarsköld⁸²⁷ där den sistnämnde uttryckte sin förundran, närmast bestörtning, över hur man kunnat bortskänka vad man hade i sina händer, och detta hade gjort honom fullständigt nedstämd.

Hans Järta, en av de svenska grundlagsfäderna från 1809, svarade den **4 september** statssekreterare Wirsén på ett tidigare brev, där han avslutade med att be om att *inte* bli insyltad i den norska röran som Bernadotte hade slängt ihop:

”Mycket måste förändras i vad fall som helst, och nästan allt, om Norge skulle förenas med Sverige i *en* stat. Det är bra rasande, att man emellertid antagit denna lag och sålunda bundit sig händerna. --- Jag ber herr statssekreteraren för allt vad heligt är att icke vidare söka dra mig in i dessa affärer. Ju mer jag tänker därpå, desto grumligare blir de för mina ögon.”

Historikern Axel Åkerblom skriver i en uppsats på ämnet 1913 att Bernadottes uppgörelse med Norge ”syntes de mera klarseende bland svenskarna tämligen värdelös”.

Den som kanske mest idogt protesterade mot stamfaderns outgrundliga handlingssätt var Adlercreutz, som framförde direkt till Jean, i häftiga samtal dem emellan, att Norge *ej* kunde betraktas annorlunda än såsom en med svenskt blod och på svensk bekostnad ersättning för det förlorade Finland, och att den status som Jean nu syntes vilja ge Norge vore att bortkasta frukterna av Sverige deltagande i det europeiska fälttåget mot Napoleon, av Kiofreden och av arméns vunna fördelar under kriget i Norge. Adlercreutz ansåg att man ingalunda kunde behandla de norska angelägenheterna såsom hörande till ett alldeles främmande rike, såsom de endast ägde gemenskap med kungen personligen. Den uppriktige Adlercreutz förklarade därför för sin chef, stamfadern, att han inte såg detta annorlunda än att Norge tillhörde Sverige och borde *införlivas* på samma sätt som Skåne, Halland och Blekinge en gång blivit svenska provinser.

Dessa allvarliga framställningar – att det inte fanns något för *Sverige* i denna union, endast *stamfadern personligen* – delades av många officerare i den svenska armén. Hela Norgefrågan hade ju egentligen hanterats som en privat fråga av Sveriges de facto styresman, ända sen 1810.⁸²⁸ Diskussionerna med stormakterna om stöd för sin sak, spionverksamheten, de utdragna propagandakampanjerna i Norge, o s v – hela tiden hade Jean betraktat Norge såsom *sin egen* angelägenhet, när detta i själva verket borde ha hanterats som ett ärende mellan *svenska staten* och Norge. Den **5 september** skrev Adlercreutz till Wirsén:

”Värst är att man här vill hantera norska sakerna såsom alldeles icke ägande någon gemenskap med Sveriges rike, utan blott med kungen. Jag har högt yttrat mig emot dessa principer och kan aldrig förmå mig godkänna dem, då man med en svensk armé, svensk flotta och svenska penningar företagit denna erövring, och jag skulle kunna uppge hundrade viktiga skäl, som talar emot sådana grundsatser.”

Det tvära oväntade slutet på fälttåget förvånade och förgäde även lägre svenska officerare och manskapet, soldaterna. De fann det hela *snöpligt*. Carl Gustaf Löwenhielm skriver i sina memoarer:

⁸²⁷ Lars ”Lorenzo” Hammarsköld (Hammarskjöld) (1785-1827), svensk litteraturhistoriker, kritiker och översättare

⁸²⁸ Se kap 3 avsn 1 (som illustration av inledningen till detta legitimitetsprojekt)

”Sättet och villkoren misshagade allmänt armén. Med obetydliga uppoffringar hade man troligen förmått uppställa sådana villkor som man hade önskat. --- De båda rikenas union är i sanning än idag i många avseenden knappast mer än nominell. *Sverige vann ingen direkt fördel av Norge.*”

Historikern Gustaf Björlin skriver ”att man efter konventionens ingående inom svenska och flottan började ångra att man inte slagit ut slaget till fullo”. Björlin fortsätter:

”Ju mer man kom underfund med alla eftergifter, som blivit gjorda, dess mera oförklarligt syntes också för många kronprinsens handlingssätt.”

Skjöldebrand igen om att Norge fick behålla Eidsvoll:

”Ändamålet var att göra föreningen lättare, men följden var att den blev mer skadlig än gagnelig, *att den ej i längden kan äga bestånd.*”

Flaggkapten Gustaf af Klint avslutar sina fälttågsanteckningar med följande:

”Konventionen --- kunde ej undanhålla en öm suck över dessa dyrbara rikens framtida öden.”

Generalmajor Nils Gyldenstolpe kommenterar i sin journal:

”Mångas mening är att mycket krångel undvikits för kronprinsen och svenska regeringen i en framtid, om konventionen avslutats i Oslo.”

D v s svenska armén borde fortsatt hela vägen till den norska huvudstaden, som en markering, och där dikterat villkoren.

Historikern Elof Tegnér skriver att när stamfadern ”syntes ha övergivit erövringsplanen, så föreföll detta många svenska fosterlandsvänner oförklarligt och nedsättande för den svenska vapenären”.

Det var som om Jean brådstupa lagt sig platt och nullifierat allt som svenskarna trott sig kämpa för. Man konfunderades över beräkningarna bakom detta, och såg den föreslagna uppgörelsen som ett nederlag för Sverige. Av det som moraliskt och maktmässigt skulle kompensera för förlusten av Finland några år tidigare, blev nästan intet. Var detta ”hemgiften” till Sverige? Var detta ersättningen för all nationalångest efter förlusten av Finland; resultatet av Fourniers aggressiva införsäljning av frälsaren från Pau 1810 inklusive frälsarens egna mutor; tiotusentals svenska soldaters uppoffringar i fält i över ett års tid? Var det här allt som blev?

Prästsonen Johan Anders Wadman, som tjänstgjorde som sjukvårdskommissarie under det norska fälttåget, formulerar sig mer rakt på sak:

”Man säger att den nye härskaren skänkt oss Norge till ersättning för Finland. Gott, vi hör det! Men nog hade en bit av Finland, t ex Lappmarken eller Uleåborgs län, på gamla villkor med oss förenad, varit tio gånger kärare för svenska hjärtan än detta sturska, självkära, oroliga, pockande och svenskhatande Norge. --- Vacker ersättning, på min ära! Finland gav oss sitt blod. Norge skulle gärna spotta oss i synen, om det kom åt bakifrån!”

Avslutningsvis, låt oss kasta en blick tillbaka. Sverige hade förlorat Finland i kriget 1808-1809. Kung Gustaf IV Adolf och nationen hade velat och försökt försvara Finland men kungen hade undergrävt, bedragits och förrått i denna ambition av flera högt uppsatta personer i sin närhet, inklusive sin farbror hertig Carl, sedermera Carl XIII. Den starkast pådrivande kraften för de två statskupperna 1809 – först avsättningen av kungen och sedan förändringen av tronföljden – hade varit Adlersparre som liknat Finland vid ”det torra skalet av en urpressad citron” och som istället varit besatt av att erövra Norge, på fredlig väg. Efter externrekryteringen av Napoleons förmodade gunstling Jean 1810, hade denne fransos genast börjat att knyta band med Napoleons antagonist och Sveriges ärkefiende Ryssland. Jean hade förkastat tanken på en återerövring av Finland, som ju varit Otto Mörners premiss när denne besökt Paris för att väcka Jeans intresse. Jean hade istället adopterat idén att erövra Norge som compensation åt svenskarna, för att därigenom ”rättfärdiga” valet av honom och vinna legitimitet som tronföljare. Efter mycket politiskt spel hade detta så småningom konkretiserats i doktrinen ”1812 års politik”.

Fastän Finland troligen kunnat återbördas genom förhandling i Åbo 1812, hade denna idé hos Jean varit förlorad. Nu sommaren 1814, efter det kontinentaleuropeiska fälttåget när den nya svenska utrikespolitiska doktrinen till slut skulle förverkligas och allting fullbordas, i skarpt läge, gav han istället bort allt, förutom den personliga titel som skulle åtfölja den kungamakt som han snart skulle ärva.

Även Adlersparre hade börjat ventilera sina betänkligheter med Jeans ryska tillgivenhet och hans metoder för att vinna Norge. Sommaren 1814, strax innan det svensk-norska "kriget", hade Adlersparre skrivit i ett privat brev till sin meningsfrände i Norgefrågan Baltzar von Platen:

"Vi har bägge en gång och på en gång hoppat i galen tunna. --- Kör in i mitt huvud om du kan, att vägen till Norge går genom Tyskland; att Sverige vunnit genom långväga krig; att Rysslands förstoring är vår fördel; att ändamålet med nordiska rikenas förening, nämligen trygghet mot de östra barbarerna, vinnes genom dessa barbarers härjande biträde; att man ej bör inrycka i Norge när hela menigheter och ett starkt parti begär det, utan när vi där blivit högst förhatliga genom våra utsvältningsåtgärder. --- Kör in detta i mitt huvud, så bidrar du direkt till min sällhet."

Kapitel 21 avsnitt 2

VAKTER OCH RASTER

Hafslund, ungefär 13 km nordost om centrala Fredrikstad, fågelvägen.

September. Regn och dis. Större delen av augusti hade varit likadan.

Det nästan oupphörliga småkalla regnandet hade gjort vägarna sörjiga och marken ständigt kall och våt. Svenska bivacker bredde ut sig på sura ängar med högt gräs. Aldrig någon varaktig sol som värmdes kroppen och mårn. Vad som borde varit sensommar kändes redan som höst. Soldater blev hostiga och sjuka trots dubbla brännvinsransoner. Provianteringen var enformig, med torkad fisk var morgon, middag och kväll. Norska fiskare sålde även ostron till svenskarna för 5 riksdaler per trä.⁸²⁹ I en annan källa berättas av en officer att han köpte hummer, på den svenska sidan gränsen, för 1 riksdaler⁸³⁰ för fem stycken.

Jean Bernadotte och hans följe flyttade efter Moss sitt högkvarter från Fredrikstad till Halden. En del av den svenska armén började snart få order om hemmarsch. Dessa var glada över att få lämna landet med det ständiga regnandet och de bottenlösa, dåliga vägarna, för att skynda på med höstsådden på sina boställen i Sverige. 15 000 man ur den svenska armén skulle dock stanna kvar i Norge tills vidare i trakten av Fredrikstad och Halden.

Den **8 september 1814** förflyttades Kalmar regemente söderut på de gement geggiga vägarna via Hjelmungen, för att den **9 september** återkomma till Halden. Temperaturen kröp ner ytterligare några grader från denna dag, det kändes ruggigt, nästan som november. Det var mödosamt för trupperna att ta sig fram i den mjuka lersörjan, men väl i Halden inkvarterades man i staden, och dagen efter den **10 september** flyttade Kalmar regemente in i Fredrikstens fästning. Smålänningarna fick uppdraget att besätta och vakta Jeans donquijotska väderkvarn. Till sin olust fann de ankommande fotsoldattrupperna att hela det bedårande svenska högkvarteret – högre officerare, adjutanter, stödpersonal i drivor – också gjort Fredriksten och

⁸²⁹ 1 ostronträ = 41,9 liter ostron; senare räknades ett ostronträ innehålla 200 stycken ostron. 5 riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 660 kr (KPI), 2000 kr (guldprisindex) alt 24 000 kr (arbetarlöneindex). Räknat på 200 ostron för 5 rdr, motsvarar detta ett pris per ostron av ca 3-120 kr/styck i dagens penningvärde beroende på konverteringsmetod.

⁸³⁰ 1 riksdaler banco år 1814 motsvaras år 2020 av ca 130 kr (KPI), 400 kr (guldprisindex) alt 4700 kr (arbetarlöneindex)

Halden till sitt säte. Högkvarterets mäktiga skara, med sina epåletter och buljoner och medaljer och andra rangmarkörer, upptog allt utrymme på orten till i mitten av oktober.

Det kulna och regniga vädret fortsatte genom september månad. Flera andra svenska regementen bivackerade utomhus. För att slippa sova på bar backe, och för att mota tristessen av enformighet och sysslolöshet, började dessa andra regementen uppföra träbaracker, i synnerhet i närheten av Tistedalens stora och vackra vattenfall. Det fanns gott om grovvirke, brädor och annat byggmaterial i området, och bland soldaterna – den svenska allmogens drängar – fanns många duktiga timmermän och snickare. En efter en började hyttor och längor poppa upp i snabb takt på backar och slätter. Uppförandet av de enkla barackerna fortskred snart till en tävlan mellan trupperna i fråga om husens smakfulla arkitektur och snygghet, och det snickrades och anlades utmärkt eleganta boningar som senare kompletterades med fönster och murade eldstäder. Invändigt uppfördes ställningar för gevär och persedlar, ävensom britsar. Taken belades med granris och bekläddes med torv. Utanför anordnades blomsterrabatter, trädplanteringar och vägar. Dessa rejäla hus gav intrycket att de svenska soldaterna berett sig på att stanna under en längre tid, medan de i själva verket bara gick och såg fram emot att bli hemförlovade, få återvända till sin fosterbygd, sina torp och gårdar. I skuggan av ledan, utväntandet av tiden som passerade förbi, visade de svenska soldatdrängarna nu ypperliga prov på byggnadskonst och händighet, och lämnade detta efter sig åt norrmännen när deras dagar i landet var till ända.

Men trots denna hobbytävlan som ägde rum i Tistedalen så gick tiden långsamt för alla, såväl officerare som soldater. En officer berättar om hur timmarna varvades med "exercis, fiske och jakt". För knektarna skapade den blygrå monotona tillvaron en stilla melankoli som bröts då och då av vitsar och hyss rekryter emellan, och många partier av kortspelet *Boston*, men egentligen bara uppvägdes av tanken på hembygden. Några skrivkunniga yngre officerare och/eller soldater började för att få tiden att gå t o m ge ut en tidning som "innehöll en mängd muntra verser om vad av vikt som inom vår stat passerat", alltså politisk satir. Tidningens titel var *Morgondaggen*. Om inte den narrativkänsliga Jean och hans hejduk verktyget Wetterstedt, chef för den svenska statscensuren, varit så upptagna med de förestående norska avtalsförhandlingarna, skulle denna tidning möjligen attraherat deras uppmärksamhet och troligen förbjudits.

Trummorna slog tapto klockan 21.

Sedan följde ännu en dag. Och ännu en.

För Nils Forvass och hans kamraters del så lunkade dagarna sakteligen på med vaktkommenderingar, antingen vid fästningen Fredriksten, utposten Gyldenløve eller i staden Halden, dag som natt, varvat med rastdagar, söndagsgudstjänster och en och annan mindre kyrkparad. Stora reparationsarbeten av de sönderskjutna byggnaderna på Fredriksten befalldes också, "skyndsamt".

Nils sade inte så mycket. Han hade blivit fåordigare sen händelserna vid Glückstadt. Men han var heller aldrig den som klagade eller ömkade sig. Det skulle ändå inte göra någon skillnad. Han var aldrig sjuk; inte när de under fälttåget i Tyskland vaknat genomfrusna i gräset vid någon slocknad vakteld och med frost på marken och uniformen, och inte nu i Norge när hösten ville ta över och Skagerraks kalla vindar susade över den gamla stenborgen, och vadmalsrocken och byxorna och de ofodrade kängorna började kännas alldeles för tunna.

Noll sjukdagar.

Soldats-Instruction för Calmare Regemente⁸³¹, artikel 2, punkt 30: "Hwad är en Post i allmänhet förbjudit? Att på Posten sätta sig, eller sätta gewäret ifrån sig. Att wid Posten göra sig några säten, eller till Poststället släpa något att sitta på --- att röka tobak, och att gifwa sig i långa samtal med någon."

⁸³¹ Se kap 5 avsn 5

Punkt 31: "Hwad är en Post i synnerhet förbjudit? Att sofwa, eller gå ifrån sin Post; båda dessa brott straffas, enligt Krigs-Articlarne, till lifwet."

Punkt 34: "Huru gör en Post honneur? De Poster, som hafwa gewär på axel, göra den med skyldra gewär, eller rätta sig."

Punkt 35: "För hwilka personer skyldras gewär? För alla Officerare, alla Riddare af Swärds-Orden, för Troupper som äro af Officer anförde, och för alla de personer som är befallt för Pique- eller Gewärs-Posten att ropa i gewär."

Punkt 41: "För hwilka personer ropas i gewär så ofta de i Garnison passera Wakten? För alla Kongl. Personer, Deras Excellencer, Fältmarskalkar, Generals-Personer, tjenstgörande General-Adjutanten, Blåa⁸³² och Gula Bandet⁸³³, Commendanten och Place-Majorn."

Nils tankar där på Fredriksten, på ensamma vaktpass om småtimmarna i snålblåsten under natthimlens molntrasor och den stundom framskymtande månskärvan, gick till Ingeborg och Anna-Maja. Hans flicka hade blivit nio månader gammal men aldrig sett sin far. Och han tänkte på Abraham, sin vapenbror vars liv slocknat i Nils armar ute på det ödsliga, isolerade vattensjuka låglandet söder om Glückstadt; far till fyra flickor som aldrig skulle få återse sin pappa.⁸³⁴

Nils tänkte på sin egen far och storasyster som hade ryckts ifrån honom en gång för länge sen och kastat hela familjen i fördärv, och en gång hade han själv varit dömd att dö.⁸³⁵ Alltings skörhet, fragilitet och dödens ständiga närvaro fick honom att än mer sakna sin familj, sitt hem. Ju mer han grubblade över stora frågor desto mindre förstod han av livets vändningar, livets nycker, livets orättvisor.

Hemmavid hade brådskat med höstsådden; en stor del av den svenska landsbygdens arbetsresurser hade befunnit sig i Norge och mycket jobb hade lämnats ogjort även detta år, precis som 1812 och 1813.

Nils höll sin nattpost på Fredriksten i facklors, lyktors och lanternors ljus och skuggor, utav soldatplikt till kronan. Vad nu detta egentligen innebar.

Ibland regnade det ihållande.

Ibland var nätterna stilla, rysligt kalla och klara, när han stod sina pass på Fredriksten i många timmar inunder de oräkneliga stjärnornas beständiga tysta iakttagande. De svagt glimmande, flämtande stjärnorna på universums botten, dessa avlägsna nattväktares visshet, hemlighet, allsmåttighet.

Och han slogs av tanken, torparen från Knarrkullen, att denna vakttjänstgöring på Fredriksten egentligen inte borde ses som en besvärlighet. De var i slutet av ett fälttåg som redan varat i ett och ett halvt år. Och kalariterna – svenska arméns avantgarde genom Tyskland och Belgien, hjältarna från Glückstadt, tillika det regemente som lidit störst förluster under hela fälttåget – var ett av få regementen som nu, under den kalla regniga nordiska höstens antågande, fick ligga i garnison och bo inomhus i uppvärmda rum. På Fredriksten av alla ställen, denna så starkt symboliska plats i den svenska historien, ett faktum som givetvis även stamfadern var ytterst medveten om.⁸³⁶

Kanske, funderade Nils, borde vakttjänstgöringen på just den där stenborgen där om natten, under den mäktiga stjärnhimlen, i själva verket ses som ett hedersuppdrag.

Icke desto mindre längtade han hem.

⁸³² "Blå bandet" = medlemmar i serafimerklubben, d v s innehavare av Serafimerorden

⁸³³ "Gula bandet" = innehavare av Svärdsordens högsta grad

⁸³⁴ Se kap 17 avsn 10

⁸³⁵ Se kap 1 avsn 1-4, 7, 9

⁸³⁶ Se kap 20 avsn 21

UPPLAGT FÖR SKILSMÄSSA

Norge var på pappret ålagt att ingå i en personalunion med Sverige genom konventionen i Moss. Än sen då? Det norska folket var ingalunda vunnet för saken. Svenskarnas våldgästning, och Sveriges tidigare ofta demonstrerade tendenser till översitteri, förmyndarskap och härskartekniker, ofta med hänvisning till det svenska kastsystemet som gick ut på att invånare i Sverige värderades olika och särbehandlades positivt eller negativt baserat på i vilken familj de var födda, var inte den rejälaste grunden att bygga ett förbundsbrödraskap på med den fria, jämlika, demokratiska, progressiva, framtåtblickande och självständiga grannen.

Trots att Mosskonventionen i praktiken tillerkände Norge dess fulla självständighet som nation, så var många norrmän i städerna, som gripits av liberala ideal, förbittrade över att en unionskonvention över huvud taget slutits med svenskarna. Inte minst retade man sig på den storsvenska inbilskheten, den svenska förmånenheten att tro att Norge någonsin skulle ge upp sin frihet, och det gjordes "häftiga utfall mot adelns privilegier och de aristokratiska principerna" enligt en rapportör. Memoarskrivaren Ljunggren berättar om norrmän som samlades i det hus där han själv inkvarterats i Fredrikstad efter Mosskonventionen:

"Med möda kunde de kväva utbrotten av den harm, som alstrades av missnöjet med vad de behagade kalla 'svenska pretentionerna'. Denna förtrytsamhet bebådade likväl tillvarelsen av en aktningvärd kärlek för fäderneslandets självständighet."

En annan skildrare av stämningen i Oslo några veckor efter Mosskonventionen berättar likaledes om en djup misstro mot allt svenskt och hur termen *svenskar* blivit synonym med *fiende*. Det spekulerades hos en del svenska generaler ifall den laddade stämningen och pyrande söndringen mellan de två staterna – redan innan dessa två parter ingått formellt giftermål – skulle resultera i ett nytt krig dem emellan under hösten. Om inte Norge och Sverige kunde acceptera varandra, skulle detta leda till "politiska matsmältningsbesvär" menade brevskrivaren, underförstått att unionsbildningen bara skulle leda till metaforisk förstoppning, sura uppstötningar och illamående.

Så motbjudande för norrmännen var den union som nu höll på att bildats. De önskade inte ha *något* med Sverige att göra.

Många norrmän riktade även agg mot såväl kung Christian som ledande gestalter inom den norska regeringen och armén. En mobb hade några dagar efter konventionen attackerat statsrådet Haxhuhausens⁸³⁷ hus i Oslo, slagit ut fönsterrutorna och förstört hans möbler, och hade även "sökt honom och flera andra av prins Christians anhängare för att mörda dem", skriver Adlercreutz i ett brev. Folket riktade även sitt hat mot andra norska officerare. Sveriges general Björnstjerna fick fly den norska huvudstaden för att slippa bli skymfad. När Jean istället skickade upp amiral Rudolf Cederström till Oslo, omringade folkmassor hans hus och skrek okvädinsord. Oroligheterna utbredde sig i Oslo, Bergen och andra städer. Det rådde upplöpsstämning med bråk och kravaller där folk bröt sig in i affärer, misshandlade köpmän, plundrade magasin m m. Massor demonstrerade sitt missnöje mot Mosskonventionen, då man som sagt ville vara *helt* fri från Sverige, och ansåg att norska regeringen och armén misskött saken och givit upp för lätt.⁸³⁸ Norska folket menade allvar. Norge var en *helt* självrådande nation, ett folk, och skulle så förbli.

⁸³⁷ Fredrik Gottschalck Haxhausen (1750-1825), norsk militärofficer och politiker

⁸³⁸ En tragikomisk anekdot i sammanhanget är att stamfader Bernadotte, trogen sitt fabricerande av egna narrativ för att framställa sig själv och sina gärningar förmånligast, *vände* helt och hållet på detta och i ett brev till hustrun Désirée i slutet av augusti påstod att upplöppen var ett uttryck av *unionsvänliga personer* som riktades *mot motståndare* till Mosskonventionen, och tillade att Cederström "av folk och myndigheter mottogs utomordentligt"! Det ohämmade ljugeriet i korrespondensen med Désirée, som vi sett prov på vid flera tillfällen tidigare, ägde dock kanske främst en

Jeans humör och beslut påverkades av dessa upplopp. En journalskrivare i högkvarteret dokumenterar i börjat av september:

”I Oslo krånglas. Kronprinsens missnöje väckes som oftast. Den ena timmen ges order till åtskilliga truppers hemmarsch till Sverige, och timmen därefter ges kontraorder.”

I vanlig ordning alltså. Detta eviga impulsiva överilade orderutdelande följt av lika snabba vacklande kontraorder, som alltihop sammantaget bara sådde förvirring och irritation. Men så arbetade krigslegendaren från Pau. Militärnillet.

Den svenska armén hade, som konstaterats, velat fullborda sitt uppdrag och ogillade att kriget plötsligt avbrutits av Bernadotte i halvtidsvilan. Man hade velat få till stånd tydligare, vassare och konturskarpare skrivningar i konventionen för att lägga grunden för ett mer bestående förbund mellan de två länderna, istället för den urvattnade, eftergivna och naiva fantasiprodukt som nu blivit resultatet. Svenska folket höll med om detta. Många norrmän, å sin sida, betraktade samtidigt med misstänksamhet vad svenskarna kunde hitta på med stöd av konventionen för att inskränka nationens nyvunna friheter.

Det fanns alltså redan ett uttalat missnöje på båda sidor, och detta *trots* att Mosskonventionen i sig självt var ytterst vagt avfattad, vilket möjliggjorde för vem som helst att tolka konventionen på sitt sätt. Konventionens original var på franska, men redan i den norska översättningen förekom flera tvivelaktiga ordval som öppnade upp för olika tolkningar i framtiden. Texten var diffus och dubbelbottnad; formuleringarna och terminologin bleka och kraftlösa. Mosskonventionen var mer prosa än juridik. Den norske historikern Gunnar Christie Wasberg har kallat Mosskonventionen för ”det mest oklara och mångtydiga dokumentet i Norges moderna historia”. Professor Jörgen Weibull konstaterar att ”avsikten var --- att båda parter skulle kunna tolka konventionen i överensstämmelse med sin ståndpunkt”. Man undvek att ta definitiv ställning i olösta tvistemål. Rättsfrågan sköts därmed på framtiden. Och därigenom kom unionen att redan från start att bli porös. Exempelvis refereras till grundlagen som ”den konstitution, som *uppsatts* av fullmäktige vid riksdagen i Eidsvoll”, där nyckelordet *uppsatts* i princip kan betyda vad som helt och egentligen saknar all juridisk hållfasthet. Norrmän skulle givetvis läsa detta som att konstitutionen redan *instiftats* i Eidsvoll och därför var den redan gällande och fullt legitima grundlagen och utgångspunkten. Samtidigt kunde svenskar läsa samma uttryck som att en konstitution *framlagts* i Eidsvoll men vars innehåll ej alls var bindande för unionens utformning.

Mosskonventionen har beskrivits som en spetsfundig balansakt som *inbjöd* till långsökta och krystade tolkningar och helt olika förväntningar. Detta kom att bevisas till fullo genom den högljudda unionsdebatten på 1890-talet, då man fortfarande vände och vred på vad Mosskonventionen egentligen betydde.

Redan innan Mosskonventionen hade kung Christian framhållit det motsägelsefulla och smått absurda i hela situationen. Å ena sidan krävde Sverige att Norge skulle ingå i någon slags ”union”, samtidigt som man å andra sidan erbjöd alla tänkbara fördelar och generösa villkor för att garantera Norge dess egna konstitutionella rättigheter. Å ena sidan krävde Sverige att Norge skulle erkänna den svenska kungens bestämmanderätt, samtidigt som man å andra sidan betonade Norges fortsatta självständighet, oberoende och det demokratiska Stortingets makt och myndighet.

Den **13 september 1814** skrev expeditionssekreteraren Johan David Valerius till Wirsén i ett brev från Oslo:

propagandistisk baktanke, då stamfadern hoppades att detta narrativ av honom själv som framgångsrik statsbyggare och Norgeunionen som en framgångssaga skulle planteras och spridas vidare i Paris.

”En förening som väl sätter Norge i beroende av Sveriges kung, men som dock *lämnar bägge rikena i oberoende av varandra*, är för ögonblicket och törhända för en längre tid, den enda möjliga.”

Valerius kommenterar i samma brev även hur Jean Bernadottes krigsbrott – utsvältningsblockaden av den norska befolkningen – lämnat ett djupt avtryck av bitterhet och misstro hos norrmännen gentemot Sverige, såväl bland nationens ledande företrädare som i de breda folklagren.

Tvetydigheten i utformningen av den framtida unionen manifesterades glansfullt den proklamation som överlämnades till den norska regeringen den **21 september**⁸³⁹ i Carl XIII:s namn, jämte en anhållan om att denna text skulle införas i norska tidningar. Proklamationen inledde med att förklara att Carl XIII såg sig nödsakad att ”återföra lydningen och befria er från ett med självständigheten bemantlat⁸⁴⁰, henne hotande förtryck”, d v s befria norrmännen från kung Christians regentskap som ju till 100% haft Eidsvollkonstitutionen som utgångspunkt. Därefter staplade Carl XIII paradoxerna på varandra. Norge hade tagits i besittning av Sverige men skulle *inte* anses som erövrat och underlagt. Norge skulle framgent utgöra ”en *fri* och *med Sverige oavhängig* stat”, ren verbal geggamoja; Norge skulle alltså vara både självständigt och osjälvständigt på samma gång enligt den svenska regimens svammel. Eidsvollkonstitutionen skulle bibehållas, hette det entusiastiskt, med undantag för ”nödiga förändringar” samt ”oundgängliga jämkningar och rättelser”, vilket likväl fick det att låta som att Carl XIII i grunden ansåg att Eidsvoll innehöll rena sakfel och att hela Eidsvoll egentligen var uppe för diskussion och potentiell revision till oigenkännlighet. Norrmännen skulle vara ”fria undersåtar, men ej slavar”, hette det, där ju själva innebörden i begreppet undersåte är subordination och underkastelse visavi en påtvingad överhet. Och varför dök ens den rent stötande termen ”slavar” upp mitt i allt detta? I vems huvud existerade ens tanken på att norrmännen skulle bli slavar, vilket föranlett denna *dementi* i Carl XIII:s proklamation?

Gubbstruttens skrivelse till norrmännen var alltså ytterligare en fyllig dos oprecis, luddig, flummig poesi om det framtida svensk-norska förhållandet; en riklig ranson kungligt svammel där även en tämligen pompös svensk attityd lyste igenom på var och varannan rad. Man kan dock även betrakta denna proklamation på ett annat sätt, nämligen som ett sinnrikt meddelande till norrmännen för att blidka dem, avfattad i den senile galjonsfiguren Carl XIII:s namn av *någon* ute i kulissen som samtidigt – genom dessa underfundiga fraser – in i det sista ville bibehålla alla utvägar att senare själv kunna avgöra slutresultatet beroende på vad utsikterna vid tidpunkten skulle erbjuda honom.⁸⁴¹

Den **22 september** skrev Järta i ett privat brev till Wirsén vad han ansåg om högsta ledarskapet – d v s Jeans statsmannakompetens – vad gällde Norgefusionen:

”Jag begriper icke rätt väl den högsta ledningen av de norska sakerna. Den är mera *legär*⁸⁴² än man bort kunna förmoda.”

Förväntningarna på ”statsmannen” från Pau, ”samhällsbyggaren”, ”hederdoktorn” i statskunskap, hade varit lite högre ställda 1810 än det *rena klåperi* man nu bevittnade. Järta fortsätter i samma brev:

⁸³⁹ Proklamation var ursprungligen daterad 30 augusti 1814, och under redigeringsarbetet under veckorna som följde innan den överlämnades till norska regeringen den 21 september så bibehöll den detta datum.

⁸⁴⁰ bemantla = omhölja, bekläda, överdraga, dölja, ge ett skenfagert utseende åt något

⁸⁴¹ Detta återkommande beteende hos stamfadern (jämför t ex med hans förhållande till Napoleon, hans förhållande till koalitionspartners under fälttåget, hans förhållande till Bourbonerna, o s v) skulle med en snäll eufemism kunna kallas för ”dualism”. En mer korrekt benämning vore slugt dubbelspel.

⁸⁴² legär = lättvindig, nonchalant, vårdslös, slarvig

”Min övertygelse är den, att ackvisitionen⁸⁴³ av Norge icke stärker utan *försvagar* Sverige, om icke en förening kan beredas som sammanflätar bägge rikenas konstitutionella, moraliska och ekonomiska förhållanden.”

Den **24 september** hade en av undertecknarna av Mosskonventionen, Björnstjerna, efter en tids vistelse i Oslo också insett att det unionsupplägg som Jean ville driva fram aldrig skulle fungera i längden och inte vara till något gagn för *Sverige*. Björnstjerna avfattade en redogörelse till sin chef där han förordade ett återupptagande av kriget av många olika skäl, för att erhålla ett för *Sveriges* del förmånligare, starkare och trovärdigare slutresultat. Men Jean avvisade givetvis Björnstjernas anhållan.

Den **25 september**, i ett brev till Wirsén, hade Hans Järta, en av den svenska regeringsformens fäder, tagit sig tid att minutiöst granska och analysera Mosskonventionen. Järta, som tidigare varit motvillig att ens vidröra detta snömos till fördrag, hade nu i alla fall sammanställt några observationer i en promemoria.

I denna varnade Järta för en svag förening med starkt lokalt självstyre. Järta ställde kärnfrågan på sin spets – ska föreningen bara vara ett skådebröd, ett omslagspapper med blott gemensam kung, eller ska Norge bli en beståndsdel i ett gemensamt svenskt-norskt rike? Norges *införlivande* med Sverige var en nödvändig förutsättning för en varaktig förening. Den starka ställning som Stortinget genom Eidsvollgrundlagen erhållit, med rätten att mot kungens veto genomdriva lagar, kunde *ej* läggas till grund för en beständig union med Sverige. En *gemensam* svensk-norsk nationalrepresentation fordrades för att avgöra frågor som exempelvis beskattning för gemensamma statsbehov, samt för att *samfällt kontrollera och återhålla den exekutiva makten*, d v s utgöra en relevant motvikt till en självständig kung. Järtas promemoria vände sig sålunda kraftigt mot hela utformningen av Mosskonventionen, och mot inbillningen att Eidsvollkonstitutionen kunde utgöra grunden för ena halvan av en union. Järta såg tydligt hur allting egentligen nu konstruerades blott som ett luftslott, och förutspådde att ”den ofullkomliga förening --- som härigenom bildades, icke i framtiden *kunde* äga bestånd; den *kommer* att innebära alltför många frön till sin upplösning”. Han skrev profetiskt:

”Om Sveriges och Norges konstitutionella, moraliska och ekonomiska förhållanden icke tidigt sammanflätas, vad kan väl, *efter något sekel eller kanhända förut*,⁸⁴⁴ hindra norska folket att återbörja den kamp för självständighet, som det nu försökt?”

Det var Bernadottes avhändande av alla konkreta fördelar för *Sveriges* del och de vittgående loften om norsk självständighet som han delat ut, med orubbligt bibehållande av den tvåfaldiga kungamakten för *egen* framtida del, som redan från första början infogat en kil mellan länderna. Många på den svenska sidan förvånades inte bara över hur slapp föreningen som sådan framställdes i Mosskonventionen, utan också hur Jean lämnat total walk-over i symbolfrågor. I synnerhet förundrade man sig mycket över fördragets tolfte artikel, som fastställde den norska flaggans upphöjda ställning och vördande, särskilt då någon sådan flagga aldrig erkänts av svenska regeringen.

Det har ofta anförts att stamfadern hoppades att hans visade generositet, när det gällde de fria föreningsvillkoren, skulle gengäldas av norrmännen i form av stärkt iver att arbeta mot samma slutmål, en lycklig och stabil union. Detta var emellertid ett oerhört enfaldigt synsätt. Norrmännens nedärvda misstänksamhet och avoghet gentemot Sverige mildrades i grunden ej. Norrmännen blidkades inte av ”vänskap” utan bibehöll sitt pragmatiska, resultatintriktade perspektiv. Deras medborgerliga rättigheter och vision om ett jämlikt, liberalt, demokratiskt norskt samhälle byggt på folksuveränitetens och nationalstatens principer, vägde fortsatt tyngst och var inget de iddes kohandla om. Som exempel kan nämnas ett möte i början av september

⁸⁴³ ackvisition = förvärv, anskaffande

⁸⁴⁴ Se kap 23 avsn 9, 21; kap 24 avsn 8; kap 25 avsn 13, 18 och 20

mellan statssekreterare Wirsén och det norska statsrådet Niels Treschow, tillika den äldsta professorn vid Oslo universitet och en ansedd man bland folket, som även hade den studerande ungdomens förtroende. Treschow bestred helt Wirséns synsätt som utgick från Kieltraktaten, och förklarade obehagligt hur Danmark inte avträtt Norge till någon alls utan endast lösgjort monarkin Norge och givit nationen åter sin oinskränkta suveränitet.⁸⁴⁵ Likaså reste Treschow för Wirsén reservationer mot det svenska kastsamhället med adeln som lokala herrar överallt där den hårt slitande allmogen producerade något slags ekonomiskt överskott, privilegier kontra diskriminering av olika samhällsgrupper inskrivet i svensk lag, och den usla svenska s k "demokratin" där endast en flisa av befolkningen någonsin fick någon slags perifer talan.

Expeditionssekreterare Valerius, som befann sig i Oslo, rapporterade i en skrivelse till statsrådet Platen den **3 oktober** om ett starkt norskt självförtroende och fokus på uppgiften som nu stundade i de kommande förhandlingarna, nämligen att lägga fundamentet för norska nationens framtida självständighet. Man tycktes redan ha glömt bort kriget, och ansåg att resultatet var tveksamt. Nu var man en helt jämbördig förhandlingspart till Sverige, som inte skulle våga starta ett nytt krig. Norrmännen visste att de hade de starkaste korten på hand.

Vid sidan om denna ömsesidiga misstro fanns även mellan norrmän och svenskar en distinkt skillnad i nationalkaraktär. Professor Rudolf Kjellén anför detta som en av flera olikheter som talade mot unionen, och menar att "Norges fjällar" skapar ett annat lynne än "Sveriges slättbygder och skogar". Biskop Fredrik Julius Bech i Oslo anförde en liknande tes till Wirsén i september 1814, när han förklarade att det skulle bli mycket vanskligt att förena norrmännens sinnen till ett sådant mål, en union, särskilt då norrmännen ägde "öböjlighet i karaktären och en av vana och politik starkt inrotad fördom mot det svenska". Norge hade 885 000 invånare och Sverige 2 460 000, men med den viktiga skillnaden att norrmännen talade med *en* röst; det fanns en nationell identitet, enighet och framtidsvision kring det gemensamma statsbygget, utan svenskars klåfingriga och maktlystna inblandning. Skjöldebrand går i sina memoarer rakt på sak rörande en väsentlig skillnad i folkens karaktär:

"Svenskarna saknar i allmänhet helt och hållet en egenskap, som de norska äger till ytterlighet, varav den blir löjlig. Det är nationalstolthet.⁸⁴⁶ De norske, som blott kunna åberopa bedrifter från den uråldriga sagotidens mörker --- anser sig ädlare och tapprare än alla andra nationer --- och då de eljest merendels sprang så fort de kunde springa, ansåg de sig likväl ha visat prov på hjältemod. Vi svenskar däremot älskar i allmänhet att nedsätta allt som är svenskt. --- Modesti är en vacker egenskap hos enskilda människor, men nationalmodesti är alldeles icke berömlig."

Så hur kan då uppgörelsen i Moss summeras, vad var dess *essens*, egentligen?

Jean Bernadotte skapade inte en union, därför att den var aldrig hållbar. Moss var en ytterst klen grund, omöjlig att bygga en varaktig union på. Detta insåg man redan 1814, hundratals tänkande observatörer har framhållit detta. *Och detta insåg Jean själv*. Han förstod även att han bedrog den svenska regeringskonseljens, militärledningens, svenska statsmäns och folkets uppfattning om avsikterna med Norgeförvärvet, men genom propagandajippon, skicklig retorik, samt ett *ymnigt* utdelande av utmärkelser, bonusar och förmåner för att köpa sig militäradelns och andra tongivande svenskars lojalitet eller avväpna deras motståndsbägenhet,⁸⁴⁷ kunde det gå vägen.

⁸⁴⁵ Jmfr kap 18 avsn 7

⁸⁴⁶ Jmfr norrmännens firande av den 17 maj varje år med den svenska socialdemokratiska politikern Mona Ingeborg Sahlins (1957-) uttalande 2002 på frågan om vad svensk kultur är: "Jag har ofta fått den frågan men jag kan inte komma på vad svensk kultur är. Jag tror att det är lite det som gör många svenskar så avundsjuka på invandrargrupper. Ni har en kultur, en identitet, en historia, någonting som binder ihop er. Och vad har vi? Vi har midsommarafton och sådana tontiga saker."

⁸⁴⁷ Se kap 21 avsn 4

Kjelfreden accelererade endast Norges skilsmässa från Danmark, men Norge förenades aldrig med Sverige annat än på pappret. Och denna pappersprodukt, en fantasi om en union, fyllde främst ett egoistiskt syfte, nämligen att "bli kvitt" med Sverige och därigenom göra tronföljarkuppen 1810 legitim, tvätta rent bedrägeriet, förvandla en borgarson, en militärt medioker charlatan, till arvtagare av Vasatronen.⁸⁴⁸ Unionsbygget var inte beständigt, men upphovsmannen hoppades att det åtminstone skulle hålla ihop så pass länge att den nya dynastin hann etablera sig på Sveriges tron. Det har även påståtts av flera olika historiker, likaså samtida personer i Jeans absoluta närhet såsom Gustaf Löwenhielm, att stamfadern *uppsåtligen* gjorde unionen fragil, och höll de två nationerna avsiktligt åtskilda, och att han t o m hemligen *uppmuntrade* norrmännen till isolering och misstänksamhet mot Sverige. Tanken bakom detta grepp skulle ha varit att ha den norska tronen som separat fallskärm – en backuplösning – för sig själv och/eller sin son om det skulle bränna till i Stockholm.

Minnestecknaren Carl Johan Ljunggren skriver att Moss blott innebar att Norge blev "en självständig stat med en egen konstitution, som väl icke var den svenska, men vida förståndigare". I övrigt, tillägger Ljunggren, "så blev hela förändringen den, att *kungen i Sverige* tillika blev *kungen i Norge*, utan att rikena i något annat avseende tillhörde varandra".

Justitierådet Gustaf Wathier Hamilton skriver att var och en lätt kunde se att föreningen "ej var fästad med starka band". De olika folken hade olika rättigheter, olika konstitutioner, olika lagar, olika arméer, olika penningväsen, olika handelsintressen och utrikespolitiska prioriteringar, olika uppfattningar om folkrepresentation och demokrati, o s v. "En gemensam kung var nästan det enda båda rikena hade gemensamt", konstaterar justitierådet.

Crusenstolpe menar att stamfadern snarare att den förening som kom till stånd istället grundlade "den fullständigaste --- *söndring* mellan de bägge halvorna, som naturen ämnat till ett sammanhängande helt". På annan plats menar samme författare att "i Moss sattes *kronan* på föreningen" – ett fyndigt uttryck i sig – samtidigt som grunden lades för dess upplösning.

Den respekterade professor Wasberg konstaterar i sin bok om unionen från 1964, att "unionen själv var ett *ändligt faktum*", med innebörden att Moss blott var *startskottet för den utdragna men oundvikliga unionsupplösningen* 91 år senare.

Rekryteringen av Messias från Pau vid bedrägerivalet i Örebro 1810 hade inbegripit en förväntan att denne till Sverige skulle medföra en hemgift, antingen Finland eller likvärdig kompensation. Samhällsdebattören Gustaf Lallerstedt skriver i sitt arbete om Skandinavians tidiga 1800-talshistoria:

"Hemgiften är anskaffad, men aldrig har något äktenskapskontrakt varit omgivet av så mycket misstroende. Det var svårt att *mer* än vad som skett avlägsna sig från gemensamhetssystemet. Vi anklagar inte norrmännen, som tog sina försiktighetsmått, men vi har rätt att fordra räkenskap av honom, som medförde hemgiften. *Vi kan ifrågasätta förtjänsten av en förening, som liknar en evig skilsmässa.*"

Det låg liksom redan i fatet att framtida diskussioner om *total* norsk suveränitet, frihet från unionen, förr eller senare skulle bli oundvikliga. Unionsupplägget var klivet, allting var en skenföreställning. Jean från Pau, hedersdoktor i statsvetenskap, bäddade genom detta fusckverk för många bekymmer för honom själv och för framtida svenska regeringar. Och som sagt, han var medveten om detta själv. I ett brev den **7 oktober** skrev stamfadern:

"Utän tvivel ska våra barn få mycket att göra för att verkställa den slutliga fusionen mellan de bägge nationerna."

No shit.

När den nya dynastin väl var "legitimerad" och fastknuten genom den "kompensation för förlusten av Finland" som undergöraren så fint anskaffat Sverige, presenterat med ett vackert

⁸⁴⁸ Se kap 2 avsn 21

omslagspapper, spelade det ingen roll att paketet senare visade sig vara tomt inuti. Bara den egna släkten, hans efterkommande, när den tidpunkten väl infann sig, hunnit bli stadigt knuten till Vasatronen och hunnit berika sig på andra sätt. *Tiden* skulle läka det stora sår – det klåparverk och haveri, den illusion och besvikelse – som unionskonstruktionen utgjorde, var tanken.

Kapitel 21 avsnitt 4

EN SYNDAFLOD AV KARAKTÄRSFULLMAKTER

Uttrycket "en syndaflod av karaktärsfullmakter" har vi redan använt en gång tidigare i boken i samband med Kielfördraget,⁸⁴⁹ men formuleringen är så träffande att vi här befordrar den till avsnittsrubrik i anslutning till undertecknandet av Mosskonventionen.

Diskretionära utmärkelser – alltså ej baserade på rent objektiva och strikt kvantifierbara parametrar och meriter, utan som är beroende utav någon annans subjektiva tycke och gottfinnande – fyller en dubbel funktion. Den spontana uppfattningen hos gemene man är oftast att sådana utmärkelser, t ex titlar, medaljer, diplom, gåvor eller inbjudningar till festiviteter utdelas för att uppmärksamma "framstående insatser", någon "berömlig gärning" eller liknande, d v s olika individers förtjänster inom diverse områden.

Detta är emellertid oftast *inte* huvudskälet. Det *främsta* skälet är, oftast, för *givaren* att sola sig i glansen av mottagarna. Givaren av en uppfunnen belöning *associerar sig* genom denna ritual med personer som åstadkommit och presterat något, eller som på annat sätt åtnjuter status eller en viss ställning i samhället. Utdelandet av utmärkelser blir alltså en propagandaföreteelse huvudsakligen för *givaren*, som får möjlighet att demonstrera anknytning och "umgänge", om än ett ytligt sådant, med kända ansikten och namn. Givaren höjer *sitt eget* renommé genom att medelst utdelade vedermälen länka sig själv till framstående personer. Givaren placerar *sig själv*, genom utdelandet av sina påhittade utmärkelser, i en kontext av framgång och inflytande, och stärker därigenom *sitt eget* varumärke.

Men inte nog med detta. Genom att ta emot dessa i högsta grad diskretionära utmärkelser och inbjudningar, så skänker mottagaren *legimitet* åt givaren som sådan. Mottagaren erkänner indirekt, genom att ta emot vad som bjuds, givarens berättigande till sin ställning, och både givarens och utmärkelsens titulatur och dignitet. Dessutom – och detta är kanske det finaste av allt ur givarens synpunkt – så kommer en individ som erbjudits och mottagit något så fint att *ytterst osannolikt* i framtiden öppet kritisera eller ifrågasätta givaren. Genom detta utdelande av utmärkelser, och genom att skapa en exklusiv "sfär" av gemensam upphöjelse, så *avväpnar och neutraliserar* givaren eventuella anmärkningar och invändningar mot denne som person, dennes ställning eller dennes politik som annars skulle förekommit, och som kunnat tillväxa och tränga ut i offentligheten. I bästa fall försätter dessa belöningar istället mottagaren i ett tillstånd av någon slags *livslång tacksamhetsskuld* till givaren. Utdelandet av titlar, belöningar, medaljer, diplom och exkluderande inbjudningar blir sålunda ett mycket effektivt verktyg för givaren att systematiskt knyta samhällets kändaste namn, främsta företrädare, opinionsbildare och förebilder till sig, och köpa deras lojalitet eller åtminstone tysta acceptans. Belöningsystem är ett maktmedel. Det ligger mycket samlad visdom och sanning i det gamla svenska ordspråket "den som tar emot gåvor, säljer sin frihet".

Människan som varelse styrs i stor utsträckning av fåfänga och har ett inneboende behov av omvärldens bekräftelse. Hos vissa är detta bekräftelsebehov relativt sansat, hos andra näst intill omätligt. De flesta människor förtjusar, förförs och låter sig manipuleras av titlar och

⁸⁴⁹ Se kap 18 avsn 11 samt definition av det formella begreppet "karaktärsfullmakt" i kap 24 avsn 20.

utmärkelser, fastän dessa i själva verket är rent abstrakta innovationer. Ju mer inbilsk och känslig för sin egen image som mottagaren är, desto mer kan dessa belöningar förvrida huvudet på honom eller henne. Det är för många mycket svårt att tacka nej till uppmärksamhetsjippon och utmärkelser, nästan oavsett vad priset innebär. Detta gör att hela illusionen med diskretionära utmärkelser faktiskt fungerar, och den stora vinnaren i den magiska ekvationen är *givaren*.

Med detta i bakhuvudet, kastar vi oss tillbaka in i postludiet av Sveriges fälttåg 1813-1814. Det som "kriget" mot Norge hade pågått endast ett par veckor, men flottan hade inte mött något motstånd, den svenska huvudarmén på land hade aldrig sett en skymt av fienden, och det skämtades att många inte hört andra skott än dem man avlossade vid några svenskars begravning på kyrkogården i Fredrikstad. Carl Johan Ljunggren skriver:

"För oss, som hört till huvudarmén, blev hela detta fälttåg blott en promenad, i militäriskt hänseende av ännu mindre betydelse än den föregående tyska promenaden, ty här hade vi icke bränt ett färgkrut, icke en gång sett en fiende framför oss, om jag ej skulle räkna de få norska jägare, som stod på förpost vid Svinesund."

Ljunggren fortsätter med skarp ironi:

"Det blev således helt naturligt, att historien om våra krigiska dater⁸⁵⁰ måste för denna gång bli oristad i Minnets Tempel, ehuru man bort föreställa sig motsatsen, om man låtit sig förledas av den *förvånande mängd befordringar* och de *ymniga stjärnfall*, varom tidningsbladen dagligen underrättade hemmavarande landsmän."

Den tsunami av belöningar i form av titlar, ordnar, militära gradbefordringar och medaljer som Jean Bernadotte lät regna över det svenska officersklientelet efter Kielfreden och efter Moss, har parodiserats av flera minnestecknare och historiker. Denna syndaflojd lämnade mången officerare berusad av tursamma befordringar och drucken av egenkärlek, och flera inbillade sig säkert själva efter att ha mottagit dessa titlar och dessa krimskrams, helt seriöst, att de nu stod att jämföra med Gustav II Adolfs närmaste män eller förgrundsgestalter i karolinerarmén⁸⁵¹.

Man slås i studier av detta hur det i princip är samma uttjatade namn, oftast med adlig klang, som återkommer när det vankas medaljutdelningar och befordringar. Samma bekanta grönsaker i grytan, *insiders*, och sällan något genuint uppmärksammande av verkliga prestationer av icke-klubbmedlemmar. I synnerhet släkttillhörighetens medföljande särbehandling var ytterst bedrövlig att åse när personer 1813-1814 syntes erhålla erkännande för inget annat än *sina förfäders* insatser under fornstora dagar, insatser som under tidens lopp fått ett eget liv och rikligt kryddats med överdrifter. Inget mer än så. Ättlingarnas eget deltagande i strid i Tyskland eller Norge hade varit obefintligt eller näst intill. De historiker och släktforskare som i vår egen tid, två sekel senare, söker klarlägga dåtida bedrifter utifrån befordrings- och utmärkelseförteckningar kan tryggt lägga ner dessa ansträngningar med en gång. Det understryks av en samtida minnestecknare, att det under Jeans tid to m utdelades befordringar och utmärkelser till högre officersgrader i armén åt personer som inte ens var i aktiv tjänst! Crusenstolpe ironiserar över hur "ynglingar av börd och förmögenhet ägnas nästan uteslutande åt krigarens yrke", men att dessa aldrig sattes på prov på riktigt utan att glansen var blott en förpackning, ett skal, en image utan substans. Icke desto mindre befordrade regimen ändå upp chefer uteslutande ur detta bekväma gräddfilskotteri, där huvudkriterierna var just börd och förmögenhet.⁸⁵² Löjtnant Ekensteen vid Mörnerska husarerna gör en analog liknande iakttagelse angående officerares ymnigt pyntade rockbröst, med följande kommentar:

⁸⁵⁰ dat = hjältebragd, stordåd, bedrift, bravad

⁸⁵¹ karoliner = soldaterna inom den svenska armén som tjänade under kungarna Karl XI (1655-1697) och Karl XII (1682-1718) under Sveriges tid som stormakt

⁸⁵² Jmfr kap 24 avsn 5 (Jeans vurm för *pengar*, och hans större respekt för *rika* människor än andra människor)

”Förunderligt att nu se människor, som endast känner kriget *par renommé*⁸⁵³, bära på ett helt firmament⁸⁵⁴.”

Samtidigt så var det så, att den enorma myckenheten utmärkelser i sig självt fullständigt devalverade dessas värde. Jean Bernadottes utdelade ordnar och utmärkelser i parodiskt överflöd ”berövade gåvorna allt värde, allrahelst som rättvisa och förtjänst ganska sällan – men börd, släktrationer och lycksökeri oftast – föranledde dem”, kommenterar Ljunggren, och fortsätter:

”Varje tänkande måste därför *medlidsamt* åse detta slöseri med tomma titlar och ordensdekorationer.”

På annan plats kommenterar Ljunggren:

”Svaghet och ömklighet var alltid de rådande egenskaperna hos våra höga befälhavare.”

Samtidigt korrumpade hela detta belönings- och befordringssystem normer och värderingar i officersleden. Som forskare slås man i den självbiografiska litteraturen av graden av politiskt spel och *avundsjuka* som grodde i detta skikt. Det rådde onekligen en konstant statusstress, från första trappsteget, och det intrigerades för att nå fördelar i tjänstebefattningar, titlar, utmärkelser, maktbefogenheter, rapporteringskanaler, ersättningar och belöningar, o s v. En *viss* grad av hederlighet, osjälviskhet och moralisk pliktkänsla förekom nog, men det är nedslående att se hur goda principer så fördunklades av personlig vinningslystnad i chefsleden. Jakten på gradbeteckningar och rangmarkörer, berömmet och erkännandet blev ett *självändamål*, medan själva den faktiska egna insatsen, plikten och prestationen blott var sekundär, om ens det. Det blev ett *skuggspel* som många engagerade sig i på allra största allvar. Stamfadern själv är urtypsexemplet för detta – och det sägs att äregirigheten och avunden är som allra störst i *hov* – men i en stor del av den svenska officerskåren framträder en likartad lystnad, om än i något mildare proportioner.

Genom karriärpolitiskt spel och intriger kunde man sålunda avancera mycket långt i den svenska armén under Jeans ledning, vilket är synd, eftersom detta står i motsatsförhållande till ren meritokrati och *fair play*. Samtida skildrare ger konkreta exempel på officerare som hjälpte sig fram i sina karriärer med grovt smicker och fjäsk, men i allt övrigt saknade integritet, vett, kunskap och egen förtjänst. Skjöldebrand återkommer exempelvis flera gånger i sina memoarer till en Johan Weidenhielm som sinnebild för detta, *en orm i gräset*, en riktig skitstövel att döma av Skjöldebrands berättelser och anekdoter, som trots sin skitstövlighet intrigerade, ljög och rövslickade till sig befordringar till överstelöjtnant och arméöverste, och som givetvis blev antagen i Jeans generalstab och fick medalj för tapperhet i fält samt, för att kröna hela charaden, i december 1813 belönades med Svärdsorden.⁸⁵⁵

Gammaldags hårt strävsamt slit och fokus utan knot, mannamod och självupppoffring – förtjänst och duglighet – värderades ringa i den svenska armén under detta fälttåg, och ej heller i andra sammanhang under resten av stamfaderns levnad. Det vinnande konceptet utifrån ett underifrånperspektiv utgjordes snarare av inställsamt pladder, ett rakt motbjudande rövslickeri, personlojaliteter på basis av enbart egennyttiga överväganden, samt givetvis strategiskt viktiga bördsförhållanden.

Det kommenteras på många platser av olika samtida minnestecknare, hur förundrad man faktiskt var över hur revolutionsuppkomplingen Jean Bernadotte – som en gång stred med vapen i hand för republikens ideal – nu valde att inte bara upprätthålla utan *förstärka* den föråldrade, förlegade samhällsordningen och antimeritokratiska urvalsprocessen för utmärkelser och

⁸⁵³ *par renommé* = ryktesvis; till namnet

⁸⁵⁴ *firmament* = en myckenhet dekorationer, glitter, prydnader som därigenom fick utseendet av ett himlavalv beströvt med stjärnor

⁸⁵⁵ Weidenhielm tilldelades Svärdsorden den 14 december 1813

befordringar. Allting antog perversa proportioner och former, där medaljer och belöningar blev smörjmedlet för mottagarens lojalitet i retur.⁸⁵⁶

Jean skulle nu alltså bli "kronprins av Sverige och Norge" och inympningen av en charlatan på Vasatronen, och den grumliga upprinnelsen i Örebro till denna avvikelse,⁸⁵⁷ skulle äntligen urskuldade. Detta ymniga strössel av medaljer, utmärkelser och nya titlar ovanifrån sådde i denna kontext en viss ro, belåtenhet, komfort och trohet i officersleden. Ibland t o m sporadisk entusiasm. Jean knöt hoptals av officerare till sig, hemmahörande runt om i Sverige, genom att distribuera alla dessa mängder av luftutmärkelser och titelbefordringar, vilket dimrade mångas klarsyn och boostade deras fåfänga. Ett urgammalt trick som fungerade galant.

Désirée Bernadotte, svensk kronprinsessa som fortfarande befann sig i självvald exil i Paris undan det hemska svenska klimatet och det hemska svenska folket och allt som var svenskt i övrigt, kunde till sina andra titlar nu även foga den av "arvprinsessa av Norge", en titel som enligt historikern Girod de l'Ain för övrigt "lämnade henne fullkomligt likgiltig".

Kapitel 21 avsnitt 5

KOMMISSARIERNA OCH STORTINGET

Två olika nationer, två olika grundlagar, två olika parlament, två olika och skilda system för statsförvaltning, två olika arméer, två olika handels- och penningväsen, två olika syner på medborgerliga rättigheter, två olika fosterländska identiteter och framtidsvisioner – och mycket mer därtill – skulle prompt jämkas ihop i någon slags tvångsunion under samma kung, där nivån vad gällde flummighet och dubbeltydighet redan etablerats genom formuleringarna i Mosskonventionen. Vad kunde manne det spännande resultatet bli utav detta den externrekryterade drömprinsens projekt för att kompensera Sverige för förlusten av den östra rikshalvan 1809?

Mosskonventionen stipulerade att ett urtima storting skulle sammankallas. Så skedde också, men innan Stortinget öppnade i Oslo i början av oktober, ägde på den bernadotteska sidan förberedelser rum av olika slag. Stamfadern hade i september gjort ett kort besök i Stockholm i detta ärende. En grupp statsråd och ämbetsmän⁸⁵⁸ i Stockholm hade där fått uppdraget att utarbeta ett förslag på vilka nödvändiga förändringar i Eidsvollkonstitutionen som fordrades för att effektuera unionen under en svensk kung. Arbetet hade resulterat i ett detaljerat förarbete där varje paragraf utretts, ord för ord. Detta svenska utkast till ny norsk grundlagstext inkluderade även förslag till instruktioner för den förhandlingsdelegation – de s k kommissarierna – som skulle fungera som en länk mellan den svenska sidan och Stortinget. Dessa instruktioner var huvudsakligen en förteckning på svenska eftergifter som skulle kunna medges om normmännen skulle anhålla om det.

I en skrivelse till kung Carl XIII motiverade arbetsgruppen de många eftergifter som Sverige gjort eller kunde tänkas göra, med att "*huvudmålet* otvivelaktigt måste bli att sätta hans majestät i besittning och utövning av kungamakten" i Norge, och det stod redan i detta skede klart att man var beredd att tillstyrka i princip vilka eftergifter som helst, bara de ej stred mot detta. En gemensam kung utgjorde "grunden för all underhandling", hette det, likaså allt som rörde

⁸⁵⁶ Jmfr kap 24 avsn 20

⁸⁵⁷ Se kap 2 avsn 21

⁸⁵⁸ Statsråden Claes Adolph Fleming (1771-1831), Fredrik Gyllenborg (justitieminister) (1767-1829), Carl Lagerbring (1751-1822), Mathias Rosenblad (1758-1847), statssekreterarna Adolf Göran Mörner (1773-1838) och Gustaf Fredrik Wirsén (1779-1827) samt tillförordnade hovkanslern Carl Gustaf von Brinkman (1764-1847).

tronföljden, givetvis. Dessa var skarpa röda linjer. Jean hann med att finslipa slutversionen av förslaget till ny norsk grundlag, som sedan lades fram under kungens ögon för signatur. Den ålderssvage Carl XIII hade inga invändningar utan godkände förslaget rakt av. Oklart om han ens orkade läsa eller lyssna igenom det.

Fem personer utsågs av stamfadern att föra "kungens" – d v s i praktiken sin egen – talan gentemot Stortinget i Oslo. Dessa erhöll titeln "hans kungliga svenska majestäts kommissarier", och som grupp kallades de "den kungliga svenska kommissionen". Dessa nominerade kommissarier var statsrådet Mathias Rosenblad, verktyget Wetterstedt, statssekreterarna Mörner och Wirsén samt biskop Rosenstein. I ett senare skede anslöt sig även kanalbyggaren Platen. Kommissarierna avreste från Halden mot Oslo i början av oktober 1814. Från denna punkt var det emellertid vare sig Sveriges kung, regering eller riksdag som styrde unionsförhandlingarna mellan Sverige och Norge. Processen kontrollerades härifrån *helt* av Jean. Och enligt professor Jörgen Weibull, vars avhandling rör just detta, utgick Jean från Kieltraktatens formulering att Norge skulle "med full äganderätt och suveränitet tillhöra *hans majestät konungen av Sverige*, och utgöra en konungarike förenat med Sverige". Hedersdoktorn i statsvetenskap Jean från Pau vantolkade detta som att Norge avträtts till *kungen personligen*, och inte till svenska staten representerad i officiella sammanhang av kungen.⁸⁵⁹ Jean uppfattning om kungens ställning i föreningen var alltså redan given på förhand.

Förhandlingarna om ändringarna i den norska grundlagen var sålunda enligt stamfaderns uppfattning en sak mellan honom själv personligen och Stortinget. Sveriges regering eller någon annan hade ingenting med detta att göra. Makten och kontrollen över förhandlingarna låg i Halden. Men det gick ännu längre än så. Jean sökte, istället för att konsultera den svenska regeringen, *norska* rådgivare. Han vände sig till det *norska* statsrådet för att engagera dem i frågan om vilka justeringar i grundlagen de fann lämpliga för föreningens med Sverige skull. Sveriges externrekryterade kronprins sökte alltså råd och stöd för sin politik i *Norge*, ej i Sverige. Den svenska regeringen var knappt alls inblandad eller rådfrågad.

Före kommissariernas avresa från Halden utfärdade Jean förhandlingsinstruktioner åt dem, d v s föreskrifter för villkoren för föreningen och bästa tillvägagångssättet för att uppnå målet. Dessa instruktioner stipulerade att "ett gemensamt överhuvud i enlighet med *svenska tronföljden* skulle vara den *osvikliga* grund varifrån alla underhandlingar borde utgå". Kommissarierna fick alltså tydliga bestämmelser om vad det överordnade slutmålet bestod av, men erhöll samtidigt mandat att vara flexibla i förhandlingarna beroende på omständigheterna för att nå detta mål. Kommissarierna var *ej* skyldiga att hålla fast vid villkoren i det svenska förslaget till ny norsk grundlag, förutom några punkter som Jean explicit definierade som "oeftergivliga". Dessa var för Norge att acceptera unionen som sådan, samt "vad som angick *svenska tronföljden* och dess erkännande av norska folket", tillika den svenske kungens rätt att regera över Norge. Skulle något av detta vägras var kommissarierna ålagda att lämna Oslo och resa tillbaka. Av utomordentligt central betydelse var alltså norrmännens erkännande och "hyllning" – Jeans eget ordval – av det svenska kungahuset. I princip alla andra svenska nyttor av föreningen som sådan var förhandlingsbara eller kunde offras. Inga biomständigheter fick störa huvudmålet; ingenting var heligt förutom själva kungahusinrättningen och successionsordningen.

Det undfallande svenska utgångsläget på alla punkter utom kungamakten vållade en del bryderi på den svenska sidan redan innan förhandlingarna i Oslo inletts. Flera, inklusive bl a utrikesminister Engeström och statssekreterare Wirsén, ville driva en hårdare svensk linje från start. Engeström skrev t o m i ett brev till Bernadotte strax innan Stortingets öppnande att "alltför

⁸⁵⁹ Jmfr kap 4 avsn 20 och huvudmannafrågan i Oscar Alins utredning "Fjerde artikeln af fredstrakaten i Kiel den 14 januari 1814" (1899).

stor medgörlighet *uppmuntrar* till motstånd”. Även den norska unionsvännen Wedel-Jarlsberg varnade för samma sak. Wirsén berättar i ett brev:

”Han bad på det högsta, att man dessförinnan ville determinera⁸⁶⁰ sin vilja, samt i utförandet, med ett lugnt och kallt förklarande av dess nödvändighet, icke vika en hårsman därifrån, ty det norska folket har en gränslös uppmärksamhet på fastheten uti handlingssättet, och vad som i detta ögonblick anses nyttigt, det måste ske, annars läggs fröet till ont, som gror och växer i sekler.”

Skärpa och bestämdhet i den egna förhandlingspositionen och i förhandlingarna från start rekommenderades alltså svenskarna.

De tre starkaste bakomliggande skälen till stamfaderns relativa undfallenhet i fråga om Norges strävan mot en högre grad av självstyre och oberoende – där unionsbygget egentligen endast bestod av den gemensamma kungamakten – var dels hans baktanke att genom ett liberalt förhållningssätt i Norgefrågan vinna anhängare i Frankrike i syfte att förbereda sin återkomst till hemlandet,⁸⁶¹ dels den stundande Wienkongressen, samt dels egen oskicklighet och feighet i förhandlingsprocessen där ängsligheten att gå miste om vad han egentligen ville ha fick honom att snabbt eller ge bort allt annat.

Jean var i allra högsta grad pressad av almanackan. När Wienkongressen skulle besluta om Europas karta efter Napoleonkrigen, skulle frågan om Sveriges rätt att underkiva Norge lätt kunnat upprivas av europeiska stormakter som såg detta med oblida ögon, särskilt då stamfadern personligen bränt många broar under fälttåget på kontinenten 1813-1814. Den europeiska pressen, som guidade den allmänna opinionen, visade också allt starkare sympatier för Norges sak. Från Danmark hade kung Fredrik VI, den mycket skarpsynte utrikesministern Rosenkrantz och flera tunga diplomater redan i september anlant till Wien för att bevaka Danmarks intressen i kölvattnet av Kieluppgörelsen. Hela Danmark hade vid det här laget genomskådat charlatanen från Pau och den ohederlighet och egennyttan som var utmärkande för hans gärningar. Ett brev från Rosenkrantz visar hur man försökte reparera det goda förhållande man haft till Ryssland ”innan kronprinsens av Sverige intriger och förtal” förstört detta, och kallade Jean för ”ett ovärdigt föremål för tsarens gunst”.

Jean jobbade mot klockan. Därför var han nu mycket beredvillig att göra eftergifter för att få till stånd ett avtal – *något* avtal – snarast möjligt. I ett privat arkiv finns följande brevcitat av stamfadern vid denna tid återgivet:

”Det är av yttersta vikt att Norgeaffären avslutas innan Wienkongressen sätter igång. Det är nödvändigt att Europa ser att Norges återförening görs frivilligt och med perfekt enhällighet. För att uppnå detta mål, *tveka inte att göra uppoffringar*, som kan göras om vid ett annat storting.”

På likartat sätt formulerade han sig även till utrikesminister Engeström. Hedersdoktorn i statsvetenskap, ”samhällsbyggaren” kallad i kungahusets nutida fabuleringar, menade alltså att de juridiska och tekniska aspekterna av sammanslagningen av två stater var av underordnad vikt. Det fick liksom bli lite hur som helst med unionsbygget på kort sikt, så fick man försöka åtgärda skavankerna i efterhand. Blott unionens *skal* en gång var fastställt, kunde detta i ett senare skede kompletteras med bisaker såsom sakinnehåll. Själva *sinnebild* av en union var viktigast, både för Wienkongressens skull men även på hemmaplan, då detta samtidigt var tänkt att utgöra stamfaderns eget legitimitetskvitto, hans ”bevis” på att ha skaffat Sverige kompensation för Finland. Han ville snarast möjligt kunna framvisa föreningen som ett *fait accompli* – ett fullbordat faktum – tjustigt om än ytligt lanserad som en produkt av Norges unisona ”fria vilja”. Wienkongressen skulle då få svårare att ifrågasätta eller rubba detta.

⁸⁶⁰ determinera = bestämma, avgränsa, definiera

⁸⁶¹ Jmfr kap 20 avsn 12

Den svenska kommissarierna hade som sagt i början av oktober lämnat högkvarteret i Halden. Deras uppfattning i detta skede av sitt uppdrag har beskrivits som naiv. Det rådde en stark svenskfientlig stämning i Oslo, en påtaglig irritation över hela unionstanken. Schinkel berättar om "en allmän ovilja mot föreningen och allt vad svenskt var", och att "man skydde umgänge med de svenska kommissarierna". En annan minnestecknare skildrar hur mottagandet utmärktes av "mycken kallsinnighet". Man hade ansträngt sig så minimalt för att få svenskarna att känna sig välkomna och bekväma, att deras anvisade rum var omöblerade vid ankomsten. Detta trots att Jean tidigare i propagandasyfte efter Moss sökt införa svenskvänliga artiklar i den norska pressen, samt försökt muta norrmännen med utfästelser om 2000 tunnor⁸⁶² spannmål, en nådegåva som norrmännen dock ej velat mottaga då donatorn var den svenska regeringen. Jean Bernadotte – stor vän av mutor – hade även försökt muta ledamöter i Stortinget med löften om stora summor silver.

Stamfadern, frikopplad från kung Carl XIII, riksdag och regering, vistades själv under förhandlingarna i Halden, 95 km fågelvägen från centrala Oslo. Från Halden fjärrstyrde han kommissarierna. Genom intensiv brevväxling, ibland mer än en gång dagligen, skulle han hållas uppdaterad, rådfrågas om allting av betydelse, och ha full insyn och kontroll över samråden i Oslo. Det finns flera skäl till att han själv ville befinna sig på armlängds avstånd från Oslo – både politiska och militära – och låta kommissarierna fronta det hela, och en samtida iakttagare, justitierådet Hamilton, har även hävdats att det ingick i beräkningarna att kunna "kasta skulden på dem om förhandlingen misslyckades", men att givetvis ta hela äran själv om den lyckades.

Kommissarierna kan på goda grunder kallas för Jeans marionetter. Men frågan är om de var ens det. Genom olika parallella kanaler och metoder, exempelvis mutor, hade han, som tidigare nämnts, sökt förskjuta hela förhandlingsprocessen, och strax innan Stortinget skulle öppna uppdagades att stamfadern redan tycktes ha öppnat någon slags sidoöverläggning med den norska militäröversten Hegermann, känd från Langes skans.⁸⁶³ Bernadotte hade via Hegermann till det norska statsrådet – utan att yppa något om detta till sina egna kommissarier! – just meddelat breda utfästelser och eftergifter, och enligt Höjer "över huvud taget syntes benägen att uppfylla alla norska önskemål i fråga om grundlagen". Detta hade givetvis på förhand undergrävt de svenska kommissarierna, punkterat flera förhandlingsargument och försvagat den svenska positionen. Klåparaktigt, överspant, oprofessionellt.

Fredagen den **7 oktober 1814** sammanträdde det urtima Stortinget i Oslo som skulle besluta om nödvändiga revideringar av Eidsvollkonstitutionen för den påtvingade svensk-norska unionens skull. Platsen för sammankomsten var den symboliskt laddade Katedralskolan i Oslo, i själva festsalen, alltså exakt samma plats där *Selskabet for Norges Vel* bildats knappt fem år tidigare, grodden till Norges självständighet.⁸⁶⁴ Fredagen användes huvudsakligen till formaliteter som att granska fullmakter m m. Följande dag, lördagen den **8 oktober**, öppnades Stortinget formellt å kung Christians vägnar med ett tal, värdigt avfattat men med en anstrykning av besvikelse, som upplästes av norska statsrådet Rosenkrantz⁸⁶⁵. Talet avslutades med att kung Christian avsåg sig den exekutiva makten för sig själv och sina efterkommande till Stortinget. Hans tal uppmanade norrmännen att stå på sig och det fanns en visshet att Norge hade bra kort på handen inför förhandlingarna, samtidigt som det i talet även kan skönjas en viss ironisk retsamhet gentemot Sverige:

"Norrmän! Jag är övertygad att Norge under hans majestät konungens av Sverige faderliga myndighet skall *njuta samma fördelar, friheter och privilegier som det givit sig genom sin*

⁸⁶² 2000 tunnor = ca 293 m³ (1 tunna = 146,6 liter)

⁸⁶³ Se kap 20 avsn 16

⁸⁶⁴ Se kap 2 avsn 12

⁸⁶⁵ Marcus Gjøe Rosenkrantz (1762-1838), norsk politiker och ämbetsman

konstitution i Eidsvoll, och att hans majestät, i följd av sina liberala avsikter, ej skall göra några ändringar i denna konstitution, utan såvida nationen det åstundar."

De svenska kommissarierna hade under de första dagarna efter sin ankomst till Oslo träffat norrmän i ledande ställning för att delge dem det förslag till omarbetad grundlag som de haft med sig, och inhämta deras uppfattning. Det hade inte dröjt ej länge förrän svenskarnas sköra ställning blivit tydlig, och vilket storting de skulle ha att göra med. Professor Edén konstaterar att det visade sig "att man å svensk sida sett saken alltför sangviniskt". Utan stora svenska koncessioner och kompromisser skulle kommissariernas grundlagsförslag inte komma långt i Stortinget, hette det. Redan samma lördag som öppningsceremonin, innan några förhandlingar ens inletts, skrev kommissarierna i ett brev till Bernadotte om fyra punkter i det svenska grundlagsförslaget som var särskilt motbjudande för norrmännen. Norrmännen retade sig på förslaget att den svenska kungen skulle få rätt att utdela adelskap i Norge,⁸⁶⁶ rätt att utnämna talmän till Stortinget, rätt att bestämma vilka utlänningar som skulle få vistas i Norge, samt rätt att beförda svenska medborgare till högre ämbeten i Norge.

I sitt svar den **9 oktober** till kommissarierna ställde sig revolutionssonen Jean frågande till norrmännens motstånd mot att skapa en präktig norsk adel, en upphöjd samhällsklass med handplockade familjer och personer som skulle särbehandlas, och som den svenske kungen godtyckligt skulle utnämna. Denna idé hade han i sista stund infogat i grundlagsförslaget som kommissarierna fått med sig till Oslo. Stamfadern kunde inte förstå varför norrmännen – som i Eidsvoll givit sig själva kanske världens mest liberala författning baserad på maktdelning, demokrati, frihet och jämlikhet för alla medborgare, och som inskrivit i grundlagen ett klart förbund mot utdelande av ärftliga privilegier – inte plötsligt istället skulle vilja införa ett kastsystem med en social rangordning i av invånarna i landet baserat på någons godtycke, en *skiktning* av folk och folk, en inhemsk klassificering av medborgare, ett "vi och de övriga"-samhälle enligt klassisk svensk feodalmodell. I sitt svarsbrev till kommissarierna förklarade Jean dock att frågan om norska adelskap, precis som allt annat förutom den sakrosankta svenska kungamakten och successionsordningen, kunde offras. Han påminde dem återigen:

"Om norrmännen är allmänt ense mot upprättandet av en adel i landet, skulle det föga löna mödan att *upplysa* dem i saken, och ni bör avbryta all diskussion om denna punkt. Jag kan ej för mycket upprepa det för er: *ge endast vika för nationens önskan!*"

Jeans beteende förblev sålunda helt konsekvent; han upprepade för kommissarierna sitt tillstånd att på alla punkter ge efter där Stortinget bjöd motstånd. Kasta gärna vartenda svenskt krav och önskemål överbord, utom *ett*. I en annan skrivelse samma helg instruerade han dem att "ge efter i *allt* som Sveriges heder och väl tillåter --- under ständigt iakttagande av *föreningens principer*", d v s kungamakten och successionsordningen.

Tisdagen den **11 oktober** skrev Adlercreutz till kommissarien Wirsén:

"Kronprinsens liberala principer och åtrå att hastigt få slut på dessa viktiga ärenden för honom *för långt* i eftergivenhet. --- Ju närmare nationerna är förenade, desto säkrare är de om sin frihet. --- En tilltagsen och despotiskt sinnad kung ska i framtiden förstå att begagna sig av denna söndring för att ena gången inkräkta något av den ena, en annan gång något av den andra nationens frihet."⁸⁶⁷

Samma dag skrev kronprinsen själv ett brev till sin adoptivfar kung Carl XIII, där han i aningen fördunklade ordalag slätade över sin policy att nu ge efter för norska önskemål, så länge som föreningens huvudmål bibehölls, och nämnde att tiden var knapp p g a "stormar som synes hota

⁸⁶⁶ Ett sätt att köpa sig lojalitet; jmf kap 21 avsn 4 (resonemangen kring utdelandet av titlar, rangmarkörer, utmärkelser etc).

⁸⁶⁷ Jmf kap 21 avsn 3 (25 september 1814; Hans Järts PM som varnade för en svag förening, där istället en gemensam nationalrepresentation var viktig för att samfällt kontrollera och återhålla den exekutiva makten)

Europa”, d v s Wienkongressens förväntade ställningstagande för folksuveränitetsprincipen och legitimitismen med därtill hörande nya gränsdragningsplaner.

Torsdagen den **13 oktober** klockan 10 fick de svenska kommissarierna presentera sina medhavda ändringsförslag till den norska grundlagen. Trots att Jean ville att förhandlingarna skulle gå snabbt och hade instruerat sina kommissarier att hellre ge efter för norrmännens önskemål än att ta strid, så innehöll detta ursprungliga svenska förslag omfattande revideringar. Av de 100 paragraferna till norsk grundlag som kronprinsen godkänt med sin namnteckning, rörde mer än hälften, ungefär 55 stycken, den svenske kungens maktställning; den exekutiva makten var den kungens allena, kungens person var helig och han åtnjöt åtalsimmunitet, kungamakten var ärftlig enligt den svenska successionsordningen, kungen skulle bestämma om den allmänna gudstjänsten och om alla möten och sammankomster som rörde religionssaker, kungen hade ensam bestämmanderätt över näringslivet och polisen, kungen skulle välja regeringsledamöter, kungen skulle tillsätta domare, o s v... De svenska förhandlingarna insåg sprängkraften i de omfattande revideringarna och den allmänna klåfingrigheten i Jeans senaste förslag – som inte bara definierade det svenska kungahusets oantastliga ställning utan fingrade på den norska religionsfriheten, rättsväsendet, den medborgerliga jämlikheten m m – och kommissarierna ville till varje pris undvika en öppen debatt om detta i Norges parlament. Istället ville de nu diskret slussa förhandlingarna via en liten sidokommitté som skulle ”förbereda de offentliga meddelandena åt Stortinget”, ta det pö om pö och försköna framställningen en aning.

Kommissarierna överlämnade sina fullmakter till Stortingets talman Wilhelm Christie⁸⁶⁸, och Rosenblad höll ett tal till den norska församlingen, under vilket alla i salen förblev stående medan de lyssnade med spänd uppmärksamhet. I fullmakterna till Stortinget angavs Carl XIII:s titel som *Sveriges och Norges* kung, och i själva anförandet till Stortinget refererade Rosenblad till *vår* kung. Talmannen besvarade i kommissarie Rosenblads tal på detta sätt:

”Det *norska* rikets storting har nu hört och genom mig, dess president, emottagit hans *svenska* majestäts kommissariers andragande. Ämnet är av den största vikt för det *norska* folket och fordrar att på det noggrannaste och lugnaste sätt övervägas. Detta ska ske av *Norges* valda representanter så skyndsamt, som ämnets omfattning tillåter. Fosterlandskärlek och klokhet ska leda överläggningarna. Resultaten ska bli hans *svenska* majestäts kommissarier meddelade.”

De båda sidornas ordval innan några förhandlingar ens påbörjats blottade redan skiljelinjerna. Den svenska delegationen ansåg att norrmännen redan var att betrakta som undersåtar, resten var blott en formalitet. Stortinget ansåg samtidigt, vilket framgick mellan raderna i Christies svarstal, att den norska statens suveränitet, sådan Eidsvollförsamlingen proklamerat den, fortfarande var fullkomligt ograverad. Stortingets talman gjorde klart att man för närvarande inte ville vidkännas att någon benämnde sig ”Norges kung”, samtidigt som han klart uttalade Stortingets uppfattning om dess rätt att å Norges vägnar såsom en självständig stat fritt föfoga över dess öde.

Efter att kommissarierna avlägsnat sig upplästes den norska översättningen av deras 100 föreslagna grundlagsparagrafer inför hela parlamentet. Därmed var hela den svenska agendan på en gång blottad.

För att systematiskt klargöra och sortera stortingsledamöternas invändningar och förslag, tillsatte Stortinget den **14 oktober** en kommitté genom vilken all kommunikation mellan de svenska kommissarierna och Stortinget skulle ske. Den **17 oktober** träffades de svenska kommissarierna och den utsedda norska kommittén för första gången. Svenskarna öppnade med ett offensivt spel. I en lång utläggning på drygt 4300 ord – som av er författare är att anse som mestadels tillrättalagt dravel – underströk kommissarierna hur Sveriges kung ej kunde frågå ”den rätt, som han tillvunnit sig genom Kieltraktaten”, man hänvisade till den svenska traktaten

⁸⁶⁸ Wilhelm Frimann Koren Christie (1778-1849), norsk jurist, politiker och ämbetsman

med Ryssland och andra fördrag som påstod att Norge skulle förenas med Sverige, och man passade givetvis på att undergräva "prins" Christian och hans gärningar. Man hotade indirekt stortingskommittén med att "en betydlig rysk armé, som till följd av tsar Alexanders noggranna iakttagande av givna löften, kvarstannar i Holstein, avvaktar utgången av det beslut norska folket nu går att fatta". De svenska kommissarierna framhöll även att tiden höll på att rinna ut eftersom Mosskonventionen sade att det svensk-norska vapenstilleståndet skulle upphöra 14 dagar efter Stortingets öppnande, alltså om bara några dagar.

Detta relativt karska och utmanande svenska tal, inför Stortingets grundlagskommitté, upplästes två dagar senare inför hela Stortinget.

Norrmännen lät sig emellertid inte avskräckas eller stressas. Kommitténs ledamöter började med att lugnt sondera de svenska kommissariernas ståndpunkter i olika frågor. Dagen efter, den **18 oktober**, fortsatte samtalen. De norska representanterna frågade då om Sverige inte bara kunde tänka sig att sluta en säkerhetspolitisk pakt, och lämna övriga angelägenheter åt de två separata nationerna. Det var ju den skandinaviska halvöns fred, trygghet och enade kraft att stå emot yttre hot som varit själva förevändningen för "unionen". Stortingskommitténs underförstådda budskap var att varför inte göra denna måluppfyllelse så enkel som möjligt; varför över huvud taget hålla på och peta i de tvenne folkens självstyre, grundlagar och rättigheter, som ju bara riskerade att skapa en egendomlighet som spretade åt alla håll och snarare kunde bli en naturlig grogrund för splittring? Varför inte istället arbeta för att skapa distinkt enighet i denna sakfråga, skandinaviska halvöns säkerhet? Detta var ju även vad Jean i sin retorik vid upprepade tillfällen åberopat som huvudskäl. De svenska kommissarierna svarade tämligen tjurigt nu att den gemensamma kungamakten var det överordnade målet, och förklarade att om norrmännen istället insisterade att länderna skulle ingå i ett permanent säkerhetspolitiskt samarbete, skulle Sverige genast säga upp vapenvilan och åka hem.

Norrmännen insåg att unionen var ofrånkomlig, och kommitténs ordförande, det norska statsrådet Treschow, lade den **19 oktober** fram ett förslag inför Stortinget att man, efter kung Christians tronavsägelse, skulle välja Carl XIII till kung. Omröstningen skulle ske följande dag. Torsdagen den **20 oktober** lästes Treschows förslag upp igen. Stortingsledamoten Günther Holter⁸⁶⁹, en 33-årig köpman från Drammen, gjorde då emellertid ett anförande som ifrågasatte klokheten i att *genast* skrida till kungaval och *oreserverat* erkänna föreningen, *innan* innehållet i grundlagen stadfäst. Holter menade att när föreningen *i alla dess delar* antagits av både Norge och Sverige, skulle Carl XIII automatiskt även bli Norges kung. Han föreslog därför att det var tillräckligt om Stortinget först beslutade *principiellt* att en förening med Sverige vore nödvändig och gagnelig, men att sedan varje enskild paragraf måste behandlas och beslutas, innan föreningsfrågan var helt avgjord och den svenske kungen också kunde väljas till Norges kung. Tanken var att man först borde tillförsäkra att Norges intressen som självständig nation tillvaratogs i utformningen av grundlagen, innan den verkställande makten överlämnades till Carl XIII.

Stortinget gick på Holters linje. Med röstsiffrorna 72 mot 5 beslutade Stortinget att Norge principiellt, *såsom ett självständigt rike under vissa villkor*, förenas med Sverige under en gemensam kung. Därefter beslutade Stortinget i en andra omröstning att *valet av kung skulle ej företas förrän man blivit ense om förändringarna i rikets grundlag*. Dessa beslut sköt alltså i bakgrunden Norges absoluta förpliktelse att ingå i förening med Sverige som ett redan givet faktum – som Kieltraktaten enligt det svenska synsättet gjorde gällande – och lade istället all makt att *först* formulera premisserna för föreningen hos Stortinget, och sedan *därpå* formellt antaga föreningen. Stortingets beslut uttryckte att Norge *preliminärt* accepterade en förening

⁸⁶⁹ Iver Andreas Günther Holter (1781-1860), norsk jurist, köpman och ämbetsman (i stortingsprotokollen används hans förnamn Iver)

med Sverige. Man röstade ja till en förening men med väsentliga förbehåll, och man kvarhöll kontrollen över hela processen, vilken var ett viktigt resultat och en tydlig markering.

Omröstningarna i Stortinget föregicks för övrigt av starka missnöjesyttringar över den orimliga svenska klåfingrighet och närmast totala omarbetning av Eidsvollkonstitutionen som de svenska kommissarierna tidigare presenterat. Man retade sig på svenskarnas översittaranspråk och förtäckta hot om krig. Först om *Stortinget* fick möjlighet att *självt* justera Eidsvoll med de eventuella jämkningar som skulle bli *nödvändiga* för en förening, kunde en förening bli aktuell.

Stortingets beslut meddelades de svenska kommissarierna senare samma torsdag. Dessa mottog beskedet med "livlig fögnad", men vad norrmännen gjort var egentligen bara medgivet en principöverenskommelse om en förening. De svenska kommissariernas glädjeyra var förhastad, då de ej insåg hur stora skiljelinjerna var – enligt det norska tankesättet skulle Eidsvoll revideras med ett absolut minimum, enligt det svenska tankesättet med relativt stora penseldrag – och att det var helt upp till Stortinget att godkänna dessa ändringar. Kommissarierna trodde att vägen till fullbordande, Stortingets bifall till ändringsförslagen och Carl XIII:s högtidliga erkännande, var mest formalia. Till både kungen och kronprinsen skrev kommissarierna uppsluppet att det nu bara var frågan om "några dagars uppskov" med själva det officiella "proklamerandet" av Carl XIII som norsk kung, sen var det klart.

Den **21 oktober** gjorde kommissarierna ett återbesök i Stortinget där Rosenblad läste upp ett tal som förklarade deras "livliga och oskrymtade glädje" över Stortingets beslut, en tillfredsställelse som de sade sig framföra å kungens och kronprins Bernadottes vägnar.

Men svenskarna läste alltså sakförhållandena helt fel. Den svenska naiviteten – detta *tidlösa* svenska nationella särdrag – stod i full blom, medan det för norrmännen nu handlade om skarpa politiska realiteter som ännu återstod att diskutera.

Den mer cyniske kronprinsen i Halden insåg riskerna med Stortingets villkorade beslut, men för honom förblev tidsaspekten central och det viktigaste var att driva detta mot ett "frivilligt" avslut från Norges sida. Den **22 oktober** skrev han till utrikesminister Engeström att det inför Wienkongressen var "av väsentlig vikt för oss att *visa* att föreningen kommit till stånd genom nationens fria vilja".

Den **24 oktober** fastställde Stortinget såsom allmän princip, att *inga andra förändringar* i grundlagen fick vid detta storting tas under övervägande och beslutas än de som var *nödvändiga* till följd av Sveriges och Norges förening. Den **25 oktober** påbörjade Stortinget de egentliga överläggningarna om den reviderade Eidsvollgrundlagens innehåll.

Arbetsordningen blev sådan, att de svenska kommissarierna inlämnade "upplysningar" till Stortingets särskilt utsedda kommitté om hur de ansåg att varje norsk grundlagsparagraf borde justeras enligt Jeans sanktionerade förslag. Dessa svenska yrkanden ställdes sedan mot den befintliga grundlagen och de ståndpunkter som framförts av enskilda stortingsledamöter. Stortingskommittén, som alltså fungerade som en samordnings- och beredningsinstans, formulerade sedan förslag till Stortinget att bifalla, modifiera eller förkasta.

Med en gång stod det klart vartåt allt lutade. De svenska kommissariernas förslag ogillades, paragraf för paragraf, och underkändes eller kraftigt jämkades till Norges fördel. Den gemensamma kungens befogenheter i norska ärenden beskars, norska krigsmaktens disponibilitet kringgärdades, svenskars rätt till norska ämbeten inskränktes till endast ståthållarämbetet, o s v.

Bernadotte i Halden retade upp sig när han märkte hur kraftigt norrmännen pressade på i en egen riktning, och i största möjliga utsträckning avlog allt som innebar nationell underkastelse. Hans vrede stegrades än mer efter att en motion väckts i Stortinget om en offentlig tackadress för de tjänster som den abdikerade kungen, Christian I, gjort för Norge. Den **26 oktober** presenterades vidare förslag om ekonomiskt apanage åt Christian I samt uppförandet av ett monument till minnet av hans styre, en minnesvård i någon av Norges städer eller på

spetsen av Dovrefjell för den person som samlat nationen kring självständighetstanken våren 1814. Dessa motioner fick emellertid Jean att gå i taket, och blev därför senare återkallade. Justitiekansler Trolle-Wachtmeister påpekar hur Jeans "ombytlighet", läs bipolaritet, kom till uttryck vid just denna tid. Jean i Halden hade blivit så fullkomligt rasande över hur överläggningarna i det urtima Stortinget utvecklade sig, och i brev till kommissarierna förklarade han att han skulle hejda svenska arméns hemmarsch och istället ställa marschen mot Oslo. Det som tärde mest på hans tålmod var emellertid inte sakinnehållet i paragraferna, utan dröjsmålet med Stortingets erkännande av den svenske kungen och tronföljden:

"Jag är besluten att sätta mig i rörelse, om kungen jämte den i Sverige gällande *tronföljden* icke ofördröjligen erkänns."

Kort efter kom motsatt bud, man fick inte sära norrmännen. Sen kom ett tredje besked där han frågade om kommissariernas råd huruvida man skulle agera offensivt eller defensivt.

De svenska kommissarierna höll ett möte med Stortingets talman i syfte att påskynda processen för att snart kunna klubba igenom kungen. Men arbetet fortsatte metodiskt med att paragraf för paragraf pröva de svenska kommissariernas utkast mot befintlig lagtext och Stortingets betraktelsesätt. Flera paragrafer krävde ytterligare iterationer p g a anmärkningar och revideringar.

Stamfadern tog aktiv del i förhandlingarna på distans, även om kommissariernas mandat var relativt öppet. Ena stunden krävde han impulsivt att kommissarierna skulle driva en hårdare och mer ultimativ linje mot norrmännen, och i ett brev den **27 oktober** kallade han dem redan för "undersåtar" och skrånade att de som motsatte sig svenska kungamaktens vilja var "upprorsmakare". Nästa stund delade advokatsonen med sig av sina egna klassiska taktiska trick, som att huvudsakligen förhandla *muntligen*. Redan tidigare under sommaren hade Jean hetsigt läxat upp Sveriges utrikesminister Engeström om distinktionen mellan ohämmat muntligt ljugande och skarvande, och att sätta saker på pränt:

"Herregud, en utrikesminister som inte vet skillnaden mellan vad som kan *sägas lättvindigt* och *villkorat* under en konversation, och ett *skriftligt* utlåtande!"

Nu i oktober instruerade Jean kommissarien Rosenblad i Oslo, som klagat på norrmännens anspråk under förhandlingarna:

"Lova dem att jag ingenting ämnar hålla!"⁸⁷⁰

Han uppmanade även sina marionetter att använda kung Carl XIII i deras maktspråk som en auktoritet att gömma sig bakom och för att addera tyngd åt deras uttalanden. Stamfadern instruerade:

"Jag vill att ni i allmänhet endast *muntligen* förhandlar med statsrådet, men om ni i trängande fall inte kan undvika att meddela dem skrivelser, så använd er av denna formel: 'Kungen anförtror åt det norska statsrådet etc'."⁸⁷¹

⁸⁷⁰ Jmfr t ex kap 2 avsn 16 (27 juni 1810); kap 2 avsn 17 (25-26 juli 1810); kap 2 avsn 21 (11 augusti 1810 om Jeans uppmaning till en generalskollega att ej snåla på *muntliga* löften, samt 14 augusti 1810 om Jeans *muntligen* utställda mutor); kap 2 avsn 22 (3 september 1810 om Jeans bekymmer att de *muntliga* utfästelserna kommit på pränt); kap 3 avsn 18 (avslutande kommentar om hur Jeans *damnatio memoriae* av Sveriges legitima kungafamilj verkställdes med *så lite bevarade skriftliga bevis* som möjligt); kap 4 avsn 11 (7 augusti 1812 hur Jean i efterhand duckar för utställda *muntliga* löften åt tsaren); kap 4 avsn 17 (6 januari 1813 om Jeans medvetna distinktion mellan *muntliga* och *skriftliga* svar, i detta fallet till Bourbonerna, som han i grunden ogillade); kap 6 avsn 3 (Jeans *muntliga* instruktioner till Lagerbring om hur han skulle bortförklara det svenska övergivandet av Hamburg); kap 20 avsn 3 (Jeans vägran att utdela *skriftlig* order till Benningesen, men istället via ombud *muntligen* lotsa honom att erövra Jylland). Det finns i denna bok och i källmaterialet tallösa mängder av ytterligare dokumenterade exempel på Jean Bernadottes medvetna taktik att *muntligen* bluffa och ljuga ohämmat, samtidigt som han aktade sig för att låta saker komma på pränt.

⁸⁷¹ Kung Carl XIII – själv helt ovetandes – användes ofta av Jean som auktoritativ förgrundsfigur, en front eller fasad, en pappfigur utan egen susning om saken, alternativt som "målvakt" som Jean kunde gömma sig bakom vid impopulära eller komprometterande beslut eller åtgärder.

Förhandlingarna mellan de svenska kommissarierna och Stortinget fortskred i rask takt, under ihärdiga påtryckningar från kronprins Bernadotte, benägen snart sagt till vilka eftergifter som helst för att skyndsamt utverka det *yttre* skenet av en ömsesidig beslutad förening som han avsåg att kunna uppvisa för Wienkongressen. Det enda som han aldrig avvek från var den svenska kungens ställning inom unionen och den svenska successionsordningen. Den **29 oktober** skrev han otåligt till kommissarierna att han ville ha besked 24 timmar innan det norska erkännandet av den svenske kungen och successionsordningen säkert skulle äga rum, så att depescher kunde iordningställas "till alla Europas hov och i första rummet till Wienkongressen". I förhandlingarnas slutskede frångick Jean flera för svenska statens funktion och rättigheter i unionen väsentliga frågor, och hävdade upprepade gånger att där man inte kunde bli eniga så skulle kommissarierna låta Eidsvollgrundlagens ursprungliga formulering bestå. Så skedde också, helt enligt Jeans uttalade inställning att det bara handlade om något så banalt som att "lägga *grunden* för den slutgiltiga unionen".

Enligt hedersdoktorn i statsvetenskap handlade det alltså bara om att få en gemensam kung och en successionsordning på plats, noggrant inskrivna, så fick man fixa till resten senare. Eventuella brister kunde väl lätt putsas till i efterhand. Alla förväntningar som någonsin funnits på den svenska sidan att skapa en välbetänkt, balanserad, juridiskt stabil och beständig förening, alla möjligheter att bygga en union värd namnet... imploderade. Jeans och de svenska kommissariernas eftergifter blev i Sverige föremål för skarp kritik av många tongivande personer inklusive utrikesminister Engeström, generalstabschef Adlercreutz och även Carl XIII.

De svenska kommissarierna såg sina ursprungliga förslag avvisas eller väsentligen revideras, och Stortingets beslut graviterade så gott som alltid mot formuleringarna i Eidsvoll. De svenska kommissarierna hade, i enlighet med Jeans direktiv, på nästan alla punkter givit vika. Professor Jörgen Weibull, som doktorerat på ämnet, skriver:

"Norges krav på självständighet och likställdhet vid landets förening med Sverige blev vid Stortinget hösten 1814 väl tillgodosedda. *Eidsvollgrundlagen inte bara bibehölls, den t o m stärktes till skydd mot en sammansmältning med Sverige.*"

Den reviderade konstitutionen blev alltså för norrmännen en ansats att formulera sin oavhängighet *ännu* skarpare än i förlagan, Eidsvollgrundlagen. General Skjöldebrand – kraftigt betungad av att hans namn i den svenska historieskrivningen figurerar både i Fredrikshamn 1809⁸⁷² och Moss 1814⁸⁷³ – skriver i sina memoarer om dessa förhandlingar, där han visste att de svenska kommissarierna i Oslo i princip agerade under tvång från Jean i Halden:

"Allt som kan kallas eftergivenhet, fromhet, ja, ödmjukhet, användes å vår sida, ehuru vår segrande armé stod några mil från stället. Och man skulle ha trott, att vi var slagna och tiggde om nåd av våra besegrare. --- Allt, som kunde för evigt *skilja* bägge nationerna, var infört i föreningsakten. --- Hellre hade jag tusen gånger undergått döden varje gång med alla dess kval, än jag bifallit och undertecknat en sådan akt."

Av Eidsvollkonstitutionens 110 paragrafer blev 45 förändrade, 6 utelämnade och 9 nya adderade. Men trots de svenska kommissariernas undfallenhet blev för den skull den svenska närvaron i Oslo ej ett uns mer populär allteftersom tiden gick. Den **31 oktober** skrev verktyget Wetterstedt ett bittert brev till Toll, där han likt en dålig förlorare nedlåtande klandrade stortingsledamöterna för att vara "uppfödda i hat emot Sverige", omedvetna om hur världen fungerade, okunniga om statsbyggande, och fulla av fördomar.

Det formella föreningsverket höll så på att föras i hamn, men vid sidan om den symboliska kungamaktens och den kommande dynastins ställning omsorgsfullt preciserade, var unionen bara ett skal, en kuliss. Det var få som köpte idén att innehållet skulle ta form över tiden. På

⁸⁷² Se kap 2 avsn 8

⁸⁷³ Se kap 20 avsn 20

Bernadottes uppdrag var marionetterna i Oslo, kommissarierna, satta att passivt godta merparten av Stortingets ändringsbeslut, ej utan påtaglig uppgivenhet. Slutligen infördes i Norges grundlag på Stortingets förslag några nya artiklar som gav landet en egen centralbank och ett eget penningväsen. När det mesta var avklarat står att läsa i protokollet att "kommissarierna icke hade något emot att Norge behöll sin egen flagga, om det ville bära de därmed förbundna utgifterna".

Puh! Den svenska förnedringen var äntligen över.

Så blev det med den "föreningen".

Ett skämt.

En av kommissarierna, Wirsén, skrev ett par dagar senare:

"Jag är övertygad, att många ska, då de kommer att läsa den nya norska grundlagen, döma, att vi antingen icke gjort oss någon möda eller också densamma fåfängt föspillt."

Men kommissarierna följde bara direktiv från den externrekryterade tronföljaren. Kommissarierna var själva så djupt generade över den löjliga roll de spelat i Oslo, och hur pinsamt dåligt resultatet var att visa upp för svenska folket, att de lät ta avskrifter av all deras korrespondens med Bernadotte under tiden i Oslo, vidimerade dessa kopior och förseglade denna dokumentsamling, så att *skuldfrågan* i denna bortkastade svensk-norska unionsförhandling inte skulle grumlans bort i historieskrivningen. Hafsverket, det fullständigt inkompetenta och undermåliga fuskbygget som nu för tronföljarlegimitetens skull kallades för "union", var helt och hållet ett alster designat av det externrekryterade stjärnskottet från Pau, den s k hedersdoktor i statsvetenskap.

Weibull i sin avhandling om stamfaderns roll:

"Hans intresse för Norges förening med Sverige har *främst gällt de möjligheter denna medförde att stärka kungens ställning såväl inåt som utåt*. --- Bakom kommissariernas eftergifter vid förhandlingarna med Stortinget har direkt eller indirekt legat order och uppmaningar från Carl Johan."

Weibulls slutsats är att motivet aldrig var en union som låg i *Sveriges* nationella intresse eller som syftade till unionell stabilitet och beständighet. Drivfjädern var hela tiden dynastisk.

Kapitel 21 avsnitt 6

JEAN OCH ALEXANDER, IGEN

Efter sin osolidariska insats för koalitionen under 1813-1814 års krig i Europa, och sitt samvetslösa och egennyttiga uppträdande under de avslutande månaderna i Holstein och Belgien, hade uppkomlingen Jean inte många vänner bland Europas regenter. Som flera historiker poängterar, hade han egentligen bara *en* kompis kvar. Mannen som några år tidigare berövat Sverige på halva riket.

Tsar Alexanders *oförrätter mot Sverige* hade ej utplånats, ej glömts av svenskarna. Det fanns ännu en djup misstänksamhet och svår bitterhet i svenska sinnen mot honom och Ryssland. Det "urgamla nationalhatet" mot Ryssland levde än, och en minnestecknare som stod Bernadotte nära, Nauckhoff, betonar hur litet hans chef och jasägarna i stamfaderns omgivning "känt eller respekterat minnet av de oförrätter Ryssland tillfogat Sverige". Men tsarens välgärningar *gentemot Jean personligen* var det som styrde kronprinsens handlande och därmed hela den svenska utrikespolitiken.

Familjefördraget i Åbo hade inneburit ett direkt svenskt stöd för tsarens ryska imperiebyggande. *Ingen* svensk skulle låtit detta ske, men det var den externrekryterade fransosen som ensam, i slutna rum, tilläts förestava den svenska utrikespolitiken. En historiker

skriver att Sveriges utrikespolitiska ställningstagande mot Napoleon förvisso var korrekt och bidrog till att hämma det franska supermaktsprojektet, men att Jean genom sin undfallenhet i förhandlingarna med tsaren 1812, åsidosättandet av *Sveriges* intressen vid dessa förhandlingar samt det blinda fokuset på *personliga* fördelar, i allra högsta grad bidrog till att "grundlägga den nya europeiska diktatur som uppstod på den krossades ruiner". D v s Bernadottesläktens stamfader, idag som staty överst på Slottsbacken bredvid slottet, medverkade medvetet och aktivt till att Ryssland kunde etablera sig som en hänsynslös maktfaktor i Europa och kunde injaga skräck hos sina grannländer i Östeuropa, från Polen ner till Balkan. Den franske historikern professor Auguste Geffroy⁸⁷⁴ menar dock att Jeans ryssorientering, som han höll fast vid efter Napoleons fall, i grunden drevs av rädsla:

"Det var icke så att han höll fast därvid av hjärtat. Han var fjättrad därvid av *fruktan*. --- De farligaste ovädren syntes honom blåsa från östra sidan, om han ej med beslutsamhet intog vinden från detta håll. Han ansåg klokt att gå faran till mötes för att besvärja den, och gjorde sig till bundsförvant eller *undersåte* åt den makt som han främst borde frukta."

Borgarsonen Jean var helt beroende av politiskt stöd från tsar Alex, Europas mäktigaste man, vad gällde hans legitimitet som tronföljare till den anrika svenska Vasatronen i en tid då Napoleon och revolutionens uppkomlingar nästan helt svepts bort från den europeiska kartan och de tidigare monarkerna återvänt. Åboöverenskommelserna innebar ju bl a ryska löften om militär intervention i Sverige om den bernadotteska tronföljden hotades. Därutöver behövde Jean även tsar Alexanders stöd för att fullborda sitt förvärv av Norge, som ju också intimt hängde samman med den nya tronföljarsläktens legitimitet. I utbyte mot dessa *personliga* favörer stödde Jean tsarens ambitioner för ett utvidgat ryskt herravälde i Östeuropa, inklusive support för Rysslands rätt att bemäktiga sig Polen med våld.⁸⁷⁵ Kort efter Mosskonventionen hade Jean med emfas förnyat sina försäkringar om sin personliga hängivenhet för tsar Alexander, samt lovat att *den ryska tsaren kunde förfoga över både honom själv och den svenska armén*. Några veckor senare, i början av oktober 1814 när den svensk-norska s k "unionen" – fuskbygget, fasaden, legitimitetskvittot – höll på att upprättas, hade Jean skrivit till sin ryske kamrat:

"Varken jag *eller Sverige* ska någonsin glömma, att det är ers majestäts mäktiga stöd *vi har att tacka* för de bägge ländernas förening; och jag skulle vara mycket lycklig, ifall ers majestät beredde mig tillfälle att *betala mitt nya fäderneslands skuld*. Vad mig själv personligen angår, ska jag aldrig anse mig ha gjort nog, för att avbörd mig den tacksamhet, jag är ers majestät skyldig."

Stamfader Jean Bernadotte drev alltså artigheten så långt – ända till dess yttersta spets – att han förutom att bedyra sin personliga eviga tacksamhet till Rysslands härskare, även såg sig föranlåten att uttrycka *Sveriges* tack till den statschef som frånrövat Sverige halva riket. Stamfader Bernadotte tog det ända därhän, att han ansåg, svart på vitt, att *Sverige* hade en utestående skuld att betala till Ryssland.

Men oavsett vad som hände i Oslo hösten 1814, så var det i praktiken på Wienkongressen som Europas nya statsbildningar och gränser skulle stadfästas. Stamfaderns Norgeprojekt var sålunda fortfarande beroende av tsar Alexanders stöd, och därmed låg det samtidigt i Jeans intresse att tsar Alexanders pondus och auktoritet under Wienkongressen understöddes i görligaste mån. Ryssland, stärkt av självförtroende efter sina militära framgångar de senaste åren, hade stora expansionsplaner i Östeuropa. Övriga europeiska länder motsatte sig dock kraftigt Rysslands anspråk på en militär maktsfär från Polen och ner mot Svarta havet eller Egeiska havet.

⁸⁷⁴ Mathieu Auguste Geffroy (1820-1895), fransk historiker

⁸⁷⁵ Se kap 4 avsn 12 (28 augusti 1812 där Jean vid Åbomötet garanterade tsaren att Sverige skulle erkänna en rysk annektering av delar av Östeuropa, till att börja med halva nuvarande Polen öster om floden Wista)

Precis innan sin avresa till Wien i september hade tsaren skrivit till sin kompis Jean att "såväl Sveriges intressen *som ers kungliga höghets* ska säkert vara bland dem som jag kommer att sysselsätta mig med den största tillfredsställelse".

I slutet av oktober hade stamfader Bernadotte, från sin bas i Halden, som vi vet från föregående kapitel mycket bråttom att forcera unionsförhandlingarna i Oslo till ett avslut för att skapa ett *fait accompli*, ett fullbordat faktum, som Wienkongressen ej skulle kunna bortse från eller korrigeras. Hans enda bergfasta villkor för unionen var att Stortinget skulle godkänna den svenske kungen och successionsordningen, d v s i praktiken erkänna Bernadottesläkten som framtida regentätt i Sverige-Norge. Allt annat som rörde unionskonstruktionen var förhandlingsbart, eller rättare sagt, skit samma.

Ryssland, denna förrädiska repressiva maktkoloss, var alltså Jean Bernadottes egentligen enda stöd att luta sig emot i Wien. Stamfadern hade därför sett till att surra sig extra tigt kring tsaren inför Wien, hans *kumpan* för sina egna personliga intressen. Redan i augusti hade Jean skrivit direkt till tsar Alexander han "anförtrot Sveriges intressen" åt tsaren vid kongressen i Wien, och bedyrat att tsar Alexanders politik skulle alltid vara "min egen". Svenska statens förhandlare Carl Löwenhielm, samme person som av Bernadotte fått en nyckelroll vid helomläggningen av Sveriges utrikespolitik i ryssvänlig riktning 1812,⁸⁷⁶ hade nu i september 1814 erhållit krypterade instruktioner från kronprinsen med särskild betoning av vikten att *följa Rysslands politik*, eftersom Sveriges intressen enligt Jean krävde blind solidaritet med Ryssland. *Quid pro quo*. Budskapet var att tsar Alexanders stöd inte fick riskeras, även om en sträng anslutning till Ryssland skulle framkalla ett mindre gott svenskt förhållande till andra stater. *Sverige som stat* måste alltså hela tiden backa upp ryska statens politik utan att värdera eller ifrågasätta, därför att *Jean personligen* behövde tsarens fortsatta support för sina privata agendor.

Detta försatte Löwenhielm i en politisk och moralisk svår sits, eftersom Frankrike, Storbritannien, Österrike med flera fasade över Rysslands supermaktsplaner. I början av oktober skrev Löwenhielm i en anteckning att han hade befallning att "gå tsar Alexanders önskingar till mötes med avseende på Polen, men varje ord uti denna syftning gör ett livligt intryck på Castlereagh". I slutet av oktober antecknade Löwenhielm förtvivlat:

"Uti min sista konferens med Metternich beklagade sig denne bittert över Rysslands anspråk, varom dess militärgräns skulle löpa längs hela Galizien⁸⁷⁷. --- Här härskar en stor förbittring hos nästan alla makterna emot Ryssland, och denna ska endast tilltaga i förhållande till den rättmätiga fruktan det inger Mellaneuropa."

Men Löwenhielms befogade farhågor om Central- och Östeuropas långsiktiga öde var helt ovidkommande för stamfadern. Nuvarande Polen och nuvarande Ukraina fick gärna offras åt Ryssland; för Jean Bernadotte var dessa länder och folk skäligen rov för det högre ändamålets skull. För Jean handlade det endast om att understödja Ryssland, punkt slut, eftersom tsarens stöd var avgörande för hans *personliga* karriär, framgång och beskydd. Sveriges nationella stöd och Sveriges integritet blev därför bytet i denna kohandel. Löwenhielm kommenterade i november hur mycket Ryssland faktiskt *behövde* Sveriges stöd, för att klara av att genomdriva sin politik under Wienkongressen:

"Tsar Alexander har med livlighet betygat för mig hur mycket han *räknade på Sverige* och på hans höghet kronprinsens vänskap."

Och Jean Bernadotte tillhandahöll som sagt benäget detta stöd för Ryssland. Den **1 november 1814** förtydligade Jean i ett brev till Löwenhielm:

⁸⁷⁶ Se kap 3 avsnitt 24

⁸⁷⁷ Galizien = historisk region i centrala Europa tillhörande dåvarande kejsardömet Österrike. Enligt nuvarande nationsgränser ligger området i sydöstra Polen och västra Ukraina.

”Det gäller att *följa Rysslands avsikter, det är dess system vi följa.*”

Några dagar senare, den **4 november**, förklarade han mer reservationslöst för Löwenhielm i ett nytt brev den oinskränkta policy som han skulle driva, och denna gång petade han in sin fullständigt ovetande adoptivfars titel för att addera extra retorisk tyngd till budskapet:

”*Kungen vill att ni hävdar Rysslands och dess bundsförvanters intressen.*”

Kung Carl XIII var givetvis ej tillfrågad, men här handlade det om Jeans egenintressen, och då fanns noll utrymme för moraliska överväganden, som vi känner sen tidigare.

Den svenska politiken på Wienkongressen blev snart uppenbar för andra. Efter att kongressen väl rullat igång konstaterade Talleyrand i ett uttalande att Löwenhielm var ”helt rysk”, och att Bernadotte uppenbarligen ”vill allting som ryssarna vill”.

Ryssland var och förblev alltså stamfader Bernadottes fasta förankring i utrikespolitiken. Tsarens välvilja var den i särklass viktigaste tillgång som Jean hade, och han såg vid denna kritiska tid till att vårda denna förbindelse med omsorg. Historikern Carl August Adlersparre⁸⁷⁸, revolutionsgeneralens son, skriver så här efter stamfaderns död:

”Många och rättmätiga förhoppningar var, och med stora skäl, fästade vid tronföljarvalet. Missräkningen blev anseelig för dem, vilka i Carl Johan trodde sig finna ett värn mot österns lockelser och hot. Ty av alla Sveriges furstar, har väl *ingen mera bidragit till Rysslands tillväxt uti politisk makt och fasthet*, än segaren vid Dennewitz och Leipzig. Mycket har Carl Johan blivit tadelad för detta närmande till rikets dödsfiender.”

Carl Henric Anckarsvärd skriver i ett brev om hur den svenska utrikespolitiken närmast kidnappades av en enda person, fransos av börd, där svenskar inte riktigt förstod magnituden av Jeans stöd för den nya ryska diktaturen och det ryska imperiebygget:

”Man insåg icke vårt svenska medarbetande till Rysslands höjande i europeiskt inflytande.”

Professor Höjer konstaterar:

”Ryssland var alltså Carl Johans fasta förankring i storpolitiken.”

Justitiekanslern Trolle-Wachtmeister citerar vad tsaren sade till Wetterstedt efter Norgeföreningen:

”Det är nu som jag kan titta en svensk i ansiktet. Vi måste utplåna från vårt minne dessa olyckliga år 1808 och 1809.”

Elof Tegnér kommenterar tsarens skeva verklighetsbild med viss bitterhet och sarkasm:

”Såret efter Finlands förlust var ännu hos svenska män för friskt, för att misstroendet mot Rysslands självhärskare skulle vara utplånat genom dessa välgärningar.”

Ryssland hade bedragit Sverige. Den externrekryterade Jean från Pau hade bedragit Sverige återigen, flera gånger om, med Rysslands benägna hjälp. Båda dessa förbrytare såg sig därefter tydligen ”kvitt” med Sverige. Ingen av dem var det.

MITT IBLAND VAPNENS DÅN

På fredagsförmiddagen den **4 november 1814** fattade Stortinget beslut om de sista kvarvarande paragraferna, § 83 och § 93. Precis såsom merendels tidigare så valde man att förkasta de svenska kommissariernas förslag på ändringar och köra på sin egen linje. Därmed var hela genomgången av Eidsvoll fullbordad och Stortinget hade med detta beslutat om samtliga paragrafer. Den nya grundlagen var färdigförhandlad och klar. Kommissarierna deklarerade att

⁸⁷⁸ Carl August Adlersparre (1810-1862), svensk militärofficer, hovman, historiker och författare

de å kungens vägnar godkände den nya norska grundlagen ”i sin helhet så som den av detta Storting var omarbetad”.

Stortinget erkände samma dag kung Christians abdikation.

Återstod nu valet av ny kung. Tidpunkten för sammanträdet då detta val skulle äga rum var satt till klockan 17. Stortingsledamöterna återsamlades på utsatt tid. Nu hände emellertid något intressant. De olika stortingsledamöterna formulerade sig på olika sätt när de röstade:

49 folkrepresentanter ”valde” Carl XIII.

22 folkrepresentanter ”valde och erkände” Carl XIII.

8 folkrepresentanter ”erkände” Carl XIII.

Att ”välja” den befintliga svenska kungen som kung även över Norge, kan sägas vara det *absoluta minimum* som stortingsledamöterna var trugade att göra, enär den nya grundlagens § 1 sade att kungariket Norge skulle vara ”förenat med Sverige under *en* kung”, inte två. Kung Christian var ute ur bilden, och det satt redan en annan kung och väntade i Stockholm och en tronarvinge i Halden. Då stora delar av den svenska armén ej ännu var hemförlovad utan befann sig på norskt territorium, så hade ledamöterna förvisso inte så mycket val, men genom termen ”välja” så markerade de ändå deras frihet och självständighet och att de ämnade fortsätta kontrollera processen.

I begreppet att ”erkänna” den svenska kungen fanns en större tydlighet som innebar att kungens person redan var självklar, och inbegrep en explicitare bekräftelse av dennes legitimitet.

Den svenska ståndpunkten enligt Kieltraktaten hade varit att Stortinget måste ”erkänna” Carl XIII. Därför var det synnerligen anmärkningsvärt att 49 av de 79 ledamöterna,⁸⁷⁹ efter att grundlagen klubbats igenom, *inte* valde att formligen *erkänna* Carl XIII. Den svenska sidan lät stillatigande detta passera. Denna omröstning som Bernadotte åstundat ända sen han satt sin fot på svensk mark fyra år tidigare – och där nu 62% av ledamöterna *ej* uttryckligen erkände det svenska kungahuset vid unionens födelse – skulle senare i unionshistorien te sig ganska illustrativ och symbolisk.

Den norska folkrättsjuristen Carl August Fleischer⁸⁸⁰ menar att den påtvingade verkställande makten – kungamakten – var det stora odemokratiska inslaget i författningen. Den skröplige, senile, halvsjuke svenskgubben Carl XIII och hans franske svartkrullhåriga bipolära adoptivson var med absolut säkerhet *ej* de främsta representanterna för norska folket och den norska nationen som Stortinget självt skulle ha valt, om det haft möjlighet. Men nu var hotet om ytterligare krigsmanövrar överhängande. Norrmännen ”valde” Carl XIII och i förlängningen Bernadotte, men det norska folkets hängivenhet till denna svensk-franska ensemble var ofrivillig, påtvingad och dikterad under hot.

Unionen var därmed instiftad. Och som vi redan tjatat om, så var det uppenbart för väldigt många samtida att den redan där och då var ohållbar. Själva undertecknandet var startskottet för upplösningen, även om det skulle dröja en tid. Hedersdoktors i statsvetenskap Jeans inkompetens i statsvetenskapliga frågor var grundorsaken till detta, där dynastimaktförblindad egoism fullständigt undanträngde omsorgen om den tekniska och juridiska substansen. Unionsbygget var en dålig prestation oavsett, ett hafsverk av en lekman, en hobbyprodukt, ett hastigt inslaget paket utan innehåll, en fernissa, ett totalt misslyckande. Medan norrmännen *konsekvent fokuserat* på att vidmakthålla de frihetsprinciper som utgjorde Eidsvoll, och *målmedvetet och skickligt arbetat som ett lag* för att ge sig själva en så fördelaktig konstitution som möjligt, hade egocentrikern Jeans fokus och målmedvetenhet inte sträckt sig längre än att den svenske kungen och den där successionsordningen från den 26 september 1810 skulle

⁸⁷⁹ Olika källor anger antalet till 48 (61%) respektive 49 (62%) ledamöter som endast valde att ”välja” Carl XIII. Detta kan eventuellt botten i en olik kvalitativ bedömning av stortingsprotokollen.

⁸⁸⁰ Carl August Fleischer (1936-), norsk jurist

erkännas av norrmännen. Mycket längre än så sträckte sig inte hans ambitioner, prioriteringar eller kompetens.

Vad *dynastigrundaren personligen* erhöll i utbyte, var norrmännens ack så eftersträvansvärda men uppenbart krystade acceptans av det svenska kungahuset, *på lånad tid*. Men vad *svenska statens* fördelar anbelangade lämnades inte mycket att skryta med.

Ersättning för Finland? Ha! Pyttsan!

Redan § 1 i Norges nya grundlag cementerade nationens oberoende från Sverige. Den preciserade att Norge var ett "fritt, självständigt, odelbart och oförytterligt⁸⁸¹ rike, förenat med Sverige under en kung". Slappheten i föreningen definierades alltså redan av att Norge i alla väder förblev "fritt, självständigt". Dessa inledande ord skulle alltid äga företräde när man sökte utröna själva föreningens allvar. Unionen var abstrakt, svag och skör på alla områden, där den enda sammanbindande spindeltrådslänken egentligen var kungamakten. Norges status som självständig stat, proklamerad i Eidsvoll i maj, hade i Oslo 171 dagar senare endast vidimerats av Sverige. De båda länderna hade egentligen ingen annan konstitutionell beröringspunkt än kungen. Det var inget annat än en *passiv* gemenskap, mer ägnad att skapa tvister än sympatier mellan folken.

Hedersdoktorns och advokatsonens från Pau vaga idé om att jämka fram en fastare union över tiden, och "fylla med innehåll" det som felades för att *framgent* integrera de två staterna mer, måste grundats på ett synnerligen ledigt förhållande till lagar och juridik, alternativt ren inkompetens eller ointresse för detaljfrågor, alternativt en grov överskattning av vad hans egen framtida kungamakt över unionen skulle kunna åstadkomma.⁸⁸² Enligt historikern Nils Højer betraktade stamfadern denna norska grundlag blott "som en gåva, vilken kunde återtast om den missbrukades". Men det var en felaktig uppfattning. Nu var partiet färdigspelat, norrmännen hade vunnit stort, och för att göra några ändringar i denna norska grundlag krävdes enligt § 112 Stortingets bifall med två tredjedels majoritet, och inga ändringar fick avvika från den befintliga konstitutionens liberala grundprinciper. Såvida Jean inte kunde muta eller manipulera fram en majoritet för sin egen linje i Stortinget,⁸⁸³ vilket var osannolikt av flera skäl, hade stamfadern redan förlorat Norge.

Den **5 november** avreste en deputation bestående av sju stortingsledamöter till Halden, anförda av unionsvännen Wedel-Jarlsberg. Dessa mottogs av kronprinsen den **7 november**. Wedel-Jarlsberg uppläste då ett tal, men den för adressaten himmelsljuva inledningsfrasen:

"Kungariket Norges Storting har uppdragit oss den angenäma plikten, att till ers kungliga höghet framföra den underrättelsen, att norska folkets representanter den 4 i denna månad enhälligt valt och erkänt hans majestät kung Carl XIII som Norges konstitutionelle kung, *samt dess efterträdare enligt successionsordningen av den 26 september 1810.*"

Exakt rätt knappar.

Och resten av talet var likaledes sprängfyllt med fjäsk. Wedel-Jarlsberg sade att de två olika rikena nu var "sammanfästade med oupplösliga band, och den lyckliga stunden är kommen, då norrmän och svenskar kan omfamna varandra som bröder, vilka har en gemensam fader, och då de kunna tävla i lydnad, trohet och kärlek för denna gemensamma fadren", d v s bottensatsen Carl XIII. Wedel-Jarlsberg fortsatte med att hålla på med smicker för den kroniskt smickerkranke svenske kronprinsen:

"Det var hans majestät kung Carl XIII och dess värdige son förbehållet att fullborda detta herrliga verk. --- Genljudet av Europas beundran över ers kungliga höghets utmärkta dygder och hjältebedrifter, undanröjde de hinder... --- Vår uppriktiga önskan att --- dess förhoppningsfulle

⁸⁸¹ oförytterlig = oförgriplig, obestridlig, absolut; som inte kan eller får avyttras eller försäljas

⁸⁸² Jmfr t ex kap 23 avsn 9, 21; kap 24 avsn 8; kap 25 avsn 13, 18 och 20

⁸⁸³ Jmfr kap 23 avsn 9

son täcktes i Norges huvudstad emottaga panten av norska folkets oryggliga trohet och kärlek för sin nya kung och kungaätt, och därigenom lämna oss tillfälle att på närmare håll beundra en furste, vars sällsynta egenskaper bestämt honom att bära Norges och Sveriges förenade kronor.”

Hade någon mer nykter och realistisk stortingsledamot än Wedel-Jarlsberg fått stilisera detta tal, hade det sannolikt låtit annorlunda. Talet strök emellertid kronprins Jean medhårs så till den grad att det givetvis publicerades på förstasidan i den regimtroga svenska pressen senare i november.

I sitt relativt koncisa svarstal, kunde dock inte Jean undanhålla sig från att påminna norrmännen att de i sanning borde vara *tacksamma* för denna grundlag, det var en *ynnest* från honom till dem, storsint som han var:

”Kungen har icke velat göra sina *rättigheter* gällande”, sade Jean, med hänсыftning på rätten att fullt ut erövra och införliva Norge enligt de svenska traktaterna med stormakterna Ryssland, Storbritannien och Preussen. Kungen, påstod adoptivsonen, där hans adoptivfar återigen bara figurerade som en metafor för honom själv, ville hellre ”regera över en fri nation, än över ett genom vapen underkuvat folk”. Senare sade Jean vidare:

”Jag är underrättad om *den anda* som härskat inom Stortinget. Om någon gång *misstag röjde sig i principer...*”

Den norska nationalförsamlingens ”misstag” var alltså, enligt Jean, dess principiella strävan att lägga grunden för ett fritt, demokratiskt, liberalt medborgarsamhälle med inspiration från USAs självständighetsförklaring och författning och den franska revolutionens idéer. Jean fortsatte:

”...igenkände jag likväl alltid med nöje en fullkomlig redlighet i era uppsåt. Tacka Gud, som föreskrivit oss våra plikter.”

Detta betyder att trots Stortingets frisinnade och reformvänliga tendenser, i linje med Eidsvoll, så var stamfader Bernadotte nöjd över att man agerat fullt troget när det gällde att inskriva den gemensamma kungens ställning i denna grundlag, och att norrmännen efterkommit den aktning för öfverheten – kungamakten – som är påbjuden av självaste Gud.

Den **8 november** gav stamfadern order i Halden om den kvarvarande svenska arméns uppbrott från Norge för marsch mot hemorten i Sverige. Samma dag begav han sig själv och sonen Oscar via Moss mot Oslo. Den **9 november** klockan 20 på kvällen ankom far och son till den norska huvudstaden, fyra och en halv timme försenade. Det regnade ihållande, något som många norrmän tog symboliskt. De mottogs av militär och Oslos borgerskap vid *Vaterlands bru*, och eskorterades in i staden av några norska kavallerister. De hälsades med beordrad salut, men den beordrade illuminationen hade medvetet saboterats av borgarna. Endast *ett* hus var upplyst, i övrigt var det mörkt. En källa skildrar:

”De gator han reste igenom skulle vara illuminerade, men där rådde djupt mörker. Med en slags förskräckelse hörde man de svenska vagnarna rulla genom gatorna. --- Det var mycket tyst.”

Det var glest mellan de som gett sig ut för att hälsa Jean välkommen, och begeistringens över hans ankomst var ”mycket dämpad” enligt en historiker. Kronprins Jean hade givetvis med sig ett talrikt följe av personliga assistenter, ett helt lass med silverserviser från Stockholms slott, samt ”70 lass med bästa slags *ryskt* brännvin” som uppmuntring åt norrmännen, enligt en minnestecknare.

Torsdagen den **10 november** besökte Jean och Oscar Stortinget tillsammans med de svenska kommissarierna och flera ämbetsmän. Där höll stamfadern ett tal till församlingen på franska, som 15-årige Oscar därefter uppläste på svenska. Stamfadern överlämnade även en norsk översättning till statsrådet Rosenkrantz.

Sjelva talet torde ej ha tagit mer än 6-7 minuter att läsa upp. Det var givetvis högtravande avfattat och innehöll stora svepande formuleringar om unionen och dess framtid, men här och där hade insmugit sig små revisionistiska eller avslöjande satser som kan vara av intresse för

eftervärlden. Stamfadern hävdade exempelvis att Carl XIII blivit fritt vald även av svenskarna 1809, då han "ej gjort sin arvsrätt gällande" utan utsetts oberoende och enhälligt av svenskarna.⁸⁸⁴ Carl XIII, hette det, ville hellre bli erkänd utifrån norrmännens "kärlek" än "de rättigheter som heliga förbund förvärvat honom", d v s traktaterna med stormakterna om ett svenskt införlivande av Norge. Professor Edén konstaterar krasst om detta att norrmännens "kärlek" till föreningen och till kungen "var av en så problematisk natur --- att frasen helst borde med tystnad förbigås". Föreningen ingicks *utan* kärlek. I klartext innebar detta stycke av Bernadottes tal att Sveriges kungahus redan hade "rätt" till denna union och norrmännens undersåtlighet genom dessa traktater samt Kieluppgörelsen, men det var bättre att norrmännen själva kom fram till denna slutsats genom "otvungenhet" i deras handlande och deras "kärlek" till Carl XIII.

Det hette även i kronprinsens tal att Carl XIII – i denna mening en omskrivning för honom själv – ville att folken i de två länderna skulle åtnjuta samma grundlagsfästa friheter, vilket är en intressant tanke kommande från Jean.⁸⁸⁵

Stamfaderns tal till Stortinget innehöll även ett helt avsnitt om vikten för Stortinget av att nu värda kungamakten. Stortingsledamöterna uppfordrades att vara på tårna och leva upp till kungens tilltro till dem, att "vägleda" folket, och att göra allt för att "använda era kunskaper och era bemödanden för att göra den styrelse älskad som ni upprättat", d v s påbjuda och inplantera hos det norska folket en slags påtvingad kärlek för den gemensamma kungen som man just lagstiftat om. Jean ville alltså att stortingsledamöterna skulle agera såsom permanenta propagandaverktyg, med målet att underblåsa svenska kungahusets popularitet hos folket i Norge.

Därefter följde i talet en kort instruktion från Jean till ledamöterna om hur denna norska kärlek för det svenska kungahuset skulle framkallas, nämligen att upplysa norska folket om det miserabla tillståndet i landet nu, men frikänna Sveriges kung för allt ansvar för detta, och istället utmåla förhoppningar om förbättringar i framtiden. Sveriges kung – läs Jean själv – hade givetvis ingen skuld för det nuvarande eländet i Norge, som till väsentlig del var en direkt följd av utsvältningsblockaden.

Det kanske mest avslöjande stycket i talet var sparat till finalen. Där skildrade stamfadern sig själv som den krigslegendar han ansåg sig vara eller ville upprätthålla bländskenet av, mitt i krigets hetta, och hur han heroiskt trotsade de största fasorna och krossade Napoleons imperium under det stora befrielsekriget 1813-1814:

"Mitt ibland vapnens dån, och under det jag, på Tysklands fält, i förening med Sveriges bundsförvanter, gick för att motsätta mig det mest förfärliga tyranni, som vilat över Europa..."

Ovanstående är en sanning med modifikation, milt uttryckt, som läsaren redan känner till.⁸⁸⁶ Men sedan följde en bisats, som åtminstone den är helt sann, för en gångs skull, och som bekräftar allt vad vi redan visste:

"...så var min blick alltid fästad på denna stund, såsom det högsta pris för mina mödor."

Om vi bortser från den parallella girigheten efter en maktposition i Frankrike, så handlade det om inget mer än åtrån efter kungamakten och tronföljden i Sverige och Norge, *legitimitetskvittot*. Det var aldrig seriöst frågan om något mer än så. Sen bedrägerivalet i Örebro 1810⁸⁸⁷ hade hos Jean inte funnits utrymme för förlegade, trötta koncept såsom "statens intresse" eller "nationens ära och stolthet", utan *enbart* egenintresset.

⁸⁸⁴ Jmfr kap 2 avsn 3-6

⁸⁸⁵ Jmfr kap 4 avsn 10

⁸⁸⁶ Jmfr kap 5-19

⁸⁸⁷ Se kap 2 avsn 21

Samma torsdag som detta stamfaderns tal till Stortinget ankom nyheten till Stockholm om att Sverige och Norge förenats. Den svenska allmänheten underrättades via ett bihang till regimorganet *Post-Tidningen*. Det sköts salut i Stockholm med inte mindre än 128 kanonskott. Givetvis var nyhetens lydelse vinklad. Det hette i kommunikationen till den svenska allmänheten att Stortinget "genom kungens utropande fullgjort sista formaliteten" för föreningens faktiska verkställande. Denna formulering har av forskare tolkats såsom att regimens PR-makare ville få det att se ut som att det faktiskt var Kielfördraget som nu effektuerades. Nyhetsrapportens formulering att Carl XIII "utropats" – hyllats – insinuerar att han ju egentligen ända sen Kiel varit Norges faktiske kung. Genom att kalla det för en "sista formalitet" så bagatelliserade man allting mellan Kiel i januari och Oslo i november, inte minst de avslutande intensiva grundlagsförhandlingarna där Norge tagit storslam och där unionens framtida upplösning blivit alldeles tydlig, då ju denna "sista formalitet" enligt regimpropagandan endast bestod i det ceremoniella tillkännagivandet av Carl XIII som kung.

På exakt samma sätt avfattades den svenska regimens officiella underrättelser till Europas regeringar, både till utländska sändebud i Stockholm och kommunikéer till de utländska hoven. Vinklingen innebar ett förringande av betydelsen av Norge som självständig stat med en egen grundlag, och den svenska revisionismen och propagandan tryckte istället på att Stortinget i Oslo nu "fullgjort den sista formalitet som bekräftar Norges förening med Sverige genom att --- utropa Sveriges kung som Norges suverän". Termen "bekräfta" betyder intyga, vidimera, befästa någonting som redan existerar, d v s kommunikén ville ge intrycket av att unionen varit ett faktum sedan lång tid. Ordalydelsen viftade alltså återigen bort både uppskovet och själva förhandlingarna som ägt rum om unionens premisser, och vad dessa förhandlingar resulterat i.

Svenska regimen hade knappt halmstrån, men genom skickligt ordvrängeri sökte man till det yttersta göra bruk av sitt budskapsföreträdare för att framstå i bästa dager, låta föreningen glimra, styra narrativet och kontrollera såväl den inhemska allmänna opinionen som Wienkongressen.

Kapitel 21 avsnitt 8

WIENKONGRESSEN

Just som Jean höll sitt tal till Stortinget så pågick Wienkongressen för fullt.

Vid Parisfreden i slutet av maj⁸⁸⁸ hade Frankrikes geografiska gränser och Frankrikes förhållande till andra stater reglerats. Syftet med Wienkonferensen som nu inletts var, efter 25 år av krig och oroligheter och efter Napoleons fall, att ledare och representanter från hela Europa skulle träffas för att lägga grunden för en ny maktbalans och bestående fred på kontinenten. Men allmänhetens förväntningar var högre ställda än så. Krig är den kostsammaste aktivitet som en stat kan ägna sig åt, både materiellt och humanitärt. Nu skulle gottgörelsen för flera års förluster och lidande fastställas. Anhopningen av Europas samlade etablissemang och förmodade klokskap i Wien ingöt starkt hopp om att nu skulle begångna oförrätter kompenseras, skändade folk och sönderslitna nationer återställas, och en ny europeisk gemenskap inträda med solidaritet, ett samfällt framåtsträvande och en ny högre moralisk ordning. Europas folk skulle belönas för dess ansträngningar, uppoffringar och umbäranden, hade man sagt. Med spänd förväntan riktade så Europa sina blickar mot Wienkongressen, som skulle bli en "rättsvisans tribunal" och dana en ny staternas reglering i Europa. Det handlade om besittningsrätt och gränsdragningar i stor skala, en rättning av begångna fel, en hederlig omritning av Europas karta

⁸⁸⁸ Parisfördraget undertecknades den 30 maj 1814.

för många generationers framtid. I pamfletter och artiklar i alla länder resonerades högtidligt och värnadsfullt om detta historiska möte mellan tidsepokens mest respektabla män.

Kongressen, som ursprungligen skulle påbörjas innan juli månads utgång, sköts av olika skäl upp till hösten. Framåt slutet av september hade de första överläggningarna inletts. Wien hade vid denna tid översvämmats av regenter med fruar, familjer och staber. Delegater hade tillströmmat i mängder från varje befintlig stat i Europa, samt även från de flesta stater som hade upphört att existera under det gångna kvartsseket. Varje furstehus fanns representerat i Wien med prinsar, ärkehertigar, hertigar och furstar av varje tänkbar sort och valör. Mätta högadliga familjer, eller så kallade "ätter" som det heter med en glorifierande synonym, jämte horder av aspirerande lågadel, hade representation på plats för att hävda eller återuppliva urgamla prerogativ. Wienkongressen utgjorde den största ansamlingen av kungligheter och aristokrater som Europa någonsin skådat. Alla *entourage* av ministrar, ambassadörer, adjutanter, kammarherrar, hovdamer, jämte det österrikiska hovet och Wiens societet, fyllde staden till brädden. Historikern Sebag Montefiore⁸⁸⁹ kallar Wienkongressen för "det kanske mest uppblåsta internationella kalaset i historien" och sammanfattar:

"Det var en kongress med två kejsare, fem kungar, 209 regerande furstar, omkring 20 000 tjänstemän, från marskalkar och ministrar till bokhållare och spioner, och nära nog varenda lycköskare, taskspelare och prostituerad i Europa."

Varje dag i slutet av september kom eleganta karosser rullande in över Wiens knaggliga gator och stannade utanför hotellen för att lasta av förnämheter av alla slag. Därutöver anlände ombud för europeiska städer, skrän, religiösa inrättningar och särskilda intressegrupper, till exempel en delegation som företrädde den tyska bok- och tidningsbranschen.

Alla hade kommit för att bevaka egna eller andras intressen, för att bevista de glänsande och praktfulla festerna och skaffa sig fördelar vid desamma. Där fanns till och med representanter för Napoleons marskalkar som ville förfäkta sin "rätt" till stulna godsegendomar över hela Europa som deras färdchef givit dem som prestationsbonusar under de franska erövringstågen! Till staden drogs även skådespelare, balettsällskap, sångare, konstnärer, magiker, frisörer, affärsmän, krämare, hasardspelare, äventyrare, lycköskare och skojare i mängder från när och fjärran.

Wiens befolkning vid tiden för kongressens början hade ökat med 100 000 personer⁸⁹⁰, och både innerstaden och förstäderna var så fullproppade av främlingar att husägare kunde i princip ta ut vilka hyror de ville för sina rum; en del fick hela värdet på sina hus betalt genom denna kongress. Vartenda kyffe, varenda skrub i Wien iordningsställdes och slogs mynt av. Inflationen på mat och alla slags varor och tjänster drevs också i höjden. Bara för att ta hand om de förnämsta gästerna hade anlåtats 1500 män och kvinnor som servicepersonal. Den säkerhet och officiella etikett som omgav VIP-gästerna fordrade också stora resurser och avancerad logistik. Över hundra mörkgröna åkvagnar, 1200 vita hästar och många hundra livréklädda lakejer hade ställts till deras förfogande för transporter under vistelsen. När två av huvudgästerna, Rysslands tsar Alexander och Preussens kung Friedrich Wilhelm, anlände i Wien mottogs de med kanonunder, klockringning och ypperlig militärisk ståt, och hälsades välkomna av Österrikes kejsare Franz vid Donaus strand till folkmassornas jubel.

Det fanns väsentliga fördelar för Österrike med att stå som värd för denna kongress. Den förfarna österrikiska underrättelsetjänsten, under ledning av den legendariske polischefen Franz Hager⁸⁹¹, hade här utmärkta förutsättningar att bevaka allt som skrevs, sades och tycktes hos

⁸⁸⁹ Simon Jonathan Sebag Montefiore (1965-), brittisk historiker

⁸⁹⁰ Wien hade vid denna tid, exklusive kongressen, ca 240 000 invånare; folkmängden i staden uppskattas alltså ha ökat med över 40% under kongressen.

⁸⁹¹ Franz Hager von Allentsteig (1750-1816), österrikisk ämbetsman

alla nyckelspelare. Man bevakade delegaternas korrespondens, deras rörelser, vem de träffade o s v, och man hade konstant kontroll över deras planer, projekt och strategier. En källa menar att underrättelsetjänstens nätverk omfattade *hundra*tals spioner. Post öppnades, brev uppångades, kopierades och återförseglades mycket snabbt och effektivt; hotellpersonal, köksassistenter, kurirbud, tjänare och uppässare lejdades som ögon och öron i delegaternas sovrum, tjänsterum, privata kammare och omedelbara omgivning; sönderrivna dokument som kastats i någon papperskorg eller ej brunnit ut i någon eldstad togs omhand; nycklar "lånades" och kopierades så att underrättelsetjänsten hade tillgång till privata skrymslen och skrin, o s v. Hager lyckades infiltrera nära nog varenda tjänstestab i Wien. Och man hade krypteringskoder och en hel avdelning av språkkunniga tjänstemän och mycket skarpa hjärnor som avkodade och översatte hemliga dokument dygnet runt. En medarbetare skröt om att han löst hela 85 utländska chifferkoder, varav en topphemlig rysk kod varit synnerligen svårknäckt, men han hade till slut klarat den också. Metternich, som drev på denna verksamhet, hade under flera år byggt upp särskilt postövervakningen, och genom att erbjuda snabbare befordran och lägre taxor lyckats få flera internationella postrutter att gå via österrikiska domäner, och därefter skapat anstalter för "avlyssning", en tidig variant av signalspaning, av skriftlig kommunikation mellan länder i stor skala. Allt snappades upp! Postsäckar med brev "lånades" t ex vid stationer för hästbyten, och blixtnsnabbt, effektivt och omärkbart så bröts förseglingar på brev, innehållet kopierades varpå breven återförseglades. Den österrikiska spionapparaten uppfångade och kopierade t o m brevkorrespondensen till och från det egna österrikiska hovet, inklusive sin egen kejsar Franz korrespondens!

Det berättas hur helt enorma kvantiteter material levererades till Hagers kontor, underrättelser om delegaters förvaltning, finanser, politiska strategier och sexvanor. Det har i efterhand ej gått att fastställa exakt vilka de skickligaste spionerna i detta nätverk var, men deras signaturer som förekommer i rapporterna till Hager var bl a "***", "Nota", "1∞", "Herr H" och "Chevalier Freddi".

Samtidigt hade andra stormakter installerat sina egna nätverk av hemliga agenter i Wien för att spionera på sina motståndare. Likaså givetvis även stamfader Bernadotte. En av Jeans avlönade underrättelseagenter på plats var Ernst von Bodenhausen⁸⁹², som officiellt representerade Hannover. Men Jean – stor vän av hemlighetsmakeri, spioneri och intrigspel – tog detta ett steg längre. Han inte bara spionerade på andra staters delegater på kongressen. Jean anordnade även ett riktat *internspionage* mot den erkänt skicklige svenske diplomaten och chefsförhandlaren i Wien, Carl Löwenhielm!

Löwenhielm skulle nämligen efterhand få sällskap i Wien av tre personer; förutom sin halvbror Gustaf Löwenhielm även Jeans förtrogne högra hand Camps samt den tivelaktige fixaren Dehn. De två sistnämnda kom till Wien för att sköta om några av Jeans mer grannliga *privata* angelägenheter. De agerade som Jeans *personliga* ombudsmän vid kongressen, och de betydelsefullaste frågorna hanterades av Dehn. Saken var emellertid den, att dessa hemliga specialuppdrag från Jean kunde stå i direkt konflikt med Carl Löwenhielms *officiella* instruktioner. Med andra ord, Camps och Dehns grumliga verksamhet på plats undergrävde i viktiga ärenden den officiella förhandlaren Löwenhielms svenska diplomatarbete. Stamfadern hade dessutom uttryckligen anvisat att Dehns uppdrag skulle ske bakom Löwenhielms rygg. Men inte nog med detta. Dehn hade även instruktion att *spionera på Löwenhielm*. Jean hade alltså satt en egen privatspanare på att bevaka svenska statens officiella delegat och rapportera alla dennes mellanhavanden och skriftväxling. Detta moralnedsättande spel visar återigen hur Jean inte litade på någon, och blottade kanske, mer än någonting annat, uppdragsgivarens karaktär.

Åter till själva kongressens förlopp.

⁸⁹² Ernst Ludwig Carl Mordian (Bodo) von Bodenhausen (1785-1854), tysk militärofficer, hovman och diplomat

Ett aldrig förut skådat liv utvecklade sig i Wien. Det var en sammankomst av gigantiska proportioner. Den praktlystna noblessen tävlade i att förlösa omätliga rikedomar på njutningar av alla slag. Sedan den franska revolutionen hade Europa i ett kvarts sekel upplevt krig, sorg och död. Kanske blev denna fredskongress därför det ondas absoluta motpol, ett utlopp för glädje och lust, ett tillfälle att njuta till det yttersta av livets goda, ta igen allt som man under många långa år undvarit.

Och det hade ganska snart stått klart att Wienkongressen skulle utmärka sig mer för sitt festande än för sitt beslutsfattande. Historikern professor Ernst Carlson⁸⁹³ i en uppsats på ämnet:

”Hela denna tillfälligt sammanströmmande skara av främlingar, varav de flesta saknade allvarlig sysselsättning, kastade sig i *en virvel av nöjen och förströelser*.”

Nöjeslystnaden gjorde att de internationella statsangelägenheterna sinkades. Vid öppningsbalen i början av oktober på palatset Hofburg närvarade flera tusen personer. Arrangemangen var storslagna och påkostade. Interiören av *Spanska ridskolan* var magnifikt illuminerad med, enligt två olika uppskattningar, någonstans mellan 16 000 och 100 000 ljus, som genom speglar längs sidorna skapade en svindlande ljusshow som ingen någonsin skådat. Folk stod mållösa; ett ögonvittne berättar att synen var bländande och framkallade yrsel. Buffén var också enastående, dignande, fullkomligt överflödande.

Efter detta startskott följde nya baler vareviga afton. Allting var arrangerat så extravagant som möjligt med mat och dryck i övermått, väldiga blomsterarrangemang, uppträdanden, dans och fyrverkerier. Nöjesutbudet inkluderade även teatrar, musikföreställningar, soaréer, salonger och mycket annat. De bästa dansarna från London och Paris uppträdde i extremt påkostade produktioner. Konserter framfördes av Beethovens *Fidelio* och Händels⁸⁹⁴ *Samson* av en orkester med 700 musiker och en kör med 500 röster. En gång hölls en konsert på *Spanska ridskolan* där 40 pianister vid 20 pianon – alltså 80 händer eller 400 fingrar – spelade i harmoni tillsammans under Salieris⁸⁹⁵ dirigentskap. Samtida storheter som Spohr⁸⁹⁶ och Hummel⁸⁹⁷ framträdde. Ett annat omtalat evenemang var konserten och festen som hölls för att fira tsar Alexanders födelsedag, där även den 44-årige Beethoven själv gjorde sitt sista offentliga pianoframträdande och fick sällskap av tenoren Franz Wild⁸⁹⁸. Flödet av underhållningsarrangemang var oupphörligt. En festfixare ordnade te flera fester i form av schackspel, där gästerna fick klä ut sig som kungar, drottningar, löpare, knektar och bönder, ståendes på ett stort rutmönstrat golv. En annan förvandlade interiören av ett slott till stora arabiska tält, vart och ett rikligt utsmyckat och med en egen orkester, där alla orkestrarna i de olika rummen spelade i harmoni med varandra. Ett annat framträdande var av 24 unga österrikiska damer som i grupper om sex var utklädda i fantastiska kostymer till de fyra elementen jord, luft, eld och vatten. Festarrangörer överträffade varandra även i kulinariska glansnummer, och vid ett tillfälle berättas om en 36-rätters middag, serverad vid dukade bord med överdådig lyx. Proportionerna var enorma; en hel armé av kokkar tillredde maten, och kaffe för delegater och besökare kokades i jättelika kittlar.

Ett av alla dessa arrangemang som distraherade kongressdelegaterna från faktiskt arbete ägde rum i den magnifika *Redoutensaal* i Hofburgpalatset. Berömda historiska eller mytologiska händelser iscensattes av kostymerade skådespelare i stora *tableu vivants*, levande tavlor, i regi av den franske konstnären Isabey. En del framföranden var stationära montage, en del innehöll rörelser ackompanjerade av musik.

⁸⁹³ Karl Fredrik Ernst Carlson (1854-1909), svensk skolman, politiker och historiker

⁸⁹⁴ Georg Friedrich Händel (1685-1759), tysk-brittisk barocktonsättare

⁸⁹⁵ Antonio Salieri (1750-1825), italiensk tonsättare, dirigent och lärare

⁸⁹⁶ Ludwig Spohr (1784-1859), tysk tonsättare, violinist och dirigent

⁸⁹⁷ Johann Nepomuk Hummel (1778-1837), österrikisk kompositör och pianist

⁸⁹⁸ Franz Wild (1791-1860), österrikisk operasångare

Isabey jobbade även själv flitigt med att rita och måla av alla notabla personer, och började varje vecka arrangera utställningar av sina verk. De sysslösa och nyfikna flockades för att glo på avmålade människor som de såg varje dag. Isabey tenderade att smickra sina kvinnliga modeller till så till den grad att det blev löjligt. Alla, hur anskrämliga som helst i verkligheten, omvandlades till underbara skönheter som avbildades insvepta, inlindade och beslöjade i muslin⁸⁹⁹ och delvis skylda av rosor.⁹⁰⁰

Alla sagolika operor och föreställningar, baler och banketter som drog ut till gryningen, utan någon lucka i almanackan, avlöstes dagtid med galaparader, vildsvinsjakter, akrobatföreställningar, tornerspel, skytteuppvisningar av tyroliska arborstmän, idrottsevenemang, uppvisningar av folkdanser och varmluftsballonger, och utflykter till sevärdheter. Puh! Och mycket mer. En ledande diplomat klagade att "tiden som kunde ägnas åt sakfrågor förlösades på festligheter". Det enda som begränsade njutningslystnaden var tröttheten, och delegaterna blev med tiden alltmer dästa och apatiska över all extravagans. Väldigt lite konkret uträttades de första månaderna, och en humoristisk delegat, den österrikiske fältmarskalken Ligne⁹⁰¹, undrade retoriskt hur det egentligen stod till med kongressen, och besvarade själv frågan:

"Den dansar förträffligt, men kommer ej ur fläcken!"

Kort därefter, mitt i denna flodvåg av distraktioner, ådrog sig Ligne en kraftig förkylning och fick lunginflammation. Han drog sig själv undan sällskapslivet, och hånade kongressbesökarnas oupphörliga jakt efter njutning och stimulans. Till en bekymrad besökare vid sin bädd konstaterade Ligne att Wienkongressens delegater hade blivit så blasé av alla tänkbara slags nöjen som undfägnats dem, men han tänkte inte toppa underhållningen genom att bjussa dem på en begravning av en österrikisk fältmarskalk! Dagen därpå var han död, och begravdes kort efter. Och delegaterna och allmänheten i Wien bjöds verkligen ett måttlöst begravningsspektakel! Lignes svartdraperade likkista bars långsamt i kortege genom staden av åtta grenadjärer, anförda av en svartklädd riddare och åtföljda av fältmarskalkens egen häst med dennes tomma ridstövlar fastsatta i stigbyglarna. Kistan eskorterades av imperiegardet, flera kavalleriskvadroner, fyra artilleribatterier och varenda dignitär i hela Wien. En mängd trumslagare med svartdraperade trummor slog ödesmättat takten. Det storslagna begravningståget genom Wien blev till ett eget revynummer, en show, precis som huvudpersonen hade befarat.

Det dracks givetvis ymnigt. Vin, champagne, starkdrycker flödade. Öl för de som inte hade behov av att visa sig fina i kanten. De som söp mest påstås ha varit brittena, där Hagers rapporter berättar om total redlöshet, som t ex när många suputer i den brittiska delegationen var för packade för att ens kunna ta sig in i sina väntande taxis – hästdroskor – efter ett evenemang.

Ett annat ämne som måste tas upp, eftersom det är en stor konferens som detta avsnitt handlar om, är sex. Ymnigt med sex. Förbannat mycket sex i alla tänkbara former. I källmaterialet finns många belägg för att hela fältståget 1813-1814 hade rikliga inslag – vad gällde de övre skikten, nationella ledare, furstar, högre officerare – av sex, inte minst i samband med avgörande toppmöten eller andra större händelser. Men den ormgorp som nu urartade i Wien var på en helt annan nivå.

Promiskuiteten var förhärskande på megakongressen i Wien. Många konferensdeltagare hade familjen tryggt isolerad på avlägsen ort och det vimlade av nya spännande leende ansikten överallt, och med ett ideligt nattligt festande och gratis alkohol i mängder. Ypperliga

⁸⁹⁹ muslin = tunn bomullsväv

⁹⁰⁰ Jmfr kap 2 avsn 21 (Désirée på tandpetarfodralet)

⁹⁰¹ Charles Joseph de Ligne (1735-1814), österrikisk militärofficer, diplomat och författare

förutsättningar för lösa sexuella förbindelser. Förnäma kvinnor exponerade sig lika ogenerat som prostituerade för att inbjuda männens uppskattning. Män på kongressen flörtade och raggade ligg och horade utan större hämningar. Nästan i varje församlad skara män och kvinnor fanns en *air* av sexuell laddning.

Flera delegater hade tagit med sina gängse älskarinnor hemifrån till Wien, andra fann sina skjut på plats, men varken dessa mogna män eller de unga älskarinnorna såg sig knutna till blott *en* sexuell partner. Många bytte partner då och då. Det förekom även att delegater som tröttnat på en tjej, utnyttjat henne klart efter några veckor, överlät henne till en kollega som då fick sin tur. Flera av de populära tjejerna var blott tonåringar. Det delades oräkneliga anekdoter, skvallrades och viskades ständigt om personer av rang och ryktbarhet och deras eskapader. Det tycks ha varit snarast i undantagsfall som en senior delegat förblev trogen sin äkta maka under hela kongressen, särskilt om hon ej var närvarande.

Unga döttrar i Wiens borgarfamiljer, några så unga som 14 år, såg möjligheter att tjäna lätta pengar som eskortflicka åt någon viktig person under tiden som kongressen pågick. Lyxprostituerade från andra länder, inkl berömda dansöser och aktriser från Paris, reste tvärs genom Europa för att göra business i det stora glädjehuset Wien. I staden fanns samtidigt ett antal *madames* som kunde anskaffa vad delegaterna än var ute efter – homosexuella tjänster, sex med våldsinslag, eller vilken sexuell avart eller fetischism de än gick igång på och betalade för.

Den österrikiska underrättelsetjänsten dokumenterade många exempel där delegater, inför detta smörgåsbord av sex, helt enkelt inte kunde hejda sig. Man dokumenterade gruppsexorgier där en delegat delade sin älskarinna och ett hembiträde med en god vän, som gengäldade detta genom att sända ut en adjutant för att plocka upp tjejer på gatan för att göra dem sällskap. Det otyglade knullandet tog så hårt på en av de seniora delegaterna, att han från tid till annan efter sådana orgier låg däckad på sitt rum i flera dagar för att vila upp och hämta krafter. En annan delegats nattliga mötesplats med sin älskarinna sades ha "omvandlats till ett knullnäste" medan hans egen bostad och tjänsterum under vistelsen i Wien blivit till en bordell och saloon, där "förortsaktriser och kammarjungfrur" erbjöd sex samtidigt som hasardspel pågick vid sidan om. Flera ledande delegater fick ta *time out* från själva kongressen vid upprepade tillfällen för att återhämta sig.

Så gick det till hos etablissemanget. Sådan var verkligheten bakom den tjusiga kulissen. Europas närvarande maktelit betedde sig gudlöst, simpelt och vulgärt till ytterlighet. Vad beträffar de skandinaviska insatserna så var den svenske chefsförhandlaren Löwenhielm flitigt snuskig med en "fru Werzer", medan den allmänt respekterade, seriöse och hederlige kung Fredrik VI av Danmark, 46 år gammal, höll sig med en 18-årig blond tysk arbetarklasstjej från Heidelberg, fröken Seufert⁹⁰².

Ett av de värsta exemplen var emellertid tsar Alexander, chef över Ryssland tillika stamfader Bernadottes bästis på ytan. Tsaren hade blivit fetare under det gångna fälttågsåret och gick omkring i Wien i uniformer som inte längre passade, de var för små. De gjorde så att armarna såg ut att hänga framför honom som på en apa, medan de åsittande knäbyxorna framhävde konturerna av hans stora röv. Han hade en löjlig ständigt framåtlutande kroppshållning, ett runt bebisansikte och rödlätt uppsyn. Det berättas att han dagligen gnuggade ansiktet med ett block is för att dra ihop huden. I egenskap av supermakten Rysslands tsar var han det tyngsta namnet av alla på kongressen, men i verkliga livet en burdus manschauvinist och simpel oförskämd drummel. Tsaren, som kunde ha tagit en ledande och konstruktiv roll för Europas framtid vid denna kongress, ägnade sig enbart åt distraktioner. Tsaren t o m *kommenderade* ännu mer fester. De sociala tillställningarna sattes främst, han var först på plats och bland de sista att gå

⁹⁰² Caroline Petronelle Seufert (1795-1873)

däriifrån. En arrogant jättebaby som aldrig lät arbetet med Europas framtid stå i vägen för sina egna nöjen och förlustelser. Brittiske premiärministern Liverpool beskriver honom vid denna tid som ”moraliskt fördärvad av fåfänga och självtillräcklighet”.⁹⁰³

Tsar Alexander – 36 år gammal och en av världens mäktigaste män – var inte så kinkig med det där med giftermålets helgd. Han hade både fru, stadig älskarinna och brukade därutöver på hemmaplan, i St Petersburg, gärna ge sig ut på nattliga rov efter ungt kött. Än den ena, än den andra av stadens borgardöttrar väckte hans åtrå. Tsaren var en hopplös kåtbock som jagade tonårstjejer att ligga med, det var det bästa han visste i livet. När de stackars flickorna nekade hans propåer förföljde och trakasserade han dem. Han beskrivs av en dagboksskrivare som en stalker⁹⁰⁴.

På Wienkongressen 1814 flörtade tsaren med unga tjejer som knappt kommit ur puberteten. Han dansade med vilken tjej som helst med enda kravet att hon var snygg och fräsch, gärna så ung som möjligt. Kvinnorna var dock inte alls lika betagna av den mullige tsaren. Han spottade när han pratade, och hans fuktiga och klibbiga händer som han lade på de unga kvinnornas bara skuldror gjorde honom till en oattraktiv danspartner. En gång dansade han så mycket att han under en bal svimmade och fick ligga till sängs ett par dagar.

Tsaren köpte bl a sex av flera donnor med ryskt ursprung som befann sig i Wien. En av dessa var den 30-åriga prinsessan Bagration⁹⁰⁵, som beskrevs som ”vacker som en ängel” och som exponerade sin figur i genomskinliga klänningar, samtidigt som hon mer eller mindre drev en bordell under kongressen. Spionrapporter förtäljde emellertid att tsar Alex föredrog purunga borgarklassknull snarare än mogna aristokratsamlag. Sin sexualdrift, när balerna, banketterna och evenemangen ebbade ut frampå småtimmarna, mättade tsar Alexander genom diverse älskarinnor och ett otal tillfälliga förbindelser med handplockade horor och groupies som hans adjutant Tjernysjev⁹⁰⁶ fixade åt honom. Wien överflödade av ett generande utbud av lättillgängligt sex och gatorna tycktes myllra av villiga flickor ur de lägre klasserna. Tsarens hovmän ”nöjer sig inte med att behandla Hofburg som en svinstia utan uppför sig mycket illa och tar ständigt in skökor”, meddelade en polisrapport om det ryska toppskiktets sexfixering. Könssjukdomar härjade givetvis fritt. ”Tsaren knullar för oss alla” hette det i Wien, ett dokumenterat citat.

Tsaren bar samtidigt på ett stort behov av *kärlek*. Han tyckte synd om sig själv, och under sina kvinnoräder spelade han ofta på medömkan. Ett trick han ofta körde var att visa sin näsduk med en broderad *törnekrona* – en symbol för martyrskap – ovanför sin initial. Samtidigt som han visade denna tingest beklagade han sig över saknaden av personlig lycka i sitt liv, en uppoffring som följde den upphöjda position han hade. Denna återkommande lilla ragningsritual skulle få offret på fall och han kunde räkna hem ännu ett engångsligg.

Tsaren var sålunda fullständigt besatt av vackra kvinnor som en sällskapssjuk spaniel, och hans uppträdande var ofta ovärdigt och stundtals knölaktigt, ibland rent aggressivt. Trots att han haft med sig sin hustru till Wien, den vackra tsarinnan Elisabeth, drottning Fredrikas storasyster, uppmuntrade han inte henne att göra honom sällskap till sociala tillställningar. Under kongressens gång blev han alltmer distanserad från henne, emellanåt rakt oförskämd och elak mot henne. När någon på en fest gav honom en komplimang om hustruns skönhet, tog han det illa och snäste högljutt till svar att han tyckte hon var ointelligent och inte alls vacker.

Detta om Alex, Jeans kumpan.

⁹⁰³ Jmfr kap 9 avsn 13

⁹⁰⁴ stalker = någon som oönskat förföljer en annan person tvångsmässigt, ofta ofredande och ibland aggressivt och trakasserande

⁹⁰⁵ Catherine (Katia) Bagration (Skavronskaya) (1783-1857), rysk prinsessa, salongsvärd och societetsdam

⁹⁰⁶ Alexander Tjernysjev är känd sen tidigt i vår berättelse från bl a kap 2 avsn 16 och 22; kap 3 avsn 1.

Så det åts, skålades, gratulerades, dansades, festades och gökades utan hejd vid det paneuropeiska etablissemangets stora sammankomst. Allting inramat av illuminationer och fyrverkerier, allting repetitivt. Det var en härlig tid och en härlig smet att befinna sig i, särskilt om man var bemyndigad med ett i det närmaste obegränsat representationskonto å sina egna skattebetalares bekostnad. Många saknade ork och koncentrationsförmåga att ägna sig åt politik efter allt rumlande. Förströrelselustan gjorde att överenskommelser i internationella statsangelägenheter fördröjdes och förhalades. Sakfrågorna på kongressen blev av underordnad betydelse, och väldigt lite konkret utträttades som sagt under de första månaderna. En observatör som var närvarande vid Wienkongressen noterar att alla dessa herrar under tiden som kongressen ägde rum levde unkarlsliv och uppträdde som lekande barn.

"Historien tar en paus, regenterna roar sig, de är på semester och njuter av sin permis", skriver hon.

"Festerna utmattar mig", klagade Talleyrand i ett brev redan i oktober. En annan nyckelspelare jämrade sig över att han träffade så mycket folk i så många olika sällskap på olika platser och olika tider på dygnet, att han inte längre kunde följa kongressens schema och inte hade koll på vad som skedde.

De överläggningar som ändå ägde rum handlade dock *inte* om att principfast och hederligt beakta nationers och folks intressen och söka finna oegennyttiga, neutrala och beständiga framtidslösningar på uppenbara problem. Snarare var de fundamentala drivfjädrarna girighet och misstro, och handgreppen var paktbildning och intriger, diplomatisk försåtlighet, utpressning, tjänster och gentjänster, ömsesidigt ryggklande, nepotism, samt visad ynklighet genom att göra sig "oanträffbar" när obekväma beslut skulle fattas. Den var en kohandel med landområden, kolonier och kontantbelopp där egenyttnan var den enda gemensamma nämnaren. Det förekom även frekventa diskussioner om fallskärmsavtal för fallna makthavare och andra individer i det övre etablissemanget som man ej kunde gottgöra på annat sätt, kollegor emellan i furstebanschen. Historikern Delderfield skriver att koalitionen regenter haft "inga andra egentliga krigsmål i åtanke än att säkra sina egna framtider som ämbetsinnehavare genom arvsrätt samt addera till sina fädernesländer". Samme skribent fortsätter med att beskriva mentaliteten hos dessa som "en djävulsk brygd av girighet, förbittring, avundsjuka och osäkerhet".

De s k "förhandlingarna" i Wien blev alltså till ett stundtals ganska simpelt rävspel i kombination med diffust kamaraderi. Kongressens generalsekreterare Friedrich von Gentz, som dagligen umgicks med den inre kretsen av stormakternas monarker och representanter, kommenterar "meningslösheten av allt mänskligt bemödande och svagheterna hos de som håller världens öde i sina händer". Nivån på konversationen hos dessa styresmän kallar han för "tomt svammel", en dimma av dravel. Likaså kommenterar den skarpsinnige danske utrikesministern Rosenkrantz att politiska ärenden hanterades med obegripligt lättsinne. Det fanns egentligen inget forum att framställa fordringar genom, utan allt handlade om lobbying av ministrar, furstar, inflytelserika personer eller alla deras älskarinnor, i hopp om att frågan skulle lyftas. Rosenkrantz chef, kung Fredrik VI, skriver i ett brev hem till sin hustru att "du kan inte ana hur tid förslösas här". Historikern Johan Feuk skriver att "allt arrangerades efter de stora makternas vilja och ofta på en slump".

Kriget mot Napoleon hade av koalitionen vackert marknadsförts som ett krig för *befrielse av Europas nationer och folk*. Men så snart Napoleon störtats så glömdes nationernas och folkens intressen bort, och återigen var det alla dessa europeiska monarkers och furstars högst egoistiska agendor som stod främst. Feodalismens självhypnos överskuggade folkkrätten. Begreppet "folksuveränitet" framstod som en kliché som bara drogs fram selektivt när det passade, och kanske mest som skenheligt publikfrieri. Makthavare och diplomater invaggade allmänheten i falska förhoppningar med förespeglningar och stora fraser, en *illusion*. Vad var egentligen

Wienkongressens *principer*? Fanns där några principer? Allt fler började tvivla. Kongressen tycktes alltmer handla om att roffa åt sig så mycket som möjligt av allt som fanns på bordet. Talleyrand hade insisterat på att, i kongressens deklaration, det skulle skrivas in att förhandlingarna skulle baseras på folkrättsliga principer, men stormakernas sändebud hade rakt av förkastat detta. Inga etablerade rättsprinciper, inga hinder fick stå i vägen för *den starkes rätt* att ta vad den ville ha och göra som den ville. Talleyrand lyckades emellertid driva sin vilja igenom, men dessa vackra ord i kongressdeklarationen ignorerades givetvis av de dominerande parterna på mötet i Wien.

Tsar Alexander var besatt av Polen. Polackerna skulle, enligt tsaren, inte bli fria utan subordineras en rysk överhöghet. När tsarens polska planer mötte hårt motstånd på kongressen domderade han argt och karskt vid ett tillfälle att "jag kommer att vara Rysslands tsar och Polens kung". Vid ett annat tillfälle vräkte han ur sig att han inte gav ett skit för kongressens beslut i frågan utan ämnade göra som han ville oavsett andras synpunkter. Han var oersonlig. Han hade bestämt sig för att ta Polen som en del av avräkningen efter Napoleonkrigen.

Tsaren försökte vid upprepade tillfällen splittra de övriga i den kritiska frågan om Polen, slå in kilar mellan dem, och han använde Preussens regent Friedrich Wilhelm som spelbricka för att krossa enigheten mot honom. Tsaren baktalade utrikesministrar inför deras regenter, utpressade, skrämde och hotade ministrar från de övriga stormakterna. Han kallade underkuvandet av Polen för en "moralisk plikt" som Ryssland hade att uppfylla; polackerna *skulle* subordineras under Ryssland. Vid ett flertal tillfällen tog han upp att Ryssland redan hade 200 000 man som ockuperade hertigdömet Warszawa, och han hotade t o m med omedelbart krig i Europa om han inte fick sin vilja igenom. Ryssland hade ännu "400 000 bajonetter" på stand-by i olika delar av Centraleuropa. Tsaren mer eller mindre utpressade, hotade och tvingade igenom sin vilja. I början av november inledde han förberedelser för att åstadkomma det han ville genom en rysk militär intervention i Polen – alltså genom att kringgå hela kongressen och ta saken i egna händer – och skapa sitt eget *fait accompli* och installera ett tsartröget styre i huvudstaden Warszawa.

Den ryske tsaren, med uppblåst självförtroende, skydde inga medel, och det rapporterades även att han sagt till en delegat vid kongressen att han t o m var beredd att "släppa lös monstret självt på dem" – d v s hämta tillbaka Napoleon från fångenskapen på Elba för att slåss på nytt mot Storbritannien, Preussen och Österrike. En brevskrivare kommenterar från kongressen att "sanning och rättvisa är inte språk som Ryssland förstår".

Tsar Alexander ljög ohämmat genom att ställa ut sinsemellan oförenliga "löften" till olika personer, ungefär som Jean. När Österrikes chefsförhandlare, utrikesminister Metternich, konfronterade honom med motsägelsefulla fakta blev tsaren fly förbannad och förklarade att han skulle utmana honom i en duell! På en inbjudan till en bal från Metternich tackade tsaren nej med tillägget att han hellre skulle skjuta Metternich med pistol. Tsar Alex skickade även sin adjutant till Metternichs privatbostad med uppdrag att hota honom och försöka tvinga Metternich själv att ljuga för att skyla över tsar Alexanders egen falskhet! Vid ett annat tillfälle när tsaren själv mötte Metternich privat för att diskutera frågan rann det över för tsaren, som utdelade ett knytnävslag i Metternichs ansikte. Men det stannade inte där. I publika sammanhang på kongressen klappade tsar Alexander höga representanter på ryggen och sa "vi soldater", för att på så sätt markera mot och håna Metternich som ej hade militär bakgrund utan var en civil statsman. Tsar Alexander försökte även isolera Metternich, bjöd inte in honom till sina egna representationsevenemang och försökte övertala Metternich chef, kejsar Franz, att ge honom sparken! Men det stannade inte där heller. Tsaren försökte muta Metternich med

100 000 pund⁹⁰⁷ i kontanter om han ändrade sin hållning i Polenfrågan. Men det stannade inte där heller. Tsaren *låg med Metternichs älskarinna* bara för att jävlas! Därefter försökte han utpressa samma kvinna att offentligen förnedra Metternich, och han försökte använda henne i en slags pervers byteshandel – Metternich skulle få sin älskarinna tillbaka om han ändrade sig i frågan om Polen! Tsaren lät även sprida ut ett rykte i Wien att Metternich tröstat sig med att ligga med en annan kvinna. Metternich kommenterade vid ett tillfälle uppgivet om den totalt skrupelfria tsaren:

”Jag överraskas inte längre av någonting när det handlar om den mannen.”

Jättebabyn Romanov var inte mentalt frisk.

En annan som ansträngde sig för att bromsa Rysslands ambitioner att underkuva delar av Östeuropa var de brittiske utrikesministern Castlereagh. Rysk dominans i hela östra Europa var inte bra för den långsiktiga balansen och stabiliteten på kontinenten, ansåg britterna. Men tsaren duckade för britternas påtryckningar att ej underkuva Polen, och hans ultimata försvar var att hänvisa till sina ”ädla motiv” samtidigt som han undvek all sakdebatt.

Som kontring försökte tsaren via sin ambassad i London att påverka den brittiska inrikespolitiken. Genom att stödja den mer ryssvänliga oppositionen i det brittiska parlamentet, och genom att plantera vinklade skildringar i brittisk media som skulle svänga den allmänna opinionen i Storbritannien till Rysslands favör, ville han underminera den mer hårdföra toryregeringen och därmed försvaga Castlereaghs förhandlingsposition i Wien.

Den brittiske premiärministern Liverpool, som befann sig i London men noggrant följde förhandlingarna i Wien, beklagade uppgivet tsar Alexanders avsaknad av principer. Tsar Alexander manifesterade sin inställning till just detta begrepp i ett brev till den brittiske utrikesministern Castlereagh, där han förkastade tanken på att uppgörelserna under Wienkongressen skulle baseras på några slags luddiga ”principer” i europeisk lag, utan att stormakterna istället borde kunna anskaffa sig ”fördelarna som de har rätt till”. Castlereagh mottog och läste detta memorandum från tsaren i Wien exakt samma dag som stamfader Bernadotte höll sitt tal i Stortinget efter att ha tagit *sina* fördelar som *han* ansåg sig ha rätt till, den **10 november 1814**.

Tsar Alexander hade, betraktad på avstånd, uppnått närmast hjältestatus efter koalitionen seger och intåget i Paris i april 1814. Men vid Wienkongressen samma höst, vid närmare skärskådan, framträdde han alltmer som falsk, småsint och svekfull, lynnig och lögnaktig. En självgod skithög, skenheligheten och nedrigheten personifierad utan några gränser när det kom till skändliga trick. Ett ögonvittne kommenterar utan omsvep att ”tsar Alexander saknar värdighet”. Flera andra samtida vittnesmål beskriver honom som genuint otrevlig och att han uppträdde som en *diktator*. Sakfrågor under kongressen bemötte tsaren med bekymmerslöshet och hånfull överlägsenhet. Allt för Rysslands framtida herravälde över de oskyldiga polackerna. Opinionen om tsaren svängde successivt över till allmänt förakt.

Men fastän tsaren väckte fasa och avsky överallt så hade han helgjutet fast stöd från *ett* håll, nämligen Sverige. Jean hade, som vi sett tidigare, gett sin diplomatiska representation i Wien distinkta, skarpa förhållningsorder att understödja Rysslands politik och tillvägagångssätt, oavsett vad denna politik och dessa metoder bestod av.⁹⁰⁸ Och utländska historiker och kännare av denna kongress kommenterar mycket riktigt att Sverige agerade som Rysslands ”marionettdocka” under kongressen.

Tsar Alexander hade alltså egentligen bara *en* enda pålitlig supporter bland Europas s k maktelit, sin kamrat Jean Bernadotte. Sverige som stat ställde sig i Wien, enligt stamfaderns

⁹⁰⁷ 100 000 brittiska pund år 1814 motsvaras år 2020 av ca 100 mkr (KPI), 310 mkr (guldprisindex) alt 3,3 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁹⁰⁸ Se kap 21 avsn 6

direktiv, helt bakom de nyväckta ryska imperialistiska expansionsplanerna i Östeuropa. Detta i linje med familjefördraget i Åbo i augusti 1812.⁹⁰⁹ I utbyte mot *Sveriges* stöd för ett utvidgat ryskt herravälde i Östeuropa, hade stamfadern i gengäld erhållit försäkringar om ett ryskt militärt ingripande i Sverige till försvar av den bernadotteska tronföljden, d v s en förmån för honom själv *personligen*. Jean hade ju i praktiken så snart han satt foten på svensk mark sökt stöd – ja närmast *tiggt* om stöd och vänskap – hos den makt som tillfogat hans nya fädernesland mer ont än någon annan,⁹¹⁰ och i retur själv givit sitt förbehållslösa bifall till det ryska imperiebygget med östeuropeiska maktambitioner. Tjusigt. Det ska medges att även Preussen lät Ryssland tillvinna sig makt över Polen, men detta skedde ogärna och först efter en ganska ful kohandel om specifika landområden länderna emellan. Jean Bernadotte, å andra sidan, hade innan kongressen instruerat de svenska ombuden att oreserverat ställa sig bakom tsar Alexander med ett *carte blanche* oavsett vad Ryssland tog sig för. Givet Östeuropas historia de senaste drygt 200 åren, från Baltikum ner till Balkanhalvön, är det ej så konstigt att hans ättling Carl Gustaf Bernadotte ej med stolthet framhäver just detta förhållande när han då och då i officiella tal för oss okunniga medborgare redovisar sin egen anfader Jeans fantastiska gärningar.

Jeans eget gig i Norge såg inte ett dugg bättre ut än tsar Alexanders ambitioner i Polen. Hela poängen med att besegra Napoleon hade varit – åtminstone såsom kriget marknadsförts – att befria Europas folk från godtycklig främmande maktutövning. Men här kom en napoleonsk marskalksuppkomling och sökte underkua två respekterade monarker, Fredrik VI av Danmark och Christian I av Norge, och en suverän folkvilja, d v s Norges egen. Stora delar av den brittiska pressen, vars konservativa regering motvilligt bistått stamfadern med utsvältningsblockaden, fortsatte att hårt kritisera honom.⁹¹¹ Likaså i Frankrike, vars medborgare han ville imponera på med Norgeförvärvet för att stärka sitt varumärke inför ett eventuellt framtida återvändande till Paris, kritiserades Jeans bestyr och avsaknad av principer. Bernadotte gjordes narr av i publikationer och på teatrar i Paris, och var långt ifrån den bild av mod och storsinnet som han ville projicera utåt. Den franska officiella bladet *Le Moniteur Universel* publicerade en notis den **12 november**, som kom från brittiska *Morning Chronicle*.⁹¹² Den berättade att "Bernadotte har erhållit sitt *föremål*", Norge, men att allting skett genom bedrägeri och lågsint förräderi. Sanningen om Bernadotte och Norge skulle en dag hamna i dagsljus och rannsakas av framtida historiker, förutspådde tidningen. Bernadotte sökte göra sig själv och sin ätt *legitim* i Sverige genom förvärvet av Norge, men andemeningen i tidningsnotisen var att sättet på vilket detta rangliga förvärv genomdrevs var i allra högsta grad *illegitimt*, oetiskt och rakt igenom motbjudande, inte minst mot bakgrund av den folksuveränitetsprincip som sagts ligga i botten för de stora europeiska krigen 1813 och 1814. Norrmännen kunde omöjligt hylla honom som *sin* suverän genom eget val, menade tidningen. Meddelandet avslutades:

"Han kan väl fortsätta som styresman över landet, men han kommer aldrig råda över folkets hjärtan."

Tsar Alexander stod emellertid trofast på Jeans sida i Norgefrågan. Tjänster och gentjänster.

Genom konfiskeringen av Norge och konfiskeringen av Polen så blev kronprins Bernadotte av Sverige följdenligt kronprins Bernadotte av Norge, och hans bästis tsar Alexander I av Ryssland blev något år senare kung Alexander II av Polen. Klang och jubel. Men man hade i båda fallen skyfflat en nations folk från en statstillhörighet till en annan som om detta folk bara var en rättslös boskapshjord. Man hänvisade, om än i inlindade ordalag, till "den starkes rätt" ungefär

⁹⁰⁹ Se kap 4 avsn 12

⁹¹⁰ Se kap 2 avsn 22 (kontakten med ryske agenten Tjernysjev i Paris efter underrättelsen om valutgången i Örebro); kap 2 avsn 26 (slutet); kap 3 avsn 1

⁹¹¹ Jmfr kap 20 avsn 4 (omdömen om Jeans politik och moral i den brittiska pressen våren 1814)

⁹¹² Originalnotisen i *Morning Chronicle* publicerades den 7 november.

som om plump militär makt alltid övertrumfade moralisk och juridisk rätt – att allt skulle vara rättmätigt som den starke gör bara för att han är stark. Beteendet stod som sagt stick i stäv med de grundprinciper som sagts legat till grund för hela fälttåget 1813-1814, nämligen att *befria* Europas nationer och folk från påtvingad främmande överhöghet. Det senaste kvartsseket i Europa hade ju européer firat som mest när de återtagit sin självklara rätt att styra över sig själva, ej pådyvlats någon annans överförmynderi. Men detta var just vad som hände i Norge och Polen.

Tsar Alexander fortsatte den kommande tiden att utveckla sin höga statskonst hemma i Ryssland i rakt auktoritär riktning. Han införde en strängare statskontrollerad censur och en alltmer avancerad inhemsk underrättelsetjänst som noga övervakade fritänkare och liberaler. Oliktänkare sattes i statsfängelser eller sibiriska arbetsläger. Ganska snart blev han också frustrerad över de friheter som polackerna innehade och började inskränka dessa. Ryssland sågs av honom som en naturligt överordnad makt, och allt utländskt betraktades med misstänksamhet. Organisationer förbjöds och utlänningar nekades godtyckligt inresa under förvärdningen att dessa hotade statens säkerhet. De ryssar som besökt Västeuropa och talade öppet om vad de sett och upplevt, och som entusiastiskt förklarade för åhörare hur flera av dessa idéer kunde modernisera Ryssland, förföljdes och hotades. Tsaren visade även allt större intresse för en utökad rysk expansion i andra delar av Östeuropa än bara Polen.⁹¹³

Men hur ska man egentligen sammanfatta hela Wienkongressen, vad blir slutomdömet?

Med spänd förväntan hade Europa sensommaren 1814 riktat sina blickar mot kongressen. Ett gränslöst krigselände under flera decennier skulle bytas mot inre och yttre fred och stabilitet. Aldrig förr hade allmänhetens förhoppningar varit så stora och upplivade som inför öppnandet av Wienkongressen. Människor hade varit övertygade om att denna kongress skulle innebära en generell nydaning av Europas politiska system och bli en garant för bestående fred. Allmänheten hade trott att olika nationers och folks identiteter och självbestämmande skulle respekteras, att medborgerliga friheter och rättigheter skulle garanteras – var det inte just detta som segermakterna så högtidligt lovat vid flera tillfällen, var det inte detta som miljoner unga män stridit för och tiotals miljoner människor gjort stora umbäranden för? Det stora målet för allas strävan, allas uppoffringar och ansträngningar.

Inför omvärlden paketerades Wienförhandlingarna i vackra fraser om att "återskapa den sociala ordningen", om att uppnå "en bestående fred grundad på en rättvis maktbalans" o s v, med syfte att lugna folk och ge den högtidliga sammankomsten en glans av värdighet och praktfullhet.

Men det blev inte riktigt så.

Kongressen urartade istället till en plundring där segrarna delade upp krigsbytet från den besegrade. Landområden och herravälden över folk återställdes till de tidigare "ägarna", furstarna. Folks nationella identiteter och rätt till självstyre respekterades föga. Det pågick en usel kohandel med landområden och människor som i grunden inte var ett dugg bättre än de brott som Napoleon begått. Stormakterna drev handel med länder och folk utan att det minsta bekymra sig om andra intressen än sina egna; kongressen liknade en stor marknad där man bjöd ut och förvärvade områden på kartan vars värde i ekonomiskt, industriellt och militärt hänseende hade uträknats i detalj. Europas folks olika öden bestämdes över huvudet på folken själva; kartor delades upp med linjer som flyttades och flyttades igen. I denna byteshandel av landområden sågs invånarna som identitetslösa boskapshjordar eller inventarier. Människor räknades i antal som kunde adderas eller subtraheras i maktthavarnas ekvationer när geografiska områden skars

⁹¹³ Det står läsaren fritt att i tsar Alexander Romanov (1777-1825) och dennes politiska system vid denna tid söka hitta drag som eventuellt återigenkänns i det sovjetiska/ryska regimstyret som senare utövats av t ex kommunistpartiets generalsekreterare Josef Wissarionowitsch Stalin (Iosif Vissarionovič Džugašvili) (1878-1953) eller, i vår tid, president Vladimir Vladimirovič Putin (1952-).

av och lades till någon annanstans; folkens nationstillhörighet var ovidkommande. Nationer betraktades som viljelösa ting som man efter eget tycke kunde splittra och sammanfoga.

I stor utsträckning avgjordes kongressens frågor av ett fåtal individer som gjorde upp saker sinsemellan via paktbildning, utpressning och intriger, utan debatt eller bifall av kongressen som helhet. Därutöver tillämpades en stor portion godtycke vid behandlingen av mindre frågor. En av huvudpersonerna skriver privat med undertryckt avsky om kontrasten mellan det blänkande omslaget och det verkliga innehållet av Wienkongressen. Allting fick karaktären av gränslös egennytta. Och redan i en dikt från samma år genomskådade Esaias Tegnér kongressen:

”Ni satt så tryggt på Europas lik, och hackade bit för bit. Ni snattrade dumhet både hit och dit, att världen var fri och att korpen var vit, så var ert eviga skrik.”⁹¹⁴

En av de mer seniora delegaterna på kongressen som faktiskt tog parti för Europas *medborgare*, var Sachsen-Weimars ärkehertig Carl August. Han hade en liberal och osjälvisk grundinställning och protesterade förgäves mot stormakternas trångsynta, egoistiska debatter där allt handlade om *furstars* förmåner, företräden, förmögenheter och öden, till förfång för *folkens* rättigheter. Ärkehertig Carl August betraktades med anledning av denna hans ståndpunkt med stor misstänksamhet av monarker och aristokrater på kongressen, och blev i vissa kretsar mer eller mindre utfrys.

Kostnaden, som enbart *festerna* förorsakade det wienska hovet allena, lär ha uppgått till mer än 30 miljoner gulden⁹¹⁵. Detta var en oerhörd summa, som blev än mer anmärkningsvärd då Österrike bara några år tidigare konfiskerat omfattande privat egendom för att täcka underskott i statskassan, och som just avslutat ett kostsamt krig. Samtidigt som kongressen pågick var det akut hungersnöd i en del av landet, och underhållet av vägar och infrastruktur var kraftigt eftersatt och i behov av stora investeringar. En annan uppgift säger att arrangemangen i Hofburgpalatset *dagligen* kostade 500 000 gulden⁹¹⁶. Ytterligare en uppgiftslämnare hävdar att den kejsarliga taffeln – spisningen – hade en budget på 50 000 gulden⁹¹⁷ *per dag*, och summerade till obegripliga 16 miljoner gulden⁹¹⁸. Detta såg kejsar Franz som välinvesterad representation, där de höga utländska gästerna som bjöds in till dessa måltider förväntades återgälda gästfriheten med välvillig behandling av Österrikes intressen i förhandlingarna. Det uppges förvisso i en källa att de utländska regeringarna lämnade ett gemensamt bidrag till det österrikiska hovet på halva det stora beloppet, 15 miljoner gulden, men proportionerna var likväl oerhörda.

Utöver dessa astronomiska utlägg från värdnationen Österrike tillkom utländska delegationers enorma omkostnader i form av husrum, traktamenten, PR-jippon, evenemang, gåvor och extravagant representation i Wien, jämte raka mutor i form av kontantsummor, värdeföremål, favörer eller inhyrda prostituerade. Totalsummorna kan räknas i miljardbelopp i dagens penningvärde som det wienska hovet och utländska regeringar förslösade under kongressen, en nota som i slutändan givetvis hamnade hos Europas skattebetalande jordbrukarklass, arbetarklass och borgarklass.

Detta hejdlösa frosseri och denna yppighet hos etablissemanget gjorde ett pinsamt intryck på den sansade betraktaren. Den lilla klick som ägde den politiska och ekonomiska makten i

⁹¹⁴ Ur dikten ”Den vaknade örnen” (1814)

⁹¹⁵ 30 miljoner österrikiska gulden år 1814 motsvaras år 2020 av ca 2,7 miljarder kr (KPI), 8,2 miljarder kr (guldprisindex) alt 87 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁹¹⁶ 500 000 österrikiska gulden år 1814 motsvaras år 2020 av ca 46 mkr (KPI), 140 mkr (guldprisindex) alt 1,5 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁹¹⁷ 50 000 österrikiska gulden år 1814 motsvaras år 2020 av ca 4,6 mkr (KPI), 14 mkr (guldprisindex) alt 150 mkr (arbetarlöneindex)

⁹¹⁸ 16 miljoner österrikiska gulden år 1814 motsvaras år 2020 av ca 1,5 miljarder kr (KPI), 4,4 miljarder kr (guldprisindex) alt 46 miljarder kr (arbetarlöneindex)

Europa vräkte sig i överdådigt firande som var bortom all besinning, jämte självgratulationer för besegradet av Napoleon fastän knappt någon av dessa otaliga dignitärer ens kommit i närheten av frontlinjen.

Såren av Europas krig var fortfarande uppenbara och blödde ännu. Många av de 50 000 österrikiska soldater som blivit skadade och odugliga till tjänst skulle få leva sitt liv med knappt underhållsstöd, på existensminimum. Hundratusentals, kanske över en miljon krigsveteraner i Europa från de gånga decenniernas krig skulle leva resten av sina liv krigsstympade och amputerade, skadeskjutna, förfrusna, och kanske framför allt posttraumatiskt märkta för livet. *Desillusionerade*. Och när slagfältets trumvirvar och utvrålade kommandon till den främre stridslinjen tystnat, när tvångsrekryten kommit hem till sin magra arrendelott eller sina trälsysslor någonstans i Europa, skulle det bli så tyst, så tyst, utom kanske ett susande ljud för resten av livet av förstörda trumhinnor. Många skulle aldrig erhålla ett "tack", aldrig något erkännande för att ha ställt sitt liv till nationens förfogande, överlämnat sitt öde i de högre befälhavarnas händer, frivilligt eller ej. Ingen vård, ingen omsorg, ingen uppmärksamhet. Ingenting. Bortglömda av samhället, förkastade av den statsmakt som skickat iväg dem till krigsteatern. Många av dem utblottade, odugliga till allt, marginaliserade.

Och resultatet av Wienkongressen blev på flera sätt raka motsatsen av vad många, med rätta, förmodligen hoppats på.

Man kan klandra Napoleon för mycket, men hans *reformer* hade faktisk befriat stora grupper människor som tidigare de facto varit rättslösa, egendomslösa, livegna fångar i sina egna länder. Napoleon hade givit dessa människor i de undre skikten av Europas gamla feodala strukturer samma juridiska rättigheter som andra. Vinnarna i Napoleons franska statsbygge var bl a minoriteter, tidigare marginaliserade, förtryckta och rättslösa grupper som erhållit en ny frihet och jämlikhet. Förlorarna i Napoleons värld var hundratals hertigar, furstar, grevar av olika valörer, abbotar och abbedissor, ordensmästare m m som endast kunnat åberopa födslorätt eller Gud som skäl till sina privilegier och sin särbehandling.

När den sjätte koalitionen besegrat Napoleon i det stora europeiska kriget 1813-1814 var det inte bara en megalomanisk krigshungrig kejsare som tillplattats. Man hade även motat ett system som man förkastade, ett system där medeltida europeisk feodalism ersatts med den franska revolutionens fundamentala idéer; jämlikhet, grundläggande medborgerliga rättigheter, näringsfrihet och ett underkännande av börsföreträden. Dessa republikanska idéläror var ett hot mot etablissemangets existens. Runt om i Europa hade furstar och regeringar liksom adel och prästerskap – dessa förbannade svartkappor – med ängslan sett den fara som *demokrati* utgjorde mot deras påhittade förmånsrätter. Den styrande makteliten återupprättade efter Napoleons fall börsföreträdena, de feodala samhällsstrukturerna och segregationen av människor. Man ansåg fortfarande att de europeiska furstarna givits sin ställning och makt av Gud, och att undersåtarnas önskningar var irrelevanta.

Wienkongressen blev ett kraftigt negativt slag för progressiva rörelser och opinioner, där mycket uppmärksamhet ägnades åt skydda *enskilda individers* intressen och immunitet inom det feodala etablissemanget. *Folket* fortsatte att tala om social jämlikhet och medborgerliga rättigheter, men Europas regeringar samlade alla krafter för att kväsa dessa rörelser och politiska idéer. Kongressen blev en motreaktion mot de ideal och drivkrafter som legat till grund för den franska revolutionen, och återställde gamla maktstrukturer. Man ville utgallra, avlägsna och lägga bakom sig allt som hade sitt ursprung i den franska revolutionen och skicka tillbaka Europa såsom förhållandena var dessförinnan. Professor Ernst Carlson skriver att Wienkongressens huvuduppgift var att "*utplåna spåren* efter den franska revolutionen". Kanske kan därför det europeiska "befrielsekriget" 1813-1814 mot despoten Napoleons herravälde likaväl betraktas som ett korståg mot liberala, demokratiska och republikanska grundidéer.

Johan Feuk, i sin avhandling på ämnet Wienkongressen, talar om hur idéerna om frihet, jämlikhet och broderskap – ”demokratins seger över ett föråldrat samhällsskick” – nu åter fått ge vika för ”den *konträra och ljusskygga* politik vilken utmärkte det europeiska statssystemet”. I slutorden i sin avhandling sammanfattar Feuk de gamla monarkisternas reformfientlighet, maktmonopolism och måttlösa girighet:

”Under intrycket av de egna stora orden och den genklang de vann hos alla av Napoleon förut betryckta nationer skapade dessa statsmän en ny sakernas ordning, *lika måttlös, lika orättfärdig, lika blottad på principer som den föregående*, allt likväl i den övertygelsen att de därmed infört en rättens och frihetens regemente. De förstod icke eller ville åtminstone icke erkänna det, att det *blott var en bedräglig illusion, då de ersatte det ena förkrossande världsväldet med ett nytt, i själva verket blott så mycket fruktansvärdare*, som det inneslöt fyra stormakter.”

En av de seniora delegaterna i Wien, Karl vom Stein, menade att kongressen inte bara var en försutten möjlighet – den hade slutat i en *fars*. En framstående nutida kännare av denna kongress, historikern Adam Zamoyski, har i sin bok på ämnet kallat det sista kapitlet för ”The arrest of Europe” – alltså Europas arrestering, inburande, frihetsberövande. Titeln är träffsäker, då detta var precis vad som hände till slut. Folkfriheten hade arresterats och låsts in igen.

Wienkongressen är unik i historien. Ingen tidigare kongress kan jämföras med denna. Diplomater från hela kontinenten skulle skapa grundvalar för ett nytt europeiskt statssystem. Ett gränslöst krigselände under flera decennier skulle bytas mot yttre och inre fred och stabilitet, utan framtida krig eller statskupper. Men kongressen levererade i slutändan inte detta. Wienkongressen skapade ingen harmonisk beständighet. Drömmar om sann frihet, allomfattande medborgerlig jämlikhet, legitima nationsgränser och en genuin folkrepresentation uppfylldes aldrig. Kongressen *läste fast obalanser* snarare än att lösa de fundamentala problemen. Kongressen motade all förändring underifrån och skapade en situation där monarkernas makt stärktes, och där politiska, sociala och ekonomiska förändringar endast kunde komma till stånd genom en framtida samhällsomstörtning. Kongressen ritade en ny europeisk karta där stormakterna bestämde vilka nationer som skulle existera politiskt över de kommande hundra åren, och vilka som inte skulle det. Dessa stormakter tog för sig samtidigt som folkviljan och tendenser till nationellt folkstyre och nationell självständighet slogs ner. Kongressen pådyvlade Europa en ideologisk grundsyn som utgick från de fyra dominerande makternas egna intressen. Salongernas och de förnäma deltagarnas elegans, själva inramningens extravaganser, arrangemangets omåttlighet var blott ett bländade omslagspapper för ett murket mygelspel.

Wienkongressens ledare – självutnämnda herrar över 200 miljoner européer – agerade med en sådan egoism, självöverskattning och maktfullkomlighet att det ofrånkomligen sådde frön till framtida revolutioner och krig i Europa. Wienkongressen skapade ingen ”hundraårig fred”, utan snarare en tryckkokare som skulle leda till en lång räkka mellanstatliga krig, inbördeskrig, revolutioner, upplopp och diplomatiska spänningar i Europa, vilket så småningom skulle mynna ut i världskriget på 1900-talet.

Sättet som man buntade ihop och köpslog om folk över ett förhandlingsbord var enligt en samtida statsman ”en kränkning av människans värdighet och nationers rättigheter”. Detta förfarande befläckade Wienkongressen som helhet och undergrävde de makthavandes legitimitet. *Europas folk* fick inga reella fördelar av uppgörelserna i Wien, bara det feodala etablissemanget, vilket triggade ett nytt upproriskt motstånd mot auktoriteter över hela kontinenten, inklusive i Norge.

Wienkongressen cementerade en förslöad form av monarkiskt styre i Europa – den ultimata symbolen för särbehandling genom arv; DNA-baserad antidemokrati – och institutionaliserade rigida sociala hierarkier. Konstruktionen av Europa som Wienkongressen lämnade efter sig var onaturlig, och genom att *motarbete* en progressiv och liberal utveckling i Europa, förankrad

genom folksuveränitetsprincipen, skapade Wienkongressen istället en grogrund för kraftiga motreaktioner längre fram i historien i form av radikal socialism och aggressiv nationalism. Redan samtidens historiker hyste åsikten att Wienkongressen var ett kategoriskt misslyckande jämfört med vad den kunde ha blivit, och flera kritiker talade om kongressen som en synonym för orättvisa, inkompetens, osedlighet och intriger. I sin avhandling om Wienkongressen menar Johan Feuk att den som helhet präglades av "grov materialism" i bemärkelsen en krass girighet efter egna fördelar, i motsats till ideella principer.

I ett självran sakande ögonblick ett antal år senare, 1828, erkände en av Wienkongressens huvudarkitekter, Metternich, att han då "tillbringade sitt liv med att stödja maskstungna byggnader". Han visste att det nya feodala europeiska korthuset en dag skulle falla. Och ett sekel efter Wienkongressen, i ett tal inför den amerikanska kongressen 1917, förklarade USAs president Woodrow Wilson⁹¹⁹:

"Statsmän måste vid det här laget ha lärt sig att världsopinionen överallt är klarvaken och till fullo förstår frågorna som det handlar om. Ingen representant för någon självstyrande nation kommer att våga bortse från detta genom att försöka ingå någon sådan pakt av själviskhet och köpslående som ingicks vid Wienkongressen. Tanken på *vanligt folk* här och överallt i världen, människorna som ej åtnjuter några förmåner och som har mycket enkla och okonstlade normer för rätt och fel, är luften som alla regeringar framöver måste andas om de ska fortleva. Det är i det fullt blottläggande ljuset av den tanken som alla grundprinciper måste utformas och verkställas i denna middagstimme av världens liv."

Inför fredskonferensen i Paris 1919 där förhållandena i Europa skulle regleras efter Första världskriget uttryckte president Wilson återigen förhoppningen att "ingen *odör* från Wien" skulle tränga in i förhandlingarna.

Kapitel 21 avsnitt 9

UNIONEN SOM BLEV EN ILLUSION

Professor Scott konstaterar i de sammanfattande slutorden av sin avhandling vid Harvard:

"Sveriges utrikespolitik efter 1810 var i grund och botten kronprins Carl Johans politik. Prinsen hade två stora mål som föreskrev hans politik under den sista koalitionen mot Napoleon. Först ville han anskaffa Norge åt Sverige, för att kompensera Sverige för förlusten av Finland 1809, för att förskansa sin nya dynasti genom att göra anspråk på nationens tacksamhet och stolthet. --- Det andra målet med hans politik var lystnaden att vinna Frankrikes tron för egen del vid störtandet av Napoleon. --- Detta mål ledsagade honom som en fixpunkt."

Ett ofta yttrat skäl bakom Norgeföreningen var att en sådan union skulle göra den skandinaviska halvön till en isolerad och säker geopolitisk *enhet*, men som vi tidigare sett så var någon slags *enhetssträvan* ingalunda ett dominerande motiv vid unionsförhandlingarna. Dessutom är det diskutabelt vad en svensk-norsk personalunion ändå i slutändan skulle tjänat till mot ett vredgat Ryssland, som på Åland redan hade sin militära frontlinje bara 40 km från svenska fastlandet och 120 km från centrala Stockholm.⁹²⁰ Hur hjälpte Norge mot detta? Sverige erhöll genom unionen blott *skenet* av ökad yttre säkerhet, om ens det.

Det var *dynastiska* skäl som drev stamfaderns – och därmed Sveriges – politik sen han externrekryterats 1810. *Egennyttan* – den egna karriären och privatförmögenheten – kom främst. Alltid. Sverige, Ryssland, Danmark, Norge, Storbritannien, Frankrike och övriga stater var

⁹¹⁹ Thomas Woodrow Wilson (1856-1924), amerikansk politiker, ämbetsman och universitetsledare

⁹²⁰ Jmfr kap 4 avsn 1

egentligen bara brickor i detta spel, ett spel som i slutändan gick ut på att uppbära största möjliga *personliga* fördelar med vågmästarillusioner, lojalitetsauktioner, låtsade mobiliseringar, propaganda, mutor, tomma löften, retoriska ordsvall och spetsfundig internationell diplomati som medel.

Johan Bohnstedt skrev 1903:

”Man får --- icke glömma, att unionen icke ingicks frivilligt eller av något slags behov hos de bägge nationerna att förena sina öden, utan uteslutande är *en produkt av politiska kombinationer och intriger hos de maktavande*. --- Missbelåtenhet med föreningen förefanns därför helt naturligt redan från första stund, i synnerhet hos norrmännen.”

Bohnstedt menar vidare att denna personalunion, såsom den skapades, snarast varit *källan* till de tvister som sedan detta ögonblick undan för undan uppstått mellan Sverige och Norge, och att det inrotade missnöjet med den påtvingade föreningen inte kunde lösas på annat sätt än att personalunionen upphörde. Unionen har jämförts med ett konvenansparti, där någon kärlek eller åtrå att förenas partnerna emellan ej existerade. I detta fallet föregicks äktenskapet till och med av slagsmål, och då är det väl heller ej konstigt om en sådan förening blir olycklig och förr eller senare slutar med skilsmässa. Föreningen mellan Sverige och Norge bar redan vid stiftandet fröet till upplösning i sitt sköte.

Historikern Gustaf Lallerstedt skildrade 1856 stamfaderns hopsnodda union på ett lika nyktert sätt:

”Hans mål var slutligen uppnått, men vilka uppoffringar hade det kostat? Hemgiften var anskaffad, men aldrig hade något äktenskapskontrakt varit omgivet av så mycket misstroende. Det var svårt att *mer* än som skedde avlägsna sig från gemensamhetssystemet. Vi anklagar icke norrmännen, som tog sina försiktighetsmått, *men vi har rätt att fordra räkenskap av honom, som medförde hemgiften*; vi kan ifrågasätta förtjänsten av en förening som liknar en evig skilsmässa.”

Bernadotte var på hösten 1814, enligt en ögonvittnesskildrare i hans närhet, fortfarande bitter över att han inte fått spela en ”stor roll” i styret av Frankrike efter Napoleon, och han kallade Bourbondynastin för en ”rutten släkt” som återbringats till franska tronen av ”nationens drägg”. Och animositeten var ömsesidig. I Frankrike existerade under hösten 1814 en ”allmän ovilja mot allt som stod i något samband med den svenske kronprinsen”. Jean försökte dock, efter klubbandet av den korrigerade Eidsvollförfattningen och utropandet av Carl XIII:s till norsk kung, via fru Staël och den korrupte Elof Signeul i Paris nå ut med budskapet till den franska oppositionen och allmänheten att han själv – statsbyggaren, frihetsvännen – gjort stora dåd för norrmännen och ännu, underförstått, erbjöd det franska folket ett alternativ till huset Bourbon att leda dem.

Loppet var emellertid redan kört, han hade ingen framtid i Frankrike. Som tidigare nämnts gjorde exempelvis den franska tidningen *Le Moniteur Universel* en kort avräkning med Jean i november,⁹²¹ och någonstans bortom den implicita propagandan i kommunikationen till sina två anhängare i Paris, borde någon slags insikt funnits t o m hos stamfadern själv om att hans enda realistiska kvarvarande chanser faktiskt låg i Sverige och Norge. Därför var upprätthållandet av *illusionen* av att en formidabel union just instiftats lika viktig på hemmaplan, den svenska marknaden.

Under denna illusion fanns emellertid en annorlunda verklighet. Stortingsledamöterna var mycket väl medvetna om att de ej ingått i föreningen av fri vilja, utan att det varit en nödtvungen åtgärd utifrån omständigheterna. Klas Pontus Arnoldson⁹²² skriver i en essä:

⁹²¹ Se kap 21 avsn 8 (12 november 1814)

⁹²² Klas Pontus Arnoldson (1844-1916), svensk publicist, politiker och medgrundare till *Svenska freds- och skiljedomsföreningen*

”Att norska folket hade rätt att leva sitt eget nationella liv, lika väl som det svenska --- det gick över herrarnas storsvenska horisont.”

Rudolf Kjellén menar att unionens tillkomst var ”förhatlig” för norrmännen, då de ej kunde glömma att den påtvingats dem, så därför fanns där ett latent agg. Norrmännens ”fruktan för svenska amalgamationsplaner bestämde från första början deras unionspolitik i separatistisk riktning”. Själva unionen hade ”av dem från första början blivit betraktad som *Sveriges sak*”.

Bohnstedt, återigen, menar att det ej var svårt att känna sympati för norrmännen i deras strid för självstyre. Det var ovärdigt att i svenska folkets namn, ”som så ofta vetat hävda sin egen frihet, att med vapenmakt försöka tvinga ett annat att underkasta sig godtyckliga beslut i avseende på dess framtida öden”. Sättet på vilket unionen åstadkoms – forcerades igenom – av stamfadern lämnade ”bitterhet kvar hos norrmännen”. Unionen kändes ”såsom ett olidligt tryckande band på dess frihet”.

Slutligen en kommentar från militärofficeren, sedermera hovmannen Nauckhoff om unionens tillkomst, nedtecknad på 1840-talet:

”Två så heterogena ämnen, som svenska och norska statsförfattningen, kan aldrig ingå en verklig förening. --- Alla tecken båda ock, att föreningen mellan Sverige och Norge – detta Karl Johans *chef-d'oeuvre*⁹²³ – med stora steg går sin upplösning till mötes.”

Historikern lektor Nils Höjer, äldre släkting till panegyristen Torvald, har även han poängterat att norrmännen ingick i föreningen allt annat än frivilligt, och att unionsfasaden ”utgjorde det pris, för vilket de köpte sitt nationella oberoende”. Den svenska ”segern” att få till stånd en union, vanns väsentligen till priset av löftet att basera Norges författning på Eidsvollkonstitutionen, d v s Norge bibehöll i allra högsta grad sin självständighet och unionen blev bara ett andefattigt omslagspapper. Den svenska ”kungamakten” över Norge var kraftigt beskuren och den verkliga makten förblev hos Stortinget och den norska regeringen. Beskattningsrätten låg helt och hållet i Stortingets hand. Carl XIII hade endast rätt att handlägga norska regeringsärenden i närvaro av norska statsråd, hans beslutanderätt var inskränkt, den lagstiftande makten låg hos Stortinget som i princip kunde göra som de ville då kungens vetorätt var relativt begränsad; vid beslut från tre storting var kungens mening irrelevant.

Sen var det det där med den gemensamma försvars- och utrikespolitiken. Förvisso var den dansk-norska axeln åt väster bruten, men vad hade Sverige vunnit utöver detta? Ur norrmännens synvinkel var en association med det mer krigsbenägna Sverige ej nödvändigtvis ett gott ting; snarare fanns en grundinstinkt att vilja hålla sig på armlängds avstånd från Sverige i detta avseende. Risker fanns ju att ofrivilligt dras in i en av Sveriges konflikter som Norge inte alls hade något att göra med, och som man helst ville slippa. Att involvera *hela* unionen i en tvist riskerade ju dessutom att göra konflikten onödigt mycket större.

Carl XIII fick därför *ej* anlita en stor del av norska armén utan Stortingets samtycke, och den reviderade norska grundlagen innehöll kraftiga begränsningar över hur norska trupper över huvud taget skulle få användas utanför Norges gränser. Norge hade reserverat en stor del av sin armé till försvaret av *sin egen* gräns, till förfång för *unionsförsvaret* om striden ägt rum utanför Norge. *Hela* Sveriges försvarsstyrka stod däremot beredd att värna *hela* unionens yttre gränser. Norge hade alltså en asymmetrisk klar fördel av detta upplägg.

Fruktan för det stora ryska imperiets expansionsplaner var anledningen till att svenskar och norrmän av stamfadern ansågs vara tvungna att ängsligt klänga sig fast vid varandra för att inte förlora sin frihet. Ryssland hade ansetts eftertrakta såväl strategiska positioner i Östersjön såsom Gotland, och närhet till Atlanten för sin militära sjömak i örlogshamnar som var isfria året om. Men medan ett främmande angrepp på norska Finnmarken eller ner mot den norska västkusten

⁹²³ chef-d'oeuvre = mästerverk

skulle bli en delad svensk-norsk angelägenhet, skulle ett främmande angrepp mot exempelvis Västerbotten eller Gotland förmodligen bli en helsvensk affär.

Norge hade genom skrivningarna i grundlagens § 25 urvattnat det egna ansvarstagandet, solidariteten och reciprociteten inom unionen; där fanns från början en distinkt obalans mellan rättigheter och skyldigheter inom en av unionens mest centrala frågor, den om själva försvaret av de två rikena, inklusive att trygga Sverige som självständig stat. Sverige skulle dessutom bli skyldigt att bära alla merkostnader för ett krig – även om detta inträffade på norsk mark – medan Norge tekniskt sett ej behövde bevilja en enda krona mer i anslag för att finansiera detta. Unionen utformades alltså så att den påförde Sverige nya krigsförpliktelser och kostnader utan motsvarande kompensation. Det hette att unionen skulle uppvisa en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik och ett gemensamt försvar, men i verkligheten förblev mycket av detta, ur Norges perspektiv, helt nationella frågor. En främmande makt skulle knappast avskräckas av att Sverige och Norge på pappret hade ingått en tandlös personalunion. Kjellén om försvarsfrågan inom unionen och nyttan för svensk del:

”Det ändamål, för vars skull unionen egentligen byggdes, blev redan från början *bortfuskat*, och --- måste betraktas som en helt och hållet *illusorisk* fördel.”

Unionens egentliga natur var inte att förena Norge med Sverige utan tvärtom, att befästa Norges självständighet mot Sverige. Historikern Sten Sjöberg formulerar:

”Karl Johan tjänstgjorde i själva verket som barnmorska när den norska självständigheten återföddes. --- Unionen var en tämligen betydelslös formalitet, frånsett kitsliga bestämmelser om flaggan och utrikesrepresentationen. Fullt rättvist har Karl Johan fått ge namnet åt den norska huvudstadens dominerande gata.”

Att Oslos huvudgata från centralstationen till slottet heter *Karl Johans gate* och att han själv till häst står staty på *Slottsplassen* är väl bara rimligt och rättvist. Inte för att han skulle ha sammanvigt norrmän och svenskar, utan för att han var den som genom sina handlingar bidrog till att *skilja norrmännen* från såväl danskar som svenskar och *skänka dem deras nationella frihet*.⁹²⁴ Huvudgatans namn och statyn på *Slottsplassen* högtidlighåller inte norrmännens förtjusning över att bli underkastade Sverige och släkten Bernadotte utan tvärtom; dessa markörer firar att de genom sin separatistiska grundlag de facto *slapp* svenskarnas och den inympade fransk-svenska kungasläktens inblandning i deras egna angelägenheter.⁹²⁵

Flera har hävdats att Sveriges och Norges status som två självständiga och åtskilda stater i verkligheten *accentuerades* i och med att den s k ”föreningen” fullbordats enligt stamfader Bernadottes tal i Stortinget. Stamfadern var blott katalysatorn för Norges fulla suveränitet, även om detta inte varit hans tanke och syfte. Han hade endast lagt grunden för ett självständigt Norge. Unionen var en illusion. Om man dessutom väger in att sammanhållningen av en union – stater i förening – bestäms av folkens homogenitet, samhörighetskänsla och gemensamma narrativ, fanns där stora glapp och tomrum. Man kan inte ge Jean Bernadotte erkännande för att ha skapat en union värd namnet mellan dessa grannfolk, men däremot för att ha klippt banden som höll fast Norge vid Danmark, och sen låtit henne gå fri.

Det finns i källmaterialet tecken på hur Jean även inför den svenska regeringskonseljen successivt försökte förvrida narrativet av hela Norgefrågan. Ursprungligen hade det ju hetat att Norge skulle utgöra ersättning för förlusten för Finland och att Norge skulle införlivas med eller bli en del av Sverige, på ett eller annat sätt. Justitiekansler Trolle-Wachtmeister berättar dock i sina memoarer, hur Jean inför statsrådet sommaren 1814 förklarar hur han var ganska likgiltig inför vad man kallade föreningsformen, samt yttrat:

”Huvudsaken är att Norge slits från Danmark. Mina herrar, håller ni inte med?”

⁹²⁴ Jmfr kap 25 avsn 20 (mer om statyn)

⁹²⁵ Jmfr kap 25 avsn 20

Alla mesar i rummet ”bugade sig och biföll, utom Engeström, som mumlade smått”, enligt justitiekanslern. Stamfadern var mästare i att hänföra och förleda med ord.

Bortsett från att all form av unionell sammanhållning saknades, så fördärvades advokatsonens projekt av en sällan skådad juridisk grumlighet och brist på form. Föreningen omgavs från första början med en atmosfär av oklarhet och tvetydighet som icke bådade gott. Dunmjuka vackra fraser var en teoretiskt och praktiskt vansklighet grund att bygga ett förbund mellan skilda stater på. Dörren stod öppen för missförstånd, eller kanske snarare, dörren stod öppen för egna tolkningar av skrivelserna och förhållandena i maktbalansen mellan länderna. Det rörde sig om konstitutionella osäkerhetsfaktorer av ganska tung karaktär, en inbyggd mångtydighet som skulle kunna ha avgörande konsekvenser i ett långt senare skede.

Alltifrån det att norrmännen underkänt Sveriges tolkning av Kiefreden hade deras handlingssätt varit målinriktat, konsekvent och klart. Stamfader Bernadotte däremot var gjord av överlägsna fraser och teatraliska mästrandande exposéer, inte faktakunskaper och teknikaliteter. Hedersdoktorn i statsvetenskap var snarare relativt talanglös inom området statsvetenskap. Faktiskt ganska oskicklig och amatörmässig, på rak svenska. Advokatsonen från Pau hade dessutom en synnerligen begränsad respekt för kall juridik till att börja med. Redan förhandlingarna mellan kommissarierna och Stortinget, där Jean manövrerade i bakgrunden, hade karaktäriserats av en lättvindighet i sakernas formella behandling från Jeans sida. Norrmännens konsekventa arbete mot frihet, oberoende och självbestämmande hade från hans sida mötts med eftergivenhet och ambivalens, samtidigt som han förbisett vådorna därav. Fasta och tydliga juridiska former utgör ett oskattbart värn mot egen nytta och egensinne, mot osämja och tvivel. Men de svenska förhandlarna, som hela tiden följde Jeans direktiv, hade låtit ordval, lydelse och den juridiska tekniska formen på hela överenskommelsen vara svävande, dunkla och mångtydiga så att bägge sidornas meningar kunde rymmas inom dem. Norrmännen lämnades möjligheten att tolka allt till sin fördel. Tvistefrön grodde överallt. Helt unionsbygget var *fragilt*, helt ohållbart. Man hade låtit unionen hastas fram med en fullständig nonchalans i formerna, till Sveriges beständiga nackdel och belastning. Kjellén igen:

”Denna slapphet i formerna vid unionens genomförande, det har hårt straffat sig i unionens historia, den har varit dess onda öde, ett smygande gift som berövat den all livskraft och sanning.”

Kjellén argumenterar att unionens slaka utformning rättfärdigade norrmännens oupphörliga separatistiska strävan, vilket på lång sikt skadat, hämmat eller nedgraderat unionen.

”Yxan satt i dess rot, innan det unga trädet ännu börjat växa.”

Skulden för detta faller utan tvekan huvudsakligen på stamfadern, externrekryterad räddare i nöden, med sydländskt temperament och rik på fraser och floskler men i närmast total avsaknad av ”det stränga sinne för formens betydelse” som kännetecknar nordeuropéer. Jean var van att med lössläppt arrogans och framfusighet pressa sin vilja igenom ”utan småhinder i former och bokstäver”. Svensk stringens lyste med sin frånvaro. Unionens blotta konstruktion, signerad den externrekryterade hedersdoktorn i statsvetenskap – improvisatören, bedragaren – var ett fuskverk, en halvmesyra, ett klåparbete. Det är omöjligt att inte kalla detta för *inkompetens*, man kommer liksom inte runt detta begrepp.

En förklaring som ofta anförs till att unionen skapades så eftergiven och konturlös, är att Jean förlitade sig på Norges ”goda vilja” att på sikt, i gemenskap med Sverige, fylla unionen med konkret innehåll. I den bernadotteska unionspropagandan hette det ju att föreningen var ”ej av vapnen, men av den fria övertygelsen tillvägabragd”, en retorik som man inledningsvis älskade att begagna sig av i skildringar om unionens tillkomst. Professor Edén kommenterar vad denna upplysningsverksamhet eftersträvade:

”En retorik som väl huvudsakligen åsyftade att lugna den oro och motsträvighet, varmed norrmännen mötte föreningen, genom att söka bringa i glömska det tvång varmed denna

genomförts, och framställa norrmännens samtycke därtill såsom fullt frivilligt. Det var ett då och då framträdande *förgylleri av det ledsamma faktiska förloppet*, som icke fäste sig vid att det kom *i kollision med sanningen.*”

Flera av Sveriges och Norges främsta forskare var och är överens om unionspropagandans ”fullkomliga haltlöshet”.

En annan floskelfras som användes flitigt av stamfadern var att ”naturen självt bestämt” att de olika nationerna på Skandinaviska halvön skulle förenas i en union under gemensam statschef. Detta hittepåargument var ungefär lika långsökt för Skandinaviska halvön som för t ex Iberiska halvön eller Balkanhalvön.

Inbillningspropagandan till trots, kvarstod emellertid det faktum att Jean varit antingen alltför naiv och sangvinisk, eller också kapitalt obegåvad, när han trott att allt skulle falla på plats så småningom och den *verkliga* föreningen skulle ske över tiden. Han tycks ha trott att en successiv integration av de två staterna skulle bli verklighet, bara först den lilla länken med gemensam kung kom till stånd. Idén med unionen byggde på en ansvarslös och kortsynt optimism; unionen byggde mest av allt på *Norges goda vilja* att delta fullt ut i unionsprojektet och göra det bästa av idén, d v s norsk tacksamhet för stamfaderns visade tillmötesgående. Den mångårige ämbetsmannen, sedermera statssekreteraren Georg Ulfsparré⁹²⁶ berättar i sina memoarer om hur Jean själv förklarade sin inställning till utformningen av Norges konstitutionen:

”Jag kände norrmännens trofasta och lojala karaktär och var övertygad, att ju liberalare den blev, desto mer tillgivna mig och Sverige skulle de bli.”

Men utan ett naturligt och djupt förtroende mellan brödrafolken så föll hela den ekvationen, och i Norge hade man glömt varken utsvaltningsblockaden eller de svenska militära manövrarna på norsk mark. Förhoppningarna om Norges delaktighet på ett ideologiskt plan var en grov misräkning från Jeans sida.

Nämnas bör dock, vilket både samtida minnestecknare och flera historiker framhållit, och som vi tidigare påtalat i vår berättelse, den parallella teorin att stamfadern *avsiktligt* gjorde unionen lös i sin konstruktion och t o m *i hemlighet uppmuntrat norrmännen att hålla distans mot Sverige*. Jeans baktanke här var att ha Norge som livlina för sin framtida karriär – ett eget fallskärmsavtal – om läget för honom skulle bli bekymmersamt i Stockholm. En samtida skildrare, dåvarande justitierådet Gustaf Wathier Hamilton, har beskrivit det som att Jean krasst såg Norge främst ”som en resurs för sig och sin dynasti”, på ena eller andra sättet. Landområden och folk var bara polletter i det personliga megalomaniska karriärspelet.

Unionen såsom den skapades lade alla fördelar på Norges sida, medan belastningen och kostnaderna lämnades på Sveriges sida. Redan klarsynta samtida iakttagare såg detta, och många i Sverige ansåg stamfaderns agerande för slarvigt och inkonsekvent. Vad hade varit poängen med Sveriges deltagande i hela fälttåget i Europa, i Danmark och i Norge över huvud taget, om *detta* blev slutresultatet? Genom fälttåget i Tyskland, Danmark, Belgien och Norge, där förvisso den svenska armén mest vallats runt som en fårscock men trots allt några hundra svenska drängar pliktat med sina liv, var *detta* lönen för Sveriges del, ett tomt skal? Det *förespeglade* priset av den s k ”1812 års politik” hade varit att förena Sverige och Norge till *ett helt*, en enhet, för att kompensera för Finland. Men istället bortskänktes nu allt åt norrmännen, i en stund då det just varit stamfaderns *plikt* att representera och hävda denna politik. Han försummade helt chansen att lägga grunden för ett lyckat, stabilt och framgångsrikt förbund.

En forskare kommenterar att unionens instiftande skapade ett rättsförhållande där hela fördelen var någon annans, men risken endast Sveriges.

⁹²⁶ Georg Ulfsparré af Broxvik (1790-1866), svensk ämbetsman

När väl tronskiftet var fullbordat 1818 och Jean funnit ett visst lugn och samtidigt stärkt sin auktoritet, åtminstone i Sverige, sökte han reversera denna eftergivenhet genom att med våld tillvägbringa den saknade enheten och sökte tvinga fram ändringar i Norges konstitution.⁹²⁷ Detta fungerade emellertid ej. Under 1800-talet utnyttjade Norge sina fördelar och bidrog minimalt till att underhålla livskraften i unionsprojektet. Mot slutet av seklet skulle man allt ivrigare lagstifta på eget bevåg i absolut separatistisk riktning. En annan forskare, professor Scott, formulerar det som att "Norge vann tekniska juridiska fördelar" 1814 som skulle ha väsentlig betydelse senare och – helt naturligt – leda till sin naturliga konklusion 1905.⁹²⁸

Fördelar uppbars även på annat håll, nämligen hos unionens upphovsman. Den skarpa röda tråden i förhandlingarna med Stortinget var egenintresset, *kungamakten*. Professor Weibull:

"Hans intresse för Norges förening med Sverige har främst gällt de möjligheter denna medförde att stärka kungens ställning såväl inåt som utåt."

Jean Bernadottes fokus låg på vad som för honom egentligen var nyckelfrågan i hela unionen – den härskande kungens ohotade ställning och makt över två nationer och två folk. Drivfjädern var den beständiga ängsligheten över att göra det riggade bedrägerivalet 1810 legitimt genom att anskaffa en hemgift i form av ett tomt paket, vetskapen om att mjölet i påsen ej var rent, att säcken var tom – d v s fullbordandet av illusionsnumret inför det städse slumrande svenska folket. Den instinktiva personliga girigheten efter ytterligare spelmöjligheter, auktoritet, titlar och tillgångar hade lett fram till detta. Jean erhöll *personligen* den framtida symboliska kungamakten över Norge, *personligen* ett utökat apanage⁹²⁹, och *personligen* överbefälhavareskapet över ytterligare en armé. Men storsint som han var så ville stamfadern samtidigt ge danskarna och norrmännen något i utbyte för att visa sin välvilja och *personligen* vinna deras kärlek. Han hade då, i Kiel och i Oslo, passat på att kohandla bort *svenska statens* tillgångar och rättmätiga anspråk, inklusive landområden och säkerhetspolitiska aspekter.⁹³⁰ Föreningen med Norge var således en alldeles lysande affär – men inte för svenska staten. Crusenstolpe talar klartext om vad det handlade om:

"...från Sveriges rike på taskspelarmanér undansnilla frukterna av kriget, segrar och fredsslut, till förmån för den dynasti *enskilt*, som svenskarna begåvat med purpurn."

Och de som hjälpte stamfadern att trolla fram denna vinst åt honom *personligen*, belönades sonika ymnigt av huvudmannen under återstoden av sina karriärer. Kumpanen verktyget Wetterstedt, behjälplig i såväl Kiel som Oslo som i många andra sammanhang, fick för sina bedrifter bli medlem i serafimerklubben, upphöjdes till en av rikets herrar, blev greve, utrikesminister, chef för regeringskansliet samt flott smord med kungliga sidopengar i många års tid.⁹³¹ De övriga av Bernadottes marionetter i Oslo, kommissarierna, belönades också vackert.

Unionen såldes dock självklart in till svenskarna som något lysande. Marknadsföringsmaskineriet såg till att rätt tidningsnarrativ planterades; kanonsaluter avsköts; äreportar byggdes; städer illuminerades och transparanger uthängdes; korteger anordnades där folket fick jubla utan att egentligen veta vad för; blommor, lagerkransar och hurrarop omgav huvudpersonen; poem och libretton komponerades; baler, banketter, galamiddagar och konserter arrangerades; och att frälsaren från Pau *hyllades*. Hurra för unionen! Hurra för den externrekryterade fransosen! "Norges förening med Sverige firades storstatligt", summerar professor Söderhjelm. Hylla på allihopa för allt vad ni orkar, era dumma svenskar!

⁹²⁷ Se bl a kap 23 avsn 9, 21; kap 24 avsn 8

⁹²⁸ Se kap 25 avsn 20

⁹²⁹ Det norska apanaget till sitt nya kungahus sattes ursprungligen 1815 till 112 000 norska speciedaler årligen; 112 000 norska speciedaler år 1815 motsvaras år 2020 av ca 35 mkr (KPI), 90 mkr (guldprisindex) alt 1,2 miljarder kr (arbetarlöneindex)

⁹³⁰ Se kap 18 avsn 6; kap 21 avsn 5

⁹³¹ Se kap 24 avsn 9 för en översiktlig summering av verktygets stora dåd

Påbjudna tacksägelser förrättades i alla Sveriges sockenkyrkor "för den framgång och de fördelar, varmed Gud välsignat konungen, kronprinsen och fäderneslandet". Onda aningar, om de fanns, "dog bort i det allmänna jublet över det stora verkets fullbordan" enligt en forskare. Hägringen skulle inhysas i den svenska historieskrivningen, fint uppställd jämte så många andra historiska hägringar som Sverige samlat på sig. Det gick till och med så långt, att svenska kungahusets propaganda förvanskade förkunnelser som Bernadotte kommunicerade till norrmännen när formuleringar sedan skulle översättas åt en svensk publik. Det talas på flera ställen i källmaterialet om den "hänförelse" och "förtjusningsfeber" som frambringades i Stockholm i samband med firandet av unionen. Crusenstolpe kommenterar med vass ironi i en skrift från 1834:

"Vid en av de segerfester, som gavs i Stockholm i anledning av den *oskattbara* föreningen med Norge..."

I en annan publikation från 1863 skriver samme författare:

"Allting var nu så till vida väl beställt, att det endast återstod att i det längsta kunna bibehålla *bländskenet* och för svenskarna dölja, att de, i utbyte mot ansträngningar, uppoffringar och bördor blivit avspisade med – blå dunster⁹³²."

Uti denna rojalistiska, kungsblå dimma "upplöste sig vinsten av 1812 års för Sverige exceptionellt lysande konjunktur", när alla stjärnor stått rätt och Sverige haft ett förhandlingsläge och möjligheter som aldrig skulle återkomma.⁹³³ Förlusterna var desto mer kännbara. *Svenska staten* slutade som den stora förloraren. Dynastigrundaren personligen var vinnaren.

Och ett självständigt folk vill förbli självständigt. Det fanns från grundandet av *Selskabet for Norges Vel*⁹³⁴ egentligen bara en väg framåt, utan återvändo. En rolig anekdot är att då den 36-åriga stortingspresidenten Wilhelm Christie med en delegation i december anlände från Norge för att hälsa på sin nye kung Carl XIII i Stockholm, kom han i den *röda danska uniformen*. Efter tillsägelse att han inte skulle tas emot av kungen i röd uniform, skiftade han utstyrsel för detta besök allena. I övrigt fortsatte han bära den röda uniformen. Och vid en stor firarmiddag på Börshuset i Gamla stan, proponerades och dracks av alla svenskar "en skål för vårt brödrafolk". Efter skålen reste sig Christie och sade:

"Jag ska vänta att svara på den skålen, tills svenskarna bevisat, att de är värdiga att vara våra bröder!"

Det dröjde dock egentligen inte särskilt länge efter att folkjublet, de svenska självgratulationerna och den allmänna berusningen och euforin lagt sig i Stockholm, förrän där började infinna sig en känsla av förlust, besvikelse och tankar om *när* skilsmässan skulle bli verklighet. Det skulle snart visa sig, att unionen med Norge *inte* var en direkt ersättning för Finland som förlorats några år tidigare. Samtidigt var och förblev entusiasmen över unionsbandet till Sverige måttlig i Norge. Unionen var ett luftslott, som folket uppmuntrades att bejubla. Ett luftslott, men ett nödvändigt sådant, för att legitimera valet av kronprins vid bedrägerivalet i Örebro 1810 och befästa den nya dynastin i den svenska tronföljden. Flera insatta svenskar, som ända sen Moss förstått vad detta handlade om, beklagar sig djupt i dagböcker och brev över Jeans fusk, och många kommentarer kastar ett löjets skimmer över kommissariernas förhandlingar med Stortinget, eller snarare stamfaderns eftergifter för att nå sitt enda mål; den norska *titeln* för honom personligen med dithörande personliga förmåner. Ja, det handlade i slutändan egentligen bara om kungatiteln, inte ens kungamakten.

⁹³² dunst = doft, gas, ånga; i detta sammanhang använt symboliskt för något oklart, tunt, konturlöst, ogripbart, ovaraktigt. "Blå dunst" = falskt sken (som döljer verkligheten), bländverk, tomma ord eller dimma för de enfaldigas ögon.

⁹³³ Se kap 4 avsn 12

⁹³⁴ Se kap 2 avsn 12

Adlercreutz kallade unionen med Norge för "en förening att gråta åt". Justitiekansler Trolle-Wachtmeister skriver i sin dagbok om misstämningen efteråt, och att vad som i själva verket uppnåtts var "alltför obetydligt och *illa motsvarade de löften, som blivit oss givna*". Justitiekanslern anmärker t o m att besvikelsen – de svikna förhoppningarna om vad externrekryten kunde och skulle utträta för Sverige – kunde leda till förlusten av "hans anseende och popularitet, *samt det helas snart därpå följande fall*". Justitiekanslern kallar Jeans popularitet i den allmänna opinionen, och hans vidare anseende i Sverige, för "undergrävda torn, lutande, färdiga att falla". Desillusionen och frustrationen var så stor över den s k förening som serverades, att han såg en möjlighet att den opålitlige svartkrullhårige fransosen kunde bli avpollertrad, entledigad och returnerad till det land han rekviderats från.

Dåvarande kanslisten, sedermera tidningsmannen Carl Wilhelm Liljecrona⁹³⁵, skrev 26 år senare i sin dagbok:

"Vi skulle troligen knappt för egen räkning vilja kasta oss in i ett krig för att skaffa Bernadotte en krona till. Vi har skänkt honom den norska och ej haft mycken glädje av den presenten."

Det skönjs spår i källmaterialet av att den s k unionen Norge inte alls gav legitimitet åt bedrägerivalet 1810, utan faktiskt tvärtom; unionen accentuerade vad många redan anat men aldrig vågat yppa, nämligen att när Vasabanden kapats hade man förespeglat sig att man vunnit en napoleonsk krigshjälte, men istället hade man krattat in en fullblodscharlatan, en überegoistisk bedragare.

När all pompa och ståt, alla hyllningar, kärleksförklaringar och högtidliga tal till unionens och framtidsutopins ära tonat bort och ekat ut, gjorde stamfader Bernadotte ofta och gärna, för samtiden och eftervärlden exempelvis genom aposteln Schinkel, grällt färglagda skildringar om den *huvudroll* han spelat i detta stora europeiska drama, från början till slut, som fullt förklarade och berättigade hans stora personliga framgångar. Världen cirkulerade kring *honom*. Jean var solen, enligt Jean själv.

Men många var som sagt varse det faktum att unionen var anlagd på en synnerligen bräcklig grund. Den externrekryterade fransosen hade inte "kompenserat Sverige" för förlusten av Finland. För norrmännen själva, och för Sverige, var unionen en parentes, ett glapp, ingenting. Sett ur det perspektivet så måste unionen snarast betecknas som ett stort misslyckande för stamfadern. En samtida dagboksskrivare kommenterar att resultatet blott blev att "Norgeportarna slås igen bakom oss" för att endast öppnas för regentens person, d v s, så snart gubbstrutten Carl XIII somnat in, för Jean allena.

Avslutningsvis ger vi dock ordet till Bernadottestipendiaten och dynastivännen Torvald Höjer. Denna bemärkta historiker har belyst tillkomsten av denna dunlätta, fullständigt innehållslösa, *ituklyvande* personalunion – "ersättningen för Finland" – på sitt eget sätt. I sitt hjältepos skriver Höjer ordagrant:

"När kronprinsen sade sig efter Norges erövring 'vara kvitt med Sverige', hade han ur viss synpunkt rätt därtill."

Detta uttalande från Höjer innehåller flera intressanta aspekter, inklusive professors uttänkta koncept att en rikets företrädare och representant tydligen kan "bli kvitt" med den stat som han är satt att företräda. Professorn passar även på att, i sammanfattningen av sitt kronprinsepos, sprida skulden för unionskonstruktionen på personer i sin hjältes omgivning, som om för att mildra det negativa eftermälet för huvudpersonen i denna fråga.

⁹³⁵ Carl Wilhelm Liljecrona (1794-1856), svensk tidningsman

För att lyfta sin försköning av sin historia ytterligare, lägger Bernadottestipendiaten Höjer till att Sverige efter fälttåget på kontinenten 1813-1814 ansågs vara en "viktig" medlem av den segrande koalitionen.⁹³⁶

"Jaså?" frågar sig säkert många av oss som inte låtit sin forskning finansieras av samma slags pengar.

Kapitel 21 avsnitt 10

DEN REDBARE SVENSKA SOLDATEN

Ka-rak-tär.

Ett ord som kan betyda särdrag, prägel, utmärkande egenskap. Men det kan även betyda principfasthet, moral, viljestyrka, redbarhet.

En persons *sanna* karaktär uppenbaras sällan i medgång eller när saker fungerar ungefär som de bör, när det mesta går ihop. De flesta klarar av att segla i medvind. Nej, en persons *sanna* karaktär blottas först under desperata förhållanden, under stress och ångest, under svår prövning och press och i frustrerande jävlig motgång. Det är *då* som en människas karaktär avslöjas.

Att finna styrka, motivation och självsäkerhet när allt flyter på är lätt. Men att med förtröstan, uthållighet och oförvitlighet⁹³⁷ hantera motsatsen är svårare, inte alla klarar det. Det har sagts att en individs *sanna* karaktär är vad som återstår när hon avhänt alla sina materiella tillgångar, pengar, rang och privilegier. Det har också sagts att krig frambringar det fulaste men också det vackraste i människans karaktär.

Under fälttåget 1813-1814, det s k "befrielsekriget", förekommer otaliga historier och anekdoter som exponerar olika arméers, truppförbands och soldaters beteenden i olika sammanhang i de samhällen där de rörde sig. Det talas om rån, plundringar, misshandel, anlagda bränder m m. Det *antys* i reserverade och indirekta ordalag, då det tycks vara ett relativt känsligt och tabubelagt ämne hos de flesta ögonvittnesskildrare, att våldtäkter och bortrövande av kvinnor eller flickor som sexslavar ej var ovanliga. En svensk fälttågsskildrare som var med har skrivit att "lycklig var den godsägare i de orter, där härar gick fram, vars egendom ej blev plundrad och som själv med sin familj ej blev misshandlad". Att franska trupper begick övergrepp i ockuperade territorier var givet, men det finns även belagt hur allierade trupper våldtog och plundrade just det folk de sades strida för att befria. Ryska truppförband misshandlade regelmässigt franska fångar. En grupp som figurerar flitigt i dessa sammanhang i västerländska framställningar är kosackerna, "halvildar" kallade, som tycktes vara fullständigt befriade från alla slags moraliska överväganden. Misshandel av såväl krigsfångar och civilbefolkningen var vanligt, likaså förekom våldtäkter och bortrövande av unga tjejer från deras familjer, där kosacker direkt utpekades som gärningsmän på otaliga ställen i dagboks- och memoarlitteraturen av många skildrare från olika länder.

De iakttagbara svenska övertrampen under fälttåget bleknar i jämförelse med kosackernas, men därmed ej sagt att inget otillbörligt förekom. I Pommern på försommaren 1813 stals hästar. Framst var det ryska trupper som låg bakom detta, men svenskar ansågs medskyldiga. Svenska kavalleriofficerare anklagades även för plundring i Charlottenburg.⁹³⁸ Svenskar ställdes även till

⁹³⁶ Jmf t ex kap 16 avsn 4, 5, 7, 8, 12; kap 18 avsn 1; kap 19 avsn 6, 8, 9, 11, 13-16; kap 20 avsn 4

⁹³⁷ oförvitlighet = heder, moralisk plikt känsla, redbarhet, ärlighet, pålitlighet, oklanderlighet

⁹³⁸ Se kap 7 avsn 3

svars för stöld och medhjälp till vandalisering i Ruhlsdorf,⁹³⁹ stöld vid Treuenbitzen och plundring i Klein Marzehns.⁹⁴⁰ Vi har även tidigare i vår berättelse nämnt hur svenska armén i september 1813 plockade med sig brännbart material från staket, uthus och t o m boningshus när nöden krävde det, samt närde sig från lokalbefolkningens potatisodlingar.⁹⁴¹ I oktober 1813 pekades svenskar av lägre rang, oidentifierade, ut som gärningsmän i samband med plundring och misshandel i Weimar.⁹⁴² De tämligen oborstade Schillska husarerna, som stod under svenskt överbefäl, plundrade i Holstein på vintern. I fälttågslitteraturen figurerar svenskar även i hasardspel om pengar, slagsmål och ett par dueller,⁹⁴³ och det svenska officersklientelet skymtar även förbi på spelhallar och bordeller.⁹⁴⁴ Carl Gustaf Löwenhielm skriver i sina memoarer att i början av 1810-talet räknades en hårdför, brutal, okunnig och notoriskt kortspelande befälsperson för "en god kavalleriofficer", och understryker lättsinnet hos detta klientel med "mycken utsävning, driven ända till skandal". Alkoholberoende, spelberoende, antydningar till hor samt en allmän slöhet är återkommande utmärkande egenskaper som tillskrivs denna officersgrupp på olika ställen.

Ovanstående överträdelser och laster är dock ganska allmängiltigt skildrade i de källor som finns, och man vet att personer av olika rang var indragna. Men om svenska underofficerare och soldater vid några få tillfällen, ibland efter att ha agerat på befallning, ertappades som småtjuvar, så åstadkoms större dåd högre upp i den svenska pyramiden.

Bland de mest kvalificerade missdådarna i den svenska armén förtjänar två generaler att särskilt omnämnas. Den förste är general Vegesack. Flera källor skildrar honom som en av de tappreste och mest kompetenta anförarna, efter Adlercreutz och Döbeln, men han var också rytande, hårdhärtad, grym, hänsynslös och skrupelfri. Vegesack hade ett alkoholproblem, såväl i strid som under rast. Skjöldebrand hade en sen natt i Lübeck fått syn på honom när han varit så packad att han inte kunde sitta upprätt på sin häst, kort efter att i fyllan hotat att hugga ihjäl en svensk trumpetare, och Skjöldebrand menar att Vegesack var en *skam* för den svenska uniformen.

Några veckor därefter hade inträffat en händelse i Eckernförde i Holstein, strax nordväst om Kiel, där Vegesack återigen varit huvudpersonen. När han förlagt sin truppen i Eckernförde hade han utfärdat ett dekret till stadens handelsmän. Dessa hade ålagts, vid straff om militärisk avrättning, att föra allt vad de ägde av kläder, tyger, socker, kaffe, specerier, viner, likörer och övriga handelsvaror till general Vegesacks kvarter. Allt detta gods lades på en mängd tomma vagnar som uppställts utanför. När detta var gjort, arrangerade Vegesack en utlyst offentlig auktion, där stadens handelsmän fick köpa tillbaka sina egna varor mot kontant betalning! Vidare hade Vegesack låtit utfärda en fordran att 400 hästar med vagnar skulle levereras av staden till en viss plats utanför staden på en viss utsatt tid. I en kyrka nära det utsatta stället hade han låtit utlysa en ny auktion, där hästar och vagnar försåldes på samma sätt som varorna i staden.

Vegesacks tilltag kom till Bernadottes kännedom, och generalen skickades hem till Sverige. Dock var han tillbaka igen i kronprinsens laguppställning inför fälttåget i Norge några månader senare. Ryktet om händelsen spred sig, och i den svenska armén kallades Vegesack därefter för "Stal von Holstein".

En annan labil elefant i den svenska armén var generalmajor Cardell. Som chef för det ridande artilleriet hade Cardell uppburit erkännande för vissa punktsatser vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig, och han sågs som en kompetent militär, om än något vårdslös. En

⁹³⁹ Se kap 8 avsn 4

⁹⁴⁰ Se kap 8 avsn 4

⁹⁴¹ Se kap 8 avsn 2

⁹⁴² Se kap 16 avsn 2

⁹⁴³ Se kap 6 avsn 11 och 13

⁹⁴⁴ Se kap 18 avsn 11

minnestecknare, general Suremain, skriver att Cardell "allmänt fruktades för sitt våldsamma och despotiska lynne", och han var lättretad och långsint. Johan af Wingård skriver i sina memoarer:

"Cardell var ansedd såsom svår att ha att göra med och var i ständig strid med sina underlydande officerare, vilka också allmänt rätt hjärtligen hatade honom. --- Till Cardells moralbegrepp hade jag just icke så stort förtroende."

En junior officerskollega, Hultin vid Jönköpings regemente, skriver om Cardell:

"...den tjocke Cardell i spetsen för artilleriet, och man såg med förundran, att en häst orkade bära denna massa av fläsk och omänsklighet."

Hultin säger att Cardell genom krass despotism och med järnhand format det svenska artilleriet, och att han hade mindre respekt för människoliv än hästar. Man påstår att han vid ett tillfälle stått bredbent och gapskrattat när artilleriet mejade ner fiendens uppställda infanteri. Hultin fortsätter:

"Hans spetsiga huvud hade likhet med kannibalens, hans grova underbett och slappa kindben förrådde sinnlighet och egoism, hans fasta, bredbenta ställning tycktes trotsa åskan och säga: 'Akta er småpojkar, jag talar med kanoner.'"

En annan minnestecknare, justitierådet Hamilton, skildrar Cardell på samma sätt:

"Hård ända till grymhet, utan känslor för annat än sitt yrke, hatad av sina underordnade lika mycket som han var fruktad av sina fiender, lämnade han ett minne som ej var utan fläckar."

Hamilton nämner även i samband med Cardells död att "som människa var han *ej* saknad".

För Cardell så spelade mitt och ditt, rätt och fel, liv och död, sanning och lögn, o s v, inte så stor roll. I Holstein stal han fyra vita paradhästar från en grevinna som han fick inkvartering hos, och spände för dessa för en av sina tyngre kanoner istället. Det finns många fler andra anekdoter kring Cardell som tyvärr är, helt uppenbart, avsiktligt höljda i dunkel i källorna. Jämte att ha varit en oerhört svår och illa omtyckt chef rent allmänt, så har Cardell vid flera specifika tillfällen begått så grova övertramp, att han bort ha suspenderats som officer i den svenska armén och ställts inför krigsrätt. Den första anekdoten som grumlats bort och tystats ner i källmaterialet, var då han som chef för Vendes artilleriregemente i Kristianstad bortkördes från en vaktparad av två officerare, Geist⁹⁴⁵ och Gerber⁹⁴⁶, som "ej ville stå i ledet med honom", d v s ej ville associeras med en sådan skitstövel, pennalist. Resultatet blev emellertid, enligt en memoarkälla, att Geist och Gerber hamnade på fästning och hela historien hyschades ner.

Den andra anekdoten, som verkar härröra från ett annat tillfälle och som man tydligen heller inte fått eller vågat tala öppet om i nedtecknade skildringar, inträffade i Skåne sommaren 1814, i juni eller juli, alltså strax efter arméns hemkomst från Belgien. Cardell skildras i samband med fältttåget 1813-1814 som driftigt, uppfinningsrik men väldigt *egennyttig*. Så vid detta tillfälle i Skåne, förtäljer en skildring, hade han i sin roll som generalmajor på något vis agerat bedrägligt eller brottsligt för egen vinning. Detaljerna är överskylda i källmaterialet. Hans egna underordnade officerare, som ägde integritet, såg emellertid detta så allvarligt att de anmälde brottet. Anmälan var så allvarlig att brottet skulle prövas i krigsdomstol, d v s Cardell skulle ställas inför krigsrätt. Men... Just då ingrep Jean Bernadotte – Cardells "högre beskydd" – på ett sådant sätt, att fallet aldrig gick till rättslig prövning. Istället tog ärendet plötsligt en ny vändning, då *de som rest anklagelserna mot Cardell suspenderades* från sin tjänst! Allt tyder på att anklagarna ej var obefogade. Skulle dessa *falskeligen* ha anklagat Cardell, hade de ju själva straffats för ogrundade och kränkande beskyllningar mot sin chef. Nu uppfann man istället en nödutgång där Cardell undslapp ansvar, hans anmälare avstängdes och hela händelsen tystades ner.

Just detta beteende att personligen intervensera i rättsskipningsprocesser och hjälpa enskilda människor undslippa lag och rättvisa, alternativt pressa domstolar att *fälla* önskade

⁹⁴⁵ Carl Gustaf von Geist (1769-1835), svensk militärofficer

⁹⁴⁶ Carl Vilhelm Daniel von Gerber (1772-1860), svensk militärofficer

individer istället för att låta juridiken ha sin gång, är ett återkommande tema i stamfader Bernadottes liv. I det förra fallet rörde det sig ofta om personer vars anseende han själv på något sätt var knuten till, eller personer som han erhållit favörer av eller förväntade sig gentjänster av. I det senare fallet var det personer, tidsidéer, tänkesätt eller gärningar som han ville markera mot för att de på något sätt kunde hota hans ställning. Ibland tycks det dock som om det nästan varit ett självändamål att ge ett långfinger åt det simpla rättssystemet som sådant; att markera att prerogativet, bestämmanderätten, var *hans*, inte lagens. När advokatsonen från Pau rundade lagen och juridiska processer, rekvirerade beställningsdomar från Svea hovrätt eller någon annan instans, var han emellertid noga med att ej lämna efter sig någon skriftlig dokumentation. Det mesta skedde muntligen eller via ombud.

Låt oss skärpa fokuset ytterligare och titta närmare på stamfaderns inblandning i diverse oegentligheter. I samband med vistelsen på *Burg Rabenstein* i september 1813 där kronprins Jean själv tillsammans med sitt stora bihang av personliga assistenter, adjutanter och officerare låg inkvarterade, stal personer ur hans närmaste omgivning silver och andra värdesaker som bl a förvarades i kistor i borgen. Incidenten blev dock så penibel att den var tvungen att totalt nedstytas.⁹⁴⁷ Lite senare samma månad infann sig samma glänsande sällskap på det storslagna *Schloss Zerbst*, där många värdefulla konstverk påträffades utskurna och hoprullade, och källmaterialet låter förstå att omfattande konststöld kan ha begåtts av personer i den svenska arméledningen, i så fall med Jeans uttryckliga sanktion.⁹⁴⁸

Stamfader Jean Bernadotte – som *älskade* pengar – var även i allra högsta grad involverad i skattmästeriet både före, under och efter fälttåget 1813-1814. Det bekräftas från flera håll att Wirsén inte bedrev värvet som fältkassör med full ordning, utan att det i samband med såväl de brittiska subsidiebetalningarna som gängse valutaväxlingsoperationer under fälttåget försvann ett antal procent på oförklarligt sätt.⁹⁴⁹ Slutsummorna var liksom lite nedhyvlade och det försvann oförklarliga procent i dessa annars ganska raka räknemodeller. Detta skedde under Jean Bernadottes överinseende.⁹⁵⁰ Den torde finnas *bevis* för att stamfadern och Wirsén gjorde privata avräkningar på kassaflöden som passerade fälttågskansliet, men författaren har ännu ej sett någon sådan vetenskaplig utredning över just subsidietransaktionerna och valutaväxlingen.⁹⁵¹ Fler samstämmiga vittnesmål hävdar dock att siffrorna i slutändan inte adderade upp, privata provisioner smög sig in i ekvationerna, och det förekommer flera anekdoter om helt plötsligt försvunna kontanttillgångar som bl a skulle använts till soldatavlöningar och mat. Många rykten om oegentligheter cirkulerade. De som haft insyn i den finansiella redovisningen och icke-redovisningen från fälttåget – exempelvis överste Anckarsvärd, justitiekansler Trolle-Wachtmeister och i modern tid docent Andgren och t o m

⁹⁴⁷ Se kap 8 avsn 5

⁹⁴⁸ Se kap 9 avsn 5; jmf även kap 2 avsn 21 (anekdoten om stamfadern och hans konstintresserade artillerichef Eblé)

⁹⁴⁹ Wirsén bedöms utifrån källmaterialet ej som i grunden ohederlig, men däremot lät han tidvis lojaliteten till chefen Jean Bernadotte överskugga det egna goda omdömet och den egna integriteten. Jmf t ex kap 4 avsn 8 (Wirséns kommentar på slutet); kap 21 avsn 5 (medlem i den grupp av kommissarier som efterkom Jeans vilja i stortingsförhandlingarna); kap 22 avsn 7 (rollen som effektiv hejduk för Jeans linje i riksdagen i en prestigefråga); kap 22 avsn 16 (Wirséns initiala *uppmuntran* av Jeans växelkursmanipulation, följt av hans avlägsnande när han ifrågasatte chefen); kap 23 avsn 17 (Wirséns inblandning i den hemliga svenska krigsmaterielexporten 1825, dock ej närmare utredd i detta avsnitt men som senare fick skarp kritik av statsrevisionen). Att Wirsén som helhet rättade in sig under enmansregimens vilja bevisas av hans inval till serafimerklubben 1823, upphöjelse till statsråd 1824 och till greve 1826. Skjöldebrand skriver: "Wirsén hade visserligen mycket förstånd, skicklighet och arbetsförmåga; däremot högsta grad av egenkärlek, högmod och som det påstås ej ringa grad av egennytta."

⁹⁵⁰ Se kap 15 avsn 13

⁹⁵¹ Det torde endast vara en utredningsfråga för att bevisa tesen om grov förskingring, d v s en grundlig vetenskaplig undersökning av fälttågsräkenskaper skulle förmodligen vidimera vad som låts förstå i flera privata noteringar och privata brev, såvida familjearkivet på slottet inte hunnit elda upp eller strimla den återstående, ännu ej uppeldade eller strimlade härrörande dokumentationen.

professor Höjer – har ansett denna som *obskyr*, för att använda ett mycket mildt ord, där Jean ej underlåtit att förse sig.⁹⁵² Ett kontrollerat och systematiskt undansnillande av svenska statliga medel skulle för övrigt passa in perfekt i stamfaderns handlingsmönster i ett bredare perspektiv och hans otvivelaktigt kleptomanska läggning.⁹⁵³

Detta om vad som försiggick i arméhierarkin. Ju högre upp desto större rov, och desto större *benägenhet* att agera kriminellt.

Vi har sett det förr och kommer att se det igen; när tidigare så idealistiska och övertygade jämlikhetsförespråkare genom ödets nycker seglar upp och själva blir del av etablissemanget, samhällseliten, så dumpas kvickt den tidigare ideologiska övertygelsen och *egennyttan* får tystlåtet företräde, rofferiet löper fritt, tillskansningen, girigheten; den plötsliga *nya* övertygelsen infinner sig istället att *man själv ju är speciell* och har *förtjänat* allt detta som plötsligt glimmar framför ögonen; man inbillar sig att man är ”värd” det smörgåsbord av makt och myckenhet som plötsligt ligger framför nosen. Detta är ett mycket typiskt och tidlöst beteendemönster hos uppkomlingar, som gärna låter sig berusas av sin plötsliga upphöjelse och framgång, kanske t o m inbillar sig att denna skett meritokratiskt, låter tidigare värderingar tänjas och korrumpas, och som glömmer/förtränger sitt ursprung.

Men det fanns en grupp människor på dessa skandinaviska och europeiska slagfält som inte kan beskyllas för girighet, svekfullhet eller rofferi.

En grupp som svalt medan officersklientelet åt och drack.

En grupp som frös på den leriga backen under en dyblöt kappa i iskallt regn vid någon falnande bivackeld, medan överordnade sov i sängar i uppvärmda rum, ej sällan på lustslott.

En grupp som väcktes och uppställdes mitt i natten till ljudet av lägertrummor och signalhorn för att marschera tusentals kilometer genom Europa, oavsett förhållanden, medan det bättre klientelet åkte kalesch eller andra vagnar med stötdämpande fjädrar och väderskyddande sufflett, där det öppet och högljutt klagades på vägarnas beskaffenhet eftersom guppandet störde deras vila och bekvämlighet under transporten.

En grupp som knappt alls honorerades för sin insats bortom tobaksskillingen och brännvinet och någon gles tapperhetsmedalj, medan det i de övre sfärerna stundom förekom en närmast grisig och egenrådlig lystnad efter belöningar och utmärkelser i olika former. En grupp där individer aldrig ens nämndes vid namn i de officiella rapporterna utan där de stupade endast räknades som pinnar i protokollet, samtidigt som överordnades insatser – dock ofta oklart vad dessa bidrag konkret bestod av – idealiserades och prisades bortom all sans, och där de liksom av en händelse alltid befann sig mitt framför den svallvåg av befordringar, titlar, ordnar, medaljer och karaktärsfullmakter som sköljde över det svenska officersklientelet då och då, och även uppbar som prestationsbonus bl a pommerska domäner vilka delades ut uppifrån ner till majorsrang för ett sammanlagt värde av 43 000 pommerska courant⁹⁵⁴ i årsavkastning.

Men som sagt, det fanns en stor grupp som aldrig nuddades av detta.

Den grupp som åsyftas är de svenska soldaterna.

⁹⁵² Se t ex kap 6 avsn 8; kap 22 avsn 9 och 11

⁹⁵³ Se t ex kap 4 avsn 2, 3 (svenskt rekord i apanage för en kronprins), 12; kap 20 avsn 18 (tisslandet med Désirée långt innan riksdagen behandlat Guadeloupefrågan); kap 22 avsn 9, 11; kap 23 avsn 5; kap 24 avsn 5 (Jeans avsättningar av enorma summor av svenska statens rättmätiga pengar, såsom Guadelouperäntan, och svenska folkets skattepengar direkt till barnbarnens sparkonton)

⁹⁵⁴ 43 000 pommerska courant år 1814 motsvaras år 2020 av ca 8,4 mkr (KPI), 25 mkr (guldpriindex) alt 300 mkr (arbetarlöneindex); växelkursen hämtad från i *Dagligt Allehanda* den 9 juni 1814, gällande för den 7 juni, där 71 svenska skilling = 1 pommersk riksdaler courant, vilket motsvarar en konverteringskurs av 1 pommersk riksdaler courant = 1,4892 svenska riksdaler banco. Jmfr kap 6 avsn 7 (fotnot mot slutet om den gängse konverteringskurs som tillämpades under själva fälttåget, åtminstone under den inledande vistelsen i Pommern).

I ett internationellt perspektiv var de svenska *soldaterna* föremål för respekt. Förvisso förekommer i det utländska källmaterialet malliga anmärkningar att svenskarna, åtminstone den första tiden efter ankomsten till Pommern, sett ut som "beväpnade lantisar", men eventuellt kan denna attityd gentemot Sverige haft andra förklaringar. Ett svenskt vittnesmål som motsäger detta menar att svenska armén snarare "vann allmänt bifall för sitt utseende och hållning", och även utländska ögonvittnen har uttalat att "man omöjligen kunde skåda vackrare trupper". En annan kommentar omnämner hur en svensk trupp var "uppställd som till parad" inför en strid, snörraka och beredda, exemplariska, även fastän de i slutändan hölls utanför själva striderna.

De svenska soldaterna var lojala, lydiga och mycket karaktärsfasta. Det finns exempel på liknande moral hos de underlydande inom kavalleriet. En anekdot berättar om hur svenska officerare i en kavalleritrupp, efter att ha kommit fram till en stad, *glömde* beordra manskapet att sitta av. Medan officerarna försvann till en mycket långdragen middag på ett värdshus, satt manskapet kvar på de hungrande hästarna utanför, kanske i timmar, helt enligt den senast utdelade ordern och enligt reglementet. Varken manskap eller hästar fick vila eller något att äta, men orderefterlydnaden kom främst. Upptäckten av det begångna felet blev senare en pinsam upplevelse för värdshusskaran.

De svenska soldaterna var även kända för att uppföra sig väl mot krigsfångar, att hjälpa sårade oavsett nationalitet, att betala för sig när de fick mat, och att i allmänhet uppträda uppmärksamt och försynt mot civilbefolkningen. De svenska trupperna lovordades under fälttåget på kontinenten för sitt skötsamma sätt. En iakttagare, vars observationer och anteckningar har beskrivits som "troligen det bästa civila vittnesmålet" om striderna kring Leipzig i oktober, Friedrich Rochlitz⁹⁵⁵, beskriver de svenska soldaterna som väldigt storväxta och med likartade nordiska anletsdrag. Han skildrar hur svenskarna utförde sina sysslor lugnt och lågmält och hade ett starkt band till sina djur, vars behov man satte främst. Svenskarna ska också ha hållit både sina hästar och sig själva snygga och propra. Man delade i de svenska truppenheterna broderligt på det lilla som fanns att tillgå, och även fastän nöden och påfrestningarna varit stora under hösten 1813, hade svenskarna gentemot civilbefolkningen utmärkt sig för att svara respektfullt och korrekt på tilltal, utan vidare anspråk och utan att lägga sig i mer än nödvändigt. Flera, exempelvis fänrik Hultin vid Jönköpings regemente, påpekar att "svenskarna alltid nämndes i förening med ordning och disciplin".

Mycket av allt detta stod i skarp kontrast till flera andra nationers trupper.

Den redbare svenske soldaten, i många fall den anonyme drängen från någon anonym torpstuga inne i skogen i socknens utkant, någonstans i Sverige, var en fin representant för sin nation 1813-1814.

Värdig sin uniform.

Värdig vår, de efterkommandes, uppskattning och respekt.

Värdig vår tacksamhet.

Och i motsats till vad som pågick högre upp i denna organisationspyramid, i den svenska armén, och på andra håll, så gjorde de svenska fotsoldaterna rätt för sig.

De hade fin och stark *karaktär*.

De svenska soldaterna var mogna, råstarka och uthålliga. Många hade slitit i Finska kriget, drillats varje år på slätter och hedar, övat många timmar om dagen i Pommern från slutet av april till början av augusti 1813, och de hade mannamod och stolthet i blodet, ett svenskt arv. Och jämfört med soldatmaterialet i *Grande Armée* och i sjätte koalitionen som helhet så stod sig svensken väl vad beträffar erfarenhet och duglighet. Vid de skarpa träffningar där svenska fotsoldater blev inblandade – t ex stormningen av Grimmaporten, besegrandet av Glückstadt, flera lokala strider i Norge – så arbetade svenskarna effektivt, tappert, offensivt och föredömligt.

⁹⁵⁵ Johann Friedrich Rochlitz (1769-1842), tysk dramatiker, kompositör och musiksribent

Dessvärre hade de svenska soldaterna en externrekryterad överbefälhavare som *såg ner* på dem, betraktade dem som undermåliga. Dynastins främsta språkrör inom historieforskningen, Torvald Höjer, basunerar överlägset ut samma skeva budskap. Bernadottestipendiaten Höjer skriver i sin doktorsavhandling:

”Vad svenskarna åter angår synes kronprinsen själv ha hyst det allra djupaste misstroende till deras krigsduglighet, vilket med hänsyn till Sveriges historia efter 1718 var synnerligen välmotiverat. --- Infanteriets insats vid de få tillfällen det kom i elden, framkallade föga entusiasm vare sig på svenskt eller utländskt håll.”

Höjer har i detta fallet oriktig information, och i den mån professorn känner att kritik bör riktas mot svenska arméns icke-prestationer, är det fejt och felriktat att ge sig på soldaterna. Skulden för missnöjet med Sveriges insats som helhet på kontinenten 1813-1814, samt den förstörda *Sverigebilden utomlands*, bör allokeras åt annat håll. Men detta kan Höjer givetvis, med Bernadottesläktens sponsorpengar i ryggen, ej tala fritt om.

Kapitel 21 avsnitt 11

EN TÄJFLISA UR KARL XII:s TRÄKORS

Halden låg rätt vackert på båda sidorna om älven *Tista* där den mynnar ut i Iddefjorden. En hög och tämligen lång träbro förband älvens båda stränder. Gatorna var breda och raka och kantades mest av trähus, rätt propra, som var målade med vit eller ljus oljefärg som gav staden ett glatt utseende. Stadsbilden dominerades av fästningen Fredriksten uppe på ett högt berg, en borg byggd i flera avsatser. Fästningsverken låg på ca 90-120 meters höjd över havet. Alla fästningsvallar var uppförda av huggen sten. Vägen upp till borgen var relativt brant.

I en lund mellan huvudfästningen och skansen Gyldenløve fanns vid denna tid ett träkors. Det var relativt simpelt och anspråkslöst. Icke desto mindre blev det en stor vallfärdspunkt för så gott som hela den svenska armén mellan Mosskonventionen och hemförlovningen. Det torftiga träkorsbetecknade platsen där Karl XII⁹⁵⁶ fallit, blott 36 år gammal.

Träkorset av ek hade satts upp 1788 och ursprungligen varit vitmålat, men hade med åren grånat.⁹⁵⁷ Det var infalsat i en sten och med förgyllda bokstäver på korsets stod:

”Carl XII ved Beleiringen af Fredrichshall den 11 December 1718”⁹⁵⁸

Innan detta träkors rests hade funnits där ett annat träkors, och innan dess en sex meter hög obelisk av sandsten. Obeliskens och träkorsens hade emellertid stått på olika platser. När sandstensmonumentet på Karl XII:s dödsplats rivits 1730 hade den dåvarande kommandanten på fästningen, Stuart⁹⁵⁹, istället låtit uppföra ett *lusthus* åt sig själv på platsen, och uppsättandet av ett träkors förpassats till utanför lusthusets trädgårdsplank.

Under hösten 1814 företog svenskarna dagligen fromma pilgrimsfärder till denna plats. Trots att Karl XII också utsatt Sverige för risker, förluster och olyckor, hade man ingalunda upphört att vörda hans minne och personlighet. Även om de svenska mannarna 1814 kanske ej tänkte i de banorna, så går det samtidigt att hitta tydliga likheter mellan Karl XII och den landsförvisade Gustaf IV Adolf, både positiva och negativa.

⁹⁵⁶ Karl av Pfalz-Zweibrücken (1682-1718), svensk kung (artistnamn Karl XII)

⁹⁵⁷ Viss oklarhet om korsets färg hösten 1814 tycks råda. Didrik Reinhold Brunow (1783-1820) hävdar i sin uppteckning att färgen var grå, medan husaren Lars Hörstedt (1789-1867) menar att färgen vid hans besök på platsen var röd.

⁹⁵⁸ Enligt den dåtida dansk-norska *gregorianska* kalendern sköts Karl XII den 11 december 1718. Enligt den svenska *julianska* kalendern sköts han den 30 november. Sverige införde den gregorianska kalendern först 1753.

⁹⁵⁹ Jacob (Johan) Wilhelm Stuart (16??-1749), norsk militärofficer

Karl XII var känd för sin trägna arbetsamhet och sina enkla levnadsvanor. Han var genuint sanningsenlig och pålitlig *som person*, egenskaper som låg honom kraftigt till last *som politiker*.⁹⁶⁰ Uppslagsverket *Nordisk familjebok* från 1910 skriver om Karl XII och hans utrikespolitiska utmaningar:

”Han blev under hela livet med sin rättframma redbarhet och ordhållighet främmande för den svekfyllda och intriganta statskonst, varmed de olika furstekabinetten försökte överlista varandra.”

Han var en man av integritet som hela tiden kämpade för *Sveriges* skull. Han värnade om Sveriges bästa på det sätt han själv då trodde var riktigast, och arbetade hårt och dedikerat för detta, även fastän vi idag givetvis kan ifrågasätta många av hans vägval. Sverige var och förblev hans prioritet. Visst kan resultaten under hans tid som regent kan i flera avseenden beskrivas som misslyckanden, men icke desto mindre så var den svenska nationens välgång hans klara, okorrumpade *uppsåt*.

Karl XII har som person beskrivits som gudfruktig och mild med ett starkt rättsspatos. Han var principfast, hederlig, plikttrogen och tålmodig. Han var prestigelös, oegennyttig och kunde göra stora fysiska uppoffringar och strida sida vid sida med sina karoliner, vilket bidrog till att vinna deras gedigna respekt. Han bivackerade bland sina trupper. Han sov med dem, åt med dem, levde med dem på samma villkor. För många representerade han även *kurage*, en nationell stolthet och kraft, en framåtanda och offensiv oräddhet, och blev redan under sin levnad ett av Vasaättens stora namn.

På många sätt var Karl XII från slottet *Tre Kronor* med sin blonda kalufs sina klara blå ögon, och den externrekryterade Jean Bernadotte från Pau med sitt svartkrulliga hår och sina sylvassa mörka ögon, varandras absolut diametrala motsatser.

Och som sagt, under det långa fälttågets sista stilleståndsmånader 1814 vallfärdade svenska armésoldater till detta fattiga träkors, för att visa sin blytung respekt, och möjligen för att minnas fornstora dar, en annan tid, en annan anda...

Efter Mosskonventionen avlade så även Jean Bernadotte ett besök på denna plats vid Gyldenløvehöjdens sluttning. Såväl han själv som bihanget, sviten, tog av sina hattar för att visa sin vördnad. I ett brev till sin adoptivfar skrev Jean dagen efter sitt besök att huvudblottandet ”var den enda hyllning ögonblicket tillät oss hembära denne krigares skugga”. Detta är dock en sanning med modifikation. Jean hyllade även den svenska hjältekungen genom att gå fram och tälja sig en träflisa ur Karl XII:s träkors, såsom för att erhålla en egen ”souvenir” av minnesmärket med sig hem till Stockholms slott.⁹⁶¹

Den store ledarens idé och föregångsexempel hade till följd, att många svenska soldater senare gjorde likadant. Detta ledde så småningom till att helgaminnet blev väldigt illa medfaret. Snart fanns ingenting kvar. Några gav sig t o m på stenen där korset var fäst och började hugga åt sig stycken av den.

Hoppsan. Kanske inte en så bra idé trots allt.

Uppslaget väcktes då inom armén att hedra Karl XII:s minne med ett värdigare monument, att uppresas på samma plats. Inom varje regemente gjordes penninginsamlingar för detta ändamål. Alla deltog och en betydlig summa pengar insamlades.

I en källare på fästningen hittade man huggna stenblock. Man byggde en sockel av tre trappsteg granit, varpå man placerade en större kvadersten. Ovanpå denna lyftes upp en

⁹⁶⁰ Jmfr kap 2 avsn 11 (24 december 1809)

⁹⁶¹ Brunow anger i sin skildring att den ryske ambassadören Suchtelen täljde första flisan. Suchtelen var del av Bernadottes medföljande svit, och det är osannolikt att den annars mycket taktiske och försynte ryske ambassadören skulle vågat sig på detta totalt omdömeslösa tilltag mitt inför den svenska kronprinsen och den svenska arméstaben. Hörstedt omnämner i sin minnesteckning Jeans täljande men ej Suchtelens.

pyramidformad sten med avtrubbad topp, som bar inskriptionen "C XII". Minnesstenen beskrevs som "ett i hast åstadkommet provisorium". Soldaternas monument var värdigt men anspråkslöst.

Vad som hände med alla de insamlade pengarna är okänt, då ju soldaterna utförde det mesta av byggarbetena själva, och stenblocken redan fanns tillgängliga i fästningens källare. Omkostnaderna för att hugga till och resa detta stenmonument hösten 1814 torde i realiteten ha varit små. Denna pyramid var ämnad att ställas upp som en övergångslösning tills ett ännu bättre monument och mer permanent konstruktion kom på plats – en tanke som även fick verbalt stöd av grundaren av den nya dynastin, men ingenting i praktisk handling hände mer i denna fråga under hans livstid.

Kapitel 21 avsnitt 12

HEMFÖRLOVNING

Tiden gick långsamt i Halden. Från mitten av oktober skulle större delen av de kvarvarande svenska trupperna i Norge börjat återvända till sina hemorter, på dyga höstvägar. Uppbrottsorder hade utdelats men inhiberats. Order och kontraorder utdelades impulsivt, och allting var avhängigt förhandlingarna med Stortinget och det formella valet av Carl XIII till kung av Norge, och orderhattandet som soldaterna märkte stötarna av, återspeglade i realiteten Jeans humörkast.

Detaljerade rörelsescheman upprättades emellertid över hur varje enskilt regemente dag för dag skulle förflytta sig via olika platser från förläggningssorterna i Norge och söderut in i Sverige, för att undvika att alla regementen trängdes i samma städer och byar samtidigt.

Nils var trött, sliten, precis som de andra. Inte kanske främst från händelselösa vaktkommenderingar och nattvak, söndagsgudstjänster och beordrade reparationer av Fredriksten, utan från hela fälttågets påfrestning som började komma ikapp, det fysiska kraftprovet och den psykiska lasten av alla umbäranden. Och hösten blev allt kallare och mörkare, dagstemperaturen hade krupit ner till bara enstaka plusgrader mot slutet av oktober, nätterna kunde vara frostiga och den råa vinden från Skagerrak ven genom kläderna.

Och sen var där *ledan*.

Och vemodet. Höstens vemod.

Saknaden efter hembygden, sin hustru, sin dotter. Saknaden efter vardagslivet, även fastän allt han rimligen hade var en fattig arrendedrängs förutsägbara levnadsöde. Ingenting där hade egentligen förändrats genom detta "befrielsekrig".

Han var förmögen på erfarenheter. Han hade deltagit i några av tidsepokens märkvärdigaste och mest avgörande historiska förlopp. Han mindes krutröken, dammet, soten, skottsälvorna, det tunga kanondundret som kändes i marken och maggropen, de briserande granaterna, orderrytandet, skriken från trasiga och blödande män. Men han hade också sett landskap, städer och folk i Europa som relativt få svenskar vid denna tid. Han hade sett byggnader och kulturer som var mer än en fattig dräng från Småland kunde ta in. Han svindlade nästan vid hågkomsten av alla upplevelser, men han grämde sig och kände skuld och djup sorg varje gång tankarna ofrånkomligen vände tillbaka till blodbadet vid Glückstadt på annandagen 1813, när hans närmaste vapenbröder dräpts precis bredvid honom. I värvet att "erövra Norge", som det hette, genom att betvinga Glückstadt, fick de plikta med sina liv på den geggiga slätten, i regndiset och kolden strax söder om fästningen. Deras kroppar blev kvar i Holsteins gegg.⁹⁶²

⁹⁶² Se kap 17 avsn 10

Nils egen hälsa och krafter kändes inte som förr.

Han var trött. Utmattad.

Kalmar regemente skulle ha lämnat Halden och korsat den svenska gränsen precis i början av november. De var redo, men verkställandet av marschordern dröjde.

Men så till slut blev det dags.

Lördagen den **12 november 1814**, två dagar efter stamfaderns tal till Stortinget, när allt uppe i toppen av pyramiden ansågs klart, fick Kalmar regemente bryta upp från Halden och Fredriksten. Äntligen.

Marschen gick på geggiga smutsiga landsvägar. På flera ställen fick vägarna lagas med redskap och manskap så att inte trossen skulle köra fast i dyn. De nådde Svinesund med den branta nedstigningen på grusvägen till pontonbryggan över Iddefjorden. Till vänster såg de Halden och Fredriksten uppe på den imposanta klippan, till höger låg havet. De passerade taktfast den förankrade och välbyggda pontonbron, som i sig självt har beskrivits som "magnifik". Nils lämnade Norge bakom sig för alltid, och om några steg skulle han åter stå på svensk jord, och aldrig mer lämna den.

Klättringen uppför den branta bökgiga vägen med rullsten på den svenska sidan, som höjde sig rakt från vattenytan, gjorde att soldaterna fick hugga i och hjälpa trossen att komma upp. De hjälpte hästarna att dra, de höll emot och hindrade hjulen att rulla nedåt igen för varje meter de erövrade av det skarpa motlutet. Vagnarna vägde ton. Uppe på krönet, svettig om ryggen och andfådd, vände sig Nils om en sista gång, inte av saknad eller nostalgi utan för att passagen på den gungiga bryggan över det glittrande bandet med vatten långt där nere i fjorddalen kändes som en gräns, som en definitiv bekräftelse på att kriget var över. Och det kändes gott.

De fortsatte in i Lommelands socken genom djupa vidsträckta trollskogar som ligger i Sverige närmast gränsen. Den första dagen blev lång, på grund av de stora fördröjningarna att få över alla vid Svinesund, och vägarnas allmänna uselhet, och för att målet var att hinna en god bit in i Bohuslän. Kalmar regemente stannade denna kväll i byn Vässby, drygt 5 km från Strömstad.

Den råa väderleken under hösten i Norge, med långa nattpass genom kalla ruskiga nätter med småblåst från havet, hade gjort många krassliga. I början av november gick därför ut en order, utifrån tillstyrkan från svenska arméläkare, "att truppen för varje marschdag till hemorten erhåller ½ jungfru⁹⁶³ beska droppar, som på fastande mage skola förtäras". Dessa beska droppar kunde rekvireras från fältapoteken i Strömstad och Uddevalla, informerades det.

Marschtakten som sedan följde genom det höstliga Sverige var relativt påskyndad, med dryga dagsetapper och få rastdagar. Alla ville komma hem. Det låg ingen snö på marken, dagstemperaturen höll sig som mest på ett par eller några enstaka plusgrader men det var kallare om kvällar och nätter. Västsveriges ängar och bygder var tysta och stilla. Långa gärdesgårdar avdelade åkrar och ägor. Vid små mörka sjöar och tjärnar avspeglade sig kala björkars och alars konturer i vattenbrynet. Ibland var det dis över fälten, ibland tidigt om morgonen var hela landskapet insvept i en tjock dimma. Från ett backkrön syntes åkrar och hagar ligga inbäddade i ett vitt hav, där endast skogsrandens trädtoppar och något kyrktorn i en avlägsen by stack upp. Om förmiddagen tunnades dimman ut. Skogar och dungar stod orörliga, där den grågröna botten bröts av färgklickar i gult och rött. De vandrade genom en vacker, men ofta mulen hösttavla.

Den **13 november** nådde man Vik, knappt 10 km söder om Strömstad. Den **14 november** Norra Fossum vid Tanumshede, den **15 november** Svarteborg, och den **16 november** Uteby, längst in i Färlevfjorden i Håbytrakten. Efter en rastdag fortsatte man den **18 november** mot Uddevalla som man marscherade igenom för att lägga vid Groröd strax öster om staden. Den **19 november** passerade man igenom Vänersborg och slog bivack vid herrgården Lilleskog 8 km

⁹⁶³ ½ jungfru ≈ 4 cl

österut, och den **20 november** nådde man till Ulvstorp, där man fick vila en extra dag. Den **22 november** fortsatte regementet till Karstorp, den **23 november** närmade man sig Falköping och bivackerade i Friggeråker, och den **24 november** anlände man i Yllestad. Den **25 november** återkom Kalmar regemente till Småland när man efter en väldigt lång dagsmarsch – en av de längsta under hela fälttåget – klockan 18 på kvällen nådde Jönköping. Efter en rastdag för att återhämta sig tågade man den **27 november** till Häljaryd och den **28 november** till Äsperyd strax väster om Nässjö.

Där delade Kalmar regemente på sig. Beroende på hemvist fortsatte några kompanier över Vetlanda, andra via Eksjö. Överstelöjtnantens kompani, där Frödingesoldaterna ingick, fortsatte österut och kom till Eksjö tisdagen den **29 november**.

Där, i Eksjö, upphör spåren. En god gissning är emellertid att de följande dag, onsdagen den **30 november**, fortsatte till Mariannelund.

Där lägrade de en sista gång, kanske sov i någon lada. Kanske fick lite bröd och fläsk. Lät den dunkla, dimmiga eftermiddagen sakta tona bort när novembermörkret omhöljde den småländska bygden. Allt som syntes var en glöd, några stormlampor och på avstånd kanske några andra ljus i natten.

När dagen åter grydde, skulle det bli en av de största i hans liv.

Följande dag skulle Nils nå Vimmerby och Frödinge, och återse sin hembygd och familj.

Kapitel 21 avsnitt 13

MÖTET VID GRINDEN

Det var en torsdag. Det var den **1 december 1814**.

En småländsk soldat kom vandrande på landsvägen, skild från sin trupp i Vimmerbytrakten. Han vandrade ensam den sista biten hemåt, genom ett landskap av gröngrå tallskogar och kala lövträd med enstaka kvarhängande blad i rött och guld. Förbi de sista öppna ängarna med enar och rösen, en blandning av ljuvhet och allvar i granit. Förbi de sista stengärdesgårdarna och sovande åkertegarna, förbi de sista vägskälen.

Nils Forvass tog fram sin musköt, laddade den för allra sista gången och sköt ett skott i luften, en hälsning att han var hemma snart.

Han hade varit borta i 602 dagar och gått över 5300 km⁹⁶⁴ till fots med en ränsel på ryggen och ett gevär på axeln. Han hade marscherat med sår så att blodet stod om fötterna. Därtill ska nämnas, att under de minutiösa efterforskningarna på Krigsarkivet i Stockholm om Nils förflyttningar under fälttåget som legat till grund för denna bok, har påträffats *inte en enda*

⁹⁶⁴ Författaren har beräknat den sammanlagda tillryggalagda sträckan baserat på dokumenterade dagliga marschrutter (huvudkällor Krigsarkivet, officerares memoarer/noteringar och soldatdagböcker), dåtida vägsträckningar och anvisade lägerplatser, by för by. Författaren har ej inkluderat några marschkilometer i samband med övningar, kommenderingar och lokala förflyttningar kring lägerplatserna. De etapper där Kalmarsoldaternas transporterades på vagnsflak, d v s större delen av förflyttningen från Hultsfred till Karlskrona i april 1813 (kap 5 avsn 6), längs Rhenfloden mot Köln i februari 1814 (kap 19 avsn 5), samt ett par delsträckor mellan Laholm och Göteborg i juni 1814 (kap 20 avsn 1) har exkluderats från beräkningarna. Inklusiv etapperna med vagnskjuts beräknas den totala färdvägen till över 6000 km. Regementet bytte lägerplats drygt 1/3 av dagarna under fälttåget 1813-1814, resten av tiden låg det stilla. De längsta uppehållen var i Pommern (Rostock och Wismar), utanför Glückstadt, i trakten av Liège, inne i Bryssel, samt i Hafslund och Halden/Fredriksten. Kan tilläggas att Lars Hörstedt, vid Mörnerska husarregementet, påstår i sina anteckningar att "om man räknar tillsammans alla vinklar och krökar utgör vägens längd minst 1500 mil" endast genom Tyskland och Frankrike, där Sverige/Norge ej inkluderats. Denna grova uppskattning, 16 000 kilometer (1 dåvarande svensk mil = 10,688 km), motsvarar nästan 38 km per dag som Hörstedt befann sig på kontinenten, där husarerna ofta också rörde sig makligt eller låg stilla under längre perioder, och förefaller ej trovärdig.

sjukdag, inte en enda skavank eller åkomma av något slag som användes som ursäkt för att stå över ett enda moment, inte en enda anhållan om snålskjuts för att slippa gå, inte ett enda klagomål, inte något enda ögonblicks indisponibilitet. I arkiven finns heller inte en enda notering om någon förmaning, reprimand, disciplinåtgärd eller någon annan anmärkning.

En strikt orderlydare som aldrig ifrågasatte eller klagade, oavsett förhållanden. En trägen arbetshäst, en pliktrogen beväpnad knekt. Med en uthållighet av stål. Ett förträffligt redskap för sina överordnade. En mönstergill fotsoldat i Kalmar regementes uniform.⁹⁶⁵

Nu var hans vandring snart fullbordad.

Det var tyst och stilla, så när som på det skrapande ljudet av kängorna mot den hårda marken.

Han vek in på den trampade, rotiga och steniga stigen genom skogen. Han hörde bara sina djupa andetag och sitt hjärtas slag, och ju närmare han kom sitt hem, sin plats på jorden, desto starkare växte sig inombords ett oförklarligt kaos av fjärlar och trängtan. Efter att ha vandrat en stund mellan granar och grönmossiga granitblock såg han, där framme vid den sista kröken på den dunkla skogsstigen, under furors och nakna lövträds grenar, ljuset från gläntan i skogen.

Torpet Knarrkullen.⁹⁶⁶ Den grovtimrade stugan i skogen, den fasta punkten.

Han såg två figurer stå vid grinden, en kvinna och ett barn på egna ben. Båda klädda i vitt, kvinnan med grå ullkofta och barnet med en grå liten kappa över sig. Han stannade ett kort ögonblick vid skogsranden. De hade sett honom.

Han var lite magrare än när han lämnat Småland efter ett och ett halvt år på skorpor, ibland rågbröd, ärtor, sill, korngryn, potatis, någon gång salt kött eller torrt fläsk. Ibland ingenting alls.

Fälttåget hade gjort honom lite tård, lite utmärglad, lite äldre. Han hade varit 23 när de skiljts. Hunnit bli 25 nu, men såg nog ännu några år äldre ut. Hans mörkblå uniformsrock var sliten med flera lagningar och några mindre hål och rispor. Hans gamla ränsel innehöll ett bylte med några uttjänta och oanvändbara fälttågskläder, kopparflaskan, en utnött och fuktskadad soldathandbok, några få övriga persedlar, och hans sparade fruktkärnor från Tyskland. Den minimala fältavlöningen hade åtgått hos marketentare och lokalbefolkningen för att lindra den konstanta hungern, ingenting hade kunnat sparas. Blott vid några tillfällen under fälttåget, som han mindes det, hade han fått äta sig *mätt*, men inte av den monotona och alldeles otillräckliga arméfödan. Då och då hade de tillransonerats en sup brännvin för att uthärda marscherna, nattvaken, kölden och regnen, men denna begränsade ranson hade måst kompletterats med fler, för att stå pall och hålla sig frisk. Pengar fanns inga kvar.

Nu var allt det där förbi, till ända, över. Han gick med långsamma steg mot kvinnan och barnet vid grinden, och blev stående framför dem. Han såg på kvinnan, sin hustru. Han såg på barnet, sin dotter.

Geväret gled ur hans högra hand och föll till marken. Det föll sakta, långsamt. Kronans vapen som han burit omkring på varje dag i 602 dagar bara föll, av sig självt. Han lät det bara falla mot jorden, han hörde inte ens dunsen i det slokande fuktiga gräset.

Han tog av sig sin ränsel och lade den bredvid, tog av sin hatt och lät den singla ner på gräset.

⁹⁶⁵ Gunnar Eskil Olofsson (1947-), som levtt en stor del av sitt liv i Krigsarkivet och som varit författaren behjälplig med dessa efterforskningar, har kommenterat forskningssubjektets beständigt starka hälsa och goda uppförande under detta fälttåg som synnerligen undantagsmässigt och beaktansvärt. Det kan emellertid ha funnits goda grunder för detta. Möjligen hade disciplinprocessen som Nils genomgick 1808, med ett utdömt dödsstraff innan Gustaf IV Adolfs benådning, satt djupa spår (se kap 1 avsn 7, 9; kap 2 avsn 1). Dessutom är det möjligt att han trodde att arrendekontraktet till torpet Knarrkullen (se kap 3 avsn 13; kap 4 avsn 21) – som var en stor möjlighet för någon på samhällets absoluta botten att avancera ett halvt pinnhål upp från dyn – kunde riskeras vid anmärkningar i något protokoll, vilket som helst, och att Nils därför aldrig ville ge någon officer något enda skäl för kländer.

⁹⁶⁶ Enligt hävdvunna släktberättelser, nedtecknade av författarens farfar först i mitten på 1900-talet, skedde hemkomsten till Knarrkullen. Som tidigare förklarats föreligger emellertid viss osäkerhet, utifrån historiskt arkivmaterial, kring exakt när Nils familj fick tillträde till detta torp. Jmfr kap 4 avsn 21 (fotnot).

Framför honom stod hans familj. Ingeborg och Anna-Maja.

Nils mötte sin kärestas blick. Han saknade alla ord. Sällan har funnits sådan storhet i tystnaden.

”Ja ä tebaks”, fick han ur sig. Hest, viskande.⁹⁶⁷

Hennes ögon fylldes av gråt. Hans hjärta fylldes värme, gränslös kärlek och befrielse. De återförenades i en omfamning, innerlig, där varje sekund var guld. Han kände hennes kropp, hennes andetag i sitt öra, hennes hår, hennes doft. Och han kände att han aldrig mer ville lämna henne.

Ingeborgs tårar rann tyst nerför kinderna.

”Mi käre Nils...” viskade hon.

De släppte varandra. Ljuset i hennes ögon, den där klara blicken från när de jagat omkring i bygden om lördagskvällarna fem år tidigare, det kändes som evigheter sedan men blicken fanns kvar, leendet också. Ungmön han förälskat sig i var kvar, kvinnan som under hans tusentals kilometers fälttågstrampande genom Europa och i otaliga taskiga bivacker med smuts och regn och nattvak varit hans brevvän, hans fasta punkt, hans älskade att odelat anförtro sig åt på ett högre plan genom spretiga felstavade ord men med en elegisk berättelse och ett äkta budskap, en lykta i mörkret, en dröm, en smutsig sliten kommenderad utelligare till soldats... hopp.

Nils vände sig mot den lilla flickan som stod och höll i sin moders kjol. Han föll försiktigt på knä i gräset framför henne. Så djupt i hennes barnaögon. De vackraste klarblå ögon han sett. De var hennes farmors. Hennes undrande och tvivlande men trygga blick var ett oskyldigt barns.

”Anna-Maja... Mi tös... Ja e din far.”

Hon såg på honom med oräddhet och nyfikenhet, förstod honom ej förstås men det lilla barnets tvehågsenhet byttes mot ett finurligt leende. Han sträckte sakta ut sina armar. Efter en stunds betänksamhet släppte hon kjolen och stapplade några få steg mot honom, och lät honom hålla henne.

Hemkommen från avantgardet mot fransoser, danskar och norrmän där hans närmaste vapenbröder fick betala det ultimata priset; från att ha bevittnat Grossbeerens, Dennewitz och Leipzigs helvetesscener; från Glückstadts mörka vattendränkta fält och de massiva anläggningsarbetena och missilerna som brann i skyn om natten; från att ha sett samhällen i förändring över norra i Europa och städer som Berlin, Köln och Bryssel och människor från alla möjliga hörn av den stora världen; från ett äventyr som få ur hans århundrade skulle få uppleva...

Till det här.

Ett torp i skogen, i Småland, långt från närmaste landsväg.

En stillhet, en ro, en trygghet, en skönhet och fulländning i det enkla.

Solen skymtade fram mellan molnen. Långa skuggor sträckte sig över det slokande kalla höstgräset.

Och det var hans dotter i mötet vid grinden som fick honom att brista.

Han höll om henne varsamt och ville aldrig släppa.

Han kunde inte hålla emot.

Han blundade hårt och kved tyst in i den slitna uniformsrocken och grät krampaktigt.

Tårarna rann nerför hans kinder.

⁹⁶⁷ Jmfr kap 5 avsn 4 (Nils avsked från Ingeborg den 9 april 1813)

